

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERISTATIS TURKUENSIS

SARJA-SER C OSA – TOM 305

Romanssien ja runouden aikakausi
Thomas Warton keskiaikaa määrittelemässä 1750–1790

Janne Tunturi

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU
TURKU 2010

Historian, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Yleinen historia
Turun yliopisto
FIN-20014 Turun yliopisto

ESITARKASTAJAT

Dos. Päivi Mehtonen, Tampereen yliopisto

Dos. Heikki Mikkeli, Helsingin yliopisto

VASTAVÄITÄJÄ

Dos. Päivi Mehtonen, Tampereen yliopisto

Sarja C 305
ISBN 978-951-29-4458-3 (PDF)
ISSN 0082-6995

Kiitokset

Kadonneet, keskeneräiset ja löydetty käsikirjoitukset tarjosivat 1700-luvun kirjallisuudelle lukuisia kerronnallisia ratkaisuja. Tämä tutkimus oli liittyä arvoituksellisten käsikirjoitusten kunnioitettavaan listaan. Se eli monta vaihetta ja valmistui monta kertaa, kunnes opin Michel de Certeaulta, että kirjoitus luo illuusion työn päättymisestä. Sen aika on tullut nyt.

Omassa oppiaineessani käsikirjoituksen eri, sittemmin osittain kadonneita versiota ovat kommentoineet Auvo Kostiainen, Kalervo Hovi, Taina Syrjämaa ja Matti Männikkö. Olen heille kaikille kiitollinen niin hyvistä neuvoista kuin loputtomasta kärsivällisyydestä. Vuosien varrella lukemattomat keskustelut ovat ohjanneet minut vähittäin ymmärtämään, mitä on historiantutkimus. Erityisesti haluaisin kiittää Henrik Knifiä, Leila Koivusta, Sakari Ollitervoa, Heli Rantalaa, Heli Paalumäkeä, Hannu Salmea, Jukka Sarjalaa, Anna Sivulaa ja Mikko Winbergiä menneisyyteen kohdistuneesta kiinnostuksesta. Hans Aarsleff ja Kristine Louise Haugen kysyivät oikeita kysymyksiä kauan sitten Cambridgessa. Väitöksen esitarkastajat Päivi Mehtonen ja Heikki Mikkeli tekivät lukuisia erinomaisia ja asiantuntevia huomioita ja korjauksia, jotka auttoivat tarkentamaan ja terävöittämään työtäni.

Tutkimukseni teki alun alkaen mahdolliseksi säätiöiden rahoitus, jonka ansiosta olin tutkijana käytännössä koko 2000-luvun alun Emil Aaltosen säätiön ja Niilo Helanderin säätiön tukemana. Aikaisemmassa vaiheessa Oskar Öflundin säätiö ja Suomen kulttuuri-rahasto tukivat liseniaatintyöni valmistumista. Tutkimusperiodin jälkeen olen ennen kaikkea opettanut. Se on ollut avartavaa ja inspiroivaa ja olenkin kiitollinen työn valmistumisesta lukuisille opiskelijoille. Heidän läsnäolonsa palautti abstrakteille tutkimuskysymyksille niiden todellisen mielekkyyden: historia on tarkoitettu jaettavaksi muiden kanssa.

Olen viettänyt suurimman osan elämäni kahdessa perheessä. Lapsuudenkodistani sain perinnöksi kiinnostuksen kaikkeen inhimilliseen ja ajatuksen ihmisen vapaudesta. Ny-

kyinen perheeni, lasteni lapsuudenkoti, on opettanut minulle muun olennaisen ja Meri
kaiken keskiajasta.

Turussa 9.11.2010

Janne Tunturi

JOHDANTO	1
Avainsanat: keskiaika, gotiikka ja medievalismi	4
Runous, kirjallisuus ja oppineet	9
Historiografinen operaatio ja kysymys antikvaarien narratiivista	14
Kysymyksenasettelu ja sisältö	18
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	21
I ALUEEN MÄÄRITTELY: KESKIAIKA 1700-LUVUN HISTORIA-KULTTUURISSA	27
Thomas Warton ja jälleenlöydetty keskiaika	27
Antiikin ja keskiajan läsnäolo	27
Menneisyyden erityisyys: katedraalit ja kirjallisuus	37
Oppineisuus sosiaalisena toimintana	50
Arkistojen avautuminen	60
Lähteet ja tutkimukset – mitä keskiajasta tiedettiin	67
Kronikat ja antikvaarien kokoama tieto	67
Vernakulaarin kirjallisuuden historia narration ja description välissä	76
II KESKIAJAN LÄHTEIDEN UDELLEENARVIOINTI	83
Romanssien löytäminen	83
Spenserin keskiaikaiset vaikutteet	83
Kirjalliset esikuvat selityksenä	95
Historiallinen tulkinta jäljittelystä filologiaan	98
Keskiajan avain: Geoffrey Monmouthilaisen Arthur-tarinat ja ristiretkitarustot	105
Keskiajan tekstien monikerroksisuus	112
Suullinen vai kirjallinen kulttuuri?	112
Allegoria ja kronikka kirjallisuuden määrittäjänä ja tulkinnan ongelmana	119
Ylevä keskiaika: kauneuden ja vierauden kohtaaminen	135
Mielikuvitus – ratkaisu kaikkeen?	135
Ylevä keskiaikaisessa kirjallisuudessa ja nykyhetken tulkinnoissa	140

III KESKIAIKA KOKONAISEKSI KERROTTUNA	150
Wartonin monta kertomusta	150
Valistuneiden universaalihistorioiden vaikutus	150
Edistys ja rappio kirjallisuudessa	163
Antiikki ja universalistinen näkökulma	176
Antikistit, modernistit ja kysymys historian jatkuvuudesta	176
Katolinen kirkko ja jatkuvuuden ongelma	182
Vernakulaari ja kansallinen kertomus	195
Antiikin paluu ja vernakulaarin synty	195
Välimeri vernakulaarin kehtona	200
Vernakulaarisen julkisuuden synty	211
IV HYBRIDI VERNAKULAARISEN KIRJALLISUUDEN HISTORIA	216
Itäinen ja pohjoinen vaikutus	216
Kansakunta ja sen kirjallisuus	216
Keskiaikaisen kirjallisuuden orientaaliset juuret	220
Anamorfiset ja loppusointuja käyttävät gootit	230
Orientti ja Skandinavia katolisessa Euroopassa	242
Katolinen tunne ja järki	242
Allegorinen ajattelu ja modernin mielikuvituksen synty?	253
V KIRJALLISUUDEN AVULLA KERROTTU HISTORIA	260
Tapojen historia kirjallisuuden esittämänä	260
Feodaaliyhteiskunnan muodonmuutos	268
Rakenteiden historiasta hovielämään	268
Ristiretket ja ritariuden konstruktio	278
Hovit ja seurallisuuden taito	287
Keskiajan hovit ja modernin seurallisuuden synty	287
Trubaduurit ja minstrelit: kansankieliset todistajat	295
Todellisuus lainaa kirjallisuutta: turnajaiset ja kaksintaistelut	299
Hovin naiset ja modernin maailman kajastus	303

LOPUKSI	318
Metodi ja materiaali	318
Keskiajan keksiminen 1700-luvulla	320
Tulkinnan ongelma	321
Wartonin tapa kertoa keskiajasta	323
Kansallinen projekti	326
Estetiikka ja historia	329
KIRJALLISUUS	332
Arkistolähteet	332
Painetut alkuperäislähteet	332
Aikalaiskirjallisuus	332
Tutkimuskirjallisuus	340

JOHDANTO

Keskiaika on jälkeinpäin nimetty tuhat vuotta ja monta erilaista kulttuuria ja yhteiskuntaa kattava ajanjakso. Sen on todettu olevan ennen kaikkea kvantitatiivinen ja operatiivinen määre, joka helpottaa Euroopan historian hahmottamista.¹ Käsitys keskiajasta erillisenä epookkina on syntynyt yhtä paljon alkuperäislähteiden kuin hypoteesien, arvailujen, tulkintojen ja uskomusten perusteella. Omaksi antiikin ja uuden ajan väliin sijoittuvaksi aikakaudekseen se määriteltiin 1400–1500-luvulla, mutta vasta 1700-luvulla heräsi keskustelu sen ominaispiirteistä. Tämä tutkimus pyrkii tavoittamaan sen hetken, jolloin ominaispiirteistä alkoi muodostua kuva aikakaudesta myös laadullisena määreenä. Tällöin keskiajan erityisyys alkoi hahmottua sen aikana kirjoitetun vernakulaarisen (kansankielisen) kirjallisuuden perusteella.² Oppineet alkoivat 1700-luvun toisella puoliskolla hahmottaa kokonaiskuvaa aikakaudesta, jota hallitsivat tarinat kuningas Arthurista ja tämän pyöreän pöydän ritareista, ristiretkien sankariteoista, outoja tapahtumia kertovista romansseista ja trubaduureista. Kansankielinen kirjallisuus antoi toisenlaisen kuvan vuosien 500 ja 1500 välisestä ajanjaksosta kuin latinankieliset kronikat, teologia, yliopistoissa kirjoitetut tutkielmat, hallintoa varten tehdyt muistiinpanot, antikvaariset kokoelmat tai arkeologiset kaivaukset.³

Englantilaisella tutkimuksella oli merkittävä rooli kansankielisen keskiajan löytämisessä. Siihen oli syynä toisaalta ranskalais-englantilaisen tarinaperinteen voimakkuus, toisaalta englantilaisten oppineiden kansankieliin kohdistunut kiinnostus.⁴

---

¹ Zumthor 1972, 7.

² Käytän molempia termejä. Suomenkoski kansankielinen on joissakin tilanteissa harhaanjohtava, sillä vernakulaaria ei käytetty vain vaikeasti määritettävän ”kansan” parissa. Toisaalta kansankielisyys viittaa siihen, että latina olisi ollut vain eliitin kieli. Varhaisista kansankielisyyttä koskevista käsityksistä ks. Ross 1998, 37–50. Keskiaikaisista kansankielistä kirjallisuutta käsittelevästä materiaalista Haug 1997.

³ Keskiajan tutkimuksen synty hahmottuu parhaiten sen kansallisia traditioita vertailemalla. Gatto 2002 kirjoittaa teemasta kansainvälisesti, vaikka painopiste on Italiassa. Voss 1972 keskittyy Ranskaan ja Gossman 1968 erityisesti ranskalaiseen 1700-lukuun. Neddermeyer 1988 taas saksalaiseen 1400–1700-luvun keskiaikaa koskeviin käsityksiin.

⁴ Tästä esimerkiksi Burke 1994, 3–8. Burke listaa keskeisiä kansankirjallisuutta esitteleviä antologioita. Ennen vuotta 1770 julkaistiin James Macphersonin *Fragments of Ancient Poetry* (1760), *Fingal* (1762), Hugh Blairin *Critical Dissertations on the Poems of Ossian* (1763), Thomas Percyn *Reliques of the*

Kansankieliset keskiaikaiset tekstit esitteli yhtenä kokonaisuutena ensimmäisen kerran Thomas Wartonin (1726–1790) *The History of English Poetry*, jota julkaistiin kolme osaa vuosina 1774–1781; kaksi ensimmäistä käsitteli reformaatiota edeltävää aikakautta, keskiaikaa. Wartonin teos väitti olevansa runouden historia, mutta käytännössä se kattoi koko vernakulaarin kirjallisuuden. Se oli myös ensimmäinen alkuperäislähteisiin perustunut esitys keskiaikaisesta kulttuurista. Warton kirjoitti nimenomaan vernakulaarin kirjallisuuden historiaa: latinankielinen kulttuuri näkyi teoksessa vain hetkittäin. Warton pääsi käsiksi sellaiseen materiaaliin, jonka aiempi tutkimus oli ohittanut ja joka tästä huolimatta muokkasi käsitystä keskiaikaisen Englannin historiasta. Oxfordin yliopistomaailmassa elämänsä viettänyt Warton oli oppinut, joka etsi ja tulkitsi vanhoja ja unohdettuja käsikirjoituksia ja painettuja teoksia. Mark Salber Phillips ja Elizabeth Fay ovat nähneet hänet 1700-luvun kirjallisena antikvaarina, joka esitteli uusia lähteitä, ja järjesteli tiedon sirpaleita niin, että Englannin ja Euroopan keskiaika alkoi näyttää yhtenäiseltä periodilta.⁵ Michael Alexander on puolestaan nimennyt juuri Wartonin ja muut kirjalliset antikvaarit keskiaikaa kohtaan tunnetun kiinnostuksen synnyttäjiksi.⁶ Tutkimukseni selvittää Wartonin asemaa yhtenä tärkeimpänä keskiajan määrittäjänä 1700-luvun puolivälissä. Hän löysi tuntemattomia käsikirjoituksia, analysoi aliarvostettuja tekstejä ja pyrki selvittämään, millainen oli ollut reformaatiota edeltävän Englannin kirjallinen kulttuuri. Warton jakoi kiinnostuksen keskiaikaan monen aikalaisensa kanssa ja lukemalla hänen ja muiden kirjoituksia yhdessä osoitan, miten historian edelleen tunnettu periodi hahmotettiin ensimmäisen kerran tarkemmin.

Wartonin kirjallisuushistoriasta tuli sattumalta keskiaikaan sijoittuva – hän ei saanut koskaan valmiiksi kuningatar Elisabetin aikaa käsittelevää teoksen neljättä osaa. Näin *Historyn* kolme osaa kattoivat ajan toisen vuosituhannen alusta reformaatioon. Sattumalta syntynyt rajausta heijastelee osaltaan keskiajan asemaa historiallisena aikakautena 1700-luvun lopulla. Wartonin ja hänen aikaistensa kirjoitukset osoittavat, miten keskiaika alkoi asteittain määrittyä omaksi periodikseen juuri tuolloin, mutta sitä esitelleet

---

Ancient Poetry (1765). Vasta niiden jälkeen julkaistiin H. G. Porthanin *De Poesi Fennica* (1766–1778) ja M. I. Šulkhovin *Sobranie Raznykh Pesen* (1770).

⁵ Phillips 2000, 279; Fay 2002, 7.

⁶ Alexander 2007, 1–23.

tutkimukset on paljolti unohdettu. Richard Hurdin teosta *Letters of Chivalry and Romance* (1762) ei otettu vakavasti ja James Harrisin sekä Thomas Grayn tutkimukset julkaistiin postuumisti. Nämä unohdetut, painamatta jääneet tai väärinymmärretyt teokset jäivät oman aikansa tyylikkäästi kirjoitettujen, historian suurta linjaa etsivien teosten, kuten David Humen *History of England* (1754–1762) ja Edward Gibbonin *Roman valtakunnan rappio ja tuho* (*The Decline and Fall of the Roman Empire*, 1776–1789), varjoon. Keskiajan tuntemuksen kannalta Wartonin kaltaisten oppineiden tutkimukset osoittautuivat kuitenkin tärkeiksi, sillä ne käyttivät alkuperäislähteitä ja pohtivat niiden tulkinnan ongelmia. Michel Zink onkin todennut 1700-luvun kiinnostuksen keskiaikaa kohtaan kehittyneen kirjallisuuden tulkintaan liittyvien ongelmien parissa.⁷

Thomas Warton kuten myös muut oppineet on ohitettu keskiajan tutkimuksen ja harrastuksen historiaa kirjoitettaessa.⁸ 1700-luvun toisen puolen oppineiden, taiteilijoiden ja kirjailijoiden keskiaikaa kohtaan tuntemaa kiinnostusta jo vuonna 1928 kirjoittanut Kenneth Clark piti Wartonia tavernoissa tuopin äärellä ja fyysisesti vaativilla matkoilla viihtyvänä, ei-runollisena hahmona, jonka kiinnostus oli päämäärätöntä.⁹ 70 vuotta myöhemmin John Brewer näki Wartonin Stuartien kuningassuvun valtaanpaluuta ajavana antikvaarina, joka pyrki uuvuttavan tarkasti kaivamaan esiin englantilaisen runouden juuria. Brewer korostaa Wartonin kuitenkin liioitelleen asiantuntemustaan. Hänen mukaansa Wartonin tutkimukset innostivat varsinkin amatöörirunoilijoita, jotka pyrkivät matkimaan vanhaa runoutta.¹⁰ Tulkintoihin tiivistyy paljon: Warton on nähty menneisyyden oppineeseen traditioon kiinnittyneenä oxfordilaisena yliopistonopettajana aikana, jolloin kirjallisuuden tehtävää analysoivat urbaanit filosofit ja esteetikot. Hän löysi uutta tietoa englantilaisesta varhaisesta kirjallisuudesta, mutta tyytyi vain esittelemään sitä eivätkä hänen tutkimuksensa saavuttaneet vastakaikua muualla kuin harrastelijoiden piirissä. Lisäksi hänen pääteostaan *History of English Poetry* on pidetty sirpaleisena kompilaationa ja vaikeaselkoisena tai jopa mahdottomana tulkita.¹¹

---

⁷ Zink 1996, 6–7.

⁸ Antikvaareja ei ole käsitelty kunnolla historiantutkimuksen vaiheita esittelevissä teoksissa kuten Kelley 1998 ja Breisach 1983.

⁹ Clark 1983, 40–41,

¹⁰ Brewer 1997, 467.

¹¹ Vastaanotosta tarkemmin Vance 1983.

Tulkinnoissa on kuitenkin aina kysymys myös näkökulman valinnasta: tapahtuma tai ilmiö ei hahmotu kunnolla kuin vain osana tiettyä prosessia. Historiantutkimuksen kohdalla oleellista on erityisesti kysymys siitä, missä kontekstissa sitä tarkastellaan. Wartonin merkitys kasvaa, mikäli hänen persoonansa tai tavanomaisten runojensa sijasta tarkastellaan hänen rooliaan osana tapahtumasarjaa, jossa käsitys keskiajasta syntyi. Warton oli synnyttämässä keskiajan määrittelyä, sen tutkimuksen periaatteita ja aikakauden merkitystä. Hänen tavassaan tutkia keskiajan kirjallisia lähteitä yhdistyi uuden ajan alulle tyypillinen oppineisuus orastavaan moderniin historialliseen ajatteluun, jossa problematisoidaan menneisyyden ja nykyhetken suhde sekä pohditaan erityisen tarkasti lähteiden tulkintaan liittyviä ongelmia. Näin kysymys keskiajasta liittyi laajempaan ongelmaan menneisyyden merkityksestä ja sen tulkinnasta.

Avainsanat: keskiaika, gotiikka ja medievalismi

Vaikka keskiaika oli tärkeässä osassa modernin historiallisen tietoisuuden¹² määrittämisessä, aikakautena tai käsitteenä se oli epämääräinen vielä Wartonin aikana. Englannissa termit *middle ages* ja *medieval* tunnettiin, mutta niitä käytettiin sattumanvaraisesti. Sitä vastoin puhuttiin paljon goottilaisesta ajasta (*the Gothic period*) ja pimeistä vuosisadoista (*the dark ages*). Keskiajan määrittely ei perustunut aikakauden omiin piirteisiin vaan tarpeeseen määritellä historian eteneminen suuremmissa mitta-kaavassa varhaisista kulttuureista kohti nykyhetkeä. Ernst Breisachin mukaan keskiajan erottaminen tuli tarpeelliseksi, kun sekulaari, maallisiin tapahtumiin perustunut historiankirjoitus löi itsensä läpi uuden ajan alussa. Tällöin haastettiin *Raamatun* Danielin kirjaan pohjautuva tulkinta neljästä aikakaudesta. 1300-luvulta lähtien tilalle tuli toisenlaisia tapoja hahmottaa maailmanhistoriaa. Niistä tunnetuin oli Francesco Petrarcan (1304–1374) tapa nähdä historia kolmena aikakautena: antiikin suuri aika, pimeyden kausi ja lopulta uusi herääminen, joka tapahtui antiikin oppien ja esikuvan

---

¹² Ks. Burke 1969; Woolf 1990, i.

avulla. Vähitellen tämä jaottelu muokkautui kolmijaoksi antiikki-keskiaika-uusiaika.¹³ Tässä kolmijaossa keskiajan kuva oli edelleen 1700-luvulla huono, koska sitä pidettiin Edward Gibbonia siteeraten ”barbarian ja uskonnon” kautena. Gibbon tiivistää keskiajan rajaamisessa ja määrittelemisessä käytettyjä tapahtumia ja ilmiöitä, kun hän korostaa Rooman valtakuntaan tunkeutuneita ja siihen sulautuneita gootteja sekä kristinuskon ja islamin kaikenkattavaa merkitystä. Reformaatioajan oppineiden jäljiltä protestanttisissa maissa kehittyi tapa pitää juuri katolisen kirkon vaikutusta erityisen epäonnisenä.¹⁴

Renessanssioppineilla oli monta nimeä maailmanhistorian keskimmaiselle periodille, mutta 1600-luvun lopulla Christopher Keller (Cellario) alkoi kutsua sitä termillä *medium aevum*. Edeltäjiensä tapaan Keller näki keskiajan puristuneena loisteliaan antiikin ja osittain hahmottomasta jäävän oman aikansa väliin. Keskiaika oli barbaarien aikaa, mikä jätti jälkensä niin sen politiikkaan kuin kulttuuriin.¹⁵ Latinankielinen termi *medium aevum* levisi nopeasti, mutta sen englanninkielinen vastine *the Middle Ages* ei ollut yhtä suosittu. Sen otti käyttöön John Donne saarnassaan vuonna 1621.¹⁶ Suurin osa tässä tutkimuksessa käsitellyistä kirjoittajista ei käyttänyt termiä yksiselitteisesti kuvaamaan aikaa kuin summittaisesti. Tarkempi määrittelykin oli mahdollista, kuten James Harrisin muotoilu osoittaa:

THE INTERVAL BETWEEN THE FALL OF THESE TWO EMPIRES
(the Western or *Latin* in the *fifth* Century, the *Eastern* or *Grecian* in the
fifteenth) making a space of near a thousand years, *constitutes* what we
call THE MIDDLE AGE.¹⁷

Myös Thomas Warton käytti ilmaisua ’the middle ages’ varsin usein, kun hän liitti tapahtumia vuosien 500 ja 1500 väliseen ajanjaksoon, mutta hän ei missään vaiheessa

---

¹³ Breisach 1983, 181; Kliger 1952, 41–43.

¹⁴ Pocockin mukaan Gibbon popularisoi ilmaisun. Pocock 2000, 2.

¹⁵ Gatto 2002, 133–138; Ferguson 1948, 73–77. Aikaisemmin käsite pimeät vuosisadat (dark ages) liitettiin vain kirjalliseen kulttuuriin. 1400-luvulla siitä käytettiin nimeä *media tempestas*, seuraavalla vuosisadalla nimenä esiintyi joko *media aetas*, *media antiquitas* tai *media tempora*. Ks. myös Neddermeyer 1988, 147–160.

¹⁶ Robinson 1984, 48–49.

¹⁷ Harris 1781, 240. On yllättävää, miten vähän lopulta termiä *middle ages* käytettiin, koska oppineet ja historioitsijat kirjoittivat aikakaudesta niin paljon. Esimerkiksi Samuel Johnsonin sanakirja ei maininnut sitä ollenkaan. Se viittasi vain ilmaisuun ’middle-aged’. Johnson 1756 ii, (62).

pyrkinyt määrittelemään käsitettä.¹⁸ Määrittelemisen vaikeudesta huolimatta käsitys erityisestä aikakaudesta oli kuitenkin muodostumassa.

Englannin keskiaikaisen historian järjestäminen yhden käsitteen alle oli vaikeaa. Valtio oli muodostunut 600–800-luvuilla alueelle saapuneiden germaaniheimojen eli anglien ja saksien sekä todennäköisesti Tanskan alueelta tulleiden juuttien kuningaskuntien jatkoksi. Aikakautta leimasi anglosaksien skandinaaveja vastaan käymä kamppailu. Alfred Suuresta tuli ensimmäinen nimellinen kuningas vuonna 871, kun hän karkotti viikingit Lontoosta. Pian kuitenkin tanskalaiset palasivat ja Brittein saarista tuli osa Knut Suuren kuningaskuntaa. Skandinaavien vaikutus ei päättynyt tähän, mutta saari-
valtion historia mullistui vuonna 1066. Tällöin Vilhelm Valloittajan johtamat normannit voittivat tanskalaiset Hastingsin taistelussa. Normannit olivat pääosin tanskalaislähtöisiä, mutta he tulivat Ranskan Normandiasta, jossa he olivat toimineet jo noin 200 vuotta. Vilhelmin myötä normannien oma kulttuuri alkoi hallita Englannin yläluokan maailmankuvaa, kun anglosaksinen perinne säilyi muussa yhteiskunnassa. Englannin kulttuuri mannermaistui, mutta samalla alkoivat jatkuvat sodat ranskalaisten kanssa ja epävarmuus vallanperimyksestä tilanteessa, jossa Englannin kuningas oli monesti ranskalainen prinssi. Konflikti huipentui satavuotiseen sotaan, jonka aikana alkoivat hahmottua Englannin ja Ranskan modernit valtiot. Lopulta 1500-luvun Englanti irtautui ainakin näennäisesti katolisesta yhtenäiskulttuurista, kun maa Henrik VIII:n johdolla osallistui reformaatioon ja sen kirkosta tuli anglikaaninen.

Englannin keskiajan historia tarjosi monia perusteita olla näkemättä aikakautta yhtenäisenä kokonaisuutena. Jatkuvat pohjoisesta tulleiden ryhmien invaasiot vähenivät vasta toisella vuosituhanella, jolloin voimistui Ranskan vaikutusvalta. Oli luonnollista, että englantilaiset hahmottivat keskiaikaa juuri tämän kulttuurivaikutteiden kamppailun kautta. Englannin kielen termi goottilainen (gothic) viittasi laajimmillaan keskiajan eiklassisiin, pohjoisesta tulleisiin vaikutteisiin. Termin voi tulkita niin keskiaikaa ihailevaksi kuin sitä kritisoivaksi. Toisaalta ranskalaisvaikutus oli niin politiikassa kuin

---

¹⁸ Warton käyttää esimerkiksi ilmaisuja ”the wars of the middle ages” (Warton 1774, 157), ”famous romance of the middle ages” (Warton 1774, 349), ”famous Arabic chemist of the middle ages” (Warton 1774, 400) ja ”poetry of the middle ages” (Warton 1778, 64).

kulttuurissakin suuri, mikä esimerkiksi Linda Colleyn mukaan lisäsi patriotismia ja mahdollisesti myös isolationismin kannatusta.¹⁹

Hallintotavan lisäksi goottilaisuudella viitattiin kansalliseen alkuperään. Colin Kidd on osoittanut, miten kansainvaellusajan germaaniheimoksi luetut gootit symboloivat Rooman valtakunnan rappion jälkeen tullutta modernien kansojen syntyä. He edustivat koko Alppien pohjoispuolisen Euroopan kantaväestöä ja 1700-luvun tapaan hahmottuvien kansakuntien esi-isiä. Keskiaika oli ajallinen *vagina gentium*, nykyisten kansojen muodostumisen ajanjakso.²⁰ Tämä lähensi sitä nykyhetkeen, mutta erotti samalla sen entistä selvemmin antiikista. Gootit olivat avanneet oven moderniin maailmaan, mutta sen taakse oli jäänyt antiikin aika. Ero roomalaiseen latinankieliseen yhteiskuntaan korostui siksi, että *gothic* ei viitannut koko keskiaikaan vaan sen kansakieliseen kulttuuriin. Siksi gooteista kertovia lähteitä ei voitu selittää antiikin klassisten vaikutteiden avulla. Tämän takia goottien merkityksen korostaminen irrotti keskiajan Rooman vallasta ja antoi sille tärkeämmän liittolaisen. Siitä tuli vähitellen nykyaikaa määrittelleiden ilmiöiden ensikoti.

Gootit ja gotiikka alkoivat esiintyä taidetta ja estetiikkaa käsittelevissä kirjoituksissa, kun taidehistorioitsija Giorgio Vasari (1511–1574) oli viitannut sillä kaikkeen ei-klassiseen taiteeseen ja tehnyt gotiikaksi nimittämästään arkkitehtuurista ja maalaustaiteesta huonon taiteen normin. Hän piti goottilaisia piirteitä saksalaisina, liioittelevina ja barbaarisina. Pian gotiikan arviointi alkoi saada muitakin sävyjä. Goottilainen taide oli selkeästi erilaista, mutta sitä ei pidetty itseisarvoisesti kaikkea muuta huonompana.²¹ Uusgotiikka, goottilaisen taiteen tiettyjen tyylipiirteiden jäljittely, alkoi jo 1500-luvulla, mutta sen suosio kasvoi 1700-luvulla. Kiinnostuksen on nähty huipentuneen 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa, jolloin William Morrisin (1834–1896) kaltaiset hahmot tekivät keskiaikaisesta käsityöideaaliin perustuneesta taiteesta esikuvallisen. Yksi uus-

---

¹⁹ Colley 1994, esim. 35–37, 264–265; Haslag 1963, 43–45.

²⁰ Kidd 1999, 29–32; Kliger 1952, 288–298. Tämä ei ollut uusi näkökulma, Jordaneksesta (500-luku) ja Isidorus Sevillalaisesta (n. 560–636) lähtien oli esitetty teorioita goottien alkuperästä.

²¹ Vasarista Ganim 2005, 19–20; Gatto 2002, 79–83; Ferguson 1947, 59–67. Termistä goottilainen (*Gothic*) erit. Haslag 1963, ks. myös Groom 1999, 68–70. Termin monista merkityksistä Helgerson 1994, 21–62 ja 65–104.

gotiikan huippukausista elettiin 1700-luvun toisella puoliskolla, jolloin sekä arkkitehtuuri että kirjallisuus alkoivat soveltaa keskiaikaiseksi luulemiaan oppeja ja periaatteita.²²

Clark ja monet muut historioitsijat käyttivät varsinkin 1700-luvulla puhjenneesta keskiaikaa koskevasta innostuksesta nimitystä *Gothic revival* (Gotiikan paluu) tavalla, joka heijastelee gotiikan vaikutusvaltaa aikakauden määreenä. Viime vuosina keskiaikaa kohtaan tunnettu kiinnostus on nimetty medievalismiksi.²³ Termiä käytettäessä viitataan usein Leslie Workmanin selitykseen, jonka mukaan ”medievalismi on keskiajan tutkimusta, keskiajan mallien soveltamista nykyajassa ja keskiajan käyttämistä taiteen ja ajattelun innoittajana”.²⁴ Medievalismi on laaja käsite, joka kattaa keskiajasta kiinnostumisen ja sen vaikutukset. John Simons korostaa, että medievalismi paljastaa länsimaisen kulttuurin piirissä tarkoituksellisesti unohdetut tai vähätellyt asiat.²⁵ Tapa, jolla tulkitsemme keskiaikaa, heijastelee tiedostamattomia tai julkilausumattomia käsityksiä omasta ajastamme. Kielletty tai epämiellyttävä on nähty keskiaikaisena ja sen läsnäolo nykykulttuurissa on puolestaan tulkittu vaikutteiden siirtymisenä ja niiden uudelleen käyttämisenä.²⁶ Tällaisten tulkintojen ansiosta keskiaikaa voidaan tarkastella kahdesta näkökulmasta. Sen voi määritellä ensiksikin historiallisena aikakautena, joka rajoittuu tiettyihin vuosiin ja jolla on omat ominaispiirteensä. Toisaalta se on osa nykyhetkessä tapahtuvaa menneisyyden arviointia: tällöin keskiajan piirteet ja määritelmät muuttuvat koko ajan. Se määrittyy nykyisyyden tarpeiden mukaan.²⁷

Kaikesta huolimatta ajatus menneisyydestä nykyhetken rekonstruktioiden passiivisena kohteena ei ole itsestään selvä. Keskiajan kirjallisuutta ja sen myöhempää vastaanottoa tutkineen Michel Zinkin mukaan historiallisen aikakauden hahmottaminen alkaa sen kielen ja estetiikan tutkimisesta. Myös kiinnostus keskiaikaa kohtaan alkoi halusta

---

²² Brooks 1999, 84–126. Alexander 2007 väittää olevansa ensimmäinen kattava medievalismin historia, vaikka se käsittelee pääosin kirjallisuutta.

²³ Simons 1991, erit. 5.

²⁴ Workman 1987, 1.

²⁵ Simons 1991, 5.

²⁶ Biddick 1998.

²⁷ Näin määriteltynä medievalismi on kiinnostanut monia kirjallisuuden ja taiteentutkijoita. Olen tämän tutkimuksen yhteydessä käyttänyt historiallisesti painottuneita medievalismin tutkimuksia kuten Camille 2008, Ellis 2000 ja Fay 2002 ja Cohen 2003.

ymmärtää sen aikana kirjoitettua kansankielistä kirjallisuutta.²⁸ Zink onkin kysynyt, miten paljon tapamme ymmärtää keskiaikaa on peräisin omista tulkinnoistamme ja miten paljon kyseessä on lähteiden antamien käsitysten seuraaminen. Zinkin mukaan keskiaikaista kirjallisuutta 1700–1800-luvuilla lukeneet tutkijat eivät huomanneet, miten heidän lähteensä eivät olleet vain passiivinen analyysin kohde. Tietyt keskiajan kirjallisuuden käyttämät esittämisen konventiot vaikuttivat siihen tapaan, jolla aikakautta alettiin tulkita. Zink ottaa esille kirjallisuuden tavan leikitellä olevansa vanhempaa kuin se onkaan. Se korosti yksinkertaisuutta ja alkukantaisuutta, toisaalta hienostuneisuutta ja pyrkimystä uutuuksiin. Keskiajan runouden tyylikeinoihin kuului myös fragmentaarisuus, joka Zinkin mielestä ohjaa lukijaa ajattelemaan, että sirpaleisuuden takaa paljastuisi kokonaisuus.²⁹

Zinkin tulkinta nostaa esille kaksi asiaa. Ensiksi sen, että keskiajasta 1700-luvun lopulla muodostunut kuva, ensimmäinen aikakauden kokonaiskuva, perustui suurelta osin fiktiiviseen kirjallisuuteen. Hän ajattelee tämän kuvan olevan myös keskiaikaisen kirjallisuuden säätelämä. Toisaalta tältä osin ei tarvitse ajatella vain 1700-lukua ja keskiaikaa. Historioitsijan käyttämät lähteet ovat monesti monitasoisempia ja tietosten konventioiden tuloksia, mitä tutkija ei välttämättä ajattele. Zinkin mukaan historioitsija ajattelee tulkitsevansa ja kontekstoivansa lähteitä ottamatta huomioon niiden kirjallista luonnetta. Tulkintatapahtuma ei välttämättä ole näin yksiselitteinen, sillä myös tulkittava voi vaikuttaa siihen.

Runous, kirjallisuus ja oppineet

Thomas Wartonin pääteoksen otsikko *History of English Poetry* voi johtaa harhaan. Ensiksikin kyse ei ole vain englanninkielisen runouden historiasta, sillä Warton kirjoittaa paljon myös ranskankielisestä, arabialaisesta, skandinaavisesta ja italialaisesta kirjallisuudesta. Toiseksi termi runous nykyisessä merkityksessään ei kuvaa Wartonin

---

²⁸ Zink 1998, 11–12.

²⁹ Zink 1998, 14–15, 23–24.

tutkimuksen kohdetta. Teemu Ikonen mukaan 1700-luvulla termi runous tarkoitti neljää asiaa. Se oli (1) kattokäsitys säemuotoiselle kirjallisuudelle. (2) Toisaalta se viittasi myyttiseen ajatteluun ja sellaiseen tietämisen tapaan, joka oli kadonnut maailmasta varhaisten kulttuurien myötä. Runoutta saattoi olla myös (3) kaikki sellainen, mitä ei voinut määrittää tyhjentävästi. Ikonen viittaa myös ajatukseen, jonka mukaan (4) runoudella viitattiin kirjallisuuden olemukseen.³⁰ Jaottelun kaikki neljä kohtaa sopivat Wartonin otsikon selitykseksi.

Wartonin tutkimukset sijoittuvat aikaan, jolloin termin ”runous” merkitys supistui. Esimerkiksi Samuel Johnsonin sanakirja määrittelee sen lähes modernilla tavalla:

1. Metrical composition, the art or practice of writing poems--
2. Poems; poetical pieces³¹

Runous viittasi myös laajempaan tekstien joukkoon, josta myös Johnson viittaa määritellesään termiä runoilija (*poet*):

An inventor, an author of fiction; a writer of poems; one who writes in measures.³²

Runoilija on siis ennen kaikkea henkilö, joka kirjoittaa fiktiota. Hän on keksijä. Tällaisella runouden tulkinnalla oli pitkä perinne, onhan jo Aristoteleen *Runousoppi* nimenomaan fiktiivisen kerronnan opaskirja, joka kattoi niin puheiden retoriikan, näyttämötaiteen, laulettuun runouden kuin komediat.³³ Toisaalta Ikonen jaottelussa esiintyvät määrittelemättömyys ja myyttinen ajattelu muistuttavat siitä tavasta, jolla Warton kirjallisuutta tulkitsi. Keskiaikaiset tekstit olivat hänelle vaikeita, koska ne eivät sopineet 1700-luvun kirjallisiin lajityyppeihin. Warton etsi niistä mielellään myös myyttistä, varhaisille kulttuureille tyypillistä ajattelua. Hänen lähdemateriaalinsa oli heterogeeninen: hän käytti tunnetuimpia kronikoita, oppineita tutkielmia, eppistä ja lyyristä runoutta, romansseja sekä pseudohistorioita.

Thomas Warton on usein pidetty ensimmäisenä kirjallisuushistorioitsijana. René Wellekin *The Rise of English Literary History* -klassikko (1941) korosti hänen ase-

---

³⁰ Ikonen 2010, 248–249.

³¹ Johnson 1756, ii, [367].

³² Ibid.

³³ Tästä traditiosta esimerkiksi Kinney 2003, 340–341.

maansa kirjallisuushistorian tienraivaajana.³⁴ Wartonin tutkimukset eivät kuitenkaan koskeneet ainoastaan nykytavalla määriteltyä fiktiivistä kirjallisuutta. Runouden merkitys oli laaja, ja myös kirjallisuus (literature) viittasi kaikkeen kirjalliseen kulttuuriin. Se kattoi niin kirjoitetut teokset kuin niiden tutkimuksen ja niitä koskeneet keskustelut.³⁵ Wartonin tutkimuksen kohteena oli koko kirjallinen kulttuuri, mutta pääpaino oli fiktiivisessä kirjallisuudessa. Sen suhde kirjallisuushistoriaan jää osittain avoimeksi kysymykseksi: onhan kyseessä lajityyppiä ennakoiva teos. Wartonin hanke erosi 1800-luvun kirjallisuushistorioista, jotka perustuivat kanonisoitujen tekijöiden töiden esittelyyn – Warton ei vielä tiennyt, mitä keskiajan kirjallisuuden kaanoniin kuuluu. Toisaalta kysymys kansallisesta ja kansankielellä kirjoitetusta kirjallisuudesta lähensi hänen teostaan näihin tutkimuksiin. Toisen ulottuvuuden Wartonin teoksiin tarjoavat uudemmat kirjallisuushistoriat, joissa huomio kääntyy myös kirjallisuusinstituutioon, vastaanottoon ja kirjallisuuden vaikutukseen.³⁶

Warttonin tuotannon lukeminen kirjallisuushistoriaksi on sekä valaissut että varjostanut sen asemaa. Se on huomattu lajinsa ensimmäisenä samaan aikaan, kun sen arkaaisuus kirjallisuushistoriana on ollut omiaan vähentämään todellista mielenkiintoa sitä kohtaan. Tuotannon tulkitseminen kirjallisuushistoriaksi on osin anakronistista, lajityyppien perustajat eivät todennäköisesti tiedä olevansa perustajia, mutta tämä ei välttämättä ole ongelma. Toisaalta anakronismi voi tuoda esiin asioita, jotka jäisivät muunlaisessa käsittelyssä havaitsematta. Tämän hetken tieteiden näkökulmasta Warton kirjoitti jossakin määrin raiteiltaan suistunutta kirjallisuushistoriaa, joka pyrki kertomaan kaiken keskiaikaisesta yhteiskunnasta materiaalinaan lähinnä fiktiiviset tekstit ja kronikat. Kirjallisuushistoria kattoi yleensä nimenomaan vernakulaarisen kirjallisuuden vaiheet, tämä oli myös Wartonin tavoite.

Toisaalla historiallistamaan pyrkivän tutkimuksen lähtökohta on Thomas Wartonin oppineisuudessa. Hän ja muut kirjalliset antikvaarit olivat oppineita, jotka kirjoittivat

---

³⁴ Ks. esim. Wellek 1941, Wellek 1955 ja Stierstorfer 2001.

³⁵ Ikonen 2010, 124–126 ja Terry 2001, 11–34. Olen tutkimuksessani käyttänyt sivilisaatiota ja kulttuuria synonyymeinä. Erottelu olisi ollut osin anakronistinen. Ks. tästä Rantala 2010, erit. 19–21.

³⁶ Mehtonen 2008, 40–63. Kirjallisuushistorioiden varhaisvaiheista esimerkiksi Batts 1987.

menneisyydestä eri tavalla kuin (kirjallisuus)historioitsijat. Oppineiden antikvaarien erityisyyden otti tutkimuksen kohteeksi varsinaisesti Arnaldo Momigliano artikkelissaan ”Ancient History and the Antiquarian” (1950). Momiglianon mukaan oppineiden ja filosofisten historioitsijoiden välinen juopa syveni 1700-luvun puolivälissä. Antikvaarit alkoivat ensimmäiseksi kysyä, mitä lähteet kertoivat menneisyydestä, kun historioitsijat olivat joko hyväksyneet lähteet luotettavina tai olivat käyttämättä niitä. Voltairen kaltaiset historioitsijat olivat luottaneet helposti saatavilla oleviin ja helppolukuisiin lähteisiin pohtimatta niiden käyttöä. Historioitsijat kysyivät, mikä näissä kulttuureissa oli todella tietämisen ja tuntemisen arvoista.³⁷

Momiglianon mukaan ajatus sivilisaation merkityksestä oli vastedes historian-tutkimuksen keskeinen teema. Siitä tuli vertailevaa, nykyhetkestä merkityksensä löytävää ja suuriin yhteiskuntaa koskeviin kysymyksiin ja muutoksiin keskittyvää helppolukuista analyysiä. Antikvaarit taas keskittyivät lähteisiin, niiden esittelyyn ja mahdollisesti analyysiin.³⁸ He olivat kiinnostuneempia lähteiden tarkoituspöytä ja niiden antamista joskus fragmentaarista tiedosta. Momiglianon tapa erotella historiankirjoitus ja antikvarismi on herättänyt paljon keskustelua. Vuonna 2007 ilmestyneessä Peter N. Millerin toimittamassa artikkelikokoelmassa *Momigliano and Antiquarianism* pohditaan tämän antikvaareja koskeneiden julkaisujen vaikutushistoriaa. Ingo Herklotzin mukaan Momigliano liioitteli historioitsijoiden ja antikvaarien eroa. Hän korostaa antikvaarien tutkimusten sisältäneen historiankirjoituksen tarjoamien esikuvien lisäksi useiden uuden ajan alun filologian kaltaisten tieteenalojen vaikutteita.³⁹

Englannin termi antikvaari (antiquarian) on peräisin uuden ajan alusta. Esimerkiksi Lontoossa perustettiin vuonna 1707 *Society of Antiquaries*, joka kokosi ajan oppineita tutkimaan ja säilyttämään menneisyyttä. Antikvaarit eivät mieltäneet itseään vain esinelähteiden tutkijoiksi. He mainitsivat esikuvakseen roomalaisen Marcus Terentius Varron (116–27 eKr.) teoksen *Antiquitates rerum humanarum et divinarum*, jossa termi

---

³⁷ Momigliano 1950. Artikkelin vaikutuksesta erityisesti Miller 2007.

³⁸ Momigliano 1950, 307–308. Ks. myös Miller 2007; Herklotz 2007.

³⁹ Herklotz 2007, erit. 131–141. Momiglianon esimerkit eivät tulleet 1700-luvun historioitsijoilta vaan edellisten vuosisatojen historian esittämisen teoriaa (*ars historica*) käsitelleiltä kirjoittajilta. Herklotz korostaa antikvaarien etsineen yhteistyötä kaikenlaisten oppineiden ja menneisyyttä tutkineiden kanssa.

antiquitates kattoi niin fyysisen kuin henkisenkin perinnön.⁴⁰ Kyse oli menneisyyden ja sen nykyhetkessä näkyvien ilmiöiden ja asioiden tutkimisesta. Suurin ero historiankirjoitukseen oli se, että antikvaarit eivät esittäneet kronologisia poliittisen historian tapahtumia kuten historioitsijat. He eivät kirjoittaneet tapahtumahistoriaa vaan pyrkivät esittelemään löytöjään ja tutkimustuloksiaan vähemmän retorisesti edeten teemoittain tai alueittain monesti hyvin luettelomaisesti.⁴¹

Uusimmassa tutkimuksessa antikvaarin käsite on laajentunut. Esimerkiksi Rosemary Sweetin *Antiquaries* (2004) tarkastelee laajasti 1700-luvun erilaisia tapoja tutkia ja kuvata englantilaista menneisyyttä anglosaksien käsikirjoitusten tuntijoista myöhäiskeskiajan luostareiden raunioiden etsijöihin. Samalla tavalla Graham Parryn *Trophies of Time* (1995), joka esittelee englantilaisia 1500–1600-luvun antikvaareja, huomioi niin luostareita ja kirkkoja tutkineen William Dugdalen kuin käsikirjoituskeräilijä ja bibliofiili Robert Cottonin. Colin Kidd puolestaan tulkitsee teoksessaan *British Identities Before Nationalism* (1999) antikvarismin kietoutuneen uuden ajan alun patriotismiin pyrkiessään selvittämään valtioiden ja kansakuntien varhaisia vaiheita. Historioitsijat, antikvaarit, laintuntijat, filologit ja muut oppineet osallistuivat samoihin keskusteluihin.⁴² Krzysztof Pomian on pitänyt 1700-luvun antikvaareja uuden tutkimustradition perustajina heidän monitieteellisen lähestymistapansa vuoksi. Hän nostaakin antikvaarit historioitsijoiden haastajiksi, kun etsitään nykyisen historiantutkimuksen esiisiä.⁴³

Antikvaareja voi tarkastella osana uuden ajan alun oppineisuutta. Donald R. Kelleyn tutkimuksen *Foundations of Modern Historical Scholarship* (1970) alaotsikossa olevat sanat kieli, laki ja historia paljastavat tekijänsä sanoman: modernin historiankirjoituksen syntyhetkeä ei pidä etsiä vain historiankirjoituksesta vaan sen ja lähitieteiden kanssakäymisestä. Filologit, menneisyydestä argumentteja etsineet juristit ja kaikkea tietoa kokoavat ensyklopedistit paljastuvat Kelleyn myöhemmissä teoksissa yhtä merkittäviksi

---

⁴⁰ Antikvaarin ja antikvarismin kantasana *antiquitas* viittaa kuvattavan ilmiön iäkkyyteen.

⁴¹ Momigliano 1950. Ks. myös Schnapp 1996.

⁴² Sweet 2004, Parry 1995, Kidd 1999.

⁴³ Pomian 1999, 98–101. Pomian näyttäisi pitävän antikvaareja taidehistorioitsijoiden esi-isinä, vaikka toteaa heidän heidän kiinnostuksensa olleen laaja-alaisempaa.

historiallisen ajattelun ja lähteiden analyysin uudistajiksi kuin historioitsijat.⁴⁴ Anthony Graftonin teokset alaviitteiden historiasta (*The Footnote* 1997), historian väärennöksistä ja niiden paljastajista (*Forgers and Critics*, 1990) ja uuden ajan alun historian teoriasta (*What Is History?* 2007) ovat osoittaneet, miten monista lähtökohdista menneisyyden tekstejä tulkittiin 1500–1700-luvulla. Joka tapauksessa oppineiden kiinnostus jakautui kahtia: osa tutki antiikin korkeakulttuureja, osa keskiajan kansallisia ja paikallisia yhteisöjä.⁴⁵

Historiografinen operaatio ja kysymys antikvaarien narratiivista

Oppinut tutkimus, jota antikvaarit edustivat, poikkesi modernista historiantutkimuksesta ja kirjallisuushistoriasta, mutta pohjimmiltaan siinä oli pyrittiin samaan asiaan: menneisyyden esittämiseen ymmärrettävänä kokonaisuutena lähteiden perusteella. Siksi antikvaarit tarjoavat erityisen mahdollisuuden pohtia nykyisenkin historiantutkimuksen analyysin keskeisiä käsitteitä. Tutkin sitä tapaa, jolla Warton esitteli keskiaikaa. Se pohjautuu Wartonin painetuille teoksille, jotka pyrkivät esittämään aiemmin huonosti hahmotetun periodin loogisesti ja uskottavasti. Tutkimus ei kuitenkaan rakennu Wartonin käyttämien narratiivien analyysien varaan, vaan lähtökohtanani on Michel de Certeau'n esitys historiografisesta operaatiosta. de Certeau'n analyysissä historiankirjoitus ei ole vain kerronnallisten ratkaisujen tuottama yksi kirjallisuuden lajityyppi, sillä hän ottaa laajemmin huomioon historioitsijan toiminnan osana yhteisöä, joka säätelee ja ohjaa hänen tutkimuksiaan. Lisäksi historioitsijan työhön vaikuttaa se, että hän esittelee tutkimustansa kirjoittamalla.

de Certeau'n ajatukset pohjautuvat narratiivien tutkimukselle, jonka piirissä syntyneitä tulkintamalleja hän laajensi. Narratiivi historiankirjoitusta selittävänä käsitteenä on ongelmallinen, koska se on tulkittu niin monella eri tavalla, joskin yleisimmin hyväksytty lähtökohta on, että se on historiantutkimukselle luonnollisin tapa esittää asioita. Se on historioitsijan keino järjestää materiaalia menneisyyttä kuvaavaksi loogiseksi kerto-

---

⁴⁴ Kelley 1991, 7. Kelley palasi myöhemmin tähän aiheeseen, ks. Kelley 2002, 141–168.

⁴⁵ Grafton 1990, Grafton 1997b, Grafton 2007; Grell 1993.

mukseksi.⁴⁶ Historioitsijoiden käyttämien narratiivien tutkimuksen läpimurtona usein pidetty Hayden Whiten *Metahistory* (1973) tarkasteli 1800-luvun historiantutkimusta menneisyyttä käsittelevänä esityksenä, jolla oli paljon yhteyksiä fiktiivisen kirjallisuuden kanssa. *Metahistory* esitti kysymyksen historiantutkimuksen käyttämistä retorisista konventioista ja piti sitä yhtenä kirjallisuuden lajityyppinä. White painotti historioitsijoiden tapaa käyttää erilaisia narratiiveja, jotka sitoivat heitä enemmän kuin he itse tiedostivat. Vaikka lajityypin rajoitteet olivat selkeät, historia oli, kuten kirjallisuus, lopulta kertojan tekemien valintojen varassa. Tästä huolimatta historioitsija ei ollut Whiten mukaan täysin vapaa, vaan hän etenee lajityypille ominaisten trooppien ohjaamana. White viittasi klassisen retoriikan käsitteeseen *tropos*, jossa sanoja käytetään niiden kirjaimellisesta merkityksestä poikkeavalla tavalla. White tulkitsi termin viittaavan moderniin tyylin käsitteeseen: troopit mahdollistivat sen, että samasta asiasta voitiin kertoa eri tavalla tai eri tyyliellä.⁴⁷ Karen O'Brien näkee historioitsijan tekemän juonellistamisen (emplotment) useiden valintojen tuloksena. Narratiivit eivät ole universaaleja, sillä ne voidaan ymmärtää osana aikakauden luomia odotuksia ja ratkaisumalleja eli ne voidaan toisin sanoen kontekstualisoida.⁴⁸

Kyse ei ollut vain menneisyyden järjestämisestä vaan sen ja nykyhetken yhteyden solmimisesta. de Certeau väitti historiantutkimuksen tavoitteena olevan ennen kaikkea nykyhetken ja poissaolevan (menneisyyden) eron osoittamisen. Vasta toissijaisena tavoitteena oli menneisyyden rekonstruointi mahdollisimman yksiselitteisesti.⁴⁹ de Certeauun analyysi on lähes samanikäinen kuin Whiten, mutta hän pohtii historiankirjoitusta laajemman tapahtumasarjan tuottamana tuloksena. de Certeau nimittää sitä historiografiseksi operaatioksi. de Certeauun tulkintaa on usein pidetty Whiten

---

⁴⁶ Clark 2004, 86–92. Tällainen tulkinta perustuu ehkä eniten Paul Ricoeurin kirjoituksiin. Niiden yhteenvedosta ks. Ricoeur 2006, erit. 238–248. Ricoeur näkee kertomuksen ja historian esittämisen tässä vaiheessa lähes yhtäläisinä asioina. Narratiivista yleisesti Phelan 2005.

⁴⁷ White 1985, 2; White 1990. Whiten mielestä historioitsijat, kuten muutkin kirjoittajat käyttivät väistämättä troppeja. Hän löytää niitä 1800-luvun historiantutkimuksesta neljä: Metafora korostaa menneen ja nykyhetken samanlaisuutta, *metonymia* selkeää historiallista jatkuvuutta, *synekdokee* osien muodostavan kokonaisuuden. Ironia on troopeista erityisin, sillä se tuo esille menneisyyden ja nykyhetken eron esittelemällä menneisyyden kirjoittajaa huvittavana, mahdottomana ymmärtää nykyisyyden käsitysten läpi. Whiten mukaan modernia historiantutkimusta hallitsi suurelta osin juuri ironia

⁴⁸ O'Brien 2005, 5–12.

⁴⁹ Dosse 2003, 145–146.

vastavoimana, historiantutkimuksen sisältä syntyneenä yrityksenä hahmottaa, millä tavalla menneisyyden tutkimuksesta muodostuu historiana julkaistavia kokonaisuuksia.⁵⁰ Myös de Certeauin lähtökohdat ovat modernissa historiantutkimuksessa, jonka analyysiin hänen lähestymistapaansa on usein käytetty. Tällöin jää huomaamatta, että de Certeauin malli tarjoaa myös mahdollisuuden tarkastella varhaisempaa, oppineen historian traditiota. Työni rakentuu hänen käyttämälleen jaottelulle, jota sovelletaan 1700-luvun oppineeseen tutkimukseen.

de Certeau jakaa historiallisen operaation kolmeen tasoon. Ensiksikin sosiaalinen alue (*lieu*) ohjaa tutkimuksen tekotapaa. Historiankirjoitus perustuu tiettyjen instituutioiden hiljaisesti hyväksymälle tavalle tuottaa menneisyyttä koskevaa tutkimusta. Siihen vaikuttaa se, millaisiksi historioitsijan yhteisö määrittelee lähteet ja tutkimusmenetelmät. Samoin se, kenet yleensä hyväksytään vakavaksi otettavaksi tutkijaksi, ja millaisessa opetus- ja tutkimusympäristössä hän toimii. de Certeauin mukaan historiallinen tutkimus on toimintaympäristönsä osa. Siksi tutkija ei voi erityisesti valita, millä tavalla hän esittää menneisyyden. Ongelmallista on, että valinnat perustuvat hiljaiseen tietoon.⁵¹

Toiseksi de Certeau ottaa esiin historioitsijan käytännössä tekemän työn (*pratique*), joka koostuu hänen pyrkimyksistään löytää sopivia lähteitä, niiden tutkimisesta, tulkinnasta sekä lopulta myös siitä tavasta, jolla lähteet tämän prosessin jälkeen esittävät menneisyyttä ja sen suhdetta nykyhetkeen. de Certeau itse kutsui kakkosvaihetta tapahtumasarjaksi, joka tuottaa ”materiaalista historiaa.” Hän jaottelee sen aluksi kahteen osaan. ”Aputieteiden” avulla historioitsija etsii lähteistä keskeiset asiat, sijoittaa ne aikaansa ja monesti pyrkii hahmottamaan, mistä niissä on kysymys. Tämän jälkeen tapahtuu tulkinta, jota de Certeau kutsuu historioitsijan ”jaloksi puheeksi”. Se on selittämätön tapahtumaketju, jonka päätteeksi historioitsija esittää yhtenäisen tulkintansa. Tähän sisältyy paljon samaa kuin mitä White käsitti narratiivien tutkimukseksi, mutta de Certeau liittää mukaan myös sellaisia historiantutkimuksen ilmiöitä, jotka

---

⁵⁰ Clark 2004, 119–124.

⁵¹ de Certeau 1988, 58–69.

tekstipohjainen narratiivien tutkimus oli ohittanut. Hän pohti kokoelmien roolia yksittäisten lähteiden tärkeyden todisteena ja historiallisen esityksen ohjaajajana.⁵²

Kolmanneksi de Certeau ottaa esille itse kirjoituksen tason (*l'écriture*). Kielialueensa perinteeseen vankasti tukeutunut de Certeau ei kuitenkaan ajattele kolmannessa osassa niinkään narratiivisia ratkaisuja kuin ranskalaisessa keskustelussa usein esiintyvää kirjoittamisen metafysiikkaa: kirjoitus viittaa myös kirjoittamisen tapahtumaan ja tekstiin fyysisenä kokonaisuutena. Kaikenlainen kirjoitus siirtää tapahtumat pois niiden omasta ajasta. Kyse ei ole vain historioitsijan taidosta vaan siitä, että kirjoittaessaan ihminen luo aikatason, joka on erillinen hänen kirjoituksella kuvaamiensa asioiden kanssa. Tällöin oleellista on se, kuinka kirjoituksen avulla pystytään muokkaamaan käsitettävä kokonaisuus aukkoja sisältävistä tai fragmentaarisisista lähteistä. Kirjoitus luo myös tapahtumien yhtenäisen kronologian, varhaisemmista myöhäisempiin tapahtumiin ja ilmiöihin etenevän järjestyksen.⁵³

de Certeau'n analyysi haastaa narratiiveihin pohjautuvan historiantutkimuksen kahdella tasolla. Ensiksi se historiallistaa tutkimuksensa kohdetta enemmän, kun se esittää millaiset tekstin ulkopuoliset sidokset ja oletukset historioitsijaa ohjaavat. Toiseksi se esittää myös kirjoituksen luonteeseen liittyvän täysin ei-historiallisen tason. de Certeau'n ja narratiivien tutkijoiden lähestymistapojen erot voivat näyttää pieniltä, sillä molemmat sitoutuvat teksteihin, joista he tosin etsivät erilaisia asioita. Käytännössä ero juontuu kuitenkin siitä, millaisia asioita teksteistä pitää tutkia. de Certeau ajattelee niistä löytyvän myös muita kuin historian esityskonventioihin liittyviä tietoja. Tämän takia hänen käsityksensä historiografisesta operaatiosta tarjoaa erityisen näkökulman tutkia kirjallisia antikvaarien sekä muiden oppineiden kirjoittamia tekstejä, joiden hahmottaminen perinteisten historiankirjoituksen narratiivien avulla on ollut vaikeaa.

de Certeau'n ajattelua seurailee Myös Mark Salber Phillipsin *Society and Sentiment* (2000), arvostettu yleisesitys 1700-luvun lopun englantilaisesta historiankirjoituksesta.

---

⁵² de Certeau 1988, 69–86.

⁵³ de Certeau 1988, 86–102.

Phillipsin mukaan historiankirjoitus ei ole mikään monoliitti vaan sen sisällä esiintyy erilaisia lajityyppejä kuten poliittinen, tunteiden ja tapojen historia, yksityiselämän historia ja konjenktuurien historia sekä myös kirjallisuushistoria.⁵⁴ Phillipsin mielestä 1700-luvun historiallisen ajattelun muotoja voidaan hahmottaa vasta, kun tunnustetaan historiallisen kerronnan heterogeenisuus. Kyse ei ole vain tekstien tutkimuksesta, koska lukijat tuovat siihen oman lisänsä.⁵⁵ Phillips huomauttaa implisiittisen lukijan merkityksestä eli kääntää katseensa siihen oletettuun yleisöön, jolle historioitsija kirjoittaa.⁵⁶ Kirjoittaja yrittää sovittaa omat käsityksensä siihen, mitä hän olettaa sekä lukijoidensa että valitsemansa lajityypin vaativan. Tämän vuoksi Phillipsin mielestä historiankirjoitus on narratiivien ja kontekstien vuorovaikutusta. Edellinen painottaa historioitsijan omia ratkaisuja, joiden perusteella hän esittää menneisyyttä koskevan analyysin tai kertomuksen. Jälkimmäinen keskittyy niihin olosuhteisiin, jotka ohjasivat historioitsijaa.⁵⁷ Phillipsin mallia voi pitää yksinkertaistettuna versiona de Certeau'n ajattelusta, sillä hän ei esitä, mikä 1700-luvun historiankirjoituksen konteksti lopulta on.

Kysymyksenasettelu ja sisältö

Työssäni luon Michel de Certeau'n historiografisen operaation mallin perusteella tulkinnan siitä, millä tavalla 1700-luvulla syntyi käsitys keskiajan ominaisluonteesta. Tarkastelen Thomas Wartonin keskiajasta tekemiä tulkintoja vuosina 1750–1790 osana periodista tuolloin käytyä keskustelua. de Certeau'n tapaan ajattelen, että Wartonin julkaistut tutkimukset eivät ole vain kirjoittajansa tekemien ratkaisujen tulosta. Niin Wartonin tutkimusympäristö, hänen saatavillaan olleet lähteet kuin kirjalliset mallit olivat tuottamassa uutta käsitystä keskiajasta.

Thomas Warton oli kirjallinen antikvaari, joka osallistui englantilaisen keskiajan popularisointiin ja sen uudelleentulkintaan. Selvitän, missä kontekstissa hän tulkitsi

---

⁵⁴ Phillips 2000, 171–189.

⁵⁵ Phillips 2000, 10–11.

⁵⁶ Määritelmästä Jäger 1987, 488, 492.

⁵⁷ Phillips 2000, erit. 20–21.

keskiajan lähteitä. Kysyn, mitä lähestymistapoja Warton käytti tulkitessaan tekstejä? Miten hänen tulkintansa keskiajasta heijasteli 1700-luvun historiankirjoituksen käsityksiä? Miksi hän näki keskiajan erilaisena kuin nykyhetken? Mitä keskiajan kirjallisuus saattoi opettaa? Millainen oli lähteiden rooli luotaessa kuvaa keskiajasta?

Tutkimukseni kohdistuu Thomas Wartonin kirjoituksiin, mutta tarkastelen niitä hyvin laajassa kontekstissa. Minua kiinnostaa niin se oppinut perinne, jota Warton jatkoi tutkimuksillaan ja kirjoituksillaan, kuin myös 1700-luvun toisen puoliskon historiallinen ajattelu, jota Wartonin kirjoitukset olivat rakentamassa. Wartonin kirjoitukset tarjoavat näkökulman ajankohtaan, jolloin nykyinen käsitys keskiajasta oli muodostumassa ja jolloin oppineen perinteen ja historiankirjoituksen traditiot kohtasivat. Keskitetyn näkökulman ja sen laajan kontekstoinnin kautta pyrin luomaan tulkinnan, joka on sekä tarkka että kattava.

de Certeau esittämät historiografisen operaation tasot ja niiden ominaispiirteet jakavat työni viiteen päälukuun. Aloitan tarkastelemalla keskiajan tutkimuksen mahdollisuuksia selvittämällä, millaisen keskiajantutkimuksen historialliset instituutiot mahdollistivat 1700-luvun puolivälissä. Instituutiot rajasivat tutkimusaiheita ja ohjasivat tietyn tyyppisten materiaalien käyttöön. Kysyn, mitä lähteitä historioitsijat saattoivat käyttää 1700-luvun puolivälissä, miten niitä jäljitettiin ja mitä keskiajasta yleisesti tiedettiin. Näkökulma vastaa de Certeau'n historiografisen operaation ensimmäistä tasoa, yhteiskunnan vaikutusta historiantutkimukseen sekä sitä tapaa, jolla historioitsijat ja oppineet muodostavat oman pienoisyhteisönsä säännöt ja normit.

Toisessa luvussa siirryn käsittelemään sitä, mitä de Certeau kutsuu historiantutkimuksen käytännöksi. Se on hänen mukaansa vaihe, jossa dokumentit valitaan ja niitä tutkitaan alustavasti tavalla, joka mahdollistaa historioitsijoiden yleensä tärkeimpänä pitämän tulkinnan. Tämä usein historiantutkimuksessa aputieteiden käyttönä ohitettu vaihe on oleellinen tutkimuksen kokonaisuuden kannalta. Tarkastelen luvussa Wartonin oppineita metodeja kuten pyrkimystä aikakauden filologian hyväksikäyttöön sekä intertekstuaalisuuden osuutta hänen analyyseissään. Niiden lisäksi häneen vaikutti uusin

estetiikka ja sen käsitykset ylevästä. Lähestymistavat loivat tietynlaiset keskiajan tekstien peruspiirteet, joiden varaan Warton rakensi tulkintansa keskiajasta.

Kolmannessa luvussa käsittelen Thomas Wartonin tapaa hahmottaa keskiaikaa samanlaisena kokonaisuutena kuin aikakauden historioitsijat olivat esittäneet. Tutkin Wartonin tapaa järjestää lähteistä saatu tieto pääosin de Certeau esittämää mukaillen kronologiaa seuraavaksi, yhtenäisyyteen ainakin näennäisesti pyrkiväksi kokonaisuudeksi. Kronologiaan liittyivät läheisesti käsitykset kehityksestä ja toisaalta rappiosta, jotka Warton suhteutti niin aikansa valistushistorioihin kuin kirjallisuutta koskeneisiin arvioihin. Luvussa analysoin myös kahta Wartonin esityksen keskeistä kiintopistettä. Hänen pääteoksensa *History of English Poetry* perustui ajatukselle vernakulaarin kirjallisuuden noususta uhkaamaan latinan valta-asemaa kirjoituksen ja kirjallisen kulttuurin kielenä. Tästä huolimatta Wartonin tutkimukset palasivat aina antiikin ja latinan keskeiseen merkitykseen, joka muuttui 500-luvulta 1500-luvulle, mutta joka ei koskaan kadonnut.

Neljäs luku sisältää selityksen sille, miksi Warton ajatteli keskiajan kirjallisuuden olleen niin erilaista kuin hänen oman aikansa tekstit. de Certeau puolestaan on nähnyt historiografisen operaation keskeisenä piirteenä sen tavan, jolla suhde vieraaseen tai outoon määritellään. Menneisyyden ilmiöt nähdään tyystin erilaisena kuin nykyhetki. Tämä puolestaan johtaa ajatukseen siitä, menneisyys näyttäisi konkreettisesti sen, mikä nykyhetkestä puuttuu. Vieraiden piirteiden korostaminen johtaa kysymään, halusiko Warton kommentoida oman aikansa kirjallisuutta menneisyyden avulla. Etsikö hän keskiajasta sitä, mitä nykyhetkestä kaipasi?

Viimeisessä luvussa neljännen luvun teema, keskiajan kirjallisuuden luonteen tavoittaminen, kääntyy osittain ympäri. Aiheena on Wartonin tulkinta keskiaikaisesta yhteiskunnasta. Warton ajatteli kirjallisuuden kuvaavan myös tapoja ja tunteita sekä yhteiskunnan koostumusta: tämän takia hän näitä teemoja käsitellessään teki tulkintoja, joiden alkuperän ja vaikutteiden selvittäminen vaatii niin keskiaikaisten lähteiden, 1700-luvun historiallisen ajattelun kuin Wartonin omien intressien tuntemista. Ajatus kirjallisuuden avulla tutkitusta historiasta on myös tyypillinen 1700-luvun oppineisuudelle, joka ei

ollut vielä valmis erottamaan faktaa ja fiktiota täysin toisistaan. Näin teema liittyy myös kirjallisuuden paikkaan ja tehtävään ihmisyyhteisössä.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Tutkimuksessa käytetty alkuperäismateriaali koostuu Thomas Wartonin ja muiden keskiaikaa 1700-luvulla tutkineiden kirjoituksista. Oppineisuus oli kansainvälistä, joten myös muualla kirjoitettuja teoksia on käytetty taustoittamaan, selventämään ja selittämään Wartonin tekemiä analyysejä. Tutkimukseni konteksti, Wartonin vertaisryhmä, on hyvin laaja kuten myös 1700-luvun oppineisuuden kenttä. Jo Wartonin lähdeviitteet tekevät tämän selväksi.

Wartonin kirjoituksilla on keskeinen osa työssäni. 1700-luvun medievalismin yhtenä alkuna voidaan pitää Wartonin teosta *Observations of the Fairy Queen* (1754), joka väitti keskiajan romanssien vaikuttaneen voimakkaasti vielä 1500-luvun lopulla englantilaisen kirjallisuuden kulta-aikana, erityisesti Edmund Spenserin *Faerie Queene* -runoelmassa.⁵⁸ Myöhemmin *History of English Poetry* -teossarjassa Warton halusi tarkastella koko englanninkielisen kirjallisuuden historiaa. Hän tutustui lukemattomiin aiemmin tuntemattomiin tai huonosti tunnettuihin keskiaikaisiin teksteihin, joita hän esitteli kahdessa sarjan ensimmäisessä osassa (1774 ja 1778). Kolmannessa osassa (1781) hän vielä määritteli keskiajan kirjallisuuden vaikutusta 1500-luvulla.⁵⁹ *Observations* ja *History* kertovat poikkeuksellisesta keskiaikaa kohtaan tunnetusta kiinnostuksesta ja pyrkimyksestä kirjoittaa siitä kokonaisuutena. Vaikka Warton ei koskaan saanut kirjallisuushistoriaansa valmiiksi, teossarja on yksi laajimmista 1700-luvulla kirjoitetuista keskiaikaa koskevista esityksistä. Näiden kahden pääteoksensa lisäksi Warton sivusi keskiajan kulttuuria useissa kirjoituksissaan. Hän kirjoitti elämäkertoja

---

⁵⁸ Warton julkaisi uudistetun edition vuonna 1762. Siinä hän kirjoittaa laajemmin keskiajan kirjallisuudesta ja romansseista.

⁵⁹ Warton liitti teoksen ensimmäisen osan alkuun kaksi tutkielmaa (*Dissertation*) ”Of the origins of romantic fiction in Europe” ja ”On the introduction of learning into England”. Ne seuraavat esipuhetta (*Preface*), mutta edeltävät varsinaista teosta. Esipuheen sivut on merkitty roomalaisilla numeroilla ja varsinaisen teoksen arabialaisilla. Niiden väliin jäävien tutkielmien sivuja ei ole numeroitu. Tässä tutkimuksessa nämä sivut on numeroitu yhdestä alkaen ja niihin viitataan kaarisulkeissa.

Oxfordissa vaikuttaneista oppineista ja toimitti sekä John Miltonin kootut teokset että antiikin runoilijoiden julkaisuja.⁶⁰ Warton kirjoitti kotikaupunkiaan Oxfordia käsitteleviä tutkimuksia, pamfletteja ja oppaita. Runoissaan hän viittasi keskiajan legendoihin. Käytän niiden osalta vuonna 1791 julkaistua postuumia koottujen runojen kokoelmaa.

Wartonin säilyneet käsikirjoitukset antavat käsityksen siitä, miten kiinnostunut hän oli keskiajasta ja miten hänen teoksensa syntyivät. Kirjeiden lisäksi Warton täytti tusinoitain erilaisia muisti- ja harjoitusvihkoja, jotka paljastavat, kuinka hän eteni ja miten hidasta teosten kirjoittaminen oli. Suurin osa tästä materiaalista on Oxfordin Trinity Collegessa. Lisäksi Winchester College on säilyttänyt Thomasin ja hänen veljensä Joseph Wartonin papereita. Thomas Wartonin arkistomateriaalissa on matkapäiväkirjoja, joissa hän käy huolellisesti läpi matkojaan ja niiden aikana näkemäänsä historiallisia monumentteja. Wartonin jäämistöstä löytyi myös paljon erilaisia harjoitelmia, jotka ennakoivat *Observations-* ja *History-*teoksia. Samoin Wartonin Oxfordin yliopistossa latinaksi pitämät, pääosin antiikin kirjallisuuden historiaa käsittelevät luennot, ovat osin säästyneet. Käsikirjoitukset ovat Oxfordin Bodleian Libraryssa, Winchesterin Collegen kirjastossa, British Libraryssa sekä monissa muissa kirjastoissa Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa.⁶¹ David Fairer kokosi Wartonin kirjeet yhteen vuonna 1995 julkaistuksi teokseksi *The Correspondence of Thomas Warton*. Kirjeet kertovat paljon Wartonin mielenkiinnon kohteista ja ne antavat tietoa hänen työskentelymenetelmistään. Teos kattaa luonnollisesti vain säilyneen osan Wartonin kirjeenvaihdosta, eikä kadonneiden kirjeiden määrästä ole tietoa.

Warton ei ole ollut erityisen suosittu tutkimuskohde. Vuonna 1915 ilmestynyt Clarissa Rinakerin elämäkerta *Thomas Warton* esitteli kohteensa elämänvaiheet ja hänen teoksiaan kattavasti. Myöhemmin ainoastaan Joseph A. Vancen yhteisbiografia *Joseph and Thomas Warton* (1983) on edes yrittänyt samaa. Sen lisäksi Joan Pittockin *Ascendancy*

---

⁶⁰ *Anthologiae Graecae à Constantino Cephala* (Oxford, 1766), *Theocriti Syracusii Quae Supersunt* (Oxford, 1770) ja Warton 1785.

⁶¹ Bodleian Library (BodL): Special Collections and Western Manuscripts – Warton papers; The British Library (BL): Manuscript Collections; Winchester College (WC): Warden and Fellows Library.

of Taste -teos sisältää paljon tietoa Wartonin veljeksistä osana 1700-luvun esteettistä keskustelun kautta. Pittoekin lailla moni tutkija on huomannut Wartonin roolin uusklassismia vastustamaan nousseen menneisyydestä innoittuneen liikkeen jäsenenä. Wartonin suhdetta uusklassismiin ja ”esiromantiikaksi” kutsuttuun suuntaukseen ovat tarkastelleet esimerkiksi Friedrich Meinecke (1936) ja Marshal Brown (1991). He ovat nähneet Wartonin romantiikan ja historismin edeltäjänä.⁶²

Viime vuosikymmeninä Wartonin historiallinen ajattelu on alkanut kiinnostaa enemmän. Joseph M. Levine mielestä Warton oli keskeinen hahmo keskiaikaa kohtaan tunnetun kiinnostuksen kasvamisessa: hän oli klassista antiikkia ihailnut oppinut, joka innostui sekavina pidetyistä romansseista. Levine huomauttaa, miten Wartonin luennoilla käsiteltiin lähinnä vain antiikin Kreikan ja Rooman kirjallisuutta. Siksi Levine mielestä Wartonin keskiaikaa kohtaan tuntema kiinnostus ei voinut olla täysin vakavaa, koska tämä oli sydämeltään uusklassisti.⁶³ Levine mielestä ”esiromantiikka” ei muutenkaan kyennyt haastamaan uusklassismia. Levine mukaan tämä kahtiajako heijastui myös antiikin ja keskiajan suhteeseen, joiden vastakkainasettelu oli lähes yhtä selkeä. Työni pyrkii osoittamaan, ettei tällainen vastakkainasettelu ole hedelmällinen, sillä antiikki oli läsnä kaikkialla. Sen sijaan Wartonin toimintaa voidaan tarkastella myös laajemmasta näkökulmasta ja hän onkin mukana monissa 1700-luvulla tapahtunutta medieevalismin nousua esittelevissä teoksissa. Arthur Johnsonin *The Enchanted Ground* (1964) selvittää romanssien tutkimisen alkuvaiheita 1600–1700-luvulla. Roger Boasen *The Origin and Meaning of Courtly Love* (1977) puolestaan uuden ajan alun tapaa tulkita keskiajan hovien elämää. Uudemmissa tutkimuksista William Alexanderin yleiskatsaus *Medievalism* (2007) esittelee Wartonin yhtenä tärkeimpänä keskiaikaa koskeneen kiinnostuksen luoja. Kiinnostus keskiaikaan ei ollut ristiriidassa antiikin ihailun kanssa.

Kyse on myös laajemmasta ilmiöstä kuin Levine olettaa. Wartonin tutkimukset liittyivät 1700-luvun keskiaikaa koskevaan keskusteluun ja oppineeseen traditioon. Vernakulaa-

---

⁶² Gosse 1915, 145–163. Lovejoy 1924, 229–253; Brown 1991.

⁶³ Levine 1987, erit. 211.

risen kirjallisuuden käsittelyn mallina toimi edelleen hetkittäin Danten *De vulgari eloquentia* (n.1302–1305), varhainen esitys kansankielien synnystä, johon yhdistyy niiden innokas puolustaminen aikana, jolloin latina oli kirjakielen normi. Danten vaikutus on selvä, mutta Wartonin *History* oli käytännössä oppinut esitys Englannissa asuneista kirjoittajista. Lajityypin kulmakivi oli 1500-luvun puolivälissä kirjoitettu, mutta vasta vuonna 1709 painettu John Lelandin *Commentarii de Scriptoribus Britannicis*, joka oli Wartonille ja muille oppineille tärkeä esikuva, vaikka se olikin luettelomainen ja sisälsi paljon jo 1700-luvulla fiktiivisiksi tiedettyjä kirjoittajia ja teoksia. Latinankielinen teos ei kuitenkaan saavuttanut tavallisia lukijoita, minkä puolestaan teki laajalajaisen John Drydenin *Fables ancient and modern* (1700). Se koostui antiikin (Homeros ja Ovidius) sekä keskiajan (Chaucer ja Boccaccio) tekstien käännöksistä sekä johdantoosesta, jossa Dryden hahmotteli suhdettaan kirjallisuuden perinteeseen. Keskiajan tuntemusta toisesta näkökulmasta lisäsivät rakennus- ja esinelähteisiin erikoistuneiden antikvaarien työt. Wartonille niistä tärkeimmät olivat William Dugdalen *Historia monasticorum Britannicum* (1655–1673) ja Thomas Tannerin *Notitia monastica* (1695), jotka jäljittivät keskiajan kirkollisten rakennusten vaiheita. Dugdale esittelee luostareita sääntökunnittain edeten, Tannerin huomattavasti suppeampi katsaus ei esittele niinkään paikalta löydettyä materiaalia ja jäännöksiä vaan pyrkii kertomaan jokaisen luostarin historian muutamalla virkkeellä.

Uutta keskiajan tarinoita ja legendoja kohtaan tunnettua kiinnostusta ennakoivat Pierre-Daniel Huet'n esseenomainen *Traité de l'origine des romans* (1670), joka käännettiin myös englanniksi nimellä *The History of Romances* (1715). Siinä Huet pyrkii hahmotamaan fiktiivisen kirjallisuuden historian ja merkityksen. Hän huomioi niin antiikin klassikot kuin esimerkiksi kuningas Arthuriin liittyvät keskiaikaiset romanssit. Romansseista tulikin yksi 1700-luvun taidetta ja keskiaikaa koskeneen keskustelun avainsanoista. Niiden merkitystä pohti Richard Hurd, jonka *Letters on Chivalry and Romance* (1762) liikkui kuitenkin lähinnä 1500-luvulla kirjoitetussa mutta keskiajasta kertovan eepin runouden parissa. Clara Reeven *The Progress of Romance* (1785) puolestaan esitti eepin runouden vähittäisen kehittymisen moderniksi romaaniksi. Nämä yleiskatsaukset poikkesivat paljon Wartonin oppineesta lähestymistavasta.

Enemmän Wartonin teoksia muistuttavat vanhan runouden ja balladien kokoelmat, joita Englannissa julkaistiin 1700-luvun puolivälin jälkeen. Robert Dodsleyn lukuisina erilaisina painoksina ilmestynyt *A Collection of Poems* (1755) keräsi yhteen vanhaa ja uutta englantilaista runoutta ilman näkyvää suunnitelmaa. Toisenlainen ja vaikutuksiltaan paljon merkittävämpi hanke oli Thomas Percyn *Reliques of Ancient English poetry* (1765), tietoisesti vanhaa englantilaista runoutta esitellyt teossarja, joka perustui pääosin Percyn löytämälle käsikirjoitukselle. Myöhempiin osiin Percy kirjoitti yhä pidemmät selitykset esittelemilleen runoille. Percyn lähestymistapa oli kirjallinen – jopa hänen löytämänsä käsikirjoitus oli todellinen eikä 1700-luvun kirjallisuuden ansiokkaasti käyttämä *topos*. Percyn runojen kirjallisuus oli vastaus kiistellyille James Macphersonin esittelemille skotlantilaisen bardin Ossianin runoille.

Percy, josta tuli Thomas Wartonin yhteistyökumppani ja ystävä, oli merkittävä myös siksi, että hän popularisoi ajatuksen pohjoisesta vaikutuksesta Englannin keskiaikaisessa kulttuurissa. Percy käänsi muinaista skandinaavista runoutta teoksessa *Five Pieces of Runic Poetry* (1763), minkä lisäksi hän käänsi ja kirjoitti selitykset myös keskiajan tulkintaan ratkaisevalla tavalla vaikuttaneen sveitsiläisen Paul-Henri Mallet'n tutkimuksen *Introduction à L'histoire du Danemarch* (1755–1756) Percyn käännös *Northern Antiquities* (1770) oli rakentamassa Skandinavian kulttia, joka vaikutti myös keskiajan tulkintaan. Mallet'n lisäksi englanniksi käännettiin ranskalaisten antikvaarien keskuksen Jean-Baptiste de La Curnee de Sainte-Palayen (1697–1781) teoksia. Sainte-Palayen johdolla koottiin huolelliset selvitykset keskiaikaisista ritareista ja trubadureista. *Mémoires sur l'ancienne chevalerie* julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1750, *Histoire littéraire des troubadours* puolestaan vuonna 1774.

Antikvaarien ja oppineiden lisäksi keskiajasta alkoivat kirjoittaa yhä enemmän myös historioitsijat. Lähes kaikki merkittävimmät valistusajan historioitsijat sisällyttivät universaalihistorioihinsa myös keskiajan analyysin. Niiden kautta hahmottuu käsitys keskiajan roolista osana maailmanhistoriaa, mutta historioitsijat ottivat myös kantaa samoihin kirjallista kulttuuria koskeneisiin kysymyksiin kuin Warton ja muut oppineet. Tutkimukseni kannalta tärkeimpiä ovat Edward Gibbonin *Rooman valtakunnan tuho ja rappio* (*The history of the decline and fall of the Roman Empire*, 1776–1789), Robert

Henryn *The History of Great Britain* (1771–1793), David Humen *The History of England* (1778) sekä William Robertsonin *History of the Reign of the Emperor Charles V* (1769), jonka johdantona oli yli 200-sivuinen keskiaikaisen Euroopan historia ”With a View of the Progress of Society in Europe”. Ranskalaisista valistushistorioista keskeisessä asemassa oli Voltairen *Essai sur les mœurs et l’esprit les nations* (1756), valtaisa tunnetun maailman kaikkia alueita vertaileva tutkimus.⁶⁴ Wartonin kirjoituksia ennakoivat myös Pietro Giannonen keskiaikaista oikeus- ja oppinutta historiaa käsittelevä *Dell’istoria civile del regno di Napoli* (1723, engl. 1729).

Thomas Warton tutki keskiaikaisia lähteitä, mutta yleensä Wartonin vaikutusta selvittäneet eivät ole nähneet tarpeelliseksi tutustua niihin. Työssäni olen siihen pyrkinyt ja käyttänyt suurelta osin niitä versioita, joihin myös Warton oli tutustunut. Hän käytti jonkin verran käsikirjoituksia, mutta ennen kaikkea 1400–1600-luvulla painettuja teoksia. Niistä tärkeimmät olivat Thomas Maloryn 1400-luvulla kokoama Arthur-myytin yhteenveto *Morte Darthur* (1483), Geoffrey Monmouthilaisen fiktiivinen Englannin varhaishistorian esitys *Historia regum britanniae* (1151), Jean Froissartin satavuotisen historian aikaa monessa maassa esittelevät *Kronikat* sekä monet ristiretkiäikää kuvaavat romanssit ja kertomukset. Monet näistä teoksista painettiin pian kirjapainon keksimisen jälkeen, mutta ne odottivat löytämistään 1700-luvun lopulle. Silloin niistä oli tullut kaukaiseen menneisyyteen kuuluvia teoksia, jotka herättivät hämmennystä ja vähitellen myös kiinnostusta. Thomas Wartonin merkitys tässä tapahtumasarjassa oli keskeinen.

---

⁶⁴ Englanniksi *An essay on universal history, the manners, and spirit of nations, from the reign of Charlemagn to the age of Lewis XIV*. The second edition, revised, and considerably improved by the author. I–IV. London 1759.

I Alueen määrittely: keskiaika 1700-luvun historia- kulttuurissa

Thomas Warton ja jälleenlöydetty keskiaika

Antiikin ja keskiajan läsnäolo

Thomas Wartonista tuli keskiaikaisesta kirjallisuudesta kirjoittanut oppinut oman kiinnostuksensa takia mutta myös siksi, että hänen ympäristönsä teki mahdolliseksi tämän kiinnostuksen. Se ohjasi Wartonia tiettyjen lähteiden ja tiettyjen keskiaikaan liittyneiden kysymysten pariin. Tässä luvussa liikutaan Michel de Certeau'n määrittelemällä historiografisen operaation ensimmäisessä vaiheessa, alueella. Sitä hallitsevat kysymykset tieteenalan julkilausumattomista säännöistä, erilaisten instituutioiden vaikutusvallasta sekä historioitsijan ja historian suhteesta yhteiskuntaan.⁶⁵ Kyse on erityisesti niistä tavoista, joilla 1700-luvun tiedemaailma organisoitui ja miten sen järjestäytyminen vaikutti tutkimukseen. Keskuksina olivat keskiaikaiseen perinteeseen paljolti sitoutuneet yliopistot, kirjastot ja arkistot, toisaalta oppineiden keskinäiset suhteet, jotka heijastelivat ideaalia oppineesta tasavallasta. Tästä huolimatta ulkopuolinen yhteiskunta vaikutti jatkuvasti tämän rajattomana syntyneen ja monesti hieman hahmottomaksi jääneen yhteisön luonteeseen. Näin määritelty alue vaikutti suoraan ja epäsuorasti siihen tapaan, jolla Warton keskiaikaa esitteli. Oppineiden yhteisön toiminta ja lähdetilanne ohjasivat hänen tutkimuksiaan. Lisäksi tiedeyhteisön ja muun yhteiskunnan julkilausumattomat säännöt ja oletukset olivat tärkeitä, koska keskiaika oli vasta muotoutumassa laajasti hyväksytyksi historialliseksi käsitteeksi. Wartonin näennäisesti rauhallisesti edennyt ja objektiivinen oppineisuus asettuu näin konteks-

---

⁶⁵ de Certeau 1988, 58–69.

toituna osaksi 1700-luvun suuria muutoksia ja kiihkeitä politiikkaa ja historiaa koskevia debatteja.

Englanti oli 1700-luvulla hyvin kirjallistunut yhteiskunta, jossa matkustettiin paljon. Kaupunkeja ja maaseutua kuvattiin niin matkaoppaissa, esseissä, romaaneissa kuin oppineissa tutkielmissa. Vaikka kuvaukset keskittyivät nykyhetkeen, niissä oli ajallinen ulottuvuus, sillä kirjoittajia kiinnosti myös se, mitä heidän näkemänsä maiseman tai rakennuksen tilalla oli ollut aiemmin. Näkymä saattoi olla lähes sama kuin 400 vuotta aikaisemmin, menneistä vuosisadoista oli jäljellä jotain jäänneitä tai sitten historiasta kiinnostuneen täytyi kuvitella, millainen paikka oli joskus ollut.⁶⁶ Menneisyys ja nykyhetki limittyivät niin oppineiden kuin koulua vähemmän käyneiden tavassa hahmottaa omaa ympäristöään ja matkoilla kohtaamiaan ilmiöitä. Jokapäiväisen elämän havainnot niveltäytyivät menneisyyden luonnetta ja sen tulkintaa koskeneisiin kysymyksiin.⁶⁷ Jos 1700-luvun Englantia tarkastellaan aikamme historiantutkimuksen usein käyttämän *lieux de mémoire* -käsitteen avulla, kuva olisi jo osittain nykyaikainen. Maassa oli monia muistin paikkoja, joiden kansallinen merkitys hyväksyttiin laajasti. Juhlat, kaupunkien keskustoja hallitsevat merkkirakennukset kuten katedraalit ja hallitsijoiden käytössä olleet tilat, rauniot ja monet traditiot muokkasivat käsitystä yhteisestä englantilaisuudesta ja sen synnyttäneestä historiasta. Kuten aina, nämä muistin paikat eivät välttämättä olleet täysin yhtenäisiä, sillä monet erilaiset etnisyyden tai uskonnon perusteella syntyneet ryhmät olivat hallinneet Brittein saaria.

Näkyvimpiä ja helpoimmin saavutettavia muistin paikoista olivat keskiajan monumentaaliset rakennukset. Siksi oli melko tavanomaista, että jo lapsena Thomas Warton vieraili keskiaikaisissa kirkoissa, linnoissa ja kartanoissa kiertäessään isänsä ja veljensä kanssa katsomassa Etelä-Englannin nähtävyyksiä. Isä, Thomas Warton vanhempi (n. 1688–1745), oli runoilija ja Oxfordin yliopiston kirjallisuuden professori, joka otti poikansa mukaan maaseutretkille ja sai heidät kiinnostumaan menneisyydestä. Sekä Thomas nuorempi että Joseph olivat ilmeisen vaikuttuneita näkemistään monu-

---

⁶⁶ Matkailun ja historiallisen tietoisuuden yhteydestä ks. Kenyon 1993.

⁶⁷ Tästä laajasti Woolf 2005.

menteista, rakennuksista ja raunioista, joita he palasivat tutkimaan myöhemmin.⁶⁸ Isä-Warton kuvasi menneisyyden läsnäoloa runossaan ”Verses Written after Seeing Windsor Castle”:

From beauteous Windsor's high and storied halls,
Where Edward's chiefs start from the glowing walls,
To my low cot, from ivory beds of state,
Pleased I return, unenvious of the great.⁶⁹

Windsorin linna, joka oli ollut kuninkaallinen palatsi 1100-lvulta lähtien, oli yksi Thomas Wartonin suosikkikohteista hänen koulukaupunkinsa Winchesterin, hänen kotikaupunkinsa Oxfordin ja kuningas Arthurin hovin otaksutun olinpaikan eli Glastonburyn ohella. Ne esiintyivät hänen tutkimuksissaan ja runoissaan joitakin vuosikymmeniä myöhemmin. Wartonin muistikirjat pursuavat kuvauksia ja piirroksia näistä paikoista, joissa keskiaika oli konkreettisesti läsnä.⁷⁰ Myöhemmin hän vieraili niissä vanhasta arkkitehtuurista kiinnostuneena matkailijana mutta myös oppineena, jonka teok-sissa keskiaika sai yhä näkyvämmän sijan. Hänen menneisyyttä kohtaan tuntemansa kiinnostus heijasteli laajempaa harrastuneisuutta, jonka myötä historioitsijoiden ja antikvaarien teokset tulivat yhä suositummiksi, vanhoja esineitä kerättiin ja historiallisia rakennuksia ja maisemia käytiin katsomassa. Menneisyyden puoleen käännettiin niin etsittäessä inspiraatiota rakennusten puutarhojen koristeluun kuin kielen merkityksestä käytyyn keskusteluun.⁷¹

Kiinnostus menneisyyttä kohtaan ei kuitenkaan ollut vain esteettisten virtausten johdattalemaa. Paikallishistoriat kasvattivat kiinnostusta 1600–1700-luvulla, kun ne pitivät yllä ajatusta tapojen, maanomistuksen ja arkkitehtuurin merkityksestä, mihin laajemmasta näkökulmasta kirjoitettujen teosten mielenkiinto ei yleensä riittänyt.⁷² Thomas Wartonin keskiajan historian harrastus alkoi todennäköisesti juuri paikallisista kysymyksistä. Oxfordin kaupunki ja sen akateemiset instituutiot merkitsivät hänelle paljon ja niiden historia myös tunnettiin poikkeuksellisen hyvin. Piirikunta oli ollut

---

⁶⁸ Schouler Miller 1938, 84. Isän ja poikien läheisestä suhteesta, ks. Woolf 1806, 4.

⁶⁹ Warton Sr. 1748, 105.

⁷⁰ WC MS107A

⁷¹ Ks. erit. Brewer 1997, 615–661; Woolf 2003; Broadie 2001, 43–77.

⁷² Provinssien merkityksestä ks. Brewer 1997, 493–498. Daniel Woolf on analysoinut provinssihistorioiden merkitystä. Ks. Woolf 2005.

tutkijoiden ja matkailijoiden suosiossa jo edellisellä vuosisadalla. Antikvaari Thomas Hearne ja päiväkirjan pitäjä Ned Ward olivat kuvailleet pitkiä kävelyitä ja menneisyyden tuntemuksen kannalta mielenkiintoisia löytöjään Oxfordshiren kreivikunnassa.⁷³ Anthony à Woodin *Historia et antiquitates universitatis Oxoniensis* (1674) keräsi tietoa alueen historiasta kaikista mahdollisista lähteistä.⁷⁴

Wartonin matkoillaan näkemä historiallinen maailma oli jossakin määrin toisenlainen kuin se, minkä hän kohtasi kirjoja lukemalla. Englantilainen varsin konkreettinen kiinnostus omasta menneisyydestä vaihtui kirjallisuuden voimakkaaseen sitoutumiseen antiikin maailmaan. Warton näki veljensä ja isänsä kanssa matkustaessaan Etelä-Englannissa jonkin verran roomalaisajan raunioita, mutta pääosin sellaisia paikkoja ja rakennuksia, jotka viittasivat anglosaksien tai normannien aikaan. Yliopistoissa opetettu historia kuitenkin satoi Englannin lähes täydellisesti antiikin kulttuuriin, ennen kaikkea Roomaan. Antiikin Roomaa pidettiin korkeimmalle kohonneena sivilisaationa, josta saattoi ottaa vain oppia. Myös antikvaarit olivat ymmärtäneet oman tehtävänsä juuri roomalaisten jäänteiden etsimisenä, kuten William Caxton oli todennut. Rooman valtakaudesta myös tiedettiin enemmän kuin myöhäisemmistä vuosisadoista, koska hallinto oli jättänyt silloisesta Englannista kertovia huolellisia kuvauksia. Esimerkiksi *Antonine Itinerary* sisälsi tarkan selvityksen imperiumin 225 päätiestä, niiden varrella olleiden paikkojen nimet ja etäisyydet valtakunnan keskuksiin. Brittein saarten roomalaisalueella esiteltäviä teitä oli 15.⁷⁵ Ajatus antiikin perinnön näkyvyydestä Englannin maisemassa perustui osin säilyneille raunioille, osin teiden kaltaisille kestäville muistomerkeille. Antiikki eli myös latinan kielen ja roomalaisen ja kreikkalaisen kirjallisuuden tuntemuksen avulla. Françoise Waquet'n mukaan latina oli niin korkeammassa koulutuksessa, katolisen ja osin myös reformoitujen kirkkojen kielessä kuin yliopistoissa lähes yksinvaltaisessa asemassa 1700-luvun alkuun. Sen hallitseminen erotti yläluokan muusta kansasta ja miehet naisista.⁷⁶ Antiikin Rooman aseman itsestään selvänä

---

⁷³ Ks. esim. Harmsen 2000, 168–169.

⁷⁴ Wood 1674.

⁷⁵ Sweet 2004, 155–158.

⁷⁶ Waquet 2001.

pitäminen kulttuurissa, jossa eli voimakkaana myös muita traditioita, oli tyypillinen 1700-luvun hiljaisesti hyväksytty itsestäänselvyys.

Suoran, maisemassa ja koulutuksessa näkyneen antiikin vaikutuksen lisäksi klassinen kulttuuri oli läsnä myös epäsuorasti. 1600-luvun alusta aina 1700-luvun puoliväliin asti taidekäsitykset ja estetiikka olivat pääosin antiikkiin sitoutuneita. Rafael Habibin mukaan usklassinen suuntaus halusi palauttaa antiikin esikuvallisen vaikutuksen taiteissa. Toisaalta sama ilmiö näkyi pyrkimyksenä omaksua antiikin yhteiskunnallisia arvoja. Habibin mielestä usklassismi oli renessanssin perillinen, mutta se vastusti renessanssin taideteorioiden ja taiteen ylilyöntejä ja pyrki kielelliseen hienostuneisuuteen tarvittaessa esikuvatkin unohtaen. Kirjallisuus perustui sen mukaan säännöille ja oli ennen kaikkea älyllinen suoritus.⁷⁷ Luonto oli toinen avainsana sellaisilla kirjoittajilla kuten antiikkiin nojaavalla mutta edistysuskoisella runoilija Alexander Popella tai raamatulliseen ilmaisuun paluuta yrittäneellä William Blakella. Yleensä luonto kuvasti universumin harmoniaa ja asioiden hierarkkista järjestystä, jonka esittämistä pidettiin taiteen tehtävänä. Jotta luontoa voitiin hyödyntää mahdollisimman hyvin taiteessa, tarvittiin sopiva metodi. Tätä vahvasti ajatus jäljittelystä (imitatio), joka toisaalta viittasi objektiiviseen ja ei-persoonalliseen tapaan käsitellä todellisuutta sellaisena kun sen otaksuttiin kaikille ilmenevän. Toisaalta jäljittely tarkoitti antiikin klassikoiden kuten Homeroksen ja Vergiliuksen taiteessaan antaman mallin omaksumista.⁷⁸

Usklassismi on käsitteenä ongelmallinen, sillä se on myöhemmän tutkimuksen 1600–1700-luvun vaihteen taideteorioille antama leima, jossa on negatiivinen sävy. Yhden usklassismin sijasta on haluttu viitata useisiin antiikin merkitystä korostaneisiin suuntauksiin. Samalla on huomautettu, että varsinainen usklassismi, tällä viitataan pyrkimykseen palata antiikin kirjallisuuden esitysmuotoihin, oli varsin lyhyt aika 1600-luvun lopun Ranskassa. Onkin varmasti olennaisempaa nähdä antiikin Rooman ja osittain myös Kreikan kielen ja kirjallisuuden kauan jatkunut vaikutus, joka lisääntyi 1400–1500-luvulla ja alkoi pienetä vähitellen 1600-luvun lopulta alkaen.⁷⁹ Kysymys antiikin

---

⁷⁷ Habib 2005, 273.

⁷⁸ Habib 2005, 274.

⁷⁹ Darmon – Delon 2006, 1–36.

klassikoiden roolista tiivistyi antikistien ja modernistien väliseen kiistaan (*The quarrel of the ancients and moderns*), jota käytiin 1600-luvun ja 1700-luvun taitteessa. Antikistit ja modernistit kiistelivät siitä, pitikö menneisyyden tekstit tulkita nykyisyyden vai niiden tekohetken näkökulmasta.⁸⁰ Kiista käynnistyi antiikin tieteitä ja taiteita koskevana väittelynä, mutta laajeni kysymykseen luonnontieteiden paikasta, antiikin perinteen merkityksestä, historian suunnasta ja kehityksen mahdollisuudesta. Kiista oli saanut alkunsa kreikan ja latinan sekä ranskan vertailusta runouden ja tieteen kielenä. Aiemmin klassisten kielten paremmuutta suhteessa vernakulaareihin oli pidetty itsestäänselvyytenä, mutta Charles Perrault'n *Parallèle des anciens et modernes* (1688–1692) esitti, että Ranska oli ohittanut antiikin Kreikan ja Rooman melkein jokaisella elämänalalla.⁸¹ Tämä tarkoitti muun ohessa sitä, että historiaa voitaisiin tarkastella kehityksenä, joka kattoi inhimillisen toiminnan alueen.

Joseph M. Levine on osoittanut, että kiista Englannissa koski ennen kaikkea historian luonnetta. Osapuolten näkemuserot perustuivat historiankirjoituksen ja historiaa käsittelevän esityksen tehtävää. Englannin antikistit uskoivat historian esimerkkinä toimivaan tehtävään eli sen funktioon opetuksen välineenä. Modernistit taas korostivat uusia tekstikritiikin periaatteita ja historiankirjoituksen tehtävää olla totuudenmukainen. Oppineet, politiikassa toimineet kirjoittajat kuten William Temple (1628–1699) ja Jonathan Swift (1667–1745) kuuluivat ensimmäiseen ryhmään, toista edustivat kiistassa erityisesti filologit William Wotton ja (1666–1727) ja Richard Templey (1662–1742). Kiista koski klassisen tradition tehtävää mutta myös lähteiden tulkitsemisen tapaa. 1690-luvun alussa Temple ja Wotton olivat väitelleet siitä, oliko klassinen kreikkalainen sivilisaatio etevämpi kuin nykyhetken englantilainen. Keskustelu kääntyi koskemaan lähteiden analyysiä, kun Bentley osoitti, että kuuluisat Phalariksen kirjeet eivät olleet Pythagoraan ajoilta, kuten Temple ja monet muut olivat olettaneet, vaan kyse oli paljon myöhäisemmästä työstä.⁸²

---

⁸⁰ Kiistasta Fumaroli 2001, Kraus 1966. Sen varhaisista vaiheista Baron 1959 ja sen englantilaisesta versiosta Levine 1994. Suomeksi on useimmin viitattu Vanhojen ja uusien kiistoihin, kuten tekee myös Ikonen 2010, 304–306. Termi on jossain määrin harhaanjohtava, sillä se häivyttää antiikin käsitteen.

⁸¹ Fumaroli 2001, 12–24, Kraus 1966, xxxi–xxxiv. Kiistan aiemmista vaiheista Baron 1955, 3–22.

⁸² Levine 1991, 1–84.

Levine on käsitellyt Thomas Wartonin suhdetta antikistien ja modernistien kiistaan ja nähnyt hänessä oppineen, joka suhtautui periaatteessa positiivisesti pääosin keskiaikaiseen englantilaiseen kulttuuriperintöön, mutta joka lopulta oli kuitenkin syvästi antiikin vaikutuksen alainen yliopisto-opettaja: Warton luennoi vain antiikin kirjallisuudesta. Levinen mielestä Warton ymmärsi olevansa antiikista asti jatkuneen tradition tuote, jonka tapa analysoida tekstejä oli peräisin juuri klassisten tekstien tulkinnasta. Hän luki kaikkea apunaan filologinen tekstikriitikki ja diplomatiikka. Tapa tehdä kommentaareja, alaviitteitä, indeksejä ja liitteitä periytyi Levinen mukaan juuri antiikin kielten ja kirjallisuuden tutkimuksesta.⁸³ Levinen mukaan Warton näyttäisi toistaneen omissa ajattelussaan laajemmin Englannissa ilmenneen tavan suhtautua kiistaan, kun hän selvästi ymmärsi kummankin osapuolen argumentteja, mutta kallistui lopulta ajatuksissaan antiikin puolelle. Levine ei kuitenkaan korosta sitä, että humanistisen tutkimuksen uusimmat menetelmät olivat 1600–1700-luvun antiikintutkimuksen tuottamia. Filologit näkivät antiikin kirjallisuuden edelleen esikuvallisena, mutta ajattelivat vain modernien analyysimenetelmien kykenevän palauttamaan sen merkityksen Kreikan ja Rooman kulttuurin kukoistusajasta kauas etääntyneelle lukijalle.

Antiikin kirjallisuuteen sitoutuneena yliopisto-opettajana ja *History of English Poetry* -teossarjan kirjoittajana Warton ei välttämättä ollut ristiriitainen hahmo, sillä, toisin kuin Ranskassa, Englannissa aikakaudet näyttivät sulautuvan yhdeksi menneisyydeksi. Yksi syy Englannin omaleimaiselle antikistien ja modernistien kiistalle saattoi olla maantieteellinen etäisyys antiikin kulttuureihin. Englanti ei ollut kuulunut Rooman valtakunnan keskusalueisiin ja jokaista roomalaista rauniota vastaan oli satoja ei-klassisia menneisyyden jälkiä. Antiikin Kreikka ja Rooma olivat samaan aikaan kaukaisia ja läheisiä. Arkkitehtuurissa, kirjallisuudessa, taiteessa ja poliittisessa ajattelussa antiikin kulttuurien vaikutus oli suuri.⁸⁴ Silti innostus Englannin omaan menneisyyteen ei hävinnyt. Anglosakseja kohtaan tunnettu kiinnostus, kansallisen itsearvioinnin kulmakivi, kesti hyvin antiikin korkeakulttuurin arvostuksen. Antikistien ja modernistien kiista ei näin

---

⁸³ Levine 1987, 198–199.

⁸⁴ Antiikin merkityksestä ks. Ayres 1998, passim. Toisaalta Brewer (1997, 208–214) korostaa kansallisten aiheiden vaikutuksesta englantilaisessa maalaustaiteessa. Weinbrot 1993 vertailee kansallisen ja klassisen vastakkainasettelua. Weinbrot 1993, 143–328.

ollut erityisen tärkeä antiikin ja keskiajan erottaja, mutta se heijasteli kasvavaa pyrkimystä analysoida menneisyyden lähteitä tiedostaen niiden syntyajankohdan erilaisuus ja erityisyys.

Kysymys antiikin ja keskiajan merkityksestä ei tyhjenny vain kohtuullisen kauan kestäneen kiistan selvittämiseen. Thomas Warton kasvoi maailmassa, jossa tutustuminen keskiajan rakennuksiin ja teksteihin oli helppoa, mutta antiikin perintö oli keskeinen. Hän sai parhaimman mahdollisen koulutuksen, joka auttoi häntä omaksumaan oppineiden maailman tavat ja periaatteet. Wartonista tuli sisäpiiriläinen yhteisöissä, joka toimi keskiaikaisissa instituutioissa tutkien antiikin tekstejä. Thomas Warton vanhempi vastasi varhaisesta opetuksesta, minkä jälkeen Warton nuorempi siirrettiin maineikkaaseen Winchester Collegeen vuonna 1736. Koulussa Warton kohtasi antiikin ja keskiajan perinteet, sillä college painotti klassisia kieliä ja historiaa, mutta sen oma historia ulottui 350 vuoden päähän. Sen oli perustanut piispa ja lordikansleri William Wykenham (1320–1407) vuonna 1382.⁸⁵ Kun Joseph Warton nimettiin koulun rehtoriksi vuonna 1766, Thomas sai usein kutsun tulla vierailulle. Hän vietti paljon aikaa koulun maineikkaassa kirjastossa, jossa oli paljon keskiaikaan liittyvää harvinaislaatuista materiaalia.⁸⁶

Täytettyään 16 vuotta Warton jatkoi opintojaan Oxfordin yliopiston Trinity Collegessa, jossa hän suoritti alemman tutkinnon (BA) vuonna 1747 ja ylemmän (MA) vuonna 1750. Hän pystyi jatkamaan toimintaa yliopistossa tultuaan nimitetyksi *fellow*'ksi vuonna 1752. Neljä vuotta myöhemmin hänestä tuli yliopiston englanninkielisen runouden professuurin seitsemäs haltija. Vuonna 1708 perustettua oppituoletta oli ehtinyt hoitaa myös hänen isänsä vuosina 1718–1726. Hänen piti opettaa antiikin kirjallisuutta, ja luennoillaan Warton käsittelikin vain Kreikan ja Rooman kirjailijoita.⁸⁷ Myös Wartonin edeltäjät olivat luennoineet ainoastaan klassisesta kirjallisuudesta, eikä heille

---

⁸⁵ Vance 1983, 6–7. Thomas Wartonin kertomuksia Winchester Collegen historiasta, ks. esim. Warton 1760, 44, 65 ja Warton 1774, 88, 91, 93.

⁸⁶ Monet kirjaston arvokkaimmat teokset oli saatu William Wykenhamilaisen lahjoituksena 1380-luvulla. Tunnetuin lienee William Canterburylaisen kirjoittama Thomas Beckettin elämäkerta.

⁸⁷ Pittock 1981, 14–22, 28. Samanaikaisesti Warton tutki keskiajan lähteitä kirjastoissa, mikä ei kuitenkaan näy luennoissa.

todennäköisesti ollut tullut koskaan mieleen huomioida vernakulaarilla kirjoitettuja tekstejä. Koulutuksen idea perustui antiikin kielten ja kulttuurin omaksumiselle. Kaiken lisäksi konservatiivinen Oxford piti kiinni niin vanhojen kuningassukujen kannattamista kuin kreikankielen valta-asemaa itsestäänselvyyksinä.⁸⁸ Se koulutti tulevaisuuden vaikuttajia sitouttamalla heidät 2000 vuotta vanhaan perinteeseen.

Wartonin ajan Oxford oli menettänyt paljon aikaisemmasta tieteellisestä merkityksestään. Se ei ollut enää instituutio, jossa olisi päätetty historiankirjoituksen suunnasta. Sekä sen että Cambridgen yliopiston oli ollut vaikea sopeutua uuteen roolinsa nopeasti muuttuvassa maailmassa. Yliopistot eivät antaneet opetusta, joka olisi tarjonnut opiskelijoille mahdollisuutta menestyä yhä enemmän kaupan ja talouden ehdoilla toimivassa yhteiskunnassa. Tässä tilanteessa modernien kielten laiminlyönti eristi yliopistot sekä konkreettisesti että symbolisesti niitä ympäröivästä yhteiskunnasta. Yliopistoja syytettiin menneisyyteen kuuluvan ja juonittelun tyyssijoiksi. Oxfordia pidettiin vielä huonommin nykyhetken tarpeisiin vastaavana koulutuslaitoksena kuin Cambridgea ja siellä toimivia syytettiin lisäksi Hannover-hallinnon vastustajiksi. Yliopistoa pidettiin Tory-puolueen salaisesti johtamana korkeakirkollisena ja Stuart-sukua tukevana keskuksena. Robert Walpolen Iso-Britanniaa hallinnut whig-ministeriö taisteli samaan aikaan voimallisesti Stuart-suvun valtaa palauttamassa ollut jakobiittiryhmittymää vastaan. Jakobiittien kannattajat toimivat pääosin Ison-Britannian pohjoisosissa ja Walesissa, joten Oxfordin yliopiston heille tarjoama mahdollinen suoja koettiin vaaralliseksi tunkeutumiseksi valtion keskusalueille.⁸⁹ Michel de Certeau'n historiografisen operaation analyysin osalta Englannin 1700-luvun menneisyyden tutkimuksen instituutiot näyttivät olleen muutosvaiheessa, jossa ortodoksian saavuttaminen olisi ollut mahdotonta.

Käsitys Oxfordin rappiosta ylsi myös runouteen. Cambridgessa asunut oppinut runoilija William Mason (1724–1797) syytti sitä jakobiittien ja vanhanaikaisten yksityisoppineiden keskuksiksi. Kerran niin vireä yliopisto oli rapistunut:

---

⁸⁸ Clarke 1959.

⁸⁹ Ibid.

Learning that one to all diffus'd her beam
Now sheads by stealth a partial private gleam,
In some lone cloister's melancholy shade
Where a firm few support her fickly head⁹⁰

Thomas Wartonin varhainen runo *The triumph of Isis* (1749) hyökkäsi Masonin käsityksiä vastaan ylistämällä Oxfordin erityistä asemaa englantilaisen vapauden keskuksena. Hänen mukaansa akateemisissa tilaisuuksissa saattoi yhä kuulla antiikin vapauden tärkeimpien edustajien äänen:

Hark! He begins with a TULLY'S art
To pour the dictates of CATO'S heart.
Skill'd to pronounce what noblest thought inspire
He blends the speaker's with the Patriot's fire;
Bold to conceive, nor timorous to conceal,
What Briton's dare to think, he dares to tell⁹¹

Warton esittää yliopiston ”ikivanhan vapauden” säilyttäjänä. Käytännössä hän viittaa kahteen erilliseen traditioon. Rooman tasavallan puolustajat Cicero ja Cato mainitaan nimeltä, mutta hän saattaa myös tarkoittaa Tudoreita edeltänyttä ”goottilaista vapautta”, jonka tulkittiin syntyneen anglosaksisella ajalla – kuten myös Oxfordin yliopiston. Warton toistaa kauan eläneen käsityksen, jonka mukaan yliopiston perusti ensimmäiseksi koko Englannin kuninkaaksi mainittu Alfred Suuri (849–899). Oxford on ollut myös nykyhetken runouden kehto. Warton myöntää, että muusa, hyvän kirjailijan suojelija, oli syntynyt ”goottilaisesta kiihkosta” (*gothic rage*), mutta että se oli puhjennut kukoistukseen vasta monien vaikeiden vuosien jälkeen, kun uuden ajan alun englanninkielinen kirjallisuus oli ollut kypsä saavuttamaan korkean tason ajatusten ja tunteiden tulkina.⁹² Wartonin runo on paikallispatriootin, mutta sitä hallitsee myös antiikin esikuvallisuus, sillä hän näkee goottilaisen vapauden saaneen vaikutteita antiikin Kreikassa.⁹³

Ei ollut sattumaa, että Wartonin varhaisimmat maininnat keskiaikaisesta ajattelusta ja arkkitehtuurista sijoittuivat akateemiseen yliopistoympäristöön, olihan koko miljöö syntynyt keskiajalla. Cambridgessa ja Oxfordissa oli lisäksi kehittynyt keskiajan raken-

---

⁹⁰ Mason 1749, 14. Kiistasta tarkemmin Vance 1983, 40–41.

⁹¹ Warton 1749, 7, 9.

⁹² Warton 1749, 13–14.

⁹³ Warton 1749, 12. “Like Greece in science and liberty, / As Athens learn'd, as Lacedæmon free!”.

nuksia jäljitellyt arkkitehtuuri 1600-luvun alkupuolella, kun siellä klassismin sijasta palattiin käyttämään goottilaisen arkkitehtuurin tunnuksia kuten ruusuikkunoita ja suippopäisiä kaaria. Tämän on tulkittu johtuneen halusta kääntyä menneisyyteen: hylätä moderni luonnontieteen hallitsema kulttuuri ja whig-hallinto rakennusten estetiikan tasolla.⁹⁴ Kun Warton käveli Oxfordin kaduilla, hän näki sekä oikeita keskiaikaisia rakennuksia että niiden varhaisia kopioita tai uudelleentulkintoja. On perusteltua väittää, että juuri gotiikan innoittamana kiinnostus keskiaikaa kohtaan kasvoi. Olihan goottilainen tyyli, jonka alku sijoitetaan 1500-luvun lopulle, vanhempi ilmiö kuin keskiaikana tunnettu historiallinen periodi. Samalla gotiikka osoittaa, miten keskiaikaisesta arkkitehtuurista ja kulttuurista tuli samalla antiikin kaltainen poliittinen ja yhteiskunnallinen käsite, jota käyttämällä ilmaistiin tukea tai vastustettiin oman ajan valtaapitäviä.

Menneisyyden erityisyys: katedraalit ja kirjallisuus

Goottilainen tyyli ja keskiajan harrastaminen levisi ja konkretisoitui keskiaikana rakennettujen katedraalien suosion kasvaessa. Niistä kirjoitettaessa tähtäimessä ei ollut vain oman ajan eliitti vaan syvällisesti englantilaiseen kulttuuriin vaikuttanut kysymys reformaatiosta ja sen mahdollisesti luomasta katkoksesta katoliseen aikaan. Näin ongelma siirtyi antiikin ja keskiajan suhteesta keskiajan ja uuden ajan epäselvään eroon. Toisaalta katedraalit eivät olleet vain vakavan menneisyyden luonnetta määritelleen keskustelun ytimessä, sillä niiden luomiseen myöskin matkustamisen ilo. Ne olivat varhaisia nähtävyyksiä, joissa yhdistyi oppinut pyrkimys selvittää rakennusten alkuperä, turismi sekä kiistanalainen kysymys katolisuuden merkityksestä Englannissa.

Matkaoppaissa ja antivaarien kirjoittamissa paikallishistorioissa keskiaika otettiin yhtä vakavasti kuin antiikki ja nykyaika. Daniel Defoen *A tour thro' the Whole Island of Great Britain* (1724–1726) ylisti keskiaikaisilta vaikuttavia kaupunkeja kuten New-

---

⁹⁴ Brooks 1999, 30–35.

castle ja Coventry, jotka tuntuivat muuttuneen vain vähän viimeisten satojen vuosien aikana. Samasta syystä arvostettiin Yorkia ja Oxfordia. Defoe kirjoitti teostaan 1700-luvun alussa juuri samaan aikaan, kun näiden historiallisten kaupunkien kaduille ilmestyivät ensimmäiset vierailijaryhmät, jotka olivat tulleet paikalle aistiakseen menneisyyttä.⁹⁵ Kiinnostus oman maan ja lähiseudun menneisyyteen voidaan nähdä vastakkaisena klassisen antiikin harrastukselle, jota varakkaat nuoret miehet harjoittivat Italiaan ja Ranskaan sijoittuvilla *grand tour* -matkoillaan. Matka Englannin maaseutu-kaupunkeihin oli helpompi tehdä, minkä vuoksi orastava medieevalismi saattoi olla kulttuurin muutokselle tärkeämpi voima kuin usein muistettu antiikin ihailu. Daniel R. Woolf on osoittanut, miten juuri ei-latinankielinen keskiaika ja uuden ajan alku oli sitä historiaa, joka kiinnosti suurinta osaa englantilaisista.⁹⁶

Yhden mittatikun kansallisen menneisyyden kasvavalle arvostukselle tarjoaa katedraalien ihailu teoksissa kuten Guy Miegen *The New State of England* (1691), John Mackyn *A Journey through England* (2nd ed. 1722) ja Browne Willisin *A Survey of Cathedrals* (1727–1730). Katedraaleja kohtaan tunnettu kiinnostus ei ollut täysin vailla ongelmia, sillä ne edustivat pelättyä ja vihattua katolisuutta. Ne nähtiin kuitenkin nimenomaan Englannin menneisyyden tärkeinä monumentteina, ei niinkään yhden uskontokunnan tuotoksina. Browne Willis kuvaa tapahtunutta muutosta todetessaan, miten hän pyrki löytämään kirkoista alueen suojelupyhimyksiä, mutta ei saanut apua papeilta vaan paikallisilta oppineilta.⁹⁷ Missä määrin aikalaisten tapa nähdä katedraalit harmittomina matkakohteina vastaa todellista tilannetta, jää osittain arvoitukseksi. Mielestäni niissä todennäköisesti tiivistyi oman kansallisen tai alueellisen historian arvostus enemmän kuin vieraiden vaikutteiden pelko.

Opas- ja matkakirjat eivät yleensä ottaneet kantaa kysymykseen reformaation merkityksestä, vaikka se oli jättänyt monet kirkot raunioituneeksi. James Bentham tosin

---

⁹⁵ Defoen matkasta. teoksesta ja niiden merkityksestä Schellenberg 1995.

⁹⁶ Woolf 2005.

⁹⁷ Willis 1742, ii.

valitti, miten katolisia oli kohdeltu tänä aikana tavalla, ”joka ei ollut täysin oikeutettu”.⁹⁸ Raunioiden, umpeenkasvaneiden puutarhojen ja huonokuntoisten rakennusten näkeminen herätti monissa ajatuksen niiden korjaamisesta. Yksi ensimmäisistä suurista hankkeista oli Capability Brownin suunnittelema Thomas Tynnen Longleatissa sijaitsevan puutarhan kunnostus, joka oli synnyttämässä englantilaisen 1700-luvun puutarhan mallia.⁹⁹ Englannin kielen termillä *restoration* voidaan kääntää eri tavoin, mikä auttaa ymmärtämään tällaisten hankkeiden monia merkityksiä. Kysymys ei ollut vain alkuperäiseen asuun kunnostamisesta, sillä termi viittasi myös vallan palauttamiseen ja sitä käytettiin puhuttaessa niin katolisesta kaudesta kuin Stuart-kuninkaista, joilla kummallakin oli vielä kannattajia.¹⁰⁰

Thomas Warton osallistui paikallisen turismin kasvuvuosiin kirjoittamalla oman oppaansa *Description of the City, College, and Cathedral of Winchester* (1760). Teoksen lähtökohtana oli 1700-luvun puolivälissä tekijän silmien edessä näyttäytyvä kaupunki, mutta myös sen osittain jo kadonnut menneisyys. Monien teoksesta matkaopasta toivoneiden mielestä jälkimmäinen puoli oli korostunut liikaa. Winchesterin kaupunki ja katedraali olivat olleet yksi keskiaikaisen Englannin varakkaista keskuksista ja sen tapahtumista kerrottiin monissa kronikoissa.¹⁰¹ Winchesterin menneisyydessä Warton kiehotti ennen kaikkea sen asema kuningas Arthurin pyöreän pöydän myyttisenä säilytyspaikkana, mutta myös kaupungin kristilliset monumentit ja sen lukuisat uskonnolliset keskuksat kiinnostivat häntä. Hän kuvaa kappelin takaosaa:

At the End hangs what is commonly called King *Arthur's Round Table*, which is 18 feet in Diameter. It would be needles to multiply Authorities for a Proof that this table is of modern Date.¹⁰²

Arthurin, tämän miesten ja pyöreän pöydän legendaan Warton palasi tutkimuksissaan, joissa hän teki Arthuriin liittyvistä kertomuksista englantilaisen keskiaikaisen

---

⁹⁸ Bentham 1800/1802, 88. ”The means that were made to suppress them [Catholics] were not altogether the most justifiable”.

⁹⁹ Levine 1987.

¹⁰⁰ Restoration. *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online*. Encyclopædia. Web. 5.3. 2010 <<http://search.eb.com/eb/article-9473189>>.

¹⁰¹ Warton 1760, 5–8. Warton nimeää Anthony à Woodin, William Camdenin, John Lelandin, Thomas Whartonin, *Morte Arthurin*, Thomas Tannerin, William Dugdalen ja Robert Lowthin.

¹⁰² Warton 1760, 9–10.

kirjallisuuden perustarinan. Matkakirjassa, jonka tarkoituksena oli todennäköisesti pyrkiä mahdollisimman todenmukaiseen kuvaukseen, Arthurin merkitys ei ollut suuri.

Winchester-opas jäi Wartonin ainoaksi julkaistuksi matkakirjaksi, vaikka hänen matkapäiväkirjoissaan selvitetäänkin menneisyyden jäänteitä monissa englantilaisissa kaupungeissa. Todennäköisesti Wartonilla ei ollut aikaa kirjoittaa puhtaaksi ympäristön havainnointia, koska Englannin varhaisemman historian kirjallisen jäämistön tutkiminen oli niin vaativaa. Keskiajan arkkitehtuuri selvästi kiehtoi Wartonia, mutta hän ei julkaissut mitään siihen suoranaisesti liittyvää. Samaan aikaan moni muu oppinut keskittyi arkkitehtuuriin, joten Wartonin vaikenemista ei voi pitää ajanmukaisena. Kun keskiaikaa alettiin tulkita yhä enemmän sen rakennusten näkökulmasta, Warton siirtyi kirjallisten lähteiden pariin.

Kiinnostus keskiajan arkkitehtuuriin jätti jälkensä koko 1700-lukuun samalla, kun ajatus historiallisesta tietoisuudesta alkoi kehittyä juuri sitä koskevissa tulkinnoissa. Keskiaika jakautui kahteen osaan: kelttiläis-anglosaksiseen kauteen ja normannivuosisatoihin. Ne erosivat toisistaan jo säilyneiden rakennusten määrän suhteen: ensimmäisestä kaudesta ei ollut säästynyt kuin muutama rakennus ja eräitä uskonnollisia monumentteja, jälkimmäinen taas hallitsi edelleen joitakin alueita.¹⁰³ Kiinnostusta varhaiseen arkkitehtuuriin popularisoi William Stukeley (1687–1765), jonka kiistanalaiset opaskirjat esittelivät varhaisia kulttipaikkoja piirroksin, sanallisin kuvauksin ja analyysin.¹⁰⁴ Stukeley teki Aveburyssa sijaitsevasta Stonehengesta muinaisen Englannin keskeisen kulttipaikan. Tuhannet ihmiset vaelsivat sinne Stukeleyn kirjoittamat oppaat tai tutkimukset kädessään.¹⁰⁵ Keskiajan rakennuksista alettiin puhua goottilaisina – goottilaisen ja roomalaisen tyylin ero oli vielä epäselvä. Antikvaari ja pappi Jeremy Bentham (1709–94) vertaili keskiajan tyyliä ja totesi, ettei anglosaksien kirkoissa ollut

---

¹⁰³ Kelttien aikaa koskevista harhaluuloista, ks. Groom 1996,

¹⁰⁴ Stuart Piggottin elämäkerta loi tavan tarkastella Stukeleyn tutkimuksia korostamalla hänen varhaisten kirjoitustensa tieteellisyyttä ja myöhempien tulkintojensa mielikuvituksellisuutta. Niissä korostui druidien mahtavuus. Piggott 1950, 27–91, 92–135. Näiden kausien eroa ei enää haluta korostaa. Ks. Schnapp 1996, 212–218.

¹⁰⁵ Haycock 1999, 67–79.

”kauneutta tai eleganssia” ja vasta normannien tuoneen Englantiin mannermaisen arkkitehtuurin loistokkuuden.”¹⁰⁶

Keskiaikainen arkkitehtuuri alkoi pian vaikuttaa 1700-luvun kauneuskäsityksiin. Arkkitehtiveljekset Batty ja Thomas Langley julkaisivat vaikutusvaltaisen keskiaikaisen arkkitehtuurin yksityiskohtia esittelevän teoksen *The Gothic Architecture Improved* (1747). Se otti mallia uusklassistista arkkitehtuuria määritelleestä Andrea Palladion *Quattro Libri* -teoksesta (1570–1581), jonka mallin mukaan Langleyt määrittivät viisi goottilaisen arkkitehtuurin keskeistä ominaisuutta. Tarkoituksena oli ohjata oman ajan rakentajia käyttämään menneisyyden arkkitehtuurin ratkaisuja apunaan. Goottilainen arkkitehtuuri tulikin englantilaisten tietoisuuteen vaihtoehtoja tarjoavana tyylinä, ei historiallisena ilmiönä. Sen piirteistä tuli yläluokan kartanoiden lähes pakollinen elementti, kuten Horace Walpolen Strawberry Hill, William Halfpennyn Stout Hill, Sanderson Hillin Edge Hill ja William Beckfordin Fonthill todistavat. Ne olivat uusgoottilaisia katseenvangitsijoita, jotka aiheuttivat huvitusta ja ihailua ja vetivät vierailijoita puoleensa.¹⁰⁷ Jopa sellaiset julkiset puistot kuin Stowe ja Vauxhall Gardens suunniteltiin osittain goottilaisiksi ja tutustuttivat kävijänsä keskiaikaisen arkkitehtuurin perusteisiin.¹⁰⁸

Thomas Warton ei kirjoituksissaan osoittanut kiinnostusta uusgotiikkaan, jäljittelytyyliin, mutta hänen matkapäiväkirjansa kertovat Wartonin olleen merkittävä keskiaikaisen arkkitehtuurin tuntija. On mahdotonta arvioida, suunnitteliko hän jossain vaiheessa teosta keskiaikaisen arkkitehtuurin historiasta. Winchester Collegessa on säilynyt käsikirjoitus, jonka sisäsivulle Warton on kirjoittanut otsikoksi ”Observations Critical and Historical On Churches, Monasteries, Castles, and Other Monuments of Antiquity In various Counties of England and Wales ”. Vihossa on kuvauksia niin Cambridgen katedraalista ja Cornwallista, mutta matkamuistiinpanojensa seuraavassa

---

¹⁰⁶ Bentham 1800/1802, 61–63. Benthamin mielestä Westminsterin luostarin kirkko oli mielenkiintoisin anglosaksien rakennus. Normannit olivat tuoneet mukanaan kaiken merkittävän: ”introduced civility and liberal arts, and endeavoured to raise again religion from the languid state into which it was fallen.”

¹⁰⁷ Miller 1986, 127–128, 130–131.

¹⁰⁸ Toisaalta Thomas Percy kritisoi Vauxhallia paikkana, jossa ei ollut käytetty todellista kekseliäisyyttä (fancy). Ks. Davis 1989, 33. Keskiajan kirjallisuudesta Haslag 1963, 51–54, 173–190.

osassa Warton siirtyy kirjoittamaan Lincolnshiren katedraaleista, Oxfordin Merton Collegen uskonnollisista rakennuksista ja Godstowen luostarista.¹⁰⁹ Warton tunnetaan kirjallisuutta tutkineena oppineena, mutta mielestäni hänen käsikirjoituksensa herättivät kysymyksen siitä, oliko hänen jokapäiväisessä elämässään arkkitehtuurilla suurempi merkitys. Painetussa muodossa Warton eri käsitellyt erityisesti arkkitehtuuria, mutta Warton jätti kuitenkin jälkeensä yhden merkittävän keskiaikaisen arkkitehtuurikuvauksen.

Teoksen *The Fairy Queene of Spenser* lopun Miscellanies-lukuun Warton oli liittänyt yhden ensimmäisistä englantilaisista keskiaikaisen arkkitehtuurin kuvauksista, johon hän kokosi matkoillaan hankkimansa tiedon keskiaikaisista rakennuksista. Warton jakaa englantilaisen arkkitehtuurin historian viiteen kauteen: 1) saksilainen aika ennen normannivalloitusta, 2) goottilais-saksilainen kausi, jossa näkyi myös saraseeni-vaikutteita vuoteen 1300. 3) Täydellisen gotiikan kausi, jonka aikana koristeellisuus lisääntyi. 4) 1400-luvun puoliväliin jatkunut hyvin koristeellisen gotiikan kausi. 5) Koukeroinen gotiikka (*florid Gothic*), joka kesti lähes 1500-luvun puoliväliin asti. Jaottelua seuraa osio, jossa Warton pyrkii tiivistämään, mistä keskiaikaisesta arkkitehtuurissa oli kysymys. Warton päättää osion viittaamalla tutustuneensa vain hätäisesti esittelemäänsä aiheeseen:

These hasty remarks are submitted to the candour of the curious, by One, who, besides other defects which render him disqualified for such a disquisition, is but little acquainted with the terms and principles of architecture.¹¹⁰

Wartonin kiinnostus keskiaikaista arkkitehtuuria kohtaan oli suurta, mutta hän näyttää luokitelleen itsensä sen harrastajaksi. Vaikka lausunto tuntuu uskottavalta, suhtaudun siihen varauksella. Wartonin muistikirjat osoittavat, että hänellä olisi ollut ainakin matkojensa ja niiden aikana tehtyjen tutkimusten ansiosta mahdollisuus kirjoittaa arkkitehtuurista laajemmin. Hän valitsi kuitenkin kirjallisuuden. Valintaa voidaan pitää henkilökohtaisena päätöksenä, mutta yhtä perusteltua on ajatella Michel de Certeau'n historiografisen operaation analyysin tapaan, että myös eksplisiittiset ja implisiittiset

---

¹⁰⁹ WC MS 107 A, Itinerarium V, 1v.

¹¹⁰ Warton 1762, ii, 198. Esittely kokonaisuudessaan Warton 1762, ii, 184–198.

odotukset ohjasivat Wartonia. Hän oli tietenkin yliopisto-opettajana sitoutunut kirjallisuuteen, mutta kyseessä oli todennäköisesti myös laajempi muutos, joka oli johtamassa kirjallisuushistorian nousuksi omaksi oppialakseen. Richard Helgerson on esittänyt, että kirjallisuuden ja oman yhtenäistetyn kielen merkitys englantilaisen identiteetin yhtenä perustana kehittyi nopeasti 1500–1600-lukujen aikana. Kirjallisuus muokkasi kuvauksiksi, kertomuksiksi ja tutkimuksiksi niin englantilaisen menneisyyden. Antikvaari John Lelandin matkapäiväkirjat tai William Camdenin *Britannica*, tutkimus Englannin topografiasta, muuttivat käsitystä Englannista kauas ajassa taaksepäin ulottuvana, mutta maantieteellisesti rajattuna alueena, jolla asuvia ihmisiä yhdisti yhteinen kieli ja identiteetti. Helgersonin mukaan englantilainen identiteetti alkoi rakentua 1500–1600-luvulla yhä selvemmin kielen varaan.¹¹¹ Tätä paradigman muutosta seurasi myös Thomas Warton, josta tuli näin osa kansallista identiteettiä kielen ja kirjoituksen varaan rakentanutta liikettä. Projekti ei ollut ristiriidaton, sillä yhtenäisen identiteetin mahdollisuuden lisäksi omalla kielellä kirjoittaminen toi esille Englannin historiaan juurtuneita ristiriitoja.

Goottilaisen innostuksen osana oli kysymys keskiajan poliittisen järjestelmän luonteesta ja sen jatkuvuudesta. Näin näennäisen viaton esteettinen kopiointi ja lainailu heijastelivat jatkuvasti kiistoja herättänyttä ongelmaa siitä, millä tavalla maata tuli hallita. Keskiaikaa kohtaan tunnettu kiinnostus huipentui kysymykseen Englannin yhteiskunnallisesta järjestelmästä, erityisesti hallitsijan ja aatelin suhteesta. Sillä oli puolestaan yhtymäkohta vielä yleisempään ongelmaan eri väestöryhmistä, joita oli tullut Englantiin anglien valtakauden jälkeen. Kysymys suvereenista vallasta liittyi näin alkuperään ja alkuperäisyyteen liittyneeseen keskusteluun. Jo 1500–1600-luvulla feodaalisen järjestelmän perintö oli aiheuttanut vilkasta kiistelyä, joka koski sekä järjestelmän luonnetta sekä sen mahdollista jatkuvuutta reformaation jälkeen. Vaikka keskiaikaa oli pidetty despotismin aikakautena, yhä enemmän korostettiin sen aikana vallinnutta ”vapautta”, jolla viitattiin kuninkaan vallan rajoituksiin. Keskeinen dokumentti tästä oli *Magna Carta* (1215), jossa kuningas Juhana sitoutui antamaan vapaille alamaisilleen oikeuksia ja suostui siihen, että hänen toimintansa olisi lakiin

---

¹¹¹ Helgerson 1994.

sidottua. Toisaalta sopimuksen nähtiin vain vahvistavan jo anglosaksien aikana ollutta käytäntöä. 1600-luvulla Stuart-kuninkaiden ja parlamentin kannattajien riidassa jälkimmäiset halusivat todistaa maassa vallitsevan ”Vanhan perustuslain” -periaatteen (*ancient constitution*). Tämä tarkoitti heidän käsityksensä mukaan anglosaksiseen periytyvää vapauden vaatimusta, joka kyseenalaisti kuninkaan täydellisen vallan. Kysymys oli tutkimisen ja kiistelyn arvoinen, koska sopimuksesta ei ollut olemassa alkuperäistä lähdettä.¹¹²

Vanhan perustuslain katsottiin juontuvan anglosakseilta, mutta viittauksen yhteydessä otettiin esille heidän goottilaisuutensa eli germaaninen alkuperänsä. Tämän näkemyksen idealisoi James Harringtonin *The Commonwealth of Oceana* (1656), joka esitti ”goottilaisen tasapainon” ja ”nykyaikaisen varovaisuuden” säilyneen Englannin hallinnossa aina anglosakseilta Stuartien aikaan asti.¹¹³ Harringtonin mielestä tämä tila oli säilynyt käytännössä koko keskiajan.¹¹⁴ Monet 1700-luvun historioitsijat epäilivät vanhan perustuslain olemassaoloa, vaikka he uskoivat keskiajan Englannissa olleen vallankäyttöä koskevia yleisesti hyväksytyjä periaatteita.¹¹⁵ Keskustelu ulottui kysymykseen maanomistuksesta, suullisen kulttuurin ongelmallisesta tulkinnasta ja vanhojen traditioiden nykymerkityksestä. Jotkut historioitsijat, kuten David Hume, väittivät jonkinlaisen jaetun säännöstön olleen olemassa, mutta että se olisi muuttunut jatkuvasti. Tulkinnat olivat myös osa nykypolitiikkaa ja Humen väite tarkoitti tällöin, että whig-puolueen vaatimukset vallanjaosta eivät voineet perustua historiaan.¹¹⁶ Oppineet käyttivät termiä *the common law mind* (tapaoikeuden suosiminen) kuvaamaan maalle tyypillistä hallintoa, jonka hyödyllisyydestä kaikki olivat yksimielisiä, mutta joka ei perustunut

---

¹¹² *Ancient constitution* -käsitteen historiasta. Kidd 1999, 75–98 ja Pocock 1987.

¹¹³ Pocock 1975, 387–389. Pocockin ajatusta seuraa mm. Kenyon 1993.

¹¹⁴ Vanhaa perustuslakia koskevan keskustelun nostivat näkyvästi esille ns. Cambridgen kouluun kuuluvat tutkijat kuten J. G. A. Pocock ja Quentin Skinner. Heidän tutkimuksensa ovat pyrkineet todistamaan antiikin ja modernin väliin jääneen välikauden olleen hyvin merkittävä poliittisen argumentaation kannalta. Varsinkin Pocock on korostanut poliittista järjestelmää koskeneen analyysin johtaneen uudenslaisiin tulkintoihin koko goottien aikakaudesta. Pocock 1975 ja Pocock 1987; Skinner 1978a and Skinner 1978b.

¹¹⁵ Pocock 2000, 245–246.

¹¹⁶ Humen asemasta tässä keskustelussa Pocock 2000, 238–240.

välttämättä kirjoitettuihin lakeihin. Tapaoikeuteen nojaavaa ajattelua pidettiin englantilaisena ja sen alkuperää pyrittiin selvittämään innokkaasti.¹¹⁷

Englantilaista keskustelua taustoittaa saksalainen väittely goottien vaikutuksesta keskiaikaisissa yhteiskunnissa. Goottien alkuperä kiinnosti erityisesti, koska heidän väitettiin lähteneen kohti etelää ja Roomaa saksankielisiltä alueilta. Goottien alkuperäistä, 400-luvulla alkanutta vaellusta oli kuvannut historioitsija Jordanes n. 550 kirjoitetussa teoksessaan *De origine actibusque Getarum*. Kun sitten Tacituksen teokset löydettiin uudelleen 1400-luvulla, myytti germaaneista tai teutoneista Rooman valloittajina levisi nopeasti. Kyse ei ollut vain imperiumin tuhosta, sillä Isidorus Seviljalainen (n. 560–636) oli korostanut goottien asemaa yhtenä ihmiskunnan ensimmäisistä kansoista, Nooan pojan Japhetin jälkeläisinä ja Espanjan kuningaskunnan perustajina.¹¹⁸ Innokkaat saksalaiset reformaatio-oppineet levittivät tätä ajatusta tehokkaasti ja Johan Sleidan korosti heidän asemaansa saksalaisten esi-isinä. Hänen mukaansa gootit olivatkin muodostaneen viidennen suuren valtakunnan Babylonian, Medo-Persian, Kreikan ja Rooman jälkeen.¹¹⁹

Näkemykset eivät jääneet vain saksalaisten tietoisuuteen, sillä esimerkiksi Sleidanin teoksia käännettiin kohtuullisen ripeästi englanniksi.¹²⁰ Tämän lisäksi Verstegan väitti goottilaisten saksien olleen nykyisen Englannin todellisia perustajia. Ajoitus oli täydellinen, sillä antikvaarit olivat useissa maissa kiinnittäneet huomiota valtakunnan tai kansan perustamisajankohtaan ja pitäneet frankkien, germaanien ja normannien roolia merkittävänä. Englantilaiset antikvaarit, jotka korostivat oman maansa goottilaista alkuperää, ottivat siis osaa eurooppalaiseen keskusteluun, joka korosti keskiajan merkitystä modernien yhteiskuntien synnylle. Englantilaisten käsitystä keskiajasta ja oman järjestelmänsä alkuperästä sotki lisäksi tapahtuma, jonka merkitystä kukaan ei kieltänyt.

---

¹¹⁷ Sitä pyrkivät määrittelemään 1500-luvun lopulta alkaen niin Walter Raleigh (n.1552–1618) kuin Samuel Daniel (1562–1619), jotka esittivät ilmiön ylihistoriallisena, englantilaisten luonteelle ja maan oloille tyypillisenä ratkaisuna. Woolf 1990, 24–29; Tubbs 2000.

¹¹⁸ Historioitsija Tacituksen kirjoitukset ja erityisesti *Germania*-teoksen löytyminen lisäsi germaaneja kohtaan tunnettua mielenkiintoa.

¹¹⁹ Kliger 1952, 34–43, 57–63

¹²⁰ MacDougall 1982, 47–49. Esimerkiksi *A briefe chronicle of the foure principal empyres* (1563) ja *The key of history* (1627, 2nd ed).

Vuonna 1066 tapahtunut normannien maihinnousu Vilhelm Valloittajan johdolla oli muuttanut maan keskiajan kulttuuria ja yhteiskuntaa ratkaisevalla tavalla.¹²¹ Ranskasta tulleet normannin nähtiin vieraiden vaikutteiden tuojina, joka tulkitsijasta riippuen saattoi olla hyvä tai paha asia. Joka tapauksessa oli selvää, että heidän tulonsa myötä toisen vuosituhannen englantilainen yhteiskunta kiinnittyi entistä kiinteämmin sitein muuhun Eurooppaan.¹²²

Keskustelussa *Magna Carta* ja vanhasta kirjoittamattomasta perustuslaista esiintyivät uuden ajan alun englantilaista valtio-oppia leimannut kysymys kirjoituksen ja sanan merkityksestä. Näennäisesti keskustelu liittyi kuninkaan ja aatelin valtaoikeuksiin, mutta sen takana eli kysymys laista ja ennen kaikkea kirjoittamattoman lain merkityksestä. Tämä yhdisti keskiaikaisen vallanjaon 1700-luvulla moderniin kysymykseen kirjoitetun kulttuurin ja vernakulaarin historiasta. Se oli ollut ennen Wartonin huomattavasti suositumpi tutkimusaihe kuin varsinainen keskiaikainen kirjoitettu kulttuuri tai kirjallisuus.

Toisin kuin lainkäytön tapauksessa, kirjallisuudessa huomio oli keskittynyt aina 1700-luvun puoliväliin asti kirjoitettuun sanaan. Sen osalta keskiajan rooli näytti kauan vähäiseltä.¹²³ Keskiajan kirjallisuutta eivät löytäneetkään kirjallisuuskriitikot tai -teoreetikot vaan kirjailijat, jotka lainasivat ja muokkasivat vanhempia tekstejä ja tekivät siitä 1700-luvun uutta kirjallisuutta. Eräänlaisena suuntauksen aloittajana oli James Thompson, jonka runot ”Liberty” (1735–36) ja ”Rule Britannia” näytelmästä *Alfred* (1740) saivat pian seuraan kelttiläisten druidien ja bardien myyttisten tekojen esittelystä William Collinsin runoelmassa ”Ode to Liberty” (1747) ja Thomas Grayn runoelmassa ”The Bard” (1768).¹²⁴ Tällaiset runot eivät luonnollisesti kuvanneet selkeästi aikakautta, vaan ne perustuivat tarkentumattomaan menneisyyden ja nykyhetken vastakkainasetteluun korostaessaan menneisyyden suuruutta ja oman ajan latteutta. Varhaisesta keskiajasta oli tullut kirjallisuuden *topos* vaikka siitä tiedettiin vasta vähän. Tähän *topokseen*

---

¹²¹ Kidd 1999, 216 ff.

¹²² Kidd 1999, 77–79; Chibnall 1999.

¹²³ Dryden 1666, Poikkeuksena oli John Dennis, jonka mielestä keskiajalla oli kirjoitettu parasta uskonnollista runoutta.

¹²⁴ Fairer 1996.

sisältyi elementti, joka hallitsi osin näkymättömänäkin keskiajan kirjallisuuden tutkimusta ja julkaisuhankkeita 1700-luvun aikana. Kirjoitettuun sanaan perustunut käsitys kansakunnasta nivoutui yhä tiiviimmin suulliseen kulttuuriin, jonka tarinaperinne oli synnyttänyt paitsi druidit ja bardit myös monet muut vähitellen kirjoitetuksi kirjallisuudeksi muokkautuneet tarinat.

Suullisen perinteen merkitys alettiin tiedostaa vähitellen, mutta se jätettiin pois varhaisimmista kirjallista kulttuuria kronologisesti esittelevistä katsauksista, jotka perustuivat kirjallisuuden kanonisointiin. Antiikin aikana syntynyt kaanonin käsite koostui Jan Gorakin mukaan tulkinnan periaatteista eli ”kritiikin kaanonista” ja itse kaanonista, eli tärkeimmistä teksteistä. Kaanoniin luettiin kirjailijat, joiden teokset katsottiin yhteisön kannalta kasvattaviksi. Kaanon palveli näin kreikkalaisen poliiksen tai Rooman imperiumin päämäärien toteutumista kouluttamalla yksilöitä lukemaan sopivaa kirjallisuutta.¹²⁵ 1700-luvun toisella puoliskolla kaanon historiallistui ja sen kasvatukselliset päämäärät muuttuivat. Jonathan Brody Kramnickin mukaan tämä johtui lukijakunnan nopeasta laajenemisesta. Romaaneja lukeva keskiluokka oli uusi ilmiö, joka Kramnickin mielestä pyrittiin pitämään erossa merkittävää kirjallisuutta koskevasta keskustelusta. Tässä vaiheessa kirjallisuuseliitti löysi menneiden vuosisatojen tekstit ja alkoi vaatia niiden tulkittamista aikalaisten näkökulmasta käsin. Historiallisten ja nykylukijalle vaikeiden teosten kanonisointi palautti kirjallisuuden yläluokan asiaksi, koska vain sen oli mahdollista saamansa koulutuksen ja kirjastojensa turvin tehdä oikeita tulkintoja.¹²⁶

Trevor Ross on sitä vastoin nähnyt kirjallisuutta koskeneen keskustelun painopisteen siirtyneen 1700-luvulla kirjallisuuden kirjoittajilta sen kuluttajille eli sen lukijoille. Tässä vaiheessa syntynyt kiinnostus erilaisia lukutapoja ja tulkintoja kohtaan merkitsi Rossin mukaan lukijoiden aiempaa suurempaa merkitystä kaanonin määrittelyssä. Sitä heijasteli laaja keskustelu heidän asemastaan ja vaikutuksestaan.¹²⁷ Rossin ja Kramnickin tulkinnat valaisevat kahta erilaista tapaa hahmottaa 1700-luvun kirjallisen

---

¹²⁵ Gorak 1997, 560ff.

¹²⁶ Kramnick 1998, 28–43.

¹²⁷ Ross 1998, 209–246.

kaanonin muuttumista. Kramnick painottaa eliitin tarvetta historiallistaa kirjallisuus, kun taas Ross näkee muutoksen merkinneen nykyhetken uusien lukijoiden vaikutusvallan kasvua. Joka tapauksessa kirjallisuuden kaanonit koskettivat lähinnä 1600–1700-lukujen kirjailijoita ja toisaalta antiikin tunnettuja auktoreita. Mielestäni Kramnickin argumentointia voi kritisoida siitä, että keskiaikaista kirjallisuutta ei käytännössä otettu uuteen kaanoniin. Sen tulkinta olisi ollut huomattavan vaikeaa ja osoittanut eron koulutusta saaneiden ja sitä saamattomien välillä. Tietenkin voi kysyä, olisiko keskiaikainen kirjallisuus ollut liian vaativaa myös yläluokalle.

Keskiaikaiset kirjailijat eivät päässeet mukaan yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. 1700-luvun alussa käytännössä ainoa tunnettu 800–1400-luvun kirjailija oli Geoffrey Chaucer (n.1343–1400). Uusklassisti Thomas Rymer totesi keskiajan kirjallisuuden koostuvan suullisen kulttuurin tuotteista eli ”tarinoista, balladeista ja tanssilauluista”, joilla ei ollut mitään arvoa.¹²⁸ Negatiivisista asenteista huolimatta Rymerin vaikutusvaltainen *A Short View of Tragedy* (1693) painotti Chaucerin merkitystä, koska tämä oli pystynyt ottamaan vaikutteita niin provencalaisesta, ranskalaisesta kuin latinaan pohjautuvasta kielenkäytöstä.¹²⁹ Silti Chaucer ei kyennyt tekemään onnistuneita, antiikin ja moderniin poetiikkaan kuuluvia ratkaisuja ja sortui goottilaisiin kliseisiin. Rymer pahoitteli erityisesti Chaucerin kielen vaikeutta:

Our language retain'd something of the churl; something of the Stiff and Gothish did stick upon it, till long after Chaucer.¹³⁰

Rymerin mukaan Chaucer oli lopulta oman pimeän aikansa uhri. Hän kirjoitti kielellä, jota lukija ei enää kyennyt ymmärtämään. Chaucerin teokset olivat liian vaikeita ja kieli vähintäänkin outoa. Chaucerin asemaa pohtiva tutkimus tulikin 1700-luvun alussa kahteen johtopäätökseen: hän oli ylivertainen keskiaikaisten kirjailijoiden joukossa ja liian vaikea moderneille lukijoille.¹³¹

---

¹²⁸ Sabor 1997, 470. ”Tales, Ballads, and Roundelays”.

¹²⁹ Cannon 1996. John Denham ja Edmund Waller olivat pitäneet Chauceria uuden ajan ensimmäisenä runoilijana vuonna 1668.

¹³⁰ Rymer 1693, 78.

¹³¹ D. Brewer 1978, 2–21. Jo Roger Ascham oli verrannut Chauceria Homerokseen: molemmat olivat neroja ja vaikeasti ymmärrettäviä.

Arvostuksesta huolimatta Chaucer symboloi keskiaikaista toiseutta. Uusklassismin arvostettu runoilija Alexander Pope tiivistä tämän ajatuksen:

*Our sons their Father's language see,
And such as Chaucer is, shall Dryden be.*¹³²

Pope ei näe ongelmaa vain keskiajan runouden osalta, vaan hänen mielestään ajan eteneminen tekee lopulta kaikista kirjoittajista ”keskiaikaisia”: vaikeasti ymmärrettäviä ja sen myötä merkityksettömiä. Ei ollut sattumaa, että Pope oli valinnut keskiaikaisen Chaucerin osoittamaan menneen ja nykyhetken välisen kuilun ylittämättömyyttä. Väitteen merkittävyyttä lisäsi se, että 1700-luvulla painotti kommunikaation selkeyttä. Aikakauden symbolit, kahvilat, sanomalehdet ja parlamentin keskustelut ruokkivat ajatusta keskustelun julkisuudesta ja viestimisen vaivattomuudesta. Kaiken nähtiin perustuneen kohteliaisuudelle (politeness) ja huomaavaisuudelle, joita pidettiin yhteiskuntaa ylläpitävinä voimina.¹³³ Keskiajan kirjallisuus näytti ensi silmäyksellä olevan kaukana näistä tavoitteista. Se ei siis ollut yhteiskuntaan kouluttavaa antiikin kaanonin määreiden mukaisesti.

Chaucerin vaikeus näytti jättävän jälkeensä kaikkeen siihen, mitä keskiajan kirjallisuudesta ja lähteistä ajateltiin. Jopa sellaiset keskiajasta kiinnostuneet kirjoittajat kuten John Dryden ja John Dennis, toistivat yleisesti hyväksytyjä väitteitä. Dryden väitti Chaucerin kieltä keinotekoiseksi, mutta totesi että oppinut voi saada mielihyvää tulkitessaan sen luomaa vanhahtavaa illuusiota todellisuudesta.¹³⁴ Dennis puolestaan kiitti Chauceria ainoaksi ensiluokkaiseksi kirjailijaksi ennen 1500-luvulla tapahtunutta englanninkielisen teatterin läpimurtoa.¹³⁵ Vakaumuksellinen uusklassisti Samuel Johnson teki oman katsauksensa englantilaisen runouden historiaan, *The Lives of the Poets* (1779–1781), joka ei käsittele ollenkaan keskiajan kirjallisuutta. Sitä ei käytännössä ollut Johnsonille olemassa: varhaisimmaksi runoilijaksi hän oli valinnut

---

¹³² Popen sujuva runous ei paljasta hänen lukeneen Chauceria mielikseen. Popen suhde menneisyyden kirjallisuuteen heijastelee 1700-luvun alun käsityksiä. Hän käänsi Homerosta osoittaakseen tämän merkittävyyden, mutta uskoi samalla, että tämän kieltä piti modernisoida. Levine 1991.

¹³³ Langford 1992, Barker-Benfield 1992, Kramnick 1999.

¹³⁴ Dryden 1700.

¹³⁵ Dennis 1701, i, 331.

Abraham Cowleyn (1618–67).¹³⁶ Listan keskittyminen lähimenneisyyteen jätti Chaucerin kaltaiset kirjailijat pois. Kiinnostus keskiajan kadonneeksi luultua kirjallisuutta kohtaan syntyikin osana oppineiden tutkimuksia, joilla ei ollut paljon yhteistä Johnsonin kirjoittamaan kritiikkiin.

Oppineisuus sosiaalisena toimintana

Instituutioiden merkitys historiallisen ajattelun kuten muunkin tieteellisen toiminnan ohjaajajana on innostanut monia tutkimuksia de Certeau'n historiografisen operaation määrittelyn jälkeen. Näkökulma ei ole enää uusi, mutta sen tärkeyttä on korostanut käsitys tiedon tuottamisesta sosiaalisena toimintana, joka vaikuttaa niin aiheiden valintaan kuin siihen tapaan, jolla tietoa esitellään. Kysymys siitä, vaikuttavatko instituutiot suoraan tiedon luonteeseen on tapauskohtainen ja sitä käsitellään tässä tutkimuksessa jatkuvasti.

1700-luvun oppineita ohjasivat niin heidän itsensä muodostamat, heidän avullaan syntyneet kuin muiden rakentamat instituutiot. Niistä tunnetuin on usein suomeksi oppineiden tasavallaksi käännettävä yhteisö, joka tunnettiin Englannissa latinankielisellä nimellä *respublica lit(t)eraria* tai englanniksi *The Republic of Letters*. Nimi oli taitavasti valittu, sillä termi *respublica* viittasi antiikin Rooman tasavaltalaiseen kauteen sekä italialaisiin keskiajan lopun ja uuden ajan alun kaupunkitasavaltoihin. Ne erottuivat harvinaisuuksina yhä tiiviimmin vallan itselleen keskittäneistä monarkioista. Sanapari *res* ja *publica* johdatti myös ajattelemaan julkisuutta ja näkyvyyttä aikana, jolloin tärkeät päätökset tehtiin piilossa ja vailla vaikutusmahdollisuuksia. Ajatus oppineiden tasavallasta oli syntynyt vastauksena 1600-luvun yhteiskunnallisille kriiseille ja sodille symboloimaan ystävyyttä, yhteistyötä ja oikeudenmukaisuutta. *Literaria* puolestaan viittasi tasavallan keskeiseen kommunikaation muotoon ja sen

---

¹³⁶ Henson 1992 analysoi Johnsonin monimutkaista suhdetta romansseihin. Hän luki niitä mielellään, mutta ei arvostanut niitä.

pyrkimykseen edistää kirjallista kulttuuria. Se rakentui kirjallisuudelle.¹³⁷ Thomas Wartonin paljon auttanut William Warburton kertoikin tälle, kuinka todellisten oppineiden välille muodostuu aina ystävyys, jos toiminnan perustana on hyveellisyys ja kunniallisuus.¹³⁸

Käytännössä kirjallisuuden ja tasavallan yhdistäminen kuninkaiden johtamien kansallisvaltioiden Euroopassa ei ollut mahdollista, vaikka oppineiden tasavalta samalla kertoo aikaisempaa syvemmän yhteistyön etsimisestä. Oppineet ja yliopisto-opettajat olivat verkottuneet jo keskiajalla, mutta oppineisuuden keskusten hajautuessa ja erilaisien arkistojen ja kirjastojen syntyessä yhteistyöstä tuli entistä tärkeämpää. Joep Leerssenin mukaan uuden ajan alussa ei ollut kansallisia arkistoja eikä kirjastoja ja yksityisiin kokoelmiin tutustumaan pääsivät vain ne, jotka hyväksyttiin osaksi oppineiden verkostoa.¹³⁹ *Respublica litteraria* eli niissä oppineiden verkostoissa, joissa vaihdettiin tietoja, hankittiin kulkuoikeuksia, etsittiin majoitusta ja pyrittiin saamaan selville, mitä jonkin kirjaston ja arkiston kätköissä oli. Anne Goldgar onkin todennut oppineiden tasavallan toiminnan perustuneen vuoroittaisille lahjoille ja avulle. Se ei elänyt ideaalinsa mukaisesti, mutta kaikesta huolimatta oppineiden piirissä oli nähtävissä aikaisempaa selvemmin suunnitelmallista yhteistyötä.¹⁴⁰ Vaikka oppineiden tasavallan toteutuminen käytännössä on epävarmaa, käsitteenä se auttoi oppineita hahmottamaan itsensä yhtenä ryhmänä, jota yhdistivät samat ideaalit ja pyrkimykset. Yhteisön avusta olivat riippuvaisia kaikki. Oxfordissa toiminut Thomas Warton tarvitsi avustajia, suojelijoita ja kollegoita pystyäkseen osallistumaan tutkijoiden yhteisöön. Ellei oppinutta otettu vakavasti, hänen työnsä kirjastoissa ja arkistoissa, kuten myös tutkimusten julkaisu, olisi ollut vaikeaa.

Ulkopuolisen oletetut vaikeudet johtavat kysymään de Certeauin tapaan, millaisen instituution oppineiden yhteisö muodosti ja millaiset instituutiot siihen puolestaan

---

¹³⁷ Verkostoista esim. Goldgar 1995; Miller 2000, 49–75. Oppineet kirjoittivat sekä latinaksi että vernakulaariksi, vaikka periaatteessa termi *litteratus* viittasi nimenomaan latinantaitoon, *illiteratus* taas kansankieliin. Ks. Grundmann 1958.

¹³⁸ William Warburton–Thomas Warton 9.5.1767 (Warton 1995, 212).

¹³⁹ Leerssen 2004, 226–228.

¹⁴⁰ Goldgar 1995.

vaikuttivat. Tasavaltaisuussymboliikka kätkee yhä systemaattisemmin menneisyyden lähteitä säilyttäneen järjestelmän, joka ohjasi tutkimuksia näkyvillä toimenpiteillä ja asettamalla näkymättömiä normeja. Varhaisella kansankielisellä materiaalilla oli alusta alkaen merkittävä osuus keskusjohtoisesti organisoidussa tutkimuspolitiikassa sen oletetun kansallisen merkityksen vuoksi. Se näkyi ensiksi kanaalin eteläpuolella. Ranskassa toiminut *Académie des Inscriptions et des Belles Lettres* (per. 1663) kokosi keskiajan tutkimusta laajoissa julkaisuprojekteissa, jotka keskittyivät numismatiikkaan, käsikirjoitustutkimukseen sekä kansankieliseen runouteen. Perustajansa kardinaali Richelieun vaatimuksesta *Académie* halusi lisätä tutkimuksen tunnettavuutta korostamalla helppolukuisuutta, joka olisi ymmärrettävää oppineiden piirin ulkopuolellakin. Tämä pyrkimys kertoo lisääntyvästä kiinnostuksesta kansallista menneisyyttä kohtaan. Näin oppineet tuotiin osaksi julkista keskustelua ja vallankäyttöä, kun Ranskan menneisyyttä tutkittiin sen nykyisen kuninkaan valtaan ja kieleen perustuneen *status quon* korostamiseksi. Suurin osa kerätyistä ja tutkimuksen kohteeksi tulleista teksteistä oli toisen vuosituhannen ensimmäiseltä puoliskolta. Näin *Académien* piirissä syntyneet tutkimukset toivat monia uusia näkökulmia ranskalaiseen keskiaikaan, uusia lähteitä löydettiin ja niitä julkaistiin useissa julkaisusarjoissa.¹⁴¹

Englannissa tällainen valtion tukema menneisyyden tutkimus olisi ollut mahdotonta, koska keskushallinnon rooli oli paljon pienempi ja oppineisuus oli ainakin näennäisesti individualistisempaa, henkilökohtaisiin töihin keskittyvää. Silti sielläkin virallistettiin antikvaarien yhteistyö perustamalla *Society of Antiquaries* (1707). Tällaiset järjestöt viestivät halusta tehdä yhteistyötä, mutta samalla ne pyrkivät hallinnoimaan ja ohjaamaan tutkimusta.¹⁴² *Society of Antiquaries* oli aluksi selkeästi patrioottinen järjestö, joka halusi tukea nimenomaan Englannin maaperälle olleiden menneisyyden esineiden tutkimista. 1700-luvun puolivälissä sen joko tuli suvaitsevammaksi tai sitten sen ote jäsenistään höllentyi: mukaan otettiin taitelijoita, kiinnostus Italian antiikin ajan kohteisiin kasvoi ja myös kirjallisia lähteitä alettiin tutkia.¹⁴³ Yhden järjestön raporttien ja jul-

---

¹⁴¹ Gossman 1968, 49, 153; Kriegel 1996b, 171–220.

¹⁴² Sweet 2004, 81–118; Laird 1991, 9–11. Oppineisuuden organisoitumisesta Euroopassa ks. Israel 2002, 97–155.

¹⁴³ Evans 1956, 113–128.

kaisujen seuraaminen ei sinällään riitä todisteeksi tutkimusympäristön radikaalista muuttumisesta. Joka tapauksessa se kertoo siitä, että käsitys menneisyydestä oli laajentumassa antikvaarien järjestön näkökulmasta. Tästä huolimatta Thomas Warton, joka mielellään mainitsi kuuluvansa järjestöön, ei todennäköisesti hyötynyt paljonkaan sen toiminnasta tärkeitä kontakteja lukuun ottamatta.¹⁴⁴

Society of Antiquaries jätti itsestään lähteitä, joiden avulla sen tietyistä piirteistä voi saada lisää tietoa. Paljon vaikeammaksi instituutioiden vaikutuksen arviointi on silloin, kun kyse oli suoranaisesta rahoituksesta, arkistojen ja kirjastojen käyttöluvista kuin muustakin avusta. Antikvaarien tutkimuksia tukivat niin anglikaaninen kirkko, yliopistot, maalaisaateli kuin papistokin. Niillä oli monia syitä tukea oppineita, mutta todennäköisesti ne kaikki halusivat menneisyyden avulla korostaa omaa merkitystään. Historiantutkimuksen avulla oli jo perinteisesti perusteltu nykyisen vallanpitäjien asemaa, mutta tällä kertaa tutkimus alkoi keskittyä suosijoiden instituutioiden ja merkittävien sukujen vaiheiden selvittämiseen.¹⁴⁵ Näkökulmat todennäköisesti lisääntyivät tukijoiden määrää myötäillen, mutta sidosten määrä eikä vaikutus vähentynyt.

Näkyvimmit sidokset oli yleensä helppo havaita, sillä ne muodostuivat tutkijan lähipiirissä olleista ihmisistä, jotka olivat edistäneet hänen uraansa tai auttaneet tutkimusten etenemisessä. Thomas Wartonin tutkimustyö olisi ollut vaikeaa ilman samoista asioista kiinnostuneiden – ja usein samalla tavalla ajattelevien – hieman vanhempien oppineiden apua. Oxfordissa hänen lähin opettajansa ja myöhemmin kollegansa oli filologi Robert Lowth (1710–1787), joka oli ollut vuosina 1741–1751 Wartonin edeltäjä kirjallisuuden professorina. Lowth tutki heprean kieltä, mutta hän kiinnostui myös keskiajan Englannin historiasta. Lowth oli konservatiivi yhteiskunnallinen vaikuttaja ja radikaali tutkija. Hän jätti yliopistoelämän ja päätyi Oxfordin ja Lontoon piispaksi sekä toisaalta luonnontieteen asiaa ajaneen *Royal Societyn* jäseneksi. Hän oli ennen kaikkea tunnettu varhaisimman kirjallisen kulttuurin

---

¹⁴⁴ Warton mainitaan järjestön jäsenenä *Historyn* nimisivuilla. Ne esittelevät hänet niin Trinity Collegen fellow'ksi kuin *Society of Antiquaries* -seuran jäseneksi.

¹⁴⁵ Muutosta kuvaa Douglas 1943, 319–343.

tuntijana. Lowthin kiinnostus varhaiseen historiaan, kristinuskoon ja lingvistiikkaan yhdistyivät hänen pääteoksessaan *De Sacra Poesi Hebraeorum* (1753). Lowth keskittyi hepreaksi kirjoitettuun, pyhänä pidettyyn runouteen tarkastelemalla sen rakennetta ja sisältöä, mutta hän halusi myös pohtia runouden merkitystä aikansa yhteiskunnassa. Lowthin johtopäätöksistä tuli suuntaa-antavia koko myöhemmälle poetiikan teorialle, sillä hän korosti runouden tuottaneen mielihyvää. Lowth huomioi otsikosta huolimatta myös ei-hengellisen runouden.¹⁴⁶ Lowthin teos laajensi käsityksiä siitä, miten runoutta voitiin tulkita. Ne saattoivat vaikuttaa myös Wartoniin, joka päätti opiskeluaikaansa Oxfordissa juuri silloin, kun *De Sacra Poesi* ilmestyi.¹⁴⁷

Mahdollisia luennoilta saatuja herätteitä Lowthin vaikutuksesta Wartonin ei löydy selviä todisteita. Sen sijaan Wartonin uraa selkeästi edisti William Warburton, joka edusti jossakin määrin toisenlaista käsitystä lähteiden tulkinnasta kuin Lowth. Warburtonin kiistelty tutkimus *The Divine Legation of Moses* (1738–41) analysoi Vanhan testamentin ajan heprealaista kirjallisuutta, mutta hän toimitti myös William Shakespearen kootut teokset ja hyökkäsi useasti niin luonnonteologiaa (natural theology) kuin deismia vastaan. Warburton ei hyväksynyt ajatusta, että uskonto perustuisi ainoastaan järjelle ja kokemuksen avulla saadulle tiedolle.¹⁴⁸ Hänen ei olisi ollut mahdollista Lowthin tapaan pitää Vanhan testamentin tekstejä yhtenä runouden lajityyppinä, jonka arviointiin voitaisiin käyttää samoja periaatteita kuin esimerkiksi uusimpaan englanninkieliseen runouteen. Oxfordin takapajuisena pidettyyn ilmapiiriin molemmat tosin sopivat omaa kirkollista uraansa edistävinä, Vanhasta testamentista kiinnostuneina oppineina.

Jos Thomas Wartonin verkottumista analysoitaisiin, Warburton olisi todennäköisesti hyvin tärkeässä roolissa. Warburton oli tunnettu riidanhaastaja, mutta hän osallistui aktiivisesti Wartonin uran edistämiseen tämän hakiessa useita työpaikkoja Oxfordin

---

¹⁴⁶ Lowthin analyysistä Hepworth 1978, 77–98; Norton 2000, 217–228.

¹⁴⁷ Lowth kirjoitti Wartonille lyhyen kirjeen, jossa hän kertoi toiminnastaan runouden professorina. Muuten kirjeet eivät käsittele kirjallisuutta. Robert Lowth–Thomas Warton 28.6.1761 (Warton 1995, 92–93).

¹⁴⁸ Warburtonin tutkimuksista Hudson 1994.

yliopistossa.¹⁴⁹ Warburton jopa rohkaisi Wartonian jatkamaan kirjallisuushistoriaansa silloin, kun työ näytti jäävän kesken.¹⁵⁰ Lähteet ovat johtaneet tutkijat painottamaan Warburtonin roolia myös silloin, kun todisteet eivät välttämättä tätä tue. Esimerkiksi Joseph M. Levinen mukaan Warburton opasti Wartonian klassisen filologian metodien hallinnassa tutustuttaessaan hänet Oxfordissa klassista kreikkaa tutkineiden filologien kanssa.¹⁵¹ On valitettavaa, ettei Levinellä käytännössä ole yhtään lähdettä, joka kertoisi Warburtonin opetusten keskeisyydestä ja kresistikontaktien tärkeydestä. Väite onkin hypoteesi, joka pitää hyväksyä tai hylätä Wartonin muusta toiminnasta tehtyjen johtopäätösten varassa. Mikäli Levine on oikeassa, Warburton ohjasi Wartonian kohden klassisen filologian metodeja. Hänen vaikutuksensa saattaa näkyä Wartonin tavassa pitäytyä antiikin auktoireihin opettaa kirjallisuutta Oxfordissa. Tämä oli tavallinen käytäntö, mutta Warton olisi voinut uudistaa yliopiston kirjallisuusopetusta niin tahtoessaan. Joka tapauksessa tapa korostaa Lowthin ja Warburtonin merkitystä ei näytä kestävältä argumentilta verrattaessa sitä Wartonin tutkimuskohteisiin, usein vähäarvoisena pidettyyn keskiaikaiseen vernakulaarilla kirjoitettuun kirjallisuuteen. Hän rikkoi aiheen suhteen aiemmin hyväksytyt tutkimuksen rajat – kuten monet aikalaisensa.

Kiinnostus varhaiseen vernakulaariseen kirjallisuuteen yhdisti 1700-luvun puolivälin englantilaisia oppineita jopa siinä määrin, että monet heistä eivät käytännössä julkaisseet tutkimuksia muista aiheista. Vernakulaarisen kirjallisuuden tutkiminen ei ollut välttämättä aiemminkaan täysin kiellettyä, joten mistään paradigman murroksesta ei voida puhua. Toisaalta kiinnostus ennen 1500-luvun reformaatiota valmistuneisiin teksteihin oli ristiriidassa niin suhteessa latinan ja kreikan merkitystä korostaneeseen 1700-luvun alun kirjallisuushistoriaan kuin reformaation ajasta alkaen vaikuttaneeseen antikatolisuuteen.

---

¹⁴⁹ William Warburton–Thomas Warton 15.9.1768, Warburton–Warton 26.9.1768 sekä Warburton–Warton 27.9.1768 (Warton 1995, 225–230). Ks. myös Warton 1995, 666–668 historian *regius*-professorin valinnasta vuosina 1768–1771.

¹⁵⁰ Warburton 1793, 250.

¹⁵¹ Levine 1987, 199. Levinen tulkinta kresistien merkityksestä liittyy hänen tapansa nähdä Wartonin antiikin merkitystä painottaneena oppineena.

Keskiaikainen kansankielisen kirjallisuuden harrastajista tunnetaan ne, jotka julkaisivat siihen liittyviä kirjoja. Ystävyys tai tuttavuus Thomas Wartonin kanssa näyttää yhdistäneen suurinta osaa heistä ja siksi Levine kutsuu näitä pääosin Oxfordissa toimineita kirjallisuuden harrastajia Thomas Wartonin piiriksi. Oxford oli luonnollinen keskus tälle toiminnalle, sillä sen kirjastot sisälsivät monia huonosti tunnettuja käsikirjoituksia ja se oli myös akateemisen oppineisuuden keskus. Suurten kokoelmien ja muodikkaiden filologisten metodien vaikutus näkyi niin Joseph Wartonin, Thomas Grayn, Richard Hurdin kuin Thomas Percyn tuotannossa. Jopa Robert Lowthin voi katsoa kuuluneen samaan ryhmään.¹⁵² Termi piiri ei ole tässä tapauksessa liioittelua, sillä kirjeenvaihtojen perusteella yhteydenpito oli jatkuvaa etenkin 1760-luvulla, jolloin monet sen jäsenistä julkaisivat tärkeimmät keskiaikaan liittyneet teoksensa. Mikään ei viittaa siihen, että he olisivat ajatelleet kapinoineensa aikansa historiankäsitystä vastaan: siksi hyvin englantilaisen menneisyyden kirjallisten lähteiden esittely sopi yhteen antikvaarien varhaisempien projektien kanssa.

Joseph Warton oli todennäköisesti tärkein Thomas Wartonin yhteistyökumppani. Joseph, joka oli kuusi vuotta Thomasia vanhempi, oli opettaja jonka ura huipentui 27 vuoteen Winchester Collegen johtajaopettajana (*headmaster*). Thomas hyötyi veljensä asemasta ja kävi collegessa usein sekä rentoutumassa että tutkimassa sen arvokasta kirjastoa.¹⁵³ Vapaa-aikanaanakin veljekset matkailivat yhdessä Englannin maaseudulla ja keskiaikaisissa kaupungeissa aivan niin kuin he olivat tehneet jo isänsä kanssa. Thomas Warton piti päiväkirjaa näiden matkojen aikana, jolloin veljekset kävivät yhä uudestaan suosikkikohteissaan kuten Canterburyn ja Salisburyn katedraaleissa.¹⁵⁴ Joseph Warton oli yksi 1700-luvun alun uusklassistisen estetiikan kyseenalaistajista erityisesti kiistakirjoituksessa *Essay on the Genius and Writings of Pope* (1756). Vaikka Warton periaatteessa ihaili Alexander Popen runoutta, hän silti epäili antiikkiin sitoutunutta kirjallisuuskäsitystä. Hän oli kritisoinut sitä jo *The Adventurer* -lehteen vuosina 1753–

---

¹⁵² Levine 1987, 193.

¹⁵³ Wartoneista Winchesterissä ks. Vance 1983, 3–5; Pittock 1981, 14–15. Thomas Warton kommentoi Winchesterissä olevia kokoelmia esim. Warton 1774, 6, n. b; 91, n. u, 93, n. a; 442, n. s; Warton 1778, 208, n. f; 429, n. z.

¹⁵⁴ Ks. WC, *Papers of Joseph and Thomas Warton*, MS 107 A

1754 kirjoittamissaan artikkeleissa.¹⁵⁵ Artikkelien ja Pope-esseensä jälkeen Joseph Warton ei kuitenkaan julkaissut enää mitään oman aikansa esteettistä keskustelua sivuaavaa, mutta hän kirjoitti paljon edellisten vuosisatojen kirjallisuudesta ja toimitti Popen ja John Drydenin kootut teokset sekä Sir Philip Sidneyyn klassikon *Defence of Poetry* (1759, 1. painos 1595). Joseph Wartonin estetiikkaa koskeneelle hiljaisuudelle on olemassa monia erilaisia selityksiä. Hänellä oli luonnollisesti paljon työtä Winchesterissä, mutta hän saattoi valita turvallisempia aiheita myös siksi, ettei halunnut häiritä veljensä uraa Oxfordissa.¹⁵⁶

Thomas Percystä tuli Thomas Wartonin tuttava vuonna 1761, jolloin hän oli vielä kiinalaisen runouden harrastaja, joka oli julkaissut käännöskokoelman *Hau Kiou Choaan*.¹⁵⁷ Tämän jälkeen Percyn kiinnostuksen kohteet muuttuivat nopeasti. Hän tutustui ensiksi muinaisislantilaiseen Edda-runouteen, jota hän esitteli viiden runon käännöksellä teoksessa *Five Pieces of Runic Poetry* (1763).¹⁵⁸ Vaikka Wartonin ja muiden keskiaikaa tutkineiden piirin jäsenten vaikutuksesta ei tässä muutoksessa ole todisteita, Percyn tutkimukset heijastelevat 1760-luvun keskiaikamurrosta.

Koko murroksen symboliksi tuli Percyn omistama 1600-luvulla kirjoitettu käsikirjoitus, jonka hän oli oman todistuksensa perusteella löytänyt Bridgetownin ulkopuolella olevasta Humphrey Pitt -nimisen henkilön asunnosta.¹⁵⁹ Percy, joka oli jo suuntautunut kirkolliselle uralle, vakuuttui käsikirjoituksen merkityksestä. Hän keskusteli siitä ystäviensä Thomas Wartonin ja William Shenstonen kanssa ja julkaisi siitä osia kokoelmassa *Reliques of the Ancient Poetry* (1765). Kokoelma kertoo paljon hänen kirjallisesta harrastuneisuudestaan: mukana oli espanjalaista ja pohjoismaista runoutta, englantilaisia suosittuja balladeita, joista osa oli keskiaikaisia, osa uuden ajan alusta.

---

¹⁵⁵ Vance 1983, 54–64; Kramnick 1998, 131–135.

¹⁵⁶ Joseph Wartonin haluttomuudesta julkaista *Essay*, ks. Pittock 1967.

¹⁵⁷ Thomas Percy–Thomas Warton 28.5.1761 (Warton 1995, 87).

¹⁵⁸ Clunies Ross 2001, 3–4. Percy ei hallinnut muinaisislantia täydellisesti, mutta hän käytti apunaan latinannoksia. Niitä olivat tehneet Olaus Verelius, Thomas Bartholinin (*Antiquita Danicae*), Hickeys (*Thesaurus*), Ole Worms (*Literatura runica*) ja Johan Peringskiöld (editio Snorri Sturlusonin *Heims-Kringlasta*).

¹⁵⁹ Percy kuvasi, kuinka käsikirjoitukset olivat hylättyinä: ”lying dirty on the floor... being used by the maids to light the fires. Ks. Percy 1771, vi; Thomas Percy–William Shenstone 3.11.1757 (*The Percy Letters* 1977, 3–5); ks. myös Davis 1989, 44–45

Runot eivät olleet alkuperäisen käsikirjoituksen mukaisia, vaan Percy oli muokannut niitä vastaamaan lukijoiden oletettua makua.¹⁶⁰ Näin ajatus ymmärrettävyyden rajoista vaikutti siihen, millaisena keskiaikaista runoutta julkaistiin.

Reliques-teoksen julkaiseminen vei vuosia. Thomas Warton neuvoi Percyä, pyrki etsimään vastaavaa materiaalia ja osallistui jopa teoksen oikolukuun.¹⁶¹ Tämän takia onkin mielenkiintoista, että teos täyttää vain osittain aikakauden oppineisuuden periaatteet. Percy ei selitä runojen kontekstia eli hän ei pohdi, millaisessa tilanteessa ne olivat syntyneet. Runojen modernisointi on myös melko kovakouraista. Tämä on merkittävää myös sikäli, että käsikirjoitus sisälsi varsin uusia versioita kauan tunnetuista balladeista kuten ”The Ballad of Chevy Chase”, ”Lillibullero” ja ”Dragon of Wantley”. Balladeista erityisesti ”Chevy Chase” ja ”The Battle of Otterburn” viittasivat suoraan tunnettuihin keskiaikaisiin tapahtumiin, sillä kumpikin liitettiin Otterburnin taisteluun vuodelta 1388, jossa skotlantilaiset olisivat voittaneet englantilaiset.¹⁶² Teoksen ensimmäinen painos sai osakseen varsin paljon kritiikkiä. Warton ja Percy eivät tätä hyväksyneet. Warton totesi kirjeessään:

We have Nothing, as I recollect, in our Libraries which will contribute to your scheme.¹⁶³

Percy uskoi lopulta kriitikoitaan ja myöhemmissä painoksissa hän kertoi paljon balladien taustoista. Tätä tehdessään hän syventyi englanninkieliseen varhaiseen kirjallisuuteen. Näin Percy näyttää tasapainoilleen koko ajan omien tavallisia lukijoita koskeneiden käsitystensä ja oppineilta saamansa arvostelun välillä. Tämä kuvaa hyvin kuvitteellisen tai todellisen vastaanoton vaikutusta tutkimuksiin.

Kuten Percyn tapauksessa, myös Richard Hurdin kohdalla vastaanoton ennakointi hallitsee tapaa kertoa menneisyydestä. Joseph Wartonin tapaan Hurdin *Letters on*

---

¹⁶⁰ Ks. esim. Thomas Percy–William Shenstone 22.5.1761 (Percy 1977, 96–98), Davis 1989, 73–74. Nick Groom on vastustanut käsitystä, jonka mukaan Shenstone oli täysin vastuussa modernisoinnista. Ks. Groom 1999, 107–119.

¹⁶¹ Esim. ”Valentine and Ursine”. Thomas Warton–Thomas Percy 21.11.1762 (Warton 1995, 142); Thomas Percy–Thomas Warton 24.11.1763 (Warton 1995, 164). Teoksen valmistumisen jälkeen Warton ylisti: ”You have opened a new field of poetry, and supplied many new and curious Materials for the history and Illustration of antient English Literature.” Ks. Thomas Warton–Thomas Percy 27.4.1765 (Warton 1995, 185–186).

¹⁶² *Reliques*-teoksen sisällöstä Groom 1999, 40–60.

¹⁶³ Thomas Warton–Thomas Percy 19.6.1761 (Warton 1995, 92).

Chivalry and Romance (1762) pyrki ottamaan kantaa uusklassiseen estetiikkaan esittelemällä vanhempaa runoutta. Hurdin tapauksessa kohteena eivät olleet huonosti tunnetut balladit tai muut populaarit myös suullisena levinneet runot. Teos sisälsi kymmenen kirjettä, joissa ohjattiin lukemaan oikein Hurdin romansseina pitämiä eepisiä runoja. Hurd ajatteli romanssiperinteen huipentuneen uuden ajan alussa Edmund Spenserin *The Faerie Queene*- (1590, 1596) ja Ludovico Arioston *Orlando Furioso* (1516, 1532) -runoelmissa sekä Torquato Tasson *Vapautetussa Jerusalemissa* (La Gerusalemme liberata, 1581)

Hurdin valinta heijasteli 1700-luvun oppineiden ajattelua ottaessaan esille juuri nämä kolme teosta. *Faerie Queene* oli kuningatar Elisabetin kunniaksi kirjoitettu poikkeuksellisen pitkä stanza-mittainen runo, jonka allegorisuus ja hahmot jatkoivat keskiajan perinnettä. Sen keskeinen henkilö on kuningas Arthur, jota Tudor-hallitsijat käyttivät oman valtakautensa kantaisänä.¹⁶⁴ Samalla lailla kuin Spenserin runoelmassa, myös *Vapautetussa Jerusalemissa* yhdistyivät uuden ajan alun politiikka ja keskiajan myytit. Tasso kuvasi ensimmäisen ristiretken tapahtumia: ritari Godfrey Bouillonlainen taistelee muslimeja vastaan ja valloittaa Jerusalemin. Arioston *Orlando* taas on jatkoa varhaisemmalle runoelmalle ja kertoo Kaarle Suuren ja tämän 12 paladiinin käymästä puolustustaistelusta saraseenien Espanjaan tunkeutunutta armeijaa vastaan. Hurd näyttää kaihtaneen varhaisempien romanssien käyttämistä ja oppineeksi julistautumista. *The Letters on Chivalry and Romance* oli kirjoitettu kirjemuotoon ja sen tyyli on keskustelevalta. Hurd ei korosta tekstien vaikeutta eikä julista niiden merkitystä. Hänen pyrkimyksensä pitäytyä kaikille ymmärrettävässä 1500-luvun romanssien esittelyssä oli sikäli perusteltua, ettei hän ilmeisesti kokenut kuuluneensa oppineiden yhteisöön. Toisaalta Hurdin lähestymistapa on samankaltainen kuin Percyn, sillä he modernisoivat tekstejä.

---

¹⁶⁴ Tulkinta perustui Geoffrey Monmouthilaisen kronikkaan, jossa kerrotaan saksien hallitsevan Englannissa, kunnes saapuu ”Cromwellin villisika”, eli Arthur, joka perusti uuden valtakunnan.

Thomas Warton ei näytä olleen erityisen läheinen Richard Hurdin kanssa. He olivat tavanneet 1760-luvun alussa, mutta olivat yhteydessä lähinnä kirjojensa välityksellä.¹⁶⁵ Wartonia kiusasi erityisesti se, ettei Hurd ollut tullut maininneeksi hänen kahdeksan vuotta aiemmin julkaistua *Observations*-teostaan, joka oli keskittynyt Spenserin lisäksi myös muuhun uuden ajan alun romansseihin ja niiden keskiaikaisiin esikuviin. Epäilyksistään huolimatta Warton auttoi Hurdia luomaan yhteyksiä oppineiden tasavallassa, avusti häntä tietojen keruussa ja suositteli häntä useisiin paikkoihin.¹⁶⁶ Kyse saattoi olla henkilökohtaisista syistä, mutta saattaa myös olla, että *Observations* oli liian tieteellinen Hurdin makuun. Hän ei halunnut kaivautua lähteisiin vaan käyttää uuden ajan alun tunnettuja klassikoita. Wartonin pyrkimykset olivat erilaisia ja hän hyötyi tutkimusmahdollisuuksien paranemisesta, minkä ansiosta keskiaikaista kirjallisuutta saattoi käsitellä laajemmin ensimmäistä kertaa.

Arkistojen avautuminen

Mikäli keskiajan löytämiselle pitäisi nimetä yksi syy, se oli 1700-luvulla kehittynyt mahdollisuus hyödyntää alkuperäismateriaaleja ja arkistoja aiempaa tehokkaammin. Arkistojen määrä lisääntyi ja käytettävyys parani vuosisadan aikana nopeasti. Ne toivat lähteet entistä useamman saataville ja näyttivät avaavan uuden mahdollisuuden tarkastella keskiaikaista kirjallisuutta ja kulttuuria kokonaisuudessaan. Samalla kuitenkin arkistojen perustamiseen, luokitteluun ja niiden käyttöön liittyvät erityispiirteet ohjasivat tutkimusta varsin voimakkaasti.

Thomas Percy käsittelee arkistojen tarjoamia mahdollisuuksia laajasti *Reliques*-teoksen esipuheessa, joka paljastaa miten ratkaiseva rooli uusilla arkistoilla ja vanhojen avautumisella yleiseen käyttöön oli. Etsiessään balladeja Percy oli päässyt useisiin juuri avautuneisiin tai perustettuihin arkistoihin. Hän mainitsee Samuel Pepysin entisen

---

¹⁶⁵ Thomas Warton–Richard Hurd 5.11.1762 (Warton 1995, 138–139) Thomas Warton–Richard Hurd 3.8.1766 (Warton 1995, 198); Richard Hurd – Thomas Warton 29.9.1768 (Warton 1995, 237).

¹⁶⁶ Fairer 2001, xxxix–xliv; Thomas Warton–Richard Hurd 22.10.1762 (Warton 1995, 132–133). Hurd otti esille Wartonin merkityksen vuonna 1765 julkaistussa kolmannessa painoksessa. Aiemmin hän oli vain kritisoinut Spenserin kasvavaa merkitystä – josta myös Warton oli vastuussa.

kirjaston Cambridgen Magdalene Collegessa, jonka 2000 balladin käsikirjoituskokoelman oli alun perin koonnut antivaari John Selden. Tämän lisäksi Percy oli käyttänyt oxfordilaisen antikvaarin Anthony à Woodin kokoelmia, joita säilytettiin kaupungissa sijaitsevassa Ashmolean Museumissa. Lontoossa sijaitseva *The Antiquarian Society* puolestaan säilytti ”lukuisia kummallisia poliittisia runoja, jotka olivat syntyneet Henrik VIII:n, Edward VI:n, Maria, Elisabet I:n ja Jaakko I:n aikana.”¹⁶⁷ Jo lyhyt tutustuminen Percyn mainitsemiin lähteisiin osoittaa, miten yksityiset kokoelmat oli siirretty kirjastoihin, arkistoihin ja museoihin. Muutos oli tapahtunut muutaman kymmenen vuoden aikana. Englannista oli nopeasti tulossa arkistojen valtakunta.

Suurin edistysaskel oli Ison-Britannian kansallismuseon, British Museumin, perustaminen Robert Cottonin (1571–1631) ja Hans Sloanen (1660–1753) kokoelmien säilyttämiseksi.¹⁶⁸ Vuonna 1759 museo avattiin yleisölle kauan kestäneiden valmistelujen ja monien kiistojen jälkeen. Uusi instituutio, joka säilytti monia Englannin historian tärkeimpiä lähteitä, innosti kansallisen menneisyyden tutkimiseen. Vaikka kokoelma ei ollut erityisen laaja, sen symbolinen merkitys oli suuri. Kustantaja Robert Dodsley julisti sen olevan ”kansan kunnian kestävä monumentti.”¹⁶⁹ Museon kokoelmissa Sloanen jälkeensä jättämä materiaali koostui erikoisista kasveista, arkeologisista löydöistä ja kirjoista, eikä sillä ollut erityistä vaikutusta keskiajan tutkimukseen. Sen sijaan Robert Cottonin entinen kirjasto sisälsi useita keskiaikaisia käsikirjoituksia, joiden joukossa oli esimerkiksi Lindisfarnen evankeliumien ainoa tunnettu versio, kaksi *Magna Cartan* aikalaiskopiota ja *Beowulf*in vanhin tunnettu versio.¹⁷⁰

Kokoelma oli kuitenkin huonosti järjestetty eikä siitä ollut olemassa selkeää luetteloa. Monet tutkijat eivät hahmottaneet kunnolla, mistä kokoelma koostui; Robert Dodsley ei edes maininnut sitä museosta kirjoittamassaan esittelyssä. Vuonna 1763 kokoelmat kasvoivat, kun kuningas Yrjö III lahjoitti kuninkaallisen kirjaston British Museumille.

---

¹⁶⁷ Percy 1765, i, xi.

¹⁶⁸ Langford 1992, 319. Museon perustaminen 7.6.1753 parlamentin päätöksellä oli kiistanalainen tapahtuma, sillä sekä Yrjö II ja pääministeri Henry Pelham vastustivat valtion menojen lisäämistä. Lopulta varoja hankittiin arpajaisilla.

¹⁶⁹ Dodsley 1763, vi. ”the lasting monument of Glory to the Nation”.

¹⁷⁰ Cottonista ja hänen kokoelmastaan Sharpe 1979, 84–113.

Bibliotheca regia oli perustettu vuonna 1471 ja sen ansiosta museon kokoelmat kasvoivat Englannin katolisen kauden kirjallisuudella. Myöhemmin kirjastoon oli liitetty vielä esimerkiksi arkkipiispojen Thomas Cranmer (1489–1556) ja Thomas More (1478–1556) kirjastot, mitkä kartuttivat keskiajasta kertovia lähteitä tuntuvasti.¹⁷¹

Nämä arkistot ja kirjastot olivat auki Montagu Housessa, British Museumin silloisella paikalla, mutta niitä ei tunnettu kunnolla. Vuonna 1762 kokoelmiin liitettyjen Harleian-käsikirjoitusten luettelo, jonka kirjastonhoitaja Humphrey Wanley oli koonnut, valmistui ensimmäisenä, mikä teki käsikirjoituksista museon käytetyimmän kokoelman. Harleian-kokoelma sisälsi tärkeitä käsikirjoituksia anglosaksien kaudesta reformaatioon. Materiaalin joukossa oli muun muassa asetuksia ja säädöksiä, luostareissa kirjoitettuja kronikoita, sopimuksia, 6000 pyhimyselämäkertaa ja 13 000 hallitsijan antamaa toimilupaa ja veroluettelo.¹⁷² Harleian-kokoelmassa oli lisäksi keskiaikaisia käsikirjoitusversioita Chaucerin *Canterburyn tarinoista* ja lähes unohdettujen kirjailijoiden, kuten John Lydgate (n. 1371–n.1450) ja John Gower (n.1330–1408), teoksia. Thomas Wartonille saattoi olla kaikkein merkittävintä löytää 1200-luvun ranskalaisen allegorisen runon *Roman de la rosen* kuvitettu käsikirjoitus. Wanleyn luettelo kuvaa sitä ”rikkaasti koristelluksi, lukuisten mestarillisella tavalla tehtyjen miniatyyrimaalausten” kokonaisuudeksi.¹⁷³

Keskiaikaa tutkineiden kannalta British Museum perustettiin juuri oikeaan aikaan. *Reliques*-teoksensa johdannossa Thomas Percy kertoi vierailleensa siellä usein käsikirjoituksia tutkimassa.¹⁷⁴ Myös Wartonit olivat usein nähtyjä vieraita. Joseph Warton suunnitteli kirjoittavansa ”Heprealaisen, kreikkalaisen, juutalaisen, italialaisen, ranskalaisen ja englantilaisen runouden historian” ja näki ainoaksi mahdollisuudeksi hautautua museon kokoelmiin. Lokakuussa 1762 hän ehdotti kirjeessään Thomas-veljelleen, että

---

¹⁷¹ Kuninkaan kirjastosta Harris 1998.

¹⁷² Douglas 1943, 341–342. Kokoelman oli kerännyt Robert Harley (1661–1724) oli poliitikko, joka mm. vastasi 1710-alussa valtion raha-asioista.

¹⁷³ *A preface and index...* 1763, 25; Henson 1992, 58. ”richly ornamented with a Multitude of Miniature Paintings, executed in the most masterly manner”.

¹⁷⁴ Dodsley 1763, 207–209. Percy neuvoi David Dalrymplea tutustumaan kokoelmaan tämän valmistellessa tutkimusta Kaarle I:n ajasta. British Museum oli “the only place I know where you may have large stores of the kind you want”. Thomas Percy–David Dalrymple 23.3.1765 (*The Percy Letters* 1954, 93).

he viettäisivät joulun museossa tutkien, mitä kaikkea sen kokoelmista oikein löytyisi.¹⁷⁵ Päättellen niistä lukemattomista viittauksista museon kokoelmiin, joita Thomas Wartonin *History* sisältää, hän vietti museossa paljon joulua pidemmän ajan.¹⁷⁶

Jo mainittujen kokoelmien lisäksi Thomas Wartonille oli erityistä hyötyä näyttelijä David Garrickin kokoelmasta, jonka hän jätti British Museumille vuonna 1779. Tätä aikaisemmin vain Garrickin ystävät olivat saaneet käyttää sitä ja esimerkiksi Percy kiitti Garrickia *Reliques*-teoksensa johdannoissa tästä mahdollisuudesta.¹⁷⁷ Thomas Wartonin kiinnostuksen kohteiden kannalta kokoelma saattoi olla hieman liian uusiin teksteihin keskittyvä, mutta Garrickin ystävänä hän ilmeisesti turvautui siihen usein. Warton kertoi kokoelman sisältäneen mielenkiintoista materiaalia ritarien elämästä.¹⁷⁸

Oxfordissa sijainneet kirjastot ja arkistot olivat hyvinkin British Museumin veroisia keskiaikaisen materiaalin säilytyspaikkoja. Yliopiston pääkirjasto Bodleian Library oli vuonna 1598 alkaneen kunnostuksensa jälkeen Englannin johtava humanistinen kirjasto. Sen johtaja Thomas Bodley teki vuonna 1610 Englannin kirjakauppa hallinneen Stationer's Companyn kanssa sopimuksen, jonka mukaan kirjasto sai jokaisesta julkaisusta kirjasta oman kappaleensa. Sillä oli jo tätä ennen keskiajalla koottuja kokoelmia ja uuden ajan alun antikvaarit olivat luovuttaneet sinne löytöjään.¹⁷⁹ Oxfordin paikallis-historiasta kiinnostuneet antikvaarit John Aubrey, Thomas Hearne ja Anthony à Wood olivat käyttäneet kokoelmia keskiajan ja uuden ajan alun Oxfordin vaiheita tutkiessaan. Toisin kuin monien muiden arkiston Bodleian Libraryn materiaali oli järjestetty kunnolla. Kaikki eivät silti olleet tyytyväisiä. Fyysikko Thomas Beddoes (1760–1808) valitti:

It is a complaint of very long standing, among the frequenters of the Bodleian Library, that they cannot derive from it such advantages as might be expected from so ample a repository of books, and that the Librarian has sometimes thrown obstructions in their way.¹⁸⁰

---

¹⁷⁵ Joseph Warton–Thomas Warton 31.10.1762 (Warton 1995, 133).

¹⁷⁶ Warton 1774, (39), 26.

¹⁷⁷ Percy 1765, xiii.

¹⁷⁸ ”Mr. Garrick's curious library of chivalry, which his friends share in common with himself.” (Warton 1778, 173); David Garrick–Thomas Warton 10.4.1771 (Warton 1995, 303–304).

¹⁷⁹ Philip – Morgan 1997.

¹⁸⁰ Beddoes 1787, 4.

Bodleianiin pyrkivät lukijat kohtasivat monia esteitä Oxfordin sisäänlämpiävyyden vuoksi. Thomas Warton ei niistä tiennyt, saattoihan hän kaupungissa opiskelleena professorina hyödyntää siellä olevaa materiaalia vaikeuksitta.

Oxfordissa Warton käytti erityisen paljon niin sanottuja ”Tannerin käsikirjoituksia”. Piispa Thomas Tanner (1674–1735) tunnettiin varhaisen englannin kielen ja keskiajan kirkon tutkijana teostensa *Notitia monastica* (postuumi 1744) ja *Bibliotheca Britannico-Hibernica* (postuumi 1748) ansiosta. Tämä All Souls Collegen *fellow* oli omistanut huomattavan määrän käsikirjoituksia, jotka hän oli jättänyt yliopistolle. Vaikka suurin osa materiaalista liittyi varhaiseen uuteen aikaan, Warton käytti sitä myös keskiajan tuntemuksensa parantamiseen.¹⁸¹ Toinen oxfordilainen instituutio Bodleian Libraryn ohella oli Ashmolean Museum, joka oli keskittynyt historiallisen taiteen ja käsityön säilyttämiseen ja esittelemiseen. Museo oli avattu vuonna 1683 tarkoituksenaan esitellä Elias Ashmolen (1617–1692) kokoelmia. Sen merkitys oppineisuuden keskuksena väheni 1700-luvun aikana, mutta sen kirjastoa pidettiin silti yhtenä Englannin parhaista.¹⁸² Mainetta pitivät yllä antikvaari Anthony à Woodin kokoelmat, joita Thomas Percy oli käynyt läpi valmistellessaan *Reliques*-teoksen julkaisua. Vuonna 1754 Thomas Warton tutustui keskiaikaisten kirjailijoiden John Lydgaten, Stephen Hawesin ja Richard Rollen teoksiin juuri Ashmoleanissa.¹⁸³ Arkistoissa Wartonin mielenkiinnon kohteet olivat saaneet olla rauhassa, sillä häntä kiinnostivat selvästi kirjailijat, joita ei enää kunnolla tunnettu ja joita 1700-luvun kustantajat eivät ajatelleetkaan julkaisevansa.

Wartonin oman Trinity Collegen kirjasto oli uusi perinteikkään yliopistokaupungin mittapuulla eikä siellä ei aluksi ollut keskiaikaista materiaalia. Warton kuvasi kirjaston varhaisvaiheita kirjoittamassaan collegen perustajan sir Thomas Popen elämäkerrassa. Ensimmäinen Trinity College oli perustettu vuonna 1290, mutta Henrik VIII sulki sen epäilyinä yhteistyöstä katolisen kirkon kanssa vuonna 1541. Rakennukset tuhottiin ja kruunu siirsi collegen maatkin itselleen. Vain 14 vuotta myöhemmin uusi college kohoisi samalle paikalle. Wartonin mukaan se oli aktiivinen yhteisö, jonka ansiosta eurooppa-

---

¹⁸¹ Douglas 1943, 342–343. Ks. esim. Browne Willis–Thomas Warton 12.8.1755 (Warton 1995, 69).

¹⁸² Philip – Morgan 1997.

¹⁸³ Fairer 2001, xiii–xiv.

lainen sivistys palasi Englantiin reformaation katkoksen jälkeen. Warton arvosti collegea, mutta sen kirjastosta kirjoittaessaan hän ei ollut yhtä kaunopuheinen. Hän tote- si, miten Trinity uutena laitoksena ei ollut saanut kirjastoonsa keskiajan aarteita, mutta sillä oli kohtuullinen tutkimuskirjasto, jota saattoi käyttää apuna historiallista kirjalli- suutta luettaessa.¹⁸⁴ Yliopistojen ulkopuolella sijainneen Winchester Collegen kokoel- mat olivat Thomas Wartonille paljon hyödyllisemmät. College oli yksi Englannin vanhimmista yksityiskouluista, joka säilytti monia historiallisia käsikirjoituksia, erityi- sesti perustajansa piispa William Wykenhamin kokoelman, joka antoi tietoa keskiajan sosiaali- ja kulttuurihistoriasta. Puritaanit olivat vahingoittaneet kokoelmaa 1600- luvulla, mutta sen harvinaisimmat käsikirjoitukset olivat säilyneet.¹⁸⁵ Thomas Wartonin mahdollisuutta käyttää niitä lisäsi hänen veljensä keskeinen asema koulussa.

Lontoon, Oxfordin ja Winchesterin ulkopuolellakin oli monia arvokkaita yksityis- kokoelmia, joissa oli huonosti tunnettua keskiaikaista materiaalia. Monet niistä siirret- tiin kirjastoihin 1700-luvun aikana, mutta osa jäi edelleen yksityisiksi. Wartonille erityisen tärkeä oli Richard Farmerin (1735–1797) kokoelma Oxfordshiren Tusmoressa. Farmer oli tunnustettu Shakespeare-tutkija, mutta hänellä oli myös vanhempaa kirjalli- suutta hyllyissään. Warton löysi niistä ”kokoelman, hymnejä ja antipodeja, jotka oli muokannut englanniksi William Herbert, fransiskaaniveli ja kuuluisa saarnaaja noin vuonna 1330.¹⁸⁶ Farmerin kokoelma laajeni ennestään, kun hän osti kohutussa biblio- fiilien huutokaupassa keräilijä Anthony Askew’n keräämiä käsikirjoituksia tämän kuoltua vuonna 1775. Warton väitti Farmerin ostaneen ”ei vähempää kuin 20 valtavaa osaa vanhaa runoutta; kokoelman, joka oli maannut pölyn peittämänä yli sata vuotta herrasmiehen asunnossa kansiansa kätköissä myös monia Wynken de Worden painamia kirjoja”.¹⁸⁷

---

¹⁸⁴ Warton 1780, 113–115, 137–139.

¹⁸⁵ Warton 1760, 67. Suurin osa Wartonin käyttämästä materiaalista on edelleen collegessa.

¹⁸⁶ ”a collection of hymns and antipodes paraphrased into English, by William Herbert, a Franciscan frier and a famous preacher, about the year 1330”. Warton 1778, 194, n. s. Warton huomautti, ettei Bale ollut käyttänyt käsikirjoituksia.

¹⁸⁷ Edmond Malone–Thomas Warton 17.3.1785 (Warton 1995, 509–511). de Worde oli varhainen kirjapainaja ja Caxtonin työtoveri. Omalaatuisin Wartonin mainitsemista kirjastoista oli ”Collin’s library”, jossa hän usein mainitsi lukeneensa espanjalaisya romanssia *El verdadero Suceso*. Sitten kirjasto oli tuhoutunut. Thomas Warton–Thomas Percy 4.9.1762 (Warton 1995, 125)

Vaikka arkistojen ja kirjastojen järjestäminen oli puutteellista, kokoelmaluettelot kuvasivat lähteitä ja niiden sijaintia onnistuneesti – jos luettelo vain oli tehty.¹⁸⁸ Kokoelmaluetteloiden merkitys oli suuri, kuten Roger Chartier on huomauttanut. Ne auttoivat hahmottamaan kirjastojen ja arkistojen sisältöä aikana, jolloin kirjojen tuotanto moninkertaistui. Tietoa ei löytynyt, ellei sitä ollut luetteloitu, mutta luettelot myös esittelivät ja järjestelivät keskiaikaista pyrkimys järjestää tietoa. Toisaalta luettelot järjestivät materiaalin helpommin hahmottuviksi kokonaisuuksiksi, joita saatettiin käyttää myös tutkimuksen perustana.¹⁸⁹ Ensimmäiset merkittävät englantilaiset luettelot tehtiin 1600-luvulla selvittämään yksittäisen kokoelman tai kirjaston sisältöä. Jo tässä vaiheessa Thomas Smith luettelo Robert Cottonin kokoelman.¹⁹⁰

Kokoelmaluettelot saattoivat kartoittaa johonkin erityiseen teemaan liittyviä lähteitä, joista esimerkkinä ovat G. W. Leibnizin diplomaattineidon selvitys *Codex juris gentium diplomaticus* ja sen englantilainen vastine *Foedera* (1704–1735). *Foederan* esimerkki osoittaa lähdeluettelon merkityksen historiantutkimukselle, sillä Paul de Rapinin vaikutusvaltainen *History of England* -teos (1724) perustui käytännössä sen luetteloimiin tai julkaisemiin lähteisiin.¹⁹¹ Lähdeluettelot alkoivat kattaa tutkimuksen eri suuntauksia. Edward Bernardin *Catalogi librorum manuscriptorum Angliae et Hibernae* (1697), eli ”Bernardin luettelo”, esitteli vanhimpia englantilaisia käsikirjoituksia. Se oli Oxfordissa toimineiden oppineiden pitkäaikaisen yhteistyön tulos, jota varten oli käyty läpi suurimmat englantilaiset ja skotlantilaiset kirjastot.¹⁹² Suppeampi oli Humphrey Wanleyn luettelo anglosaksista ja skandinaavisista lähteistä, joka julkaistiin George Hickein arvovaltaisassa pohjoisia kieliä käsittelevässä tutkimuksessa *Linguarum veterum septentrionalium* (1705).¹⁹³

---

¹⁸⁸ Wellek 1941, 174.

¹⁸⁹ Chartier 1996, 113–128.

¹⁹⁰ Joyn mukaan ensimmäinen englantilainen kokoelmaluettelo oli Thomas Jamesin *Ecloga Oxonio-Cantabrigiensis* (1600). Ks. Joy 2005, 2.

¹⁹¹ Sweet 2004, 15; Gossmann 1968, 213. Paul de Rapin tai Rapin de Thoyras oli ranskalainen historioitsija, joka kirjoitti Englannin historiaa Alankomaissa. Ks. Okie 1991, 47–66.

¹⁹² Luettelon pääperiaatteet esitellään johdannossa. Bernard 1697, 5r–7r. Hankkeen historiasta ja sen merkityksestä. Hunt 1953, xxv–xxxv.

¹⁹³ Hickein 1697, ii, passim. Johdannon käsikirjoituksia koskevien tietojen lisääntymisestä tarjoaa Joy 2005. Ks. myös Sabor 1997, 473–474.

Yhä suureellisempia luetteloita alkoi syntyä 1700-luvun puolivälissä. Ranskan *Académie des Inscriptions* alkoi vuonna 1746 julkaista sarjaa *Table chronologique*, jossa pyrittiin systemaattisesti luokittelemaan maan historiasta kertovaa lähde-materiaalia niin, että lukija saisi myös aina tiedon, mistä materiaalin löytää.¹⁹⁴ Englannissa yhtä laajaa hanketta ei syntynyt, mutta British Museumista versonut kiinnostus johti hankkeeseen, jotka ajallisesti osuivat täsmälleen yhteen Thomas Wartonin keskiaikaa koskevien tutkimusten kanssa. Vuonna 1762 julkaistiin *Catalogue of the Harleian Collection of Manuscripts*, joka selvitti keskiajantutkimuksen kannalta oleellisen kokoelman sisältöä. Vuotta myöhemmin valmistui vielä indeksi, joka helpotti luettelon käyttöä.¹⁹⁵ Luettelot olivat merkittäviä tutkimuksen apuvälineitä, mutta ne olivat myös varhaisia yrityksiä koota ja järjestää tietoa kokonaisuudeksi. Tällaiset valmiit kokonaisuudet, jotka järjestivät keskiaikaa koskevaa tietoa nykyisen säilytyspaikan mukaan, ohjasivat tutkimuksia jopa niin, että monet tutkimukset vaikuttivat koelmien esittelyiltä.

Lähteet ja tutkimukset – mitä keskiajasta tiedettiin

Kronikat ja antikvaarien kokoama tieto

Käsityksemme menneisyydestä tai sen yksittäisistä aikakausista eivät ole koskaan objektiivisia eivätkä ne ole ainoastaan historiantutkimuksen tuottamia. Frank Ankersmitin mukaan historiantutkimuksessa kokemus onkin lopulta aina subjektiivinen. Jokainen meistä hahmottaa menneisyyttä eri tavalla, koska kaikilla on siihen erilainen suhde, jota tiede ei pysty täysin yhdenmukaistamaan.¹⁹⁶ Tästä huolimatta on mahdollista selvittää, millaisten tietojen varassa käsitys menneisyydestä on syntynyt tai miten mennyt on

---

¹⁹⁴ Gossmann 1968, 213–214.

¹⁹⁵ *A catalogue of the Harleian Collection... 1759; A preface and Index... 1763.*

¹⁹⁶ Ankersmit 2005, 7–11.

koettu. 1700-luvun alussa mielikuva vuosien 500–1500 välisistä tapahtumista rakentui muutaman keskeisen lähteen varaan. Donald R. Kelleyn mukaan tunnetuimmat kronikat olivat tärkeimpiä keskiaikaa koskevan tiedon levittäjiä. Näin esimerkiksi Bedan *Historia ecclesiastica gentis anglorum* (n. 709–731), Gerald Walesilaisen (1146–1223) kirjoitukset, Holinshedin kronikat ja historioitsija Jean Froissartin (n.1337–n.1403) teokset muokkasivat oleellisesti käsitystä keskiajasta.¹⁹⁷ Näistä keskiajan historiankirjoituksen klassikoista Beda oli laajalti tunnettu ja John ja George Smith julkaisivat käännöksen *Ecclesiastical History* vuonna 1722. Teos kuvasi Englannin kristillisen kirkon muodostumista ja toimintaa Bedan omaan aikaan asti.¹⁹⁸ Geraldin laajasta tuotannosta julkaistiin maanviljelykseen innostava *Proposals for Enriching the Principality of Wales* kahtena lyhyenä käännöksenä vuosina 1755 ja 1762. Froissartin satavuotisen sodan aikaa käsittelevistä kirjoituksista oli käännetty kokoelma vuonna 1745. Raphael Holinshedin ja eräiden muiden oppineiden uuden ajan alussa kokoama kronikkamateriaali tunnettiin laajasti. Se kuvasi normannivalloituksen jälkeistä Englantia 1500-luvun lopulle asti. Alkuperäislähteitä yhdisteltiin erilaisten kertomusten avulla ja apuna käytettiin niin Geoffrey Monmouthilaisen kuningaskronikkaa kuin John Balen kuvauksia reformaatioajan tapahtumista.¹⁹⁹ Holinshedin kronikat oli suuri menestys ja esimerkiksi Shakespeare käytti niitä näytelmiensä lähteenä.²⁰⁰

Keskiaikaa vakavasti tutkineilla oli kohtuullisen hyvä käsitys jo 1000–1200-luvuilla kirjoitetuista kronikoista. Esimerkiksi Robert Henryn *The History of Britain* -sarjan kolmannessa osassa käytiin läpi käytännössä jokainen merkittävä kronikka, sillä Henry piti niitä luotettavina lähteinä. Kronikoitsija Ingulphuksen kuvausta ristiretkistä hän ylisti ”uskollisena typerien ja tuhoisien ajalle tyypillisten Pyhään maahan suuntautuneiden matkojen kuvauksena”.²⁰¹ Henry esittelee ensin Ingulphuksen lisäksi muita kronikoitsijoita kuten Lanfranc, Eadmerus ja Turgot, jonka jälkeen hän siirtyy ”historioitsijoihin” kuten William Malmesburylainen, Henry Huntingdonlainen,

---

¹⁹⁷ Kelley 1998, 182–184.

¹⁹⁸ Sweet 2004, 202, 418–419, n. 50.

¹⁹⁹ Patterson 1994.

²⁰⁰ Froissartista erit. Zink 1998.

²⁰¹ Henry 1778, 414. ” - - a faithful picture of the foolish and disastrous journeys into the Holy Land, so common in those times”.

William Little, Gervase Canterburylainen, John Salisburylainen, Petrus Bloislainen ja Gerald Walesilainen.²⁰² Lista kertoo siitä, miten hyvin Henry tiesi keskeisistä kronikoista. Toinen kysymys on tietysti se, miten hän pystyi niitä käyttämään. Vaikka kronikat olivat laajasti tunnettuja, oppineet eivät olleet varmoja, miten niihin pitäisi suhtautua: pitäisikö ne ottaa kirjaimellisesti vai tulkita jollakin muulla tavalla.

Kaikki lähteet eivät olleet nykytutkimuksen näkökulmasta kovinkaan alkuperäisiä. Annabel Patterson onkin osoittanut, että 1500–1600-luvulla koottuja ja muokattuja Holinshedin kronikoita käytettiin laajasti, kun haluttiin löytää tietoa myös aiemmista vuosisadoista. Keskiakaa siis tarkasteltiin uuden ajan alkupuolella koottuun materiaaliin turvautuen. Se puolestaan sisälsi sekä otteita että referaatteja alkuperäislähteistä että varhaisemmista tulkinnoista.²⁰³ Toisaalta kansankielinen runous ja kertomukset olivat laajalle tunnettuja ja levittivät käsitystä satoja vuosia aikaisemmin sattuneista tapahtumista.

Holinshedin kronikkaa varhaisempaan aikaan viittasi *Anglo-Saxon Chronicle*, jonka versiota A eli Winchesterin kronikkaa arkkipiispa Matthew Parker (1504–1575) säilytti hankittuaan sen luostarilaitoksen tuhoutumisen yhteydessä ja jonka sitten Edmund Gibson julkaisi vuonna 1682. Kronikkaan oli koottu 800-luvulla annaaleja, mutta sitä päivitettiin 1100-luvulle asti. Annaalit etenivät vuosi vuodelta vuodesta 60 eKr. lähtien ja sisälsivät ainutlaatuista tietoa anglosaksien historiasta.²⁰⁴ Parker oli myös koonnut anglosaksisia kronikoita kuten Gildasin ”Kuningas Alfredin elämä” ja Aelfricin kirjoituksia. Parker Warton käytti ahkerasti Parkerin toimittamia klassikkotekstejä kuten ”Matthew Westminsteriläisen”²⁰⁵ *Flores historiarum* (1567–1570), joka esitteli Englannin historiaa maailman luomisesta 1300-luvulle sekä Mathew Parisin *History* (1571) eli *Historia anglorum* ja Thomas Walsinghamin *Historia anglorum* (1574), jotka kumpikin käsittelivät Englannin historiaa myöhäiskeskiajalla. Parkerin varhaista kristillistä kirkkoa Englannissa käsittelevän tutkimukseen *De Antiquitate et Privilegiis*

---

²⁰² Henry 1778, 422–435.

²⁰³ Ks. erit. Patterson 1994, 264–277 kronikan vastaanotosta.

²⁰⁴ Anglosaksien kronikasta ks. esim. Sweet 2004, 207–208, 216–217.

²⁰⁵ Ilmeisesti Matthew Paris.

Ecclesiae Cantuarensis (1572) Wartonin viittasi myös usein.²⁰⁶ Parkerin merkitys varhaisena mediev alistina oli edelleen huomattava, koska niin monet lähteet suodat- tuivat hänen teostensa mukana 1700-luvulle. Hänen vaikutuksensa myös osoittaa, kuin- ka keskiaikaisten käsikirjoitusten lisäksi myös niistä uuden ajan alussa otetuilla painok- silla oli merkittävä asema, kun keskiajalla kirjoitettuja tekstejä alettiin tutkia laajemmin 1700-luvulla.

Painettuina löytyi myös 1500-luvulla tehtyjä keskiajan analyys ejä. John Leland (1506– 1552) oli ollut kuninkaan antikvaari (*King's antiquary*), mikä kertoo paljon antikvaa- reihin kohdistuneista toiveista. Leland suhtautuikin katoliseen kirkkoon ja sen valta- kauteen hyvin negatiivisesti. Hän ei päässyt kirkosta silti eroon, sillä kuningas Henrik VIII määräsi hänet keräämään kaikki maan historian kannalta tärkeät dokumentit. Leland käytti vuodet 1534–1543 tehtävän suorittamiseen pyrkimyksenään kirjoittaa Englannin antikvaarinen historia. Hän sai hermoromahduksen vuonna 1547 eikä pystynyt jatkamaan työtään, jonka jälkipolvet nostivat nopeasti myyttisiin mittoihin. Ystävä John Bale julkaisi Lelandin kuvauksia keskiaikaisen kulttuuriperinnön metsäs- tämisestä.²⁰⁷ Työn mahdottomuus ja sen ennakoitu kansallinen merkittävyys teki Lelandista antikvaarisen tutkimuksen sankarin, jonka esikuvallisuuteen viitattiin aina, kun se vain oli mahdollista.²⁰⁸

Lelandin glorifioimiseen osallistunut John Bale (1495–1563) oli ollut nuorena into- mielinen katolilainen, mutta kääntyi sitten vähintään yhtä kiihkeäksi protestantiksi. Hänen suosikkiaiheitaan oli luostarielämää vastaan hyökkääminen, kuten teoksessa *The Actes of Ennglish Votaryes* (1546). Balen kirjoitti myös varhaisen katsauksen kirjalli- suuteen, *Commentarii de scriptoribus Britannicis* (1541). Se perustui Balen keräämään suureen keskiajan tekstien kokoelmaan, joka tuhoutui myöhemmin hänen talonsa

---

²⁰⁶ Esim. Warton 1774, (109), (115), (117), (148), 236, 422; Warton 1778, 165, 193, 205, 234. Ks. myös McKisack 1971, 26ff.

²⁰⁷ Lelandin merkityksestä Levine 1987, 79–82 ja Kelley 1998, 183–184. Hänen roolistaan kansallisen kirjallisuushistorian synnyssä Ross 1998, 25.

²⁰⁸ May McKisack on huomauttanut, ettei Lelandin merkitystä pidä liioitella. Leland löysi paljon tietoa keskiaikaisesta Englannista, mutta hänen tietämyksessään oli myös suuria aukkoja. Hän ei tuntenut William Newburghilaisen ja Henry Huntingdonlaisen kronikoita. Ks. McKisack 1971, 9.

ryöstön yhteydessä.²⁰⁹ Thomas Wartonin kannalta Lelandin ja Balen tekemät tutkimukset olivat erityisen mielenkiintoisia, koska kumpaakin oli kiinnostanut keskiajan kirjallinen jäämistö. Leland oli suunnitellut kirjallisuuden historiaa, joka olisi alkanut druideista ja jatkunut nykyhetkeen ja joka olisi ottanut huomioon myös oppineisuuden historian.²¹⁰ Tämä saattoi olla ensimmäinen maininta kokonaisen kirjallisuushistorian kirjoittamisesta samalla tavalla kuin Balen teos oli sen varhaisin toteutus. Samaan aikaan Leland ja Bale edustavat englantilaisen reformaation ensimmäistä sukupolvea, jonka vihamielinen suhtautuminen katoliseen aikaan oli ilmeistä. He olivat luomassa mallia kaksijakoiselle tavalle suhtautua keskiaikaan: sen aikana valmistunutta materiaalia kerättiin innokkaasti, mutta suhde aikakauteen kokonaisuutena oli kielteinen.

Tekstit todennäköisesti muistuttivat eniten keskiajan kielteisinä pidetyistä ominaisuuksista. Ehkä juuri tämän takia keskiajan maailmaa hahmotettiin yleensä konkreettisemmin tutkimalla aikakauden rakennuksia, esineitä ja käsitöitä. Suuntaa-näyttävä oli William Camdenin vaikutusvaltainen *Britannica*-teos (1586), joka keskittyi selvittämään Englannista löytyviä historiallisia jäänteitä ja luonnon erityisyyttä maakunnittain. Kyse oli topografiaksi kutsutusta tutkimussuunnasta, joka jäljitti näkyvän maailman rakennetta, oli se sitten ihmisen rakentama tai luonnon muovaama.²¹¹

Englantilaista vernakulaaria kirjallisuutta ei tunnettu kovin hyvin. Sitä oli säilynyt ainakin kolmella tavalla. (1) Pyhimyselämäkerrat olivat laajasti tunnettuja ja niiden tunnetuimman kokoelman – *Legenda Aurea* tai englanniksi *Golden Legend* – oli William Caxton painanut ensimmäisen kerran jo vuonna 1483. Teoksen esittämät elämäkerrat tunnettiin edelleen reformoiduissakin maissa, joissa niitä pidettiin kansanomaisen uskonnollisuuden ilmauksina, ei niinkään katolisuuden tuotoksina. (2) Laajasti julkaistut kertomukset ja tarinat kuten Charles Perrault'n (1628–1703) julkaisemat sadut perustuivat osin keskiaikaiseen kirjallisuuteen. (3) Myös ritaritarinat olivat suosittuja, ja

---

²⁰⁹ McKisack 1971, 11–20.

²¹⁰ Cit. McKisack 1971, 5.

²¹¹ Camdenista Parry 1995, 22–48. Muutoksesta Parry 1995, 7–9.

osa niistä perustui keskiaikaiseen aineistoon.²¹² Keskiaikaiset vernakulaarit lähteet asettivat Thomas Wartonin erilaisten kysymysten ääreen kuin latinankielinen kirjallisuus. Uskonnollisilla kertomuksilla ei ollut paljontakaan tekemistä oppineiden teologisten tutkielmien tai edes historioitsijoiden kirjoittamien kronikoiden kanssa. Niissä eivät näkyneet suorasti edes keskiaikaisen kirkollisen tai valtiollisen hallinnon pyrkimykset.

Voidaan kuitenkin sanoa, että 1600-luvun ja 1700-luvun alun tutkimus ei erityisesti arvostanut keskiajalta jääneitä kirjallisia lähteitä. Jotkut oppineet jatkoivat Lelandin ja Balen esimerkin innoittamina niiden tutkimista. Oxfordilainen antikvaari Thomas Hearne toimitti Lelandin matkapäiväkirjat, joista tuli suosittuja: ensimmäinen painos ilmestyi 1710–1712 ja 1770-luvulla ilmestyi jo kolmas. Myös Camdenin *Britannia* sai edelleen lukijoita. Se uusittiin ja ajanmukaistettiin vuoden 1695 painokseen ja kolmas, taas täysin uudistettu, versio julkaistiin Richard Goughin toimittamana vuonna 1789.²¹³

Thomas Warton ei julkaistuissa teoksissaan keskittynyt rakennettuun ympäristöön tai esineisiin, mutta matkapäiväkirjojihinsa hän kirjasi niihin liittyviä tietoja. Warton piti silti itseään – ja muut pitivät häntä – antikvaarina. William Warburton kirjoitti kirjeessä Wartonille, miten

[...] our Divines & Antiquarians differ in nothing more than in this, that the first treat the noblest & most important subjects as if they were in jest; the other, the most trifling, as if they were, as indeed they are, in good earnest.²¹⁴

Tällaisen määrittelyn jälkeen Warburton ilmoitti Wartonin olevan yhden johtavista antikvaareista.²¹⁵ Warton pyrki itsekkin näyttäytymään kurinalaisena oppineena. Hän kirjoitti sonetin “Written in a Blank Leaf of Dugdale’s *Monasticon*”. Tämä viittaa yhteen antikvaarisen tutkimuksen klassikkoon, William Dugdalen *Monasticon*-teokseen, joka pyrki esittelemään keskiaikaisia luostareita mahdollisimman kattavasti. Runossa Warton kuvaa historiaa kohtaan tunnettua rakkautta ihmismielelle ominaiseksi piirteeksi, jota

---

²¹² Martin 2002, 116–117.

²¹³ Sweet 2004, 125–126, 255–256.

²¹⁴ William Warburton–Thomas Warton, 15 Nov 1770 (Warton 1995, 294–295).

²¹⁵ Saatuaan kopion *The Life of Sir Thomas Pope* Warburton kiitti Wartonaa: ”[a]ntiquarianism never received so much honour as from your pen”. William Warburton–Thomas Warton 13.4.1772 (Warton 1995, 323).

voidaan toteuttaa yksinäisyydessä työskennellessä. Warton toteaa jopa muusien ihailevan antikvaarien ”yksinäisiä tunteja.”²¹⁶

Sitä vastoin historioitsijoita ei 1700-luvun alkupuolella näyttänyt kiinnostavan omistautuminen kaukaisille vuosisadoille, eivätkä he kirjoittaneet keskiajasta. Uuden ajan alun historiantutkimus keskittyi pääasiassa lähimenneisyyteen, koska se piti tehtävänä opettaa valtaapitäviä esimerkkien avulla. Historia opetti edelleen esimerkkien avulla, kuten niin monet kirjoittajat Thukydideestä ja Cicerosta Machiavelliin olivat todistelleet.²¹⁷ Tätä käsitystä nykyaikaisti lordi Boligbroke suosituksessa metodioppaassaan *Letters on Study and Use of History* (1735). Siinä hän otti huomioon vain antiikin ja nykyajan, joiden hän ajatteli tuottaneen sopivia esimerkkejä politiikan avuksi.²¹⁸

Vuosisadan puolivälin jälkeen tilanne kuitenkin muuttui, kun Thomas Wartonin kanssa samaan aikaan eläneet skotlantilaiset historioitsijat Edward Gibbon (1737–1794), David Hume (1711–1776), William Robertson (1721–1793) ja Robert Henry (1718–1790) loivat käsitystä keskiajasta. Gibbonin *Roman valtakunnan rappio ja tuho* on, osittain harhaanjohtavan otsikkonsa ansiosta, usein sivuutettu suurten keskiaikaa käsittelevien tutkimusten joukossa. Käytännössä hän kuitenkin jäljittää Rooman rappiota ja klassisesta perinteestä irtautumista vuosina 180–1453. Gibbon siirtyy keskiajan myötä yhä syvemmälle Itä-Roman vaiheisiin, mutta sitä ennen hän ehti pohtia sellaisia keskiajan kannalta keskeisiä teemoja kuin goottien alkuperää ja katolisen kirkon syntyä. Hume Englannin historia, *The History of England* (1754–62) eteni vuoden 1688 aikakaudesta taaksepäin, kunnes Hume lopulta julkaisi myös keskiajan Englantia käsittelevän osan. Hän ei arvostanut aikakautta, mutta kirjasi sen poliittisen historian ja teki lopuksi huomioita kulttuurista.

William Robertsonin *The History of Reign of Charles V* (1769) kuului myös niihin teoksiin, joiden nimi saattoi johtaa harhaan. Kyse oli Kaarle Suuren hallitsijakauden

---

²¹⁶ Warton 1791, 107. Ks. myös Vance 1983, 50–51. Dugdalesta Parry 1995, 217–248.

²¹⁷ Woolf 1990, 10–13; Grafton 2007, 10–13; Tunturi 2002, 291–292; Kelley 1998, 28–35; Reill 1976, 9–11.

²¹⁸ Stierstorfer 2001, 47ff; Kenyon 1993, 41–42.

historiasta 1500-luvun alusta vuoteen 1558. Tämän uuden ajan alkua käsittelevän laajan tutkimuksen prologiksi Robertson oli kirjoittanut yli 200-sivuisen tutkielman ”Views of the Progress of Society in Europe”, joka tarkasteli Euroopan keskiajan historiaa hallinnon, lakien, tapojen ja kansainvälisten suhteiden näkökulmasta. Samalla tavalla yhteiskunnan eri alat pyrki ottamaan huomioon myös Robert Henryn kuusiosainen *History of Great Britain in New Plan* (1771–1793), joka sisälsi poikkeuksellisen laajan keskiaikaa esittelevän osion. Robertsonin tapaan Henry pyrki kirjoittamaan aikansa totaalihistoriaa, jossa vuorotellen käytiin läpi eri yhteiskunnan alueita. Skotlantilaiset filosofiset historiankirjoittajat tarttuivat keskiaikaan suunnilleen samaan aikaan kuin kirjalliset antikvaarit, mutta näiden kahden ryhmän vuorovaikutuksesta on vaikea löytää laajasti todisteita.

Antikvaarien työllä oli toisenlainen merkitys, sillä historian universaalien opetusten sijaan he käsitelivät aiheita, joiden kansallinen painoarvo oli joskus suuri. Samaan aikaan kun Camdenin *Britannia* esitteli saarivaltakunnan maantiedettä sanan laajassa merkityksessä, Ranskassa antikvaarit kiinnittivät huomiota ranskan kielen vaiheeseen. Oppineiden juristien *Mos gallicus* -liikkeessä siirryttiin latinankielisten lakitekstien analyysistä kansankielisen materiaalin tulkintaan, jolloin humanistien tekstikritiikki kohdistui vernakulaarilla tehtyihin kirjoituksiin. Liike vastusti italialaisten oppineiden tapaa tulkita antiikin lainopillisia tekstejä oman ajan näkökulmasta. Oppineiden kiistoista syntyi tutkimusta, johon esimerkiksi vielä Thomas Warton viittasi jatkuvasti. *Mos gallicus* -liikkeen oppineet alkoivat tutkia ranskankielisiä tekstejä korostaen Ranskan ja sen kielen erityistä merkitystä. Huolellisen analyysin ja patrioottisuuden yhdistelmä huipentui Claude Fauchet’n (1530–1601) ja Etienne Pasquier’n (1529–1615) tutkimuksissa. Fauchet pyrki julkaisullaan lisäämään tietoa monarkian varhaisista vaiheista Klodovigista alkaen. Lisäksi hän toimitti Lelandin ja Balen teoksia vastaavan tutkimuksen *De l’Origine de la langue et de la poésie française* (1581), jossa painopiste oli kuitenkin täysin kansankielisessä kirjallisuudessa. Etienne Pasquier puolestaan julkaisi laajan tutkimusten sarjan *Recherches de la France*, joka perustui keskiaikaisten

kronikoiden huolelliseen käyttöön. Tärkeää oli ranskalaisten historia – teos alkoi galleista – ja Pasquier korosti myös oman kielen merkitystä.²¹⁹

Ranskan ja Englannin keskiajan historiassa ja kirjallisuudessa oli niin paljon yhteisiä piirteitä, että Fauchet'n ja Pasquier'n tutkimukset olivat lähtökohtina myös monille kanaalin pohjoispuolella kirjoitetuille oppineille esityksille. Robert Fabyanin (k. 1513) *London Chronicles* ja italialaisperäisen Polydore Vergilin (1470–1555) tutkimukset keskittyivät historiallisiin lakeihin ja hallintoon ja pohtivat esimerkiksi katolisen kirkon valtaa, Ranskan vaikutusta Englannin historiassa sekä kuninkaan ja parlamentin suhdetta.²²⁰ Yksi yhtymäkohta antikvaareilla historiantutkimuksen traditioon ainakin oli: erilaisten alkujen ja ensimmäisten ilmentymien historia oli kiehtonut historioitsijoita ja antikvaarit jatkoivat innostuneesti saman teeman parissa. Yhä uusia alkujä etsiessään oppineet olivat ainakin omasta mielestään aikansa sankareita, jotka säilyttivät menneisyyden perintöä. Sen kautta saattoi hahmottaa ajan tuoman tuhon ilmiöiden kadotessa tai muuttuessa alkuperäisestä merkityksestään. Menneisyyttä tutkimalla ilmiöiden turmeltumaton alku säilyi tietoisuudessa.²²¹

Ranskalainen patriotismi sai voimansa keskiajan yhtenäiseltä vaikuttavalta kehityksestä kohti kansallisvaltiota. Englannissa tilanne oli monimutkaisempi, koska keskiaika oli jakautunut lyhyempiin ajanjaksoihin. Oppineet saattoivat keskittyä anglosaksiseen tai normanniaikaan tai jopa oletettuun kelttiläiseen alkukulttuuriin tai lyhyeen tanskalaiskauteen. Anglosaksien aika 500–900-luvulla ajateltiin monesti Englannin varhaisemman historian kultakaudeksi ennen kuin rappeuttava tanskalainen vaikutus oli tunkeutunut alueelle. Anglosaksien kaudesta tuli erityisen suosittu, kun Englannin valtaistuimelle nousi Saksasta lähtöisin oleva Hannover-suku, joka lisäsi vuorovaikutusta saksankielisen Euroopan kanssa. Kyse ei ollut aina vain menneisyyden ja nykyhetken yhteyden etsimisestä, vaan anglosakseja tutkimalla pyrittiin selkeyttämään englantilaisten ja

---

²¹⁹ Kelley 1970, Huppert 1970, 28–71; Kelley 1998, 177–182; Breisach 1983, 171–173.

²²⁰ McKisack 1970, 95–125; Summers 1997, 107–116. Ks. myös Kelley 1998, 182–183; Kenyon 1993, 3–4.

²²¹ Parry 1995, 1–21.

katolisen kirkon suhdetta.²²² Anglosaksit symboloivat hyvää keskiaikaa ennen kuin valloittajien ja katolisen kirkon rappeuttava vaikutus oli alkanut. Tästä huolimatta Thomas Warton kirjoitti pääosin toisesta vuosituhanneista. Se tarjosi enemmän materiaalia, mikä sekä helpotti että vaikeutti tutkimusta.²²³ Toisella vuosituhanneilla syntyi myös keski-englanti eli laajalle levinnyt kansankieli, jolla yhä suurempi osa lähteistä kirjoitettiin.

Vernakulaarin kirjallisuuden historia narration ja description välissä

Thomas Wartonin valtava projekti, koko englanninkielisen kirjallisuuden historian kirjoittaminen, ei ollut ainutlaatuinen, sillä se vastasi pitkäaikaiseen toiveeseen yhdestä, kaiken kattavasta kirjallisuushistoriasta.²²⁴ Perinteisesti tämän hankkeen alku on yhdistetty mainintaan Wartonin ja Richard Hurdin kirjeenvaihdossa vuodelta 1762.²²⁵ David Fairer on kuitenkin osoittanut Wartonin alkaneen suunnitella kirjallisuushistorian kirjoittamista jo vuosien 1752–1754 välillä, jolloin hän lainasi noin 130 1500- ja 1600-luvun kirjallisuutta käsittelevää teosta Bodleian Librarysta. Tällöin Warton alkoi vierailla säännöllisesti myös Ashmolean Museumissa. Samalta ajalta on myös olemassa suunnitelma ”Rise and Progress of Allegorical Poetry”, joka löytyi kirjoitettuna Wartonin käyttämistä Edmund Spenserin teoksista. Näiden todisteiden ansiosta Fairer pääättelee Wartonin aloittaneen hankkeen suunnittelun jo 1750-luvun alussa, kun tämä suunnitteli myös *Observations*-teoksen kirjoittamista.²²⁶ Wartonilla oli myös toinen, vanhempaa kirjallisuutta käsitellyt suunnitelma, jonka hän tiivistä nimeen ”Letters on Ancient Literature”.²²⁷ Fairerin tapa korostaa arkisto- ja kirjastokäyntejä liittyy varmasti osittain historioitsijoiden pyrkimykseen ihannoida alkuperäislähteiden parissa tehtyä työtä osana historiografista operaatiota, mutta Wartonin osalta vierailut kirjastossa ja

---

²²² Douglas 1943, 20–26; Terry 2001, 114–116; Sweet 2004, 189.

²²³ Toisaalta Philip Connellin mukaan Wartonilla olisi ollut tarpeeksi tietoa kirjoittaa anglosaksisesta runoudesta. Ks. Connell 2006, 185.

²²⁴ Wellek 1941 kuvaa hankkeiden varhaishistoriaa. Ks. myös Stierstorfer 2001.

²²⁵ Ks. esim. Rinaker 1916

²²⁶ Fairer 1981, erit. 40–45; Vance 1983, 105–107. Fairerin väite perustuu Wartonin muistikirjaan, joka sisältää kirjallisuushistorian alustavan suunnitelman. Muistiota ei ole päivätty, mutta Fairer väittää, että se oli kirjoitettu ennen *Observation* -teoksen ensimmäistä painosta (1754), koska sen ilmaisut ennakoivat teosta.

²²⁷ Fairer 1981, 52. Fairer esittelee laajasti Wartonin yrityksiä organisoida kirjallisuushistoriaa.

museossa todennäköisesti kertovat myös uudesta kiinnostuksen kohteesta, josta saatava tieto oli saatavilla vain käsikirjoitusten ja varhaisten painettujen kirjojen välityksellä.

Wartonin runouden historian ensimmäisen osan valmistuminen vei yli 20 vuotta.²²⁸ Se julkaistiin vuonna 1774, jolloin Warton oli saanut valmiiksi ajan Edvard III:sta Geoffrey Chaucerin italialaisiin ja ranskalaisiin vaikutteisiin. Toinen vuonna 1778 ilmestynyt toinen osa alkoi 1300-luvun oppineesta runoilijasta John Gowerista ja päättyi 1500-luvun alkuun. Kolmas osa (1781) taas loppui noin vuoteen 1600. Wartonin aikeissa oli vielä kirjoittaa neljäs, vuoteen 1660 ulottuva osa, mutta hän sai siitä valmiiksi ainoastaan viisi lyhyttä lukua. Kun hän kuoli äkillisesti vuonna 1790, Joseph Warton sai tekstin palat haltuunsa, mutta hän ei lupauksestaan huolimatta täydentänyt sitä valmiiksi päätösosaksi.²²⁹ Thomas Wartonin *History of English Poetry* ei siis ulottunut aikansa moderniin kirjallisuuteen niin kuin sen tekijä oli kaavaillut. Jos Warton olisi tiennyt kuolemastaan etukäteen, hän olisi voinut nimetä teoksen ”Englantilaisen keskiaikaisen runouden historiaksi”.

Wartonin muistikirjat ovat täynnä ajatuksia ja alustavia muotoiluja, jotka näkyvät myös *History of English Poetry* -teoksessa. Warton kokeili erilaisia mahdollisuuksia esitellä kirjallisuutta. Muistivihot kertovat Wartonin harkinneen myös innokkaasti harrastamansa keskiajan arkkitehtuurin ottamista mukaan teokseen, sillä mukana on lyhyitä kuvauksia Bristolin katedraalista aina goottien valtaannousuun.²³⁰ 1750-luvulla Warton olikin ilmeisen epävarma, mistä hän oikein kirjoittaisi. Miksi hän päätyi lopulta kirjallisuuden historiaan tai runouden historiaan, kuten hän itse asian ilmaisi?

Monet uuden ajan alussa kirjoitetut historiantutkimukset olivat kiinnostuneita kielestä ja huomioivat kirjallisuuden merkityksen. Nancy Struever ja Orest Ranum ovat osoitta-

---

²²⁸ Kirjeessä Hurdille Warton mainitsee keränneensä materiaalia työtä varten. Thomas Warton–Richard Hurd 22.10.1762 (Warton 1995, 132). Seuraavan kerran hän mainitsee asiasta heinäkuussa 1769 ja seuraavana vuonna Warton lähetti Graylle kirjallisuushistorian suunnitelman. Thomas Gray–Thomas Warton 15.4.1770 (Warton 1995, 280–282). Warton oli kysellyt Grayn omaa suunnitelmaa jo heinäkuussa 1769 aloittaessaan tutkimuksen kirjoittamisen. Thomas Warton–Richard Hurd 4.7.1769 (Warton 1995, 250); Richard Hurd–Thomas Warton 15.9.1769 (Warton 1995, 252).

²²⁹ Warton 1953. Keskenäiset osat käsittelevät Elisabetin ajan satiiria ja sonettia. Ne julkaistiin v. 1953.

²³⁰ Bod.L. Dep.d..651; Dep.d.624; Dep.d.618.

neet, historioitsijoiden vertailleen kirjoittajia, pohtineen typologiaa ja antiikista peräisin olevien sitaattien käyttämistä analysoidessaan lähteitään.²³¹ Francis Bacon jakoi historian neljään osaan *The Advancement of Learning* -teoksessa (1605). Ne olivat luonnon-, kirkko-, kirjallisuus ja kansalaishistoria (civil history). Bacon yhdisti sekä runouden että oppineisuuden, koska kyseessä oli kirjallisen kulttuurin historia, joka kattoi sekä sen lajien pohdinnan, instituutiot että sen esteettiset saavutukset.²³² Baconin tapa yhdistää oppineisuus ja runous perustui runouden asemaan totuuteen pyrkivänä kirjallisuuden genrenä antiikin kirjallisuudessa. Vielä 1700-luvulla termi *literature* viitasikin edelleen koko kirjalliseen traditioon.²³³ Tähän samaan ajattelutapaan liittyi myös *historia litterariaksi* kutsuttu oppineisuuden laji, jonka tunnetuin edustaja oli Julius Caesar Scaligerin tutkielma antiikin runoudesta *Poetices libri septem* (1560), joka pyrki järjestämään lukuisat anekdootit ja legendat kronologisesti. Tällainen eklektinen, kronologinen esitystapa oli vallalla uuden ajan alun oppineisuudessa laajemminkin.²³⁴

Systemaattisempi esitystapa kehittyi 1600-luvun kirkkohistoriassa ennen kaikkea bollandistien ja mauristien työn tuloksena. Bollandistit (*La société des Bollandistes*) olivat jesuiittaoppineita, jotka tutkivat hagiografisia tekstejä ja julkaisivat *Acta Sanctorum* -sarjassa (1643-), joka esitteli pyhimysten elämäkertoja. Mauristit olivat benediktiinijä, jotka keräsivät tehokkaasti tietoa omasta sääntökunnastaan sekä laajemmin luostareiden toiminnasta. He julkaisivat myös kirkkoisien kirjoituksia uusina omista sarjoissaan. Mauristien tietämyksen keskiaikaisten käsikirjoitusten tulkinnasta kokosi yhteen Jean Mabillonin *De re diplomatica* (1681), jossa esiteltiin keinoja käsikirjoitusten aidoksi todistamiseen ja tulkitsemiseen paleografian, kielenkäytön analyysin sekä dokumentin alkuperän perusteella.²³⁵ Bollandistien ja mauristien tapa tutkia lähteitä niiden syntyajasta käsin jätti jälkensä 1700-luvun antikvaarien työhön.²³⁶

---

²³¹ Ranum 1980, 17–21; Kelley 1990, 745–748.

²³² Baconin historiakäsityksestä Breisach 1985, 191–192.

²³³ Terry 2001, 14–22; Kelley 2002, 76–78.

²³⁴ Tästä teoksesta ja Scaligerin kontekstista Tatarkiewicz 2006, 162ff. *Historia literariasta* Syndikus 2007, 3–36.

²³⁵ Mabillonista ja tämän metodista Kriegel 1996a, 145–176. Thomas Wartonilla oli perustiedot hagiografiasta. Hän oli käyttänyt *Legenda aurean* pyhimyselämäkertoja William Caxtonin vuoden 1483 painoksen avulla. Hän myös siteerasi toista pyhimyselämäkertakokoelmaa, John Capgraven *Nova legenda angliae* (1516), ja bollandisteja. Ks. Thomas Warton–Benjamin Forster 22.5.1785 (Warton 1995, 560).

²³⁶ Pomian 1999, 108–109.

Oppineet ranskalaiset kirkonmiehet pystyivät omalta osaltaan vastaamaan 1600-luvun lopun historiallisen pyrrhonismin haasteeseen, kun se kyseenalaisti menneisyyttä koskevan tiedon luotettavuuden.²³⁷ Tällöin alettiin puhua *historian* ja *scientian* vastakkainasettelusta tarkoituksena osoittaa modernin empiirisen tieteen ja vanhan oppineisuuden erilaisuutta. *Historia* oli kirjoituksiin keskittyneen oppineisuuden edustaja, jolla ei ollut mitään tekemistä tieteen kanssa. Filosofit René Descartes (1596–1650) väittikin *historian* käsitelleen vain ilmiöitä, jotka oli joko keksitty tai löydetty kirjoista ja joilla ei ollut siis tekemistä todellisuuden kanssa. Tämä näkökulma siirtyi filosofien pamfleteista historioitsijoiden itsensä pohdittavaksi. Donald R. Kelley on nähnyt historiallisen pyrrhonismin olleen nimenomaan oppineisuuden kritiikkiä. Historioitsijoita arvosteltiin metodien puuttumisesta ja epäiltiin heidän tuottamansa tiedon merkityksestä suhteessa luonnontieteisiin.²³⁸ Jotkut historioitsijat ottivat kritiikin tosissaan ja he yrittivät kirjoittaa täydellisesti faktoihin perustuvaa tutkimusta.²³⁹

Antikvaarit eivät kärsineet pyrrhonistien kritiikistä yhtä paljon, koska heidän pyrkimyksensä esittää lähteet mahdollisimman kattavasti ja todenmukaisesti sopi hyvin ajan henkeen. Jo Leland ja Camden olivat tutkineet esineitä ja rakennuksia. Skotlantilainen antikvaari John Pinkerton kuvasi empiiristen faktojen etsintää:

A thousand grains of gold must be collected, and formed into one ingot; a thousand little facts must be conjoined; a thousand falsehoods exploded. No theory can be admitted; nor is even allowed to argue from one fact to another.²⁴⁰

Myös antikvaari Coltee Ducarel kertoi Thomas Wartonille, miten Englannin historia pitäisi kirjoittaa arkistoista löytyneiden faktojen varassa.²⁴¹ Warton luuli ehkä näin tehneensäkin. Peter Hanns Reillin mukaan menneisyyden tutkimus oli tässä vaiheessa jakautunut kahteen osaan, joista toinen korosti narratiivia (filosofinen historia) ja toinen

---

²³⁷ Momigliano 1955, 295–307. Uuden ajan alun skeptisismistä Popkin 2003.

²³⁸ Kelley 1998, 218–223.

²³⁹ Ks. Cochrane 1958, 49–53.

²⁴⁰ Pinkerton 1789, vi.

²⁴¹ Coltee Ducarel–Thomas Warton 31.3.1762 (Warton 1995, 220–221).

lähteiden tarkkaa kuvaamista (antikvarismi) *narration* ja *description* ristiriita heijastui yksittäisiin tutkimuksiin.²⁴²

Thomas Wartonin *History of English Poetry* jakautui käytännössä kahteen osaan, jotka heijastelivat tekijän tapaa käyttää kumpaakin traditiota. Varsinaisen historiaosuuden lisäksi työhön kuuluu kolme tutkielmaa (*Dissertation*), joista kaksi sijoittui ensimmäisen osan alkuun ja kolmas kolmannen osan. Tutkielmien lähestymistapa Englannin historiaan on lähes vastakkainen kuin varsinaisen teoksen, joka luetteloi ja kuvaa tunnetun keskiaikaisen kirjallisuuden. Tämän deskriptiivisen osuuden vastapainoksi tutkielmat ovat narratiivisia Reillin määrittelemällä tavalla. Noin satasivuiset tutkielmat piirtävät suurisuuntaista kuvaa Englannin kulttuurista ja sen vaikutteista, mutta kirjallisuus ei ole pääosassa. Wartonin kahdessa ensimmäisessä tutkielmassa käsittelemät aiheet – runouden ja mielikuvituksen käytön muuttuminen ja oppineisuuden kehittyminen – antavat nekin kaksi erilaista tulkintaa keskiajasta.²⁴³

Ranskalaiset benediktiinit yrittivät myös kirjoittaa kirjallisuushistoriaa *historia literarian* ja filosofisen historiankirjoituksen yhdistelmänä keräämällä, analysoimalla ja toimittamalla lähteitä aina ranskan kielen alkuvaiheista lähtien. Tuloksena syntyi *Histoire littéraire de la France* (1733–), jonka tarkoituksena oli esitellä kaikki merkittävä vernakulaarinen kirjallisuus runoudesta Ranskan historiaan ja katoliseen oppineisuuteen.²⁴⁴ Tavoitteena oli käsitellä teos ja sen vaikutteet yksi kerrallaan kronologisesti, jotta kirjallisuuden kehitys tulisi selväksi.²⁴⁵ Teoksessa vastuussa ollut Antoine Rivét (1683–1749) halusi sen tuovan esiin unohdetun, kummallisen ja ”barbaarisen” osan ranskalaista kirjallisuutta ja historiaa. Rivét’n mielestä oppineiden tuli tutkia ”jokaisen vuosisadan todellista nerokkuutta”, jonka selvittämiseksi huonot kirjoittajat olivat vähintään yhtä merkittäviä kuin hyvät. Rivét totesi miten laajasti tutkittuna kirjallisuus auttoi ymmärtämään niin tapoja kuin lakeja:

---

²⁴² Dualimista Reill 1986.

²⁴³ Tästä lisää luvussa III.

²⁴⁴ Voss 1972, 225–238.

²⁴⁵ Stierhofer 2001, 59. ”[...]dût donner une histoire suivie & continue, telles que sont les autres histoire ordinaires”. Kirjallisuushistoriassa taas “les faits sont indépendans les uns des autres... on ne peut juéres la bien traiter qu’en la divisant par titres ou articles, dans lesquelles on raporte de suite ce qui regarde un Auteur, avant que de passer à un autre”.

[...] c'est à l'aide de ces Ecrivains qu'ils ont éclairci notre Histoire, approfondi les principes de notre droit public, et développé les moeurs, les coutûmes et les usages des Siecles précédens.²⁴⁶

Ajatus kirjallisuudesta, joka kertoisi yhteiskunnasta laajasti, saattoi vaikuttaa Thomas Wartonin. Hän oli lukenut *Histoire littéraire de la France* -sarjaa, vaikka hän ei viitteidensä perusteella antanut sille yhtä paljon arvoa kuin Robert Henry, joka viittasi teokseen jatkuvasti.²⁴⁷

Wartonin ja monien muiden 1700-luvun oppineiden ajatus kirjallisuushistoriasta oli erilainen kuin miksi tämä humanistisen tutkimuksen ala pian muokkautui. Se ei rajoittunut fiktiivisenä pidetyn kirjallisuuden esittelyyn, vaan – kuten olen jo viitannut – sellaiseen näkemykseen jota vastaa viime vuosina yleistynyt käsite kirjallinen kulttuuri. Esimerkiksi Joseph Warton suunnitteli suurisuuntaista kirjallisuushistoriaa vuoden 1759 muistiinpanoissaan. Hän mainitsi useita mahdollisia aiheita tulevia tutkimuksia varten: ”Lain historia Ranskassa”, ”Italialaisten, ranskalaisten ja espanjalaisten merkittävien runoilijoiden vaiheet”, ”Ranskan akatemian merkityksen kasvu ja sen perustaminen” sekä ”Petrarcan elämä”.²⁴⁸ Hän ei jatkanut minkään hankkeen toteutusta, mutta olisi todennäköisesti ymmärtänyt ne siksi samaksi kirjallisuuden historiaksi, mitä myös hänen veljensä kirjoitti. Kumpikin halusi kirjoittaa laajamittaista kirjallisen kulttuurin historiasta.

***

Kysymys kirjallisuushistorian kohteesta liittyy niihin institutionaalisiin rajoihin, joita 1700-luvun medievallistit kohtasivat. He sitoutuivat voimakkaasti uuden ajan alun oppineeseen perinteeseen: juuri uuden ajan alun oppineet välittivät heille suuren osan keskiajan tuntemuksesta ja myös lähteistä – enemmistö 1700-luvulla käytetyistä lähteistä oli tunnettu jo 200 vuotta aiemmin. Samalla he joutuivat pohtimaan suhdettaan keskiaikaiseen materiaaliin: Lelandin ja Balen ajalta oli peräisin kiinnostus keskiaikaisia lähteitä kohtaan mutta myös keskiajan ja katolisen kirkon kokeminen vastenmielisenä. Tätä dualismia pyrkivät omalla tavallaan ratkaisemaan lähes kaikki 1700-luvun

---

²⁴⁶ Ibid. Valitettavasti Rivet'n lyhyitä huomioita lukuun ottamatta kukaan teoksen toimittajista ei kommentoinut tätä vaikutusta.

²⁴⁷ Warton 1774, (78); Warton 1781, xlvii; Henry käytti *Histoire littéraire* -sarjaa jatkuvasti, ks. esim. Henry 1771–93, iii, 416, 418.

²⁴⁸ J. Warton BodL Dep.e.293/1 – Memoranda 1759.

oppineet ja historioitsijat. Se todennäköisesti teki myös vaikeaksi yhtenäisen keskiajan historian kirjoittamisen tilanteessa, jossa detaljit tai lähteet tuntuivat kiehtoilta, mutta niiden perusteella syntynyt kokonaiskuva ongelmalliselta.

Uuden ajan alun perinnön lisäksi keskiaikaisen kirjallisen kulttuurin tutkimisen ehtoihin vaikuttivat luonnollisesti 1700-luvun puolivälin käsitykset menneisyydestä. Kiinnostus kaikkea historiaa kohtaan kasvoi samaan aikaan, kun alettiin korostaa sen esittämistä mahdollisimman ymmärrettävässä muodossa, jotta monet voisivat siihen tutustua. Oppinut perintö kohtasi näin pyrkimyksen popularisointiin tavalla, josta muodostui toinen keskiajan tutkimusta hallinnut ristiriita.

II Keskiajan lähteiden uudelleenarviointi

Romanssien löytäminen

Spenserin keskiaikaiset vaikutteet

Alussa oli kirjasto, sillä Thomas Warton oli koko elämänsä ajan kiinnostunut vanhoista kirjoista ja käsikirjoituksista. Varsinkin 1750-luvulla hän kävi Oxfordin Bodleian Libraryssa jatkuvasti saatuaan oikeuden käyttää sitä kesäkuussa 1750. David Fairer on osoittanut, miten Warton jo vuosina 1753–1754 tutustui siellä suuren määrän keskiajan ja uuden ajan alun tekstejä. Työn tulos, *History of English Poetry*, ilmestyi vasta 1770–1780-luvulla.²⁴⁹ *History* kertoo Wartonin ahkeruudesta, sillä Clarissa Rinaker on luettellonut yli 800 painettua lähdetä tai tutkimuskirjaa, joita Warton teossarjassa käyttää, Fairer on laskenut siinä mainitun yli 700 käsikirjoitusta.²⁵⁰ Warton oli valmistautunut huolellisesti, vaikka hänen epäillään liioitelleen läpikäymänsä materiaalin määrää.²⁵¹ Tieto varhaisesta vernakulaarilla kirjoitetusta kirjallisuudesta lisääntyi nopeasti sen jälkeen, kun kiinnostus vanhoihin kansankielisiin teksteihin kasvoi 1750-luvulta alkaen. Tässä luvussa analysoin sitä tapaa, jolla Thomas Warton ja muut keskiajan tutkijat hankkivat perustiedot keskiajan teksteistä ja millaiseen historialliseen yhteyteen he ne asettivat. He saivat vaikutteita klassisen filologian metodeista, irrottivat ne alkuperäisestä kohteestaan ja siirsivät ne keskiaikaisen vernakulaarin kirjallisuuden tulkintaan. Toisaalta 1700-luvun käsitykset kielestä ja taiteesta heijastuivat varsin suoraan keskiajan tekstien tulkintoihin.

Michel de Certeau'n jaottelussa historiografisen operaation toinen osa, käytäntö, kuvaa sitä, miten historioitsijan keräämästä materiaalista muodostui historiankirjoitukseksi

---

²⁴⁹ Fairer 2001, xii–xiii. Fairer käyttää Bodleianin kirjatilaustietoja todisteenaan.

²⁵⁰ Rinaker 1916, 179–232, Fairer 2001, 28–35.

²⁵¹ Brewer 1997, 467–468.

tunnistettava esitys. de Certeau mukaan tässä vaiheessa historioitsija käyttää sellaisia taitoja, jotka 1800-luvun historiantutkimuksen ylemmyyteen uskovana aikana nimettiin historian aputieteiksi. Tällä hän viittasi esimerkiksi epigrafiikkaan, paleografiaan, diplomatiikkaan, kodikologiaan tai filologiaan. Ne edelsivät de Certeau ”jaloksi puheeksi” kutsumaa historioitsijan tulkintaa. ”Aputieteet” olivat välttämätön tietojen hankkimisen keino, mutta ne myös ohjasivat historioitsijoita. de Certeau mukaan historioitsijoiden käyttämät dokumentit eivät ole itsestäänselvyys. Lähde syntyy tilan uuden käytön myötä: se on ensiksikin asetettu kirjastoon tai arkistoon, jossa se tulee tutkijoiden käyttöön. de Certeau mielestä nimenomaan uuden ajan alun oppineisuudessa kirjaston rooli oli keskeinen mutta samalla paikallinen. Oppineet olivat nykyistä enemmän oman kirjastonsa varassa, koska matkustaminen oli vaivalloista.²⁵²

Thomas Warton aloitti keskiaikaisen kirjallisuuden analyysin jo vuonna 1754 julkaisussa teoksessa *Observations of the Faerie Queene of Spenser*. Hän totesi tarkoitukseksi tulkita Edmund Spenserin eepistä runoa etsimällä sen vaikutteita ja analysoimalla sille tyypillisiä piirteitä kuten rakennetta, rytmiä ja kieltä sekä siinä esiintyviä allegorioita. Teema oli ajankohtainen, sillä Spenseriä arvostettiin yhtenä kansankielisen runouden suurimpana klassikkona.²⁵³ Keskenäinen ja läpikotaisin allegorinen *Faerie Queene* oli julkaisu kahdessa osassa vuosina 1590 ja 1596. Laaja runoelma kuvaa useita ritareita, jotka etsivät erilaisia hyveitä kuten pyhyttä, kohtuullisuutta, siveyttä, ystävyyttä, oikeudenmukaisuutta ja kohteliaisuutta. Spenserin maine laski sadassa vuodessa teosten julkaisujen jälkeen ja vuonna 1694 Joseph Addison totesi hänen olevan ”vanha” ja runonsa ”barbaarisia”. Näin Spenser näytti joutuneen samaan vaikeasti ymmärrettävän ja nykypäivälle turhan kirjallisuuden luokkaan kuin keskiajan kirjailijat. Spenserin runojen allegorisuudesta ei pidetty, niiden kieli vaikutti vanhahavalta ja teokset hajanaisilta. Käsitykset alkoivat kuitenkin taas muuttua 1700-luvun puolivälissä, kun Spenseristä kiinnostuttiin uudelleen. Thomas Birch ja John Upton toimittivat kaksi Spenserin koottujen teosten editiota vuosina 1751 ja 1758 ja monet

---

²⁵² de Certeau 1988, 69–77.

²⁵³ Warton 1754, 81–99, 217–239.

runoilijat kirjoittivat imitaatioita hänen teoksistaan. Varsinkin Spenserin rajattomalta vaikuttavaa mielikuvitusta ylistettiin.²⁵⁴

Thomas Warton kuitenkin näytti jatkavan Addisonin ajatuksia kiinnostuessaan Spenserin kirjallisesta taustasta, niistä vaikutteista, joita *Faerie Queene* -runoelmassa oli havaittavissa. Tämä ei sinällään ollut mullistavaa, mutta Warton pyrki vaikutteiden avulla haastamaan Spenseriin liitetyjä käsityksiä. Warton väitti:

Although Spenser formed his FAERIE QUEENE upon the fanciful plan of Ariosto, as I remarked in the preceding section, yet it must be confessed, that the adventures of Spenser's knights are a more exact and immediate copy, of those we meet in the old romances, or books of chivalry, than they are of those of which the Orlando Furioso consists.²⁵⁵

Wartonin mukaan Spenserin teoksen *taustalta* ei löytynyt ainoastaan kaikkien tuntemia kirjailijoita kuten eepin runouden mestareina pidetyt Geoffrey Chaucer ja Ludovico Ariosto. Hän analysoi keskiaikaisten ”romanssien”, kuten *Seven Champions of Christendom* ja *Morte Darthur*, vaikutusta Spenserin eepokseen. Warton väitti Spenserin ritareiden seikkailujen muistuttaneen näitä iäkkäitä romansseja huomattavasti enemmän kuin Arioston *Orlando Furiosoa* (1. painos 1516).²⁵⁶ Näin tehdessään hän haastoi Spenseriä puolustaneen John Jortinin yleisesti hyväksytyyn väitteeseen, jonka mukaan *Faerie Queene* oli tulvillaan antiikin mestareilta lainattuja allegorioita ja sitä piti tulkita juuri suhteessa näihin.²⁵⁷ Warton nosti toisen vuosituhannen alun romanssit antiikin tekstien ja Spenserin aikalaisen Arioston rinnalle Spenserin tärkeimmiksi vaikutteiksi.

Wartonin väite oli varmasti yllättävä, sillä romanssien maine oli huono ja niiden merkitys vaikea määritellä. Romansseja pidettiin toisaalta keskiaikaisina kertomuksina ritareiden seikkailuista, toisaalta seikkailujen vaikutuksesta syntyneenä modernina kirjallisuudenlajina. Modernin romanssin osalta puhuttiin ”lemmenkirjallisuudesta” viittauksena niiden kuvaamiin tapahtumiin.²⁵⁸ Romansseja pidettiin ennen muuta 1500–1700-

---

²⁵⁴ Terry 2001, 288–292; Lynch 2002, 123ff.

²⁵⁵ Warton 1754, 13.

²⁵⁶ Arioston asemasta Englannissa Kramnick 1999, 145–150; Lynch 2002, 124–125.

²⁵⁷ Jortin 1734. Jortin analysoi lähinnä Spenserin käyttämiä retorisia keinoja, ei tämän runouden teemoja.

²⁵⁸ Ikonen 2010, 240–242.

luvun roskakirjallisuutena, jota lukivat lähinnä naiset ja alaluokka.²⁵⁹ Englannissa Roger Ascham (1515–1568) syytti niitä laiskottelun ja seksuaalisen turmeluksen yllyttäjiksi.²⁶⁰ Samuel Johnson luokitteli ne populaarikirjallisuuden paheiden edustajaksi.²⁶¹ Romansseja verrattiinkin monesti faabeleihin (*fabula*), joita pidettiin kaikkein epäluotettavimpana kirjallisuuden lajityyppinä.²⁶²

Kiinnittäessään huomiota romanssien merkitykseen Spenserin tuotannossa Warton siirtyi arveluttavalle alueelle. Kiinnostus Spenseriä kohtaan oli kasvanut, mutta Warton tuntui uhkaavan sitä tarkastelemalla häntä halveksitun kirjallisuudenlajin perinteen jatkajana. Aivan yksin Warton ei kuitenkaan ollut. Ranskassa Pierre Daniel Huet'n *Traité de l'Origine des Romans* (1670) oli esittänyt romanssit keskiaikaisen historiankirjoituksen korvaajina. Aristoteleen mahdollisten maailmojen teoriaan nojaten Huet oli väittänyt faabeleiden olevan täysin fiktiivistä kirjallisuutta, mutta romanssien kuvaavan sitä, mitä olisi voinut tapahtua. Näin Huet pystyi vastaamaan syytteisiin korostamalla romanssien realistisia piirteitä. Ne eivät olleet kirjaimellisen tarkkoja kuvauksia, mutta ne heijastelivat arvoja ja ideoita.²⁶³ Ajatus kirjallisuudesta, joka edustaisi aikaansa kuvaamatta sen tapahtumia totuudenmukaisesti, ei sopinut historiankirjoitukseen, mutta 1700-luvun aikana sen perusteella alkoi kehittyä uusi tapa kertoa menneisyydestä.

Myös vaikutushistorian näkökulmasta Thomas Warton otti tietoisin riskin pyrkiessään osoittamaan satoja vuosia vanhojen romanssien merkityksen Spenserin tuotannolle. On sinänsä mielenkiintoista, miten hän romanssit määritteli, sillä kumpikaan esimerkkiteksteistä ei välttämättä niihin kuulunut. Todennäköisesti Warton valitsi sanansa näin

---

²⁵⁹ Hunter 1990, 121, 265. On vaikea arvioida Cervantesin *Don Quijoten* negatiivista vaikutusta: se kritisoi romansseja, mutta samalla teki ne tunnetuiksi. *Don Quijoten* merkityksestä 1700–1800-luvulla ks. Paulson 1998.

²⁶⁰ Johnston 1964, 24–25.

²⁶¹ Johnson 1968, 81–82. Johnson valitti kuinka the “Death of Arthur was the favourite volume” sillä “those who then aspired to plebeian learning was laid out upon adventures, giants, dragons, and enchantments”.

²⁶² Koselleck 1975. Historiaa kuvaavan romanssin muutoksista normannivalloituksen jälkeen Ashe 2007.

²⁶³ Huet 1715, 9–15; Johnston 1964, 15–16. Huet'n tutkielma oli johdanto aikakauden romanssille, Madame de la Fayette's *Zaydelle* (1670). Johnston muistuttaa hieman samantyyppisiä tutkielmia kirjoitetun jo 1500-luvun Italiassa: *Discorsi di M. Giovambattista Giral di Cintio* (Venice, 1554) ja *I Romanzi di M. Giovan Battista Pigna* (Venice, 1554). Sekä Cintio että Pigna pitivät romansseja eksemplarisina tarinoina.

korostaakseen romanssien epäluotettavuutta ja outoutta. *Seven Champions of Christendom* oli tunnettu kokoelma tarinoita, jotka kuvasivat seitsemän Euroopan maan suojeluspyhimysten tekoja. Heidät kuvattiin voitokkaiksi ritareiksi, jotka taistelivat niin maureja kuin lohikäärmeitä vastaan.²⁶⁴ Tarinat oli ensimmäiseksi liittänyt yhteen Richard Johnson vuosina 1596–1597 käyttäen lähteitä, jotka olivat ”koiden pureskelemien tekijöiden ikivanhoja tietoja, jotka aika oli melkein syönyt”.²⁶⁵ Koska sekä *Seven Champions* että *Faerie Queene* oli julkaistu 1590-luvulla ja koska niiden juonissa oli yhtäläisyyksiä – sankarit yrittävät todistaa kykynsä ja ansaita palkinnon – Warton päätteli teosten vaikuttaneen toisiinsa.²⁶⁶ Warton ei kuitenkaan väittänyt Spenserin tienneen *Seven Champions* -kokoelmasta. Vaikutus oli ollut välillistä, sillä romanssit olivat Wartonin mielestä olleet niin suosittuja, että ne heijastuivat monella tavalla vielä 1500-luvun lopunkin kirjallisuudessa. Romanssien perinteeseen kuuluneet ihmetarinat ja ritareiden seikkailut olivat edelleen suosiossa.²⁶⁷

Thomas Warton ei pohdi, mikä hänen käyttämänsä lähteen merkitys on, mutta nykytutkijoista esimerkiksi Toni Wein on esittänyt *Seven Champions* -kokoelman synnyn heijastelleen ritarikulttuuria kohtaan tunnettua uutta kiinnostusta.²⁶⁸ Kertomukset eurooppalaisista suojeluspyhimyksistä palauttivat myös mieleen sekä kristinuskon että islamin kilpailun keskiajan Euroopassa. Toisaalta teoksessa esiintyvät mielikuvituksekkaita tarinat, ritarit kohtaavat jättiläismäisiä taloja ja verellä kirjoitettuja kirjoja, alkoivat kiinnostaa 1700-luvun lukijoita. Thomas Warton ei kuitenkaan kiinnittänyt jatkossa huomiota *Seven Champions* -tarinoihin. Hän löysi muita vastaavanlaisia kertomuksia ritareiden sankariteoista. Niistä merkittävin liittyi kuningas Arthurin ympärille kehittyneeseen tarinoiden verkostoon, jonka Warton löysi jo 1750-luvulla.²⁶⁹

---

²⁶⁴ Seitsemän mestaria ovat P. Yrjänä (Englanti), Apostoli Andrew (Skotlanti), P. Patrick (Ireland), St. Denis (France), P. Jaakko (Espanja), P. Antonius (Italia) ja P. David (Wales).

²⁶⁵ Johnson 1705, 2r. Kirjasta otettiin lukuisia uusia painoksia ennen vuotta 1770.

²⁶⁶ Warton 1762, i, 18. Tämä oli järkevä tulkinta, sillä *Seven Champions* oli varsin uusi romanssi ainakin kirjoitetussa muodossa. Richard Johnson oli kirjoittanut sen vuonna 1596 ja monet halvat lehtiset (chapbooks) olivat kierrättäneet tarinan lyhennelmää *Life of St. George* (1679). Ks. Henson 1992, 22.

²⁶⁷ Warton 1762, i, 18.

²⁶⁸ Wein 2001, 37–39.

²⁶⁹ Arhurin vaiheista ennen Malorya ks. Malory 2004, xxvii–xxviii. Varhaisimmat 1700-luvulla tunnetut maininnat Arthurista olivat Nenniuksen kirjoittamaksi oletetusta *Historia Brittonum* -kronikasta (n. 800).

Wartonin lähtökohta oli tarinoista 1400-luvulla tehty yhteenveto *Morte Darthur*,²⁷⁰ joka liitti yhteen erilaisia tarinoita kuningas Arthurin ja hänen 12 ritarinsa seikkailuista. Tässäkin tapauksessa Warton viittasi tämän keskiaikaisen lähteen osalta painettuun versioon. Hän käytti romanssin viimeistä painettua editiota, jonka William Stansby oli julkaissut vuonna 1634²⁷¹; se puolestaan perustui William Caxtonin varhaisempaan painokseen (1485). Nykykäsitysten mukaan näiden varhaiskeskiajasta alkaen Englannissa kiertäneiden tarinoiden alkuperäinen kokoaja oli ollut Sir Thomas Malory of Newbold Revel (c. 1446–1471). Hän oli käyttänyt monia kuningas Arthuriin liitettyjä varhaisia romansseja kokoelmansa pohjateksteinä. Malory oli yhdistellyt tekstejä ranskankielisen Tristanin proosaversiosta, proosamuotoisesta Lancelot-Grail -runoelmasta (*Vulgate cycle*), 1100-luvulla eläneen trubaduuri Chrétien de Troyes'n kirjoittamasta *Roman du Graalista* sekä englantilaisia alkusointuihin perustuvasta *Morte Arthur* -syklistä ja stanza-muotoisesta *Morte Arthur* -kokoelmasta kootessaan tarinan Arthur-kuninkaan vallasta ja sen katoamisesta.²⁷² Maloryn *Morte Darthur* vei näin Wartonin – ja Spenserin *Faerie Queenen* – keskelle kuningas Arthuriin liittyneiden tarinoiden ympärille syntynyttä tarustoa. Tapahtumat sijoittuvat pääosin 400-luvun Englantiin ja Ranskaan. Teoksessa Arthur taistelee roomalaisia vastaan, siinä käydään läpi Tristanin ja Isolden rakkaustarina, kerrotaan Graalin maljan etsinnästä sekä ritari Lancelotin ja Arthurin vaimon Guineveren turmiollisesta rakkaudesta. *Morte Darthur* päättyy Arthurin kuolemaan ja ritarikunnan hajoamiseen.²⁷³

Kun Caxton painoi ensimmäisen kerran *Morte Darthurin*, teosta pidettiin keskiaikaisen historioitsijan työnä, joka todisti Englannin monarkian pitkäikäisyyden.²⁷⁴ Pian tekstin luotettavuus kyseenalaistettiin.²⁷⁵ Näin Wartonin sitä kohtaan tuntema kiinnostus ei ollut

---

²⁷⁰ Warton käytti muotoa “Morte Arthur”, nykyisin yleisin muoto on *Morte Darthur*.

²⁷¹ Warton BL Dep.d.623, 1ff; Warton 1995, 90; Fairer 1981, 58–60. Percy käytti samaa vuoden 1634 editiota. Ks. Warton 1995, 100.

²⁷² *Morte Darthurista*, ks. Svogun 2000, 1–7. *Bodleian Library Entry Books* kertoo Wartonin tilanneen painetun version usein. Ks. Fairer 2001, xv–xvi. Maloryn käsikirjoitus löydettiin vasta 1934. Silloin huomattiin, mitem paljon Caxton oli muuttanut työn sisältöä: hän oli esimerkiksi oli jakanut sen 21 kirjaan, kun käsikirjoituksessa niitä oli 8.

²⁷³ Malory 1634.

²⁷⁴ Tudoreiden tavasta käyttää Arthurin legendaa, ks. esim. Higham 2002, 234–235.

²⁷⁵ *Morte Darthurin* varhaisesta vastaanotosta, ks. Parins 1995, 1–5. Wartonian edeltäneistä 1700-luvun kommentteista, ks. esim. Lewis 1738, 96–97; Nicolson 1736, 38.

ajanmukaista: teksti tunnettiin, mutta kukaan ei ollut kiinnittänyt vakavampaa huomiota siihen, eikä uusia painoksia ollut otettu yli sataan vuoteen. Siksi *Morte Darthur* oli Wartonin kannalta vielä *Seven Champions* -kokoelmaa parempi löytö, koska Warton oletti Spenserin tunteneen *Morte Darthurin* ja käyttäneen sen henkilöitä ja tarinoita. Warton jopa väitti, että *Morte Darthur* oli ohjannut mahdollisesti Spenserin kuningas Arthurin tarinoiden piiriin:

[...] our author has borrowed many of his names, viz. Sir Tristram, Placidus, Pelleas, Pellenore, Percivall, and others copied from this book the circumstances of his birth and education with much exactness.²⁷⁶

Wartonin mielestä esimerkiksi Spenserin tapa kuvata Graalin maljaa oli peräisin Arthur-legendasta. Hän mainitsi todisteeksi myös sen, että kumpikin teksti korosti Ranskan merkitystä keskiajan englantilaisessa kulttuurissa: siellä opittiin niin ritaritaidot kuin hovielämän vaatima käytös.²⁷⁷

Thomas Warton ei pyrkinyt pohtimaan Maloryn koostamien Arthur-tarinoiden totuudenmukaisuutta, eikä hän *Observations*-tutkielmassa edes pohdi, käyttäkö hän parasta mahdollista versiota. Hänen lähestymistapaansa ei voi kuvata tässä mielessä kriittiseksi. Sen sijaan hän pyrki etsimään yksittäisiä motiiveja, teemoja ja hahmoja, jotka esiintyivät sekä Spenserin runoelmassa että niissä teoksissa, jotka hän oletti sen esikuvaksi. Warton oli ilmeisesti löydöstään innostunut, sillä hän pyrki näkemään romanssien vaikutuksen kaikessa, mitä Spenser kirjoitti ja mitä tämän elinaikana tapahtui. 1500-luvun lopun maailma alkoi innokkaan tutkijan näkökulmasta näyttäytyä Arthur-romansseja palvovana paikkana. Warton pystyi toisaalta myös perustelemaan väitettään, sillä Spenserin teoksessa esiintyivät niin Arthur-tarinoiden tietäjä Merlin kuin myös henkilö nimeltä Arthur. Elisabetia ylistänyt *Faerie Queene* ja *Morte Darthur* liittyivät kumpikin myös kuningattareen, sillä Warton löysi anekdootin, jonka mukaan *Morte Darthur* oli suosikkiromanssi kuningatar Elisabetin hovissa Kenilworthin linnassa. Warton siteeraa aikalaiskuvausta:

---

²⁷⁶ Warton 1762, i, 19.

²⁷⁷ Warton 1762 i, 32–35.

[...]her highness all long this tilt-yard rode unto inner gate, next the baze court of the castle: wear the LADY OF THE LAKE (famous in KING ARTHUR'S BOOK) with too nymphes wayting upon her.²⁷⁸

Tämän tiedon perusteella Warton kehitteli ajatusta Arthur-tarinoiden merkityksestä 1500-luvun lopun Englannissa. Lyhyt kuvaus kuningatarta viihdyttäneestä Järven valtiattaresta eli Vivianesta kertoo Wartonin mielestä siitä, miten koko aikakausi oli harrastanut keskiaikaisia romansseja. Kenilworthin linnan juhlissa ne yhdistyivät ritari-ideaalin vaalimiseen.

Killingworth-castle was early made the theatre of romantic gallantries; and was the place where tilts and tournaments, after a long disuse, were re-established by Roger earl of Mortimer, in the reign of Edward I.²⁷⁹

Warton käyttää nimenomaan 1500-luvun todisteita kirjoittaessaan linnassa järjestetyistä juhlista. Hän viittaa Michael Draytonin (1563–1631) runoon, jossa kristillisen maailman ritarit kokoontuivat linnaan pyöreän pöydän ääreen:

My grandson was the first since Arthur's reign
That the round table rectified again;
To whose great court at Kenelworth did come
The peerless knighthood of all Christendom.²⁸⁰

Wartonin ei tarvinnut etsiä Elisabetin ajan runoilijamestarin kuvausta kaukaa, sillä William Oldys oli julkaissut tämän kootut runot vuonna 1748. Draytonin lyriikan käyttö todisteena joka tapauksessa osoittaa, miten Warton eteni kohti keskiaikaa käyttäen apunaan elisabetinaikaista kirjallisuutta. Hän kiinnostui 1500-luvun teoksissa olevista romansseja ja kuningas Arthuria koskeneista viittauksista. Aluksi ne saivat hänet pohtimaan keskiaikaisen kirjallisuuden myöhempää reseptiota ja vasta myöhemmin Warton kirjoitti keskiaikaisesta kirjallisuudesta.

Lainatessaan kuvausta Kenilworthin linnassa järjestetyistä juhlista Warton viittasi 1700-luvun puolivälin medievälismin keskeiseen innoittajaan. Kenilworthista olivat kirjoittaneet monet muutkin. Richard Hurdin *Moral and Political Dialogues* (1759) -kirjoittelumasarjassa ”Dr. Arbuthnot” ja ”Mr Addison” ja ”Robert Dignity” -nimiset hahmot vierai-

---

²⁷⁸ Warton 1762, i, 22–26, 27, 29–30. Andrew King on tutkinut keskiaikaisten romanssien vaikutusta *Faerie Queene* -eepokseen: Samoin *Morte Darthurin* merkityksestä King 2000, 105–125.

²⁷⁹ Warton 1762, i, 28.

²⁸⁰ Ibid. Warton lainasi väärin. Oldysin toimittamassa teoksessa säepari alkaa ”My Grandsire was the first since ARTHUR's reign”. Ks. Drayton 1748–1753, I, 92.

levat Kenilworthin raunioilla. He päättävät viettää siellä muutaman tunnin ja palata illalla Warwickiin päivälliselle. Linna on raunioina ja pääportin jäänteiden kylkeen on rakennettu maatalo. Sisällä matkakalaiset hämmästelevät monia torneja. He mittaavat linnan raunioita ja pyrkivät tekemään mahdollisimman tarkkoja havaintoja. Mukana heillä on William Dugdalen oppinut *Monasticon*, jossa selvitetään linnan suuruuden ajan toimintaa. Lopulta miehet kiipeävät erään tornin huipulle, josta he näkevät koko alueen. He hiljentyvät raunioiden levollisuuden äärellä ja ovat ihailun vallassa.²⁸¹ Matkalaisista Arbuthnot tulee raunioiden vaikutuksesta melankoliseksi ja julistaa puhdasta menneisyyttä kohtaan tuntemaansa rakkautta. Samalla hän ihmettelee turna-jaisten, tekosaarien ja järven valtiattarien esittäjien koristaman maiseman täydellistä muuttumista. Addison taas ylistää raunioiden muistuttavan linnan isännän menestyksestä, mutta toteaa samalla niiden kuuluvan tyranniiden aikakaudelle. Nyt, 1700-luvulla, kävijät voivat tuntea tyydytystä siitä, että heidän kohdalleen on osunut niin paljon onnellisempi historian aika.²⁸²

Hurdin matkustajat kuten myös Warton olivat oikeassa siinä, että kuningatar Elisabet oli järjestänyt linnassa useita juhlia ja se oli ollut tuolloin yksi Englannin hovielämän keskuksista. Juhlien uskottiin puolestaan innoittaneen William Shakespearen kirjoittamaan näytelmän *Kesäyön uni*. Arbuthnotin ja kumppanien tekemän fiktiivisen matkan kuvaus puolestaan osoitti, miten Warton ja Hurdia kiinnosti ennen kaikkea se, millaisen jäljen keskiaikaiset tarinat ja tavat olivat jättäneet 1500-luvun lopun maailmaan. Kyse oli keskiajan representaatiosta, mutta myös siitä tavasta jolla tuolloin Englannissa syntyneet tarinat vaikuttivat vielä sen jälkeen, kun ne synnyttäneet maailma oli kadonnut.

Warton ei jäänyt vain Spenseriin tai Kenilworthin raunioihin. *Faerie Queene* -havaintojen jälkeen hän tahtoi näyttää, miten monet uuden ajan alun lähteet viittasivat keskiaikaisiin romansseihin, sillä hän mainitsee Arthur-viittauksia löytyvän monista 1500–1600-luvun tunnetuista teoksista. Hän huomauttaa myös Ben Jonsonin (1572–1631) runoissa esiintyvän Vivianen, kuningas Arthurin ja Merlinin hahmot, ja jopa John

---

²⁸¹ Hurd 1760, 121–123.

²⁸² Hurd 1760, 124–127. ks. myös Davis 2003, erit. 202–205.

Miltonin viitanneen näihin.²⁸³ Warton pyrkii todistamaan, että Arthuriin liittyvät tarinat tunnettiin todella laajasti. Hän toteaa:

[...] THE LADY OF THE LAKE was a very popular character in the reign of Queen Elizabeth. So consequently the romance, which supplied this fiction, was at the same time no less popular.²⁸⁴

Ongelmana näyttikin olevan se, miten tutkittaisiin näitä aikanaan merkittäviä, mutta suurelta osin fiktiivisiä lähteitä. David Hume totesi niiden olevan ”pääosin sepitettä” ja siksi tarpeettomia todellisessa tutkimuksessa.²⁸⁵ Warton todistelee Arthur-perinteen kiinnostaneen tutkijoita jo ennen häntä ja viittaa antikvaari William Camdenin pohtineen Tristram-, Lancelot- ja Gawain -nimien alkuperää.²⁸⁶

Arthur-tarinoiden merkitys ei ollut Wartonin keksintöä, sillä Arthur ja hänen ritarinsa olivat hallinneet englantilaista historiallista ajattelua sydänkeskiajalta alkaen. Ensimmäiset maininnat Arthurista, roomalaisten joukkojen brittiläisestä komentajasta ovat 500-luvulla ja 1100-luvulla ne saivat yhä keskeisemmän osan Chrétien de Troyes’n romansseissa ja Geoffrey Monmouthilaisen *Historia regum britanniae* -kronikassa (n. 1135).²⁸⁷ Uuden ajan alussa romanssien todenperäisyyden kyseenalaistanut kritiikki teki niistä kuitenkin tutkimuksen hyljeksimää kirjallisuutta. Niiden arvoa lähteenä vähäteltiin ja tyyllillisestikin ajan katsottiin ajaneen niiden ohi. Niinpä ennen Thomas Wartonin 1700-luvun oppineet olivat tuskin käsitelleet Arthur-runoutta.²⁸⁸ Tarinat olivat kuitenkin säilyneet ja ne olivat esillä niin halpojen kirjojen kuin laulettujen balladienkin aiheina.²⁸⁹ Wartonin lisäksi Arthuriin liitetyistä tarinoista kiinnostuivat muutkin.

---

²⁸³ Warton 1762, i, 25–36. Arthur-tarinoista uuden ajan alussa Bryden 2005, 13–15.

²⁸⁴ Warton 1762, i, 31.

²⁸⁵ Bryden 2005, 17.

²⁸⁶ Warton 1762, i, 35–37.

²⁸⁷ Higham 2002 kertoo Arthurin legendan alkuvaiheista.

²⁸⁸ Richard Blackmoren kahden eepin runoelman, *Prince Arthur* (1695) ja *King Arthur* (1697), jälkeen teema oli kuin unohdettu. Arthurin maineen katoamisesta ks. Higham 2002, 241–245. Blackmoresta Simonsuuri 1979, 83.

²⁸⁹ Nicolsonin *The English Historical Library* antaa mielenkiintoisen todistuksen. Se kertoo: “Thomas Malory (a *Welsh* Gentleman) wrote *King Arthur*’s story in English; a book that is, in our days, often sold by Ballad-Singers with the authentic Records of *Guy of Warwick* and *Bevis of Southampton*”. Nicolson 1736, 38; Bryden 2005, 17.

Thomas Percy otti mukaan kuusi Arthur-aiheista runoa *Reliques*-kokoelmaansa.²⁹⁰ Lisäksi Percy todisti Arthur-tarinoiden vaikuttaneen kauan. Hän mainitsee pyöreän pöydän olleen tärkeä symboli koko ritareiden aikakauden ajan.²⁹¹ Toisin kuin Warton, Percy ei näytä olleen täysin Elisabetin ajan kirjallisuuden varassa analysoidessaan Arthurin merkitystä, sillä hän viittaa myös Cotton Libraryssa säilytettyyn bretonilaiseen Thomas Chestren romanssiin ”Sir Launfal”.²⁹²

Arthur-tarinoiden merkitys 1500-luvun kirjallisuudelle näytti olleen suuri. Ensimmäisten tyrmistyneiden reaktioiden jälkeen aikalaiset pitivät Wartonia henkilönä, joka popularisoi tämän ajatuksen. Edward Gibbon esimerkiksi yhdisti romanssit, Arthur-tarinat ja Wartonin tutkimukset kirjoittaessaan keskiaikaisesta maailmankuvasta.²⁹³ Ongelmalliseksi asian kuitenkin teki se, että Warton väitti Arthur-tarinoiden ja romanssien merkinneen paljon vielä 1500-luvun kirjailijoille. Hän ei hylkää periaatteessa antiikin esikuvallisuutta, vaan toteaa antiikin mytologian sopineen hyvin sellaisille teoksille kuten *Faerie Queene*. Hän kuitenkin väittää Spenserin olleen kykenemätön seuraamaan antiikin esikuvia:

Spenser’s native force of invention would not suffer him to pursue the letter of prescribed fiction, with scrupulous observation and servile regularity. In many particulars he varies from antiquity, only to substitute new beauties; and from a flight mention of one or two leading circumstances in ancient fable, takes an opportunity to display some new fiction of his own coinage.²⁹⁴

Warton toteaa lainauksessa varsin suoraan Spenserin parannelleen antiikin esikuvia. Vaikka hän myöhemmin osoittaa Spenserin saaneen vaikutteita niin Horatiukselta, Ovidiukselta kuin Claudiukselta, tapa kieltää antiikin esikuvien kaikkivoipaisuus on silti varsin selkeä.²⁹⁵ Warton piti monia Spenserin tekemiä valintoja epäonnistuneina, mutta hänen tulkintansa oli joka tapauksessa selkeä: keskiaikaisten romanssien ja kuningas

---

²⁹⁰ Percy 1765, I, 181–186, Percy 1765, iii, 28–41. Lähimmin Percyn julkaisemista runoista teemaan liittyivät ”Sir Lancelot du Lake”, jonka hän totesi perustuvan Maloryn Morte Arthuriin, ”King Arthur’s death. Fragment” ja ”The Legend of King Arthur”.

²⁹¹ Percy 1765, i, 35

²⁹² Percy 1765, iii, xx.

²⁹³ Gibbon, 1789, iii, 619–620, erit. n. 140.

²⁹⁴ Warton 1762, i, 66.

²⁹⁵ Warton 1762, i, 78, 79, 83.

Arthuriin liittyvien tarinoiden vaikutus yhdessä englanninkielisen kirjallisuuden merkkiteoksessa oli paljon suurempi kuin mitä aiemmin oli kuviteltu.

Warton viittaa suoraan vain vaikutushistoriaan analysoidessaan Arthur-tarinoiden merkitystä. Toisaalta hänen ratkaisunsa tukeutua juuri Maloryn Arthuriin saattaa selittyä Maloryn käyttämien Arthur-tekstien luonteella. Helen Cooper on korostanut Maloryn hyödyntäneen nimenomaan varhaisimpia proosamuotoisia romansseja, jotka olivat valtaamassa tilaa säemuotoiselta esitystavalta. Cooperin mukaan kyse ei ollut vain kirjoituksen ulkoasun muutoksesta, sillä proosamuoto liitettiin jo toisen vuosituhannen alussa käsitykseen realistisemmasta kuvaustavasta. Gabrielle Spiegel on nähnyt vernakulaarilla kirjoitetun proosamuotoisen historian syntyneen saman ajatuksen pohjalta. Cooperin mukaan Maloryn *Morte Darthur* olisikin luettava teoksena, joka kommentoi niin satavuotisen sodan kuin Ruusujen sodan 1400-luvulla jakamaa Englantia. Sisällissota tuhoaa myös Arthurin loisteliaan hovin, hän muistuttaa.²⁹⁶

Mikäli ajatus *Morte Darthur* -tarinoiden tavasta kommentoida niin 1200-luvun kirjallisuuden mimeettistä arvoa kuin 1400-luvun poliittista tilannetta hyväksytään, Wartonin ratkaisua on syytä pohtia. On epätodennäköistä, että hän olisi tietoisesti valinnut tekstejä siksi, että ne korostivat proosamuotoisina todenmukaisuuttaan ja joita käytettiin myöhemmin Englannin sisäisen tilanteen kommentointiin. Joka tapauksessa Wartonin *Morte Darthur* -kiinnostus näyttäytyy monimutkaisena kysymyksenä: tarinoita pidettiin pääosin fantasiana mutta ne saatettiin nähdä myös totuudellisuuden vetoavana proosan varhaisena lajina. Tällöin kirjastot olisivat ohjanneet Wartonin hankkimaan materiaalia, joka oli helposti saatavilla, mutta jonka suhde historiankirjoitukseen oli monimutkainen. Todennäköisesti tämä monimutkaisuus näkyi Wartonin tavassa laajentaa keskiaikaisen kirjallisuuden käsittelyä niin, että *History of English Poetry* on hetkittäin lähempänä historiankirjoitusta kuin runouden tutkimusta.

---

²⁹⁶ Spiegel 1993, 2; Cooper 2004, 820–821.

Kirjalliset esikuvat selityksenä

Warton suhtautui varovaisesti löytöönsä Arthur-tarinoiden merkityksestä. Hän suuntasi tarmonsä selvittämään tarinoiden vaikutushistoriaa käyttämällä apunaan filologiaa, jota historioitsijat pitivät yhtenä aputieteenään. Vaikka Warton kirjoitti Arthur-legendan ja romanssien vaikutuksesta Spenserin tuotannossa, hän ei pitänyt niitä hyvinä vaikutteina. *Observations*-teoksessa hän kritisoi havaitsemiaan *Faerie Queene* -runoelman goottilaisia piirteitä. Warton syyttää Spenseriä antiikin tarinoiden väärintulkinnasta, runon rakenteen sekavuudesta ja kyvyttömyydestä sijoittaa tarina oikeaan historialliseen aikaan.²⁹⁷ Warton siis tuomitsi Spenserin ratkaisut vääriksi, mutta hän näki runoelman rakentuneen näille väärille ratkaisuille. Antiikin kirjallisuuden periaatteiden puolustaminen ei silti suojannut häntä kriitikoilta.

Monet Spenseristä kirjoittaneet huomasivat Wartonin korvanneen antiikin esikuvalliset kirjoittajat keskiaikaisilla legendoilla. William Huggins (1696–1761) julkaisi anonyymisti teoksen *The Observer Observed* (1756), jossa hän syytti Wartonia Spenserin esikuvien väärästä tulkinnasta. Huggins oli parhaillaan valmistelemassa Arioston *Orlando Furioson* uutta editiota ja hän oli järkyttynyt Wartonin tavasta laiminlyödä uuden ajan alun italialaisia romansseja. Tämän yksittäisen kysymyksen takaa paljastui huoli siitä, että Warton oli arvostanut romanssien vaikutusta epiikkaa korkeammalle, korostanut keskiaikaista kirjallisuutta suhteessa antiikkiin ja pohjoista taidetta väli-merellisen kustannuksella.²⁹⁸ Hugginsin hyökkäyksen syynä oli se, että Warton ei nähnyt epiikan vaikutusta *Faerie Queene* -teoksessa. Epiikka oli kirjallisuuden arvostetuin lajityyppi, jonka suuriin nimiin luettiin Homeros ja Vergilius, mutta myös sellaiset englantilaiset klassikot kuin *Beowulf*, John Miltonin *Kadotettu paratiisi* ja *Faerie Queene*. Epiikan katsottiin tekevän mahdolliseksi menneisyyden todenmukaisen kuvauksen. Se ei johtunut historiallisten tosiasioista vaan Homeroksen ja Vergiliuksen kaltaisten kirjailijoiden kyvystä esittää kreikkalaiset ja roomalaiset kertomukset

---

²⁹⁷ Ks. esim. Warton 1762, i, 71; Warton 1762, ii, 13, 20. Warton mainitsee Spenserin runoelman sekavan rakenteen (confused construction): se toistaa samoja asioita ja on epätarkka. Warton 1762, ii, 15.

²⁹⁸ Huggins 1756. Huggins palasi teemaansa teoksessaan *Annotations on the Orlando Furioso* ja väitti: “Spenser was an imitator, and Milton an admirer of that work”. Huggins 1757, 1.

universaaleina moraalisisina totuuksina, jotka pätevät edelleen.²⁹⁹ Nämä universaalit piirteet korvasivat tosiasioiden puutteen. Kun Warton siis kyseenalaisti antiikin ja renessanssin epiikan esikuvallisuuden Spenserin runoudessa, hän samalla mullisti käsityksen sen merkityksestä. Jos sen mielekkyys ei ollut universaaleissa esikuvissa, toista perustelua sen tärkeälle asemalle oli vaikea löytää.

Spenserin esikuvien arviointia koskenut kiista huipentui Wartonin ja kirkonmies John Uptonin epäsuorasti käymään keskusteluun. Wartonin *Observations* oli julkaistu Uptonin kannalta pahimpaan mahdolliseen aikaan, sillä hänen oma Spenser-editionsa oli odottanut julkaisua jo muutaman vuoden. Uptonin lähtökohta oli erilainen kuin Wartonin, sillä hän tulkitsi Spenserin nojanneen lähinnä Homeroksen *Iliaan* esikuvaan, mikä painotti *Faerie Queene* -runoelman kreikkalaista ja eepistä taustaa. Upton ei kritisoinut Wartonia suoraan, mutta hän vältti mainitsemasta tämän tutkimusta läheisestä aiheesta huolimatta. Upton ei itsekään kieltänyt Arthur-tarinoiden merkitystä Spenserille, mutta hän uskoi niiden tulleen hänen tietoisuuteensa Geoffreyyn kronikan innoittamana. Hän käytännössä ohitti *Morte Darthur* -teoksen olemassaolon ja väitti sen olevan vain väärin nimetty *Historia regum britanniae*.³⁰⁰ Väite on yllättävä, sillä Upton olisi voinut käydä tarkistamassa näiden kahden teoksen erilaisuuden. Toisaalta 1750-luvulla usko antiikin kirjallisuuden yliveraisuuteen ja keskiajan kansankielisen kirjallisuuden huonouteen eli niin voimakkaana, että tarkistamista saatettiin pitää tarpeettomana. Jopa halveksittu kronikka oli parempi esikuva kuin kansankielinen romansi.

Wartonia ilmeisesti kiusasi Uptonin vaikeneminen, sillä todennäköisesti hän oli vastuussa pilkkarunosta *Ode sent to M. Upton*, joka painotti romanssien merkitystä Spenserin *Faerie Queene* -runoelman tulkinnassa.³⁰¹ Kolme vuotta myöhemmin ilmestyi anonymina julkaistu pamfletti *An impartial estimate of the Reverend Mr. Upton's Notes on the Fairy Queen* (1759). Se syytti Uptonia plagioinnista, koska hän olisi

---

²⁹⁹ Simonsuuri 1979, 14. *Beowulfia* arvostettiin, vaikka siitä ei käytännössä ollut jäljellä yhtään täydellistä versiota. Robert Cottonin kirjaston tulipalossa vaurioitunut versio oli British Museumissa.

³⁰⁰ Upton 1758, i, xxii.

³⁰¹ Warton 1791, 67–68. Oodi julkaistiin Wartonin koottujen runojen edistiössä.

kopioinut vihdoin valmistuneeseen editioon monta sivua Wartonin *Observations*-teoksesta. David Fairer on esittänyt pamfletin olleen todennäköisesti Wartonin kirjoittama, koska siinä kritisoitiin häntä arvostelleita Hugginsia kuin Uptonia. Se myös toistaa Wartonin väitteen *Morte Darthurin* vaikutuksesta Spenserin teoksiin.³⁰²

Pamfletti ottaa kantaa myös keskiaikaisten lähteiden tulkintaan. Tekijä painottaa Wartonin merkitystä:

[Warton] has attentively surveyed the learning and the fashions which prevailed in the age of his poet. He has happily discovered the books which Spenser himself had read, and from whole obscure and obsolete sources he derived most of his principal fictions. By means of these materials, judiciously selected and conducted he has been enabled to give the world a more new and original piece of criticism than any before extant.³⁰³

Wartonia kuvataan esimerkillisenä oppineena, joka ankaran työskentelyn jälkeen on saavuttanut lopullisen totuuden englanninkielisen kirjallisuuden varhaisvaiheista. Lainauksessa korostuu ajatus selvittää Spenserin ”todella lukemat kirjat”, joiden kummallinen maailmankuva selittäisi Spenserin tekstin outoudet. Warton ajatteli voivansa tulkita kirjallisuutta parhaiten tuntemalla siihen vaikuttaneet asiat, kirjat ja tarinat.

David Fairer on todennut Wartonin löytäneen keskiaikaisen kirjallisuuden merkityksen, koska hän pyrki selvittämään, mistä Spenser oli saanut vaikutteensa eikä hän vain luottanut antiikin kirjallisuuden esikuvallisuuteen. Fairer onkin tulkinnut Uptonin ja Wartonin kiistan kummunneen kahdesta erilaisesta tavasta ajatella menneisyyttä. Upton uskoi kauan toistettuihin periaatteisiin, kun taas Warton oli kiinnostunut erilaisista vaikutteista. Fairer näkeekin Wartonin pyrkineen epäpuhtaaseen tulkintaan, joka ottaa huomioon useat perinteet.³⁰⁴ On helppo hyväksyä väite, jonka mukaan Warton yritti laajentaa Spenser-tutkimusten näkökulmaa huomioimalla myös keskiaikaisen kirjallisuuden vaikutuksen. Sitä vastoin Fairerin tapa pitää Wartonia modernin

---

³⁰² *Ode* julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1777 Wartonin runojen editiossa. Ks. Fairer 2000, 52. Wartonista sen todennäköisenä kirjoittajana Fairer 2000, 54. Pamfletissa on esimerkiksi virke, joka toistuu lähes samanlaisena *Observations*-teoksen toisessa painoksessa v. 1762.

³⁰³ Anon *An impartial estimate of...* 1759, 2.

³⁰⁴ Fairer 2000, 60.

intertekstuaalisuuden – tekstuurien kuten Fairer asiaa nimittää – esi-isäksi voi olla harhaanjohtavaa. Myöhemmin pamfletin *Impartial estimate* tekijä toteaa:

There is, however, a strong presumptive proof still remaining, that Mr. Upton knew nothing of the old romance, above-mentioned, of MORTE ARTHUR, till Mr. Warton published his *Observations*. Had he been acquainted with it, he certainly would have mentioned a romance, so frequently followed by Spenser.³⁰⁵

Lainaus johtaa toisenlaisen tulkinnan jäljille, sillä mielestäni Fairer on väärässä analysoidessaan Wartonin lähestymistapaa ainoastaan modernin tekstuaalisuuden käsitteen avulla. Wartonin toimintaa voidaan tarkastella yhä hyvin osana varhaisen uuden ajan antikvaarien tapaa korostaa lähteiden tuntemusta. Jo Arnaldo Momigliano huomautti eräänlaisen kilpailun lähteistä kuuluneen uuden ajan alun antikvarismiin.³⁰⁶ Momigliano viittaa antiikin lähteiden tuntemukseen, mutta sama pätee luonnollisesti myös keskiajalle omistautuneisiin antikvaareihin. Pamfletti korostaisi tällöin Wartonin asiantuntevuutta, koska hän oli niin hyvin perillä kaikista Spenserin teosta selittävästä lähteistä. Hugginsin ja Uptonin kanssa käydyt kiistat olisivat olleet antikvaarisia ja koskeneet lähteiden tuntemista ja hallitsemista enemmän kuin niiden tulkintaa. Warton pyrki osoittamaan hallitsevansa kaikki mahdolliset Spenseriin vaikuttaneet teokset. Samalla hän osoitti kuuluvansa oppineiden yhteisöön, mikä oli edellytys tutkimusten hyväksymiselle.

Historiallinen tulkinta jäljittelystä filologiaan

Arthur-tarinoiden vaikutus Spenserin *Faerie Queene* -runoelmaan käynnisti kiistan, joka ei koskenut ainoastaan sitä, mitä kirjailija oli lukenut. Oppineet alkoivat laajemmin pohtia antiikin, keskiajan ja uuden ajan alun suhdetta keskittyessään kirjallisten vaikutteiden jäljittämiseen. Vaikutushistoriallinen analyysi oli periaatteessa uutta, mutta se sulautui osaksi perinnettä, joka korosti kirjallisten lainojen käyttöä ja kirjallisuuden omaan perinteeseen viittaamista. Kirjallisuusteorian keskeinen käsite jäljittely

---

³⁰⁵ Anon *An impartial estimate of...* 1759, 22.

³⁰⁶ Ks. erit. Momigliano 1950, 286–289.

(*imitation*, lat. *imitatio*) viittasi kirjallisten vaikuttimien, lainojen ja erilaisten versioiden käyttöön uutta teosta luotaessa. Jo klassisessa retoriikassa painotettiin puhujan taitoa hyödyntää edeltäjiensä luomia malleja.³⁰⁷ Uuden ajan alun estetiikassa imitaatio viittasi usein antiikin kirjailijoiden jäljittelyyn. Se heijasteli suhdetta menneisyyteen korostaessaan taiteen tulkitsemisen ja sen arvojen universaaliutta. Alexander Popen ”Imitations of Horace”, joka koostui 11 vuosien 1733 ja 1738 välillä julkaistusta runosta, pyrki osoittamaan klassisten arvojen pysyvyyttä modernisoimalla antiikin satiireja ja kirjeitä. Myös Thomas Wartonin varhaista runoutta sisältävä kokoelma *Odes on Various Subjects* (1746) perustui antiikin teemojen ja metriikan imitaatiolle.³⁰⁸ Wartonille runoilijana, kuten monelle muullekin kirjoittajalle, kirjallisuus paljastui lainausten verkostoksi. 1700-luvulla tämä ajatus oli teoreettinen, sillä se heijasteli kirjallisten konventioiden universaaliutta ja ajattomuutta. Antiikin kirjoittajilla oli tässä verkostossa vahva asema, mutta keskiajan suurelta osin tuntemattomat kirjailijat käytännössä puuttuivat siitä.

Jäljittelyssä ei ollut kyse vain tekstien kopioinnista tai niiden muokkaamisesta uutta käyttöä varten. Se oli aktiivista toimintaa, jossa tekstin modernisointi teki menneisyyden mielipiteet, ajatukset ja tunteet jälleen ajankohtaisiksi. Thomas Wartonin omat kirjoitukset selittävät niin jäljittelyn aktiivisia kuin passiivisia ominaisuuksia. Warton tuntui ajattelevan, että jokainen kirjoittaja jäljitteli ja jokainen teksti olisi siksi uusittu ja ehkä paranneltu versio edeltäjistään. Hän ihmettelikin, mikä erotti kirjallisuuden lainaukset ja samankaltaisten aiheiden varioinnin varkaudesta.³⁰⁹ Näytti siltä, että antiikin kirjoittajat olivat asettaneet sellaiset standardit, joita myöhemmin ei pystytty enää haastamaan; seuraajat olivat joko taitavia kopioitsijoita tai kirjallisia varkaita. Warton ajatteli toisaalla kirjallisuuden ja arkkitehtuurin kohdalla täydellisen kopioimisen olevan mahdotonta.³¹⁰ Analysoidessaan Alexander Popen kirjoittamaa Geoffrey

---

³⁰⁷ Petersen 2000, 54–58. Latinan termi *imitatio* viittasi myös artefaktien tekemiseen ja laajensi näin kreikan *mimesis* termin tarkoittamaa luonnon jäljittelyä.

³⁰⁸ Vance 1983. Toisaalta Wartonin kuuluisin varhainen runo, ”The pleasures of melancholy” oli John Miltonin *Il penseroson* variaatio.

³⁰⁹ Warton 1762, ii, 37. ”We mistake RESEMBLANCES for THEFTS”.

³¹⁰ Warton 1782, 11.

Chaucerin *House of Fame* -runon adaptaatiota Warton tekee selväksi, ettei imitaatio ole aina paras runouden keino:

When I read Pope's elegant imitation of this piece, I think I am walking among the modern monuments unsuitably placed to Westminster-abbey.³¹¹

Warton epäilee imitaation voimaa niin kirjallisuudessa kuin arkkitehtuurissa. Jos historian periodit olivat selkeästi erilaisia, antiikin jäljittely saatettiin kyseenalaistaa samalla tavalla kuin Popen kirjoittama Chaucer-versio.

1700-luvun toisella puoliskolla jäljittelyn teoreettinen merkitys muuttui, kun alettiin korostaa sen intentionaalisuutta. Se luokiteltiin tiedostettua ja tiedostamatonta välittäväksi toiminnaksi. Usein jäljittely korosti kielen roolia. James Harrisin mukaan runoilija ei jäljitellyt vain tekstejä, sillä kieli matkii myös tapoja ja passioita ”selvällä, tarkalla ja määrättyllä tavalla”.³¹² Tämä tarkoitti sitä, että kieli imi itseensä vaikutteita siitä yhteiskunnasta, jossa sitä käytettiin. Sen vaikutuksia ei välttämättä huomannut, mutta ne olivat ratkaisevia.

Richard Hurdin mielestä jäljittely oli tietoista toimintaa, jossa kirjailijat samoja perusideoita käyttämällä pyrkivät löytämään parhaimman mahdollisen ilmaisun kuvamalleen asialle.³¹³ Hurd kuitenkin jatkoi määrittelemällä kolme jäljittelyn periaatetta, jotka ohjasivat kirjailijoita. Ne olivat ”aika”, joka viittasi yhteiskuntien ja kulttuurien välisiin eroihin; ”koulutus”, joka muistutti sosiaalisen aseman luomista eroista ja lopulta ”luonne”, joka symboloi henkilökohtaisia eroja. Hurd totesi jokaisen aikakauden olosuhteiden säätelevän sitä, missä määrin kirjailijat pystyivät jäljittelemään antiikin auktoreita ja 1500-luvun lopun Englannissa tälle oli ollut poikkeuksellisen suotuisa tilanne.³¹⁴ Näin Hurd päätyi ylistämään Elisabetin ajan kirjailijoita, mutta hän korosti heidän etevyytensä syyksi antiikin kulttuurin taitavaa omaksumista. Hänen mielestään Ariosto, Tasso, Spenser ja Milton olivat uudistaneet uuden ajan alun romanssiperinnettä antiikin mallia seuraten.³¹⁵ Hurd ei selittänyt, miten ajalliset eroavaisuudet vaikuttivat

---

³¹¹ Warton 1774, 396.

³¹² Harris 1744, 70, 90. ”[...] clear, precise and definite way.”

³¹³ Hurd 1811, 248. Joseph Wartonin *Adventurer*-kirjoituksesta Vance 1983, 54–64.

³¹⁴ Hurd 1811, *ibid.*

³¹⁵ Hurd 1762, 4. Ks. myös Lynch 2002, 110ff.

jäljittelyyn. Sen sijaan hän korosti hyvän koulutuksen aina painottaneen antiikin kirjallisuuden arvoa ja opettaneen sen uudelleenkäyttöä. Tämä merkitsi sitä, että koulutus varmistti antiikin esikuvallisuuden, vaikka ajat muuttuivat.³¹⁶ Hurd määritteli varsin tarkasti uusklassismin oletetun sisällön todetessaan luonteen ja ajan vaikuttavan siihen tapaan, jolla kirjailija kirjoitti. Lopulta tärkeimmäksi nousi kuitenkin koulutus, joka nosti kirjailijat kuin irti omasta ajastaan, kohti antiikin pysyviä arvoja. Koulutus oli turvannut aina myös englantilaisten kirjailijoiden kyvyn kirjoittaa antiikin standardien arvoisella tasolla.

Periaatteessa Thomas Wartonin halu etsiä kirjallisuuden vaikutteita ei eronnut Hurdin tavasta hahmottaa kirjallisuutta antiikin imitaation avulla. Kumpikin korosti, kuten Joseph Levine on huomauttanut, menneisyyden kirjallisuuden keskeistä asemaa.³¹⁷ Heidän käsityksensä eroavat kuitenkin siinä, että Warton hylkäsi antiikin kirjallisuuden ehdottoman esikuvallisuuden, vaikka hän estetiikan kannalta pitikin sitä parhaana imitaation kohteena. Wartonin valinnan ratkaisi todennäköisesti hänen kiinnostuksensa englanninkieliseen kirjallisuuteen. Sen historiaa ei käytännössä pystynyt kirjoittamaan vain antiikista tulleet vaikutteet huomioimalla. Warton oli huomannut tämän jo varhain. Todennäköisesti 1750-luvun alussa kirjoitettu muistikirja ”Drafts and Notes on Early English Literature” sisältää Wartonin yrityksiä kerätä tietoa anglosaksisten bardien ja kuningas Arthurin ajasta alkaen. Tämän jälkeen hän siirtyy suoraan tarkastelemaan Spenserin runouden ja romanssien suhdetta, joka sitten hallitsi *Observations*-teoksen alkua.³¹⁸

Warton ei analysoinut systemaattisesti, millaisen vaikutuksen Maloryn *Morte Darthurilla* oli tehnyt Spenseriin. Tähän oli luultavasti syynä se, että kansankielien tutkimus ei ollut yhtä kehittyntä kuin klassinen filologia, jonka piirissä oli syntynyt erilaisia tekstien analysoinnin metodeja. Leksikografiat analysoivat sanojen etymologiaa ja arkaaisten kielten osalta ne antoivat tietoja myös sanat synnyttäneestä kulttuurista. Ensyklopediat pyrkivät kattamaan kaiken olemassa olevan tiedon. Filolo-

---

³¹⁶ Hurd 1811, 252–255.

³¹⁷ Levine 1987, 204–211.

³¹⁸ BodL, Warton Papers, Dep.d.624.

gian osuus oli ratkaiseva, sillä tulkinnat perustuivat sanojen etymologiaan. Kolmas julkaisutyyppi olivat erilaiset samaan kokoelmaan mahdutetut tutkielmat. 3–5 sivun mittaiset tekstit olisivat sopineet hieman lyhennettyinä myös kommentaareihin, mutta ne julkaistiin erillisinä.³¹⁹ Filologit pyrkivät päättämään käyttämiensä tekstin luotettavuuden.³²⁰ He esittivät myös ajatuksen alkuperäisen tekstin kirjoittajan näkökulman ja tavoitteiden tuntemisen tarpeellisuudesta. Erasmus Rotterdamilaisen mukaan lukijan tuli luoda uudelleen tilanne, jossa tekstin kirjoittaja oli toiminut.³²¹

Toisaalta antiikin tekstien tulkinnassa saatettiin korostaa niiden allegorista ja retorista lukemista. Lorenzo Vallan (1407–1457) mukaan tekstejä tulkittiin aina nykyhetkestä käsin. Tällöin lukija koetti löytää sellaisia piilossa olevia merkityksiä, jotka vaikuttivat hänen tulkintaansa. Jako nykyisen ja alkuperäisen tarkoituksen etsijöihin konkretisoitui antikistien ja modernistien kiistassa. Edelliset korostivat antiikin tekstien välittämän henkisen perinnön vaikutusta nykyhetkessä, jälkimmäiset tarvetta esittää antiikin tekstit mahdollisimman alkuperäisinä ja omaa aikaansa kuvaavina.³²² Englannissa modernistien läpimurto huipentui Richard Bentleyyn tapaan löytää antiikin teksteiksi luultujen kirjoitusten virheitä, anakronismeja ja oletettuun kirjoitusajankohtaan liian modernia kieltä, jotka viittasivat joko täydelliseen väärennökseen tai sitten alkuperäisen tekstin korruptoitumiseen vuosisatojen kuluessa.³²³

Ensimmäisiä modernistien metodien käyttäjiä englanninkielisen runouden uudistaja oli Lewis Theobald (1688–1744), oppinut runoilija, joka halusi esitellä 1700-luvun lukijoille Shakespearen näytelmät mahdollisen alkuperäisinä, koska hänen mukaansa tär-

---

³¹⁹ Herklotz 2007, 134–136.

³²⁰ Levine 1999, 142–153; Levine 1994, 47–53.

³²¹ Erasmusuksen ja muiden 1400–1500-lukujen oppineiden huolenaiheena oli kuitenkin taitamattomien nykylukijoiden kyvyttömyys antiikin kirjallisuuden tulkintaan. Lukijan piti ymmärtää, miten paljon vaivannäköä tarvittiin oikean tulkinnan saavuttamiseksi. Grafton 1990 ja Levine 1999.

³²² Ross 1998, 209–213.

³²³ Bentley herätti huomiota analysillään Phalariksen kirjeistä, josta tuli Englannin antikistien ja modernistien kamppailun keskeinen todiste. Bentley onnistui näyttämään, että 500-luvulla eKr. eläneen Agrigentumin tyrannihallitsija Phalariksen kirjoittamiksi luullut kirjeet sisälsivät niin paljon anakronismeja ja epätarkkuuksia, etteivät ne voineet olla hänen kirjoittamiaan. Aikaisemmin kirjeitä oli pidetty latinankielisen proosan mallikelpoisina edustajina, mikä tuntui Bentleyyn todistuksen jälkeen. Levine 1994, 49–58.

keintä oli tekijän oma tarkoitus, eivät lukijoiden odotukset.³²⁴ Theobald historiallisti Shakespearen tuotantoa selittämällä tämän kielenkäytön osana satoja vuosia aiemmin alkanutta prosessia. Theobald käytti termiä ”Shakespearen kolikot” (*Shakespeare’s coins*) osoittaakseen, että tämän käyttämät kielikuvat ja ilmaisut eivät olleet hänen omaa keksintöään vaan että hän oli saanut ne edeltäjiensä teksteistä ja sulattanut niistä oman versionsa, saattanut ne siis uuteen muotoon.³²⁵ Kolikot olivat erilaisia, sillä Shakespearen juuret olisivat sekä antiikin että keskiajan kirjallisuudessa. Kolikot tunte-
malla lukija saattoi ymmärtää, mistä teksteissä oli kysymys. Theobaldin mukaan tek-
tien ”hämäryys” perustui kolmeen asiaan:

There are *Obscurities* in him, which are common to him with all Poets of the same Species; there are Others, the Issue of the Times he liv’d in; and there are Others, again, peculiar to himself.³²⁶

Ensimmäiseksi kyse oli kyse kirjallisten lajityypin vaikeaselkoisuudesta. Toiseksi aikakausi kokonaisuudessaan tuotti ongelmia, kun silloin kirjoittaneet henkilöt käyttivät tyylikeinoja, joiden ymmärtäminen oli myöhemmin vaikeaa. Kolmanneksi tekijän ajatukset olivat vaikeasti lähestyttäviä. Theobald ei nähnyt hämäryyttä sinänsä ongelmallisena tai negatiivisena asiana, vaan hänen mielestään se oli vanhemmille teksteille tyyppillistä. Niiden ymmärtämiseksi lukijalla täytyi olla erityistä tietoa menneistä kulttuureista.³²⁷

Jonathan B. Kramnick on nähnyt Theobaldin ennakoineen käännettä, jolloin menneisyyden ja nykyhetken eroa alettiin painottaa. Tämän myötä heräsi perusteellisempi kiinnostus lähteisiin. Kysyttiin, millaisten prosessien tuloksena ne olivat syntyneet ja oliko käsikirjoituksia olemassa erilaisia versioita. Oppineiden piti selvittää tekstien omalatautisuudet ja outoudet sekä kirjallisten lajityyppien mukanaan tuomat kaavamaisuudet. Kramnickin mielestä kyse ei ollut vain antikvaarien pedanttisuudesta, vaan taustalla oli menneisyyden nouseminen yhä tärkeämpään osaan itsenäiseksi ulottu-

---

³²⁴ Theobald oli ollut tyytymätön Alexander Popen ja William Warburtonin toimittamiin aiempiin Shakespearen koottujen laitoksiin. Theobald väitti Popen parannelleen (emendate) Shakespearen tekstejä ja pedantin Warburtonin pilanneen ne turhilla kommentteillaan ja selityksillään. Theobald 1726, vii–viii; Seary 1990, 131–132.

³²⁵ Seary 1990, 173–175.

³²⁶ Cit. Seary 1990, 171–172.

³²⁷ Theobald 1726.

vuudeksi länsimaisessa ajattelussa.³²⁸ Menneisyyden korostaminen merkitsi myös uusklassisen estetiikan kyseenalaistamista. Kun uusklassismi oli korostanut antiikin tekstien uudelleenkäyttöä nykyhetken näkökulmasta, menneisyyden erilaisuutta painottavat halusivat antaa sille oman äänen. Kramnick näkee jaottelun huipentuvan lukijan rooliin: hän oli joko lukemaansa omien kokemusten kautta hahmottava keski-vertoihminen tai sitten tekstejä tietojensa avulla tulkitseva oppinut.³²⁹ Yleistys auttaa hahmottamaan kirjallisuuden arvioinnissa tapahtunutta muutosta, mutta käytännössä ero ei ollut näin selvä.

Historiallisen kirjallisuuden tutkiminen oli yhä enemmän vaikutteiden etsimistä, mikä väistämättä kohdistui varhaisempaan kirjallisuuteen.³³⁰ Oppineet, jotka alkoivat painottaa vaikutteita, eivät olleet historioitsijoita vaan uuden ajan alun kirjailijoiden tutkijoita ja heidän teostensa toimittajia. Earl Wasserman löysi näistä teoksista kolmiosaisen historiallisen metodin, joka koostui tekstien kokoamisesta, kappaleiden ja sanojen selittämisestä sekä vertailusta saman kirjoittajan muiden teosten sekä aikalaisten kirjoitusten kanssa.³³¹ Antiikin asema oli kuitenkin lähes rikkumaton. Shakespearea tutkinut Peter Whalley esimerkiksi yritti vakuuttaa lukijansa antiikin klassikoiden merkityksestä Shakespearen tuotannossa ja Zacharias Grey vertasi Samuel Butlerin *Hudibrasta* Homerokseen, Vergiliukseen ja Miltoniin. Greyn mukaan hänen kirjoittamansa johdanto ja selitykset eivät olleet kirjallisuuskritiikkiä vaan niiden tavoite oli olla ”historiallinen ja selittävä”.³³²

Antiikkiin suuntautuneiden vertailujen joukossa Thomas Wartonin *Observations* saattoi olla ensimmäinen varteenotettava yritys tutkia vaikutushistoriaa laajemmassa perspektiivissä, kun se nosti esiin unohdettuja keskiajan kirjallisuuden vaikutteita. Warton jatkoi tehtävää 1770-luvulla *Historyssa*, jossa hän aloitti keskiajan kirjallisuuden

---

³²⁸ Kramnick 1999, 85–86.

³²⁹ Kramnick 1999, 95–103.

³³⁰ Ks. esim. Wasserman 1937, 219 ff. Tätä näkökulmaa korostivat sellaiset teokset kuin John Uptonin *Critical Observations of Shakespeare* (1746) ja *Remarks on three Plays of Benjamin Johnson* (1749), Francis Peckin *New Memoirs of Life and Poetical Works of Mr. John Milton*, Zachary Greyn editio Samuel Butlerin *Hudibraksesta* (1744), Peter Whalleyn *Enquiry into Learning of Shakespeare* (1748) ja Thomas Newtonin *Kadotetun paratiisin* edition.

³³¹ Wasserman 1937, 215–216.

³³² Grey 1744, i.

analyysin romansseista ja legendoista.³³³ Warton pyrki kääntämään viimeisenkin vaikutussuhteita peittävän kiven halutessaan vakuuttaa lukijan tiedoistaan. Tehtävä osoittautui valtavaksi.

Keskiajan avain: Geoffrey Monmouthilaisen Arthur-tarinat ja ristiretkitarustot

Kysymys keskiajan tekstien totuudellisuudesta ja niiden käytöstä historian tutkimuksen lähteinä tuli keskeiseksi Wartonin *History of English Poetry* -tutkimuksessa. Sen lähtökohtana olivat Geoffrey Monmouthilaisen *Historia regum Britanniae* (n. 1150) ja pseudo-Turpinin *Historia Karoli Magni et Rotholandi*, joiden totuudenmukaisuutta oli epäilty jo vuosisatoja. Kun Warton korosti niiden merkitystä romansseja käsittelevässä johdantotutkielmassa, ”The origins of romantic fiction in Europe”, hän ilmoittautui mukaan vanhaan Englannin keskiaikaa koskevaan kiistaan. Geoffrey’n kronikka perustui keskiaikaisiin legendoihin ja se kertoi, kuinka Aeneaan pojanpojanpoika Brutus oli paennut Brittein saarille. Kronikka seuraa Brutuksen jälkeläisten toimia Englannin kuninkaina. He taistelevat Julius Caesarin roomalaisia joukkoja vastaan. Roomalaisten kuninkaiden jälkeen valtaan nouseva Vortigern pyytää saksia taistelemaan palkkasotureinaan, mutta he kääntyvät kuningasta vastaan. Lopulta Arthur voittaa saksit. Alkaa uusi kamppailu roomalaisia vastaan, joka päättyy Arthurin kuolemaan. Genealoggiaan ja kuninkaan asemaan vedoten Geoffrey loi Englannille yhtenäisen myyttisen varhaishistorian, joka tunnetaan nimellä *Brut*. Käytännössä hänen historiansa oli selvää jatkoa Homeroksen luomalle ja Vergiliuksen välittämälle perinteelle, joka yhdisti kansakuntien alun Troijan hajaannukseen.³³⁴ Geoffrey’n historiaa käytettiin myös kuninkaan perinnöllisen vallan oikeutusta puolustettaessa keskiajalla ja vielä uuden ajan alussa. Arthurin rooli oli tässä kertomuksessa keskeinen, sillä häneen huipentui Brutuksesta alkanut perinne, joka muistutti Englannin hienosta alkuperästä. Geoffrey toisti myytin, jonka mukaan Arthur olisi vallannut puolet pohjoisesta Euroopasta ja

---

³³³ *Morte Darthurin* lisäksi Warton viittasi Chretien de Troyes’n versioon Arthur-legendasta. Warton 1774, 234.

³³⁴ Geoffreysta ja *Historiasta*, ks. esim. Castleden 2000, 31–37; Higham 2002, 224–226; Tahkokallio 2009a ja 2009b.

perustanut monien tarinoiden keskuksena toimineen hovin.³³⁵ Geoffrey yhdisti anekdootteja ja legendoja tavalla, joka teki hänestä keskeisen Englannin monarkian ja varhaisen historian määrittelyssä.

Geoffreyn kronikan todenperäisyys herätti alusta alkaen epäilyjä, mutta vasta reformationin ja humanistisen oppineisuuden kaudella se kyseenalaistettiin. Voimakkaimmin sen oli tehnyt italialaisperäinen humanisti Polydore Vergil, jonka *Anglica historia* (1534) väitti, ettei kronikka ollut luotettava lähde. Tämän jälkeen leimahtaneessa väittelyssä oppineet jakautuivat kahteen ryhmään. Vergiliä puolustivat John Bale ja hieman varovaisemmin William Camden, hänen kriitikkojensa joukossa oli John Leland. Väittelyn jälkeenkin Geoffreyn *Historia regum britanniae* hallitsi Englannin historiaa. Geoffreyn myyttinen kuva maan menneisyydestä ei ollut enää vakavasti otettavan tutkimuksen aluetta, mutta se tiivistä keskeisiä käsityksiä Englannin historiasta. Uuden ajan alkupuolella myös Arthurin rooli kasvoi Brutusta tärkeämmäksi modernin kansakunnan todellisena esi-isänä.³³⁶ Aaron Thompson käänsi kronikan nykyenglannille vuonna 1709, missä yhteydessä Geoffrey esiteltiin menneisyyden autenttisenä edustajana, joka oli ker-tonut englantilaisten varhaisista vaiheista ennen roomalaisten tuloa. Thompson piti Geoffrey epäluotettavana, mutta totesi hänen silti olevan ”tarpeeksi viihdyttävä sekä tavassaan kertoa asioista että asioiden tärkeyden suhteen”. Lisäksi Thompson piti Geoffreyn versiota yhtenäisenä ja mahdollisesti sen takia myös populaarina. Nykyisenkin lukijakunnan ajatuksiin Thompson ajatteli Geoffreyn tekstin edelleen sopivan. Hän väitti sen palvelevan lähdemateriaalina, tosin kertomatta millä tavalla.³³⁷

Kun Thomas Warton nosti Geoffreyn kronikan avausesseensä keskeiseksi lähteeksi, hän todennäköisesti tiesi, mihin oli ryhtynyt. Kerronnallisena ratkaisuna tämä vertautuu *Morte Darthurin* käyttöön Spenser-analyysin tärkeimpänä osana.³³⁸ Vaikutteiden

---

³³⁵ MacDougall 1982, erit. 13. Arthurin ruumiin uskottiin olleen Glastonburyssa, josta se oli löytynyt aikalaisien mielestä Henrik II:n aikana.

³³⁶ Ferguson 1993, 84–95. Geoffreyn puolustajat olivat myös esittäneen Arthur B. Fergusonin mukaan näkökannan, jonka merkitys tuli kasvamaan jatkuvasti: heidän mukaansa uuden ajan oppineiden oli vaikea tulkita vanhaa lähdemateriaalia, koska yhteiskunta oli heille vieras. Ks. Ferguson 1993, 95–99.

³³⁷ Thompson 1718, ii–iii.

³³⁸ 1400-luvulla Arthuriin liittyneet tarinat toimivat Tudor-kuninkaiden propagandana, He nousivat valtaan samaan aikaan, kun William Caxton painoi *Morte Darthurin*. Henrik VII tarttui tilaisuuteen ja

korostamisella oli taas tärkeä rooli, sillä Warton ei väittänyt Geoffrey'n kronikkaa erityisen totuudelliseksi lähteeksi, mutta hän näki Geoffrey'n traditioiden siirtäjänä Englannin varhaisesta historiasta kirjalliseen keskiaikaiseen kulttuuriin. Warton nimittäin uskoi kronikan koostuneen suurelta osin käännöksistä, joissa Geoffrey oli latinantanut muilla kielillä syntyneitä vanhempia tarinoita

I am inclined to think that the work consists of fables thrown out by different rhapsodists at different times, which afterwards were collected and digested into an entire history, and perhaps with new decorations of fancy added by the compiler, who most probably was one of the prosessed bards, or rather poetical historian of Armorica or Basse Bretagne. In this state, and under this form it to have fallen into the hands of Geoffrey of Monmouth.³³⁹

Lainaus kertoo siitä, miten tärkeän roolin Warton antoi Geoffreylle yrittäessään hahmottaa varhaista englantilaista kirjallisuutta. Hän uskoi Geoffrey'n kääntäneen käsikirjoituksen, jonka kokoaja oli yhdistänyt useita aiempien ”rapsodistien” kertomuksia, koristellen niitä oman mielikuvituksensa avulla. Warton kieltää alkuperäisen version olemassaolon täydellisesti viittauksessaan rapsodisteihin, sillä hänen voi tulkita leikittelevän sanan merkityksillä. Rapsodisti tarkoittaa kreikkalaisen suullisen runouden esittäjiä, joita Warton sananvalintansa myötä vertaa keskiaikaisiin Arthurista kertoneisiin runoilijoihin. Termi rapsodia viittasi myös tapaan, jolla erilaiset ja mahdollisesti toisiinsa kuulumattomat osat tai palaset liitettiin yhteen. Wartonin argumentin malli oli todennäköisesti tullut modernisti Charles Perrault'n tavasta tulkita Homeroksen runoutta useiden laulajien kokoamana. Perrault'ta vastustanut antikisti Boileau taas väitti rapsodistien vääristäneen Homeroksen valmiiksi luomia *Iliasta* ja *Odyssiä*.³⁴⁰ Wartonin sananvalinta korostaa sitä, ettei keskiajan Arthur-perinteen osalta ole löydettävissä vastaavaa alkutekstiä. Tarinat olivat asteittain kutoutuneet yhteen jo ennen Geoffrey'n julkaisemaa kronikkaa. Geoffrey'n asema näytti turvatulta, jos hänet tulkittiin kääntäjäksi ja välittäjäksi. Tällöin hän olisi yhdistänyt varhaisemman englantilaisen kulttuurin keskiaikaiseen latinankieliseen sivilisaatioon.

---

väitti Tudorien periytyneen suoraan Arthurin suvusta. Lähes kaikki Tudor-kuninkaat toistivat väitteen. Barczewski 2001, 16–18; ks. myös Smith 1929, 9

³³⁹ Warton 1774, (9).

³⁴⁰ Ikonen 2010, 217–221.

Warton hahmottaa Geoffrey'n aseman olevan lähes samanlainen kuin 1700-luvun antikvaarien ja klassikkoteosten toimittajien. Hän käytti löytämäänsä valmista materiaalia, jonka hän sitten käänsi ja julkaisi. Näin tiedon luotettavuuden ongelma ei koskettanut Geoffrey'a, kuten ei myöskään hänen vertautuvaa Thomas Wartonia. Analyysin tehtävänä oli paljastaa vaikutteiden siirtyminen teoksesta toiseen, ei pohtia niinkään niiden suhdetta todellisuuteen. Toisaalta tätä tulkintaa tarjottiin jo *Historia regum britanniae* -kronikan johdannossa, jossa Geoffrey viittaa arkkidiakoni Walterin toimittaneen hänelle vanhan kirjan, joka sisälsi tapahtumat muokattuna yhtenäiseksi tarinaksi.³⁴¹ Wartonin tapa etsiä vaikutteita siis periytyi sekä uuden ajan alun filologiasta että keskiaikaisista teksteistä, joissa se oli suosittu selitys tekstien alkuperälle.

Myös toinen kronikka, jota Warton käytti johdantoessaan, oli epäilyttävä historian-tutkimuksen kannalta. Kaarle Suuren historia, *Historia Karoli Magni et Rotholand*, oli perinteisesti tulkittu Reimsin arkkipiispa Turpinin (n. 753–800) kirjoittamaksi, mutta Warton päätteli – täysin oikein – sen syntyneen myöhemmin noin vuoden 1100 paikkeilla.³⁴² Kun Geoffrey'n kronikka kertoi Englannin synnystä, *Historia Karoli Magni* keskittyi samassa sävyssä Saksan ja Ranskan alkuvaiheisiin. Sitä pidettiin väärennöksenä, kuten niin moniakin varhaisemman historiankirjoituksen aikaansaannoksia.³⁴³ Kronikka kertoi Kaarle Suuren väitetyistä valloituksista saraseenien Espanjassa ja Kaarlen armeijan johtajana toimineen Rolandin urotöistä. Se oli hyvin suosittu keskiajan Euroopassa ja Warton perustelee sen ottamista toiseksi avaintekstiksi sillä, että se popularisoi Kaarle Suuren hahmon. Wartonin mielestä Kaarle ja Arthur hallitsevat keskiajan romansseja:

Arthur and Charlemagne are the first and original heroes of romance. And as Geoffrey's history is the grand depository of the acts of Arthur, so a fabulous history ascribed to Turpin is the ground work of all chimerical legends which have been related concerning the conquests of Charlemagne and his twelve peers. Its subject is the expulsion of Saracens

---

³⁴¹ Geoffrey of Monmouth 1966, 51.

³⁴² Warton 1774, (3)–(7). Warton ei ollut varma Turpinin henkilöstä, vaan hän määritteli tämän saksilaikseksi munkiksi tai 800-luvun lopulla eläneeksi piispaksi. Warton epäili kronikan totuudellisuutta ja tarkkuutta, koska hän ajatteli saraseenien muokanneen sen sisältöä.

³⁴³ Historiantutkimuksen ja väärennösten suhteesta, ks. Grafton 1990.

from Spain: and it is filled with fictions evidently cogent with those which characterise Geoffrey's History.³⁴⁴

Warton perustelee *Historyn* aloitusta Geoffrey'n ja Turpinin kronikoiden keskiaikaisella merkityksellä. Häntä eivät kiinnostaneet niiden kirjalliset ansiot tai suhde todellisuuteen. Ennen kaikkea ne Wartonin mielestä valottavat Arthurin ja Kaarle Suuren keskeistä asemaa keskiajan kirjallisuudessa ja tarinoissa.

Wartonin painetut teokset tai muistiinpanot eivät paljasta, miten hän oli päätenyt antamaan juuri Geoffrey'n ja Turpinin kronikoille tärkeän roolin. Suurin syy tähän saattoi olla niiden suosio, jonka Warton oli havainnut. Warton nimeää teokset romansseiksi, mutta ne kuuluivat myös keskiaikaiseen kronikkaperinteeseen, tosin poikkeustapauksina lähes täydellisen fiktiivisinä. Joka tapauksessa kummankin suhde historiankirjoitukseen oli monimerkityksinen. Gabrielle Spiegel on nähnyt pseudo-Turpinin kronikan taitavana kirjallisena konstruktiona, joka pyrki irtautumaan ranskalaisesta romanssiperinteestä korostaakseen ritareiden ja aristokratian merkittävyyttä osana heidän 1100–1200-lukujen valtapyyteitään.³⁴⁵ Wartonin tapa nimetä kummatkin kronikat romansseiksi korosti niiden suosiota, mutta samalla Warton saattoi puolustautua syytöksiltä, joiden mukaan hän esitteli epätosiksi tai väärennöksiksi tiedettyjä kronikoita. Termin romanssi käyttäminen varoitti lukijoita niiden kertomien asioiden epäluotettavuudesta.

Warton valitsi kaksi kiistanalaista tekstiä johdattamaan keskiajan kirjallisuuteen. Samalla hän valitsi kaksi teosta, jotka kertoivat ensimmäisellä vuosituhanella eläneiden ritareiden urotöistä ja matkoista sekä eurooppalaisten valtioiden muodostumisvaiheesta, jolloin kulttuuri- ja kirjallisuusvaikutteet yhdistyivät uudella tavalla. Romanssien ja fiktiivisyydestä syytettyjen kronikoiden valitseminen lähteiksi oli uhkarohkeaa. Ne olivat värittyneet kirjoittajiensa, munkkien, ennakkoluuloista, kuten Gilbert Stuart totesi.³⁴⁶ David Hume oli lopettamassa koko varhaisen historian tutkimuksen mahdollomana ja epämiellyttävänä tehtävänä:

The history of past events is immediately lost or disfigured, when intrusted to memory and oral tradition, and that the adventures of barbarous nations,

---

³⁴⁴ Warton 1774, (17)–(18).

³⁴⁵ Spiegel 1995, erit. 81.

³⁴⁶ Stuart 1778, 80–81.

even if they were recorded, could afford little or no entertainment to men born in a cultivated age.³⁴⁷

Todelliseen historiaan eivät näyttäneet mahtuvan ”barbaariset kansat” ja aikakaudet eikä suullinen kulttuuri. Hume mielestä keskiaikaa ei siis kannattanut tutkia, koska se ei ollut merkittävä ajanjakso, mutta myös siksi, että siitä ei ollut olemassa kunnollisia lähteitä.

Tämän takia keskiajan löytämiseen tarvittiin antikvaareja, jotka oman oppialansa perinteitä jatkaen olivat valmiita esittelemään kaikenlaisia ja -arvoisia lähteitä. Mark Salber Phillipsin mielestä tämä oli myös kirjallisten antikvaarien toiminnassa keskeistä: heidän kokoelmansa olivat monesti alkuperäistekstien kompilaatioita ilman syvällisempää analyysiä.³⁴⁸ Varovaisuudesta huolimatta Thomas Wartonin tapa käyttää lähteitä herätti jälleen vastustajat. Aggressiivisin heistä oli nuori antikvaari Joseph Ritson (1752–1803), joka hyökkäsi Wartonin käsityksiä vastaan 50-sivuisessa pamfletissaan *Observations on the Three First Volumes of the History of English Poetry*.³⁴⁹ Warton joutui kiusalliseen asemaan Ritsonin kritiikin tähden, sillä tämä kyseenalaisti Wartonin kyvyn kirjoittaa historiaa, koska hän ei ymmärtänyt lähteitä ja oli tehnyt lukemattomasti virheitä. Wartonin taktiikka näyttää kuitenkin onnistuneen Geoffreyyn ja pseudo-Turpinin esitteilyjen osalta, sillä Ritson ei varsinaisesti puutu hänen johdantotutkielmiinsa. Hän tosin toteaa, ettei Warton pysty niissä käsittelemään otsikon mukaista romanttisen fiktion syntyä.³⁵⁰

Warton ei ollut ainoa virheisiin sortunut. Ritson vertaili Wartonin tutkimuksia Percyn aiemmin julkaistuun *Reliques*-teokseen ja löysi liikaa samankaltaisuuksia. Siteeratessaan keskiajan tekstejä Warton oli tehnyt samoja oikeinkirjoitusvirheitä kuin Percy

---

³⁴⁷ Hume 1983, 5.

³⁴⁸ Phillips 2000, 279.

³⁴⁹ Ritsonin kritiikki oli ehkä odotettua, sillä hän oli jo tullut tunnetuksi ankaran oppineisuuden vaalijana, joka oli mukana useissa lähteiden käyttöä koskevissa kiistoissa. Hänen tietämystään ja tarkkuuttaan pystyi harva kieltämään, mutta Ritsonia pidettiin myös riitapukarina. Ritsonin kirjoituksia luettiin silti ahkerasti ja muut oppineet seurasivat tietoja niiden julkaisusta. Ks. esim. John Bowle–Thomas Warton 18.5.1783 (Warton 1995, 485–486); George Steevens–Thomas Warton 12.4.1785 (Warton 1995, 523). Warton määritteli Ritsonin ”British Museumin opiskelijaksi”. Ks. Thomas Warton–George Steevens 23.10.1782 (Warton 1995, 460).

³⁵⁰ Ritson 1782, 4.

lähes kymmenen vuotta aiemmin, vaikka hän viittasi alkuperäislähteisiin.³⁵¹ Ritson ei pyrkinyt peittämään ironiaa, kun hän pohti ”A song upon the man in the moon” -runon käyttöä näissä kahdessa tutkimuksessa.

It was from the MS. whence the foregoing pieces are extracted that Bp. Percy printed the ballad of RICHARD OF ALMAIGNE (Reliques II.1.) – – of which he has been religiously followed by his learned friend the reverend Mr. Thomas Warton; who nevertheless declares that he had transcribed the ballad before he knew that it was printed in the “SECOND” edition of Percy. – How Unlucky that it should be in the FIRST too! -³⁵²

Huvituksen lisäksi Ritson kertoo käsityksiään tekstin oikeasta tulkinnasta. Hän painotti keskiaikaisen kirjallisuuden fiktiivistä luonnetta ja piti balladeja ja romansseja lingvistisinä lähteinä kielen muutoksesta. Historiallisen lähteen asemaa, sellaisen joka kertoisi yhteiskunnasta, hän ei niille antanut. Tätä ei Wartonkaan tehnyt, mutta hän ohitti kysymyksen ja tyytyi vain viittaamaan teksteihin romansseina. Ritson väitti Wartonin kopioineen Percyn *Reliques*-teosta, mikä oli moninkertaistanut ongelmia, sillä myös Percy oli tehnyt virheitä ja muunnellut alkuperäislähteitä pyrkiessään nykyaikaistamaan niitä.³⁵³

Warton jätti käytännössä vastaamatta Ritsonin kritiikkiin, joka periaatteessa kysyi, mitä Warton halusi sanoa julkaisemillaan teksteillä. Kyse ei ollut englantilaisen runouden kokoelmasta eikä vanhojen tekstien kommentaarista. Todennäköisesti Wartonin tapa etsiä vaikutteita johdatti hänet pohtimaan keskiajan perustekstejä, joiden teemat ja henkilöt näkyivät muussa aikakauden kirjallisuudessa. Ajatus Arthurin ja hänen ritareidensa merkityksestä oli peräisin Elisabetin ajan kirjallisuudesta, kuten viittaus *Observations*-teoksessa vihjaa. Warton on myös saattanut etsiä tekstejä, joissa Arthurin ja ristiretkien asema korostui ja joihin viitattiin usein. Hän päätyi lopulta kahteen esimerkkitekstiin, joissa tuntui tiivistyvän eniten keskiaikaisesti kirjallisuudesta. Warton joutui kuitenkin ratkaisemaan, miten näitä tekstejä pitäisi tulkita.

---

³⁵¹ Ritson 1782, 5.

³⁵² Ritson 1790, 37 n.

³⁵³ Ritson oli oikeassa, sillä myös Percy oli ajanmukaistanut tekstejä. Groom 1999, 10–11, 107–119.

Keskiajan tekstien monikerroksisuus

Suullinen vai kirjallinen kulttuuri?

Käsitellessään keskiaikaisia romansseja ja kronikoita Warton joutui pohtimaan niiden tulkintaa, vaikka hän pyrki ohittamaan kysymyksen niiden totuudenmukaisuudesta. Monet 1700-luvun medievallistit pohtivat tulkinnan perusteita. Lähtökohtana oli universalismi eli klassismiin liittynyt käsitys siitä, että loppujen lopuksi kaikkea taidetta tai ihmisen tekoja voitiin arvioida samanlaisin perustein. Richard Hurd väitti universalismin johtaneen oppineet harhaan heidän pyrkiessään käyttämään oman aikansa periaatteita vanhoja töitä arvioidessaan. Hurd mainitsee esimerkkinä Aristoteleen *Runousopin* sääntöjen soveltamisen muihin kuin antiikin Kreikassa kirjoitettuihin teoksiin. Hän lukee tähän syyllistyneeksi uuden ajan alun oppineet J. J. Scaligerin (1540–1609) ja Daniel Heinsiuksen (1580–1655). Hän väittää esteetikko Shaftesburyn tuoneen universalismin Englantiin ja olevan siksi vastuussa 1700-luvun kirjallisuuden huonosta tasosta.³⁵⁴ Universalismin vastapainoksi Hurd kehottaa huomioimaan jokaisen aikakauden erityisyyden. Hän toteaa keskiajan erikoisuuden ja kummallisuuden selittyvän sen vähäisellä hienostuneisuudella verrattuna 1700-lukuun. Hurd selittää ”barbaareilla” olleen oma filosofiansa, jota ”ei pitäisi tuomita heitä kuulematta” (condemn them unheard). Kirjallisuus oli syntynyt erilaisen yhteiskunnan tuloksena.³⁵⁵

Hurd tiivistää 1700-luvun käsitykset ajallisesti ja maantieteellisesti kaukaisten kulttuurien erilaisuudesta:

Nothing in human nature, my dear friend, is without reasons. The modes and fashions may appear, at first sight, fantastic and unaccountable. But they, who look nearly into them, discover some latent cause of their production.³⁵⁶

---

³⁵⁴ Hurd 1811, i. 66; ii, 4. Teoksessa *Dialogues on the Use of Foreign Travels* Shaftesbury ja John Locke väittelivät. Locke voitti puolustaessaan papistoa, kun taas Shaftesbury inhosi ”munkkimaista koulutusta” (monkish education). Ks. Rivers 2000, 156.

³⁵⁵ Hurd 1762, 3.

³⁵⁶ Hurd 1762, 1–2.

Hurd ei ollut relativisti sanan nykyaikaisessa merkityksessä, mutta hän tahtoi tarkastella menneisyyden yhteiskuntia ymmärtäen niiden erilaisuutta. Hurd koki todennäköisesti olevansa uuden ajattelutavan esitaistelija, sillä esimerkiksi Thomas Warton ajatteli aikaisempien oppineiden pitäneen romansseja vääristelyinä ja turhanpäiväisinä.³⁵⁷ Miten Hurdin toivoma uudenlainen tulkinta saavutettaisiin? Hän ei itse halunnut vastata kehotukseensa, sillä historioitsijana tai antikvaarina toimiminen ei häntä kiinnostanut.³⁵⁸ Hurdin ystävästä Warton pyrki tekemään toisella tavalla ja katsomaan, mitä lähteillä oli kerrottavana.

Jo *Observations*-teoksessa Warton oli osoittanut käyttävänsä taitavasti keskiajan unohdettua, suullisena perinteenä myös elänyttä kirjallisuutta. Warton oli todennäköisesti tutustunut antiikin tutkimuksen uusiin suuntiin lähinnä englantilaisten Thomas Blackwellin (1701–1757) Homeros-tutkimuksien avulla. Blackwell ajatteli Homeroksen toimineen aikansa primitiivisessä maailmassa, joka erosi paljon esimerkiksi 1700-luvun englantilaisesta kulttuurista. Blackwellin mukaan Homeroksen tekstien ymmärtämiseksi piti tutustua runojen syntyajan ja -ympäristön kuvauksiin.³⁵⁹ Osittain juuri homeerisen kirjallisuuden tutkimuksessa herättiin ensimmäisenä miettimään kulttuurin suullisuuden merkitystä varhaisen runouden esitystavoille. Thomas Blackwell oli väittänyt homeerisen runouden syntyneen suullisena ja tulleen vasta myöhemmin kirjatuksi nykyisin tunnettuun muotoon. Blackwell myös vertaa *Iliasta* ja *Odysseiaa* bardien runouteen.³⁶⁰ Vertailukohta Wartonin *History of English Poetry* -teokseen on ilmeinen. Warton esitti Geoffreyn käyttäneen käsikirjoitusta, joka puolestaan oli koonnut kirjalliseen muotoon kauan vaikuttanutta suullista Arthur-perinnettä. Wartonin ja Blackwellin tavassa esittää varhaisen runouden säilyminen yhdistyi kaksi 1700-luvun tutkimukselle tyypillistä ratkaisua. Ensiksi ajatus löydetyistä käsikirjoituksesta, joka sisältää ainutlaatuista tietoa. Toisaalta kyse oli elävästä ja alkukantaisesta suullisesta

---

³⁵⁷ Warton 1774, 209.

³⁵⁸ Hurd 1762, 24–25. Hurd totesikin keskiaikaisten tekstien lukemisen olevan kannattamatonta puuhaa, sillä ”sama tieto voitaisiin saavuttaa helpommin”. Hurd suositteli ranskalaisen antikvaari Sainte-Palayen tutkimuksia, jotka antaisivat keskiajasta kattavan kuvan.

³⁵⁹ Foerster 1947, 27–31.

³⁶⁰ Blackwell 1735, 81, 125. Ks. myös Simonsuuri 1979, 14, 46–64; Haugen 1998, 315–318. Blackwellin mukaan Homeros oli kuullut runot Phemius-nimiseltä runonlaulajalta, jota Blackwell piti kreikkalaisena bardina.

kulttuurista, jonka saattoi edelleen tavoittaa syrjäseuduilta tai sitten onnekkaan käsikirjoituslöydön avulla.

Kiinnostus suulliseen kulttuuriin kasvoi, kun kansanrunoutta alettiin kerätä 1760-luvulta alkaen. Vuosien 1760–1775 välillä sekä Englannissa että Saksassa etsittiin kansankielisen kirjallisuuden alkua suullisesta runoudesta. Varsinaisesti skotlantilainen James Macpherson (1736–1796) popularisoi niin ajatuksen suullisen runouden kuin kansankielisen kulttuurin julkaistessaan kolme kokoelmaa ylämaalta keräämiään runoja, jotka hän väitti varhaisen runoilijan Ossianin luomiksi. *Fragments of Ancient Poetry* (1760), *Fingal* (1762) ja *Temora* (1763) saivat aikaan väittelyn runojen keräämisen metodista. Macpherson kertoi kirjoittaneensa runot muistiin esitysten perusteella, joiden hän väitti toistaneen 200-luvulla eläneen Ossianin sepittämät runot.³⁶¹ Keskustelua syntyi myös siitä, missä määrin suullista perinnettä yleensä voitaisiin käyttää lähteenä, koska se muokkautui ja oli riippuvainen esittäjistään. Samaten suullisen perinteen kirjaaminen herätti kiinnostusta.

Macpherson teki suullisesta runoudesta kansakuntaa kiinnostava kysymyksen vaihtamalla painatuksen Kreikasta Skotlantiin, jonka muinaisen kulttuurin merkitystä runous korosti. Muut skotlantilaiset tarttuivat nopeasti tähän ajatukseen. Antikvaari John Pinkerton toimitti teoksen *Scottish Ballads* (1781), jonka johdannossa hän otti voimakkaasti kantaa suullisen viestinnän puolesta keskeisenä kanssakäymisen välineenä ennen kuin kirjoitustaito keksittiin. Pinkerton käytti todisteita antiikin Egyptistä Englantiin ja Skotlantiin. Kirjallisuus ei ollut kaiken mitta, sillä Pinkerton muistutti goottien olleen lukutaidottomia, mutta olleen esimerkiksi käsityötaidossa roomalaisia etevämpiä.³⁶² Puolustavasta sävystä huolimatta Pinkertonin oli vaikea päättää, millainen lähde suullinen runous oli. David Herd kertoi *Ancient and Modern Scots Songs* -kokoelmassa käyttäneensä ”maalaisten muistia” apunaan, sillä kaukana keskuksista eli

---

³⁶¹ Apo 2005, 233–236; Kidd 1993, 221–222. Macphersonin keräämien runojen aitoutta epäiltiin alusta alkaen, mutta monet skotlantilaiset oppineet tukivat häntä. Runot kertoivat skotlantilaisten suuruuden ajasta ja niiden löytämiseksi Macpherson oli alun perin myös matkaan lähetetty.

³⁶² Pinkerton 1781, esp. ix–xvii.

omanlaisensa runous.³⁶³ Suullinen kulttuuri ei kuitenkaan viitannut vain primitiivisyyteen. Filosofin Adam Fergusonin totesi ”kansanomaisen tason” (popular standard) -tasoa sivilisaation laatua. Todella primitiiviset kulttuurit eivät kehittyneet vastaavien kulttuurin muotojen puuttuessa.³⁶⁴

Macpherson jätti jälkensä antikvaarien ja historioitsijoiden metodeihin. Hän vertaili runoja ja pyrki kokoamaan niistä mahdollisimman autenttisen version. Lisäksi Macpherson oli ensimmäinen henkilö, joka otti suullisen runouden täysin kirjallisen veroisena. Hän jopa esitti käyttävänsä runoutta lähdemateriaalina kertomaan unohdetusta perinteestä.³⁶⁵ Monet vernakulaarisen kirjallisuuden tutkijat pyrkivät vähättelemään Macphersonia ja muita suullisen kulttuurin puolestapuhujia. Thomas Percy kritisoi Macphersonia voimakkaasti mutta epäsuorasti julkaisussaan *Five Pieces of Runic Poetry*, joka on oppinut, teksteihin keskittyvä julkaisu. Oli todennäköistä, että runot olisivat olleet alun perin suullisia, mutta Percy korostaa kirjallisten versioiden ainutkertaisuutta ja aitoutta. Suullinen esitys ja vaihtelut eivät olleet päässet pilaamaan niitä.³⁶⁶ Samanlaisen ratkaisun teki Thomas Warton pyrkiessään osoittamaan, miten Geoffrey Monmouthilainen oli yhdistellyt varhaisia suullisia kertomuksia kokonaisuudeksi. Koska erilaiset fragmentit oli yhdistetty vasta kirjallisissa esityksissä, se oli tutkimuksen lähtökohta.

Percyn *Reliques* kokosi yhteen materiaalia, jonka hän oli kerännyt käsikirjoituksestaan ja kirjastokäynneillään. Percy määritteli sen ”soneteiksi, balladeiksi, historiallisiksi lauluiksi ja runomittaisiksi romansseiksi, joita keskiajan minstrelit olivat esittäneet.³⁶⁷ Hän esitteli itsensä nimenomaan käsikirjoitusten tutkijana, vaikka ei ajatellut, esittelemiensä runojen olleen aina kirjallisia. *Reliques*-teokseen liittämässään kirjoitelmassa

---

³⁶³ Herd 1769, iv.

³⁶⁴ Ferguson 1799, i, 240.

³⁶⁵ Haugen 1998, erit. 314–315; Weinbrot 1993, 530–571.

³⁶⁶ Margaret Clunies Ross on huomannut Macphersonin *Fragments*- ja Percyn *Five Pieces* -teoksen nimiösvuon samankaltaisuuden. Clunies Ross 2001, 20. Percy epäili Macphersonin rehellisyyttä. Kirjeessä William Shenstonelle hän kritisoi monia *Fingalissa* julkaistuja asioita ja tokaisi lopulta: “the piece is not what it is made to pass for”. Thomas Percy–William Shenstone 22.2. 1762 (*Percy Letters* 1977, 141–142).

³⁶⁷ “Sonnets, Ballads, Historical Songs, and Metrical Romances”. Percy lisäsi tämän määritelmän *Relique* -teoksen neljänteen painokseen. (Percy 1794, xi.).

”Essay on the ancient minstrels in England” hän totesi runojen olevan kansanomaisia ja suullisia. Hänen mielestään ne olivat olleet ”tavallisten ihmisten ilona”, mikä teki niiden julkaisusta perusteltua.³⁶⁸ Percy korosti runojen tulleen painetuksi alkuperäisessä asuunsa. Thomas Warton oli samalla kannalla kuin Percy, vaikka hän kirjoitti minstreleistä suullisten esitysten taitajina, jotka muuntelivat lauluja tarpeen mukaan. Hän kertoo esimerkiksi munkkien pyytäneen minstreleitä viihdyttämään heitä juhlissa. Warton myös mainitsee joitakin asiakirjoista löytämiään minstreleiden esittämiä lauluja nimeltä.³⁶⁹

Percyn ja Wartonin tapa kirjoittaa suullisesta runoudesta päätyi jälleen Joseph Ritsonin hampaisiin, sillä tätä harmitti erityisesti minstreleiden osan korostaminen. Ritson väitti, että näitä ei todellisuudessa ollut olemassakaan:

[...] a character that existed only in the imagination of those who contrived the device or pageant in which he is introduced, and who had met with him in *Morte Arthur*, which appears to have been well studied for the occasion.³⁷⁰

Ritson pilkkasi Percyn ja Wartonin tapaa selittää kaikki minstreleillä, koska nämä oli mainittu Arthur-runoissa. Sen sijaan he eivät olleet esitelleet todellista suullista runoutta. Ritsonin kritiikin jälkeen Percy suhtautui minstreleihin aiempaa varovaisemmin. Hän muutti ja laajensi *Reliques*-teoksen neljättä painosta, missä hän myös pohti uudelleen minstreleiden osuutta. Hän irrotti heidät suullisesta runoudesta korostamalla heidän rooliaan keskiaikaisina viihdyttäjinä, jotka kuvasivat ritarien maailmaa. He innoittivat Chauceria kirjoituksillaan.³⁷¹

Percyn lailla Thomas Warton pitäytyi käsikirjoituksissa ja vanhoissa painoksissa. Vaikka hänen tutkimuksensa keskittyi normannivalloituksen jälkeiseen kirjallisuuteen, suullisen runouden läpimurto vaikutti myös tähän aikaan. Wartonin mielestä kirjalliset romanssit olivat jatkaneet suullista perinnettä, jossa ”suurimpana viihdykkeenä oli kuunnella kertomuksia romanttisista seikkailuista ja taisteluista”. Suurinta osaa näistä

---

³⁶⁸ Percy 1794, xlviii. [...] ”the delight of the common people”.

³⁶⁹ Warton 1774, 89–90.

³⁷⁰ Ritson 1790, iii, viii–x. Ritson jatkoi eräässä mielessä Percyn tulkintaa, sillä hän ei kieltänyt minstreleiden olemassaoloa kokonaan ja jopa mainitsi mannermaisista esiintyjistä, jotka tekivät ja esittivät romansseja ja lauluja.

³⁷¹ Percy 1794, 18–51. *Reliques*-teoksen myöhemmät painokset perustuivat tähän editioon.

tarinoista ei koskaan kirjoitettu muistiin.³⁷² Warton jätti oven auki myös suulliseen kulttuuriin huomauttamalla runojen alkuperäisen version olevan joskus runonlaulajien ajalta.

Warton väitti Geoffrey'n ja pseudo-Turpinin kronikoiden kirjallistaneen suullista traditiota. Hän toisti Geoffrey'n oman väitteen siitä, että hänen kronikkansa oli perustunut alkutekstille, jonka oxfordilainen kirkonmies Gualter oli löytänyt matkaillessaan Armoricassa. Se oli kirjoitettu armorican kielellä ja oli nimeltään *Brut-y-brenhined* eli Englannin kuninkaiden historia. Geoffrey käänsi käsikirjoituksen latinaksi ja lisäsi siihen joitakin osia, jotka joko Gualter oli kertonut, hän oli itse keksinyt tai muut lähteet olivat ne maininneet. Warton väitti kronikan olleen tarinakokoelman, jossa kirjallinen ja suullinen kulttuuri kohtasivat:

I am inclined to think that the work consists of fables thrown out by different times, which afterwards were collected and digested into an entire history, and perhaps with new decorations and fancy added by the compiler, who most probably was one of the professed bards, or rather poetical historian, of Armorica or Basse Bretagne.³⁷³

Warton käänsi huomion Geoffrey'sta niihin tarinoihin, joita tämä oli käyttänyt. Geoffrey'n kronikka jatkoi olemassa olevaa perinnettä.

Wartonin selityksen merkityksen ymmärtää paremmin, kun sen suhteuttaa Geoffrey'n kronikan vaiheista annettuihin tulkintoihin. Geoffrey itse tarjoilee ajatusta, että hän on koonnut kronikan muilta saamiensa lähteiden avulla tai jopa ainoastaan kääntänyt vanhan walesilaisen käsikirjoituksen latinaksi. Kuuluksia Merlinin ennustuksia sisältävän jakson alussa Geoffrey esittelee osan taustaa väittäen kääntäneensä sen Lincolnin piispa Alexanderin toiveesta. Tämän takia ennustuksia on pidetty joskus erillisenä, itsenäisenä tekstinä. Käsitukset Geoffrey'n omasta panoksesta ovat vaihdelleet, mutta yleensä on päädytty Alan Lupackin tapaan esittämään, että Geoffrey lainasi paljon vanhemmasta perinteestä ja keksi loput itse. Lopullista vastausta eri teemojen alkuperästä ei voida

---

³⁷² Warton 1774, 37–38. "[...] chief entertainment was to listen to the recital of romantic and martial adventures". Warton uskoi löytäneensä vain yhden romanssin, *Geste of King Horn*: "[...] from the most ancient period, and even that proved to be a translation from French". Warton 1774, 38.

³⁷³ Warton 1774, (9).

antaa.³⁷⁴ Joka tapauksessa Geoffrey'n teksti oli kirjallinen, eikä siinä näkynyt viittauksia suulliseen esitystraditioon kuten kuulijoiden puhuttelua. Mielestäni tämä saattaa olla avain sen keskeisyyteen Wartonin tutkimuksissa, ei niinkään sen välittämä Arthur-tietous. *De regum britanniae* oli 1100-luvun kirjoitetun proosan keskeinen suunnan- näyttäjä enemmän kuin Arthurista kertova teos.

Wartonin mielestä suullinen runous kuului samaan luokkaan kuin taikausko. Ne olivat yhdistyneet muihin kulttuurin muotoihin, jotka hävisivät tieteiden noustessa ja kriittisen ajattelun terävöityessä keskiajan lopussa. Warton yritti selittää kirjallisuuden alkuperää kuvaamalla sen myyttistä menneisyyttä:

[...] those who sung or recited adventures either tragic or comic, which excited either compassion or laughter. They were accompanied with the most renowned harpers, among which were Orpheus, Arion, Chiron and the Briton Glaskerion. Behind these were placed 'by many a thousand time twelve,' players on various instruments of music. Among the trumpeters are named Joab, Virgil's Misenus, and Theodamas.³⁷⁵

Tällainen yltäkylläinen tapa esittää runoutta oli Wartonin mielestä olemassa vielä toisella vuosituhannella sillä perusteella, että runouden keinot kuten alkusointu soveltuivat suulliseen ilmaisuun.³⁷⁶ Suulliset esitykset jatkuivat keskiajan ”hengellisen viihteenä”, koska katolisessa liturgiassa pappi esiintyi seurakunnalle suullisesti opeteltuaan tekstin ulkoa.³⁷⁷

Historioitsija Robert Henry oli jossain määrin toista mieltä korostaessaan modernin englannin kielen vakiintuneen vasta kirjoituksen ja kirjapainotaidon vaikutuksesta. Henryn mielestä suullisen kulttuurin ylivalta oli tuhonnut varhaisen englannin:

The language of the period, if necessary to discriminate its peculiar style, was unpolished and oral; its character is rude simplicity, neither aspiring to elegance, nor solicitous of ease, but written as it was spoken without regard to selection or arrangement.³⁷⁸

Warton ja Percy olisivat todennäköisesti voineet allekirjoittaa väitteen, sillä he mielsivät itsensä kirjallisen kulttuurin tutkijoiksi. Wartonin tulkinnassa romansseilla oli keskeinen

---

³⁷⁴ Lupack 2004, 24–28.

³⁷⁵ Warton 1774, 393. Geoffrey Chaucerin *House of Fame* oli runon esikuva.

³⁷⁶ Warton 1774, 12.

³⁷⁷ Warton 1774, 18. Warton käytti todisteena antikvaari William Langbarden (n. 1570) kuvausta, jossa pappi esitti Kristusta, Mariaa ja muita evankeliumin henkilöitä yksi kerrallaan. Ks. Warton 1774, 240.

³⁷⁸ Henry 1771–1793, vi, 660.

rooli, sillä ne symboloivat siirtymistä kirjalliseen vernakulaariseen kauteen. Klaus Stierstorfer onkin huomauttanut, että Wartonin tarkoituksena oli ennen kaikkea kirjoittaa Englannin kirjallisuuden kauan odotettu historia ja suullisen perinteen huomioiminen olisi ollut liian radikaali ratkaisu teoksessa, jonka piti vakiinnuttaa käsitys englantilaisen kirjallisuuden valtavirrasta.³⁷⁹ Warton ymmärsi keskiaikaisen suullisen kulttuurin merkittävyyden, mutta hän ei koskaan pohtinut laajemmin, mitä hänen tekemänsä rajaukset merkitsivät.

Wartonin ja Percyn toiminta voidaan myös nähdä osana vernakulaarisen kirjallisuuden tekemistä hyväksyttäväksi korostamalla sen kirjoitettua luonnetta. Peter Burke on analysoinut yläluokan ja kansankulttuurin erkaantuneen toisistaan 1650-luvulta alkaen. Siinä vaiheessa, kun ero oli selkeä, löydettiin kansankulttuuri mielenkiintoisena, korkeakulttuurista erillisenä, ilmiönä.³⁸⁰ Percyn ja Wartonin tapa korostaa kirjallista aineistoa poisti kansanomaisena pidetyn suullisen kertomusperinteen kirjallisuushistoriasta. Macpherson taas korosti sitä ainoana todellisena kirjallisuutena. Kyse on lopulta siitä, paljonko suullisen ja kirjallisen kulttuurin vastakohtaisuutta halutaan korostaa. Joka tapauksessa Macphersonin esittelemän runous liittyi osittain ensimmäisen vuosituhannen maailmaan, vaikka sitä esitettiin hänen mukaansa edelleen. Wartonista taas tuli kirjallisen maailman esittelijä, joka ei kuitenkaan halunnut rajata näkökulmaansa oppineisiin tai eliittiin.

Allegoria ja kronikka kirjallisuuden määrittäjänä ja tulkinnan ongelmana

Suullinen kulttuurin merkitys ei ollut ainoa keskiaikaisten tekstien vierautta korostanut piirre. 1700-luvulla ymmärrettävyyden esteeksi nimettiin usein allegorisuus. Allegoria oli perinteinen kulttuuriin sidottu tyylikeino, jonka merkitys oli vähentynyt 1700-luvulla. Kreikassa termi tarkoitti ”toisilla sanoilla puhumista” ja viittasi kielen taipumukseen verhota todellisuutta. Allegorian käyttö poisti periaatteessa uskon siihen, että sanojen merkitys olisi sama asia kuin se, mistä ne pinnalta näyttäen kertoivat. Tämän

---

³⁷⁹ Stierstorfer 2001, 67–68.

³⁸⁰ Burke 1994, erit. 280ff.

saattoi tulkita joko onnekkaaksi tai ongelmalliseksi asiaksi. Keskiajan uskonnollisissa teksteissä kuten saarnoissa, moraalinäytelmissä ja unikuvaüksissa allegorioiden käyttö oli yleistä. 1400–1500-luvulta alkaen allegoriat vähenivät näissä kirjallisuudenlajeissa, mutta niistä tuli hovissa esitettyjen näytelmien ja naamiaisten keskeinen ilmaisukeino. Sen avulla ylistettiin hovia ja kuninkaan valtaa. Vaikka allegoriat esiintyivät muissa kirjallisuuden lajityypeissä merkityksensiirron apuna, niitä pidettiin nimenomaan hoveissa esitetyn kirjallisuuden ilmaisukeinona³⁸¹

Allegoria oli paitsi puheen ja kirjoituksen keskeinen retorinen keino myös teksteille historiallisia kerroksia luova tai niitä poistava ilmaisumuoto. Keskiajan kirjoittajien ja lukijoiden apuna ollut neljän tulkinnan malli tuki allegorian merkitystä, koska siinä tärkeintä oli päästä tekstin pintatason alle. Tekstissä näkyvä taso oli vain lähtökohta mietiskelylle, jossa paljastuivat sen todelliset merkitykset.³⁸² Kristillinen tulkinta periaatteessa yhdisti varhaiset kristilliset tekstit nykyhetkeen, mutta yleensä tarkoituksena ei ollut korostaa tekstien kirjoittamishetken ja oman ajan erilaisuutta. Tekstit eivät myös kiinnostaneet ajanlaskun alun kulttuurin heijastumina. Hovien käytössä allegoria taas yhdisti antiikin kreikkalais-roomalaisen taruston oman ajan tapahtumiin, mutta todellisuudessa menneisyyden ja nykyhetken suhde jäi määrittämättä.³⁸³

Allegorioiden suhde menneisyyteen sisälsi kuitenkin myös toisen ulottuvuuden. Ensiksi niiden merkitys keskiajan tai uuden ajan alun kirjallisuudessa oli niin näkyvä, että tuolloin kirjoitetun kirjallisuuden arvioinnissa oli välttämätöntä kiinnittää niihin huomiota. Toiseksi allegorioita pidettiin vaikeana tyylikeinona. 1600-luvun lopun kristillinen kirjailija John Bunyan totesi niiden olevan ”tummiä ja pilvisiä” (*dark and cloudy*) ja hämärtävän tekstin merkityksen.³⁸⁴ Näin vanhempien tekstien allegoria sinänsä korosti tekstin erilaista luonnetta verrattuna 1700-luvun kirjallisuuteen. Läpinäkymättömänä pidetyn, maailman ja kielen eriparisuutta korostavaan tyylikeinon

---

³⁸¹ Fletcher 1973–1974, i, 42–44.; Mucci 2003, 298–299.

³⁸² Nelitasoisesta tulkinnasta Smalley 1964, 26–29; Tunturi 2000.

³⁸³ Rivers 1994, 159–162; Mucci 2003, 300–302.

³⁸⁴ Mucci 2003, 304.

viittaamalla kirjallisuushistorioitsijat saattoivat myös selittää tekstien erityisiä luku-
tapoja vaativaa vaikeatulkintaisuutta

Vaikka Thomas Warton eli aikana, joka ei ollut innostunut allegorioista, hän joutui kiinnittämään niihin huomiota siksi, että hänen ensimmäisen analyysinsä kohde, Spenserin *Faerie Queene*, oli todennäköisesti uuden ajan alun eniten allegorioilla leikittelevä teos. Se sisälsi allegorioin esitettyjä vertauksia niin antiikin kuin kristilliseen perinteeseen, minkä lisäksi koko teos oli totuttu näkemään allegoriana kuningatar Elisabetin vallasta. Warton kritisoi Spenseriä, kun tämä syyllistyi ”huolettomaan liioitteluun” liiallisen allegorisuuden takia.³⁸⁵ Tällaisten väitteiden takia Laurence Lipking on esittänyt Wartonin suhtautuneen vihamielisesti allegoriaan läpi elämänsä.³⁸⁶ Todellisuudessa Wartonin käsitykset eivät olleet näin suoraviivaisia. Klaus Stierstorferin mukaan Warton suhtautui allegorioihin vakavammin *History of English Poetry* -teoksessa.³⁸⁷ Havainto on oikea, sillä Warton suhtautui 1770–1780-luvulla ongelmattomammin allegorioiden käyttöön keskiajan kirjallisuudessa. Yhdessä muistiinpanossa Warton jopa aikoi kirjoittaa koko kirjallisuushistorian tästä näkökulmasta:

[...] idea of English poetry as a series of allegories leading up to Spenser with the old scheme of refinement in versification.³⁸⁸

Allegorioiden merkitystä lisäsi se, että koko keskiaikainen yhteiskunta nähtiin niiden varaan rakentuvana. Yhteiskunta näyttäytyi tällöin aikakaudella laajasti käytetyn kirjallisen tyylikeinon jatkeena. Thomas Wartonin mukaan keskiajan ihmiset käyttivät paljon leikkisää mielikuvitusta (*fancy*), minkä takia he viittasivat tietyillä allegorisilla ilmauksilla esimerkiksi sellaisiin konkreettisiin asioihin kuten rikkauteen:

This was the age of magnificence and shew; when a profusion of the most splendid and costly materials were lavished on dress, generally with little taste and propriety, but often with much art and invention.³⁸⁹

Warton näytti ajattelevan, että keskiaikaiselle ajattelulle, kuten myös allegorioiden käytölle, oli tyypillistä hyvän maun välttämisen ja kekseliäisyyden yhdistelmä. Koska

---

³⁸⁵ Stierstorfer 2001, 75–76; Warton 1762, 15.

³⁸⁶ Lipking 1970, 359.

³⁸⁷ Stierstorfer 2001, 75–76.

³⁸⁸ BodIL Dep.d.324.

³⁸⁹ Warton 1774, 376.

hyvän maun vaatimus oli varsinkin 1700-luvun alkupuolen taidekriiikin keskeinen ohjenuora, tällainen allegorisuuden ja huonon maun yhdistelmä oli todennäköisesti erityisen ongelmallinen.³⁹⁰

Warton ei ollut taideteoreetikko, joka olisi eritellyt allegorioiden luonnetta, vaan hän pohti niiden merkitystä esimerkkitekstien avulla. Hän löysi hyvän esimerkin kuvaamaan ilmiötä pohtiessaan *Roman de la Rose* -runoelmassa³⁹¹ esiintyviä allegorioita. Tämä alun perin ranskankielinen 1200-luvulla kirjoitettu oleva allegorinen runo oli käännetty pian myös englanniksi nimellä *Romaunt of rose*. Wartonin aikana kääntäjäksi uskottiin Geoffrey Chaucer, mikä lisäsi alkuperäistekstin kiinnostavuutta. Aikanaan suosittua teosta ei ollut painettu 200 vuoteen ja Warton käytti Bodleian Libraryssa ollutta käsikirjoitusta.³⁹² Warton muistutti romanssin tärkeydestä ja suosiosta, sitä myytiin Pariisiin kaduillakin, mikä teki siitä keskiaikaisen romanssikirjallisuuden keskeisen teoksen.³⁹³

Roman de la rose teki mahdolliseksi pohtia keskiaikaisen allegorian olemusta, sillä se yhdisteli aikakauden runojen tuttuja teemoja, kuten unen kuvaus, poikkeuksellisiin, kuten rakkauden korostaminen. Kertoja näkee unen, jossa hän menee muurien ympäröimään puutarhaan. Kun hän etsii sopivaa ruusupensasta, rakkauden jumala ampuu häneen nuolia, joiden ansiosta hän rakastuu ikuisesti yhteen kukkaan. Hän yrittää saada sen itselleen. Jo teoksen alussa viitataan sen esittämien unikuvien vaikeatulkintaisuuteen: ne näyttäytyvät valheina ja tarinoina. Silti niiden merkitykset voivat selvitä myöhemmin.³⁹⁴ Monitulkintaisuus ja vaikeus yhdistyivät näin näennäiseen epäluotettavuuteen, mikä johti uuden ajan alussa erilaisiin tulkintoihin *Roman de la rose* -allegorian uskonnollisuudesta. Warton viittasi painetun edition esipuheeseen vuodelta 1538, jossa runoelma esitetään läpikotaisin kristillisenä. Ruusu symboloi ”...armon tilaa, tai jumalallista viisautta, tai ikuista kauneutta, tai pyhää neitsyttä.” Metaforien avulla

---

³⁹⁰ Ikonen 2010, 169–170.

³⁹¹ Teoksesta käytetään joskus nimeä *Ruusuroomaani*. Koska sitä ei ole käännetty ja koska nimi on harhaanjohtava – kyse ei ole romaanista – käytän alkuperäistä muotoa.

³⁹² *Roman de la Rosen* vastaanotosta uuden ajan alussa Zemon Davis 1975, 201–202 ja Chartier 1987, 36,

³⁹³ Warton 1774, (85).

³⁹⁴ *The romance of rose* 2008, 3.

selittäminen ei innostanut Warton, joka totesi ironisesti kemistien pyrkineen samaan aikaan etsimään viisasten kiveä muuttaakseen muut metallit kullaksi.³⁹⁵ Warton hyväksyi ajatuksen *Roman de la rosen* uskonnollisuudesta osana aikakauden kykenemättömyyttä tehdä todellisuudelle rakentuvia havaintoja ja päätöksiä.

Uskonnollisen allegorian korostaminen ei ollut ainoa tapa analysoida lopullisen merkityksensä verhoonutta kertomusta, jota pidettiin myös systemaattisena keskiaikaisen rakkauskäsityksen kuvauksena. Tällainen tulkinta esiintyi Ranskasta Englantiin muuttaneen Saint-Evremondin (1610–1703) kirjeenvaihdossa, jossa m. des Maisseaux -niminen henkilö toteaa:

Le Roman de la Rose est proprement un cours de Philosophie Amoureuse; c'est un Système d'Amour; ou, pour parler avec nos Auteurs, *les Commandemens de Amour pour parvenir à la Jouissance*.³⁹⁶

Roman de la rose rakkauden järjestelmänä erosi Wartonin tulkinnasta huomattavasti. Kysymys on luonnollisesti siitä, että allegorisuus on monitulkintaista. Warton oli päättänyt tulkita *Roman de la rosen* uskonnollisena teoksena, Saint-Evremond taas rakkauden eri vaiheiden allegorisena kuvauksena. Kumpikin tulkinta on edelleen mahdollinen, mutta kiinnostavaa on, miksi Warton juuri *Roman de la rosen* osalta korostaa uskonnollisen allegorian merkitystä. Hän kirjoittaa tärkeänä pitämästään teoksesta, mutta ei vaivaudu analysoimaan sitä vakavasti.

Todennäköinen syy Wartonin haluttomuuteen tulkita *Roman de la rose* -runoelmaa on sen vaikeus. Sen allegoria oli tarkoituksellisen monitulkintainen. Sen lisäksi teoksen oli kirjoittanut kaksi eri henkilöä, Guillaume de Lorris ja Jean de Meun. Warton arvosti enemmän Lorrisin kirjoittamaa ensimmäistä osaa, joka heijasteli 1200-luvun hovien maailmaa. Wartonin mukaan se oli suuren runoilijan tekstiä, joka kuvasi allegorisia henkilöitä täyteläisesti:

[...]allegorical personages in so distinct and enlarged a style, and with such fullness of characteristical attributes.³⁹⁷

---

³⁹⁵ Warton 1774, 369, nd. “[...] a state of grace, or divine wisdom, or eternal beautitude, or the Holy Virgin .”

³⁹⁶ Saint-Evremond 1706, v, 364; Warton 1774, 141.

³⁹⁷ Warton 1774, 382.

Tämä oli myös esteettinen argumentti, sillä Warton kertoo ylistävänsä Guillaume de Lorrisin taitavuutta osittain siksi, että uusklassismin oppi-isä Nicolas de Boileau oli pitänyt François Villonia ensimmäisenä runoilijana, joka oli muokannut keskiajan kaoottisuudesta uudenaikaista ja selkeää runoutta. Warton mainitsee Lorrisin kyvyn käyttää allegorisia hahmoja kuten Viha, Ahneus, Kateus, Suru, Vanhuus ja Tekopyhyys.³⁹⁸ Ne kuuluivat erottamattomasti keskiajan ja uuden ajan alun kristillisiin moraalinäytelmiin, mutta Wartonin havaintoa voi pitää tavanomaisena teoksessa, joka ruusuun liittyvästä symboliikasta alkaen olisi mahdollistanut vaateliaamman analyysin.³⁹⁹

Wartonin suhde *Roman de la rose* -runoon jää epäselväksi. Hän mainitsee, ettei Francesco Petrarca pitänyt siitä. Wartonin mielestä Petrarca oli liian kultivoitunut arvostaakseen allegorista runoelmaa, sillä Petrarca piti systemaattisemmasta runoudesta kuten Ovidiuksen *Rakkauden taidosta*.⁴⁰⁰ Wartonin kanta on monitulkintainen, sillä hän painottaa Ovidiuksen tekstin systemaattista luonnetta, mikä saa sen kuulostamaan uusklassismiin sopivalta tuotokselta. Sen vastakohta oli liioitteleva ja koristeellinen *Roman de la rose*. Pienellä painotuksella Warton osoittaa, ettei hän ole varma Petrarcan ja *Roman de la rosen* suhteesta.

Wartonin ongelmat olivat ymmärrettäviä. Armand Strubel on nähnyt keskiajan tekstien muodostuvan tiettyjen perusainesten ympärille. Ensiksi tekstit sisältävät paljon analogioita, ne pyrkivät antamaan käsityksen tuntemisen kautta ymmärrettävästä fragmenttien täydellisestä koostumuksesta (ns. *cosmos-mundus*), mikä puolestaan tekee ensyklopedisen tiedon esittämisen ja astrologian tärkeäksi. Toiseksi tekstit ovat voimakkaan symbolisia, mutta symboleiden käytön perusteet vaihtelivat tuhannen vuoden aikana. Kolmanneksi uskonnolliset tekstit vaativat allegorista tulkintaa, mikä vaikutti siihen, että koko maailmankaikkeus ja sitä kuvaavat tekstit nähtiin allegorisina esityksinä

---

³⁹⁸ Warton 1774, 373.

³⁹⁹ Warton 1774, 368ff.

⁴⁰⁰ Warton 1774, 383.

Jumalan luomasta todellisuudesta.⁴⁰¹ Klassikko Ernst Robert Curtius esitti keskiajan latinankielisissä tekstien puolestaan rakentuneen kristillisen retoriikan, tunnettujen ja yhä uudelleen käytettyjen toposten ja yhtä lailla laajasti tiedettyjen metaforien varaan.⁴⁰²

Allegoriat saattoivat jäädä huomaamatta, mutta samaan aikaan oli mahdollista, että innokas tulkitsija näki allegorioita sielläkin, minne kirjoittajat eivät niitä olleet tietoisesti sijoittaneet. Warton pyrki välttämään ylitulkinnan ja näki allegorioiden merkityksen yhteiskunnallisena. Hänen mukaansa keskiaikaisten allegorioiden tehtävänä oli opettaa, sillä ne esittelivät tavallisille ihmisille hyvänä pidetyn maailmankuvan ja samalla sivilisoivat heitä. Hän huomautti, ettei *Roman de la rose* ollut ainoa allegorian edustaja, vaan samanlaista ilmaisutapaa käytettiin esimerkiksi ihmeitä kuvaavissa näytelmissä. Toisaalta uskonnolliset allegoriat opettivat käytännön moraalialueita lukutaidottomille esitellen hyveitä ja paheita tunnistettavassa muodossa.⁴⁰³

Allegorioiden tulkinnan ongelmana oli se, että ne ovat kuin hermeettinen kehä, jossa tulkitsija ei voi pysähtyä löydettyään oikean näkökulman. *Roman de la rosea* saattoi lukea yhtä hyvin hyveiden oppaana kuin kaiken tieltään poistavan eroottisen kaipuun esityksenä. Keskiajan tekstit olivat saattaneet opettaa häntä varovaiseksi: Warton viittaa allegorioihin, mutta ei esitä avainta niiden tulkitsemiseksi. Sitä vastoin James Beattie pyrki tutkimuksessaan ”On fable and romance” esittelemään allegorioiden käytön historian ja luokittelemaan ne ymmärtämistä auttaviin alalajeihin. Beattie aloittaa esityksensä kreikkalaisesta kirjallisuudesta, siirtyy sitten Orientin runouteen, ennen kaikkea *Tuhannen ja yhden yön tarinoihin*. Beattie halusi tarkastella 1700-luvun allegoriaa nimenomaan proosafaabelissa (*prose fable*) esiintyvänä kirjallisena keinona. Beattie jakoi proosafaabelin allegoriseen ja poeettiseen alalajiin, allegoriseen vuorostaan kuuluivat historiallinen ja moraalinen alalaji. Romanssit olivat Beattien mielestä keskeisiä allegorioita, koska ne yhdistivät historiallisen ja moraalisen tavoitteen. Beattie

---

⁴⁰¹ Strubel 2006a, 239–260. Mehtonen on tutkinut hämäryyden käsitettä antiikin, keskiajan ja uuden ajan alun runousopeissa. Analyysi osoittaa, että perinteisemmän ja 1700-luvulla todennäköisesti paremmin tunnetun allegorian lisäksi Warton olisi voinut huolestua myös muista tekstin ymmärtämisen ongelmista. Ks. esim. Mehtonen 2003b, 95–122.

⁴⁰² Curtius 1979, 62–105, 128–144.

⁴⁰³ Warton 1774, 241–243.

ei kuitenkaan kirjoita keskiaikaisista allegorioista, sillä hänen esimerkkinsä ovat 1600–1700-luvulta.⁴⁰⁴ Allegoria oli hänelle ajankohtainen aihe, kun Wartonin analyyseissä se liittyi kaukaisempaan menneisyyteen.

Toisaalta myös Wartonin tavassa ymmärtää allegorioiden merkitys oli ajankohtainen omalla tavallaan. Allegorian varhaiset kriitikot olivat olleet protestantteja, jotka olivat kritisoineet katolista käsitystä tekstien salatuista merkityksistä. Protestantit puolestaan ajattelivat pyhien tekstien esittäneen asioita ja ohjeita konkreettisesti eikä niitä tarvinnut erikseen tulkita.⁴⁰⁵ Siksi Stuartien aikana katolista kirkkoa ja hovikulttuuria pidettiin allegorioita suosivina yhteisöinä.⁴⁰⁶ Mielestäni nämä kaksi allegorisuuden linnaketta viittasivat erilaiseen tapaan mieltää allegorian historiallisuus. Katolinen kirkko sitoi allegoriat omaan perinteeseensä, joka johti aina myöhäisantiikkiin. Tällöin allegoria oli osa pitkää traditiota, josta englantilaiset olivat periaatteessa irtautuneet 1500-luvulla. Hoveissa käytetty allegoria liittyi edelleen vahvaan antiikin klassisen kulttuurin merkitykseen.

Kriitikot mainitsivat paheksuen sellaiset hovissa toimineet kirjoittajat kuin Ben Jonson, jonka metafyyssistä runoutta arvostettiin, mutta siitä ei pidetty. Jotkut allegoriset esitykset, kuten Spenserin *Faerie Queene*, hyväksyttiin laajasti.⁴⁰⁷ Tämä johti kysymykseen siitä, oliko siinä esiintyvä allegorisuus samanlaista kuin esimerkiksi *Roman de la rosen*. Wartonin mielestä näin ei ollut, koska 1500-luvulla syntynyt kirjallisuus perustui erilaiseen tapaan käyttää mielikuvitusta:

[...] singular and capricious mode of imagination arose, which at length composed a marvellous machineries of the more sublime Italian poets, and of their discipline Spenser.⁴⁰⁸

Allegorioiden erilaisuus näyttikin selittävän sitä rajaa, jota alettiin piirtää uuden ajan ja keskiajan kirjallisuuden välille. Spenser oli jo italialaisten runoilijoiden vaikutuspiirissä,

---

⁴⁰⁴ Beattie 1783, 512–516. Beattien esimerkkejä ovat John Barclayn *Argenis*, *History of John Bull*, John Bunyanin *Kristityn vaellus* ja Jonathan Swiftin *Gulliverin matkat*.

⁴⁰⁵ Grondin 1993, 41–45. Lutherin ajatus *sola scripturasta* oli ainakin teoriassa perustunut Raamatun tekstien läpinäkyvyydelle. Rex (2000, 56–65) käsittelee humanismin ja reformaation yhteisiä juuria.

⁴⁰⁶ Antikatolisuudesta esim. Langford 1992, 39–41, hoveista Brewer 1998, 3–55.

⁴⁰⁷ Jack Lynch on käsitellyt Jonsonin ja Spenserin erilaista vastaanottoa 1700-luvulla. Lynch 2002, 120–142.

⁴⁰⁸ Warton 1774, (72)

mikä teki hänen tavastaan käyttää allegorioita yhtenäisempää mutta myös oikulisempaa.

Ajatus Spenserin käyttämien allegorioiden yhtenäisyydestä tuntui pelastavan ne täydelliseltä vanhakantaisuudelta aikana, jolloin allegorian käyttöä vahdittiin. Joseph Wartonin mielestä liialliset allegoriat olivat syynä Alexander Popen runouden keskinkertaisuuteen. Pope pystyi vain yleistyksiin (generalities). Sen sijaan monet parhaat runoilijat kuten Homeros ja Shakespeare liikkuivat erityisen tasolla:

[...] do not give their readers GENERAL ideas: every image is particular and unalienable property of the person who uses it; it suited to no other; it is made for him or her alone.⁴⁰⁹

Joseph Warton ajatteli samojen kirjallisten keinojen käytön tuhoavan kyvyn kirjoittaa omintakeisesti. Warton hyökkäsi uusklassismia kohtaan varsin provokatiivisesti, sillä käytännössä hän hyväksyi esimerkiksi Spenserin ja John Miltonin tavan käyttää allegorioita. Thomas Warton oli varovaisempi ja pohti allegorioiden etuja ja haittoja. Hän muistutti kirjallisuuden käyttäneen aina erilaisia symboleita, mutta niiden määrän lisääntyneen huomattavasti keskiajalla.⁴¹⁰

Kaikki kirjoittajat eivät silti pystyneet käyttämään allegorioita vaikuttavasti. Thomas Warton vertaili kahta allegorista runoa, Geoffrey Chaucerin *House of Fame* ja John Lydgaten *The Temple of Glass* -runoja, jota tuolloin vielä pidettiin Stephen Hawesin kirjoittamana.⁴¹¹ *House of Fame* kuvaa mielikuvituksellista matkaa, jossa jotka johdattaa sen kirjoittajan ”Chaucerin” erilaisiin paikkoihin tapaamaan historiallisia hahmoja. Se on koominen versio Danten *Jumalaisesta näytelmästä*, jota Warton yllättäen ei mainitse, vaan toteaa aiheen tulevan provencalaisesta runoudesta. Unessa runoilija tapaa kotkan, joka vie hänet Kunnian taloon. Rakennuksen eteläpuolella on kaiverrettu

---

⁴⁰⁹ J. Warton 1764. 256–257.

⁴¹⁰ Warton 1774, 164, n.b; 166, n.r; 171. Warton kuvasi, miten joillakin ritareilla oli haukka olkapäällään heidän mennessään taisteluun. Samalla hän kuitenkin muistuttaa haukan ja miekan symboloivien ritariin kykyä selviytyä.

⁴¹¹ Warton epäili kirjoittajaa John Lydgateksi, mutta keskusteltuaan George Masonin kanssa hän muutti mieltään. Ks. George Mason–Thomas Warton 22.4.1778 (Warton 1995, 405–408). Masonilla oli legendaarisesta Rawlinsonin kirjastosta peräisin oleva kirja, jossa kerrottiin Stephen Hawesin olleen kirjoittaja. Vrt. Wartonin analyysiin Lydgatesta BodL Dep.d.619, 7, joka oli kirjoittanut ”in so pure a language”. Hawesia pidettiin esimerkkinä allegorian liilallisesta käytöstä.

kuuluisien kirjailijoiden nimet, joita aurinko kuluttaa pois. Myös pohjoispuolella oli ollut nimiä:

[...] but being here shaded from the warmth of the sun, the characters remained unmelted and uneffaced.⁴¹²

Runossa esitellään keskiajan kaanon yhtenäisenä rakennuksena, joka oli muuttumaton.

Warton saattoi käsitellä allegorian merkitystä laajasti kun hänen analyysinsa kohteena oli *House of Fame*. Se oli allegorinen runo, vaikka 1700-luvun tulkitsijoiden mielestä unijakso viittasi myös voimakkaaseen mielikuvitukseen. Sekään ei silti ollut syntynyt tyhjää, sillä Warton osoitti, miten siinä lainattiin Ovidiusta ja 400-luvulla kirjoitettua Martianus Capellan ” Filologian ja Merkuriuksen häitä”.⁴¹³ Raja hyvän ja pahan allegorian välillä oli joka tapauksessa ohut. Wartonin mielestä *House of Fame* sisälsi nerokasta mielikuvituksen käyttöä:

[...] this poem contains great strokes of Gothic imagination, yet bordering often the most ideal and capricious extravagance.⁴¹⁴

Epäilyksistä huolimatta Wartonin tekemä ero hyvän ja pahan allegorian välillä osoittaa, kuinka hän pyrki korostamaan vastakohtia analysoidessaan kirjallisuutta. Chaucerin runojen monitulkintaisuus oli hyväksyttävissä, mutta hänen aikalaistensa osalta Warton ei ollut yhtä suvaitsevainen vaan syytti heitä liiasta oppineisuudesta. Helppo kohde näille syyöksille oli benediktiiniveli John Lydgate (1370–1431), joka oli kirjoittanut Chaucerista vaikutteita saaneen ja samaan allegoristen kirjailijoiden asemaa pohtineiden runojen luokkaan kuuluneen runon *Temple of Glass*. Lydgatea pidettiin oppineena runoilijana ja 1400-luvulle tyypillisten allegorioiden käyttäjänä.⁴¹⁵ Wartonin mielestä Lydgateen runolla oli kuitenkin merkitystä, koska se oli kirjoitettu Chaucerin innoittamana:

There were some merits in daring to depart from the dull taste of the times, and in chusing Chaucer for a model, after his sublime fancies had been so long forgotten, and had given place for almost a century, to legends, homilies, chronicles in verse.⁴¹⁶

---

⁴¹² Warton 1774, 391; Ross 1998, 41–44.

⁴¹³ Warton 1774, 391.

⁴¹⁴ Warton 1774, 389–390.

⁴¹⁵ Copeland 1992, 57.

⁴¹⁶ Warton 1778, 215.

Kun Warton mainitsee Lydgaten kopioijaksi, hän paljastaa vaikeutensa hahmottaa aikakauden kirjallisuuden perusteita. Mielestäni hän ei pysty osoittamaan, millä tavalla Chaucerin ja Lydgaten allegoriat lopulta erosivat, vaikka hän korosti toisen käyttäneen niitä loistokkaasti, toisen kyllästyttävästi. Warton muistutti, ettei vanhojen allegorioiden käyttäminen välttämättä viitannut kirjallisen kunnianhimon puutteeseen, sillä kirjoittamista oppi esimerkkien avulla.⁴¹⁷

Lydgaten ja Chaucerin suhde kertoo Wartonin vaikeudesta ymmärtää monia 1300–1400-luvun runoilijoita. Chaucerin ystävä John Gower (1330–1408) innoitti Wartonia suoraan paheksuntaan. Hän ei pitänyt Gowerin oppineesta ja runsaasti allegorioita sisältävästä runoudesta, joka edusti kokonaista aikakautta:

But it should be considered, that when books began to grow fashionable, and the reputation of learning conferred the highest honour, poets became ambitious of being thought scholars; and scarified their native powers of invention to the ostentation of displaying an extensive course of reading, and to the pride of profound erudition.⁴¹⁸

Gowerin oppineisuutta oli jo aiemmin verrattu Chaucerin kansansuosioon. 1600-luvun lopussa William Winstanley oli määritellyt Gowerin englannin kielen hienostuttajaksi (*refiner of our English Tongue*), jonka kyvykkyys perustui laajaan oppineisuuteen.⁴¹⁹ Warton piti yllä tätä vastakkainasettelua erottamalla oppineen runouden kansanomaisemmista minstrelien lauluista. Jälkimmäiset olivat:

[...] totally uneducated, and poured forth spontaneous rhymes in obedience to the workings of nature, often exhibit more genuine strokes of passion and imagination, than the professed poets.⁴²⁰

Warton piti minstreleitä oppimattomina, mutta ei silti täysin kansanomaisina runoilijoina.

Todennäköisesti tietämättään Warton lähestyi keskiaikaisia teorioita allegoriasta paheksuessaan sen liiallista käyttöä. Ernst Robert Curtiuksen mukaan jo toisen vuosituhannen

---

⁴¹⁷ Warton 1762, 92, 102. Warton korosti keskiaikaisten näytelmien naurettavia piirteitä. Hän valitti niiden hienostuneisuuden puutetta ja sopimattomuuksia.

⁴¹⁸ Warton 1778, 31.

⁴¹⁹ Winstanley 1687, 18–19. Winstanley seurasi lähinnä John Balen ajatuksia, minkä hän myös itse tunnusti.

⁴²⁰ Warton 1778, 31.

alussa oppineisuuden ja allegorioiden katsottiin vievän kirjallisuuden lähelle filosofiaa.⁴²¹ Tämä Curtiuksen osoittama keskiajalta peräisin oleva ajattelutapa selittää mielestäni erityisen hyvin Thomas Wartonin suhdetta allegorioihin: hän luki ne osaksi samaa ajattelun järkeistämisen perinnettä kuin tieteet. Kirjallisuuden, tai ainakin runouden, tehtävänä oli taas tuottaa toisenlaista ymmärrystä maailmasta. Wartonin käsityksen mukaan allegoria sai liian suuren roolin viimeistään myöhäiskeskiajalla:

As knowledge and learning increase, poetry begins to deal less in imagination: and these fantastic beings give way to real manners and living characters.⁴²²

Wartonin käsitys historiasta jakautui mielikuvituksen ja tieteiden historiaan. Ne eivät voineet saavuttaa huippua samaan aikaan, sillä toisen kukoistaessa toinen oli välttämättä alemmuudentilassa.

Warton käsitteli allegoriaa keinona, jota menneisyyden runoilijat olivat viljelleet ahkerasti, mutta joka hänen omasta ajastaan arvioimalla liittyi väärään perinteeseen. Hän todennäköisesti huomasi, miten allegoria oli helppo selitys tekstien monimerkityksisyydelle ja niiden tulkinnan vaikeudelle. Allegoria ei kuitenkaan sopinut hänen omiin käsityksiinsä hyvästä kirjallisuudesta. Warton oli siis yhdessä kirjallisuushistorian ja oppineisuuden risteyskohdassa, kun hän joutui ratkaisemaan, millä tavalla hän arvioisi aikakauden tekstiin ratkaisevasti vaikuttaneita piirteitä, joita itse piti väärinä. Hän selviytyi varsin taitavasti tulkitessaan keskiajan kirjallisuutta nimenomaan allegorisena, mutta vihjatessaan samalla sen kelpaavan huonosti esikuvaksi.

Allegoriat toivat Wartonin kirjallisuushistorian ja oppineisuuden risteykseen toisellakin tavalla. Ne hallitsivat niin runoutta kuin kertovaa kirjallisuutta, mutta samalla ne erottivat Wartonin mielestä todellisuuden ja tekstin. Allegorisen kirjallisuuden historia ei siis voinut olla kuin – kirjallisuuden historiaa. Tämä ei riittänyt Wartonille, joka pyrki käsittelemään kirjallisuutta laajemmin odottaen sen kertovan myös konkreettisia asioita siitä yhteiskunnasta, jossa se oli kirjoitettu. Warton ei pyrkinyt etsimään romansseista tapahtumiin siihen liittyvää tietoa kuten Sainte-Palaye, mutta hän viittasi luotettavana

---

⁴²¹ Curtius 1979, 207–208.

⁴²² Warton 1774, 468.

pidettyyn materiaaliin, joka tuki runouden pohjalta tehtyä analyysiä. Juuri kronikoiden, historiankirjoituksen ja arkistolähteiden käyttäjänä Warton erottuu Lelandin ja Puttenhamin kaltaisista edeltäjistä.

Warton käytti osaa keskiajan kronikoitsijoista vain lisätäkseen tietoja tai tehdäkseen alaviitteistä näyttävämpiä. Askel allegorisen runouden ja uskottavalta esitykseltä vaikuttaneen kronikan välillä oli joskus pitkä. Toisaalta Warton saattoi viitata myös sellaisiin tapauksiin, joissa ero ei ollut niin selvä. Geoffrey Monmouthilaisen kuningaskronikan merkityksestä Warton oli hyvin perillä. Häntä kiinnosti myös 200 vuotta Geoffreya myöhemmin kirjoittanut Jean Froissart, jonka satavuotista sotaa käsittelevää kronikkaa Warton käytti fiktiivisenä pidetyn aineiston ohessa. Froissart oli antiikin historiankirjoituksen perinteen jatkaja siinä mielessä, että hän pyrki kuvaamaan vain niitä tapahtumia, joissa oli itse ollut osallisena tai joista oli kuullut silminnäköijöiden kertomuksia. Tätä korostavat dialogit, joiden avulla Warton esitteli ihmisten luonteenpiirteitä ja jotka kertoivat toisinaan havaintojen tekijästä. Toisaalta hän pyrki luomaan yksittäisistä näkökulmista satavuotisen sodan tapahtumista ja diplomatiasta koostuvan kertomuksen.⁴²³ Froissartissa yhdistyivät historioitsijan ainakin näennäinen tarkkuus ja kyky kertoa yhtenäiseltä vaikuttava tarina.

Vaikka Froissart oli tunnettu myös runoilijana, Thomas Warton kiinnitti erityisesti huomiota hänen kuvaustensa historialliseen tarkkuuteen. Päätös tuntuu omalaatuiselta mutta liittyy todennäköisesti historiankirjoituksen asemaan objektiivisuuteen pyrkivänä kirjallisuudenlajina, ei tieteenä. Se ei täyttänyt modernin luonnontieteen vaatimuksia eikä ollut liioin yliopistoissa suosittu oppiaine, vaan oma tieteen ja kirjallisuuden väliin sijoittunut genre.⁴²⁴ Historiankirjoituksen asema yhtenä kirjallisuuden lajityyppinä todennäköisesti johti romansseista kiinnostuneet oppineet kirjoittamaan myös siitä. Se, miksi Froissartin kaltaista kronikoitsijaa tutkittiin, on toinen kysymys.

---

⁴²³ Froissartin kontekstista Breisach 1983, 150–151, 163–164. Kelley 1998, 142–146.

⁴²⁴ Taustasta Iggers – Wang 2008, 24–28. 1700-luvun puolivälin muutoksesta Grafton 2007, 189ff

Mielestäni kiinnostus keskiajan kronikoihin Wartonin kaltaisten kirjallisuuden historiaan suuntautuneiden oppineiden töissä perustuu ajatukselle keskiajan kirjallisuuden vieraudesta. Kerrottujen ja kuvattujen asioiden luotettavuudesta ei voitu olla varmoja. Tämä johti arvioimaan kaikkein luotettavimpina pidettyjä lähteitä, jotta saataisiin selville, voisiko keskiaikaisiin lähteisiin ylipäänsä luottaa. Sainte-Palaye oli käytännössä jo tehnyt saman käyttäessään Froissartia esimerkkinä keskiaikaisten kronikoiden luotettavuudesta. Sainte-Palayen mielestä Froissart oli kohtuullisen luotettava, koska hän oli pystynyt seuraamaan päätöksentekoa eliitin jäsenenä. Lisäksi Froissart tunsi hyvin sekä englantilaiset että ranskalaiset ja oli poikkeuksellisen riippumattomassa asemassa. Sainte-Palaye kuitenkin varoitti modernia lukijaa neljästä Froissartin ongelmasta: 1) Hän oli erehtyväinen kuten kaikki muutkin ihmiset 2) Hänellä ei ollut historiallista tai kriittistä asennetta keskiajan teksteihin. 3) Romanssien maailmankuva haittasi hänenkin työskentelyään. 4) Kaikki historioitsijat tekevät virheitä.⁴²⁵ Sainte-Palaye siis löysi kaksi yleisinhimillistä ja keskiaikaan liittyvää syytä epäillä Froissartin luotettavuutta.

Wartonin mielestä Froissartin tärkeys perustui niille historiallisille tosiasioille, joita hänen kirjoituksena olivat tallentaneet. Silti edes kirjoittaja, joka oli kiinnostunut vain faktoista, ei voinut saada haltuun koko todellisuutta. Warton selittää:

[...] the pompous circumstances of which these heraldic narratives consisted, and the minute prolixity with which they were displayed, seem to have infected the professed historians of this age. Of this there are various instances in Froissart who had no other design than to compile a chronicle of real facts.⁴²⁶

Froissart oli yrittänyt esitellä tapahtumat mahdollisimman autenttisesti, mutta hän oli jossakin määrin epäonnistunut. Wartonin mukaan Froissart kokosi ”tosiasioden kronikkaa”. Hän oli tuntenut henkilökohtaisesti Skotlannin ja Englannin kuninkaat, mutta kaikkein mielenkiintoisimmat tarinat hän oli kuullut Foix’n kreivi Gastonilta, tunnetulta sotapäälliköltä. Froissart ei ollut puhdas historioitsija vaan liikkui myös tarinoiden maailmassa kuten esimerkiksi Geoffrey Monmouthilainen.⁴²⁷ Warton oli tässä oikeassa,

---

⁴²⁵ Gossman 1968, 240–244. Kirjoitus “Jugement de l’Histoire de Froissart” julkaistiin *Memoires de l’Academie des Inscriptions* -sarjassa. 13.

⁴²⁶ Warton 1774, 336.

⁴²⁷ Warton 1774, 337–338.

mutta hän ei voinut hahmottaa sitä, että Froissartin asema kertojana oli myös ongelmallinen. Froissart, joka oli itsekin kirjoittanut Arthuriin liittyviä tarinoita ja oli tunnettu allegorisista runoistaan, myös leikitteli erilaisilla kertojarooleilla ja otti vaikutteita esimerkiksi *Roman de la rose* -runoelmasta.⁴²⁸ Keski-ikäisten tekstien jakaminen todellisuutta kuvaaviin ja fiktiivisiin ei ollut helppoa.

Thomas Warton näyttää ajatelleen, että kronikat ja romanssit olivat toisistaan riippuvaisia kirjallisuudenlajeja, koska ne kertoivat samoista tapahtumista. Hän arvioi Geoffreyyn *Historia regum britanniae* -teoksen saaneen vaikutteita niin Bedan kronikasta kuin pyhän Ursulan legendasta.⁴²⁹ Hän määrittelee kronikoiden monipuolisen tehtävän:

Till Malmebury's works appeared, Bede had been the chief and principal writer of English history. But a general spirit of writing history, owing to that curiosity which more polished manners introduce, to an acquaintance with the antient historians, and to improved knowledge of a language in which facts could be recorded with grace and dignity, was now prevailing.⁴³⁰

Warton näkee kronikoiden kehittyneen koko ajan ja tulleen jo William Malmesburylaisen (n. 1090–n.1143) kaudella hyvin luotettaviksi. Warton toteaa ajan kronikoitsijoiden kirjoittaneen kertomuksia vapaasti ja ammattitaitoisesti (*a liberal craft*):

[...] historians whose have a liberal cast, and whose details rise far above the dull uninteresting precision of patient annalists and regular chronologers.⁴³¹

Warton näyttää siis ajattelevan, että hän saattoi luottaa kronikoitsijoiden kuvauksiin 1100-luvulta alkaen. Suunnilleen samasta hetkestä alkaa myös Wartonin *Historyn* ensimmäinen varsinainen luku.

Aloitushetki voi liittyä normannivalloitukseen, mutta myös proosamuodon kehittymiseen. Mikäli Warton halusi painottaa proosan merkitystä omassa kirjallisuushistoriassaan, ratkaisu olisi ollut omalaatuinen – olihan teoksen otsikossa termi runous. Asiaa voi kuitenkin tarkastella myös yrityksenä saattaa keskiajan tekstit ja ne synnyttä-

---

⁴²⁸ Menegaldo 1999.

⁴²⁹ Warton 1774, (11).

⁴³⁰ Warton 1774, (127).

⁴³¹ Warton 1774, (127)–(128).

nyt maailma yhteyteen, sillä varmistettuaan näin teoksensa historiallisen taustan Warton siirtyy ylistämään ”John Hanvillin”, Pariisissa retoriikkaa opiskelleen munkin, teosta *Architrenius*. Warton pitää allegorista runoa oppineena ja mielenkiintoisena, koska se viittaa esimerkiksi troijalaisten Englantiin muuttoon ja Arthur-tarinoihin. Warton epäilee Hanvillin kopioineen tarinat Geoffrey Monmouthilaisen kronikasta. Esiteltyään ja lainattuaan runoa – hän pitää sitä liioittelevana mutta vaikuttavana – Warton siirtyy pohtimaan kappaletta vaihtamatta Gerald Walesilaisen runoja ja kronikoita.⁴³² Warton ei kommentoi siirtymää runouden ja proosamuotoisten tekstien välillä kuin todeten niiden kaikkien kertovan todenmukaisemman kuvaustavan läpimurrosta. Mitä hän tällä tarkoittaa, jää arvauksen varaan. Erityisen ongelmalliseksi asian tekee se, että kronikoitsijoiden yhteyteen Wartonin esityksessä varsin kitkattomasti liittyvä Johannes Hauvillalaisen *Architrenius* (n. 1184) ei ollut mikään tahansa runo, vaan poikkeuksellisen paljon allegorioita sisältävä kuvaus pyhiinvaellusretkestä Pariisiin ja muille oppineiden kansoittamille paikoille.

Warton tuskin ajatteli *Architreniuksen* kaltaisten runojen kelpaavan tarkoiksi kuvauksiksi tapahtumista. Sitä vastoin hän oli kiinnostunut dokumenteista, jotka näyttivät todistavan romanssien ja muiden ritarikuvausten totuudenmukaisuudesta. Warton kehitti ajatusta siitä, että romanssit lopulta kuvasivat todellisuutta. Ranskalainen antikvaari Bernard Montfaucon (1655–1741) oli esitellyt dokumentin, joka kertoi vuosittaisista juhlista Sisilian Castel dell’ovossa, jonne ritarit kokoontuivat tehdäkseen selkoa menneen vuoden aikana sattuneista seikkailuista papeille. Tuolloin kirjatut tarinat julkaistiin myöhemmin teoksessa *Le livre des avenements aux chevaliers*. Warton väitti, että tämän kirjan tarinoiden perusteella syntyivät monet autenttisilta vaikuttavat romanssit.⁴³³ Warton näytti uskovan romanssien ja muiden runojen syntyneen yhteydessä proosamuotoisiin kertomuksiin. Romanssit olivat parafraseja ritareiden esittämistä kertomuksista. Ne oli kirjoitettukin usein heti kuvaamiensa tapahtumien jälkeen tai niistä esitettyjen silminnäkijäkertomusten perusteella.

---

⁴³² Warton 1774, (128)–(132).

⁴³³ Warton 1774, 335–336 n.f. Montfauconin käyttämä käsikirjoitus on ”Statuts de l’Ordre du Saint Esprit au droit desir ov du Noeud eutabli par Louis d’Anjou roi de Jerusalem et Sicile en 1352-3-4.”

Wartonin tapa lukea keskiajan lähteitä perustui muutamalle periaatteelle. Hän pystyi melko onnistuneesti kyseenalaistamaan 1700-luvun kirjallisuuskäsityksiä etsiessään erilaisia vaikutteiden verkostoja: Arthur-tarinoiden merkityksen korostaminen herätti todennäköisesti eniten vastustusta. Wartonin ajatukset heijastelivat yllättävän paljon 1100-luvulla syntynyttä ajatusta proosamuodon merkityksestä kirjallisuuden muuttamisessa realistisemmaksi. Käsitys proosasta tärkeimpänä toisen vuosituhannen alun kirjallisuuden lajityyppinä liittyi todennäköisesti myös 1700-luvun kirjallisuushierarkiaan, missä sen merkitys oli kasvanut. Tässä tilanteessa allegorian käyttö nähtiin yhä ongelmallisempänä, koska se ei näyttänyt sopivan uuteen proosaa korostavaan idealiin. Toisaalta oli selvää, että keskiaikaiset tekstit eivät sopineet siihen muutenkaan. Warton joutui pohtimaan, mitä hän tekisi niiden tekstien osalta, jotka eivät sopineet suoraan 1700-luvun oppineiden metodien tai proosaa painottavan kirjallisuuskäsityksen vaatimuksiin.

Ylevä keskiaika: kauneuden ja vierauden kohtaaminen

Mielikuvitus – ratkaisu kaikkeen?

Thomas Warton ei saanut tulkittua keskiaikaista materiaalia yksiselitteisesti. Samalla kuitenkin vaikutteiden etsiminen ja allegoristen osuuksien ymmärtäminen, tekstintulkinta ja mahdollisimman alkuperäisen version etsintä auttoivat häntä hahmottamaan varhaista kirjallisuutta. Pyrkimykset ymmärtää keskiajan tuottamia lähteitä aikakauden omasta näkökulmasta alkoivat yleistyä. Ne heijastelivat yleisempää aatehistoriallista muutosta, kun kysymys menneisyyden ihmisten ja tekojen vieraudesta ja sen ymmärtämisestä tulivat tärkeämmiksi. Tuskin mikään muu tieteenala käsitteli niin paljon menneen ja nykyhetken kohtaamista kuin 1700-luvun toisella puoliskolla tärkeäksi humanistisen tutkimuksen alaksi noussut estetiikka. Vaikka se sai alkunsa havaintojen teoretisoinnista, se tarjosi lopulta yhden vastauksen kysymykseen siitä, miten

menneisyyttä hahmotettiin. Wartonille se tarjosi yhden ratkaisun keskiaikaisten tekstien tulkinnan ongelmaan.

Termiä 'estetiikka' käytti ensimmäisen kerran filosofi Alexander Baumgarten (1714–1762) vuonna 1735 kuvaamaan aistihavaintojen hahmottamisen ”tiedettä”.⁴³⁴ Seuraavien vuosien aikana syntyikin nopeasti omaksi filosofian alakseen itsensä määrittelevä estetiikka, jota kiinnostivat esteettinen kokemus sekä taiteen ja sen kritiikin perusteet. Estetiikka oli siis alusta alkaen kiinnostunut sekä taideteoksista että niiden vastaanotosta.⁴³⁵ Keskustelu oikeudenmukaisesta teosten arvioinnista ja hyvästä mausta heijastui myös pohdintaan kirjallisuuden, maalaustaiteen, musiikin – tai käytöksen – arvostelun perusteista. Alkuvaiheen englantilainen merkkiteos Shaftesburyn *Characteristics of Men, Manners, Opinions, Times* (1711) uskoi sellaiseen maailman sisäiseen harmoniaan, jonka ihminen saattoi hahmottaa kehittämällä ”moraalista aistiaan”. Shaftesbury siis ajatteli, että paras tapa hahmottaa kokonaisuutta oli kehittää omia henkilökohtaisia aistimisen kykyjään. Hyvää makua ja arviointikykyä pidettiin niin tärkeinä inhimillisinä ominaisuuksina, että kokonaisten yhteisöjen nähtiin rakentuvan niiden varaan. Kyky arvioida taidetta ja olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa vaihteli paljon. Henkilökohtaisia eroja selitettiin mielikuvituksen epätasaisella jakautumisella.⁴³⁶

Vanhahtavana käsitteenä pidetyn mielikuvituksen (imagination) nousu yhdeksi estetiikan avaintermiksi muutti ihmisen ominaisuuksien ja kykyjen arviointia. Perinteisen käsityksen mukaan tapamme hahmottaa maailmaa oli riippuvainen muistista, joka muokkasi aistien havainnoista kokonaisuuden. Mielikuvituksella ei ollut sijaa tässä aistien ja aiempien muistikuvien säätelemässä prosessissa.⁴³⁷ 1700-luvulla tulkinta muuttui tavalla, jota vauhditti jaottelu kahdenlaiseen mielikuvitukseen. Mielikuvituksen eri puolia kuvasivat englannin termit *fancy* ja *imagination*. 1700-luvun lopussa esimerkiksi Arthur Browne esitti *fancyn* olevan todellinen uutta luova ajattelun väline, kun taas *imagination* perustui assosiaatioon, kun se yhdisteli olemassa olevista asioista

---

⁴³⁴ Esim. Habib 2005, 311ff. Eagleton 1990, 13–20. Kreikkana sana *aesthēsis* tarkoitti 'havainnoida', 'havaita'.

⁴³⁵ Lamarque 2005, 13.

⁴³⁶ Klein 1996, 91–101; Rivers 2000, 92–94.

⁴³⁷ Fraser 2000, 70–72.

uusien kokonaisuuksia. *Imagination* oli mielikuvituksen laji, jota saattoi parantaa harjoittelun ja opiskelun avulla.⁴³⁸ Se siis viittasi mielikuvitukseen sosiaalisena ilmiönä, jonka käyttö rakentui osin esikuville, harjoittelulle ja oppimiselle.

Englantilaisessa kulttuurissa vallinnut jaottelu kahden erilaisen mielikuvituksen välillä selventää mielikuvituksesta käytyä keskustelua samoin kuin Wartonin sanavalintoja. Ranskassa jaottelua ei tunnettu ja mielikuvitusta pidettiin primitiivisenä ominaisuutena, jonka esimerkiksi Fontenelle asetti järjen vastakohtaksi. Se ei tarvinnut avukseen ”aikaisempien kokemusten ketjua, ei monia sääntöjä saavuttaakseen sen, mihin se on kykenevä”.⁴³⁹ Sitä vastoin järjen käyttö ei ollut riippuvainen impulsseista, koska se noudatti yleisempiä sääntöjä. Mielikuvitukseen turvautuminen olikin huonon kirjoittamisen symboli: Antikistien ja modernistien kiistassa eräiden nykyajan runoilijoiden väitettiin käyttävän liikaa mielikuvitusta, toisaalta myös Homerosta syytettiin samasta asiasta. Samoin uusklassinen estetiikka vierasti mielikuvitusta korostaessaan varsin mekanistista käsitystä luomisprosessista. Sen teoreetikko Nicolas de Boileau ajatteli parhaiden taideteosten yleisön nauttivan yllättävistä ilmaisujen yhdistelmistä. Se oli kuin kone, joka reagoi ärsykkeisiin.⁴⁴⁰ Persoonallisella mielikuvituksella ei ollut paikkaa tällaisessa ajattelussa.

Mielikuvitus (*imagination*) sekä ranskalaisessa että Wartonin tarkoittamassa merkityksessä oli helppo sijoittaa keskiajalle. Thomas Percylle mielikuvitus tarkoitti ”valtavaa liioittelua – arvostelukyvyn ulottumattomissa ja vailla taiteen korjaavaa vaikutusta”.⁴⁴¹ William Robertson puolestaan mielikuvitus oli saanut ”jonkin verran voimaa” ennen kuin järki oli sen voittanut. David Hume Englannin historiassa taas inhottu puritaani Oliver Cromwell esiteltiin henkilönä, joka oli eksynyt mielikuvitukseen ja näkyihinsä.⁴⁴² Näissä kaikissa tapauksissa mielikuvitus on primitiivinen ominaisuus, joka eli villinä alkukantaisissa kulttuureissa. Toisaalta jo 1700-luvun

---

⁴³⁸ Wassermann 1949, 23–24. Romantisessa kirjallisuudenteoriassa, kuten Samuel Taylor Coleridgen kirjoituksissa, termien merkitys käännettiin ylösalaisin.

⁴³⁹ Cit. Levine 1994, 25.

⁴⁴⁰ Lyons 2005, erit. 180–182.

⁴⁴¹ Percy 1765, iii, 3

⁴⁴² Robertson 1769, i, 73; Hume 1983, vii, 222.

alussa Joseph Addison oli esittänyt, miten ihmisen yhteisöllisyyteen kuuluivat henkilökohtaiset tunteet, joita taiteet vahvistivat ja pitivät yllä.⁴⁴³ Hieman myöhemmin Adam Smith näki mielikuvituksen (imagination) toisia ihmisiä kohtaan tunnetun myötätunnon kirvoittajana ja tämän takia yhteisöelämän takaajana.⁴⁴⁴ Mielikuvitus määriteltiin näin yhteisöllisen toiminnan edellytykseksi. Sosiaalisuuden yhtenä osana se alkoi houkutella huomatta-vasti enemmän tulkitsijoita kuin mitä se oli tehnyt taiteeseen liitettynä ominaisuutena. Mark Akensiden runossa ”The pleasures of imagination” (1744) siitä tuli osa luontoa, puhdasta havaitsemista edustava käsite, joka auttoi erottamaan olennaisen epäolennaisesta.⁴⁴⁵

Mielikuvitus alkoi haastaa hallitsevia kirjallisuuskäsityksiä. Tässä tilanteessa keskiaikaa koskevat tutkimukset ja moderni estetiikka yhdistyivät. Joseph Warton väitti hyvän runouden tarvitsevan kolmea asiaa: ”ylevää (sublime) ja loistokasta mielikuvitusta (imagination)”, ”perusteellista ja syvällistä ymmärtämistä” sekä ”tarkkaa ja sitkeää muistia”. Vaikka Warton ei liittänyt mielikuvitusta voimakkaasti hahmottamisen perustaksi, hän silti kyseenalaisti hallitsevat käsitykset. Kaiken lisäksi Warton väitti, että yhden ihmisen oli vaikea saavuttaa näitä kolmea hyvän runouden vaatimusta.⁴⁴⁶ Kaikkein vaikeimmaksi osoittautui mielikuvitus, sillä Joseph Warton epäili, että normaali oppinut kirjoittaja ei pystynyt sitä hyödyntämään – vain viisi prosenttia kirjailijoista pystyi:

Take ten lives of Iliad, Paradise Lost or even the Georgics of Virgil, and see whether by any process of physical chemistry, you can lower them to the tameness of prose.⁴⁴⁷

Homeroksen, Vergiliuksen tai Miltonin kaltaiset suuret runoilijat olivat pystyneet hyödyntämään mielikuvitusta parhaimmalla mahdollisella tavalla. Wartonin väite herätti toisaalta kysymyksen, pystyivätkö modernit kirjailijat käyttämään sitä. Keskiajan

---

⁴⁴³ Ns. *Pleasures of the imagination* -kirjoitukset *Spectatorin* numeroissa 411–416. Ks. myös Brewer 1997, 103–106.

⁴⁴⁴ Smith 1759, 47ff.

⁴⁴⁵ Samaan aikaan Akenside väitti yläluokan määrittävän identiteettinsä korostamalla kykyään tuntea ja aistia muita tarkemmin, koska heidän käsityskykynsä (*cognitive system*) oli muita kehittyneempi. Irlam 1999, 6.

⁴⁴⁶ J. Warton 1764, 92–93. Vaikka Warton nimesi tason saavuttaneita kirjailijoita Herodotoksesta Montesquieu'hön, hänen näkökulmansa oli ei-historiallinen. Menneellä kirjallisuudella oli merkitystä vain tällaisissa listauksissa.

⁴⁴⁷ J. Warton 1764, iv–vii.

tutkijoille taas oli luontevaa selvittää, olivatko toisen vuosituhannen alun kirjoittajat kyenneet tähän.

Kuten Joseph Wartonin lista osoittaa, hän piti Homerosta ja Vergiliusta Miltonin veroisina mestareina toisin kuin monet muut *Iliaan* ja *Odyseian* arvioissaan ohittaneet. Vielä 1600-luvulla Homerosta oli pidetty kirjallisuuden sääntöjen luojana, mutta uuden vuosisadan alussa hänen maineensa oli nopeasti huvennut. Uusi käänne tapahtui 1730-luvulla, jolloin alkoi nousta vaatimuksia siitä, että Homerosta pitäisi alkaa tulkita oman aikansa edustajana. Koska tämä ei ollut aina mahdollista, häntä voitaisiin verrata muihin primitiivisiin runoilijoihin. Thomas Blackwell vertasikin Homerosta turkkilaisiin, arabialaisiin ja intialaisiin runoilijoihin, koska he kaikki kuvasivat maailmaa, joka on kuin uusi ja jota katsellaan lapsen tavoin.⁴⁴⁸ Homerosta ei siis enää pidetty klassisen antiikin kirjailijana, vaan hänen teoksensa liitettiin osaksi primitiivistä kirjallisuutta.

Kirjoittaessaan Homeroksesta mielikuvituksen mestarina Blackwell ennakoii tämän teosten merkityksen kasvua. Määrittelikö Homeroksen runous hyvän kirjallisuuden standardin myöhempinä aikakausina? Ei ole yllättävää, että kysymys vaikutushistoriasta toi Thomas Wartonin mukaan keskustelemaan mielikuvituksesta. Warton epäili, oliko kreikkalaisella ollut mitään vaikutusta keskiaikaisiin kirjailijoihin, koska hän otaksui *Iliaksen* ja *Odyseian* olleen tuolloin tuntemattomia. Warton oletti John Lydgaten olleen mahdollisesti ensimmäinen runoilija, joka oli lehteillyt Homeroksen teosten latinannuksia 1400-luvun alussa.⁴⁴⁹ Tässä tapauksessa Homeroksen tavalla käyttää mielikuvitusta ei olisi ollut vaikutusta keskiaikaisessa kirjallisuudessa, joka olisi saanut vaikutteensa muualta. Warton oli väärässä arvellessaan Homeroksen olleen tuntematon ennen Lydgatea, mutta ajatus Homeroksen erilaisesta mielikuvituksesta liittyi termin *imagination* määrittelyyn sosiaalisena ja historiallisena eikä universaalina ilmiönä.

Suurin osa ajan tutkijoista oli Wartonin kanssa samaa mieltä, eivätkä he nähneet antiikin ja keskiaikaisen mielikuvituksen yhteyttä. Gibbonin *Roman valtakunnan rappiossa ja*

---

⁴⁴⁸ Blackwell 1735, 43.

⁴⁴⁹ Warton 1778, 83–84.

tuhossa epävakaa mielikuvitus nähtiin kristinuskon syyksi. Tämän takia keskiajan kirjoituksia oli helppo syyttää järjenkäytön korvaamisesta kristillisillä malleilla. Gibbon pilkkasi Hieronymusta epäluotettavaksi, ”koska Isä väritti kaiken mielikuvituksellaan”.⁴⁵⁰ Sitä vastoin William Robertson piti keskiaikaista mielikuvitusta sekä kiehtovana että hämmentävänä:

[...] among the nations, as well as individuals, the powers of imagination attain some degree of vigour before the intellectual faculties are much exercised in speculative or abstract disquisition. Men are poets before they are philosophers.⁴⁵¹

Robertson arvosti jossakin määrin keskiaikaista mielikuvitusta runouden innoittajana. Hän piti silti ennen kaikkea oman aikansa filosofian tutkimista ja järjeilemistä ainoana oikeana tapana ottaa selkoa maailmasta. Keskiaikaisella runoudella oli siis merkitystä vain ihmisen älyllisten ominaisuuksien ensimmäisenä puhkeamisena. Toisaalta juuri tämä teki siitä Robertsonin mukaan tutkimisen arvoista.

Keskustelu mielikuvituksesta ja sen kulttuurisidonnaisuudesta korosti keskiajan kirjallisuuden erityisyyttä samalla tavalla kuin innokas allegorioiden käyttö. Niiden erona oli se, että allegorisuus oli keskiajan teksteistä havaittavissa oleva konventio, kun taas mielikuvitus oli abstrakti ominaisuus, jonka määrittely oli tekijästä riippuvainen. Kolmas keskiaikaisten(kin) tekstien tulkinnassa 1700-luvun lopulla paljon käytetty käsite puolestaan siirsi huomion tekstistä sen tulkintaan, lukijan kokemuksiin.

Ylevä keskiaikaisessa kirjallisuudessa ja nykyhetken tulkinnoissa

Käsite ylevä (*sublime*), joka sai 1700-luvulla uuden merkityksen. Ylevää oli käytetty jo 1500-luvulla kuvaamaan suurisuuntaista tai kohottavaa kirjallista tyyliä pseudo-Longinoksen (100-l eKr.–200-l jKr.) *Peri Hypsous* -fragmenttiin viittaamalla. Sen mukaan retorinen taidokkuus ja kielen mestarillinen käyttö oli ylevää, mikä avasi mahdollisuudet hyvin erilaisille tulkinnoille. Näin esimerkiksi uusklassisen poetiikan keskeinen

---

⁴⁵⁰ Gibbon 1789, iii, 508, n. 10

⁴⁵¹ Robertson 1769, i, 73.

hahmo Nicolas de Boileau tulkitsi ylevän tarkoittavan ”hyvän maun” noudattamista.⁴⁵² Hänen muotoilemanaan ylevä oli historiaton käsite, joka korosti taiteen sääntöjen universaalia luonnetta.

Käsitteen merkitys kääntyi 1700-luvulla ylösalaisin, kun huomattiin, että pseudo-Longinoksen lyhyttä tekstiä voitiin tulkita eri tavalla kuin Boileau oli tehnyt. Ikuisten sääntöjen sijasta sitä voitiin pitää voimakkaana reaktiona odottamattomiin tapahtumiin. John Dennis painotti ylevän yksittäistä luonnetta, kun hän totesi tunteiden olevan myös sitä mukana. Dennisin mukaan kyse ei ollut ainoastaan kirjallinen, suurenmoisuuteen viittaava tyylikeino, vaan se oli henkilökohtainen, taiteen vaikutuksen alainen ihmisen tunteiden tasolla saavutettava ilmiö.⁴⁵³ Edmund Burke teki ylevästä ajankohtaisen teeman Englannissa yhdistäessään estetiikan John Locken ajattelusta periytyvään empirismiin. Burken mukaan mielikuviutus järjesti ja yhdisti aistimuksia. Ylevät tunteet syntyivät, kun odotuksemme kohtaavat sen, mitä maailma todella on, aistimuksemme.⁴⁵⁴ Burke korosti havainnon merkitystä, koska juuri sen avulla syntyi yleisön ja taide-teoksen välinen side. Ylevä, jonka kohtaaminen tuotti, oli tunne, jonka kauneus ja kauheus synnyttivät yhdessä:

the strongest emotion, which the mind is capable of feeling” often unearthed by the horrible things, whereas the beautiful comes alive in small parts.⁴⁵⁵

Burken mielestä sanat ja kirjallisuus olivat parhaita lähteitä yleville tunteille, sillä ne saivat tuntemaan sympatiaa. Sanat kuvasivat uskomattomia asioita todenmukaisesti ja niiden avulla saattoi yhdistellä erillisiä asioita.⁴⁵⁶ Historiallisilla teksteillä ei ollut sijaa Burken analyysissä. Hän ei pohtinut esimerkiksi sitä, millaisen ylevän tunteen tuottaisi nykyisten odotusten ja keskiaikaisen romanssin kohtaaminen.

---

⁴⁵² Monk 1960, 29–42, 44. Noin puolet Longinuksen tutkielmasta on säilynyt. Sen suosio kasvoi 1600-luvulla, koska Boileau käänsi sen ranskaksi v. 1674. Englannin sanan ’sublime’ otti käyttöön John Dryden, joka kuin tulevaa ennakoiden ei antanut sille tarkkaa määritelmää. Ks. Logan 1999. Cf. Spence 1966 i, 293.

⁴⁵³ Lamb 1997, 394–396; Monk 1960, 45, 54. Ks. Dubos 1748 tunteiden analyysistä. Jos ylevä ymmärrettiin täysin henkilökohtaisena näkemyksenä, se haastoi lopulta koko hierarkkisen yhteiskunnan. Se oli oman mielipiteen ja kokemusten korottamista yli sosiaalisten hierarkioiden.

⁴⁵⁴ Burkesta, ks. esim. Shaw 2006, 48–71.

⁴⁵⁵ Burke 1759 erit. 58–60. Joseph Warton väitti oodin olevan ongelmallisin runouden lajityyppi ylevien tunteiden tuottamisen kannalta. Ks. J. Warton 1764, 52–64. Burken vaikutuksesta Monk 1960, 84–100.

⁴⁵⁶ Burke 1759, 336–337.

Burken presentismistä huolimatta historiallisemmin suuntautuneet kirjallisuuden lukijat löysivät pian ylevyyden. Teema oli sikäli tulenarka, että antiikin mestarien merkitys saatettiin sen osalta kyseenalaistaa. Joseph Warton väitti modernien kirjoittajien olevan vähintään yhtä yleviä kuin antiikin kirjailijat. Ylevän myötä myös keskiaikaisista kirjailijoista tuli esikuvallisia, sillä Warton otti esille Danten yhtenä ylevän ilmaisun mestarina.⁴⁵⁷ Warton ei ajatellut Danten olevan parempi kirjoittaja kuin antiikin klassikot, mutta hän korosti ylevyyteen pyrkimisen johtavan kauas rationaalisuudesta. Olennainen kysymys oli tietysti, käännettiinkö huomio 1300- vai 1700-luvun lukijoihin. Kumman ryhmän kykyjä vastaanottaa tekstien merkitys oikein arvioitiin?

Myös Thomas Warton kiinnosti, miksi jotkut teokset herättivät voimakkaita tunteita. Warton ei analysoinut ylevyyden merkitystä tai sen historiallista muutosta, mutta hän viittasi siihen yhtenä kirjallisuuden tyylipiirteenä. Warton käytti toisin sanoen aikansa suosikkikäsitettä pohtimatta tarkemmin sen merkitystä. Joka tapauksessa Wartonin mielestä ylevyys syntyi kielen figuratiivisen käytön tuloksena. Warton löysi esimerkkejä tästä jo runoilija Pindaroksesta (522–443 eKr.) alkaen. Pindaros oli jo antiikissa tunnettu kielikuvien ja harvinaisten sanojen mestarillisena – myös hämäränä – käyttäjänä, jonka oodimuotoa käytti Wartonin lähipiiristä Thomas Gray.⁴⁵⁸ Antiikin sijasta Warton korosti keskiaikaisten tekstien ylevyyttä. Hänen mukaansa walesilainen bardi Llygad Gwr oli kirjoittanut ylevän oodin – Pindaroksen tapaan – ja skandinaavisessa runoudessa oli havaittavissa ylevyyttä ja figuratiivisuutta. Myös anglosaksit käyttivät parafraseja:

The same Anglo-Saxon paraphrast, in his prosopopea of Satan addressing his companions plunged in the infernal abyss adopts many images and expressions used in the very sublime descriptions of the Eddic hell.⁴⁵⁹

Todellinen ylevyys löytyi eurooppalaisen kirjallisuuden tutuilta rajaseuduilta, Orientista ja Skandinaviasta, mikä erotti ne kaikista muista sivilisaatioista.⁴⁶⁰

---

⁴⁵⁷ J. Warton 1782, 192–195; vrt. Fumaroli 2001, 212–218.

⁴⁵⁸ Warton 1782, 37. Grayn ”The Bard” ja ”The Progress of Poesy” ovat odeja.

⁴⁵⁹ Warton 1774, i, (7), (30), (38), (74).

⁴⁶⁰ Warton 1774, (30). ”a certain sublime and figurative cast of diction”.

Wartonin tapa ylistää ylevää, joka syntyi figuratiivisen kielenkäytön osana ja perustui esimerkiksi parafraaseihin, vertautuu hänen tapaansa syyttää kirjailijoita allegorisuudesta. Parafraasi on puhtaasti tekstuaalinen keino, se on kirjallinen tai muutoin esitetty muunnelma, allegoria viittaa yhdellä asialla johonkin toiseen. Siksi peruste ylevän suosimiseen on saattanut olla se, että vaikka siinä sekoittuivat erilaiset tyyllilajit, kuvattavan ja kuvatun suhde oli kuitenkin ongelmaton. Warton olisi tässä tapauksessa vierastanut sellaisia tyylikeinoja, jotka hämärsivät tekstin tarkoitusta. Tämä ei kuitenkaan ole ainoa selitys. Warton nimittäin selvästi ajatteli allegorian pidemmälle kehittyneen kulttuurin tuotteeksi kuin ylevyyden.

Ylevyys oli monien oppineiden mielestä toteutunut parhaiten primitiivisissä teksteissä. Macpherson ja hänen tukijansa Hugh Blair olivat pohtineet sen esiintymistä Ossianin runoudessa. Macpherson korosti, ettei Ossianin runous oli lähtöisin sydämeistä, eikä se perustunut tietoiselle ylevöittämiselle. Blair taas ilmaisi saman asian toteamalla, ettei Ossian ollut kirjoittanut kriitikoille tai lukijoille vaan omaksi tyydytyksekseen.⁴⁶¹ Thomas Warton kirjoitti täsmällisemmin määritellessään Ossianin ylevän kirjallisuuden pohjoiseen koulukuntaan. Orientin lämmin kuvittelukyky oli ollut keskiajalla tärkeä, mutta se oli korvautunut skandinaavisella tummemmalla mielikuvituksella. Tämän myötä kuvittelukykyyn tulikin Wartonin mielestä ripaus kauhua (*horror*).⁴⁶²

Viittaamalla kauhun tuottamaan ylevyyteen Warton jälleen kerran lainaa käsitteen muodikkaasta estetiikasta, mutta tarkastelee sitä historiallisesti.⁴⁶³ Pohjoisen ja Orientin ylevyys on maantieteellistä, mutta se on myös aikaan sidottua. Warton antaa tässä todistuksen kommentoissaan skotlantilaisen oppineen Hugh Blairin ajatuksia. Blair oli todennut keskiajalla olleen kaksi ylevän versiota: pohjoinen ylevyys oli ollut liioittelevampaa ja jättiläismäisempää orientaalin taas varovaisempaa. Tähän Warton totesi Blairin tekevän erottelua maantieteellisten seikkojen, ei aikakausien, välillä.⁴⁶⁴ Tämä vastaväite oli miltei häijy tulkinta skotlantilaista Blairia kohtaan, sillä Warton

---

⁴⁶¹ Blair 1763, 21.

⁴⁶² Warton 1774, (31). ” a darker shade and a more savage complexion” ja “tincture of horror to their imagery”.

⁴⁶³ Ikonen 2010, 319. Kauhun ylevöittävä vaikutusta oli pohtinut esimerkiksi Edmund Burke.

⁴⁶⁴ Warton 1774, (30 n.m).

näyttää vihjaavan, ettei Blair seuraa skotlantilaisten vaiheteoreetikkojen universaaleja aikakausien kategorioita, vaan sotkeutuu kansallisiin erityispiirteisiin. Blair oli siis epäonnistunut skotlantilaisena filosofina.

Ajatus ylevyydestä juuri periodeihin sitoutuneena ja niiden mukana muuttuneena ilmiönä kuitenkin vaivasi Wartonila ilkeilyjä laajemmin. Pohtiessaan ylevyyden merkitystä ei-orientaalisessa ja ei-skandinaavisessa kirjallisuudessa hän käsitteli sen perustaa. Wartonin mielestä ylevyyden määrällinen kukoistuskausi oli ollut varhaiskeskiajalla, mutta sen harjoittajia esiintyi myöhemminkin. Warton korosti erityisesti Geoffrey Chaucerin kykyä kirjoittaa ylevästi kuten esimerkiksi *Canterburyn tarinoiden* ”Ritarin tarina” osoittaa:

It exhibits unexpected and striking turns of fortune; and abounds in those incidents which are calculated to strike the fancy by opening resources to sublime description, or interest the heart by pathetic situations.⁴⁶⁵

Warton piti kerronnan äkkinäisiä muutoksia yllätysten luomisen kannalta tärkeinä. Ne johtavat ylevään kuvailuun, joka herättää mielikuvituksen. Tässä tapauksessa Warton käyttää termiä *fancy*. Sananvalinta saattaa olla pejoratiivinen, sillä kohta painottaa retorista taidokkuutta ja kuvaa henkilökohtaista kokemusta varsin triviaaliksi.

Ajatus siitä, ettei tekstejä ole tulkittu aina samalla tavalla pilkahti esiin Wartonin kirjoittaessa allegorioista, mutta niiden ylevyyttä pohtiessaan hän totesi asian selvemmin. Warton pohti, miten ”Ritarin tarinaa” luettiin 1700-luvulla:

On this account, even without considering the poetical and exterior ornaments of the piece, we are hardly disgusted with the mixture of manners, the confusion of times, and the violations of property, which this poem, in common with all others of its age, presents in almost every page.⁴⁶⁶

Wartonin mielestä Chaucerin runouden ylevyys ehkäisi nykyhetken lukijoita tuntemasta inhoa runon aikakaudelle tyypillisiä piirteitä kohtaan. Warton siis ajatteli ylevyyden kokemuksen auttavan ymmärtämään ajallisesti etäisiä tekstejä. Ylevyys syntyi tässä tapauksessa keskiajan negatiivisina koettujen piirteiden yhdistyessä kauneuteen. Chaucer ei siis välttämättä ollut kirjoittanut tarkoituksella kauheuksia sisältävää

---

⁴⁶⁵ Warton 1774, 367.

⁴⁶⁶ Ibid.

runoutta, vaan kauheat asiat olivat kuin aikakauden sivutuote. Ne olivat mukana automaattisesti 1300-luvulla kirjoitetussa kirjallisuudessa. Tällöin ylevyys (ja myös kauhu) kuuluivat kaikkien menneisyyden tekstien nykytulkintoihin. Lukija kohtasi ne syventyessään vieraan aikakauden kuvauksiin. Warton ei totea ajatusta eksplisiittisesti, mutta hän näyttää ajatelleen, että (keskiajan) historian tuntemiseen sisältyi aina kauhua ja myös sen synnyttämää ylevyyttä. Näin toisen vuosituhannen alun kirjallisuus sai allegorian rinnalle toisen käsitteen, jonka avulla sitä saattoi hahmottaa.

Historiantutkimuksen kannalta ylevän kokemuksen jäljittämisessä tärkeintä oli ajatus sympatiasta. Mark Salber Phillips on nähnyt sympatian käytön olleen 1700-luvulla keskeinen tapa tulkita menneisyyden tekstejä ja tapahtumia. Näin oppinut, filologinen perinne sai rinnalleen ainakin näennäisesti vastakkaisen keinon. Phillips väittääkin, että historiallista ajattelua ei pidä etsiä vain historiantutkimuksen sisältä, vaan sitä esiintyi kaikkialla. Esimerkiksi monet 1700-luvun romaanit esittivät tulkintojaan Englannin historiasta. Toisaalta Phillipsin mukaan niin romaaneissa kuin muissakin kirjallisuudenlajeissa kiinnostuttiin yhä enemmän lukijoista. He pitivät kirjallisuuden elossa lukemalla sitä ja ottamalla siitä oppia omassa ajattelussaan. Monet menneisyydestä kirjoittaneet pohtivat lukijoiden sympatian merkitystä. Adam Ferguson ajatteli historian tehtäväksi sympatian herättämisen. Lordi Kames taas piti sympatiaa niin historiantutkimuksen kuin fiktionkin lukijan keskeisenä piirteenä.⁴⁶⁷

Oppineiden tutkimuksissa sympatian ajatusta ei esiintynyt. Sen osalta Momiglianon tekemä erottelu heidän ja historiantutkijain välillä on pätevä: Kamesin ja Fergusonin kaltaiset filosofiset historioitsijat pohtivat muodikkaasti töidensä vastaanottoa, oppineet antikvaarit eivät siihen nähneet syytä.⁴⁶⁸ Toisaalta tilanne ei ollut näin yksiselitteinen, sillä kirjallisuuden lajin saattoi vaihtaa. Monet antikvaarit ja historioitsijat olivat myös runoilijoita, mikä tarjosi heille hyvin erityyppisen mahdollisuuden kokeilla sympatian aikakauden ylittävää voimaa.

---

⁴⁶⁷ Phillips 2000, 105–110.

⁴⁶⁸ Kamesista ja Fergusonista lisää luvussa III.

Monet 1700-luvun puolivälin runot, kuten Edward Youngin *Night thoughts* (1742–1745) ja Thomas Grayn *Elegy written in a country churchyard* (1751), pitivät ihmisen kykyä tuntea jopa tärkeämpänä kuin taitoa ajatella. Niitä on usein kutsuttu miljöön vuoksi hautausmaarunoudeksi, mutta niissä esiteltiin myös uudenlainen käsitys menneisyyden tavoittamisesta. Youngin ja Grayn mukaan ihminen koki voimakkaimmat tunteensa hahmottaessaan oman rajallisuutensa.⁴⁶⁹ Hautausmaarunot esittelivät idealisoidun, menneisyyteen suuntautuneen mielikuvituksen ratkaisuna nykyhetken tunteiden vähäisyydelle. Tapahtumien ajan sijasta kaipuun kohde oli menneisyys, haudattujen elinaika. Edward Young selitti käsityksiään *Night Thoughts* -kokoelman esipuheessa:

As the occasion of this poem was real, not fictitious; so the method pursued in it was rather imposed by what spontaneously arose in the author's mind on that occasion, than meditated or designed; which will appear very probable from the nature of it; for it differs from the common mode of poetry, which is from long narrations to draw short morals. Here, on the contrary, the narrative is short, and the morality arising from it makes the bulk of the poem. The reason of it is, that the facts mentioned did naturally pour these moral reflections on the thought of the writer.⁴⁷⁰

Youngin mielestä runo kuvaa todellisia asioita, koska se kertoo runoilijan saamista spontaaneista lyhyistä mietteistä. Se on fragmentaarinen, mutta siitä nousee monia tärkeitä ajatuksia. Ero oppineiden tapaan hahmottaa menneisyys on ilmeinen, sillä Youngin eteneminen mielijohtein näytti olevan täysin päinvastainen kuin vaikutteiden jäljittäminen.

David Fairer on kaikesta huolimatta osoittanut, miten englantilainen 1740-luvun runous ei käsitellyt vain hautausmaita vaan myös legendoja ja historiallisia maisemia, rakennuksia ja raunioita. Tässä runoudessa menneisyyttä pyrittiin lähestymään uudella tavalla. Fairer toteaa Thomas Grayn runoilijana ja antikvaarina yrittäneen kuvata keskiaikaista menneisyyttä.⁴⁷¹ Gray kirjoitti *The Bardin*, jossa kerrotaan viimeisen walesilaisen bardin kohtalosta, kun hän odottaa teloitusta kuningas Edvard I:n (1239–

---

⁴⁶⁹ Punter 1996, 32. Hyvä kuvaus tunteiden merkityksestä todellista tietoa haettaessa on Thomas Parnellin runossa *A Night Piece on Death* (publ. 1722): "By the blue taper's trembling light, / No more I waste the wakeful night, / Intent with endless view to pore / The Schoolmen and the sages o'er: / Their books from wisdom widely stray, / Or point at best the longest way. / I'll seek a readier path, and go / Where wisdom's surely taught below."

⁴⁷⁰ Young 1774, 2.

⁴⁷¹ Fairer 1993.

1307) vallattua Walesin. Tämä hetki merkitsi käännekohtaa Walesin historiassa, koska kuningas oli määrännyt kaikki bardit tapettaviksi. Gray antoi äänen hävinneille, sillä kerran mahtava laulaja pääsee kuvailemaan traagisia tapahtumia omille lukijoilleen.⁴⁷² Historian professori Gray todistaa bardin hahmon avulla runojen lisänneen tietoisuutta menneisyydestä.

Keskiaikainen menneisyys alkoi runoudessa saada huomiota osin erilaisuutensa, osin suureellisten kuvauksien ansiosta. Runoilijoiden oli myös helpompi kuvata vähän tunnettua aikaa kuin lähteisiin sitoutuneiden historioitsijoiden. Thomas Warton muistutti tässäkin asiassa ystäväänsä Grayta, sillä myös hän pyrki kuvaamaan keskiaikaa niin tutkijana kuin runoilijana. Runoilija-Warton kirjoitti eniten anglo-sakseista, sillä häntä kiinnostivat tässäkin asiassa kuningas Arthurin ajan tapahtumat. Warton yhdisti runoissaan erilaisia teemoja. Näin ”The Grave of King Arthur” kuvasi kaukaista menneisyyttä, jossa bardit lauloivat kuninkaan suurista saavutuksista. Warton kirjoitti myös sellaisia runoja, joissa mennyt ja nykyhetki yhdistyivät. Oodissa ”Written at Vale – Royal abby in Cheshire”, humiseva mylly ja sen rattaiden läpi juokseva vesi näyttivät herättäneen menneisyyden henkiin.⁴⁷³ Ihmisten tekojen lisäksi myös vanhat rakennukset ja maisemat pitivät yllä tietoisuutta menneisyydestä. Runoa on vaikea sijoittaa mihinkään aikakauteen, kunnes Warton siirtyy kuvaamaan taikauskoo:

For though the forceress, Superstition blind,
Amid the pomp of dearful sacrifice,
O’er the dim roofs, the cheat the tranced mind,
Oft bade her visionary gleams arise⁴⁷⁴

Warton tekee selväksi, että kysymys on aikakaudesta, jolloin hallitsivat taikausko, suurentelu, uhraukset ja näyt. Jatkossa luostari näyttäytyy nykyhetkelle vieraana paikkana, jonne suljetut ihmiset tekivät työtään unohduksen varjossa. Wartonin tulkinnan ei voi sanoa perustuneen sympatialle, sillä jopa oppineisuudesta kirjoittaessaan hän painottaa hämäryyttä ja barbaarisuutta:

Here Learning, guarded from a barbarous age,

---

⁴⁷² Runon esipuheessa (Advertisement) todetaan: ”The following Ode is founded on a Tradition current in Wales, that EDWARD the First, when he completed the conquest of that country, ordered all the Bards, that fell into his hands, to be put to death.” Gray 1768, 51–72. Ks. myös Weinbrot 1993, 384–385.

⁴⁷³ Warton 1791, 55

⁴⁷⁴ Warton 1791, 57.

Hover'd awhile, nor dar'd attempt the day;
But patient tarc'd upon the pictur'd page
The holy legend, or heroic lay.⁴⁷⁵

Wartonin omaa oppineisuutta voisi kuvata pahantahtoisesti suunnilleen näin, mutta hän tarjoaa barbaaria pyhien legendojen tutkimusta nimenomaan keskiaikaisen oppineisuuden synonyymina. Kirjoittaessaan tällä tavalla suoraan keskiajasta Warton ei edes yritä päästä eroon hämäryyden ja taikauskon korostamisesta.

Thomas Warton näyttää tasapainoilleen oppineen ja sympatiaan perustuneen menneisyyden tuntemuksen välissä. Runoissaankin Wartonin tapa tulkita keskiaikaa muuttuu, kun hän alkaa käsitellä sitä välillisemmin. Lyhyessä sonetissa ”Written in a blank leaf of William Dugdale” hän kommentoi matkojensa luotettavaa tietolähdettä, William Dugdalen *Monasticonia*:

His thoughts, on themes, unclassic falsely stil'd
Intent. While cloister'd Piety displays
Her mouldering roll, the piercing eyes explores
New manners, and the pomp of elder days,
Whence culls the pensive bard his pictur'd stores.
Nor rough, nor barren, are the winding ways
Of hoar antiquity, but strown with flowers.⁴⁷⁶

Wartonin mielestä Dugdalen kaltainen antikvaari saattoi selvittää vähäistenkin tietojen kuten bardien runojen avulla menneiden aikojen tapoja. Pimeyteen ja barbaarisuuteen liittyneiden metaforien jälkeen Warton on valmis tunnustamaan, että tarkemmin katsottuna menneisyydestä löytyi myös muitakin, säilyttämisen arvoista. Tämä oli luonnollisesti koko hänen tutkimustyönsä lähtökohta: ei olisi ollut mielekästä tutkia sellaista, jossa ei ole mitään arvoa. Wartonin runoissa ei kuitenkaan koskaan edetä varsinaisesti ajatukseen tunteiden uudelleen kokemisesta kuten niin monissa menneisyyttä käsittelevissä teksteissä

***

Wartonin keskiaikaa koskeva runous näyttää toistaneen hänen tutkimuksissaan esiintyvää ajatusta siitä, että suora yhteys aikakauteen oli mahdoton. Warton näyttää tarvinneen aina kiertotien siitä innostuakseen: sellaisen tarjosivat Spenserin runous tai uuden ajan alun romanssit. Keskiaikaisesta kirjallisuudesta kirjoittaessaan hän oli

---

⁴⁷⁵ Warton 1791, 59.

⁴⁷⁶ Warton 1791, 107.

epävarmempi. Wartonin omat runot viittaavat siihen, että hän ajatteli Dugdalen kaltaisen antikvaarin, joka tutki rakennuksia ja esineitä, tavoittaneen keskiajan ”kukka-set”. Sen sijaan kirjallisuus, jota Warton tutki, oli paljon monimutkaisempi kohde ja hän koki varsinkin sen allegorisuuden ongelmalliseksi. Warton käytti huomattavasti aikaa kirjallisten vaikutteiden etsimiseen. Ne osoittivat 1110–1400-luvun kirjallisuuden vaikutuksen jatkuneen uudella ajalla, mutta samalla myös sen, miten sydän- ja myöhäiskeskiaikainen kirjallisuus muodosti oman melko yhtenäisen kokonaisuutensa.

Michel de Certeau'n historiografisen operaation käytännön kannalta Thomas Wartonin ja medievalismin analyysi tuo esille käsityksen siitä, että useat tutkimustraditioon ja ajan-kohtaisiin ilmiöihin liittyvät asiat vaikuttivat lähestymistavan määrittelyssä. Oppineen tutkimuksen intertekstien etsintä, perinteisen kirjallisuuskäsityksen imitaatio ja allegoria ja toisaalta uuden estetiikan sympatiaan perustunut ylevän kokemus olivat kaikki läsnä Wartonin analyysissä. Siksi onkin tärkeää huomata, ettei Warton toiminut vain yhden instituution jäsenenä kuten de Certeau'n mallista voisi päätellä. Sekä oppineisuuden että kirjallisuuden instituutiot jättivät Wartonin lähestymistapaan jälkensä. Toisaalta tietyt käsitykset näkyivät kaikessa 1700-luvulla keskiajan kirjallisuutta kohtaan tunnetussa kiinnostuksessa. Ajatukset vernakulaarisen kulttuurin merkityksestä, suullisen ja kirjallisen viestinnän ongelmallisesta suhteesta ja proosamuodon tärkeydestä todellisuutta koskeneiden käsityksien muutoksessa hallitsivat analyysijä.

III Keskiaika kokonaiseksi kerrottuna

Wartonin monta kertomusta

Valistuneiden universaalihistorioiden vaikutus

Thomas Warton oli antikvaari, mutta hän oli tietoinen myös historiankirjoituksen muutoksista. Tässä luvussa tarkastelen hänen tapaansa käsitellä keskiaikaa kokonaisuutena. Luku sivuaa de Certeau'n historiografisen operaation toista osaa, käytäntöä. de Certeau'n mukaan tässä osassa päätetään se, kääntyykö historia kohti kirjallisuutta tai tiedettä.⁴⁷⁷ Thomas Wartonin osalta jaottelu viittasi siihen, seuraisiko hän filologiaan, arkeologiaan ja asiakirjatutkimukseen sitoutunutta oppineisuutta vai aikansa suosittuja, esitysten loistokkuuteen ja kielelliseen sulavuuteen panostaneita historioitsijoita, joiden kirjoitukset perustuivat harvoin arkistoista löytyneisiin lähteisiin.

Luku tarkastelee lisäksi niitä tapoja, joiden perusteella Thomas Warton keskiaikaa järjesti ja jaotteli ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi. Warton teki yleisiä historiankirjoitukseen liittyviä ratkaisuja mutta myös sellaisia, jotka liittyvät juuri 1700-luvun kirjallisuuteen tai oppineeseen perinteeseen. Ajatus tulkinnasta esittämällä ja kertomalla liittyi 1700-luvun lopun käsityksiin ihmistä ja maailmaa koskevista tieteistä. Adam Ferguson totesi Jumalan luoneen maailman merkeiksi ja ilmaisuiksi (”signs and expressions”), jotka odottivat ihmistä tulkitsijakseen. Fergusonin mukaan tulkintaa eivät odottaneet vain nykyhetken näkyvät merkit, vaan myös ihmisen menneisyys, joka kertoi paljon luonteesta ja mahdollisuuksista. Historioitsijan täytyi järjestää menneisyyden jättämiä merkkejä ja asettaa ne osaksi mielekästä järjestelmää. Ferguson korosti tieteen

---

⁴⁷⁷ de Certeau 1988, 69–88.

tehtävänä olevan systematisointi.⁴⁷⁸ Tarkastelen keskiajan systematisointipyrkimyksiä, jotka olivat paljon monivivahteisempia kuin Fergusonin kirjaimellisesti ottamalla saattaisi olettaa. Olen jaotellut ne kolmeen osaan: Wartonin *History of English Poetry* historiankirjoituksen kerrontaa heijastelevana teoksena, sen suhde antiikin merkitykseen ja lopulta vernakulaarin nousuun.

Oppinut perinne tarjosi lähteisiin sitoutuneen tavan hahmottaa keskiaikaa. Lähdemateriaaleja painottavista kirjallisista antikvaareista James Harris oli kirjoittanut jo ennen Thomas Wartonin oman lyhyen katsauksensa, ”An Essay on the Taste and Literature of the middle ages”, jossa hän esitteli keskiajan kirjallisuuskritiikkiä kronologisesti. Katsaus painettiin vasta vuonna 1787, mutta on epäselvää, tiesikö Warton käsikirjoituksesta ennen sen julkaisua.⁴⁷⁹ Wartonilla oli antikvaarien joukossa John Lelandista alkaen edeltäjiä, jotka olivat koonneet englantilaisista kirjailijoista perustietoja kronologiseen järjestykseen. Sitten olivat vielä ne antikvaarit, jotka olivat järjestäneet keskiaikaa käsittelevää materiaalia esimerkiksi maantieteellisesti kuten William Dugdale *Monasticon*-teoksessaan (1655–1673) tai johonkin oikeudelliseen ilmiöön keskittyen kuten John Selden tutkielmat.⁴⁸⁰ Historioitsijat eivät esittäneet asioita sellaisenaan, vaan kyse oli toimenpiteestä, jota de Certeau kutsuu ”kirjalliseksi nurinkääntämiseksi”. Lähteistä muodostetaan tavalla tai toisella kokonaisuus, jonka oletetaan hahmottuvan lukijoille. de Certeautta seuraten antikvaarit eivät ensi silmäyksellä näyttäneet täyttävän toista historiallisen narratiivin ehtoa: heidän tapansa esittää asioita ei irrottanut varsinaista historiallista diskurssia lähteiden maailmasta. de Certeau mukaan historialliselle esitykselle on tyypillistä se, että argumentit on irrotettu niistä asioista, joiden varaan esityksen luotettavuus rakentuu. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että lähteet ja niitä yhdistävä tapahtuva kertomus tai analyysi ovat erillisiä.⁴⁸¹ Lähteet ovat yksittäisiä todisteita esityksessä, joka rakentuu niiden varaan, mutta historioitsijan haluamalla tavalla. Antikvaarien kohdalla tämä erottelu on ongelmallinen, sillä periaatteessa he välttivät lähteiden kronologisen esittelyn lisäksi

---

⁴⁷⁸ Reill 1986, 286. Fergusonille systematisointi oli kaiken perusta: “[...] the love of science and the love of system are the same”.

⁴⁷⁹ Harris 1787.

⁴⁸⁰ Dugdale 1653; Selden 1610.

⁴⁸¹ de Certeau 1988, 86–88.

arvottamasta niitä tai etsimästä niiden välisiä tai niiden ja nykyhetken varaan rakentuvia yhteyksiä.

Fergusonin ajatus systemaattisesta historiankirjoituksesta sai yhä enemmän kannattajia, kun 1700-luvun historioitsijat alkoivat kirjoittaa teoksia, joissa keskiaikaa arvioitiin uudella tavalla kokonaisuutena ja osana länsimaista kulttuuria. Keskiaika oli systeemi, jota tulkittiin sen jättämien merkkien avulla Fergusonin tarkoittamassa mielessä. Suunnannäyttäjänä oli Voltairen essee universaalihistoriasta, joka käännettiin englanniksi nimellä *An essay on universal history*. Essee, David Humen moniosainen *The History of England* ja William Robertsonin *The History of the Reign of the Emperor Charles V* (1769) ja sen kuuluisa yhteiskunnan kehitystä pohtiva johdantokirjoitelma kuuluivat 1700-luvun englantilaisten lukijoiden käsissä. Näitä teoksia on kutsuttu filosofisiksi historioiksi, koska ne totesivat tutkivansa menneisyyttä ymmärtääkseen nykyhetkeä paremmin.

Monet uuden tyylin historioitsijat kehottivat tutkimaan konjektuureja. He eivät korostaneet lähteitä, vaan esittivät arvioita historian suuresta linjasta ja tulevaisuuden mahdollisesta edistyksestä tai rappiosta. He kirjoittivat myös universaalia historiaa, joka pyrki sisällyttämään maailmanhistorian tai suuren osan siitä. Näkökulmat korostivat dynaamisuutta ⁴⁸² Tällöin de Certeau esittämä kysymys argumentaation ja lähteiden suhteesta olisi tarpeeton käytettynä antikvaarien tapaan esittää historiaa. Historioitsijoille argumentit olivat sekä luotettavuuden takaajia että esityksen suuntaajia. He kirjoittivat teoksensa mahdollisimman helposti lähestyttäviksi ajatellessaan historiankirjoituksen yhdeksi kirjallisuuden lajityypiksi, jossa tiedot, tulkinnat ja taitava kerronta yhdistyivät.

Käytännössä näin selkeä jaottelu oppineeseen ja filosofiseen historiankirjoitukseen auttaa hahmottamaan 1700-luvun menneisyyttä koskevien esitysten virtauksia, mutta se ei riitä yksittäisten teosten analyysiin. Thomas Warton ei ajatellut tutkivansa univer-

---

⁴⁸² Määritelmä on Mark Salber Phillipsin Adam Fergusonin kirjoituksia koskevasta arviosta. Ks. Phillips 2000, 171–173, 179.

saalia historiaa, mutta *History of English Poetry* -teos kattoi niin pitkän ajanjakson, että se osallistui keskusteluun historian suunnasta. Samalla Warton myös systematisoi aikakautta. *Historyn* kaksi ensimmäistä osaa kattavat keskiajan. Ensimmäinen osa alkaa pitkällä englannin kielen tilaa normannivalloituksen jälkeen pohtivalla esseellä. Sen jälkeen Warton siirtyy käsittelemään satiirisia balladeja ja kirkonmiesten kirjoituksia. Sitten vuorossa ovat ritareita koskeneiden tarinoiden alkuvaiheita. Näiden kolmen johdattelevan luvun jälkeen Warton siirtyy käsittelemään tarkemmin keskiajan kirjallisuuden lajityyppejä ja merkittävimpiä kirjailijoita. Luvuissa IV ja V aiheina ovat runomuotoiset romanssit, luvuissa VI ja VII draama. Sitten vuorossa on merkkiteos, William Langlandin vuosina 1360–1387 kirjoittama allegorinen *Piers Plowman* (VIII ja IX), jonka jälkeen Warton palaa vielä pohtimaan alkusointuisen runouden (X) ja 1300-luvun romanssien historiallista merkitystä. Ensimmäisen osan lopussa Warton käsittelee Chauceria ja tähän liittyviä teemoja mittavasti (XII–XVII).

Vuonna 1778 julkaistu toinen osa alkaa John Gowerin runouden ja sen vaikutteiden esit-telynä (I), jonka jälkeen vuorossa on toinen aikakauden merkittävä oppinut runoilija John Lydgate (III–V). Tämän jälkeen Warton siirtyy esittelemään Henrik VI:n ja Rikhard III:n kauden kirjallisuutta. Oman lukunsa Thomas Rowley, Thomas Chattertonin luoma keskiaikainen runoilijahahmo, jonka tuotoksia Warton ja monet aikalaiset jo epäilivät väärennöksiksi (VIII). Stephen Hawesista (k. 1523) Warton kirjoittaa yhden luvun (X), minkä jälkeen hän analysoi rajaukseen kuulumatonta, mutta allegorian käytön kannalta oleellista Sebastian Brantin *Narrilaivaa* (Narrenschiff, engl. Ship of Fools). Wartonin katsaus reformaatiota edeltäneeseen aikaan päättyy skotlantilaiseen kirjallisuuteen (XII–XIV), runoilija John Skeltoniin (1460–1529), mysteerinäytelmiin (XVI), 1400–1500-luvun kansankielisen kirjallisuuden nousuun (XVII–XVIII).

Kronologisesti etenevä esitys pyrkii esittelemään englanninkielisen kirjallisuuden keskeiset kirjoittajat ja tärkeimmät lajityypit niin, että painopiste on edelleen vaikutushistoriassa kuten *Observations*-teoksessa. Kahden keskiaikaa käsittelevän osan selkeänä alkupisteenä on englannin kielen kehittyminen, minkä jälkeen Warton yrittää edetä kronologisesti käsitellen vuoroin merkittävimpiä kirjailijoita tai tärkeäksi katsomiaan lajityyppejä.

Wartonin tutkimuksella oli edeltäjänsä. John Lelandin *Commentarii de scriptoribus Britannicis* (julkaistiin painettuna v. 1709) oli esitellyt keskeiset englantilaiset kirjailijat ja heidän teoksensa.⁴⁸³ John Bale *Index Britanniae Scriptorum* esitteli puolestaan kaikki tunnetut anglosaksiset ja myöhemmät keskiajan kirjoittajat. Sekä Leland että Bale olivat tutkineet keskiaikaisia ja uuden ajan alun käsikirjoituksia ja varhaisia painettuja kirjoja.⁴⁸⁴ He esittelivät kronologisesti kirjailijoita ja heidän teoksiaan. Molemmat saivat vaikutteita antikvarismista, mutta samalla ne kanonisoivat merkittävään kirjallisuuteen luettuja teoksia. Ne myös loivat käsityksen englantilaisesta kirjallisuudesta ja siihen kuuluneista kirjailijoista. Samalla tavalla William Winstanleyn *The Lives of the most famous English Poets* (1687) luetteloi keskeiset englantilaiset kirjoittajat, mutta samalla se pyrki myös arvioimaan heidän tuotantoaan. Toisenlaista lähestymistapaa edustivat George Puttenhamin *The Arte of English Poesie* (1589) ja Sir Philip Sidney'n aluksi käsikirjoituksena kiertänyt *The Defence of Poetry* (1580-luku). Ne keskittyivät poetiikkaan eli kysymykseen siitä, miten kirjoittaa runoutta sekä runouden paikkaan yhteisössä. Ne käsittelivät uusinta kirjallisuutta, mutta tarkastelivat sitä hetkittäin antiikin tai edeltävien vuosikymmenten kirjallisuuden valokeilassa.⁴⁸⁵ Wartonin *History* jatkoi Lelandin ja Bale'n luomaa traditiota, mutta se pyrki huolellisempaan tekijöiden esittelyyn. Analyttinen perinne näkyi vain hetkittäin. Wartonin työn ajallinen ulottuvuus oli huomattavasti laajempi, mutta hän säilytti kronologisen järjestyksen sekä idean kirjailija kirjailijalta etenemisessä.

Sekä Warton, Leland että Bale rakensivat esityksensä kronologian varaan. Michel de Certeau'n mukaan kronologian käytössä ei niinkään ole kysymys asian esittämisestä luonnollisessa järjestyksessä alusta loppuun, vaan siitä, että käsiteltävistä asioista tehdään ajallisia. Niiden ajallista etäisyyttä käytetään hyväksi, kun niistä muokataan yhtenäistä kokonaisuutta. Yhteensopimattomat asiat voidaan liittää yhteen ja niitä voidaan vertailla uskottavasti, kun niiden erilaisuus selitetään eri syntyhetkillä ja eri

---

⁴⁸³ Leland 1709.

⁴⁸⁴ Bale oli käyttänyt lähteinään keskiaikaisia luetteloita kuten *Boston of Bury*, John Whethamsteden *Grammarium*, Glastonburyn luostarissa ja Lontoon dominikaanien parissa tehtyjä luetteloita Poole–Bateson 1990, xv.

⁴⁸⁵ Puttenham 1589; Sidney 1595; Jonson 1616, 1010–1015; Winstanley 1687; Terry 2001, 65–69; 95–96,

aikakausiin kuulumisella.⁴⁸⁶ Wartonin kuten muidenkin 1700-luvulla kirjallisuudesta kirjoittaneiden todennäköisesti tärkein tarve ei ollut aikakauden määrittäminen. Sitä olennaisempaa oli pyrkiä määrittelemään hyvä kirjallisuus. Se taas ei olisi ollut mahdollista ilman synteisiin pyrkivää näkökulmaa, jonka avulla selitettiin erilaisten tekstien kuulumisen yhteen.

Warton pyrki myös kanonisoimaan menneisyyden kirjallisuutta. 1700-luvulla näiden pyrkimysten keskuksessa olivat William Shakespeare sekä muut Elisabetin ajan kirjailijat. William Warburtonin ja Samuel Johnsonin toimittamat Shakespearen koottujen teosten laitokset korostivat tämän aseman keskeisyyttä.⁴⁸⁷ Kysymys vanhemman kirjallisuuden kaanonista oli nostettu esille jo Robert Lowthin *Lectures on Sacred Poetry of Hebrews* -teoksessa. Lowthin mukaan tämä asetti suuria vaatimuksia lukijoille, joiden täytyi nykyhetken näkökulmasta arvostella etäisiä teoksia.⁴⁸⁸ Tämän takia on yllättävää, että Wartonilla oli vähän sanottavaa kaanonista. Hän noudattaa varsin pitkälle niitä valintoja, joita Elizabeth Cooper oli tehnyt teokseen *The Muses Library* (1737); teoksen avustaja oli ollut tunnettu bibliofiili William Oldys. Tämä englantilaista runoutta esittelevä kokoelma otti jo huomioon esimerkiksi John Langlandin, John Gowerin, John Lydgaten, Thomas Occleven ja luonnollisesti Geoffrey Chaucerin.⁴⁸⁹

Wartonin *History* muistuttaa 1700-luvun runoja esitelletä kokoomateoksia, joissa lyhyen johdannon jälkeen runot käydään läpi yksitellen, monesti kronologisesti järjestyksessä. Ajan bestsellerit, Robert Dodsleyn *Collection of Poems* (1748) ja Cooperin *The Muses Library* järjestivät kirjallista menneisyyttä runo runolta sitä vain vähän kommentoiden. Thomas Warton oli varmasti näiden kokoelmien vaikutukselle altis, koska hänen käytössään ei ollut mitään muuta valmistunutta menneisyyden kirjallisuuden esitystä. Toisaalta Warton yritti perustaa historiansa harvinaisille teoksille, jotka löytyivät kirjastoista ja arkistoista. Neil Kenny onkin väittänyt

---

⁴⁸⁶ de Certeau 1988, 88–89.

⁴⁸⁷ Lynch 2002.

⁴⁸⁸ Gorak 1997, 579.

⁴⁸⁹ Cooper 1737, 201–202. Cooper oli pahoillaan, että varhaisin esitelty kirjailija, Langland, oli niin vaikeasti ymmärrettävissä. Hän korostikin Chaucerin keskeistä asemaa, sillä tämän kirjoitukset olivat lähes yhtä ymmärrettävänä kuin aikalaiskirjailijoiden teokset ja siksi niitä pystyttiin edelleen lukemaan.

antikvaaristen tutkimusten olleen bibliomaanisia, koska ne perustuivat täydellisen painetun kirjaston luomiselle esittämällä kaikki mahdolliset teokset.⁴⁹⁰ Wartonin tapa ottaa mukaan monen runon kokonainen versio *Historyyn* oli suoraa jatkoa runokokoelmille, mutta siinä näkyi myös täydellisen kirjaston idea. Hän tahtoi esitellä lukijalle englantilaisen kirjallisuuden kokoelman, jota selitettiin uusimmalla mahdollisella tiedolla keskiajan ja uuden ajan alun yhteiskunnasta ja kirjallisista lajityypeistä. Warton oli riippuvainen antikvaarien tavasta kerätä kaiken yhteen ja runokokoelmien yksinkertaisesta tiedon esittelyn mallista.

Kanonisten kirjailijoiden korostamisesta huolimatta Warton etenee horjahdellen, sillä *History* on täynnä ristiriitaisuuksia, kuten David Fairer on huomauttanut. Wartonin mielipiteet runoilijoiden merkityksestä saattoivat esimerkiksi vaihdella jatkuvasti.⁴⁹¹ Nopeasti katsottuna myös Wartonin tapa esittää kirjallisuus- ja oppineisuuden historiaa pyrkii ainoastaan kasaamaan hänen keräämänsä tiedot kronologisesti tiettyjen yleisesti tunnustettujen kirjailijoiden, teosten ja lajityyppien varaan. Tarkemmin arvioiden Warton kuitenkin tarjoaa analyttisemmän katsauksen englantilaisen kirjallisuuden historiaan, vaikka ei olekaan selvää, miten tarkoituksellista tämä on.

Wartonin *History of English Poetry* sisältää kirjallisen silmäkääntötempun, joka antaa mahdollisuuden lukea sitä huomattavasti monipuolisemmin kuin lukujen sisältö näyttäisi sallivan. David Fairer on huomauttanut *Historyn* sisältävän useita alkuja aivan kuten sen aikalaisessa Laurence Sternin romaaniklassikko *Tristram Shandyssa* (1760), joka alkaa päähenkilön siittämisestä ja epäröi useita satoja sivuja ennen kuin tämä syntyy.⁴⁹² *Tristram Shandy* ei halua syntyä, koska se aloittaa hänen matkansa kohti kuolemaa. Warton tekee samantyyppisen narratiivisen tempun, sillä hän on liittänyt teoksen alkuun kaksi yli satasivuista tutkielmaa, jotka lähtevät liikkeelle kirjallisuushistoriaa edeltävästä ajasta, mutta ne kommentoivat myös 1100–1500-lukuja. Vasta tutkielmien jälkeen alkaa todellinen kirjallisuuden historia, jonka tarina paljastuu yhtä vähän edistystä kohti kulkevaksi kuin *Tristram Shandy*n vaiheet. Jos varsinaista

---

⁴⁹⁰ Kenny 2000, erit. 253–254.

⁴⁹¹ Fairer 1998, 42ff.

⁴⁹² Ibid.

runouden historiaa voi pitää yksityiskohtiin takertuvana teoksena, tutkielmissa Warton esittelee suuria linjoja. Kaikkein mielenkiintoisinta on kuitenkin se, että tutkielmissa esitetyt kaksi kertomusta ovat vastakkaisia.

History voidaan tulkita sekä kehityksen että rapping kertomuksena. Kolmiosainen teos sisältää molemmat näkökulmat, mutta Warton ei pystynyt seuraamaan niitä systemaattisesti. Teoksen ensimmäisen osan aloittavat kaksi pitkää tutkielmaa esittelevät kummankin näkökulman yhtenäisesti. Ensimmäinen tutkielma oli nimeltään ”Of the Origins of Romantic Fiction in Europe”, jossa Warton selvittää sitä, miten ”romanttinen fiktio” (romantic fiction) tuli Eurooppaan. Hän viittaa termillä myös romansseihin. Ne eivät syntyneet Euroopassa, sillä arabit toivat lajityypin mukanaan. Warton toteaa Iberian niemimaata hallinneiden saraseenien aktiivisuuden olleen kaiken takana: he olivat kirjoittaneet romanssien kaltaista kirjallisuutta. He olivat Armoricassa kohdanneet walesilaisia, jotka olivat sitten vuorostaan levittäneet kirjallisuuden lajia yhä pohjoisemmas. Warton seuraa lajityypin leviämistä Englantiin. Hän painottaa arabien vaikutusta, mutta tuo sen rinnalle skandinaavien runouden merkityksen. Ensimmäinen tutkielma keskittyy anglosaksien aikaan, jota Warton tarkastelee lähes antipatrioottisesta näkökulmasta.⁴⁹³

Toinen tutkielma ”On the introduction of learning into England” esittää hyvin toisenlaisen tulkinnan, sillä se keskittyy toisen vuosituhannen alusta alkaen näkyvään oppineisuuden ja järjenkäytön nousuun. Silti se jatkaa ensimmäisen tutkielman tematiikkaa pyrkiessään osoittamaan vaikutteiden tulleen Englannin ulkopuolelta. Warton kirjoittaa paljon oppineisuuden keskuksista, toisaalta käänöksistä ja kielitaidon merkityksestä. Tässä osiossa kirjoittaa antikisti-Warton, jota huolestaa roomalaisen vaikutuksen katoaminen kirjojen tuhoutuessa ja kulttuurin rapistuessa. Hän näkee oppineisuuden uuden alun tulleen mahdolliseksi normannivalloituksen myötä. Valloittajat tuovat mukanaan eurooppalaisen kulttuurin parhaat puolet. Lyhyen kukoistuskauden jälkeen alkaa uusi rappio skolastisen ajattelun noustessa valtaan. Aiheena on koulujen, yliopistojen, pappien ja oppineiden historia, toisin sanoen

---

⁴⁹³ Warton 1774, (1)–(151). Myös Geoffrey Monmouthilainen väitti tarinoidensa levinneen Armoricasta.

koulutus ja oppineisuus sekä niitä ylläpitävät instituutiot, kyky tulkita tekstiä ja selittää maailmaa.⁴⁹⁴

Wartonin tapa aloittaa *History of English Poetry* pitkillä tutkielmilla vaikuttaa teoksen luonteeseen kahdella tavalla. Ensiksikin se leikkii kronologian kanssa: Warton ei riko sitä, mutta liittää esitykseensä kaksi johdantoa, jotka ovat ajallisesti hänen esityksensä ulkopuolella. Ne kuvaavat englantilaisen runouden historian esihistoriaa. Tämä johtaa siihen, että teoksella on kaksi alkupistettä: konkreettinen normannivalloitus ja proosa-muodon yleistyminen sekä toisaalta varhaiskeskiaikaan sijoittuva ajankohta, jolloin suhde runouteen ja tieteeseen muuttui. Michel de Certeau onkin nähnyt historiografisiin esityksiin kuuluvan keskeisesti useiden alkujen käytön. Teos voi edetä kronologisesti ja alkaa tarkoin määrätystä ajankohdasta, mutta käytännössä se sisältää oletuksia aikaisemmasta ja myöhemmästä historiasta. de Certeau mukaan tutkitun ajanjakson mieli syntyy vasta, kun se liittyy sitä edeltävään ja sitä seuraavaan aikaan. Historia alkaa implisiittisesti vuodesta nolla ja jatkuu nykyaikaan asti.⁴⁹⁵ Wartonin historialla on sama ominaisuus, mutta sen lisäksi se rakentaa vielä rinnakkaiskertomuksen, jossa on toinen melko konkreettinen alkupiste.

Toiseksi Wartonin tapa esittää varhaisempi kirjallisen kulttuurin historia kahtena erilaisena kertomuksena kirjallisuushistorian alussa on hämmentävä. Ensimmäinen tutkielma viittaa käsitykseen kirjallisuuden rappiosta, kun alkukantainen mielikuvitus asteittain katosi. Toinen taas liittyy oppineisuuteen ja tiedon kumulatiivisen kerääntymisen siunauksellisuuteen. Nämä kaksi kertomusta ovat erilaisia ja teemoina ne saattoivat olla liian vaikeita sijoittaa varsinaiseen teokseen. Samalla Wartonin erottaa keskiaikaisen kirjallisuuden antiikista omaksi, kaukaisissa kulttuureista vaikutteita ime-neeksi kokonaisuudeksi, jonka perinnöstä ei ollut siirtynyt paljontaan uudelle ajalle. Toinen tutkielma painottaa antiikin merkitystä sekä kirjallisuus- ja aatehistoriallista jatkuvuutta, joka yhdistää antiikin, keskiajan ja nykyhetken ajattelua järjenkäytön ja antiikin esikuvallisuuden ideoiden alle.

---

⁴⁹⁴ Warton 1774, (72)ff.

⁴⁹⁵ de Certeau 1988, 91.

Wartonin ratkaisu näyttää de Certeau'n historiografisen operaation varassa selkeältä. Viittasi Warton sitten *History*-kokonaisuudessa kirjallisuuden nousuun tai rappioon, hänen täytyi huomioida niin vuosi yksi kuin nykyhetki. Ajatukset edistyksestä tai degeneraatiosta eivät muodostu argumenteiksi, ellei niitä vertailla menneeseen tai tulevaan. Toisaalta voidaan kysyä, tarvitsiko Warton menneisyyttä kuin oletettuna alkupisteenä. Rappio ja edistys määrittyivät nykyajan käsitteiden ja odotusten mukaiseksi. Koska Wartonin teossarja jäi kesken, hän ei kirjoita nykyhetken kirjallisuudesta, mutta se näkyy siinä tavassa, jolla Warton määrittelee varhaisempia tekstejä.

Tutkielmien paikka teossarjan alussa herättää kysymyksen niiden todellisesta merkityksestä. Prologit kertovat aina siitä, mitä on tulossa. Ne ohjaavat lukijaa huomauttamalla jo alkuun tärkeistä asioista. Jos ristiriitaisuus oli suunnitelmallista, tutkielmia voi pitää merkittävänä kannanottona Wartonin kirjallisuutta koskeneista käsityksistä. Jos se oli sattumanvaraista, Warton olisi liittännyt tutkielmat alkuun, koska halusi ne mukaan ensimmäiseen painoon menneeseen osaan. Joka tapauksessa kaksi tutkielmaa ovat saattaneet tulla mukaan teokseen varsin myöhään. Wartonin muistiinpanoissa niitä ei ole ja varhaiset käsikirjoitetut fragmentit eivät sisällä niihin viittaavia osuuksia.⁴⁹⁶ Mielestäni Wartonin kahden johdantotekstin vastakohtaisuus ja niiden asema teossarjan alussa viittaavat siihen, että hän oli ainakin jossain määrin tietoinen niissä esitettyjen tulkintojen merkityksellisyydestä. Joka tapauksessa sekä ajatukset rappiosta että edistyksestä kuten myös kysymys historian jatkuvuudesta olivat tieteenalan keskeisiä teemoja, joihin lähes kaikki menneisyydestä kirjoittaneet joutuivat tavalla tai toisella ottamaan kantaa.

Myös muiden keskiajasta kirjoittaneiden historioitsijoiden ja antikvaarien oli selvästi vaikea luoda keskiajasta muuhun historiaan liittyvää, mutta samalla selvästi omanlaistaan kokonaisuutta. Itse asiassa monet 1700-luvun loppupuoliskolla kirjoitetut keskiaikaa koskevat tutkimukset erosivat narratiivisilta ratkaisuiltaan esimerkillisinä

---

⁴⁹⁶ Kaanonin ajatus liittyi antiikin Kreikassa ja Roomassa pyhien kirjoitusten kokoelman määrittelyyn. Ks. Gorak 1997, 560.

pidetyistä antiikin historiantekijöiden teoksista. Antiikin historiat etenivät pääosin kronologisesti, ne luottivat aikansa varmimpina pitämiin lähteisiin silminnäkijätodistuksiin ja ne korostivat yksittäisten henkilöiden merkitystä sekä tapahtumahistoriaa.⁴⁹⁷ Tämä johtui osittain siitä, että keskiaika oli vasta hahmottumassa kokonaisuudeksi, jonka kronologia kuin myös sen ominaispiirteet vaihtelivat tulkitsijasta riippuen. Toisaalta 1700-luvun historiantekijät osallistuivat samalla tavalla kertomuksilla leikkimiseen kuin aikakauden romaanikirjailijat. Erityisesti tekstien rakenne oli usein yllättävä.

David Hume'n *History of England* eteni hankkeessaan taaksepäin. Hume aloitti 1600-luvulta ja eteni reformaatiota edeltävään aikaan osassa. Lopulta Hume pääsi osaan I. Hän aloittaa sen roomalaisajasta, mutta siirtyy nopeasti anglosakseista toiselle vuosituhannelle. Hume jatkoi keskiajan osalta jo aiemmissa osissa hyväksi katsomaansa tapaa. Hän eteni kuningas-kuninkaalta kirjoittaen lähinnä tapahtumahistoriaa: Hume kuvasi kuninkaiden käymiä sotia ja sisäisiä valtataisteluita. Hän kirjoitti koko Brittein saarten historiaa huomioiden niin Skotlannin kuin Irlanninkin. Ensimmäisen osan aikana hän pääsi kuningas Juhanaan (1166–1216) asti, toisessa osassa käsiteltiin tämän seuraajia Rikhard III:n ajalle (1452–1485). Hume kuitenkin liitti mukaan ylimääräisiä tutkielmia, joissa siirryttiin valtiollisen ja poliittisen historian ulkopuolelle. Anglosakseja seuranneen osion jälkeen seurasi *Appendix I* -liitteenä luku ”The Anglo-Saxon Government and Manners”, jossa Hume kertoi saksien kruununperimyksestä, aristokratian asemasta, lainsäädännöstä, rahan käytöstä ja tavoista. Kuningas Juhanan kautta esittelevän luvun jälkeen vuorossa oli *Appendix 2*, joka oli otsikoitu ”The Feudal and Anglo-Norman Government and Manners”. Siinä hän käsitteli feodalismia, sen synnyttämää lainsäädäntöä, kirkon asemaa ja tapoja. Appendixeilla oli nimikettään merkittävämpi asema Hume'n esityksissä, sillä niissä hän pureutui keskiaikaisen lainsäädännön muutoksiin ja ennen kaikkea kuninkaan ja aateliston suhteeseen, jota on tulkittu koko teossarjan keskeiseksi teemaksi.⁴⁹⁸

---

⁴⁹⁷ Länsimaisesta traditiosta ks. esim. Iggers-Wang 2008, 21–22. Antiikin historiantekijöiden perinnöstä esim. Momigliano 1990.

⁴⁹⁸ Hume 1778.

Jos Hume kohteli keskiaikaa ironisesti, se oli myös Edward Gibbonin tapa kertoa aikakaudesta. Gibbonin teoksesta valtaosa käsitteli keskiaikaa, mutta hän ei tehnyt siitä täydellistä yhteenvetoa. Gibbonin *The decline and fall of the Roman Empire* painotti Rooman imperiumin hajoamista keskiajan synnyn keskeisenä tekijänä. Gibbon aloittaa Rooman historian toiselta vuosisadalta. Luvussa 17 hän siirtyy Itä-Roomaan ja kirjoittaa Konstantinopolin perustamisesta ja Konstantinus Suuren toiminnasta laajasti. Luvussa 26 hän siirtyy valtakunnan ulkopuoliseen uhkaan, eli gootteihin. Luvusta 30 eteenpäin he alkavat työntyä Roomaan ja Kreikkaan. Kristinusko alkaa vähitellen saada yhä suuremman sijan. Gibbon kirjoittaa muun muassa luostareiden perustamisesta (luku 37), kunnes hän keskistyy yhä enemmän Itä-Roomaan. Gibbon palaa vielä hetkittäin tarkastelemaan koko vanhan Rooman valtakunnan vaiheita toisen vuosituhannen alussa. Hän kirjoittaa arabien yhä selkeämmästä otteesta Välimeren eteläosissa (luku 50), saraseeneista ja Sisiliaan tulleista normanneista (luku 56), ensimmäisestä ristirekkestä (58). Teoksen lopussa hän palaa vielä länsiosien tapahtumiin kertoessaan 1100-luvun Roomasta ja paavien Avignonin vankeudesta ja sen loppumisesta sekä Francesco Petrarcasta (luvut 69–70). Gibbonin kuuluisa viimeinen luku kuvaa keskiajan tulosta, raunioina olevaa Rooman kaupunkia; hän käyttää Colosseumia esimerkkinä. Gibbon ei kirjoittanut erillisiä tutkielmia tai liitteitä, mutta hänen erityisenä kerronnallisena keinonaan ovat alaviitteet, jotka tahdittavat kertomusta: antavat tietoja, kertovat Gibbonin mielipiteistä, luovat ironisen kontrastin varsinaiselle esitykselle.⁴⁹⁹

Voltaire *Essai sur les mœurs et de l'esprit des nations* käsitteli alaotsikkonsa ilmoittamalla tavalla hieman poikkeavaa ajanjaksoa verrattuna muihin filosofisiin historioihin: se alkoi Kaarle Suuresta ja päättyi Ludvig XIV:een. Voltairen laaja teos pyrki muuttamaan historiantutkimuksen suunnan: se ei keskittynyt poliittiseen historiaan, valtioon tai hallitsijoihin, vaan taiteiden, aineellisen kulttuurin ja julkisuuden muutoksiin. Voltaire ei rajoittanut itseään Euroopan historiaan vaan hän pyrki kirjoittamaan koko maailman yleisen historian. Voltairen tekstiin kuitenkin kuului kerronnallinen temppu, sillä se alkaa lyhyen yleiskatsauksen jälkeen varhaisista

---

⁴⁹⁹ Gibbon 1789.

korkeakulttuureista. päästessään lopulta aiheeseensa Voltaire kirjoittaa varsin tasapuolisesti Euroopan, Lähi-idän ja Kiinan vaiheista aina 1700-luvun alkuun asti.⁵⁰⁰

Tekstin rakenteen osalta lähimmäksi Thomas Wartonia pääsi William Robertson, jonka laaja historiateos kattoi virallisesti Kaarle V:n valtakunnan juuri uuden ajan alussa. Robertson toimi samalla tavalla kuin Warton, sillä hän liitti teoksen alkuun pitkän johdannon ”View of the progress of society in Europe”. Johdanto oli useissa painoksissa yli 200-sivuinen ja se kattoi monesti teossarjan ensimmäisen osan. Robertson etenee myös kronologisesti lähtemällä liikkeelle Rooman valtakunnan tuhosta. Sitä seuraa kuvaus barbaarien pystyttämästä uudesta järjestyksestä, nykyisen poliittisen järjestelmän rakentuminen, feodaaliyhteiskunta ja sen vaikutus taiteisiin, ristiretket, oikeudenkäytön muutokset toisella vuosituhannella, ritarijärjestelmä, oppineisuuden uusi nousu, kaupan kehittyminen Italiassa ja hansakaupungeissa, Hollannissa ja Englannissa. Vasta tämän monisatasivuisen ylimääräisen osan jälkeen alkaa virallinen tutkielma.

Robertsonin lähestymistapa oli erityisen monimutkainen, sillä hän väitti, että yhteiskunnat olivat edistyneet vasta 1500-luvulta alkaen. Hän korosti keksintöjen roolia:

[...] art of printing, and other obvious causes, have filled Europe with such a multiplicity of histories, and with such vast collections of human life, that the term of human life is too short for the study or even the perusal of them.⁵⁰¹

Robertson ajatteli Euroopan historian tulleen tutkimisen arvoiseksi vasta Kaarle V:n kaudesta alkaen. Aikaisempaa historiaa ei kannattanut kokonaan ohittaa, mutta sen tutkiminen sopi antikvaarille tai lakimiehelle, ei historioitsijalle. Historioitsijankin piti tuntea menneisyys, jotta hän voisi tehdä uudemmasta historiasta yleistyksiä.⁵⁰² Toisaalta Robertson kirjoitti vähättelemästään aikakaudesta pitkän selvityksen, jonka paikka Kaarle V:n aikaa periaatteessa kuvaavan historian alussa ennestään lisäsi sen merkitystä. Samalla hän jäljitti myös keskiaikaan kuuluneita kehityksen elementtejä.

---

⁵⁰⁰ Voltaire 1759.

⁵⁰¹ Robertson 1769, i, ix–x.

⁵⁰² Robertson 1769, i, xiii.

Jo lyhyt katsaus 1700-luvun merkittävimpiin filosofisiin historioihin osoittaa ainakin kaksi asiaa. Ensiksikin ne olivat selkeästi kiinnostuneita keskiajan tapahtumista: keskiajan nähtiin synnyttäneen niin modernit valtiot, pankkijärjestelmän kuin lopulta myös oppineisuuden. Aikakausi otettiin vakavasti ja se nähtiin osana ”kehitystä”. Gibbonilla ja Robertsonilla keskiaika oli selvästi erotettu omaksi ajanjaksokseen, vaikka sitä ei nimettykään keskiajaksi. Voltairen ja Humen kohdalta sen näkeminen täysin erillisenä aikakautena ei ollut näin selkeää. Toisaalta Humen Englannin historiassakin keskiaika lopulta erottui varsin selkeäksi kokonaisuudeksi katolisena ajanjaksona. Toiseksi kaikki kirjoittajat leikkittelivät historian esittämisellä. Hume rikkoi kronologian, Robertson kirjoitti Wartonin tapaan pitkän johdannon, joka saattoi olla sisällöltään teoksen tärkein osa, Gibbon ja Voltaire esittelivät historiaa näennäisen objektiivisesti, mutta toivat silti ilmi epäilyksensä erityisesti uskontoja kohtaan.

Tällaiset ratkaisut eivät olleet esillä vain filosofisten historioitsijoiden töissä. Thomas Wartonin *History* sisälsi samoja elementtejä, vaikka sen onkin ymmärretty noudattaneen oppineiden ja antikvaaristen esitysten kerrontatapaa. Wartonin kirjoittamat kaksi johdantotutkielmaa vertautuvat suoraan Humen ja Robertsonin kerronnallisiin ratkaisuihin. Vaikka varsinainen *History* näyttää seuraavan enemmän oppineita ja aikaisempien kirjallisuushistorioiden esitystapaa, se tarjoaa monia kerronnallisia ratkaisuja, jos lukija ymmärtää olla johdantotutkielmien jälkeen varuillaan. Uudet kertomisen muodot eivät silti poista Wartonin alussa herättämien kysymysten tärkeyttä. Kehitys ja rappio sekä niiden syiden tarkastelu hallitsevat *Historya*. Juuri ne ohjaavat Wartonia pohtimaan klassisten kielten ja vernakulaarin suhdetta yhä uusilla tavoilla.

Edistys ja rappio kirjallisuudessa

Yleisten historiankirjoitukseen liittyvien mallien lisäksi Thomas Wartonin kaksi johdattelevaa tutkielmaa 1700-luvun historiallista ajattelua leimanneeseen kysymykseen, kiistaan siitä elettiinkö rappion tai kehityksen aikaa. Monet varhaiset taiteen ja yhteiskunnan tarinat eivät ottaneet kantaa siihen, oliko nykyinen taide osa kehitystä vai rappeutumista. Tulkinnat olivat pikemminkin syklisiä, sillä keskiaika muodosti

onnettoman poikkeuksen antiikin ja sen vaikutusten paluun välillä. Toisaalta monet (saksalaiset) valistusajattelijat korostivat maailmanhistorian olevan jatkuvaa kehitystä, joka saavutettiin koulutuksen avulla. Sekä rappiolla että kehityksellä oli omat kannattajansa, mutta monille kyse oli enemmän metaforista.⁵⁰³ Myöhempi tutkimus ei ole saanut selville edistyksistä 1700-luvun ajattelussa. Se on yleensä nähty ensiksikin osana kristinuskon uudelleenmuotoutunutta eskatologista traditiota, jolloin ajatukset tulevasta ja tuonpuoleisuudesta muuttuivat koskemaan maanpäällistä elämää. Toinen vaihtoehto on ollut korostaa edistyksen syntyneen modernin, metodein operoivan luonnontieteen vanavedessä.⁵⁰⁴ Edistysajattelun juuret olisivat tällöin olleet joko länsimaisia yhteiskuntia perin pohjin muovanneessa kertomuksissa maailman loppumisesta tai sen selvittämisestä ja parantamisesta tieteen keinoin.

Samalla tavalla *Raamattu* ja toisaalta uskonnon ulkopuoliset tekijät vaikuttivat käsityksiin rappiosta, jota usein pidettiin kehityksen vastakkaisena suuntana. Tätä osoittaa se, että Peter Burken mukaan uuden ajan alussa rappiota perusteltiin kuudesta näkökulmasta. Vaihtoehtoina olivat 1) maailmankaikkeuden loppuminen eli kosminen rappio, 2) moraalinen tai tapojen rappio, 3) kirkon rappio, 4) poliittinen rappio eli tasavaltojen, kuningaskuntien tai imperiumien häviö, 5) kulttuurin rappio ja 6) taloudellinen rappio.⁵⁰⁵ Näin rappionkin ajatus oli osittain sidottu samaan uskonnolliseen maailmanhistorian hahmotukseen, mutta se saattoi liittyä myös poliittiseen, kulttuuriseen tai taloudelliseen alennustilaan, yhteiskunnan ajautumiseen yhä kauemmas sille asetetuista ihanteista. Miten vakavasti väitteet edistyksistä tai rappiosta tulisi ottaa? Missä määrin kysymyksessä oli historiankirjoituksen konventioihin kuuluva ratkaisu, joka seurasi kronologista esitystapaa?

Myös kirjallisuudessa jako edistykseen ja rappioon säilyi yhtenä historian jäsentämisen perusmuotona, vaikka argumentointi saattoi olla erilaista kuin tavallisissa historioissa. Jonathan B. Kramnick on huomauttanut 1700-luvulla vallinneen kaksi vastakkaista

---

⁵⁰³ Demandt 1978, 36–40, 62–72. Tämä keskustelu ei niinkään huoletanut tavallisia historioita kuin historianfilosofiksi itsensä esittelleitä Hegelin kaltaisia oppineita.

⁵⁰⁴ Saastamoinen 1999, 108.

⁵⁰⁵ Burke 1977, 88–91.

tapaa käsitellä aate- ja kirjallisuushistoriaa, joissa kirjallisuus limittyi yhteiskunnan tilaan. Toinen korosti rappeutumista, toinen hienostuneisuuden kasvua.⁵⁰⁶ Samalla tavalla rappio ja hienostuneisuus ovat esillä myös Thomas Wartonin teoksissa, mutta ne saivat oman vivahteensa siksi, että Warton kirjoitti etupäässä aikakaudesta, jonka katsottiin olevan merkityksetön näiden historiankirjoituksen perusteemojen näkökulmasta.

Keskiajan ja edistyksen suhde oli ongelmallinen myös silloin, kun aiheena ei ollut kieli ja kirjallisuus. Vaikutusvaltainen Francis Bacon oli määritellyt ruudin, kompassin ja kirjapainotaidon olleen nykyistä maailmaa ennakoivia uudistuksia. Kaksi ensimmäistä näistä pysyvän jäljen ihmiskunnan historiaan tehneistä keksinnöistä oli tehty keskiajalla ja kirjapainotaito lopetti monien 1700-tulkitsijoidenkin mielestä keskiajan.⁵⁰⁷ 1600–1700-luvun aikana historiankirjoitus alkoi soveltaa yhä enemmän tätä Baconin luomaa mallia, jossa merkittävät keksinnöt johdattavat menneisyyden kulttuureja kohti nykyhetkeä. Laajemmin kyse oli ihmiskunnan edistymisestä tekniikan ja kommunikaation kehityksen avulla.⁵⁰⁸ Näin Baconinkin tulkinta liittyi osittain historian aikana paranevan vuorovaikutuksen ylistämiseen. Edistyksen askeleita otettiin tekniikan suurten mullistusten myötä: ne olivat lopullisia, mutta niitä selittivät yksittäiset keksinnöt.

Muutokset saatettiin nähdä myös pitkäkestoisina prosesseina varsinkin silloin, kun tarkasteltiin yhteiskuntaa. Harva historioitsija pystyi toteuttamaan näin suurisuuntaista analyysiä, mutta Baconin väitteet näkyivät joidenkin kirjoituksissa. Merkittävistä historioitsijoista selkeimmin kehityksen kannalle asettuivat David Hume ja William Robertson. Edellinen korosti Englannin valtion rakentumista ja yhteiskunnan sivilisoitumista sen edetessä yhä kauemmas alkukantaisesta sotaisuudesta. Robertsonin mukaan taas keskiajan alku ja Rooman valtakunnan tuhoutuminen merkitsivät pitkää askelta taaksepäin. Taantumien jälkeen alkoi kuitenkin jatkuva edistys, joka ulottui nykyhetkeen asti. Uusi nousu alkoi jo 1000-luvulla ristiretkien innostaessa

---

⁵⁰⁶ Kramnick 1998, 254–255, n 43.

⁵⁰⁷ Baconista kirjallisuushistorioitsijana Kelley 2002, 76–77.

⁵⁰⁸ Tunturi 2002, 132–135.

eurooppalaisia ja lopettaessa monisatavuotisen ponnettomuuden.⁵⁰⁹ Tulkinnat olivat lähes vastakkaisia. Robertson painotti ekspansiota ja yleistä energisyyden lisääntymistä, mutta Hume korosti yhteiskuntien hienostumista. Sen tuloksena ihmiset pystyivät aikaisempaa rauhallisempaan kanssakäymiseen; kyse oli siis osittain samoista asioista kuin kielen kommunikatiivisuuden lisääntymisessä.

Antikvaarien kohdalle suhde kehitykseen ja rappioon on vaikeammin hahmotettavissa. Johdantotutkielmien leikkittely ei ollut vain sisällyksetöntä romaaneista lainattujen konventioiden käyttämistä, sillä Thomas Warton määritteli niissä kaksi vastakkaista näkökulmaa kysymykseen: Ensimmäisessä tutkielmassa romanttisesta fiktiosta Warton näkee kuvaamansa muutokset, eli irtautumisen varhaisesta mielikuvituksesta, välttämättömänä kehityksenä kohti modernia kirjallisuutta ja tapaa käyttää mielikuvitusta.⁵¹⁰ Toisessa tutkielmassa kyse on ulkoisista muutoksista tai kirjallisuuden edellytyksistä, sillä Warton tarkasteli oppineisuuden ja koulutuksen edistymisestä toisella vuosituhanella. Näin itse kirjallisuus ja sen ympäristö näyttivät muodostavan kaksi erillistä tarinaa. Kuuluivatko ne yhteen? Warton ei vastaa tähän suoraan, mutta toisen tutkielman lopussa sävy muuttui epäileväksi. Warton toteaa käsittelemiensä aiheiden koskeneen vain pientä osaa ihmisistä. Hän myös huomauttaa, että runous olisi voinut kärsiä yleisestä edistyksestä:

In a word, truth and reason would have chased before their time those spectres of illusive fancy, so pleasing to the imagination, which delight to hover in the gloom of ignorance and superstition, and which form so considerable a part of the poetry of the succeeding centuries.⁵¹¹

Lukijan on tämän jälkeen vaikea hahmottaa, ajatteliko Warton ihmiskunnan yleisesti tai kirjallisuuden kehittyvän vai rappeutuvan. Hän todennäköisesti pyrki todistamaan maailman muuttuneen paremmaksi ja selväjärkisemmäksi, mutta kirjallisuuden osalta hän ei kyennyt päättämään, oliko se hyvä vai huono asia.

Varsinaisessa *Historyn* luvuissa Warton horjuu erilaisten käsitysten välissä. Hän toteaa toisaalta runouden täydellistyneen jo 1200–1300-luvulla Jean de Meunin, Danten ja

---

⁵⁰⁹ Rappiosta esim. Robertson 1769, i, 7–10.

⁵¹⁰ Ks. erit. Warton 1774, (71)–(72).

⁵¹¹ Warton 1774, (150).

Chaucerin aikana.⁵¹² Warton ei sano, mitä 1300-luvun jälkeiset muutokset olivat merkinneet kirjallisuudelle. Tapojen osalta hän kuitenkin näyttää ajatelleen kehityksen olleen jatkuvaa. Siksi Joseph M. Levine väite siitä, että Warton tulkitse historian kehittyneen kohti uusklassisen taide- ja todellisuuskäsityksen voittoa, on ongelmallinen.⁵¹³

Wartonin suhde edistyksen käsitteeseen jäi ymmärrettävästi yhtä ongelmalliseksi kuin suurimmalla osalla 1700-luvun kirjoittajista. Hän näki edistystä yhteisöelämässä, italialaisessa kirjallisuudessa, englantilaisessa runoudessa, tavoissa ja varhaisen englantilaisen draaman kehittymisessä.⁵¹⁴ Warton ajatteli englanniksi kirjoitetun kirjallisuuden kehittyneen määritellesään oman työnsä ”yleiseksi katsaukseksi kansallisessa runoudessamme esiintyvään edistykseen”.⁵¹⁵ Hän ajatteli myös hienostuneisuuden kasvaneen samassa suhteessa kuin huumori ja älykkyys.⁵¹⁶ Toisaalta kehityksen vähäisyys taas kiusasi häntä varsinkin antiikin tekstien tulkinnassa.⁵¹⁷ Jälleen kerran antiikki näytti olevan se mittatikku, jonka kautta keskiaikaa määriteltiin. Ensisilmäyksellä Warton näyttää käyttäneen ajan suosikkisanaa *progress* mielivaltaisesti, mutta sen käyttö tiivistää tiettyjä aikakauden keskusteluja. Edistyksen kohteet voidaan jakaa kirjallisuudeksi ja yhteisöelämäksi. Edellinen oli Wartonin oma tutkimusalue, jälkimmäinen kiinnosti kaikkia vaiheteoreetikoita. Wartonin johdantotutkielmat viittasivat siihen, että hän ei ollut kovin varma kirjallisuuden edistyksestä, mutta yksittäisissä kohdissa hän siihen viittasi – mahdollisesti huolimattomuuttaan tai tasapainottaakseen kirjallisuushistoriansa osittain synkkää sävyä. Sen sijaan yhteisön elämän kohdalla Warton selkeästi ajatteli edistyksen ja hienostumisen olleen itsestään selvää. Juuri tämä yhdisti hänet moniin valistushistorioitsijoihin.

Kirjallisuuden kaltaisen huonosti vertailuun tai mittaukseen soveltuvan ilmiön osalta ajatus kehityksestä tai rappiosta täytyi perustella asioilla, jotka eivät olleet konkreettisia. Tässä vaiheessa käyttöön otettiin Peter Hanns Reillin 1700-luvun historian tutkimuksen

---

⁵¹² Warton 1774, 148.

⁵¹³ Levine 1987, 211.

⁵¹⁴ Warton 1774, i, 147, 208; Warton 1778, 33.

⁵¹⁵ Warton 1774, 318. ”A general review of th progress of our national poetry.”

⁵¹⁶ Warton 1781, 88

⁵¹⁷ Warton 1778, 123.

keskeisenä teemana pitämä luonnon ja kulttuurin vastakkainasettelu. Historiankirjoitus sulatti luonnon kulttuuriin ja kuvasi yleisesti ihmiskunnan kehitystä siirtymisenä kohti yhä suurempaa kulttuurin hallintaa.⁵¹⁸ Historiankirjoituksessa kulttuurin voittokulkua heijastivat käsitykset kommunikaation ja yhteiselämän jalostavasta vaikutuksesta ja niiden lisääntymisestä historian edistyessä kohti nykyhetkeä. Luontoakaan ei täysin unohdettu, sillä seurallisuutta pidettiin ihmiselle luonnollisimpana tapana olla olemassa. Juuri vernakulaarit kielet toivat heidät yhteen raja-aitoja ylittäen.

Käsitykset kirjallisuuden edistymisestä perustuivat ajatukseen, jonka mukaan kieli oli kehittynyt ja muuttunut yhä paremmaksi kommunikaation välineeksi. Tämän takia hyvän kirjallisuuden tunnusmerkkejä olivat ymmärrettävyys ja sovellettavuus, jotka olivat kehittyneet vasta lähimenneisyydessä samanaikaisesti tapojen hienostumisen kanssa. Todennäköisesti ajatus tapojen kehityksestä syrjäytti salavihkaa ajatuksen antiikin kirjallisuuden keskeisestä merkityksestä. Kramnickin mielestä tämän suuntauksen teesit esitettiin John Drydenin teoksessa *Fables, Ancient and Modern* (1700), jossa Dryden käänsi ja modernisoi Homeroksen, Ovidiuksen, Boccaccion ja Chaucerin tekstejä.⁵¹⁹ Johdannossa Dryden esitteli käsityksensä siitä, miten englannin kielen kehittymisen takia jopa Chaucerin tekstit olivat vieraita nykyajan lukijoille. Siksi Dryden ehdotti, että vanhaa runoutta voitaisiin parannella, koska sitä ei voisi muuten enää ymmärtää. Ajatus parantamisesta oli presentistinen samalla tavalla kuin antikistien väitteet, koska se näki historialliset tekstit vain nykyhetken tarpeiden näkökulmasta. Siihen sisältyi kuitenkin myös historiallinen juonne, koska parantamisen vaatija ajatteli vanhojen tekstien ymmärtämisen olevan käytännössä mahdotonta. Drydenin ajattelusta oli vain lyhyt matka siihen, että kirjallisuutta tarkasteltaisiin osana edistystä. Sen teki pian Drydenin jälkeen Joseph Addisonin ja *Spectator*-lehden ympärille syntyneessä kritiikissä, jossa painotettiin kirjallisuuden sivilisoitumista ja hienostumista.⁵²⁰

---

⁵¹⁸ Reill 1986, erit. 289ff.

⁵¹⁹ Kramnick 1998, 16–20.

⁵²⁰ Dryden 1700, Kramnick 1998, 28–43, 45. Tällainen mennyttä kohtaan tunnettu nostalgia ei ollut vain 1700-luvun ilmiö. Jacqueline Cerquiglini-Toulet on osoittanut jo 1300-luvun kirjoittajien ajattelleen näin: he uskoivat kaiken olleen jo sanotun. Ks. Cerquiglini-Toulet 1997.

Kirjoittajat Samuel Johnsonista James Beattien ja Theophilis Cibberistä Thomas Percyyn näkivät kirjallisuuden taiteena, joka oli hienostunut koko keskiajan jälkeisen historiansa ajan.⁵²¹ Tätä asennetta kuvasi myös metafora ”progress of poetry”, joka viittasi runouden historian kaunokirjalliseen tarkasteluun. Sitä edustivat runot kuten Samuel Cobbin *Of Poetry: Its Progress* (1700), Judith Madanin *The Progress of Poesy* (1721), Thomas Grayn *Progress of Poetry* (1757) ja William Collinsin *An Epistle Addressed to Thomas Hanmer* (1743). Ne kuvasivat allegorisesti runouden huipun siirtymistä Kreikasta Roomaan ja sieltä kohti nykyhetkeä. Kyse ei ollut edistyksestä, sillä jo kreikkalainen runous oli ollut hyvin korkeatasoista.⁵²² Keskiajan kirjallisuudella ei ollut selvää roolia näissä esityksissä. Madanin mielestä ainoa poikkeus oli ollut Chaucer huolimatta tämän omasta ja koko aikakauden sivistymättömyydestä:

[...] unpolish'd beauties grac'd the artless song,
Tho' rude the diction, yet the sense was strong.⁵²³

Collinsin mukaan keskiajan ajattelun olivat rappeuttaneet niin gootit kuin papit:

As Arts expir'd, resistless Dulness rose; / Goths, priests, or Vandals, ---all
were Learning's Foes.⁵²⁴

Mikä oli kirjallisuuden kehityksen mittari? Se saattoi heijastella tapoja, mutta ne eivät sellai-senaan kuuluneet kirjallisuuteen. Monet Thomas Wartonin aikalaiset näyttävät sen sijaan uskoneen kielen jatkuvaan kehitykseen yhä selkeämmäksi ja universaalimmaksi todellisuuden kuvaajaksi. Kieli oli sekä kaiken kommunikaation että sen yhden erityismuodon, kirjallisuuden, ytimessä. Kirjallisuuden kehitys riippui kielen muuttumisesta yhä kommunikatiivisemmaksi. Hans Aarsleff, joka on tutkinut 1700-luvun lopun käsityksiä kielestä, on pitänyt juuri kielen ajattelemista kommunikaation välineeksi keskeisenä keskustelun piirteenä. Selvyydestä ja kyvystä välittää viestejä ymmärrettävästi erilaisille ihmisille tuli hyvän kielen mitta, jonka osalta Wartonin kaltaisen kirjallisuuden historian selvittäjän täytyi esittää jokin mielipide.⁵²⁵ Tämä tarkoitti sitä,

---

⁵²¹ Plotz 1987, 113–119. Ensimmäinen tutkija, joka kiinnostui kirjallisuuden rappiota pohtivista ajatuksista oli W. J. Bate, joka nimesi tutkimuksensa ”Burden of the Past”.

⁵²² Ks. esim. Judith Madanin säkeet: “Hail Greece!, from whence the spark etherial came, / That wide o'er earth diffused its sacred flame: / There the first laurel form'd deathless shade / And sprung immortal for thy Homer's head. Madan 1783, 9. Ks. myös Terry 2001, 51–53.

⁵²³ Madan 1783, 15.

⁵²⁴ Collins 1744, 5.

⁵²⁵ Aarsleff 2006.

että muunlaiset käsitykset kielestä ja kirjallisuudesta nähtiin hetken aikaa ongelmallisina. Kehitys näytti johtavan kohti selkeyttä ja yksitulkintaisuutta.

Ajatus kielen selkeytymisestä vaikutti tulkintoihin edistyksestä ja rappiosta; periaatteessa oli mahdollista tarkastella kielen ja kirjallisuuden vaiheita myös degeneraationa. Kramnick korostaa, että jo antiikin aikana ajateltiin kirjallisuuden tason voivan myös laskea. Tämä perustui ajatukselle kultaisesta aikakaudesta, jota kohden uuden kirjallisuuden piti pyrkiä – vaikka täydellinen onnistuminen oli käytännössä mahdotonta. Kramnickin mielestä 1740–1750-luvun englantilaisessa kulttuurikeskustelussa kultaajan kaipuu eli kuitenkin poikkeuksellisen vahvana. Ajatus kielen kyvystä kuvata todellisuutta tarkasti ja toimia ymmärrettävänä, lähes läpinäkyvänä, kommunikaation välineenä muutti myös valtavirtaa kritisoineiden perusteita. He pitivät uutta kirjallisuutta liian naisellisena (*effeminate*), kaupallisena, kaoottisena julkaisujen määrän takia tai liiaksi alaluokan lukijoista riippuvaisena taidemuotona. Kaikki nämä perusteet liittyivät tarpeeseen löytää jokin vastapaino selkeyden ja ymmärrettävyyden ideaalille. Kriitikot alkoivat sen sijaan vaatia kirjallisuudelta tiheyttä, vaikeaselkoisuutta, retorisuutta ja epäsuoria viittauksia.⁵²⁶

Liiallisen selkeyden kritisoiminen oli vanha kirjallisuuskeskustelun teema, mutta 1700-luvun puolivälissä siitä tuli kirjallisuuden historiallisen tarkastelun tärkeä näkökulma.⁵²⁷ Runoudessa kirjallisuuden rappio oli ollut suosittu *topos* jo antiikista alkaen, ja esimerkiksi englannissa termi *the burden of the past* viittasi juuri tähän ilmiöön. Judith Plotzin mukaan myös kirjallisuuskritiikissä esiintyi tyytymättömyyttä nykyhetkeä kohtaan, hän mainitsee Thomas Wartonin esimerkkinä. Wartonin kirjoituksissa oli ainakin osittain kysymys juuri siitä, oliko nykyinen kieli paras mahdollinen runouden kirjoittamiseen. Warton ihaili uudemman kirjallisuuden hienostuneisuutta, mutta epäili sen muita ansioita. Plotz huomaa Wartonin todenneen varhaisempien vuosisatojen olleen suosiollista runoudelle, koska yhteisö oli älyllisesti niin alhaisella tasolla. Tietämättömyys ja taikausko vaikuttivat monella tavalla negatiivisesti keskiaikaiseen

---

⁵²⁶ Kramnick 1998, 28–43, 45.

⁵²⁷ Mehtonen viittaa ennen kaikkea Baumgartenin *Aesthetica* -teokseen (1750) ja George Campbellin *The Philosophy of Rhetoric* -tutkielmaan (1776) 1700-luvun avainteksteinä.

yhteiskuntaan, mutta samanaikaisesti ne tuottivat hienoa runoutta.⁵²⁸ Kyse näyttäisi olevan siitä, että sekavat ja epäselvät ajatukset muuttuivat vaikuttavammaksi runoudeksi kuin 1700-luvun tarkka ja tietoon pohjautuva älyllisyys.

Wartonia ei voi silti pitää puhtaana epäselvien mutta runoudessa pätevien ajatusten puolestapuhujana, sillä Plotzin mukaan Wartonin analyyseissä esiintyy myös ajatus kehityksestä. Kysymys on todennäköisesti siitä, että Wartonin oli vaikea suhteuttaa käsittelemäänsä laajaa ajanjaksoa sen ulkopuolelle jääneisiin tapahtumiin. Käsitykset edistyksestä ja taantumasta eivät hahmotu vain suhteessa yksittäisiin runouden ja kirjallisuuden ominaisuuksiin vaan vasta vertailtaessa ja esitettäessä ne osana kirjallisuuden kronologiaan sidottua muutosta. Tällöin keskiajan tekstien vertailukohtana olivat niin antiikki kuin nykyhetki. Klassisen alun ja modernin lopun merkityksestä englantilaisen vernakulaarisen kirjallisuuden historialle Warton ei kirjoittanut käytännössä mitään Plotz esittää Elisabetin ajan kirjallisuuden tuottaneen Wartonille vaikeuksia. Vaikka se oli ratkaiseva hetki Wartonin kirjallisuushistoriassa ja käänne johon Warton myös ajatteli päättää tutkimuksensa, hän ei ollut varma sen merkityksestä.⁵²⁹

Juuri Wartonin yllättävä kuolema, minkä takia *History* jäi kesken, tekee hänen tutkimisensa täysin de Certeau'n asettamasta näkökulmasta vaikeaksi. de Certeau'n mukaan kirjoitus tekee päättymättömästä rajallisen ja siirtää käsitteletyt asiat tekstien valmiilta vaikuttavaan maailmaan. Wartonin tutkimukset jäivät kirjoituksenkin tasolla osittain keskeneräisiksi, koska hän kuoli ennen kuin sai koko sarjan valmiiksi. Siksi *History*n voi nähdä normaalia suuremmaksi illuusioksi: kirjoituksen loppuminen päättää siinä asioita, kun neljäs osa jäi kokonaan kirjoittamatta. Toisaalta juuri kirjoituksen näennäinen valmius asettaa Wartonin tarkoitusten analysoinnin mielenkiintoiseksi. *History of English Poetry* ei ole kirjoittajansa toiveiden täyttymys, mutta sen

---

⁵²⁸ Plotz 1987, 121–123.

⁵²⁹ Warton 1781, 436–437. Warton piti Edmund Spenserin tuotantoa keskiaikaisten romanssien jatkeena, mutta *Faerie Queene* -runoelman suhdetta sen omaan aikaansa Warton ei erityisemmin pohtinut. Kokonaiskuvan luominen tästä kirjallisuuden huipentumasta oli ilmeisesti mahdotonta Wartonille. Samaten kirjoittaessaan Shakespearen aikalaisesta Christopher Marlowesta Warton ei osaa vertailla häntä ajan muihin kirjailijoihin. Sen sijaan Marlowen skeptisyys uskontoa kohtaan selitetään henkevyydellä ja nokkeluudella, hänen henkilökohtaisilla luonteenpiirteillään.

johdantoesseistä tuli yksi vaikuttavimmista englantilaisen keskiajan ja kirjallisuuden hahmottamisen välineistä.

Elisabetin aikakauden kirjallisuuden käsittelemättä jääminen ei ollut ainoa asia, joka vaikutti kokonaistulkintoihin. Varhaisimmat periodit olivat tässä suhteessa erityisen merkittäviä: 1700-luvulla kiinnitettiin huomiota niin kirjallisuuden heprealaisiin, kreikkalaisiin kuin skandinaavisiin juuriin. Myös primitiivisyyden ylistäminen kasvoi varsinkin Jean-Jacques Rousseauin ja Adam Fergusonin kaltaisten kehityksen epäilijöiden tuotannossa.⁵³⁰ Menneisyydestä löytyi kulttuureja, joissa primitiivisyys ja taiteen korkea taso yhdistyivät. Homeros-tulkinnoista ja -käännösongelmista oli debatoitu jo kauan, eikä muukaan kreikkalainen kirjallisuus ollut tuntematonta. Se oli kuulunut kaanoniin, vaikka ei tosin yhtä vaikutusvaltaisena osana kuin Rooman tasavallan ajan kirjallisuus. Nyt kreikkalainen ja roomalainen kirjallisuus irrotettiin toisistaan niin, ettei välttämättä voinut puhua klassisesta kirjallisuudesta yhtenä käsitteenä. Thomas Blackwell ajatteli kreikkalaisen korkeatasoisen kulttuurin syntyneen siksi, että nämä olivat eläneet luonnollisesti (lived naturally).⁵³¹ Analyysissä perinteinen ajatus antiikin kulttuurin suuruudesta yhdistyi primitiivisyyttä kohtaan tunnettuun kiinnostukseen.

Antiikin kirjallisuutta koskenut paradigman liudentuminen vaikutti myös vernakulaarin kirjallisuuden historiaan, josta löytyivät omat kreikkalaisensa. Joseph Wartonin mielestä kultainen aikakausi oli läsnä varhaisessa englantilaisessa runoudessa, jota esittivät druidit, bardit ja velhot. Se voitti Välimeren alueen varhaisen ajattelun:

is far more pleasing to the imagination than the obvious introduction of
Cam and Isis, as feats of the Muses.⁵³²

Warton nykyaikaistaa keskiajan kirjallisuutta arvioimalla sitä oman aikansa suosikkikäsittein. Hän viittaa englantilaisen varhaisen kirjallisuuden *miellyttävän* lukijan *mielikuvitusta*. Kysymys on puhtaasti reseptiosta, teoksen tavasta vaikuttaa lukijan yhteen ominaisuuteen. Kirjallisuuden yleiset standardit ja säännöt työnnetään näin ainakin hetkeksi syrjään.

---

⁵³⁰ White 1990, 179–180.

⁵³¹ Kramnick 1998, 254–255, n. 43.

⁵³² J. Warton 1764, 6.

Oppineena Thomas Warton ei etsinyt kultaista aikakautta, mutta runoilijana hän löysi sen kuningas Arthurin ajasta. Runossaan ”The Grave of King Arthur” hän ylisti bardien lauluja, jotka hän näki osana näiden kulttuuriin liittyneitä päivittäisiä menoja.⁵³³ Vaikutti siltä, että uusi runous ei enää pystyisi pitämään yleisöään samanlaisessa otteessa. Wartonin valinta, kirjoittaa runoutta kuningas Arthurista, heijastelee yhtä mahdollista vastausta hänen vaikeudessaan analysoida kirjallisuutta kehityksenä tai rappiona. Juuri erottelu runouden ja proosan välillä tarjoaa mahdollisuuden tarkastella Wartonin käsityksiä kirjallisuudesta. Hän näyttää ajatelleen, että runouden ja runouudessa tarvittun kielen kohdalla edistystä ei välttämättä ollut. Toisaalta proosamuotoisen kirjallisuuden asema vahvistui 1700-luvulla varsinkin romaanin läpimurron ansiosta.⁵³⁴ Näin aikakauden käsityksen kielestä näyttivät suosivan proosamuotoista, ainakin näennäistä yhdelle merkitykselle rakentuvaa kirjallisuutta.

Kuten Wartonin ja aikakauden historioitsijoiden vertailu osoittaa, hän käytti näiden tapoja esittää historiaa, mutta sai vaikutteita luonnollisesti myös kirjallisuushistorioista. Warton leikki kertomuksen useilla aluilla aikakauden romaanien ja historiankirjoituksen tapaan. Keskustelu kirjallisuuden suunnasta toi mukanaan myös käsityksen rappiosta, jota tavallinen historiankirjoitus ei liiemmin löytänyt.

Tilanne on toisenlainen, jos Wartonin käsityksiä vertaillaan maailmanhistorian kokonaisuuteen. Mark Salber Phillips on painottanut vaiheteorioita yhtenä 1700-luvun tärkeimpänä historiankirjoituksen lajityyppinä. Sitä kirjoittaessaan oppineet yrittivät systematisoimalla menneisyyttä ja ihmiskunnan kehitystä selittää modernin yhteisön tilaa. Systematisointi koski yleensä ajattelua ja yhteisön toimintaa eli juuri niitä asioita, joita Wartonin *History* käsitteli.⁵³⁵ Vaiheteoriat (stadial history) viittaa terminä 1700-luvun lopun historiankirjoitukseen, joka jakoi menneisyyden periodeiksi tai jaksoiksi jonkin yleisen periaatteen tai näkökulman perusteella. Karen O’Brien on korostanut, että nämä jaksot eivät sinänsä muodostaneet yhtenäistä kertomusta. Ne olivat teorioita ja hypoteeseja, jotka oli määritelty ennen varsinaista tutkimustyötä. Varsinkin

---

⁵³³ Warton 1791, 102,

⁵³⁴ Ikonen 2010, 235–239; Phillips 2000, 103–128 käsittelee romaanin ja historian suhdetta.

⁵³⁵ Phillips 2000, 171–173.

skotlantilaiset oppineet käyttivät tällaista tapaa esittää historiaa ja sen merkitystä nykyhetkessä. Lordi Kames, Adam Smith ja John Millar jakoivat maailmanhistorian neljään peräkkäiseen kauteen taloudellisen mukaan: metsästäjä-keräilijöitä seurasivat paimenkulttuuri, maatalous ja kaupankäynti. Adam Ferguson muokkasi näitä käsityksiä tehdessään oman kolmiportaisen mallinsa, joka perustui omaisuuden ja työn suhteeseen. Hänen mukaansa maailmanhistoria jakautunut villiin (savage), barbaariseen (barbarian) ja hienostuneeseen (polished) aikaan ⁵³⁶ Talousjärjestelmille ja oletetuille tavoille omistautuneet historiat uskoivat edistykseen ainakin oman näkökulmansa sisällä.

Tällainen historiankirjoitus perustui käsitykselle lähteiden varaan rakentuvan historiallisen tiedon rajallisuudesta. Siksi tulkinta syntyikin käyttämällä apuna konjenktuureja, teoreettisia pohdintoja ihmisen, yhteisön ja historian luonteesta. Filosofi ja historioitsija Dugald Stewart analysoi konjenktuurien merkitystä:

In this want of direct evidence, we are under a necessity of supplying the place of fact by conjecture; and when we are unable to ascertain how men have actually conducted themselves upon particular occasions, of considering in what manner they have likely to have proceeded, from the principles of their nature, and the circumstances of their external situation.⁵³⁷

Konjenktuurit toivat uuden ulottuvuuden tapaan arvioida ihmisen toimintaa menneisyyden ja nykyhetken yhteisöissä, mutta samalla ne kuuluivat historiankirjoitukselle ominaisen retoriikan perinteeseen.⁵³⁸ Ne tarjosivat keinon järjestää maailmanhistorian fragmentaariselta vaikuttavaa kokonaisuutta vaiheessa, jossa yhä useampi oppinut ajatteli, ettei ihmiskunnan ja maapallon vaiheiden selitystä kannattanut etsiä Jumalan ilmoituksesta.⁵³⁹ Konjenktuurit olivat kerronnallisia ratkaisuja, mutta niiden voima piili niiden totaalisuudessa, sillä näyttivät kattavan koko historian. Niiden avulla saattoi myös liittää de Certeau korostamalla tavalla yhteensopimattomia aineksia

---

⁵³⁶ O'Brien 2005, 132–134.

⁵³⁷ Stewart 1795, xli.

⁵³⁸ Anthony Graftonin mukaan uuden ajan alun historiankirjoituksen retoriikka ei perustunut vain kertomuksille vaan myös pyrkimyksille esittää historiankirjoituksen peruskysymyksiä filosofialle tyypillisellä tavoilla, esimerkiksi dialogeina.

⁵³⁹ Breisach 1983, 199–201.

yhteen. Jaksoja tutkineet historioitsijat olivat tietoisia siitä, että he haastoivat vanhempaa historiantutkimusta.⁵⁴⁰

Pat Rogers on huomauttanut, miten Wartonin historiannäkemys muistuttaa skotlantilaisia vaiheteorioita ja Voltairea. Rogersin mukaan Warton käytännössä noudatti valistusretoriikkaa kirjoittaessaan menneisyydestä: hän käytti sujuvasti sellaisia avaintermejä kun edistys (progress) ja tavat (manners). Wartonin suoranaiset yhteydet sekä skotlantilaisiin että Voltaireen ovat vaikeasti todistettavissa, mutta hän todennäköisesti tunsi kaikkien ajatukset kirjojen välityksellä.⁵⁴¹ Rogersin mielestä myös Wartonin tavassa jakaa kirjallisuushistoria aikakausiin on merkkejä vaiheteorioista. Villiä varhaista kansankielen kautta seurasi barbaarinen keskiaika ja sitä hienostunut moderni aika. Rogersin tulkinta voidaan ottaa vakavasti. Adam Fergusonin tutkimus oli julkaistu viisi vuotta ennen kuin *History of English Poetry* alkoi ilmestyä. Ei ole varmuutta, miten hyvin Warton oli siihen tutustunut, mutta hän oli todennäköisesti tietoinen siitä.⁵⁴² Joka tapauksessa Wartonin syvä usko lähteisiin asettaa Rogersin mielipiteen omalaatuiseen valoon. Voisiko Wartonin kirjallisuuden historiasta esittämän kertomuksen silti nähdä etenevän samalla tavalla kuin vaiheteoriat?

Fergusonin mielestä lait, kauppa ja tavat seurasivat omaa periodiaan, minkä vuoksi ne välttämättä kehittyivät. Toisaalta hän oli epävarma ihmisten ja yhteiskuntien muutoksen suunnasta. Ferguson ajatteli niiden osalta todellisen mittarin olevan julkisissa hyveissä. Mallina olivat Rooman tasavallanajan hyveet, jotka oli kuvattu Ciceron ja Senecan kirjoituksissa. Kyse oli ennen kaikkea hallintoon ja sotiin osallistumisesta. Fergusonin mielestä tällainen hyveellisyys oli kärsinyt yhteiskunnassa, jota hallitsivat ylellisyydet ja naisellistuminen. Ihmiset olivat niiden vaikutuksen tähden vieraantuneet hyvästä elämästä, joka saattoi palata vain menneisyydestä tai vähemmän kehittyneistä kulttuureista mallia ottamalla.⁵⁴³ Thomas Wartonin kohdalla ei ole havaittavissa kaipuu-

---

⁵⁴⁰ Broadie 2001, 66.

⁵⁴¹ Rogers 1978. Todennäköisesti kukaan muu ei ole tehnyt vastaavaa vertailua.

⁵⁴² Ferguson 1996 (1767), 166. Warton oli ainakin jollakin tavalla selvillä Fergusonin ajattelusta, sillä tämä riiteli Thomas Percyn kanssa Macphersonin Ossian-runojen alkuperäisyydestä. Percy piti niitä väärennöksinä, Ferguson alkuperäisinä. Davis 1989, 256–259.

⁵⁴³ Oz-Salzenberger 1996, xv. Skotlantilaisen valistuksen kansalaishyveistä ks. Broadie 2001, 78–112.

ta antiikin roomalaisen kirjallisuuteen, vaan keskiaikaiseen tapaan käyttää mielikuvitusta.

Antiikki ja universalistinen näkökulma

Antikistit, modernistit ja kysymys historian jatkuvuudesta

Keskiajan todellinen merkitys hahmottui vasta, kun se asetettiin osaksi sellaista historiallista kertomusta, joka alkoi antiikista ja päättyi moderniin maailmaan. Kun siirryttiin 1700-luvun historian yleisistä teemoista Wartonin omiin erityisaloihin, keskiajan kieleen ja kirjallisuuteen, antiikin ja nykyhetken jännite oli läsnä koko ajan, vaikka *History of English Poetry* periaatteessa keskittyi vuosiin 1000–1500. Latinan ja vernakulaarin keskinäinen kilpailu ja jälkimmäisen suosion hidaskasvu mutta päättymättömältä vaikuttava kasvu hallitsivat *Historya*. Kielten vertailu sai kuitenkin lisää sävyä, kun Warton liitti ne osaksi keskiajan ilmiöitä ja instituutioita.

Wartonin *History* noudattaa tämän ajatuksen osalta Michel de Certeau'n ajatusta historiankirjoituksesta, joka ulottuu paljon kauemmas menneisyyteen ja tulevaisuuteen kuin mitä se määritellään aikarajoja tunnustaa. Wartonin *Historyssa* on kaksi erilaista tulkintaa kulttuurin siirtymisestä: toinen koski antiikin ajattelun paluuta ja toinen jäljitti kansallisen englanninkielisen kirjallisuuden kehittymistä, mikä osoitti jonkinlaista katkosta suhteessa antiikkiin. Kummassakin tapauksessa korostuivat kuitenkin piirteet, jotka painottivat jatkuvuutta ja joiden takia Warton ylitti alussa määrittelemänsä aikarajakset. Tulkintoja yhdistivät narratiivien peruseriaatteet. Niillä kummallakin oli päämäärä, *telos*, jota kohden ne näyttivät väistämättä kulkevan. Kertomus tästä hahmottui ajallisena, kronologisesti etenevänä esityksenä.⁵⁴⁴ Useimmissa historiantutkimuksissa *telos* liittyy kehitykseen tai rappioon, mutta 1700-luvun

---

⁵⁴⁴ Reill 1986, 290–291.

käsitykset kirjallisuudesta tarjosivat myös toisenlaisen vaihtoehdon, sillä antiikin paluun ajatus ei sitoutunut suoraan näihin kumpaankaan.

Wartonin *telos* ei ollut keskiajan kirjallisuus, sillä hänen päämääränään oli esittää englanniksi kirjoitettujen tekstien historia. Kuolema yllätti Wartonin ennen kuin teos valmistui, minkä takia *History of English Poetry* ei ole täysin tekijänsä pyrkimysten tai aikakauden diskurssien osa. Toisaalta Warton käsitteli teoksessa pääosin fiktiivistä keskiaikaista kirjallisuutta. Näin teoksen varsinainen päämäärä ja sen kuvauksen kohde eivät olleet samat, mikä vaikeuttaa sen tulkintaa. Koska kyse oli edistyksen tai rappion kartoittamisesta, Warton joutui vertailemaan esittelemäänsä materiaalia aikarajauksensa ulkopuolelle jääneisiin teksteihin. Keskiajalla kirjoitetut teokset hahmottuivat vasta, kun niiden rinnalle asetettiin antiikin klassikoita ja uuden ajan alun kanonisoituja teoksia. Tällöin kohtasivat hyvin dokumentoitu kreikan- ja latinankielisen kirjallisuuden historia ja lähes tuntemattomat kansankielisen kirjallisuuden vaiheet.

Wartonin tehtävää helpotti se, että historiankirjoitus oli jo kauan pohtinut jatkuvuuden merkitystä. Latinan käsite *translatio* viittasi ensinnäkin *Raamatun* Danielin kirjassa olevaan Nebukadnesarin unen tulkintaan, jossa esiintyi neljään osaan jaettu kuvapatsas. Sen katsottiin symboloivan maailmanhistorian neljää imperiumia. Neljäs imperiumi, Rooma, tulkittiin ikuiseksi. Tämä nähtiin todisteeksi keskiajan kuninkaanvallan periytymisestä Rooman keisareista. Myöhemmin *translation* ajatus liitettiin uuden ajan alun valtioiden kohdalla yhdistelmäksi roomalaista ja myöhempää ajattelua.⁵⁴⁵ Jatkuvuuden ajatus voitiin kääntää myös lähes ympäri kuten silloin, kun siihen viitattiin termillä *translatio imperii ad teutonicos*, jolla reformaatioajan oppineet tarkoittivat goottien merkitystä. Gootit nähtiin vanhan germaanisen vapauden periaatteen edustajina sekä Rooman imperiumin ja katolisen kirkon vastustajina. Näin jatkuvuus sai toisenlaisen, ei-klassisen tulkinnan.⁵⁴⁶ Ajatus goottilaisesta perinteestä jatkuvuuden edustajana ei ollut kadottanut suosiotaan, sillä esimerkiksi William Robertson analysoi

---

⁵⁴⁵ Tulkinta perustui Danielin kirjan allegoriseen lukemiseen: Pyhä saksalais-roomalainen keisarikunta nähtiin Babylonian, Persian ja Rooman perillisenä. Kliger 1952, 41–43.

⁵⁴⁶ Kliger 1952, 31–32; Geary 2002, 19–23. Goottien uskottiin olevan yläluokkaisten perheiden jälkeläisiä.

historiallisen muutoksen merkinneen siirtymistä tyrannimaisesta Rooman keisarikunnasta goottilaisten vaellusten myötä syntyneeseen uuteen vapauteen. Jatkuvuus oli keskeisessä osassa, sillä Robertson totesi sen katkenneen vain Rooman valtakunnan syntyessä ja sitten hajotessa.⁵⁴⁷

Translatio-termiä saatettiin tulkita myös suppeammin, sillä se viittasi jäljittelyyn, kommentaariin, säilyttämiseen ja kääntämiseen teksteistä puhuttaessa. Otto Freisingilainen (k. 1158) määritteli käsitteen *translatio studiorum* kattamaan ne tapahtumat, jotka olivat johtaneet ”viisauden” siirtymään idästä länteen, Babyloniasta Oton saksalaisille aikalaisille. Hänelle historia merkitsi ennen kaikkea selvitystä siitä, miten viisaus oli vähitellen tullut frankkien ominaisuudeksi.⁵⁴⁸ Oton jalanjalkia seuraten varhaisen uuden ajan alun historioitsijat jäljittivät antiikin oppineisuuden siirtymistä omalle ajalleen. Ongelman tuotti vuosien 400–1400 välinen aika, jolloin antiikin vaikutus oli ollut monien tulkitsijoiden mielestä vähäinen. Warton olisi voinut tarttua tähän käsitykseen. Sitä korosti esimerkiksi paljon käytetty Pierre Baylen *Dictionnaire historique et critique* (1697, engl. 1735). Baylen mielestä Erasmus ja Lutherin henkilöissä yhdistyivät uuden ajan keskeiset ilmiöt: paluu antiikin kirjallisuuteen ja kato-lisen kirkon valtakauden loppu. Katkos 1300- ja 1500-luvun välillä oli siis merkittävä.⁵⁴⁹

Antiikin esikuvallisuuden kannattajien kirjallisuuskäsitykset olivat ehdottomia: he pyrkivät näkemään oman kulttuurinsa antiikin perinteen jatkajana. Pyrkimykseen yhdistyi syyllisten etsintä, koska jatkuvuus ei ollut täydellistä. Jopa katolilainen Alexander Pope syytti keskiaikaa antiikin sivistyksen hylkäämisestä:

Much was believ'd, but little understood
And to be dull was construct'd to be good;
A second deluge Learning thus o'er-run
And the Monks finish'd what the Goths begun.⁵⁵⁰

Katkokset tai vähintään jatkuvuuden epäselvyys tekivät keskiajasta vähitellen oman aikakautensa. Popen mielestä keskiajalla esiintyvä jatkuvuuden puute johtui vääristyneestä suhteesta todelliseen maailmaan. Sekä ”munkit” että ”gootit” ottivat osaa antiikin

---

⁵⁴⁷ Robertson 1769, 1 ff.

⁵⁴⁸ Kelley 1991, 209–210.

⁵⁴⁹ Ferguson 1947, 70–71.

⁵⁵⁰ Pope 1744, 57. Ks. myös Haslag 1963, 52.

sivilisaation rapauttamiseen, joka puolestaan johti ajan hukkaamiseen näennäisten ongelmien kanssa. Tämän tapahtumasarjan tuloksena syntyi skolastinen ajattelu, joka monille 1700-luvun keskiajan harrastajille symboloi aikakauden kielteisiä puolia. Jo alun perin termi skolastiikka oli kielteinen ja vähättelevä, kuten sen keksijät Erasmus Rotterdamlainen ja Martti Luther olivat tarkoittaneetkin.⁵⁵¹ 1700-luvulla sitä pidettiin suurimpana katolisen ajan harha-asteleena. Esimerkiksi John Ogilvie määritteli virtauksen merkityksen nimenomaan antiikin ajattelun tuhoamisen huipentajana:

[...] vandals of science who had made havock of the Roman learning as much as their predecessors had done of its empire.⁵⁵²

Väite on kohtuuton, koska 1700-luvulla tiedettiin Aristoteleen ajattelun palanneen Länsi-Eurooppaan yliopistoissa 1100-luvulla virinneen skolastiikan myötä. Se kuitenkin osoittaa, miten syyte antiikin vaikutuksen tuhoamisesta oli pahin mahdollinen eurooppalaisessa oppineessa keskustelussa vielä 1700-luvun lopussa.

Jotkut kirjoittajat puolustivat keskiaikaisia oppineita ja näkivät heidän toimissaan pyrkimyksen pitää yllä antiikin perintöä. Puolustajat kuuluivat oppineeseen alamaailmaan, joka painotti katolisuuden positiivisia vaikutuksia ja luostarilaitoksen keskeistä asemaa. Monet heistä olivat julki- tai salakatolilaisia tai jotka kirjoittivat antikvaarisia tutkielmia tuodakseen näkökantansa esille. William Dugdale korosti luostarilaitoksen merkitystä sekä kansallisen että klassisen tradition säilyttämisessä. Samalla tavoin Thomas Tanner piti luostareita keskeisimpänä antiikin teosten säilymiselle. Vaikka Dugdale ja Tanner keskittyivät keskiaikaisten rakennusten kartoittamiseen, he pyrkivät painottamaan katolisen kirkon merkitystä. He korostivat sen osuutta antiikin säilyttämisessä ja uudelleen henkiinherättämisessä.⁵⁵³ Kun John Leland oli kohdannut luostarit rappion aikana, Tanner ja Dugdale pyrkivät kuvaamaan, millaista niissä oli ollut aikaisemmin. Vaikka molemmat olivat poliittisesti lähes harhaoppisia, heidän tutkimuksensa antoivat ensiarvoista tietoa luostareiden toiminnasta. Warton siteerasikin heitä taajaan sekä kirjallisuushistoriassaan että matkapäiväkirjoissaan. Dugdalen ja

---

⁵⁵¹ Leinsle 1995, 3. Luther viittasi kolmeen ajatussuuntaukseen tomisteihin, scotisteihin ja nominalisteihin, jotka olivat vastuussa latinan barbaarisuudesta

⁵⁵² Ogilvie, 1774, II, 7–8. Ks. myös Haslag 1963, 52.

⁵⁵³ Tanner 1694, v2. ”Monasteries were in those dark Ages, the only Preserves of Learning, and maintainers of Hospitality.”

Tannerin lopullinen merkitys jää kuitenkin arvoitukseksi. Warton ei epäillyt heidän antamiaan tietoja – mutta hän tuntuu muutenkin olettaneen lähes kaiken kohtaamansa tiedon luotettavaksi.

Thomas Wartonin historia ei kritisoinut keskiajan kirjailijoita tai oppineita kirjallisuuden tuhoamisesta, mutta se ei myöskään puolustanut heitä. Keskeinen syy tähän oli todennäköisesti se, että Warton ei jäljittänyt antiikin kirjallisuuden vaiheita, vaan hän oli kiinnostunut ennen kaikkea vernakulaarin historiasta. Tällöin jako keski- ja uuden ajan välillä ei ollut itsestään selvä. Toisaalta Warton ei ole ainoa 1700-luvun historioitsija tai antikvaari, joka näyttäisi puhuvan pikemminkin jatkuvuuden kuin katkosten puolesta. Niin Hume, Voltaire kuin Robertson väittivät monien ilmiöiden jatkuneen yli renessanssin ja reformaation. Kysymys jatkuvuudesta, muutoksesta ja perinteen merkityksestä oli merkittävässä osassa 1700-luvun historiateoriassa. Peter Hanns Reill on nähnyt tämän johtuneen luonnonhistorian noususta keskeiseksi tieteenalaksi 1700-luvun puolivälissä. Sen käsitys maapallosta dynaamisena, alati muutoksessa olevana kokonaisuutena johti Reillin mukaan myös historioitsijat pohtimaan muutoksen ja ajan suhdetta kuten myös omia metodeitaan. Kuten luonnonhistoriassa, myös ihmisten ja yhteiskuntien historiassa lisääntyi tarve nähdä kaikki ajanjaksot osana samaa tapahtumien sarjaa ja myös samanarvoisena.⁵⁵⁴

Luonnontieteiden vaikutuksen lisäksi Wartonin tapa esittää jatkuvuus heijastelee oppineiden sisäistä kiistaa, joka laajeni lopulta luonnonhistoriaa sivunneeseen kysymyksen tieteiden luonteesta. Keskustelu historian merkityksestä saavutti yhden käännekohtansa 1600-luvun lopussa antikistien ja modernistien kiistassa, jonka jälkivaikutukset näkyivät kauan tavassa tulkita menneisyyttä. Bernard de Fontenelle (1657–1757) yritti tasapainoilla kiistan kahden osapuolen välillä ja korosti tieteen ja taiteen erilaisuutta. Antikistien tapaan Fontenelle esitti ihmisluonnon olevan muuttumaton. Siksi kaikki historiassa havaittava muutos – niin edistys kuin rappio – johtui olosuhteista. Näin nykyhetken tilanne ei välttämättä ollut paras mahdollinen. Fontenelle muistutti siitä, miten antiikin Kreikan kulttuurissa taide oli jo hyvin korkeatasoista.

---

⁵⁵⁴ Reill 1986, 287–288.

Toisaalta modernin luonnontieteen kehitys oli ollut poikkeuksellista. Fontenelle, joka oli tehnyt tunnetuksi Isaac Newtonin fysiikkaa Ranskassa, näki tämän kehityksen todistaneen, että tieteen osalta ihmisluonto pystyi kehittymään. Fontenelle jakoi ihmiskunnan historian kahteen osaan. Luonnontieteet kuten fysiikka ja matematiikka ja jotkut ihmistieteet kuten filologia kehittyivät kumulatiivisesti, mutta taiteet ja sellaiset antiikissa täydellistyneet ihmistuntemukseen liittyvät tieteet kuten retoriikka eivät näin tehneet. Niiden alueella ihminen oli kykenevä saavuttamaan korkeimman tason milloin tahansa historian aikana – jos vain olosuhteet olivat suosiollisia.⁵⁵⁵ Tämä jaottelu voidaan ottaa käyttöön myös menneisyyden tutkimuksessa, jolloin historia laskettiin usein taiteeksi ja oppineisuus tieteeksi.

Joseph M. Levinen mukaan antikistien ja modernistien kiista jätti jälkensä englantilaisten historialliseen tietoisuuteen, sillä suuri osa 1700-luvun historioitsijoista seurasi jompaakumpaa tapaa käsitellä muutosta. Levine osoittaa, kuinka antikvaari Thomas Hearne sen seurauksena pyrki ylittämään raja-aidat olemalla tarkka lähteitä tutkiessaan, mutta hän halusi samalla kertoa asioista helppotajuisesti ja hienostuneesti. Myös William Nicolson yritti yhdistää antikvarismin ja sulavan historiankirjoituksen teoksessaan *English Historical Library* lähes yhtä huonoin tuloksin. Esitykset jäivät fragmenttien kokoelmiksi, joista ei voi edes hyväntahtoisesti hahmottaa tekijän sanomaa.⁵⁵⁶ Thomas Wartonin tapa kirjoittaa yhdessä kirjallisuudesta (literature) ja oppineisuudesta (learning), vaikka teos väitti käsittelevänsä runoutta (poetry), kertoo ongelman laadusta. Wartonin epämääräisen teeman voi ymmärtää 1700-luvun termien monimerkityksellisyyteen liittyvänä temppuiluna, mutta todennäköisesti Wartonin oli vaikea päättää, käsittelikö *History* kumulatiivista vai muuttumatonta ihmisen toiminnan aluetta. Hän käsitteli myös pitkäkestoisia ilmiöitä, kuten vernakulaarin nousu, kirjallisuuden tehtävät ja antiikin vaikutus. Toisaalta varsinkin historioitsijat näkivät viimeisten vuosisatojen edistyksen ja kasvun erottavan menneisyyden ja nykyhetken.

---

⁵⁵⁵ Fumaroli 2001, 192–196. Ks. myös Cohen 1976, 257–288 ja Kraus 1966, xxxi–xxxiv.

⁵⁵⁶ Levine 1991, 287–290.

Sekä antikistien että modernistien argumentit korostivat menneisyyden merkitystä, mutta ne tekivät sen eri tavalla. Molemmilla oli käsitys historiallisesta jatkuvuudesta: antikistien mielestä se syntyi klassisten sääntöjen kaikkia aikoja sitovasta ylivoimaisuudesta, modernistien mielestä jatkuvuuden takasi suoraviivainen edistys.⁵⁵⁷ Modernistien mielestä kehitys ei ollut itsestäänselvyys, sillä se oli mahdollista vain jos tieteellisiä metodeja käytettiin oikein. Siksi moni historioitsija totesikin kehityksessä olleen keskeytyksiä. Joka tapauksessa modernistien menestys kiistassa antikistien kanssa antoi pontta myös keskimmäisen aikakauden tutkimiselle: se oli osa mahdollisesti kumulatiivista historiaa ja lisäksi antiikin vähäisempi painottaminen antoi mahdollisuuden myös sen jälkeen tulleele aikakaudelle.

Kuten Fontenellen esimerkki osoittaa, sekä antikistit että modernistit tunnustivat kirjallisuuden keskeisyyden eurooppalaisessa kulttuurissa. Toisaalta 1700-luvulla sitä alettiin pitää yhä enemmän tieteestä irrallisena, mikä teki sen historian tulkinnasta haasteellisempaa. Kirjallisuutta ei pidetty kumulatiivisesti edistyvänä, mutta samaan aikaan yhä useammat nousivat vastustamaan ajatusta, jonka mukaan sen ehdoton kulta-aika oli ollut antiikissa. Sopiva tapa kertoa sen vaiheista täytyi löytää uudelleen. Tämä saattaa selittää sen, miksi Thomas Warton kirjoitti niin paljon kirjallisuuden edellytyksistä *Historyssa*. Hän pohti kirjallisuutta ja hengenelämää tukevia instituutioita, oppineiden toimintaa ja koulutuksen järjestämistä. Wartonin teoksen nimi olisi voinut yhtä hyvin olla ”The social history of learning”, niin paljon hän tarkasteli tekstien ulkopuolista maailmaa. Ennen muuta oppineiden maailma oli tiiviisti liittynyt katoliseen kirkkoon ja sen organisaatioihin.

Katolinen kirkko ja jatkuvuuden ongelma

Mikäli kysymys kirjallisuuden jatkuvuudesta ei voinut rakentua antiikin esikuvien varaan, Warton joutui pohtimaan, mikä tarjosi selkärangan keskiaikaiselle kirjallisuuden historialle. Antiikin klassikoiden sijasta hän tarttui toiseen perinteen kulmakiveen,

---

⁵⁵⁷ Jatkuvuudesta uuden ajan historiankirjoituksessa, ks. esim. Breisach 1983, 177–184. Grafton 2007, 245–247.

Raamattuun, ja ennen kaikkea sen keskiaikaisiin tulkitsijoihin. Warton ei sinänsä osoittanut suurta kiinnostusta uskonnollista kirjallisuutta kohtaan, mutta koska häntä kiinnosti koko kirjallinen kulttuuri, kirkon ja yliopistojen rooli oli tärkeä. Uskonto tarjosi hyvän selityksen keskiaikaisen kirjallisuuden erityisyydelle. Katolisen uskonnon universaalius, sen valta-asema kaikkialla Länsi-Euroopassa vertautui helposti latinan asemaan samalla alueella. Ne oikeuttivat näennäisesti ajatukset katoliseen uskoon ja latinan kieleen pohjautuneesta yhtenäiskulttuurista, jonka hiljaista rapautumista Wartonin tutkimukset todistivat.

Warton kirjoitti paljon katolisen kirkon ja yliopistojen merkityksestä oppineisuuden edistämisessä. Vaikka latina oli molempien keskeinen kieli, Warton ajatteli niissä eläneen oppineisuuden tukevan myös vernakulaarista kirjallisuutta. Siksi hän pohti oppineisuuden edellytyksiä arvioimalla kirjastoja ja muita työskentelyyn tarkoitettuja tiloja sekä pergamentin ja paperin saatavuutta. Toisin sanoen Warton lähestyi keskiajan tilannetta tavalla, joka muistuttaa de Certeau'n käsityksiä historiografisesta operaatiosta. Warton ajatteli oppineisuuden perusteiden muuttuneen, mutta hän korosti sen perustuneen myös pitkäikäisille perinteille ja akateemisille traditioille. Todennäköisesti tähän vaikutti Oxford ja sen ympärille levittäytynyt keskiaikaisten rakennusten hallitsema Oxfordshire, jonka Warton kuvasi oppineisuuden turvalliseksi keskuksiksi. Humoristisessa oppaassaan *Companion to the Guide and a Guide to the Companion* (1760) Warton löysi oppineisuutta niin keskiaikaisista tavernoista kuin uusista kahviloista:

In these useful Repositories, *Grown Gentlemen* are accommodated with the *Cyclopaedia*, in the most expeditious and easy manner for they included all the knowledge that was printed. The taverns contained everything from the magazines to the occasional poems, and were, thus, places where "learning remains no longer a *dry* pursuit."⁵⁵⁸

Lainaus ihailee Oxfordissa jopa kirjastojen ja luentosalien ulkopuolella elänyttä oppineisuutta, vaikka sen voi tulkita ironiaksikin. Joka tapauksessa se vahvistaa käsitystä omassa maailmassa toimineista akateemisista oppineista.

---

⁵⁵⁸ Warton 1760.

Oxfordissa ja muissa yliopistokeskuksissa ei välttämättä hahmottanut maailman muuttumista. Myös James Harris korosti akateemisten traditioiden jatkuvuutta kommentoidessaan 1000-luvun historioitsija Ingulphusta, joka kertoi koulutuksensa alkaneen Westminsteristä ja päättyneen Oxfordiin:

We shall only remark on this Narrative, that Westminster and Oxford seem to have been *destined to the same purposes then, as now*; that the Scholar at WESTMINSTER was to *begin*, and at Oxford was to *finish*; a Plan of Education which still exists; which is not easy to be mended; and which can plead so ancient and so uninterrupted a Prescription.⁵⁵⁹

Sekä Warton että Harris olivat vastentahtoisia kommentoimaan opetuksen kehitystä. He näkivät formaalin yliopisto-opiskelun tärkeyden, vaikka oppineiden metodit olivat vaihtuneet. Oxfordissa tämä oli lähes itsestäänselvyys, koska siellä toimineita oppineita pidettiin konservatiiveina, jotka halusivat säilyttää antiikin esikuvat mahdollisimman puhtaina.⁵⁶⁰ Silti Warton ajatteli instituutioiden tarjonnan vain lähtökohdan oppimiselle, kun taas kirjojen lukeminen oli välttämätöntä. Kirjojen saatavuus olikin edellytys tietojen ja taitojen siirtymiselle, joskus siitä tuli myös este. Warton mainitsee, kuinka ”pimeät vuosisadat” olivat viimein loppuneet Kaarle Suuren ja Alfred Suuren aikana 700–800-luvulla, kun kiinnostus kirjojen ja käsikirjoitusten säilyttämiseen oli kasvanut.⁵⁶¹ Warton esitteli anekdootteja kirjoista, joita käytettiin useissa luostareissa. Hän päätteli niiden perusteella pulan olleen niin suuren, etteivät edes munkit pystyneet omistautumaan hengenelämälle.⁵⁶² Kirjojen puute teki keskiajan maailmasta eksoottisen aikana, jolloin niitä painettiin varhaisen kapitalismin keskeisenä tuotteena. Jokainen kirjojen vähäisyydestä kertova tieto korosti eroa nykyhetkeen. Ne myös kertoivat keskiaikaisen oppineisuuden vaikeuksista. Todellisen muutoksen Warton näki tulleen 1400-luvulla, kun perustettiin uusia kirjastoja, kuten Bodleian Library ja St. Albansin luostarin kirjasto. Tässä vaiheessa Englantiin alkoi virrata myös muiden maiden oppineita.⁵⁶³

---

⁵⁵⁹ Harris 1787, 406–407. Cf. Henry 1778, 413.

⁵⁶⁰ Clarke 1959, 61–62. Poikkeuksiakin oli kuten William Bentley ja Robert Lowth.

⁵⁶¹ Warton 1774, (88)–(89).

⁵⁶² Warton 1774, (78), (81). Sitä vastoin James Beattie väitti munkkien tuhonnen käsikirjoituksia saadakseen pergamenttia omia kirjoituksiaan varten.

⁵⁶³ Warton 1778, 45ff.

Thomas Warton ajatteli keskiajan oppineisuuden olleen huomattavaa jo anglosaksien kaudella, mutta hän korosti vasta katedraalikoulujen ja yliopistojen olleen keskeisiä instituutioita sen ylläpitämisessä. Hän muistutti, miten Canterbury oli ollut ensimmäinen todellinen kansainvälinen oppineisuuden keskus, jossa saattoi opiskella logiikkaa, retoriikkaa ja kreikkaa. Yorkissa taas piispa Ecbert oli perustanut merkittävän latinan- ja kreikankielisen kirjaston, jossa legendaarinen kirjastonhoitaja Alcuin tutki menneitä kulttuureita. Warton viittasi myös William Malmesburylaiseen, joka ylisti kirjastoa sen laajojen kokoelmien ansiosta: *Omnium liberalium, artium armarium, nobilissimam 'bibliothecam'*.⁵⁶⁴ Yorkilaiset munkit olivat jo ensimmäisellä vuosituhannella pystyneet tutus-tumaan isoon osaan antiikin perinteestä:

This fraternity not only composed learned treatises in music, logic, astronomy, and the Vitruvian architecture, but likewise employed a portion of their time in transcribing Tacitus, Jordanes, Josephus, Ovid's Fasti, Cicero, Seneca, Donatus the Grammarian, Virgil, Theocritus, and Homer.⁵⁶⁵

Wartonin mielestä tämä luettelo todisti antiikin tietämyksen olleen korkeasatoista jo ensimmäisen vuosituhannen lopulla, jolloin oli opetettu roomalaiseen *triviumiin* ja *quadriviumiin* kuuluvia aineita. Robert Henry sen sijaan pidättyi ylistämästä varhaisia katedraalikouluja, koska ne kouluttivat ainoastaan pappeja katoliselle kirkolle.⁵⁶⁶

Vaikka mielipiteet katedraalikoulujen merkityksestä vaihtelivat, 1700-luvun tutkimuksessa ei yleensä toistettu vanhaa legendaä yliopistojen perustamisesta anglosaksien kaudella. Thomas Warton oli poikkeus, sillä häntä selvästi viehätti ajatus oman yliopistonsa varhaisesta perustamisesta. Hän korosti kuningas Alfred Suuren merkitystä 800-luvulla, jolloin papeille opetettiin teologiaa, astronomiaa, aritmetiikkaa ja geometriaa.⁵⁶⁷ Warton ei väittänyt, että 800-luvulla olisi ollut yliopistoja, mutta hän totesi oppineisuuden lisääntyneen tuolloin. Käsitys poikkesi Robert Henryn laajasta analyysistä. Henry muistutti Oxfordin kärsineen tanskalaisten ja normannien hyökkäyksistä ja yliopistojen

---

⁵⁶⁴ Warton 1774, (96). Warton jäljitti ensimmäisen renessanssin jo Theodorikin valtakautteen: "[...] [he] restored in some degree the study of letters in that city, and encouraged the pursuits of those scholars, who survived this great and general desolation of learning". Ks. Warton 1774, (88).

⁵⁶⁵ Warton 1774, (92).

⁵⁶⁶ Henry 1771–1793, iii, 441–442.

⁵⁶⁷ Warton 1774, (97). "[...] at that place, which was then a considerable town, and conveniently situated in the neighbourhood of the royal seats at which Alfred had resided."

tulleen perustetuksi paljon tämän jälkeen, noin vuonna 1140.⁵⁶⁸ Tässä vaiheessa – ainakin kirjallisuuden kannalta – kyse oli nimenomaan antiikin perinteen jatkamisesta.

Wartonin vakaa usko anglosaksisen kulttuurin tasoon perustui Bedan ja William Malmesburylaisen kirjoituksiin 700- ja 1000-luvuilta.⁵⁶⁹ Toisaalta hänen omat kirjoituksensa heijastelevat kansallisen identiteetin etsinnän korostumista, joka hallitsi yhä enemmän 1700-luvun lopun antikvarismia, kuten Colin Kidd on osoittanut.⁵⁷⁰ Varmasti tämä oli vaikuttamassa siihen, että Warton ei halunnut kyseenalaistaa englantilaisten oppineiden instituutioiden mahdollista syntymistä jo ensimmäisen vuosituhannen aikana. William Nicholsonin *The English, Scotch and Irish historical libraries* (1736) oli analysoinut kirjastojen kehitystä, mutta Warton ei sen tiedoista piitannut.⁵⁷¹ Samalla lailla *The Harleian Catalogue* oli antanut tarkkoja tietoja yliopistojen ja kirjastojen alkuvaiheista, mutta sekään ei anglosaksien oppineisuutta korostaneelle Wartonille kelvannut.⁵⁷²

Jotkut oppineet korostivat toisen vuosituhannen koulutuksen merkitystä. Robert Henry jakoi keskiaikaisen koulutusjärjestelmän viiteen osaan: yliopistot, katedraali-, luostari-, kaupunki- ja juutalaiset koulut.⁵⁷³ Warton huomioi koulutuksen kaksi korkeinta tasoa, yliopistot ja katedraalikoulut, sillä hän ajatteli juuri niiden vaikuttaneen kirjallisuuteen. Jälleen kerran hän näytti huomaavan vain antiikin ja latinankielen merkityksen Wartonin mielenkiinto kohdistui käsikirjoituksiin, ei niinkään opetukseen. Hän jäljitti antiikin ja lopulta myös joidenkin varhaisen keskiajan tekstien vaiheita ja arvosti luostareissa tehtyä työtä:

[...] in every great abbey there was an apartment called SCRIPTORIUM: where many writers were constantly busied in describing not only the service-books for the choir, but books for the library.⁵⁷⁴

---

⁵⁶⁸ Henry 1778, 436–437.

⁵⁶⁹ Warton 1774, (95) ff.

⁵⁷⁰ Kidd 1999, 9ff.

⁵⁷¹ Nicolson 1736, 149–157.

⁵⁷² *A catalogue of Harleian collection...* 1759, 3ff.

⁵⁷³ Henry 1778, 436.

⁵⁷⁴ Warton 1774, (117).

Warton painotti, että kopioita tehtiin jokapäiväiseen jumalanpalveluselämään sekä kirjastoissa säilyttämistä varten; ne olivat siis merkityksellisiä sekä keskiajan uskonnollisuudelle että antiikin oppineisuuden palaamiselle.

Warton piti luostareiden *scriptoriumeja*, joissa käsikirjoituksia kopioitiin, keskiajan sivilisaation keskuksina.⁵⁷⁵ Hän muistutti, miten noin vuonna 1000 ne olivat miltei ainoita paikkoja, jossa kirjallinen kulttuuri eli. Monet luostarit olivat antaneet maa-alueitaan *scriptoriumien* perustamista varten taatakseen kirjureille hyvät työskentelyolosuhteet.⁵⁷⁶ Wartonin kiinnostus käsikirjoituksia ja *scriptoriumeja* kohtaan oli poikkeuksellista, sillä useat aikalaiset vain mainitsivat niiden olemassaolosta. Asiaa voi selittää toisaalta se, että Warton näki munkkien työn toteuttavan tasapainon oppineisuuden ja hengellisyyden välillä. Samalla he yhdistivät latinankielisen ja vernakulaarin kulttuurin.⁵⁷⁷ Toisaalta hänen käsityksensä kirkon suopeasta suhtautumisesta oppineiden harrastuksia kohtaan perustui nähdäkseeni keskiaikaiseen lähteeseen, Matthew Pariisilaisen (k. 1259) *Historia Maior* -teokseen.⁵⁷⁸ Monet Wartonin aikaiset pitivät Matthew'ta menneisyyden säilyttämiseksi omistautuneena keskiajan oppineena. John Strypen elämäkerrassa (1711) Matthew'ta arvostettiin antikvaarien edeltäjänä, käsikirjoitusten keräilijänä, jonka ansiosta monet anglosakseista kertovat lähteet olivat säilyneet.⁵⁷⁹ *Scriptorium* oli erinomainen valinta antiikin jatkuvuuden symboliksi, sillä se viittasi oppineisuuteen, ei sinänsä uskonnollisuuteen. Warton vältti pohtimasta katolisen kirkon roolia ja keskittyi sen sijaan kirjoittamaan omista edeltäjistään, antikvaareista.

Warton tasapainoili historiankirjoituksen lajityyppien välissä. Uuden ajan alun historiankirjoituksessa uskontoa pidettiin usein omana tutkimuksen alueenaan, jonka

---

⁵⁷⁵ Warton esitti, että Glastonburyn luostari oli ollut oppineisuuden keskus keskiajalla, koska se sekä tuotti että hankki niin paljon käsikirjoituksia. Warton 1774, (118).

⁵⁷⁶ Warton 1774, (117). Warton mainitsee esimerkkinä Saint Albanin benediktiiniluostarin Hertfordshiressä – normannit olivat perustaneet sen noin 1080. Aktiivinen teosten kopiointi ei ollut riippuvaista vain ahkerista munkeista, sillä myös kirkko tuki heidän työtään.

⁵⁷⁷ Warton 1774, 121. Warton ylisti munkkeja melkein modernien kriitikoiden veroiseksi: “many of the monks became almost as good critics as catholics”.

⁵⁷⁸ Rinaker 1916, 213. Tässäkään tapauksessa Warton ei tutkinut keskiaikaista käsikirjoitusta, sillä hän käytti vuosina 1589 ja 1684 tehtyjä painoksia.

⁵⁷⁹ Strype 1711, 575–586. Ks. myös Berkenhout 1777, 18

aiheena oli kristinuskon leviäminen ja kirkon organisaation tiivistyminen. Sitä vastoin kansalaishistoria (civil history) keskittyi ihmisyhteisöihin, joissa uskonto ja kirkko eivät olleet pääroolissa. Tämä ristiriita hallitsi historiankirjoitusta 1700-luvun loppuun asti. Voltairen *Histoire des moeurs* haastoi piispa Jacques-Bénigne Bossuet'n (1627–1704) Jumalan tahtoa painottavia historiantulkintoja. Voltaire halusi tarkastella kirkko- ja yhteiskuntahistoriaa yhdessä, mikä hänen tapauksessaan tarkoitti kirkon tarkastelemista yhtenä organisaationa muiden joukossa.⁵⁸⁰ Voltairen mielestä ei siis ollut erillistä uskonnon ja kirkon historiaa, vaan nekin piti ymmärtää osaksi maallisia pyrkimyksiä. Voltairen nerokas kritiikki ei kuvaa 1700-luvun tutkimuksen yleistä suhtautumista, mutta se osoittaa halukkuutta pohtia kirkon ja uskonnon asiaa uudella tavalla.

Keskiajan tutkijoille uskonnon ja historian suhde oli tärkeä asia erityisesti katolisen kirkon aseman takia: se saatettiin ymmärtää jatkuvuuden takeeksi tai pahimmaksi antiikin ja modernin kristinuskon välissä olevaksi katkokseksi. Monet englantilaiset keskiajan tutkijat ymmärsivät itsensä reformaatioajan oppineiden työn jatkajaksi; olivathan John Leland ja John Bale kuvanneet myös katolista keskiaikaa. He olivat myös keränneet suuren osan siitä materiaalista, jota myöhemmät keskiajan tutkijat käyttivät.⁵⁸¹ Lelandin ja Balen tunnettu vastenmielisyys katolisuutta kohtaan lisäsi kuvauksiin oman värinsä. Englannissa anglikaanit kuitenkin korostivat, että maan katolisuus oli säilyttänyt oman ominaislaatunsa. Toisaalta katolisuus oli edelleenkin arka kysymys, koska se yhdistettiin Stuartien kannattamiseen ja jakobiiteiksi kutsuttujen suvun vallan palauttamista ja joskus katolisen monarkian asiaa ajavien toimintaan.⁵⁸² Toisaalta oppineet eivät olleet kiinnostuneet teologiasta, vaan antiikin ja kansallisen kulttuurin yhdistymisestä luostareiden suojissa. Vasta se loi todellisen universaaliuden.

Ongelman tuotti lopulta katolisuuden ja antiikin suhde. Thomas Warton ei kirjoittanut katolisen kirkon johtajista tarkemmin, mutta hän totesi monien suhtautuneen kielteisesti kreikkalaisiin ja roomalaisiin kirjailijoihin. Warton mainitsee erityisesti Gregorius

---

⁵⁸⁰ Kelley 1998, 212–213.

⁵⁸¹ Warton käytti esimerkiksi Anthony à Woodin toimittamaa laitosta Lelandin matkapäiväkirjoista, jotka kuvasivat luostareiden surkeaa tilaa 1530-luvulla. Warton 1774, (82)–(83).

⁵⁸² Duffy 1997, 33ff, Brooks 1999, 24–25.

Suuren määräyksen kaikkien Liviuksen tekstejä sisältävien käsikirjoitusten polttamisesta.⁵⁸³ 1700-luvun oppineet tunsivat hyvin Gregoriuksen aseman Nikaian uskontunnustuksen puolustajana kuten myös hänen vihamielisen suhteensa antiikin oppineisuuteen.⁵⁸⁴ Warton kuitenkin huomautti, etteivät paavit voineet olla yksin vastuussa antiikin kirjallisuuden rappiosta. Eivät edes tavalliset munkit hyväksyneet kaikkia antiikin kirjoittajia. Warton kiinnitti tähän kysymykseen varsin vähän huomiota, mutta joka tapauksessa hän ei ole valmis katkaisemaan kokonaan antiikin ja katolisuuden siteitä. Näin tehdessään Warton jatkoi aatehistorian perinnettä, joka näki antiikin ja katolisen oppineisuuden saman ilmiön osina.

Antikvaarien tutkimusten lisäksi parhaiten tunnettu keskiaikaisen aatehistorian jatkuvuuden tarkastelu oli Pietro Giannonen *Istoria civile del Regno di Napoli* (1723), jossa virallisesti aiheena oli Napolin kuningaskunnan hallinnon roomalainen alkuperä. Giannone korosti antiikin oppineisuuden vaikutusta keskiajan kirkollisissa instituutioissa, jotka sitten vuorostaan olivat siirtäneet niiden perinnön uudelle ajalle. Giannone ajatteli tutkivansa yhteiskuntahistoriaa ja siviilioikeuden historiaa, koska hän keskittyi siihen, miten ihmiset olivat järjestäneet eri yhteiskuntien toiminnan. Uskonto ja sen järjestäytyneet muodot olivat osa yhteiskuntahistoriaa.⁵⁸⁵ Myös Gibbonin *Rooman valtakunnan rappio ja tuho* -teossarjassa yhteiskuntahistoria hallitsi kirkkohistoriaa. Gibbon ajatteli katolisen kirkon olleen uskonnollinen että intellektuaalinen vaikuttaja lännessä.⁵⁸⁶ Gibbon keskittyi uskonnon yhteiskunnalliseen asemaan varhaisen kristillisyyden aikana, ei myöhäisemmän keskiajan kirjallisuuteen, kulttuuriin tai filosofiaan. Sitä vastoin hän mainitsee toisen vuosituhannen perinnöksi kerettiläisyyden, hyvän elämän mallin ja uskon ihmeisiin.⁵⁸⁷

Thomas Warton ei pyrkinyt samanlaiseen synteesiin kuin Gibbon, mutta häntä kiinnosti kirkon vaikutus kirjallisuudessa. Hän totesi luostareiden hallinneen kirjallista elämää,

---

⁵⁸³ Warton 1774, 120 n.b.

⁵⁸⁴ Gibbon 1789, iii, 551; Voltaire 1759, I, 42.

⁵⁸⁵ Giannone 1729, I, ii–iii. Ks. myös Pocock 2000, 16, 44. Giannonen teos tunnettiin laajasti Englannissa sen jälkeen, kun John Ogilvien käännös julkaistiin kahdessa osassa vuonna 1729.

⁵⁸⁶ Gibbon pohti katolisen kirkon vaikutusvaltaa korostamalla niitä vuosia, jolloin se vaikutusvalta kasvoi ja sen oppi alkoi vakiintua. Tämä tapahtuu luvusta XVI alkaen.

⁵⁸⁷ Gibbon, 1789, iii, 516–566.

koska ne olivat oppineisuuden keskuksia aikana, jolloin muut eivät voineet omistautua kirjoille. Warton korostaa, ettei hän halua puolustaa luostareita, mutta hän toteaa niiden merkityksen:

We are apt to pass a general and undistinguishing censure on the monks, and to suppose their foundations to have been the retreats of illiterate indolence at every period of time. But it should be remembered, that our universities about the time of the Norman conquest were in a low condition: while the monasteries contained ample endowments and accommodations, and were the only respectable seminaries of literature.⁵⁸⁸

Warton arvosti luostareita kulttuuria siirtävinä ja välittävinä keskuksina ja tämä ansio vähensi hänen mielestään niiden negatiivista vaikutusta. Klassisen kulttuurin keskeisten elementtien, filosofian ja humanismin, opettamisessa ne olivat olleet yliverkaisia:

the most eminent scholars, which England had produced, both in philosophy and humanity, before and even below the twelfth century, were educated in our religious houses.⁵⁸⁹

Vasta yliopistojen perustamisen jälkeen kirkko oli menettänyt asemansa intellektuellien ja oppineiden suojelijana.

Wartonin analyysi muistuttaa Giannonen tekemää, mutta hän tarkastelee katolisen kirkon vaikutusta monipuolisemmin painottaessaan kirkon merkitystä antiikin oppineisuuden välittäjänä. Myös Gibbonin mielestä kristinusko oli kehittänyt kirjallista kulttuuria.⁵⁹⁰ Jotkut olivat toista mieltä, sillä Gilbert Stuart otti esille nimenomaan kirkon haitalliset vaikutukset, sillä hän piti uskontoa useimmin massojen taikauskona. Toisaalta rikkaat perustivat luostareita, joissa paheellisuus oli jokapäiväistä.⁵⁹¹ On merkittävää, etteivät Wartonin lähimmät yhteistyökumppanit Thomas Percy, Richard Hurd ja James Harris käytännössä osallistuneet keskusteluun katolisen kirkon merkityksestä. Osin tämä voidaan selittää Percyn ja Hurdin asemalla anglikaanisessa kirkossa – heidän oli käytännössä mahdotonta analysoida katolista kirkkoa vapaasti. Keskustelu saattoi olla myös vanhentunut, sillä antiikin oppineisuutta enemmän huomio alkoi siirtyä varhaisen kansankielisen runouden tutkimiseen. Thomas Wartonille katolisuus

---

⁵⁸⁸ Warton 1774, (116).

⁵⁸⁹ Warton 1774, (117).

⁵⁹⁰ Gibbon 1789, iii, 532.

⁵⁹¹ Stuart 1778, 144.

tarjosi mahdollisuuden osoittaa yhteys antiikin ja keskiajan välille. Kirkosta tuli lopulta myös instituutio, joka suosi ainakin hetken vernakulaarista kulttuuria.

Kreikan- ja latinankielisen kirjallisuus olivat tarjonneet niin olennaisen näkökulman hahmottaa kirjallisen kulttuurin historiaa, että Warton liitti ne mukaan myös keskiaikaisen kirjallisuuden analyysiin. Tähän vaikutti varmasti myös hänen kykenemättömyytensä irtautua kokonaan klassisesta perinteestä. Tekstien osalta tämä oli tietenkin perusteltua, mutta vaikutteiden siirtymisen kannalta ongelman tuotti todistaa, missä vaiheessa antiikin vaikutukset olivat palanneet keskiaikaiseen kulttuuriin. Vaikeuksia tuotti myös se, kuka palautti antiikin merkityksen maailmassa, joka näytti olleen katolisen kirkon ja kristinuskon hallinnassa. Vaikka keskiaika oli periaatteessa juuri antiikin kulttuurin vähäisen vaikutuksen merkitsemä aikakausi, sitä ei voinut poistaa kokonaan kertomuksesta, joka ulottui ohi teoksessa rajattujen alku- ja loppupisteiden. Sen todellinen alku sijoittui antiikin maailmaan ja se päättyi Wartonin aikakauden kirjallisuuteen, joka edelleen oli antiikin kirjallisuudelle ja sen teoreetikoille paljon velkaa.

Ennen kaikkea Thomas Wartonin täytyi kuitenkin osoittaa, kuinka antiikin esikuvat olivat tulleet osaksi kansankielistä kirjallisuutta tavalla, joka mahdollisti sen kukoistuksen uuden ajan alussa. Hän löysi keskiaikaisen ryhmän, joka pyrki kohti antiikin ihanteita ja joka samalla oli yhteydessä vernakulaariseen kulttuuriin. He olivat mendikantit eli erilaiset kerjäläisveljestöt. Ajatus mendikanteista antiikin kulttuurin sekä latinankielisen kirkon ja vernakulaaria puhuvien ihmisten välittäjinä tuntui todennäköisesti uskottavalta. Lisäksi mendikantit näyttivät ennakoineen anglikaanista kirkkoa pyrkinessään palauttamaan turmeltumattoman alkukirkon uskonnon.⁵⁹² Anglikaaninen kirkko näytti palauttaneen uuden ajan alun protestanttien mielestä ensimmäisten kristittyjen arvot.⁵⁹³ Ajatus puhtaudesta, jonka ulkopuoliset vaikutteet olivat turmelleet, siirtyi näin osaksi englantilaista reformoitua retoriikkaa. Kertomus puhtauden vaalijoista sopi

---

⁵⁹² Anglikaanisen teologian ja ajattelun jatkuvuuden ideasta Brooks 1999, 24–25.

⁵⁹³ Tämän keskustelun merkityksestä keskiajan tutkimuksessa Simmons 2001, 2. Jo John Foxe oli huomauttanut saksien olleen lähellä alkukristillisyyttä ennen kuin paavin ja normannien hallitsema kirkko oli niistä irtautunut.

hyvin reformoinnin jälkeiseen Englantiin, mutta sen saattoi sovittaa myös eräisiin katolisen kauden ilmiöihin. Tästä huolimatta mendikantit nähtiin paavin kirkon edustajina. He jakoivatkin mielipiteitä. Robert Henry väitti heidän olleen parhaita keskiaikaisia retorikkoja.⁵⁹⁴ Sitä vastoin David Hume piti heitä juonittelijoina, jotka pyrkivät hankkimaan almuja kaikin keinoin.⁵⁹⁵ Näiden käsitysten välissä tasapainoili William Robertson, jonka mielestä mendikanttien merkitys oli erityisen suuri syrjäseutujen tieteiden harjoittamiselle.⁵⁹⁶

Mendikantit tekivät mahdolliseksi löytää uskonnon, antiikin ja nousevan kansankielen yhteyden. Thomas Wartonin mukaan he olivat pystyneet säilyttämään varhaisen kirkon ”alkuperäistä yksinkertaisuutta” (primitive austerity) aikana, jota hallitsivat luksus ja yltäkylläisyys. Warton ajatteli fransiskaaniin, dominikaaniin, karmeliittojen ja augustinolaisten sääntökuntien olleen reformaation edeltäjiä pyrkiessään palauttamaan kristillisyyttä sen juurille.⁵⁹⁷ Mendikantit olivat kiinnostuneet oppineisuudesta. Warton totesi veljien parantaneen Oxfordissa harjoitettujen opintojen tasoa huomattavasti. Hän toteaa dominikaaniin perustaneen sinne luostarikoulun jo vuonna 1221, mutta fransiskaaniin seminaarin merkityksen olleen suuremman, sillä se toi Englantiin mannermaisen oppineisuuden.⁵⁹⁸ Tämän takia juuri mendikantit olisivat yhdistäneen latinan-kielisen ja vernakulaarin kulttuurin.

Ajatus oppineisuuden paluusta ja sen välittymisestä Englantiin seuraa Wartonin lähteitä, mutta siitä kirjoittaessaan hän joutui myös määrittelemään, mitä hän tarkoittaa paluulla. Mendikantit pyrkivät palauttamaan sekä myöhäisantiikin uskonnon että sen oppineisuuden. Tästä nykyisin käytettävä termi renessanssi ei kuitenkaan ollut Wartonin tai hänen aikalaistensa apuna.⁵⁹⁹ Ajatus antiikin merkityksestä liittyi siis enemmänkin antikistien tapaan pitää sitä esikuvallisena ja sen esikuvien imitaationa kuin ajatukseen, että se olisi kerran kadotettuna esikuvana palannut. Thomas Wartonin käsitys antiikin

---

⁵⁹⁴ Henry 1771–93, iv, 416;

⁵⁹⁵ Hume 1983, 133.

⁵⁹⁶ Robertson 1777, ii, 381.

⁵⁹⁷ Warton 1774, 288.

⁵⁹⁸ Warton 1774, 289 n.d.

⁵⁹⁹ Fegruson 1947, 151–178.

kirjallisuuden ja ajattelun vaikutuksesta perustui sen säilymiselle pienistä katkoksista huolimatta, ei sen katoamiselle ja paluulle. Koska katkos antiikin ja keskiajan välillä ei ollut täydellinen, Warton saattoi nähdä antiikin merkityksen kasvamisen tapahtuneen usean ilmiön yhteistuloksena.

Thomas Wartonin kirjallisuuden historia hahmottui niin, että yksittäiset henkilöt edustivat laajempia ilmiöitä. Siksi hän ei pyrkinyt kirjoittamaan konventtien tai sääntökuntien historiaa niin kuin William Dugdale ja Thomas Tanner olivat tehneet. Hän kirjoitti ihailevasti erityisesti fransiskaani Robert Grossetestesta (n. 1167–1253), joka oli hyvin perillä klassisista kielistä ja käsitteli luotettavasti myös Englannin historiaa. Wartonin mielestä Grosseteste vertautui Francesco Petrarcaan kreikan kieltä kohtaan tunnetun kiinnostuksen lisääjänä.⁶⁰⁰ Wartonia ennen Pietro Giannone oli korostanut kerjäläisveljestöjen merkitystä antiikin oppineisuuden varhaisina puolestapuhujina. Giannone huomioi erityisesti Monte Cassinon luostarissa toimineiden benediktiinien vaikutuksen aristoteelisen ajattelun ja roomalaisen lain paluussa. Giannonen mielestä muutoksessa tärkeintä oli se, miten vanha doktriineihin sitoutumaton metodi korvattiin loogisella järjen käytöllä.⁶⁰¹ Katolisten ja reformoitujen oppineiden ero oli tässä kysymyksessä huomattava. Englannissa Monte Cassinon munkkeja pidettiin kirkon vaikutusvallan kasvattajina kuten Archibald Bowerin *The History of the Popes* -teoksessa. Katoliset taas korostivat luostarissa toimineiden hyveellisyyttä ja vaikutusta oppineisuuden kehitykseen.⁶⁰²

Latina ja vernakulaari yhdistyivät kerjäläisveljestöjen toiminnassa. Siksi Warton ei pitänyt Robert Grossetestea ainoastaan keskiaikaisen oppineisuuden kehittäjänä, vaan myös kansankieltä käyttävänä runoilijana. Grosseteste oli kirjoittanut ranskalaisen *Chateau d'Amourin*, jonka Robert de Brunne (n. 1275–n.1338) oli englannintanut. Runo yhdisteli uskonnollista allegoriaa ja ritareiden seikkailuja. Kirjoittaja tavoitteli

---

⁶⁰⁰ Warton 1774, 146. Grosseteste oli bysantilaisen Sudan kreikankielisen sanakirjan (900-luku) kääntäjä, mutta hän käänsi myös Dionysios Areopagitalaisen kaltaisia kirjailijoita latinaksi.

⁶⁰¹ Giannone 1729 487–488; Pocock 2000, 52–53. Tällä Giannone viittaa ilmiöön, jota myöhemmin kutsuttiin skolastiikaksi. Käsitettä ei tunnettu vielä 1700-luvun alussa. Ks. Leinsle 1995, 2–4.

⁶⁰² Ks. erit. Bower 1748–1766, v, 50–51. Toisaalta kirkon merkitystä oppineelle kulttuurille saatettiin korostaa, kuten teki Caraccioli 1778, 91.

laajempaa yleisöä, sillä hän totesi runon olevan kirjoitettu ”ne letture, ne clergie”.⁶⁰³ Grosseteste oli Wartonin mielestä yksi varhaisimmista merkittävistä vernakulaaria käyttäneistä kirjoittajista, joka symboloi sitä, miten kirkko loi säilyttämänsä varhaiskristillisen kulttuurin rinnalle myös uutta kansallisesti värittyneempää sivistystä.

Uskonnollinen renessanssi ei kestänyt kauan, ja Warton vertaa mendikanteja jesuiittoihin ryhmänä, joka käytti yhä suurempaa valtaa. Näin heistä tuli myös menneisyydestä löydetty symboli nykyhetken peloille. Robert Henry totesi näiden sortuneen ”laiskuuteen, teeskentelyyn ja muihin paheisiin”.⁶⁰⁴ Kumpikin ajatteli katolisen kirkon vaikutuksen tuhonneen mendikantit. Warton väitti heidän tulleen vastenmielisiksi ja levittäneen taikauskoa. Warton käytti näiden väitteiden todisteena 1500-luvun antikvaarien selostuksia, jotka kuvasivat sääntökuntien viimeisiä vaiheita Englannissa. John Bale oli väittänyt, että karmeliitat, joihin hän oli aiemmin kuulunut, olivat rapistuneet 1460-luvulta alkaen. John Leland puolestaan oli todistanut tyhjät, pölyn peittämät hyllyt Oxfordin fransiskaanihuostarissa.⁶⁰⁵ Warton käytti näitä kuvauksia todistaakseen mendikanttien ja koko katolisen kirkon rappion. Näin hän osoitti, miten mendikantit olivat irrottautuneet niin antiikin hyvästä traditiosta kuin kansankielisestä maailmasta. Warton oli ilmeisen epävarma mendikanttien vaikutuksesta. Hän painotti heidän merkitystään kirjallisuuden ja sivilisaation ylläpitäjänä, mutta lopulta katolisuus merkitsi enemmän. Kulttuurin siirtymän ajatus merkitsi joka tapauksessa sitä, että antiikki ei kadonnut vernakulaarisen kirjallisuuden historiasta. Mendikantit olivat säilyttäneet sen perintöä ja liittäneet sen osaksi kansankielistä kirjallisuutta.

---

⁶⁰³ Warton 1774, 78

⁶⁰⁴ Henry 1771–93, iv, 458.

⁶⁰⁵ Warton 1774, 287ff.

Vernakulaari ja kansallinen kertomus

Antiikin paluu ja vernakulaarin synty

Vaikka Warton todisteli antiikin ja vernakulaarin kulttuurin samanlaisuutta, *History of English Poetry* -teossarjan todellinen teema oli vernakulaarin kirjallisuuden nousu, jota Warton jäljittää normannivalloituksesta 1500-luvulle. Huipennus, Elisabetin aika, jää häneltä käsittelemättä. Käsitys siitä, että latinankielisen kulttuurin vaikutus olisi palannut samanaikaisesti kuin vernakulaari olisi vahvistunut, oli silti ongelmallinen. Mikäli antiikin kirjallisuuden vaikutus ei olisi vähentynyt näin suoraviivaisesti, sitä koskevat muutokset eivät olisi vain vernakulaarin peilikuva, vaan näiden kahden suhdetta pitäisi pohtia tarkemmin.

Ajatus antiikin kirjallisuuden merkityksestä, sen esikuvallisuudesta ja sen vaikutuksesta oli käytännössä kaikkien 1700-luvulla kirjallisuudesta kirjoittaneiden jakama ajatus, jota ei tarvinnut perustella erikseen. Sitä alkoi kuitenkin haastaa tulkinta, joka korosti toisen vuosituhannen alussa tapahtuneen vernakulaarisen kirjallisuuden synnyn myötä kehittynyttä uutta kirjallisuuden alkua. Kysymys antiikista ja sen merkityksestä on kuin mallitapaus siitä de Certeau'n historiankirjoitukselle tyypillisestä narratiivisesta ratkaisusta, jossa kertomuksen alku- ja päätepiste sijoittuvat tutkimusajan ulkopuolelle. Antiikin Rooman ja yhä enemmän Kreikan perintö hallitsi sellaisiakin historiankirjoituksen esityksiä, jotka alkoivat myöhemmästä ajankohdasta. Antiikin kirjallisuuden haaste oli poikkeuksellisen monimutkainen. Se oli vaikuttanut tuhat vuotta ennen kuin Wartonin Englannin kirjallisuuden historian alkamisajankohtaa, mutta yleisesti hyväksytyyn tulkinnan mukaan antiikin esikuvat hallitsivat isoa osaa toisella vuosituhannella kirjoitetuista teoksista.

Taiteen historiassa oli jo pitkään pohdittu syklejä, mikä perustui ajatukselle antiikin paluusta. Uwe Neddermeyer onkin esittänyt uuden ajan alun saksalaisen tutkimuksen rakentuneen keskiaikaisten käsitteiden *translatio* ja *rinascita* varaan. Edellinen viittasi yhteisön ja taiteen ilmiöiden jatkuvuuteen Rooman imperiumeista reformoituun Sak-

saan. Jälkimmäinen taas oletti klassisen kulttuurin syntyvän tai voimistuvan yhä uudelleen. Neddemeyerin mielestä antiikin (myös kristillisen) esikuviin perustuva *translatio* oli tyypillistä kristillistä ajattelua, kun taas humanistioppineet etsivät uudelleensyntyviä ja jakoivat aikakaudet niihin, jotka olivat kyenneet herättämään antiikin ideaalit henkiin ja niihin, jotka olivat epäonnistuneet.⁶⁰⁶

Ajatus antiikin arvojen uudelleensyynnystä oli muotoiltu jo 1400–1500-luvulla, erityisesti Giorgio Vasarin *Taiteilijaelämäkerroissa* (1550) ja kirjallisuuden osalta mutta myös huomattavasti lyhyemmin Paolo Giovion *Elogia virorum litteris illustrium* -teoksessa (1546). Kummassakin uuden ajan taide alkoi erottua keskiaikaisesta silloin, kun se palasi antiikin esikuviin. Giovion lyhyissä kirjailijaelämäkerroissa mainitaan Petrarca hahmona, joka irrottautui goottilaisesta raskaudesta ja loi käytännössä Italian kielen. 1600-luvulla Pierre Bayle jatkoi Giovion näkemyksiä tarkastelemalla kirjallisuutta. Hän näki todellisena käänteenä kuitenkin reformaation, joka olisi palauttanut korkean tason taiteeseen.⁶⁰⁷ Antiikin jälleensyntyminen oli keskiajan kannalta erityisen ongelmallinen teema, sillä Vasarin kaltaiset käsitteen luojat olivat tuominneet voimakkaimmin paluuta edeltävän ajanjakson. Gootit eivät olleet päässeet osaksi antiikin vaikutuksesta ja siksi heidän taiteensa oli Vasarin kannalta merkityksetöntä. Siksi antiikin paluun korostaminen vähensi keskiajan kirjallisuuden arvostusta. Antiikki ei Wartonin esityksissä ollut ainoastaan kertomuksen ulkopuolinen piste, josta kaiken ajateltiin lähteneen liikkeelle, vaan monen oppineen mielestä sen esimerkillisyys kasvoi näkyvästi ja konkreettisesti keskiajan lopulla. Antiikki palasi ja haastoi keskiajan.

Termi renessanssi ei ollut käytössä englannin kielessä, mutta se tunnettiin ranskalaisen kirjallisuuden ansiosta, joskin huonosti hahmottavana periodina.⁶⁰⁸ Antiikin uudelleensyntymää ei pidetty vain yhteen ajanjaksoon osuvana ilmiönä vaan historia eteni uudelleensyntymien ja niitä seuranneiden unohdusten kausien viitoittamana 800-luvulta 1500-luvulle. Sekä Pierre Bayle että Voltaire käyttivät nimitystä ”*la renaissance des*

---

⁶⁰⁶ Neddermayer 1988, 15–18.

⁶⁰⁷ Ferguson 1948, 59–72. Baylen mukaan Erasmus Rotterdamilainen oli muutoksen avainhenkilö.

⁶⁰⁸ Stierle 1987, 463. Kirjallisuushistoriallisena käsitteenä renessanssi määrittyi vasta Madame de Staëlin kirjoituksessa *De la littérature* (1800). Esimerkiksi Thomas Nugentin *The New Pocket Dictionary* (1767) käänsi ranskan sanan *renaissance* termillä ’revival’. Ks. Nugent 1767, (190).

lettres et beaux arts” antiikin estetiikan periaatteiden väistämätöntä paluuta kuvaavana terminä eivätkä periodisena ilmauksena. Voltairen tapa hahmottaa renessanssi ennakoi kuitenkin tarkempaa tulkintaa. Hän selitti kirjallisuuden ja taiteen muutosta vertailemalla sitä taloudellisiin ja yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Voltairen mukaan vauraus ja taide olivat saman kolikon kaksi eri puolta Italian kaupunkivaltioiden muuttuessa nopeasti ja Firenzen saavuttaessa klassisen ajan Ateenan tason ensimmäisenä valtiona 1700 vuoteen. Voltaire ajatteli muutaman kehittyneen kaupungin kantaneen uuden sivilisaation siementä mukanaan. Samaan aikaan antiikin esikuvallisuus löi läpi itsensä myös Ranskassa.⁶⁰⁹ Näin tulkittuna renessanssi, antiikin paluu, toi keskelle vernakulaarisen kirjallisen kulttuurin historiaa sekä ajallisesti että temaattisesti ulkopuolisen vaikuttimen. Se ei kuitenkaan ollut kaikkea hallitseva peruskäsite. Renessanssi saatettiin tulkita myös vernakulaarin nousuun liittyneeksi ilmiöksi.

Kyseessä oli nimenomaan Rooman sivilisaation löytäminen, missä kirjallisuudella oli oma osansa. David Hume korosti kaiken lähtökohtana olleen Justinianuksen Pandektien jäljittäminen Amalfista noin vuonna 1130. Hänen mukaansa roomalaisten lakien kokoelman tutkiminen oli osa feodaalijärjestelmän murenemista.⁶¹⁰ Joseph Warton ajatteli samoin, kun hän etsi antiikin arvojen paluuta oikeusfilosofiasta.⁶¹¹ Painopiste oli oikeustieteessä, sillä esimerkiksi saman ajan kirjallisuudesta ei edes pyritty löytämään vastaavia ilmiöitä. Kirjallisuuden osalta alettiin painottaa Voltairen tapaan ajallisesti suppeampaa vaihtoehtoa, joka korosti antiikin esikuvien lisääntyneen 1300-luvulta alkaen. *History*-teoksen toisen osan lopussa Thomas Warton analysoi tätä ilmiötä:

The many monuments of legitimate sculpture and architecture preserved in Italy, had there kept alive ideas of elegance and grace; and the Italians, from their familiarity with those precocious remains of antiquity, so early as the close of the fourteenth century, had laid the rudiments of their perfection in the antient arts.⁶¹²

---

⁶⁰⁹ Ferguson 1947, 90–91. Cf. Rymer 1693, 52–53. Voltaire tunsi Machiavellin ja Guicciardinin kirjoituksia, minkä takia hän korosti renessanssiajan korruptoituneisuutta. Voltairen mielestä tämä johtui uskonnon katoamisesta. Hän itse kannatti luonnollista uskontoa. Ferguson 1947, 92–93.

⁶¹⁰ Hume 1983, ii, 520.

⁶¹¹ Hän kirjoitti bolognalaisesta juristista, Rooman oikeushistoriaa harrastaneesta Azzone Soldanuksesta (1150–1225) ja piti tätä antiikin paluun varhaisena edustajana. BodL J Warton Dep.d.678

⁶¹² Warton 1778, 409.

Italiassa uusi kulttuuri syntyi selvästi läheisessä yhteydessä antiikin kulttuurin jäänteisiin. Millainen oli tilanne Englannissa, jossa antiikin roomalainen kulttuuri oli läsnä vähäisemmin?

Thomas Wartonin mielestä englantilainen kirjallisen kulttuurin historia ei ollut antiikin vaikutusten voittokulkua. *History* pyrkii selittämään englanninkielisen kirjallisuuden synnyn tapahtumasarjana, jossa useat murteet vähitellen yhdistyvät ja muodostavat yhden hienostuneen kirjallisen ilmaisun välineen. Wartonin tulkinta näyttäisi olevan velkaa varhaisimmalle keskiaikaisen kirjallisuuden kokonaisanalyysille, Danten *De vulgari eloquentia* -teokselle, joka esitti kirjakielen synnyn juuri paikallisten murteiden yhdistymisenä, jolloin latinan, universaalikielen, asema joutui kyseenalaiseksi. Paikallisesta tuli näin kansallista, mikä toi tulkintaan ajatuksen omasta kielestä kansakunnan keskeisenä tunnuksena.⁶¹³ Tämä ei ollut Englannissakaan uusi ajatus, sillä Richard Helgerson on osoittanut englantilaisessa kirjallisuudessa olleen jo 1500-luvun lopusta alkaen pyrkimyksenä korostaa oman, goottilaisen kielen merkitystä kansakunnan määrittäjänä.⁶¹⁴

Englannin kielen vaiheet eivät olleet yksiviivaiset, sillä Warton etsii sen varhaisia juuria jo ensimmäiseltä vuosituhannelta. Thomas Warton aloittaa varsinaisen teoksen saksin kielestä, jonka hän jakaa kolmeen murteeseen: saksien, tanskalaisten ja normannien käyttämään. Puhdas anglosaksien kieli oli ollut hienostunutta, mutta tanskalaisvaikutteet olivat tuhonneet sen. Pian siihen alkoi sekoittua normannien ranskan vaikutusta. Warton aloittaa kielen kehittymisen tarkastelemisen ja koko kirjallisuushistoriansa siitä hetkestä, kun ranskalaiset vaikutteet alkavat näkyä englannin kielessä. Tässä vaiheessa englantia on ”Täysin barbaarinen, epäsäännöllinen ja hankala” kieli. Ensimmäisessä osassa Warton seuraa englannin kielen ”kehitystä”. Kielen osalta normannivalloitus merkitsi tilanteen huonontumista. Warton toteaa englantilaisten (anglosaksisten) sukunimien haltijoiden joutuneen vaikeuksiin. Saksien kirjallisuus ja kulttuuri alkoivat kadota nopeasti. Ranskasta tuli Englannin hovin kieli, aatelistet

---

⁶¹³ Dante, *De vulgari eloquentia* I, xvi .

⁶¹⁴ Helgerson 1994.

lähettivät lapsensa kanaalin eteläpuolelle opiskelemaan. Näiden matkojen tuloksensa myös latinantaito levisi Englantiin, jossa Wartonin mielestä oli aiemmin käytetty huomattavan paljon anglosaksia.⁶¹⁵ Warton aloitti kirjallisuushistoriansa kansallisesta näkökulmasta rappion ajasta. Hän ei käsitellyt anglosaksien kulttuuria, vaikka siitä oli kirjallista materiaalia. Laiminlyönnin voidaan toisaalta ajatella johtuvan tutkimus-tilanteesta, sillä 1700-luvulla luultiin, ettei anglosakseista ole saatavilla tietoa kuin tutustumalla keskeisiin heitä kuvaaviin kronikoihin, joita olivat kirjoittaneet Beda, Nennius ja Gildas.⁶¹⁶

Toisenkinlainen tulkinta on mahdollinen. Koska kaksi johdantotutkielmaa osoittavat Wartonin leikitelleen *Historyn* aloituksella, hän on saattanut tehdä näin myös teoksen ensimmäisen luvun suhteen. Warton astuu englantilaiseen kirjallisuuden historiaan kielien kautta ja tulee sisään juuri sillä hetkellä, kun ensimmäinen kultakausi on päättynyt. Koska hän ohittaa anglosaksit, hänen ei tarvitse kirjoittaa näiden roolista Brittein saarille tulevana tunkeutujina. Warton liittyy vernakulaarisen kirjallisuuden alun varsinaisen esityksensä ulkopuolelle. Näin sekä sen että latinan historia liittyvät Wartonin tutkimuksen aikakauden kaukaisempaan menneisyyteen. Ne ilmestyvät Wartonin *Historyyn* annettuina kiintopisteinä, joiden varhaisia historiallisia vaihteita ei tarkastella.

Wartonin oli todennäköisesti vaikeaa yhdistää antiikin kirjallisuutta omaan vernakulaariin kirjallisuushistoriaansa. Vaikka teosta edeltävät tutkielmat korostivat antiikin ajattelun merkitystä keskiajalla ja uuden ajan alussa, hän ei käytännössä sano mitään kreikkalaisista ja roomalaisista klassikoista.⁶¹⁷ Ainoa kirjoittaja, joka näyttää kiinnostaneen Wartonia Englannin kirjallisuushistorian kannalta, on Homeros, sillä Warton jäljitti tarkasti Troijan sotaan liittyvien myyttien merkityksen.⁶¹⁸ Wartonia kiinnosti ehkä yllättäen myös filosofi Boethiuksen myöhempi vaikutus, jonka hän näki

---

⁶¹⁵ Warton 1774, 4–5.

⁶¹⁶ Sweet 2004, 205–206. Kaksi vuotta ennen Wartonin *Historyn* ensimmäisen osan julkaisua oli ilmestynyt kattava anglosaksin sanakirja, vuotta aikaisemmin oli ilmestynyt anglosaksien kuninkaan Alfred Suuren käännös Orosiuksen 300-luvun historiateoksesta. Tennäköisesti Warton ei halunnut muuttaa 20 vuotta tekeillä olutta tutkimustaan viime hetken löytöjen takia.

⁶¹⁷ Warton olisi voinut sanoa klassikoista paljonkin. Hän piti luentoja niin kreikkalaisesta kuin roomalaisesta kirjallisuudesta. Luennoista on olemassa Wartonin omat muistiinpanot. ks. WC MS 114

⁶¹⁸ Warton 1774, 139–140. Muuten antiikin esikuvallisuus jää Aleksanteri Suuren innoittaman muinaisranskaksi kirjoitetun *Roman d'Alexandren* kaltaisten esimerkkien varaan.

ulottuvan ainakin 1300-luvulle asti. Syynä tähän oli varmasti se, että Chaucerin ajateltiin pyrkineen kääntämään Boethiuksen tunnetuin teos *Filosofian lohdutuksesta*.⁶¹⁹ Tällöinkin käännös oli syynä antiikin klassikon käsittelyyn.

Warton kirjoitti historiaansa oman aikansa näkökulmasta ja seurasi vain mielestään nykyhetkeen ulottuvia vaikutussuhteita. Tällöin antiikin rooli jäi pieneksi. Päätös oli omalaatuinen suhteessa Wartonin klassisen kirjallisuuden tuntemukseen, sillä hänen ei olisi ollut mahdotonta kirjoittaa antiikin kirjallisuuden vaikutukselle rakentuvaa keskiajan kirjallisuushistoriaa – 1900-luvun klassikko Ernst Robert Curtiuksen *Europäische Literatur und lateinischen Mittelalter* -teos todistaa tämän. Wartonin päätös poistaa antiikin vaikutus joitakin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta keskiaikaisesta kirjallisuudesta johtui todennäköisesti siitä, että hän korosti vernakulaaria nimenomaan englantilaisen kansallisen kirjallisuushistorian alkukohtana.

Välimeri vernakulaarin kehtona

Warton seurasi Danten jalanjäljissä hahmottaessaan niitä tapahtumia, jotka johtivat vernakulaarien kielten syntyyn. Hänen rekonstruktionsa ei sinänsä muuttanut kirjallisuuden historian esittämisen tapaa, mutta se siirsi antiikin latinan syntyyn liitetyt ilmiöt toiseen aikaan ja hieman eri alueille. Ajatus kadonneiden arvojen paluusta, välimerellisen kulttuurin vaikutuksesta ja kirjallisuuden esikuvien merkityksestä ei ollut vain antiikin kreikkalaisen ja roomalaisen kirjallisuuden jälkien etsimistä. Välimeren alueen asemaa korosti toisenkinlainen kertomus, jossa antiikin Kreikan ja Rooman tilalle tulivat Provence ja Firenze. Kyse oli analogiasta ja jossakin mielessä myös anakronismista, jossa yhden aikakauden ilmiöt siirrettiin varsin suoraan toisen ominaisuudeksi. Warton ei ollut ainoa, jonka näkemys vernakulaarisen kirjallisuuden alusta painotti juuri näitä paikkoja. Kertomus paluusta ja uudelleensyntymästä ei muuttunut, mutta maantieteellinen siirtymä länteen vaikutti ratkaisevalla tavalla siihen,

---

⁶¹⁹ Boethiuksen kääntäjä Richard Preston (1648–1695) oli huomauttanut, miten Chaucer oli ensimmäinen kääntäjä, joka pyrki kääntämään *De consolazione philosophiae* -teoksen. Ks. Warton 1774, 83. John Leland huomasi Boethiuksen suosion jatkuneen vielä 1500-luvulla julkaistujen käännösten perusteella. Preston 1712, v, vii.

miten kirjallisuutta alettiin hahmottaa. Kreikkalaisten näytelmäkirjailijoiden ja historioitsijoiden tai roomalaisten eppisten runoilijoiden sijaan tämän toisen kertomuksen avainhahmoja olivat vuosituhannen alun trubaduurit sekä 1300-luvun firenzeläiset runoilijat. Heidän asemansa alkoi vertautua nopeasti antiikin klassikoihin.

Thomas Warton ei löytänyt trubaduureja, sillä näiden asemaa vernakulaarin kirjallisuuden historiassa oli korostettu jo aikaisemmin. Sen sijaan hän liitti heidät omaan englantilaisen kirjallisuuden historiaansa ja loi sille heidän avullaan klassisesta antiikista irrallaan olevat juuret. Warton ei ollut ensimmäinen, joka pohti trubaduurien vaikutusta, mutta ensimmäisenä koko englanninkielisen kirjallisuuden historian kirjoittajana hänen tulkintansa oli erityisen merkittävä. Etelä-Ranskassa ja Pyreneiden alueella 1100–1300-luvulla vaikuttaneet trubaduurit olivat tunnustettuja varhaisen kansankielisen runouden esittäjiä, joiden vaikutus levisi laajalle Euroopassa. Heidän käyttämänsä romaaninen oksitaani olikin yksi myöhäiskeskiajan runouden tärkeimmistä kielistä. Heidän runoutensa levisi Välimeren rannikolta itään ja pohjoiseen Saksaan asti. Aikalainen Dante antoi jo trubaduureille arvonimen *eloquentes doctores*. Danten määritelmä viittasi todennäköisesti trubaduurien tekstien monitulkintaisuuteen. Heidän eroottiset, vernakulaarilla kirjoitetut runonsa leikittelivät yksinkertaisuuden illuusiolla, mutta niiden tulkitseminen osoittautui erityisen vaikeaksi.⁶²⁰

Trubaduurien maine perustui uuden ajan alkupuolella Dantea enemmän heitä esitelleelle Jean de Nostredamen *Les Vies des Plus Célèbres et Anciens Poètes Provencaux* -teokselle (1575).⁶²¹ Trubaduurit tunnettiin myös Englannissa, sillä jo Thomas Rymer piti heitä eurooppalaisten kielten varhaisina mestareina, jotka innostivat Chauceria ja Petrarcaa.⁶²² Trubaduurit alkoivat näyttäytyä 1700-luvun edetessä modernin kirjallisuuden perustajina. Merkkinä tästä Alexander Popen kirjallisuushistoriaa koskeva suunnitelma alkoi ”Provencen koulusta”, johon hän liitti niin Chaucerin runouden, *Roman de la rosen*, *Pierce Plowmanin*, Boccaccion kuin John

---

⁶²⁰ Trubaduurien merkityksestä Zumthor 1995.

⁶²¹ Terry 2001, 53–54. Provensaalisen runouden vastaanotosta Ranskan ulkopuolella Crescimbeni 1731, 90ff; Rymer 1693, 66–67. Vernakulaarin runouden alku sijoitettiin joskus myös Pohjois-Ranskan Bretagneen. Siellä esiintyneitä runoilijoita kutsuttiin nimellä *trouvère*. Keller 1994, 16–17.

⁶²² Terry 2001, 103; Rymer 1693, 78.

Gowerinkin.⁶²³ Runoilija-Popen *Temple of Fame* (1715), mukaelma Chaucerin runosta, väitti Chaucerin ja Petrarcan omaksuneen unia kuvaavat kirjoituksensa trubaduureilta.⁶²⁴ Myös toinen kirjallisuushistorian suunnittelija, Thomas Gray, painotti Provençen runouden merkitystä antiikin ja myöhäiskeskiajan italialaisen kirjallisuuden yhdistäjänä, jolta vuorostaan englantilaiset saivat vaikutteita. Näin keskiajalta löytyi ryhmä, joka esti näin täydellisen katkoksen antiikin ja modernin välissä. Gray esitti, miten klassiset teemat olivat tulleet englantilaiseen runouteen Provençen välityksellä:

-- the School of Provence, wch rose about the year 1100, & was soon followed by the French & Italians, their heroic poetry, or romances in verse, Allegories, fabliaux, syrviertes, comedies, farces, canzoni, sonnets, balades, madrigals, sestines, &c.⁶²⁵

Trubaduurit siis näyttivät perustaneen vernakulaarisen kirjallisuuden ja istuttaneen siihen antiikista ottamiaan vaikutteita. Grayn mukaan he olivat saksilaisten ja frankkilaisten bardien ohella luoneet uuden, loppusointuihin perustuneen, runomitan (*rhyme*). Siitä tuli hänen mielestään englantilaisen kirjallisuuden keskeinen tunnus.⁶²⁶

Trubaduuriin merkittävyyttä lisäsi se, että monet oppineet ajattelivat heidän keksineen romanssit.⁶²⁷ Thomas Warton hahmotti asian hieman toisella tavalla väittäessään, että trubaduurit olivat popularisoineet romanssit, mutta eivät keksineet niitä:

The Provençal writers established a common dialect: and their examples convinced other nations, that the modern languages were no less adapted to composition than those of antiquity.⁶²⁸

Lainauksessa merkittävää on Wartonin huomio siitä, että trubaduurit olivat luoneet ”yhteisen murteen”. Heidän kielensä ei ollut modernia käyttökieltä, eikä nykyisen runouden kieltä, sillä se oli ennen kaikkea Provençessa puhuttua vernakulaaria kieltä. Warton korosti, miten myös romanssit oli kirjoitettu ja esitetty kansankielellä, mikä lisäsi niiden merkitystä tavallisen keskiaikaisen elämän lähteinä.⁶²⁹ Hän oli ilmeisesti epävarma, mitä kaikkea voisi trubaduuriin kuvaamasta yhteiskunnasta näiden runojen

---

⁶²³ Ruffhead 1769, 424–425. Ks. myös Terry 2001, 324–325.

⁶²⁴ Pope 1715, 45–46.

⁶²⁵ Thomas Gray–Thomas Warton 15.4.1770 (Warton 1995, 280–283).

⁶²⁶ Ibid.

⁶²⁷ Keller 1994, 7. Nostradame muokkasi ja jopa kirjoitti itse trubaduuriin tekemäksi väitettyjä runoja. Niitä kuitenkin pidettiin aitoina. Hänen veljensä César jatkoi sepitettä ja korosti Provençea niin romanssien kuin ritarikulttuurin kotina.

⁶²⁸ Warton 1774, 147.

⁶²⁹ Warton 1774, 66.

perusteella sanoa. Warton ei ollut edes varma, olivatko trubaduurit peräisin Ranskasta vai Espanjasta.⁶³⁰ Joka tapauksessa Wartonin tulkinnassa trubaduurien asema palautti vernakulaarin kirjallisuuden alun Välimerelle, romaanisten kielten muotoutumisen hetkeen.

Wartonin esikuvat tulivat todennäköisesti englantilaisesta keskustelusta, jossa vernakulaariselle runoudelle pyrittiin määrittämään jokin alkupiste. Ilmiöiden synnyn tai niiden ensimmäisen ilmaantumisen etsintä on kuulunut historian esittämisen keskeisiin keinoihin.⁶³¹ Warton ei kuitenkaan trubaduuriin avulla pyrkinyt määrittämään vernakulaarisen kirjallisuuden alkua vaan sen hetken, jolloin modernin kirjallisuuden esikuvaksi soveltuva runous syntyi. Keskustelu trubaduuriin runouden ja samana aikana kirjoitetun latinankielisen runouden paremmuudesta oli Wartonin kannalta turha, koska latinaksi kirjoitettua kirjallisuutta *History of English Poetry* ei käsitellyt. Silti latinankielinen kulttuuri määritteli koko Wartonin teossarjaa, joka kuvasi sen kilpailijan ja kukistajansa kehitystä. Hän kirjoitti prosessista, joka päätti vähitellen latinan valtakauden. Se kuvasi englannin kehitystä ja latinan tappiota – Wartonin teos ei ota kantaa siihen, oliko kyse myös sen rappiosta.

Edistys ei ollut vain englannin kielen ilmaisukyvyyn kasvua. Vernakulaari kirjallisuus oli kirjoitettu kielellä, jota käytännössä kaikki samalla alueella asuvat ymmärsivät, mikä lisäsi ennestään sitä kohtaan tunnettua kiinnostusta. Siksi se oli vaikuttanut myös aikansa yhteiskunnan toimintaan. John Dryden oli jo väittänyt sen olleen varhainen hienostuneen kulttuurin edustaja. Ajatus perustui kansankieliseen asemaan 1700-luvun sivilisoitumiskeskusteluissa. Richard Terryin mukaan vasta se teki mahdolliseksi ajatuksen yhteisestä kulttuurista.⁶³² Latina ei kuulunut tässä mielessä nykyaikaiseen kulttuuriin.

---

⁶³⁰ Warton 1774, 147–149.

⁶³¹ de Certeau 1988,

⁶³² Terry 2001, 104. On todennäköistä, ettei esimerkiksi Shaftesbury ollut koskaan ajatellut kuin moderneja vernakulaarisia kieliä kykenevinä luomaan seurallisuudelle sopivaa ympäristöä. Shaftesburystä Klein 1996, 183–199.

Thomas Warton ei analysoinut provencelaisen runouden suoraa vaikutusta, mutta hän tunnusti sen esikuvallisuuden englantilaisessa runoudessa. Hän toteaa ranskan kielen aseman helpottaneen vaikutusten leviämistä, sillä Warton piti varhaista ranskaa trubaduuriin käyttämänä kielenä.⁶³³ Warton perusti väitteensä paljolti jo olemassa olevaan tutkimukseen, sillä ranskalaiset antikvaarit olivat La Curne de Saint-Palayen johdolla keränneet trubaduureihin liittyvää materiaalia. Englannissa Susannah Dobson käänsi Saint-Palayen organisoiman trubaduuriin lyriikkaa ja elämäkertatietoja esittelevän perusteoksen nimellä *The Literary History of Troubadours* vuonna 1779.⁶³⁴ Johdannossa Dobson esitti trubaduuriin runouden ja heidän käyttämänsä kielen välittäneen antiikin latinalaista kulttuuria, vaikka heidän kirjoituksensa kärsivätkin ”ristiretkien hullusta innokkuudesta”.⁶³⁵

Trubaduureja kohtaan tunnettu kiinnostus heijasteli laajempaa kysymystä antiikin kreikan- ja latinankielisen ja keskiaikaisen vernakulaarisen kulttuurin suhteesta. Gilbert Stuart esitti trubaduuriin kuvanneen menneitä saavutuksia, koska he tunsivat vierautta omaa aikaansa kohtaan.⁶³⁶ Thomas Warton sitä vastoin väitti heidän ennakoineen modernia kirjallisuutta, kuten Chauceria ja italialaisia kirjailijoita. Warton kuvailee trubaduureja matkustaviksi maailmanniehiksi, jotka olivat sujuvia keskustelijoita ja valmiita toimimaan kohteliaisuuteen perustuvassa yhteiskunnassa.⁶³⁷ Juuri matkustaminen selitti heidän runoutensa leviämisen myös pohjoiseen. Warton väitti Geoffreyyn Chaucerin olleen sekä italian että provencen kielten vaikutuksen alaisia. Ne olivat hienostuttaneet hänen kieltään:

---

⁶³³ Warton 1774, 462–464. Esimerkiksi termi sonetti (*sonet*) oli Wartonin mukaan levinnyt suosittu kielen mukana Italiaan, mikä kuvasi muutenkin vaikutteiden leviämisen suuntaa. Siksi esimerkiksi Giovanni Boccaccio (1313–1371) ja Dante olivat Wartonin mielestä saaneet paljon vaikutteita sellaisilta trubaduureilta kuin Raoul de Houdenc ja Arnaut Daniel. Warton sotkee asioita hieman. Raoul de Houdenc oli pohjoisen Ranskan *trouvère*-runoilija.

⁶³⁴ Gossman 1968, 165–166; Graham 1996, 57–59. Sainte-Palayen mielestä trubaduuriinrunous oli varhaisin ranskankielisen kirjallisuuden saavutus. Englanninno poikkeaa huomattavasti ranskankielisestä alkuteoksesta, sillä kääntäjä Dobson teki lukuisia muutoksia ja lisäyksiä.

⁶³⁵ Dobson 1779, xviii, xx–xxi. Dobson totesi trubaduuriin runouden levinneen niin Italiaan, Espanjaan, Englantiin kuin jopa Saksaan

⁶³⁶ Stuart 1778, 141–143.

⁶³⁷ Warton 1774, 341.

[...]induced him to polish the asperity, and enrich the sterility of his native versification, with foster cadences, and a more copious and variegated phraseology.⁶³⁸

1700-luvulla esiintyvä tarve arvioida hienostuneisuuden ja seurallisuuden vaikutusta historiaan näkyy lainauksessa eri kielten vaikutuksen pohdintana. Warton näyttää pitäneen trubaduuirunoutta ja varhaista italiankielistä kirjallisuutta ainoana kaikkialla (Euroopassa) vaikuttaneena vernakulaarisena kirjallisuutena. Niiden jälkeen tuli yhä erilaisten kirjailijoiden ja eriytyneiden kielten aika. Trubaduurit olivat tämän takia vernakulaarisen kirjallisuuden todellisia klassikoita, joiden asema vertautui kreikkalaisiin tai roomalaisiin auktoreihin. Kuten Cicero ja Homeros, trubaduurit kuuluivat kirjalliseen yleissivistykseen.

Trubaduurit olivat osa aikansa tiheää kulttuurivaihtoa, josta erityisesti Chaucer pääsi hyötymään. Siksi Wartonin mielestä Chauceria ei voinut pitää antiikin runoilijoiden perillisenä, vaikka hänen töissään on paljon viitteitä klassiseen runouteen. Chaucer näyttäytyy kaikesta mahdollisesta vaikutteista saaneena universaalina lukijana:

[Chaucer] appears to have been an universal reader, and his learning is sometimes mistaken for genius: but his chief sources were the French and Italian poets.⁶³⁹

Warton esitti, että Chaucerin *Canterburyn tarinoihin* kuuluva ”Ritarin tarinan” ja *Roman de la rose* -versio *Romaunt of rose* olivat joko imitaatioita tai käännöksiä. Kirjoittaessaan tästä arvostetuimmasta englanninkielisestä runoilijasta Warton siis lopulta arvioi hänet kirjailijaksi, joka oli ollut mannermaisen vaikutuksen alainen. Richard Terry on arvioinut Chaucerin yhdistämisen Provencen kirjallisuuteen olleen hyvä ratkaisu, koska hänen latinankieliset tai saksalaiset vaikutteensa oli koettu ongelmallisiksi.⁶⁴⁰ Warton jakoi Chaucerin trubaduureilta saamat vaikutteet kahteen osaan, kun tämä uudisti englannin kielen sanastoa provencen sanoilla ja käytti trubaduuriin kirjallisia keinoja.⁶⁴¹ Näin trubaduureista tuli hyväksyttävä esikuva englanninkieliselle kirjallisuudelle ja vernakulaarin kirjallisuuden alkukoti siirtyi Ateenasta ja Roomasta lähelle Pyreneitä.

---

⁶³⁸ Warton 1774, 342.

⁶³⁹ Warton 1774, 344.

⁶⁴⁰ Terry 2001, 103–107.

⁶⁴¹ Warton 1774, 382ff.

Trubaduurien jälkeen firenzeläiset runoilijat Dante ja Petrarca symboloivat vernakulaarin kielen kehitystä. He myös konkretisoivat kirjallisuuden merkitystä oman valtionsa ja alueensa määrittelijöinä. Trubaduurien ja firenzeläisten runoilijoiden välinen vaikutussuhde oli monille 1700-luvun oppineille itsestäänselvyys, sillä se yhdisti sydänkeskiajan hovit nouseviin italialaisiin kaupunkivaltioihin. Tämä muutaman sadan vuoden aikana tapahtunut siirtymä kertoi yhteiskunnan muutoksesta. William J. Kennedy on osoittanut, miten Petrarcaa luettiin niin Italiassa, Ranskassa kuin Englannissa varhaisena patrioottina, joka kaipasi yhteistä Italiaa eikä välittänyt niinkään Firenzen kaupunkitasavallasta. Näin Petrarcan vastaanotto heijastelee sitä, miten kansakunta alettiin hahmottaa kuviteltuna yhteisönä. Tässä tapauksessa se ymmärrettiin yhteisen vernakulaarin kielen ympärille syntyneenä joukkona kirjallisuuden harrastajia.⁶⁴²

Kennedyn väitettä tukee se, että Thomas Warton tulkitsi Petrarcan vernakulaarin kirjallisuuden popularisoijaksi, koska hän siirsi trubaduurien runouden hovien ulkopuolelle. Petrarca oli hänen mielestään lainannut monet tarinat trubaduureilta ja välittänyt ne jälkeensä tuleville kirjailijoille kuten Chaucerille.⁶⁴³ Kyse ei ollut vain vernakulaarin kirjallisuuden jatkumosta, sillä Kennedy osoittaa, miten tiiviisti käsitykset kansallisesta kirjallisuudesta ja vernakulaarista liittyvät yhteen Petrarcan varhaisessa vastaanotossa. Näin tapahtui myös 1500–1600-lukujen Englannissa, vaikka, kuten Kennedy huomauttaa, tällöin protestanttiset kirjailijat olivat katolilaisen runoilijan lumoissa. Esimerkiksi Sir Philip Sidney ihaili Petrarcaa samalla, kun hän yritti määritellä runoutta, joka olisi hyödyllistä kansakunnan muodostumiselle. Sidney pyrki kirjoituksissaan kuvaamaan yhteisen englannin kirjakielen, joka voitaisiin ottaa käyttöön useiden murteiden tilalle. Kyse oli kielen ja kirjallisuuden keskittämisestä kansakunnan palvelukseen ja Petrarca nähtiin näiden pyrkimysten esi-isänä.⁶⁴⁴ 1700-luvun patriotismi oli johdattanut Wartonin ja tämän monet aikalaiset jäljittämään

---

⁶⁴² Kennedy 2003, esp. 1–3. Kieleen pohjautuvan nationalismin noususta Helgerson 1992, 1ff. Sonetin leviämisestä Spiller 1992, 163–180. Tilanteen teki omalaatuiseksi se, että Petrarcaa pidettiin samaan aikaan yleiseurooppalaisen kirjallisuuden isänä, koska hänen katsottiin kehittäneen arvostetun sonettimuodon, ensimmäisen todellisen vernakulaarisen runomitan.

⁶⁴³ Warton 1774, 117–118, 343.

⁶⁴⁴ Kennedy 2003, erit 165–168

englanninkielisen kirjallisuuden historiaa.⁶⁴⁵ Petrarcan hahmo antoi edistykselle suunnan vernakulaarin kirjallisuuden popularisoijana siirtäessään sen hovin muurien ulkopuolelle.

Warton otti lopulta trubaduurien merkityksen uudella tavalla esiin. Vielä 1300-luvulla antiikin kirjallisuuden merkitykseen sitoutuva Wartonin *Historyn* piilokertomus ei katoa. Warton näkee Petrarcan myös toisesta suunnasta goottilaisen kirjallisuuden barbaarisuuden kukistajana.

[Petrarch] inspired with the most elegant of the passions, and cloathing his exalted feelings on that delicate subject in the most melodious and brilliant Italian versification, had totally eclipsed the barbarous beauties of the Provencial troubadours, and by this new and powerful magic, had an eminent degree contributed to reclaim, at least for a time, the public taste, from a love of Gothic manners and romantic imagery.⁶⁴⁶

Warton ylistää Petrarcaa, koska tämä haastoi trubaduurien barbaarisen runouden loistavana italian kielen käyttäjänä. Lainaus on erityisen mielenkiintoinen, sillä antiikin esikuvallisuus on siinä läsnä, vaikka sitä ei mainita. Warton toteaa Petrarcan klassisen runouden perinteen jatkajaksi ainakin siinä tapauksessa, että romanttisuus ja klassisuus, gotiikka ja antiikki ymmärretään toistensa vastakohtiksi. Petrarca oli klassisti ja antikisti, joka kirjoitti Firenzen murteella, vaikka hän pyrki luomaan yhtenäisen italian kielen.

Myös Wartonin tavassa analysoida Dante Alighieria yhdistyivät kansallinen pyrkimys, vernakulaari ja antiikin läsnäolo tavalla, joka määritteli niin keskiajan kirjallisuutta kuin Wartonin käsityksiä edistyksestä. Kansakielisen kirjallisuuden nousussa Dantella oli keskeinen rooli sekä runoilijana että varhaisena vernakulaarin kielen historioitsijana.⁶⁴⁷ Hän oli kirjoittanut sekä latinaksi että Firenzen murteella, mutta häntä pidettiin vähemmän latinankielisenä kirjailijana kuin Petrarcaa. Tämä tulkinta perustui todennäköisesti *Jumalaisen näytelmän* italiankielisyyteen, mutta myös siihen, että hän oli

---

⁶⁴⁵ Warton 1774, 2. "[...]extremely barbarous, irregular, and intractable".

⁶⁴⁶ Warton 1778, 409–410.

⁶⁴⁷ Terry 2001, 69.

ollut ensimmäinen huomattava vernakulaarin teoretisoija ja puolustaja.⁶⁴⁸ Vaikka teosta ei tosin tunnettu kunnolla vielä 1700-luvulla, Danten asema vernakulaarin kirjallisuuden suosijana oli selkeä. Warton viittasi *De vulgari eloquentia* -tutkielmaan, mutta ei koskaan kirjoittanut sen merkityksestä. Hän ei liioin nähnyt sitä omien tutkielmiensa edeltäjänä, vaan Danten teos oli yksi lähde muiden joukossa.⁶⁴⁹

Kirjapainotaidon varhaisvuosina Dante oli ollut yksi ihailluimmista kirjailijoista, mutta 1500-lopulta hänen teoksiaan vastaan suunnattu kritiikki kasvoi nopeasti. Uskonnollisesti suuntautuneet lukijat pitivät häntä moraalittomana ja uusklassistit vanhanaikaisena. Tämä johtui todennäköisesti Danten kirjoitusten muuttumisesta yhä selvemmin osaksi menneisyyttä aikana, jota kiinnostivat oman ajan kirjallisuuden lisäksi lähinnä vain klassiset auktorit. Danten vernakulaarisuutta ei myöskään arvostettu erityisesti. Tähän oli yksi poikkeus, kuten W. P. Friederich on osoittanut, sillä Englannissa hänen asemansa oli vakaampi. Häntä ihailivat niin Chaucer kuin Milton ja monet muut heidän välisensä ajanjaksona.⁶⁵⁰ Dantea arvostettiin myös 1700-luvulla, mutta yhä harvempi vaivautui paneutumaan hänen kirjoituksiinsa. Todellisen kiinnostuksen puutteesta huolimatta Petrarcan ohella Dantea pidettiin uuden aikakauden ennakoijana. Charles Yorcken ”Ode”-runo nosti Danten jo suurimpien kirjailijoiden joukkoon:

See! in reviving learning’s infant dawn,
Ere yet in precepts from old ruins drawn,
Sham’d the mock ornaments of Gothic taste,
New artists form’d, each Grecian bust replac’d;
Oppress’d by monkish law, and Vandal rage:
See! Dante, Petrarch thro’ the darkness strive,
And Giotto’s pencil bid their forms survive!⁶⁵¹

Yorcken *Ode* toistaa tavanomaiset kielikuvat barbarismin ja uskonnon aikakaudesta, mutta hän viittaa myös poikkeuksellisen kypsien neroihin, joiden taide ennakoi parempia aikoja. Giotto, Dante ja Petrarca olivat taistelleet pimeyttä vastaan luomalla uudenlaista taidetta. He eivät palanneet täysin antiikin malleihin vaan loivat niitä hyödyntämällä oman aikansa merkkiteoksia.

---

⁶⁴⁸ *De vulgari eloquentiasta* Shapiro 1992. Muista keskiajan poetiikkaa käsittelevistä teoksista Haug 1997.

⁶⁴⁹ *De vulgari eloquentia* mainitaan kerran ks. Warton 1774, 463.

⁶⁵⁰ Friederich 1949, 45–49.

⁶⁵¹ Yorke 1770, 201–202.

Kysymys kansakunnasta ja kansankielien voittokulusta liitettiin myös Danteen, vaikka *De vulgari eloquentia* oli huonosti tunnettu. Thomas Warton siteerasi Voltairea toteamalla Danten opettaneen italialaisia ”sanomaan kaiken” – tämän kyvyn ranskalaisen olivat sittemmin menettäneet.⁶⁵² Viittaus Danteen juuri italialaisena kirjailijana, ja moderneja ranskalaisia parempana, tuo hänen teostensa analyysiin samaan kansakuntien erilaisuuteen sitoutuneen sävyn, mikä on läsnä myös Wartonin kirjoittaessa Petrarcasta. Toisaalta linkki antiikin kirjallisuuteen oli vahva. Esseisti Joseph Spence ajatteli Danten luoneen modernin kirjallisuuden, koska tämä tiesi niin paljon ensimmäisestä perustajasta, Homeroksesta. Spence väittikin kreikkalaisen runoilijan löytyneen juuri Danten aikana, jo ennen Petrarcaa.⁶⁵³

Warton muistutti, että Dante oli aikonut kirjoittaa *Jumalaisen näytelmän* latinaksi. Dante oli kuitenkin huomannut, että latinaksi hän ei voisi pilkata papistoa ja hän tahtoi myös tavoittaa laajemman yleisön. Päätös kirjoittaa italiaksi teki Dantesta Wartonin mielestä trubaduurien perillisen:

The Provençal writers established a common dialect: and their examples convinced other nations, that the modern languages were no less adapted to composition than those of antiquity. They introduced a love of reading, and diffused a general and popular taste for poetry, by writing in a language intelligible to the ladies and the people. Their verses being conveyed in a familiar tongue, became the chief amusement of princes and feudal laws, whose courts had now begun to assume an air of greater brilliancy: a circumstance which necessarily gave great encouragement to their profession, and by rendering these arts of ingenious entertainment universally fashionable, imperceptibility laid the foundation of polite literature. From these beginnings it were easy to trace the progress of poetry to its perfection, through John De Meun in France, Dante in Italy, and Chaucer in England.⁶⁵⁴

Warton kertoo lainauksessa tavoitteistaan tavalla, joka tiivistää hänen ajatuksensa siitä, mihin kirjallisuuden historialla pitäisi pyrkiä. Ensiksikin hän yhdisti trubaduurit ja myöhemmät vernakulaaria käyttävät kirjoittajat kuten De Meunin, Danten ja Chaucerin.

---

⁶⁵² Warton 1762, i, 227–228. Warton siteerasi Voltairea, jonka mukaan kreikkalaiset olivat kuvanneet kaikkea näkemäänsä, ranskalaiset vain sieluaan.

⁶⁵³ Spence 1966. 548

⁶⁵⁴ Warton 1774, I, 147–148.

He kirjoittivat ”yhteisellä murteella”, joka tavoitti kaikki ihmiset. Näin Warton haastaa käsityksen antiikin kirjallisuudesta modernin kirjallisuuden perustana. Lisäksi hän tässä kohdassa selittää, miksi vernakulaaria kirjallisuutta kannattaa yleensä tutkia: se kuului kaikille, vaikka se oli kehittynyt hoveissa. Kysymys oli myös kulttuurin siirtymisestä ja samalla sen kehittymisestä. Kirjallisuus oli syntynyt Välimeren itäosissa, se sai yhteisen kansallisen merkityksen lännessä.

Dante uskoi yhteen Paratiisissa puhuttuun alkukieleen (*vulgaris*).⁶⁵⁵ Thomas Wartonin käsitykset vernakulaarista olivat hänen oman aikansa käsitysten merkitsemiä. Hänen mielestään kansallisten vernakulaarien kirjallisuuksien luojat olivat kuitenkin olleet hyvin kansainvälisiä hahmoja. Warton käytti esimerkkinä *Canterburyn tarinoiden* ”Papin tarinaa” vertaillen Petrarcan samaa teemaa esittelevää latinankielistä tekstiä ja Boccaccion siitä tekemää italiannosta. Warton uskoi Chaucerin kuulleen Petrarcan alkuperäisen version Italian-matkallaan.⁶⁵⁶ Danten versiossa vernakulaarit voitiin palauttaa yhteen pisteeseen, josta koko ihmisen historia avautui, Warton kannatti kieltenkin osalta mosaiikkiteoriaa. Ne kasvoivat ja nivoutuivat yhteen. Dantelle vernakulaari kieli oli universaali, Wartonille ei. Tästä huolimatta Warton yhtenäisti vernakulaarien kielten historiaa, kun hän muodosti antiikin kirjallisuuden historiaa mukailevan tulkinnan, jossa Kreikan ja Rooman paikan olivat ottaneet Provence ja Firenze. Näin hän omalla tavallaan ohitti antiikin kirjallisuuden keskeisen aseman. Narratiivin kannalta Wartonin muutos tarkoitti sitä, että hän siirsi esityksensä ajanjakson ulkopuolisen kiinnekohdan sen sisäpuolelle: hän siirsi antiikin kirjallisuuden arvon keskiajan kirjallisuuteen.

---

⁶⁵⁵ Dante, *De vulgari eloquentia* I.1.4;

⁶⁵⁶ Warton 1774, 415–417. Johdannossa tarinaan *Clerke of Oxenfordes Tales* kertoja (Chaucer) toteaa, kuinka hän oli kuullut tarinan Petrarcalta Padovassa. Petrarca taas oli opetellut sen ulkoa ennen kuin hän oli kuullut, että Boccaccio oli kirjoittanut sen muistiin. Tarina julkaistiin ensimmäisen kerran *Decameronessa*, kun taas Petrarca käänsi sen latinaksi, jotta myös italiaa osaamattomat voisivat siihen tutustua. BodL Warton Dep.e.279.

Vernakulaarisen julkisuuden synty

Uusi, kaikkeensopiva vernakulaari kieli tarvitsi myös yhteisön, joka sitä käyttäisi. Jo Dante esitti ajatuksen vernakulaarin kyvystä esittää asioita ymmärrettävästi.⁶⁵⁷ Warton ei tuonut esille vain suurten nimien merkityksestä, sillä myöhäiskeskiajasta kirjoittaessaan hän otti esille myös liikkeet, joita oli vaikea henkilöidä. Pian trubaduurien, Danten ja Petrarcan jälkeen nousi Wartonin mukaan ”uusi runous”. Italiassa läpimurto oli tapahtunut noin 1380, mutta pian se laajeni muille alueille; Wartonin mukaan esimerkiksi Jean Froissart vaikutti tämän muutoksen syntyyn. Entistä hienostuneempi vernakulaarinen kirjallisuus levisi myös Englantiin.

Uusi tekniikka osallistui latinan ja vernakulaarin kamppailuun. Wartonin *Historyssa* vernakulaarisen kirjallisuuden nousu huipentui kirjapainotaidon varhaisvuosiin. Kirjapainotaito oli jo perinteisesti nähty yhtenä historian käännekohtana ja tämä ajatus oli helppo siirtää myös Wartonin kirjallisuuden historiaan. Monet filosofiset historiat olivat korostaneet tämän yhden keksinnön merkitystä, vaikka Johannes Gutenbergin nimeä ei yleensä mainittukaan.⁶⁵⁸ Vicesimus Knox ylisti kirjapainotaidon merkitystä antiikin tekstien alkuperäisten versioiden esittelyssä:

Happily for letters, at a time when the valuable works of antiquity were contained in manuscripts sometimes illegibly written, and often mutilated or corrupted, a number of men arose whose knowledge and sagacity enabled them to ascertain and exhibit, by the newly discovered art, the genuine reading. Such men were great benefactors to mankind, than many who have been more celebrated; nor it is an ill-grounded glory which Italy delivers from her Manutii, Germany from her Froben, France from her Stephani, the Netherlands from their Plantin, and England from her Caxton.⁶⁵⁹

---

⁶⁵⁷ Dante, *De vulgari eloquentia* I.3.2

⁶⁵⁸ Gutenbergin merkitys otettiin huomioon *Encyclopaedia Britannicassa*, mutta useimmin muistettiin vain William Caxtonin merkitys ensimmäisenä englantilaisena painajana. Ks. Henry 1771–1793, v, 469–471; *Encyclopaedia Britannica* 1778–83, 6475–6477.

⁶⁵⁹ Knox 1782, ii, 217–218. John Lewis oli julkaissut Caxtonin elämäkerran *The life of mayster Wylliam Caxton* (1737).

Knoxin esittämä tulkinta on usein toistettu, mutta käytännössä tilanne oli toisenlainen. Kirjapainotaidon varhaiseen käyttöön liittyy vivahde, joka tekee sen asemaan uuden ajan alun symbolina omalaatuiseksi. Käytännössä painajat eivät pitäneet huolta vain antiikin auktoreiden kohtalosta, sillä he julkaisivat ahkerasti myös keskiaikaista kirjallisuutta. Esimerkiksi ensimmäinen englantilainen kirjapainaja William Caxton levitti teoksillaan tietoa niin antiikin kuin keskiajan kulttuurista: hän painoi pyhimyselämäkertoja yhteen kokoavan *Legenda aurean* (1483) kuin itse kääntämänsä Raoul Lefèvren *Recuyell of the historyes of Troye* -kertomuksen (1473). Muutamaa vuosikymmentä myöhemmin John Foxe korosti kirjapainotaidon merkitystä katolisen kirkon menettäessä vähitellen otettaan Euroopassa.⁶⁶⁰ Myös Wartonin *History* esittää, että kirjapainotaito on synnyttämässä modernia aikaa. Warton ei tässäkään asiassa korostanut antiikin merkitystä todetessaan, ettei roomalaista kirjallisuutta painettu käytännössä ennen vuotta 1540.⁶⁶¹

1700-luvun oppineet eivät pohtineet, mitä keskiaikaisten tekstien suosio merkitsi. Todennäköisesti tähän oli syynä, että keskiaikaisuus ei ollut heidän näkökulmastaan tärkeä määritelmä. Vastaus olisi ollut helppo, olihan kyse ajallisesti läheisestä materiaalista. Joka tapauksessa Caxtonin ja kumppanien innokkuus painaa ennen vuotta 1450 kirjoitettuja tekstejä osoittaa, että keskiajan ja uuden ajan raja ei ollut selkeä. Vaikka keskiaikaisia tekstejä painettiin paljon, kirjallinen kulttuuri kääntyi Thomas Wartonin mielestä yhä selvemmin antiikin tekstien ihailun ja tutkimuksen puoleen. Hän toteaa 1400-luvun lopun Ranskassa huomion siirtyneen profaaniin antiikin kirjallisuuteen, kuten Liviukseen ja Senecaan. Hengellisistä teksteistä kiinnostivat ainoastaan Flavius Josefuksen kirjoitukset ja jotkin pyhimyselämäkerrat.⁶⁶² Tällainen jaottelu korosti myös maallisen kirjallisuuden läpimurtoa. Wartonin mielestä 1400-luvun kirjallinen kulttuuri kertoi syvemmästä muutoksesta, kun uskonnollinen kirjallisuus korvautui profaanilla ja

---

⁶⁶⁰ Ferguson 1947, 97.

⁶⁶¹ Warton 1778, 123–124. Warton mainitsee Boethiuksen *Filosofian lohdutuksesta*, Aisopoksen, Terentiuksen, Vergiliuksen *Paimenlauluja* (Bucolica) ja Ciceron.

⁶⁶² Warton 1778, 117–118.

tapa kertoa asioista tuli viihdyttävämmäksi.⁶⁶³ Tärkein muutos ei siis välttämättä ollut antiikin paluu vaan profaanin läpimurto. Warton ei erityisesti pohdi tämän muutoksen syitä, mutta hän viittaa siihen, että kirjallisuudella alkoi olla yhä enemmän omat sääntönsä, joiden varassa sitä luettiin. Se ei ollut enää osa uskontoa.

Wartonin huomaa myös latinaa taitamattomat lukijat, kun hän mainitsee näiden parissa olleen ”rakkautta lukemiseen”. Nämä havainnot ovat todennäköisesti saaneet vaikutteita 1700-luvulla suositusta julkisuuden rakennetta ja sen roolia koskeneesta keskustelusta.⁶⁶⁴ Warton määrittelee uudet lukijat termillä ”ladies and the people”, millä hän viittaa yläluokkaan kuuluneiden miesten piirin laajentuneen huomattavasti. Tulkinta on enemmän sidoksissa Wartonin omaan aikaan kuin 1400–1500-lukuun, sillä 1700-luvun lukemista koskenut väittely kohdistui suureksi osaksi juuri lukijakunnan laajenemiseen, naisten rooliin lukijoina ja näiden kummankin mukana syntyneeseen tunteelliseen tapaan lukea ja tulkita tekstejä.⁶⁶⁵ Warton ei todennäköisesti pyrkinyt etsimään tämän muutoksen keskiaikaisia juuria vaan oman ajan keskustelu ohjasi tiedostamattomasti hänen näkökulmaansa. Yksikään vernakulaari kieli ei ollut universaali siinä mielessä, että se olisi ollut keskeinen kommunikaation väline niin laajalla maantieteellisellä alueella kuin latina. Sen sijaan ne olivat universaaleja omalla alueellaan, koska periaatteessa kaikki ymmärsivät niitä ja pystyivät osallistumaan niiden välityksellä käytyyn keskusteluun.

***

Warton hahmotti keskiaikaa historiankirjoituksen ja oppineiden tutkimusten avulla, mutta hän myös uudisti aikaisempia tulkintoja. Warton suhtautui kohtuullisen suopeasti katolisen kirkon rooliin ja korosti monen muun tapaan kansankielen merkitystä. Sen sijaan klassiset historiankirjoituksen aiheet rappiosta ja kehityksestä eivät johtaneet Wartonia selviin johtopäätöksiin. Monen muunkin 1700-luvun lopulla keskiaikaa pohtineen oli selvästi vaikea hahmottaa, pystyttäisiinkö aikakautta tarkastelemaan edistyksen tai rappion näkökulmasta. Heidän tapansa kirjoittaa kysymyksestä on paljon

---

⁶⁶³ Warton 1778, 118.

⁶⁶⁴ Melton 2001, 19–44.

⁶⁶⁵ Brewer 1998, 191–198; Barker Benfield 1996, 161–173; Melton 2001, 81–122.

vivahteikkaampi kuin usein 1700-lukua koskevissa tutkimuksissa on esitetty. Sen sijaan toisen 1700-lukuun usein liitetyn ilmiön oppineet ja historioitsijat olivat omaksuneet perusteellisesti: teksteillä, erilaisilla prologeilla ja epilogeilla leikittely ja näkökulmien vaihtaminen tekevät heidän tulkitsemisestaan yhtä haastavaa kuin ajan romaanien lukeminen.

Thomas Wartonin tapa esittää kirjallisen kulttuurin historiaa sai vaikutteita niin 1700-luvun narratiivisista kokeiluista kuin paljon vanhemmista tavoista kirjoittaa historiaa. Wartonin *History* eteni kronologisesti esitellen Englannin kirjallisuuden avainkohtia yksi toisensa jälkeen. Erityisen roolin saivat englannin kielen synty, josta Warton aloitti varsinaisen historiansa, varhaisen englantilaisen kirjallisuuden suuri nimi, Geoffrey Chaucer, sekä Wartonin pyrkimys selittää antiikin, keskiajan ja nykyhetken suhdetta. Näihin suuriin kysymyksiin liittyivät myös fiktiivisen kirjallisuuden synty ja ajattelun tieteellistyminen, joita Warton käsitteli kahdessa *Historyn* johdannoksi kirjoitetussa luvussa. Niiden asema teossarjassa jää käytännössä lukijan päätettäväksi sillä Warton leikki kirjallisilla konventioilla kuten moni muukin ajan historioitsija tai antikvaari.

Wartonin käyttämät narratiiviset ratkaisut perustuivat ensiksikin leikittelyyn historiankirjoituksen ja oppineiden tutkimusten rajapinnalla. *History of English Poetry* voidaan tulkita niin oppineeksi kronologiaan nojaavaksi luokitteluksi kuin varhaiseksi periodihistoriaa kirjallisuuden avulla arvioivaksi teokseksi. Molemmat tulkinnat ovat oikeita, sillä Warton sisällytti teokseensa niin luettelomaisia katsauksia kirjallisuuden lajityypeistä kuin laajasti historiantulkintojen kanssa keskustelevia analyysejä kirjallisuudesta, tavoista ja englannin kielestä.

Pyrin työssäni laventamaan käsitystä historiankirjoituksessa ja -tutkimuksessa käytetyistä narratiiveista niin, että analysoin koko tutkimusprosessin vaikuttavan siihen tapaan, jolla historiaa esitetään. Tässä luvussa olen käsitellyt teemoja, jotka ovat lähimpänä narratiivisuuden tutkimukseen perinteisesti liitettyjä kysymyksiä. Jo tämä valinta osoittaa, että mielestäni kysymykset edistyksestä, rappiosta ja hyveellisyyteen pyrkimisestä olivat ennen kaikkea retorisia. Toisaalta tämä retoriikka myös muutti käsityksiä niin historiasta kuin nykyhetkestä. Wartonin *History* jäseni keskiaikaa ensiksikin aika-

kauden universaalishistorioista tutuin keinoin, jolloin painottuivat kysymykset rappiosta ja edistyksestä. Toisaalta se nojautui taiteita koskevaan oppineeseen perinteeseen, jolloin antiikin kielten ja kulttuurin sekä vernakulaarin asema olivat ratkaisevia. *History of English Poetry* oli lopulta esitys vernakulaarisen kirjallisuuden noususta. Se oli osittain ristiriitainen suhteessa Warntonin muualla esittämiin antiikin merkitykseen. Warnton joutuikin pohtimaan, millaista kirjallisuutta vernakulaari kieli oli tuottanut.

IV Hybridi vernakulaarisen kirjallisuuden historia

Itäinen ja pohjoinen vaikutus

Kansakunta ja sen kirjallisuus

Vaikka vernakulaarin kirjallisuuden historia heijasteli Thomas Wartonin tulkinnassa antiikin välimerellistä vaikutusta, hän näki siinä myös muita piirteitä. Trubaduurit, Dante ja Petrarca olivat sen ensimmäisiä huippuja, mutta englantilaisten oma vernakulaari, joihin heidän nykyinen kielensä pohjautui, sai vaikutteita myös muualta. Keskiajan Englannin ja yhteydet Ranskaan olivat varsinkin normannivalloituksen jälkeen vahvat. Ensimmäisen vuosituhannen aikana orientaalin ja pohjoismainen vaikutus oli ollut tuntuvaa ja italialainen kirjallisuus oli myös jättänyt jälkensä. Wartonin *History of English Poetry* yhdisti kansallisen ja kansainvälisen näkemyksen englantilaisen kulttuurin vaiheista. Tämä ei sinänsä ollut yllättävää, sillä 1600-luvulla vakiintunut käsitys kuninkaan ympärille rakentuneen oman valtion erityisyydestä tarkoitti samalla sitä, että oma kuningaskunta oli osana valtioiden järjestelmää. Siksi jokainen valtio oli muokkautunut kansallisen erityislaatuisuuden ja kansainvälisen vuorovaikutuksen tuloksena.

Oli ironista, että ensimmäiseksi kirjallisuushistoriaksi usein nimetty teos esitteli muualta tulleita vaikutteita niin innokkaasti. Wartonin hankkeessa yhdistyi kansainvälinen oppinut perinne ja patrioottinen halu nähdä omalla kielellä kirjoitettu kirjallisuus ainutlaatuisena ja oleellisena kansakunnalle. Erilaisten traditioiden kohtaaminen ei ollut ainoa syy ainakin näennäiselle kahden vastakkaisen periaatteen törmäykselle. Michel de Certeau mukaan kirjallisessa esityksessä voi asettaa rinnakkain vertailtavaksi ilmiöitä, jotka eivät sovi yhteen.⁶⁶⁶ Warton käytti oppineiden esitysten tapaa painottaa lähteitä

---

⁶⁶⁶ de Certeau 1988, 88–89.

tässä taitavasti hyväkseen, kun hän näyttää yhdistelevän erilaisia perinteitä mielivaltaisesti. Toisaalta Wartonin tapa sitoa yhteen erilaisia englanninkielisen kirjallisuuden vaikutteita oli yhteydessä 1700-luvun kirjoittajien tapaan käsitellä irrationaalisuuden ja villiyyden ongelmia. Siksi kysymys menneisyydessä englantilaiseen kirjallisuuteen tulleista vaikutteista liittyi ajankohtaiseen keskusteluun siitä, mitä oli hyvä kirjallisuus tai taide.

Valtiollisten rajojen lisäksi oli olemassa modernien vernakulaarien ympärille rakentuneita kulttuurialueita, joilla saattoi olla omat rajansa. Siksi Brittein saarien kirjallisuutta oli mahdoton tiivistää sen eteläisessä osassa kirjoitettuihin teoksiin. Thomas Wartonin pääteoksen otsikko *History of English Poetry* ei viitannut Englantiin vaan englannin kieleen.⁶⁶⁷ Richard Helgerson on nähnyt kansakuntaa koskeneen ajattelun rakentuneen Englannissa kielen varaan. Hänen mukaansa käännekohta oli 1500-luvun toisella puoliskolla, kun esimerkiksi sellaiset Thomas Wartonin tutkimuksissa keskeisen sijan saaneet teokset kuten Spenserin *Faerie Queene*, Camdenin *Britannia*, Shakespearen näytelmät ja Michael Draytonin *Poly-Olbion* määrittivät englantilaisuutta uudella tavalla. Helgersonin mielestä Englanti hahmottui tässä vaiheessa poliittisesti imperiumiksi, mutta kulttuurin kohdalla ekspansio ja sisäänpäin kääntyminen kilpailivat. Samaan aikaan vernakulaarista, eli yhdestä ja kaikkialla samankaltaiseksi oletetusta englannin kielestä tuli kulttuurin kannalta keskeinen kansan määritelmä.⁶⁶⁸

Thomas Wartonin tutkimukset eivät todennäköisesti lähteneet liikkeelle kansallisen identiteetin ennako-oletuksista, mutta hänen tapansa aloittaa uransa juuri Spenserin *Faerie Queenen* tarkastelusta on tuskin sattumaa. Helgersonin mukaan Spenseriä ver-

---

⁶⁶⁷ Warton 1778, 280. Hän kirjoitti skotlantilaisista kirjailijoista varsin paljon teoksen II osassa, joka käsitteli keskiajan loppua. Warton toteaa skotlantilaisen kulttuurin ja kansankielisen runouden saavuttaneen jo 1400-luvulla korkean tason tiiviissä kansakäymisessä englantilaisen kulttuurin kanssa. Wartonin historia toteuttaa tässä mielessä Iso-Britannian ideaa, olivathan Skotlanti ja Englanti tehneet unionisopimuksen (1707), joka käytännössä yhdisti vanhat kilpailijat keskenään. Sen sijaan walesilaiseen ja irlantilaiseen kirjallisuuteen Warton ei katsonut tarpeelliseksi keskittyä joitakin esimerkkejä lukuun ottamatta.

⁶⁶⁸ Helgerson 1992, 1–3.

rattiin mielellään Vergiliukseen kansallisen kirjallisuuden keskeisenä hahmona.⁶⁶⁹ Spenserin nostaminen yhdeksi englantilaisen kirjallisuuden avaintekijäksi – usein hänen ohessaan mainittiin Shakespeare ja Milton – oli Richard Terryn mielestä ensimmäinen askel kohti kansallista kirjallisuushistoriaa. Käsitys englantilaisesta kirjallisuudesta luotiin ensiksikin englannin kielen avulla, mutta vähintään yhtä tärkeää oli saada jonkinlainen käsitys siitä, ketkä olivat merkittävimmät englanniksi kirjoittaneet kirjailijat. Keskustelu näistä valituista kirjailijoista käynnistyi 1500-luvun lopulla.⁶⁷⁰ Terry ei tosin huomaa, että Vergiliuksen ja Spenserin rinnastaminen asetti englantilaisen kirjallisuuden omalaatuiseen asemaan. Roomalainen Vergilius kuvasi *Aeneis* -eepoksen avulla valtionsa historian alkuvaiheita: hän toisti sen perustamiseen liittyvät tarinat, yhdisti niitä ja loi niiden avulla laajalti hyväksytyyn käsitykseen Rooman tasavaltaan vaikuttaneista keskeisistä ilmiöistä. Spenserin *Faerie Queene* oli hajanainen tarinakokoelma, jonka sisältämät kertomukset eivät 1500-luvun lopulla niinkään yhdistelleet jo hyväksytyjä kansallisen mytologian anekdootteja kuin käyttivät tallensivat kiisteltyjä kuninkaan valtaan ja ritariuteen liittyviä kertomuksia.

Spenserin esittelemät kertomukset eivät silti olleet poikkeuksellisia tai tuntemattomia – ja kuten *Aeneis*, myös ne liittivät kuvaamansa valtion vaiheet laajempaan kansainväliseen yhteyteen. Kirjallisuuden ja oppineisuuden historioissa näkökulma oli – todennäköisesti jälkimmäisen kansainvälisestä perinteestä johtuen – kuitenkin laaja. John Lelandin vuonna 1709 julkaistu varsin fiktiivinen *Commentarii de scriptoribus Britannicis* käsitteli kirjallisuuden ja oppineisuuden historiaa Brittein saarten näkökulmasta. Leland aloitti historiansa druideista, jotka toivat vaikutteita niin Galliasta kuin Kreikasta ja esitteli englantilaisen kirjallisuuden muualta tulleiden tai kansainvälisesti suuntautuneiden ihmisten tuotoksena. George Puttenhamin *The Arte of English Poesie* (1587) ei ottanut tehtäväkseen kirjallisuuden historian kokonaiskuvan esittämistä, mutta sekin korosti antiikin kirjallisuuden merkitystä vähintään vertauskohtana. William Winstanleyn lyhyt *The lives of the most famous English poets* (1687) tarjosi

---

⁶⁶⁹ Helgerson 1992, 7.

⁶⁷⁰ Terry 2001, 35–40.

ehkä ahtaimman näkökulman englantilaiseen kirjallisuuteen, mutta sekin otti huomioon esimerkiksi latinan vaikutuksen.⁶⁷¹

Todellinen tulkintojen suma syntyi kuitenkin vasta 1700-luvulla, jolloin englantilainen kirjallisuus alkoi yhä enemmän hahmottua ulkopuolisten vaikutteiden muokkaamana mutta omaleimaisena kokonaisuutena. Käytännössä kaikki tulkitsijat näkivät englantilaisen kirjallisuuden kehittyneen Englannin ulkopuolelta tulleiden vaikutteiden varassa. Todennäköisesti juuri vaikutteiden näkeminen keskeisenä kirjallisuuden selittämisen ja arvioinnin kriteerinä muutti näkemyksiä kosmopoliittisemmiksi. Keskustelua käytiin ranskalaisten ja italialaisten vaikutteiden merkityksen laadusta: sekä ranskalaisuuden ihailijoita että sen pelkääjiä oli paljon. Englannin erityislaatuisuutta taas perusteltiin niin protestanttisuuden, hallitsijan ja parlamentin vuorovaikutuksen kuin valtakunnan merentakaisen kasvamisen perusteella.⁶⁷²

Kosmopoliittisuus ei tarkoittanut vain kaiken hyväksymistä, sillä 1700-luvun tutkimus alkoi myös selkeästi keskustella siitä, millaisen tradition osa englantilainen kirjallisuus oli. Englantilaisuuden rinnalle tulivat vielä huonosti hahmottuvina käsitykset länsimaisesta ja eurooppalaisesta kulttuuriperinnöstä. Käytännössä ongelmat syntyivät jo siitä, että sekä länsi että Eurooppa olivat käsitteinä vaikeasti hahmottuvia. Länsi oli seutu, jonne kulttuuri levisi idästä ja jossa se saattoi myös huipentua. Eurooppa puolestaan nähtiin lähinnä tiettyjen valtioiden ja näiden välisten suhteiden konstellaationa ja vasta aivan 1700-luvun lopussa se alkoi hahmottua myös alueena, jolla oli yhteisiä traditioita.⁶⁷³ Niiden määrittelyssä tärkeään osaan nousikin toisaalta keskiaikainen yhtenäiskulttuuri, joka perustui latinankieleen ja sen levittämään kulttuuriin. Toisaalta sen vastapainona oli hajaantuva, eri vernakulaareja käyttäneiden ja käyttävien alueiden Eurooppa. Thomas Wartonin ja monen muun keskiaikaa 1700-luvulla tutkineen analyysi ei jäänyt vain näihin kahteen kielen perusteella tehtyyn

---

⁶⁷¹ Leland 1709, Puttenham 1587, Winstanley 1687. Ks. Winstanleystä myös Terry 2002, 63–92.

⁶⁷² Colley 1996, passim. 1700-luvun isänmaallisuudesta käytetään nykyisin useimmin nimitystä patriottiisuus eikä nationalismi. Kyse oli oman maahan ja mahdollisesti sen hallitsijaan sitoumisesta, jossa nationalististella kansakunnan korostamisella ei ollut vielä merkittävää osaa.

⁶⁷³ Baritz 1961, passim; Mikkeli 1994, 65–71.

kokonaisuuteen. Niin latinankieliseen kuin vernakulaariseen Eurooppaan jätti jälkensä Orientti.

Keskiaikaisen kirjallisuuden orientaaliset juuret

Kysymys idän merkityksestä jollekin eurooppalaiselle kulttuurille oli yksi koetelluimmista antiikin ja keskiajan topoksista. Itä, joka kreikkalaisten perintönä määriteltiin useimmin alkavaksi Aigeianmeren itärannalta, nähtiin joko uhkaavien vieraiden vaikutteiden synnyttäjänä tai sitten länsimaisen kulttuurin alkuperäisenä kotina. 1700-luvun keskustelua hallitsi se tapa, jolla Orientti ja mielikuviutus yhdistettiin: ajatus sekä kiehtoiti että häiritsi kirjoittajia. Ilmansuuntiin perustuva idän ja lännen vastakohtaisuus oli ollut jo kreikkalaisesta maailmasta tuttu teema, ajatus idässä olevien maiden despotismista oli esitetty niin Aristoteleen *Politiikassa* kuin Herodotoksen *Historiateoksessa*.⁶⁷⁴ Ristiretkiaikana Lähi-idän syyttäminen lähes kaikesta pahasta oli entisestään lisääntynyt.⁶⁷⁵ Englantilaiseen käyttöön idän ja lännen vastakohtaisuuden oli varsinaisesti tuonut Geoffrey Monmouthilainen, joka tulkitsi Rooman imperiumin siirtyneen idän sijasta länteen, sillä sen keskus oli Englannissa.⁶⁷⁶

Kysymys itämaista, Orientista, kiinnosti Englannissa, Ranskassa ja muissa ”länsimaissa” yhä enemmän 1700-luvulla. Vaikka Orientista puhuttiin enemmän kuin lännestä, ne saatettiin myös osaksi samaa tulkintaa. Retorisesti taidokkaan ja tulevaisuuden kannalta lähes pysyvän tulkinnan antoi Ranskan vallankumousvuosien loppuvaiheessa viimeistelty Condorcet’n *Esquisse*, joka jakoi maailmanhistoriaan yhdeksään periodiin; keskiaika oli viidennessä ja kuudennessa periodissa.

---

⁶⁷⁴ Pocock 2000, 110–111. Pocock huomauttaa, että myös käsitettä ”itäinen” käytettiin vapaasti määrittelemättä sitä kunnolla.

⁶⁷⁵ Voltairen käsityksistä islamilaisten sotaisuudesta ks. Netton 1990, 33–35. Montesquieun päätössanat *Considerations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur decadence* -teoksessa (1734) viittaavat itsestään selvänä pidettyyn Orientin rappioon: “Je n’ai pas le courage de parler des misères qui suivirent; je dirai seulement que, sous les derniers empereurs, l’empire, réduit aux faubourgs de Constantinople, finit comme le Rhin, qui n’est plus qu’un ruisseau lorsqu’il se perd dans l’Océan”.

⁶⁷⁶ Baritz 1961, 624–625.

Condorcet huomautti, ettei keskiaika sinänsä ollut kehityksen tiellä. Kommunikaatio ja julkisuus olivat kehittyneet sen jälkeen – mutta vain lännessä (Occident). Sitä vastoin Orientissa rappion aika oli jatkunut ja jatkui edelleen.⁶⁷⁷ Condorcet jakoi Välimeren kulttuuripiirin, ja sen mukana koko maailma, länteen ja itään. Condorcet'n käyttämä termi Orient vastasi aiemmin käytettyä erityisesti Lähi-itään viittaavaa Levanttia. 1700-luvun lopulla tulkintojen sävy oli silti muuttumassa.

Edward Saidin *Orientalism* (1978) tunnetusti seuraa, miten eri tieteet, taiteet ja esitystavat loivat käsitystä itään sijoittuvasta Orientista 1700-luvun lopulta alkaen. Orientti oli kuvitteellinen paikka, jonne eurooppalaiset sijoittivat itselleen vieraiden asioiden, ilmiöiden ja ajatusten synnyn. Saidin mukaan tutkimukset ja vallankäyttö olivat yhteydessä toisiinsa, kun pyrkimys selvittää Orientin luonnetta liittyi 1800-luvu eurooppalaiseen ekspansioon. Saidin analyysi on herättänyt myös vastustusta. Bernard Lewis kritisoi häntä siitä, että kiinnostusta Orienttiin kuten varhaista Lähi-idän ja Arabian tutkimusta, ei voi katsoa osaksi valtapyrkimyksiä. Pikemminkin kyse oli humanismin periaatteiden soveltamisesta vieraisiin kulttuureihin: halusta tutkia ja ymmärtää vieraiden kulttuurien ominaislaatua. Tästä huolimatta Saidin keskeinen ajatus länsimaisuuden määrittämisestä Orientin negaation avulla ja Orientin toiseudesta vaikuttaa edelleen.⁶⁷⁸ Sama vertailu sopii myös keskiaikaan, jonka yhteys Orienttiin korostui.

Orientin erilaisuus hallitsi uuden ajan alun keskustelua. Monet oppineet ajattelivat arabialaisen kulttuurin erilaisuuden selittyvän sillä, että lämmin ilmasto teki ihmisistä passiivisia ja nautinnonhaluisia.⁶⁷⁹ Tulkintaa popularisoi Antoine Gallandin sovittama ”Tuhannen ja yhden yön tarinoiden” suosittu versio *Mille et un nuits* (1704–1717). Galland käänsi ja muokkasi uuden version 1300-luvun syyrialaisesta käsikirjoituksesta ja ranskannos käännettiin pian englanniksi nimellä *Arabian Nights Entertainments* (1712). Teosta luettiin laajasti ja sitä pidettiin Orientin asukkaiden omana näkökulmana kulttuuriinsa. Näin Tuhannen ja yhden yön tarinoita laskettiin fiktiiviseksi lähteeksi

---

⁶⁷⁷ Condorcet 1822, 114.

⁶⁷⁸ Said 1997, 125–154; Lewis 1993, erit. 112–113.

⁶⁷⁹ Beattie 1783, 509. Tämä usein toistettu teema ei välttämättä perustunut Välimeren alueen kulttuurin tuntemukseen. Esimerkiksi Beattie oli saanut tietoja *Tuhannen ja yhden yön tarinoista*.

samalla lailla kuin esimerkiksi Geoffrey Monmouthilaisen kronikka.⁶⁸⁰ Se kertoi tavoittamattomaksi luullusta menneisyydestä tarinoiden avulla. Sen suosio oli todennäköisesti yksi syy sille, että Orientti alkoi kiinnostaa kirjallisten vaikutteiden etsijöitä. Käännepohdaksi muodostui William Warburtonin analyysi *Don Quijoten* tarinoiden arabialaisesta taustasta, joka popularisoi käsityksen eurooppalaisen kirjallisuuden Lähi-itään sijoittuvista juurista.⁶⁸¹ Warburtonin mielestä romanssit oli synnyttänyt ”itäisten ihmisten” ”villi mielikuvitus”.⁶⁸²

Tulkintamahdollisuudet olivat lähes rajattomat, sillä Englannissa arabialaista kulttuuria ei tunnettu eikä arabian kieltä osattu.⁶⁸³ Tästä huolimatta käsitykset Orientin oppineisuudesta olivat jossakin määrin selkeämmät kuin käsitykset alueen tarinoiden ja runojen vaiheista. 1700-luvun alkupuolella Humphrey Hody ja James Harris olivat keskittyneet keskiaikaiseen arabialaiseen oppineisuuteen. Sen osalta kaikki näytti ongelmattomalta: arabialaiset oppineet olivat säilyttäneet kreikkalaisten tekstit, jotka olivat sitten levinneet myös eurooppalaisten tietoisuuteen. Ajatus kreikkalaisten ja arabialaisten oppineiden yhteyksistä, joka oli siirtänyt antiikin perinteen myös Englantiin, oli tavanomainen. Hodyn postuumisti julkaistu *De Graecis illustribus* (1742) kertoi 30 kreikkalaisen oppineen vaikutuksesta oppineisuuden uudessa kukoistuksessa myöhäisen keskiajan ja varhaisen uuden ajan Italiassa.⁶⁸⁴ Toisaalta Joseph Harrisin keskiajan kirjallisuuden historia antoi hieman toisenlaisen käsityksen kreikkalaisten vaikutusten leviämisestä. Harrisin mukaan oppineet olivat vastuussa kulttuurin välittymisessä: Bysantin kreikkalaiset, arabit tai saraseenit ja latinaa käyttävät. Harris korosti arabien merkitystä, mutta esitti vain vähän todistuksia väitteilleen. Itse asiassa Harris ei tuntenut arabialaista kirjallisuutta hyvin, ja hän

---

⁶⁸⁰ Martin 2002, 108.

⁶⁸¹ Johnston 1964, 12–22.

⁶⁸² Warburton 1747, 2v.

⁶⁸³ Englannissa oli ollut pieni arabian kielen tutkimuksen nousukausi 1600-luvun alussa Edward Pococken käännösten ansiosta. Innostus kuitenkin väheni nopeasti. George Salen kääntämä *Koraani* (1734) herätti kiinnostuksen uudestaan. Silti ainoa merkittävä runouden käännös oli William Jonesin *Mu'al-lagât*. Ks. Netton 1990, 26–34, Jones 1782.

⁶⁸⁴ Hody 1742. Warton viittasi Hodyn listaukseen vain muutaman kerran. Ks. Warton 1774, (74); Warton 1778, 84, 85, 413.

keskittyikin esittelemään heidän ”oppineisuuttaan, urhoollisuuttaan ja kaunopuheisuuttaan” halutessaan antaa heistä mahdollisimman positiivisen kuvan.⁶⁸⁵

Thomas Wartonin suhtautuminen arabioppineisiin ja heidän merkitykseensä oli jossakin määrin varovainen. Hän toteaa heidän löytäneen 700-luvun alussa kreikkalaisen kirjallisuuden, jota sitten käännettiin arabiaksi. Löydöistään innostuneina he olivat houkutteleet kalifeja hankkimaan parhaita kreikkalaisia oppineita voidakseen perehtyä näiden ajatteluun paremmin. Positiivisesti kreikkalaisten saavutuksiin suhtautunut kulttuuri auttoi myös tiedon levittämisessä Euroopan alueelle, sillä arabit perustivat yliopistoja niin Iberian niemimaalle kuin Afrikkaan. Warton kertoi näissä yliopistoissa työskennelleiden ihmisten tuoneen mukanaan kirjojaan, merkittäviä käännöksiä, jotka Kaarle Suuri sitten määräsi latinannettaviksi.⁶⁸⁶

Warton muistutti aristoteelisen filosofian palanneen Eurooppaan Iberian niemimaan kautta kukoistettuaan ensin arabiankielisillä alueilla. Hän ei silti arvostanut arabialaista aristotelismia, koska piti sitä suurellisena ja sekavana ajatteluna. Vaikka Warton seurasi vain oppineiden omaa historiaa, hän vihjasi arabialaisen vaikutuksen olleen laajempaa ja näkyneen myös muilla kulttuurin alueilla. Hän totesi, että hyvien vaikutteiden lisäksi oppineet olivat tuoneet Eurooppaan paljon huonoa kuten astrologian ja alkemian.⁶⁸⁷ Samaan henkeen James Harris luetteloi käännöksiä ja kuvaa, kuinka arabialaisten innoittama keskiaikainen oppineisuus yhdisti Eurooppaa ja Aasiaa yhdeksi kirjallisen kulttuurin alueeksi:

AVERROES was celebrated for his Philosophy in *Spain*; ALPHARABI and AVICENNA were equally admired thro' *Asia*. Science (to speak little in their own stile) may be said to have extended
---- a *Gadibus* usque
Auroram et Ganguem----⁶⁸⁸

Kun Harris iloitsi oppineen kulttuurin samanlaisuudesta Gangesista länteen, Warton huomioi arabialaisen ja eurooppalaisen kirjallisuuden sisältäneen samoja piirteitä. Hän

---

⁶⁸⁵ Harris 1787, 246, 323. ”Hospitality, Valour and Eloquence”. Ks. myös Funke 1928, 8–17.

⁶⁸⁶ Warton 1774, (86)–(89).

⁶⁸⁷ Warton 1774, 292, (89). Warton huomioi Averroeksen kirjoittaman Aristoteles-kommentaarin, mutta ei analysoi sitä käytännössä ollenkaan. Arabialainen ajattelu ei kiinnostanut häntä ilmeisesti tarpeeksi. Warton mainitsee lyhyesti myös juutalaisten merkityksen.

⁶⁸⁸ Harris 1787, 328.

ottaa esimerkiksi 1200-luvun dialogimuotoisen teoksen, josta Warton käyttää nimitystä *Le liv(e)re de Sidracin* (nyk. *Roman de Sidrac*). Romanssissa astronomi Sidrac kääntää intialaisen kuninkaan kristinuskoon, mutta Wartonin mielestä se toi laajemminkin arabialaisen ajattelun länsimaiseen kirjallisuuteen.⁶⁸⁹ Romansseista tuli avain myös Orientin vaikutusta koskeneeseen keskusteluun. Lähes kaikki 1700-luvun oppineet olivat yhtä mieltä siitä, että keskiaikaiseen kirjallisuuteen ja kulttuuriin ratkaisevalla tavalla vaikuttanut lajityyppi oli vierasperäinen. John Ganimin mukaan Orientti tarjosi toisen, keskiajan kanssa kilpailevan version, eurooppalaisista juurista. Monissa kirjoituksissa esitettiin vuosien 500–1500 välisten innovaatioiden syntyneen idässä ja siirtyneen sitten myös länteen. Näin Orientin vaikutuksen korostaminen minimoi läntisen keskiajan oletetut saavutukset. Samalla voitiin osoittaa keskiaikaisen yhteiskunnan olleen vieraiden vaikutusten alainen.⁶⁹⁰

Saidin ja Lewisin kiistaa tämä ei ratkaise, sillä suurin osa kirjoittajista tasapainoili jossakin näiden kahden näkemyksen välillä. Thomas Warton painotti arabialaisen kulttuurin jakautuneen voimakkaasti mielikuvituksen käyttöön ja tietoon. Hän huomautti arabien onnistuneen ”mekaanisissa tieteissä” sekä astronomiassa ja filosofiassa kuten esikuvansa kreikkalaiset. Samalla heidän runoutensa oli keskittynyt mielikuvitukseksiin ja epätosiin kuvauksiin. Warton kuvaa tilannetta:

[...] the attribution to prophetic language to birds was common among the Orientals: and an eagle is supposed to speak at building the walls of the city of Paladur, now Shaftesbury.⁶⁹¹

Warton siis löysi itselleen tutun jaon äylliseen ja aistilliseen arabialaisen kulttuurin sisältä. Tämän jaon etsiminen ja sen löytäminen liittyvät todennäköisesti sekä historiografisen operaation luonteeseen että siihen aikakauteen, jonka keskellä Warton käsityksensä Orientista ja kirjallisuudesta muodosti.

Hayden Whiten mukaan koko 1700-luvun historiantutkimusta hallitsi kysymys irrationaalisuudesta ja monimerkityksisten, figuratiivisten tekstien tulkitsemisesta. White

---

⁶⁸⁹ Warton 1774, 143–144.

⁶⁹⁰ Ganim 2005, 3–4, 58–59.

⁶⁹¹ Warton 1774, (16).

pyrkii osoittamaan, että Voltairen kaltaiset historioitsijat eivät ymmärtäneet figuraatiivisten tekstien luonnetta: he luokittelivat ne runoudeksi ja ajattelivat proosan olevan aina todenmukaista ja ymmärrettävää.⁶⁹² Whiten käsityksiä on helppo kritisoida: Voltairen käsitys historiasta ei ollut välttämättä realistinen siinä mielessä, että hän olisi ajatellut historian kuvaavan todellisuutta. Hän myös kirjoitti proosamuotoisia tekstejä, jotka leikkivät näennäisellä realismilla. Toisaalta Thomas Wartonin *History of English Poetry* ja muut varhaiset kirjallisuutta käsittelevät historiat osoittavat, että kirjallisuuden ja historian suhdetta pohdittiin – ilman, että kirjallisuudentutkimus ja historian tutkimus olisi kategorisoitu selvästi erilleen. Näyttää jopa siltä, että Whiten käsitykset 1700-luvusta voidaan kääntää ympäri. Proosan ja runouden, fiktion ja faktan, figuraatiivisen ja asiattylin rajoja kokeiltiin jatkuvasti.

White on kuitenkin täysin oikeassa siinä, että käsitykset hahmottaa kulttuuria olivat dualistisia. Kysymys fiktiivisyydestä ja todenmukaisuudesta sekä kirjallisuuden peruslajien ja -tyylien jakaminen kahteen olivat jatkuvan leikkittelyn aiheena, mutta samalla jaot artikuloitiin. Ne kaikki heijastelivat keskustelua mielikuvituksen (*fancy*, *imagination*) ja järjen (*reason*) suhteesta. Orientin rooli dualismin selittämisessä oli merkittävä, sillä se nähtiin ennen kaikkea mielikuvituksen alkukotina, vaikka siellä oli vallinnut myös vahva järjenkäytön perinne. Dualismi alkoi levitä länteen. Monen muun lailla Warton näki saraseenien roolin keskeiseksi tässä siirtymässä. Saraseenikulttuuri, joka rajoittui pääosin Iberian niemimaalle, kiinnosti niin tutkijoita kuin Cordobaan ja Alhambraan suuntaavia matkailijoita.⁶⁹³ Toisin kuin monet Espanjassa käyneet, Thomas Warton korosti saraseenien opillista merkitystä, koska he pitivät yllä antiikin ajattelua:

[...] this wonderful people, equally famous for their conquests and their love of letter, in ravaging the Asiatic provinces, found many Greek books, which they read with infinite avidity.⁶⁹⁴

---

⁶⁹² White 1985, 142–143.

⁶⁹³ Bentler 1957, 9–19, 43–47. Espanjan merkitystä pohti esimerkiksi Henry Swinburnen *Travels through Spain* (1775–1776). Giuseppe Barettin *A Journey from London to Genoa* (1770) esitteli Espanjan kohtuullisen realistisesti maana, jolla oli suuri menneisyys ja rapistunut nykytodellisuus. Espanjassa käynyt John Talbot Dillon kirjoitti saraseenien tuoneen liioitellut tunteet espanjalaiseen kulttuuriin. Hän totesi heidän mielikuvituksensa olleen rajoittamatonta. Ks. Dillon 1781, 30–31, 260.

⁶⁹⁴ Warton 1774, (86).

Warton pyrki saraseeneista kirjoittaessaankin osoittamaan antiikin kirjoitusten palanneen Eurooppaan vasta, kun ne olivat olleet satoja vuosia arabialaisten oppineiden suojissa.⁶⁹⁵ Dualismin teema saa Wartonin kirjoituksissa alkunsa juuri tuolloin, sillä hän väittää arabialaisten tehneen suosituksi myös epäilyttävän mielikuvituksen:

[...] higher degree of splendor and parade [...], hyperbolic description, and [...] infinity of marvellous tales.⁶⁹⁶

Kaikesta huolimatta Warton ei syyttänyt Orienttia suoraan dualismista, sillä hänen mukaansa sen syntyyn vaikuttivat myös orientaalisen kirjallisuuden myöhemmät vaiheet. Hän korosti munkkien muuntaneen ristiretkilegendat ja arabialaiset kertomukset *mirabilia mundi* -tarinoiksi. Niissä Orientin tapa korostaa mielikuvitusta oli vienyt voiton järkeen uskovasta traditiosta. Wartonin käsitykset perustuivat todennäköisesti Englannin silloisten kirjastojen luetteloihin, sillä osoittaakseen orientaalisen vaikutuksen merkityksen hän luetteloi Orienttia käsittelevät keskiaikaiset käsikirjoitukset.⁶⁹⁷ Warton oli myös orientaalisen vaikutuksen osalta hyvä löytämään esimerkkejä, sillä hän viittasi keskiaikana laajasti suosittuun ja tarinaan Barlaamista ja Josaphatista, joka kertasi Gautama Buddhan tarinan. Tarina oli levinnyt vähitellen länttä kohden, jossa se oli saanut Wartonin tunteman muodon 1000-luvulla, kun se ensin kreikannettiin ja sitten käännettiin latinaksi.⁶⁹⁸ Menestyksekkään vaikutteiden etsimisen jälkeen Wartonilla ei ole paljon sanottavaa itse tarinasta. Hän väittää sen olleen idän kanssa tekemisissä olleen henkilön kirjoittama, koska siinä oli ”orientaalista moralisointia”. Hän oli varma tekijän olleen ortodoksiseen kirkkoon kuuluvan askeetin todennäköisesti ennen 900-lukua.⁶⁹⁹

---

⁶⁹⁵ Ks. Percyn ja Wartonin kirjeenvaihto espanjalaisista romansseista 4.9.1762 (Warton 1995, 125–126); 20.10.1762 (Warton 1995, 128).

⁶⁹⁶ Warton 1774, 109.

⁶⁹⁷ Warton 1774, 100–102.

⁶⁹⁸ Warton 1781, li. Tarinan merkitys keskiajalla oli ollut ilmeisen suuri, sillä kumpaakin sen nimihahmoa pidettiin pyhimyksinä: he olivat säilyttäneet Intiassa kristinuskon kuninkaan järjestämistä vainoista huolimatta. Tarina esiintyi pyhimyselämäkertoja esittelevässä *Legenda aureassa*. Warton muistuttaa myös, kuinka sen päähenkilöt esiintyivät niin Boccaccion *Decameronessa* kuin John Gowerin *Confessio Amantis* -teoksessa. Warton löytää todisteen tarinan leviämisestä jopa antikvaarien tutkimuksista, sillä hän muistelee John Lelandin maininneen käsikirjoituksen ”Damascenus de Gestis Barlaam et Josaphat”, jonka tämä oli löytänyt southamptonilaisesta luostarista.

⁶⁹⁹ Ibid.

Siirryttäessä Englantiin Warton löysi Geoffrey Chaucerin tavasta käyttää mielikuvitusta ja hänen kiinnostuksestaan magiaan ja astronomiaan arabialaisen ajattelun jälkiä. Warton mielestä Chaucerin käyttämät metaforat kuten peili, miekka ja sormus tulivat idästä. Hän selitti vaikutusta arabiankielisten tekstien latinankielisillä käännöksillä.⁷⁰⁰ Warton ei silti halunnut tehdä Chaucerista runoilijaa, joka olisi jatkanut orientaalista perinnettä, vaan tästä tehtiin realismin ja järjenkäytön symboli. Warton nimittäin päätteli Chaucerin saaneen vaikutteita vain arabialaisesta oppineisuudesta, ei mielikuvituksesta.⁷⁰¹ Samalla tavalla Samuel Johnson oli tulkinnut Chauceria todellisuutta kuvaavana kirjailijana, joka hylkäsi mielikuvitukselliset seikkailut jättiläisineen ja lohikäärmeineen.⁷⁰² Näin Warton osallistui todisteluun, jonka mukaan Chaucer oli puhdistanut kirjallisuuden liiasta mielikuvituksesta.

Samalla Warton ohitti idästä tulleet kirjallisuusvaikutteet, joita hän ei yksinkertaisesti arvostanut. Dualistinen jaottelu hallitsee sitä tapaa, jolla Warton hahmottaa kreikkalaisen ja orientaalisen perinnön. Hän huomautti arabialaisten oppineiden omaksuneen kreikkalaista matematiikkaa ja fysiikkaa, lääketiedettä ja aristoteelista metafysiikkaa, mutta unohtaneen kreikkalaisen runouden, historian ja etiikan. Wartonin mielestä Bysantissa ja idempänä oli tutkittu Aristotelesta, Galenosta ja Hippokratesta mutta runous ja historiankirjoitus eivät heitä kiinnostaneet, ei liioin kreikkalainen demokratia.⁷⁰³ Wartonin tässä yhteydessä antamat määritelmät selittävät laajemmin hänen käsitystään Orientista. Kreikkalainen historiankirjoitus ei arabialaisia innostanut, sillä se kertoi ajasta ennen profeetta Muhammedin syntymää ja demokratia oli despoottiselle järjestelmälle vieras asia. Sen sijaan runouden asemaa Warton pohtii hieman laajemmin:

The Greek poetry they rejected, because it inculcated polytheism and idolatry, which were inconsistent with their religion . Or perhaps it was too cold and too correct for their extravagant and romantic conceptions.⁷⁰⁴

---

⁷⁰⁰ Warton 1774, 397–399. Warton korosti sitä, miten Chaucerin teoksen arabialaiset juuret olivat runsaammat (more prolific) kuin hänen aikalaisensa Boccaccion klassinen vaikutus.

⁷⁰¹ Warton 1774, 397–399.

⁷⁰² Ks. esim. Brewer 1978, 176–178, 210.

⁷⁰³ Warton 1774, (87)–(88).

⁷⁰⁴ Warton 1774, (86)

Warton pitää kreikkalaisen runouden polyteismii ja viileyttä syinä siihen, että se ei koskaan levinnyt Orienttiin. Toisaalta hän ei ole aivan varma asiasta, vaan jatkaa alaviitteessä:

Yet it appears from many of their fictions, that some of the Greek poets were not unfamiliar among them, perhaps long before the period assigned in the text.⁷⁰⁵

Koska Warton ei kyennyt seuraamaan arabiankielisen kirjallisuuden vaikutushistoriaa, kysymys kahden kirjallisen tradition erkanemisesta näytti merkittävältä, mikäli hän halusi väittää orientaalisen kirjallisuuden sisältävän englantilaiselle ja lähiseutujen kirjallisuudelle vieraita elementtejä. Warton piirsi rajan jo Homeroksen kohdalle, mikä tuntui turvalliselta ratkaisulta, koska kyse oli länsimaisen kirjallisuuden ensimmäisestä merkkiteoksesta. Homeroksen kaukainen esimerkki osoitti, että länsimainen ja orientaalinen kirjallisuus eivät kuuluneet yhteen. Wartonin johtopäätös onkin mielenkiintoinen: samalla kun hän korostaa arabialaisten vaikutteiden työntyneen asteittain länsimaiseen kirjallisuuteen, todellisen arabialaisen kirjallisuuden merkitystä hän ei pohdi. Kyse oli puhdistamistoimenpiteestä, jossa Orientti auttoi hahmottamaan eurooppalaisen kirjallisuuden ominaislaatuja ja määrittelemään sen uhkia, mutta sen todellinen vaikutus jäi vähäiseksi.⁷⁰⁶

Wartonin tapa erottaa kreikkalainen ja arabialainen traditio viittaa luonnollisesti Orientin asemaan länsimaisuuden negaationa, jonka avulla muodostetaan käsitystä siitä, mitä ei mainita: eurooppalaisesta, Kreikasta periytyvästä identiteetistä. Kirjallisuuden ja historian suhteen kannalta on silti olennaisempaa huomata, kuinka Warton käsitteli mielikuvitusta ja järkeä kahtena erillisenä ilmiönä. Niiden tiet olivat yhdistyneet monesti, mutta ne tarjosivat silti kaksi erilaista tapaa hahmottaa kirjallisuuden merkitystä jakaessaan kirjallisen kulttuurin kentän järjenkäytön ja mielikuvituksen alueeseen. Warton tarvitsi tähän jakoon Orienttia, koska se tarjosi ratkaisun yhteen historiankirjoituksen keskeiseen kiinnostuksen kohteeseen, alkuperään.⁷⁰⁷

---

⁷⁰⁵ Ibid, n. 1. Warton mainitsee joitakin kreikkalaisia Orientissa vaikuttaneita oppineita kuten astronomi Edessenuksen, joka oli kääntänyt Homerosta syyriaksi 700-luvun lopulla.

⁷⁰⁶ Asenne on tyypillinen orientalismille. Mackenzie 1995, 1–19.

⁷⁰⁷ de Certeau 1988, 90–91.

Alkuperän lisäksi Orientti näytti tarjoavan ratkaisun myös nykyhetken ja keskiaikaisen kirjallisuuden yhdyssiteen kiinnittämiseksi. Warton mainitsee erityisen orientaalisen mielikuvituksen, jota hän vertasi luksukseen. 1700-luvulla luksuksena alettiin pitää myös aineettomia ilmiöitä kuten mielikuvitusta. Kuten kaikki luksus, se oli ylimääräistä ja muualta tullutta. Usein se tulkittiin feminiiniseksi ja maskuliinisen järjen vastineeksi. Luksus oli ylimääräistä, tarpeetonta muuten paitsi mielihyvän tuottajana.⁷⁰⁸ Orientaalisen mielikuvituksen luksus teki siitä 1700-luvulle konkreettisen ja tutun asian. Se saatettiin kategorisoida samaan luokkaan kuin idästä tulleet ylellisyystavarat.

Tämä todennäköisesti vaikutti siihen, että orientaalinen runous jätettiin kirjallisuushistorioiden ulkopuolelle. Samaan aikaan keskiajan kirjallisuuden tutkijoiden piti kuitenkin selittää, mistä vieraat vaikutteet olivat aikakauden ajatteluun tulleet. He kiinnostuivat skandinaavisesta kulttuurista, joka näytti tarjoavan hyväksyttävämmän selityksen keskiaikaisen kirjallisuuden ja mielikuvituksen erilaisuudelle. Käytännössä myös Orientin eksoottinen rooli jäi välivaiheeksi. Vuonna 1786 filologi William Jones väitti indoarjalaisen sanskritin kielen toimineen niin klassisen kreikan kuin latinankin kantakielenä. Tämä kyseenalaisti länsimaisesta kulttuurista erillisen Orientin olemassaolon ja systematisoi sitä järjestelmää, jolla maantieteellisesti Euroopan ulkopuolelle sijoituneita alueita arvioitiin.⁷⁰⁹ Jonesin teorioiden myötä syntyi ajatus maailmanjärjestyksestä, jossa kaikki liittyi kaikkeen. Se, että siihen tarvittiin ajatus idän vaikutuksesta ja että se perustui kielten tulkinnalle, oli odotettavissa 1700-luvun aieman keskustelun perusteella. Pyrkimys nähdä kansojen menneisyys yhteisenä heijastui myös Thomas Wartonin tapaan tulkita Orientin ja Pohjoisen suhdetta. Näin Saidin ja Lewisin kiista päättyi medievalistien tuottaman aineiston perusteella kompromissiin: Orientti oli erilainen kuin länsi, mutta kumpikin oli osa vernakulaaria maailmaa.

---

⁷⁰⁸ Hermojärjestelmää koskevasta keskustelusta Barker Benfield 1996, 6–36. Mielikuvituksen muuttuvasta asemasta Berry 1994, 118–120, 165ff.

⁷⁰⁹ Ganim 2005, 85–86.

Anamorfiset ja loppusointuja käyttävät gootit

Orientti ei ollut ainoa eksoottinen kirjallisten antikvaarien mielenkiinnon kohde, sillä he kiinnostuivat pohjoisesta tulleen runouden vaikutuksesta. Se puolestaan johti antikvaareja pohtimaan kielen merkitystä myös muuten kuin mahdollisimman selkeän kommunikaation välineenä. Tämä puolestaan muutti ratkaisevalla tavalla heidän tapaansa tulkita keskiajan englantilaista kirjallisuutta, mikä puolestaan vaikutti myös nykykirjallisuuden arviointiin. Pohjoisuus oli käsitteenä yhä häilyvä kuin Orientti. Se saattoi viitata pohjoisesta Normandian kautta tulleisiin skandinaaveihin, mutta yhtä hyvin myös pohjoisesta Roomaan tulleisiin gootteihin. Colin Kidd on nähnyt antikvaarisen tutkimuksen herättäneen uudenlaisen kiinnostuksen menneisyyteen ja englantilaisten alkuperään. Kiddin mukaan englantilaiset eivät ajatelleet olevansa erityinen etninen ryhmä toisin kuin sellaiset tutkijat kuten Linda Colley ja Gerald Newman olivat esittäneet. Sen sijaan kansainvaelluksen aikana maahan tulleiden anglosaksien ajateltiin olleen osa eurooppalaisten kansojen mosaiikkia, jossa vaikutteet olivat sekoittuneet. Syntyi ajatus yhteisestä goottilaisesta taustasta, joka yhdisti isoa osaa eurooppalaisia. Kiddin mukaan juuri mosaiikkia käytettiin etnisen taustan symbolina: siinä erillisistä paloista oli muodostunut yhteensopiva mutta ei täysin yhtenäinen kokonaisuus⁷¹⁰

Vaikka skandinaavinen kulttuuri oli periaatteessa englantilaisille vieras, kiinnostusta lisäsi skandinaavien pitäminen gootteina. Näin heidät otettiin mukaan Euroopan historian peruskertomukseen: Rooman valtakunnan tuhoon goottien vaellusten myötä. Edward Gibbon väitti goottien valtakunnan ulottuneen tähän aikaan yli kolmannekseen Euroopasta. Se alkoi Keski-Saksasta ja ulottui Preussin ylitse Skandinaviaan. Vaikka valtakunta oli iso, gootit eivät enää Gibbonia kiinnostaneet:

The subject, however various and important, has already been so frequently, so ably, and so succesfully discussed that it is now grown familiar to the reader, and difficult to the writer.⁷¹¹

---

⁷¹⁰ Kidd 1999, 211ff.

⁷¹¹ Gibbon 1789, i, 259–260.

Gibbon ei ollut yhtä hyvä ennustaja kuin historioitsija, sillä kysymys goottien alkuperästä ja vaikutuksesta ei kadonnut.

Jos Orientin ja antiikin suhde oli ollut monopolvinen, gootit nähtiin antiikin klassisten arvojen tuhoajina. Taidehistorioissa gooteilla oli ollut jo uuden ajan alusta lähtien syntipukin rooli. Heitä syytettiin keskiaikaisen maalaustaiteen ja arkkitehtuurin pilaamisesta, koska he olivat tuoneet siihen muodottomuutta antiikin ihanteiden sijalle. Kaikkialla suhde gootteihin ei ollut kuitenkaan näin yksioikoinen. Alppien pohjoispuolella pohjoisuutta alettiin pitää positiivisena määreenä. Saksalaiset toistelivat mielellään Tacituksen ja Jordaneksen 1400-luvulla uudelleen löydettyjä kuvauksia goottien (eli monien tulkitsijoiden mielestä saksalaisten) hyveellisyydestä verrattuna rappeutuneeseen Rooman imperiumiin tai katoliseen kirkkoon.⁷¹²

Englannissa pidettiin kauan lähes itsestäänselvyytenä, että saksit olivat olleet saksalaisia, jotka olivat tulleet maahan hieman myöhemmin kuin muut gootit olivat siirtyneet Välimeren alueelle. Näin maan synty olisi osa samaa muuttoliikettä, mikä vaikutti Välimeren alueen karttaa ratkaisevasti.⁷¹³ Koska anglosakseja arvostettiin, goottilainen vaikutus oli helpompi hyväksyä. Uuden ajan alun kirjoittajat pyrkivät tekemään englantilaisista välittäjiä, jotka saivat vaikutteita klassisista ja pohjoisista kulttuureista. J. G. A. Pocock on huomauttanut tämän olleen helppoa, koska Rooman valtakunnan raja oli kulkenut Iso-Britannian halki. Kyse oli siis rajaseudusta, jossa monien 1700-luvun puoliväliä edeltäneiden tulkintojen mukaan sivistyksen hioma väli-merellinen kulttuuri kohtasi raa'an ja alkukantaisen Pohjolan.⁷¹⁴

Konkreettinen raja ei auttanut erityisesti, kun pohdittiin yli tuhat vuotta aiemmin eläneiden ryhmien mosaiikkia. Goottien ominaisuuksista ei päästy yksimielisyyteen ja

---

⁷¹² Stenroth 2002, 80–82. Tämä usein toistettu näkemys esiintyi ensimmäisen kerran todennäköisesti vuonna 1480 ilmestyneessä Antonio Manettin *Vita di Brunelleschi* -elämäkerrassa, jossa hyökättiin ”del tempo del gotti” -kauden arkkitehtuuria vastaan syyttäen sitä tasapainon ja kohtuullisuuden puutteesta. Seuraavalla vuosisadalla Giorgio Vasari piti keskiaikaista tyyliä yltäkylläisenä ja kaoottisena.

⁷¹³ Sweet 2004, 190–191; Sweet viittaa Thomas Hearnen *Spelman*-julkaisuun vuodelta 1709.

⁷¹⁴ Pocock 2000, 262–263. Englannin historiassa pohjoisuus on käsitteenä omalaatuinen. Brittein saaret eivät kuulu pohjoismaihin, mutta ne sijaitsevat pohjoisempanan kuin Manner-Eurooppa ja Skotlannin sekä Hebridien pohjoiskärki on Tukholman korkeudella. Lisäksi tanskalaisten ja anglosaksien vaikutus oli ollut ratkaiseva ensimmäisellä vuosituhannella.

1700-luvulla myös heidän saksalaista alkuperäänsä alettiin epäillä. Gilbert Stuart väitti goottien jakautuneen kahteen ryhmään. Metsistä tulleet germaanit olivat tuhonneet Rooman valtakunnan, mutta oli olemassa toinen goottien ryhmä, joka ei ollut tähän osallistunut. Germaanit kuuluivat hänen mielestään ihmiskunnan ensimmäiseen kehitysvaiheeseen: he olivat barbaareita, joilla ei ollut rahaa eikä yksityisomistusta. Silti he olivat sivistyneet historian aikana omaksuessaan Roomalta yksityisomistuksen, individualismin sekä ajatuksen kaupunkien ja valtioiden suvereniteetista.⁷¹⁵ Myös Edward Gibbon ajatteli goottien muuttuneen ajan saatossa. Hän perusteli tätä ilmaston lämpenemisellä ja ajatteli, että Rooman tuhonneet gootit olivat huomattavasti nykyistä kylmemmän ilmaston tuotetta. Myöhemmin lämpötila nousi ja sivilisoi gootteja.⁷¹⁶ Tällaiset tulkinnat korostivat goottien saaneen vaikutteita kaikkialta ja muuttuneen niiden myötä. Ne heijastelivat 1700-luvun Englannissa tapahtunutta muutosta, jossa kiinnostus gootteja kohtaan kasvoi eivätkä nämä enää symboloineet keskiajan ja nykypäivän erilaisuutta.

Myös goottien tapauksessa 1700-luvun oppineiden kiinnostus kirjallisuuteen ja sen perusteisiin muutti kauan pohditun aiheen tulkintaa. Kysymys oli jälleen mielikuvituksesta. Uudenlainen tulkinta levisi Thomas Percyn kääntämän Paul-Henri Mallet'n *Histoire of Dannermarc* -teoksen (1755) myötä. Mallet oli ranskan kielen professori Kööpenhaminan yliopistossa, ja hän pyrki puolustamaan barbaareina usein pidettyjä skandinaaveja.⁷¹⁷ Tanskan historia oli yksi 1750–1760-luvun bestsellereitä, ja Mallet muokkasi teosta uusia painoksia varten. Thomas Percy teki kauaskantoisen päätöksen kääntää teoksen kolmannen painoksen englanniksi. Ensimmäinen painos (1756) oli keskittynyt skandinaaviin kieliin, mutta Percyn kääntämä painos ylisti pohjoisen skyyttien rauhatonta mielikuvitusta, joka ei ollut rappeuttavaa:

There the rigour of the climate necessarily locks up the capricious desires, confines the imagination, lessens the number of the passions, as well as abates their violence, and by yielding only to painful and unremitted

---

⁷¹⁵ Stuart 1778, 1–2, 24–26. Ylpeydestä ss. 4–5.

⁷¹⁶ Gibbon 1789, i, 259–261.

⁷¹⁷ Mallet' sta ks. Clunies Ross 1998, 42–44. Mallet'n *Monuments de la mythologie et de la poesie des Celtes* (1756) sisälsi varhaisen *Eddan* käännöksen. Ks. Mallet 1758–65, i, 31–35, 40.

labour, wholly confines to material objects, that activity of mind, which produces among men levity and disquiet.⁷¹⁸

Viittaus skyytteihin ei ollut täysin uusi asia, mutta se teki mahdolliseksi entistä mielikuvituksellisimmat tulkinnat. Skyytit tunnettiin klassisessa perinteessä Kreikasta itään sijoittuneiksi paimentolaisina, hyvinä ratsastajina ja erinomaisina sotilaina. Roomalaiset alkoivat kuitenkin puhua germaaneista skyytteinä: he muuttivat epäselvän maantieteellisen määreen metaforaksi, joka kuvasi rajojen ulkopuolisena uhkana olevaa urheaa soturikansaa. Tällaisena sivistyksen ulkopuolisena valloittajakansansa skyytit myös Mallet'n teoksessa esiintyivät, kun heidän alkuperäinen asuinseutunsa siirrettiin Skandinaviaan asti. Mallet liitti skyytteihin myös uuden ominaisuuden, kun hän totesi heidät kyvykkäiksi mielikuvituksen käyttäjiksi.

Mallet ei perustanut väitteitään skandinaavien luonteesta vain skyyttiläismetaforan vaaraan, sillä kiinnostus näiden ajattelua kohtaan oli kasvanut 1600-luvulta alkaen. Mallet'n korostama mielikuvituksekkuus oli löydetty Edda-runoudesta jo edellisellä vuosisadalla. Ole Worm oli kääntänyt skaldien runoja latinaksi vuonna 1636 ja Thomas Bartholin oli julkaissut osan *Snorra Eddasta* ja analysoinut sitä vuonna 1687. Bartholin oli korostanut runoelman kuvaamaa skandinaavista sankariutta aikakauden uusstoa-laisten arvojen mukaisesti.⁷¹⁹ Englannissa Eddan runoista oli ensimmäisenä maininnut jo antikvaari Henry Spelman (n. 1564–1641), jonka mielestä myös anglosaksit olivat lähtöisin Skandinaviasta.⁷²⁰ Varhaiset maininnat kertovat englantilaisten kiinnostuksesta runojen väestön pohjoista alkuperää kohtaan. Tämä kiinnostus jäi elämään ja alkoi muuttaa sitä tapaa, jolla keskiajan englantilaista yhteiskuntaa ja taidetta hahmotettiin.

Thomas Percy oli tärkeä hahmo muinaisskandinaavisen runouden popularisoijana, sillä jo ennen Mallet-käännöstä hän oli julkaissut pienen kirjasen *Five Pieces of Runic Poetry* (1763), joka otsikon mukaisesti sisälsi viisi käännöstä tunnetuimmista Eddaan liitetystä runoista. Percy korosti viikinkikulttuurin raakuutta: hän popularisoi Bartolinin kertoman

---

⁷¹⁸ Mallet 1770, i, 75.

⁷¹⁹ Clunies Ross 1998, 96–104. Skandinaavinen runous oli huomattu jo Olaus Magnuksen *Pohjoisten kansojen historiassa* (1555). 1600-luvun runouslöydöt muuttivat käsitystä Pohjolan kulttuurista positiivisemmaksi.

⁷²⁰ Ks. esim. Wawn 2000, 17–23; Pearson 1933, 106–110; Kidd 1999, 218–219. Ranskassa Montesquieu väitti goottilaisten vapauden kaipuun tulleen Skandinaviasta.

esimerkin heidän tavastaan nauraa kuolemalle (*ridens moriar*) ja väitti viikinkien myös juoneen maljoja vihollistensa pääkalloista. Percyn mielestä tämä osoitti syvää tunteellisuutta. Hän vertasi kokoelmassa ollutta runoa ”The Complaint of Harald” romansseihin, koska molemmat käsittelevät rakkautta perinpohjaisesti. Percy oletti myös runojen syntymisessä olleen yhteisiä piirteitä, sillä keskiajan minstreleitä tai bardeja olivat vastanneet Skandinavian skaldit, jotka olivat runoilijoita ja esiintyjä.⁷²¹

Thomas Warton oli seurannut läheltä Percyn innostusta skandinaaviseen runouteen. Hän hyväksyi tämän mielipiteet ja myönsi keskiajan runouden alkuperän löytyvän pohjoisesta:

[...] our old romances of chivalry may be derived in a LINEAL DESCENT from the antient historical songs of the Gothic bards and scalds.⁷²²

Warton ei silti ajatellut koko keskiaikaisen perinteen tulleen Skandinaviasta. Wartonin epäilevä asenne tihkuu läpi hänen pohtiessaan *Eddan* merkitystä. Warton kritisoi Bartholinin näkemystä, jonka mukaan *Eddan* 1000-luvulla koonnut henkilö olisi halunnut vastustaa väitettä, jonka mukaan Englanti ja Ranska olivat muinaisen Troijan jälkeläisiä. Siksi tuntematon kokoaja olisi korvannut troijalaisen mytologian *Eddan* runoudella.⁷²³ Tämän mielikuvituksellisen tulkinnan vastineeksi Warton esitti jotain vielä vaikeammin todistettavaa. Hän ajatteli orientaalisen, skandinaavisen ja troijalaisen kulttuurin olevan saman alkukulttuurin myöhempiä versioita.

Warton jakoi gootit kahteen heimoon, idän skyytteihin ja pohjoisen troijalaisiin. Hän tulkitsi troijalaisten muuttaneen Anatolian niemimaalta pohjoisemmaksi ja luoneen näin saksien ja hieman myöhemmin skandinaavisen kansan. Skyytit taas olivat taas taistelleet Roomaa vastaan:

[...] those innumerable armies of barbarous adventurers, who some centuries afterwards, distinguished by the same name, at different periods overwhelmed Europe, and at length extinguished the Roman Empire.⁷²⁴

---

⁷²¹ Percy 1763, 40, 42.

⁷²² Warton 1774, (22), (24).

⁷²³ Warton 1774, 127 n. e.

⁷²⁴ Warton 1774, (28). Warton käsittelee *Eddan* prologia, jossa troijalainen prinssi Odin lähtee äitinsä maasta Turkissa ja suuntaa kohti pohjoista. Samaa tarinaa olivat käyttäneet niin Jordanes kuin Isidorus Sevillalainen. Warton uskoi Odinin päätyneen Aasiassa olevaan Phrygiaan, Asgard-nimiseen kaupunkiin.

Wartonilla ei ollut käytännössä todisteita väitteelleen, mutta hän loi siitä huolimatta varsin kattavan kuvan kahdesta heimosta. Skyytit olivat olleet kykeneviä vain brutaaliin rohkeuteen, mutta troijalaiset olivat olleet hienostuneempia.⁷²⁵ Näin Warton pyrki luomaan käsityksen yhteisistä juurista aivan kuten William Jones joitakin vuosia myöhemmin. Jonesin korostamien Intian ja sanskritin tilalla olivat Turkin alue ja kreikan sekä barbaarikielten vyyhti.

Wartonin kohdalla jako brutaaleihin ja sivilisoituneempiin gootteihin vaikutti siihen, millaiseksi hän keskiajan kirjallisuuden ja ilmapiirin tulkitsi. Hän ajatteli goottien tulleen Englantiin saksien maiden ja Skandinavian kautta ja olleen näin troijalaisten jälkeläisiä. Toinen osapuoli, skyytit, taas edustivat toiseutta jo kreikkalaisten kirjoituksissa. François Hartog on osoittanut, miten heidät ajateltiin Mustanmeren pohjoispuolen autiomaissa, Scythiassa, eläneeksi vaikeasti määriteltäväksi kansaksi, joka eli maailman rajalla. Kreikkalaiset eivät edes pohtineet, mitä skyyttien takana oli.⁷²⁶ Skyytit–troijalaiset-jaolla Warton palasi vanhoihin kansojen alkuperää koskeneisiin myytteihin, mutta tulkitsi samalla goottien vaikutuksen keskiaikaisessa kulttuurissa kahtalaiseksi. Ajatus kansojen mosaiikista ja sekoittumisesta tarjosi näin selityksen keskiajan vieraudelle.

Kysymys goottien vaikutuksesta kiehtoi monia oppineita ja Wartonin tulkinta kahdesta erillisestä ryhmästä huomattiin. Wartonin jako tarjosi mahdollisuuden pohtia keskiajan kulttuurin vaikutteita, mutta samalla myös Englannin omana kansakuntanaan synnyttänyt tapahtumasarjaa. Koska aiemmat tulkinnat olivat painottaneet antiikin sivistyksen merkitystä, ne tulivat samalla ottaneeksi mukaan orientaalisen vaikutuksen, sillä kreikkalaisen ja roomalaisen perinnön siirtymistä ei voinut selittää ilman ajatusta oppineisuuden ja muun sivilisaation välittymistä arabien avulla. Nyt toisenlaiset

---

Tämä kaupunki olisi ollut myöhemmin Homeroksen Troija. Aasialaiset gootit olisivat Wartonin tulkinnan mukaan omaksuneet täällä kreikkalaisen uskonnon ja tavat.

⁷²⁵ Warton 1774, (32)–(33). Warton perusteli väitteensä georgialaisten (Aasian goottien) sekä ruotsalalaisten ja norjalaisten samanlaisilla tavoilla sekä riimukirjoituksella. Ks. Warton 1774, (25), (27). Warton ei ollut ensimmäinen, joka kehitti vastaavia ajatuksia, sillä jo Herodotos oli tehnyt vastaavan kahtiajaon. 500-luvulla Jordanes puolestaan väitti goottien tulleen Scandza-nimiseltä alueelta. Kliger 1952, 10–12. Jordanesin *Getica*-käsikirjoitus (n. 551) löydettiin 1400-luvulla. Sitä käytti mm. Gibbon.

⁷²⁶ Hartog 1988, 12–33.

tulkinnat tulivat mahdollisiksi. Monia kiinnosti etelän ja pohjoisen mahdollisten kulttuuristen yhteyksien etsiminen. Esimerkiksi lordi Monboddo piti gootteja tataareina, jotka olivat tulleet Scythiasta ja alueen länsiosan Sarmantiasta, sillä näiden kahden kansan kieli muistutti niin paljon toisiaan.⁷²⁷

Kaikki eivät kuitenkaan olleet yhtä suopeita Wartonin ajatukselle skyyteistä gootteina. Orientaaliin kieliin perehtynyt John Richardson totesi väitteen fiktiiviseksi. Hän ei pitänyt mahdollisena sitä, että etelän asukkaat olisivat muuttaneet pohjoiseen:

[...] a region to them unknown; barren, bleak, and of a severity of climate which even now, with all the advantage of cultivation, must chill to inaction the Constitution of a Southern Asiatic.⁷²⁸

Goottien alkuperää koskevaan keskusteluun Richardson ei nähnyt tarpeelliseksi puuttua, koska hän ei tehnyt yhteenvetoa koko keskiajan historiasta, mihin Warton pyrki.

Wartonin tapa jakaa gootit kahteen heimoon kertoo paljon hänen pyrkimyksistään hahmottaa keskiajan historiaa. Ensiksikin hän korosti eurooppalaisen sivilisaation rakentuneen itäisten ja pohjoisten vaikutteiden varaan, mikä selitti keskiajan erillaisuutta. Se oli aikakausi, jolloin vaikutteita oli tullut myös kulttuurin ydinalueiden ulkopuolelta. Toiseksi tämä jako selitti sitä, miksi keskiaikainen kulttuuri vaikutti hybridiltä: hienostuneelta ja vulgaarilta, primitiiviseltä ja suurelliselta.⁷²⁹ Erottamalla gootit kahdeksi ryhmäksi Warton näki ihmisten alkuperän selittävän suoraan niitä piirteitä, joita 1700-luvun oppinut hämmästeli keskiajan lähteitä lukiessaan.⁷³⁰

Goottien vaikutus ei ollut vain historiallinen ongelma. Se heijastui teorioihin kulttuurien siirtymisestä ja vaikutteiden leviämisestä. Toisaalta goottilaisten vaikutteiden etsiminen eteni detaljeihin, joista kirjallisuushistorian kannalta kieli oli keskeinen. Lähteiden puuttuminen vaikutti siihen, että varhaisimpien maahan siirtyneiden goottien kielestä ei voitu sanoa paljonkaan. Sen sijaan edelleen gootteina tai vähintään germaaneina

---

⁷²⁷ Monboddo 1773–1792, i, 411–412.

⁷²⁸ Richardson 1778, 140. Richardsonin mukaan Odin ei ollut edes kansansa johtaja, joten hän piti argumentointia hyödyttömänä. Richardson 1778, 138–139.

⁷²⁹ Warton väitti varhaisen keskiajan barbaarisuutta liioitellun, sillä Odinin gootit olivat opettaneet skandinaaveja sepittämään runoja. Warton 1774, (29).

⁷³⁰ Pohjoisten ja itäisten vaikutteiden sekoitus tuli ilmi esimerkiksi Wartonin käsityksessä siitä, että persialaisen filosofi Zenon ajattelu oli samanlainen kuin *Eddassa*. Ks. Warton 1774, (26).

pidettyjen anglosaksien kieli oli herättänyt kiinnostusta, koska sitä pidettiin mahdollisena englannin kielen kantamuotona. Tämä oli tärkeä väite. Jos anglosaksit tulkittiin gooteiksi tai näiden jälkeläisiksi, kieli näytti sisältävän avaimen aikaan, josta muut lähteet vaikenivat. George Hiccesin jättimäinen sanastoon ja kielioppiin keskittynyt *Institutiones Grammaticæ Anglo-Saxonicae et Mæeso-Gothicae* (1689) oli esittänyt anglosaksien, frankkien ja kimbrien olleen nykyisten englantilaisten, saksalaisten ja skandinaavien esi-isiä.⁷³¹ Kaikki olivat puhuneet goottilaisia kieliä, joiden vaikutus näytti ulottuvan suurimpaan osaan Alppien pohjoispuolisesta alueesta. Kun anglosakseja oli aiemmin syytetty vanhan kelttiläisperäisen Briton-yhteisön turmelusta, heillä oli nyt merkittävä rooli pohjoiseurooppalaisten maiden yhteiseen kantakieleen perustuvan keskiaikaisen kulttuurin luojina.⁷³² Thomas Warton ajatteli anglosaksien yhdistelleen kelttien ja kristittyjen ajattelua.⁷³³ Wartonin mukaan kristillinen ajattelu sivilisoi anglosaksit 500–700-luvulla, mikä oli samalla tehnyt heidän runoudestaan sopusointuisempaa.⁷³⁴ Se alkoi sisältää sekä hienostunutta että villiä mielikuvitusta. Väite vaati tarkennusta Wartonin itsensäkin mielestä, sillä aikalaiset ajattelivat historiallisten kielten olevan kykenemättömiä hienostuneeseen kommunikaatioon tai asioiden esittämiseen.⁷³⁵

Kuten kaikki käsitteet, myös alkukantaisuus mahdollisti monenlaisia tulkintoja. Ajatus goottiperäisten anglosaksien kielen alkukantaisuudesta oli ilmaistu jo 1500-luvun lopulla, kun Roger Ascham oli asettanut vastakkain goottien loppusoinnallisen runouden (our rude beggerly ryming) ja latinalaisen rytmisen runouden (good verses). Kaiken lisäksi Ascham piti goottien runoutta epäenglantilaisena, koska se oli syntynyt heidän piirissään jo ennen kansainvaellusten aikaa eli oli siis tuotu muualta.⁷³⁶ Kysymys

---

⁷³¹ Hicces 1689, 3v; ks. myös Sweet 2004, 206–208.

⁷³² Sweet 2004, 190–191.

⁷³³ Spelman 1709. Sharon Turnerin *The history of the Anglo-Saxons* (1799) aloitti keskustelun varhaiskeskiajan historiasta – yhdeksän vuotta Wartonin kuoleman jälkeen.

⁷³⁴ Warton jopa esitti käännöksen ‘Victory ode for King Athelstanista’ korostaakseen saksien runollisia taitoja. Warton 1774, (37), (97)–(99).

⁷³⁵ Esimerkiksi filologi Thomas Tyrwhitt ajatteli, ettei edes Chaucerin englantia ollut moderni kieli. Hän piti kieltä saksilaisena, vaikka se käsitteli Ranskan eli normannien kautta tulleita ajatuksia ja ilmiöitä. Tyrwhitt 1843, xxiv. xxviii.

⁷³⁶ Ks. esim. Haslag 1963, 58–59; Helgerson 1992, 27–31. 1500-luvun lopulla syntyi ns. kvantitaavinen liike (quantitative movement), joka pyrki ottamaan käyttöön runomitan nimeltä *classical verse*, joka alkaa yhdellä pitkällä vokaalilla.

kulttuurivaikutteista määritteli tämän jälkeen loppusoinnusta käytyä keskustelua. Richard Helgerson on osoittanut, miten loppusointua puolusteltiin englantilaisena tai pohjoisena mittana 1600-luvulla, kun kansallisen omaleimaisuuden etsintä ja patriotismi keskittyivät yhä enemmän kysymykseen kielestä.⁷³⁷ Tällöin jopa varovainen John Dryden tunnusti ranskan loppusoinnollisen runouden kauneuden ja ihmetteli, miksi englantilaiset tyytyivät kirjoittamaan uudenaikaista tasarytmistä mutta loppusoinnutonta säettä, jota kutsuttiin nimellä *blank verse*. Sen avulla ei Drydenin mielestä päästy samalle tasolle kuin loppusointuja käyttämällä.⁷³⁸

Kaikki eivät kuitenkaan nähneet patrioottista loppusointua suositeltavana mittana. Richard Hurd piti niiden alkuperää epäselvänä ja epäili joko goottien, munkkien tai arabien olleen niiden takana. Näin hän tiivistä varsin onnistuneesti pelot keskiajalla levinneistä vieraista vaikutteista. Tästä huolimatta Hurd totesi loppusoinnun miellyttävän korvaa:

Rhyme, or the consonance of final syllables, occurring at stated intervals, is the dictate of nature, as we may say, an appeal to the *ear*, in all languages, and in some degrees pleasing in all.⁷³⁹

Hurd pitää ranskaa esimerkkinä kielestä, jossa loppusoinnun avulla runon lukija pystyi muodostamaan tarkkoja äänneitä (*measured sound*), jota hän piti runouden tavoitteena. Hän tosin huomauttaa jossakin kielissä loppusointujen esiintyvän liian usein, jolloin lukija tai yleisö vieraantuu eikä viihdy. Hurdin mielestä englantia ja italia olivat kieliä, joissa näin saattoi käydä. Hän totesi näillä kielillä kirjoittavien runoilijoiden huomanneen vaaran, sillä he käyttivät tasarytmistä loppusoinnutonta mittaa tragedioissa, kun taas epiikan ja lyyrisen runouden kirjoittajat käyttivät loppusointua.⁷⁴⁰ Hurd piti itse loppusoinnusta, mutta hän näki sen yleisesti huonona asiana. Oman maun ja yleisten makuvaatimusten ristiriita on tuttu, tosin Hurdin epäröintiin sisältyy laajempi muutos.

---

⁷³⁷ Helgerson 1992, Haslag 1963, 64–65. Esimerkiksi Samuel Daniel (1562–1619) painotti riimien heijastelleen druidien ja bardien erityisten runouden vaikutusta Englannin kirjallisuudessa. Hänen mukaansa riimit sopivat erinomaisesti suulliseen runouteen, koska niitä oli helppo muistaa.

⁷³⁸ Dryden 1668, 36–37.

⁷³⁹ Hurd 1766, 23–24.

⁷⁴⁰ Hurd 1766, 23–27.

Hurd ei tarkastellut runouden metriikkaa kulttuuripiirien kannalta, vaan ajatteli valinnan määräytyvän kielen ja kirjallisuudenlajin perusteella. Suurimmalle osalle muista kirjoittajista kyse oli erilaisia kulttuureja erottavista kuiluista ja 1700-luvulla todennäköisesti juuri pelko alkuperäisen kulttuurin hämärtymisestä johti vielä yhteen uuteen tulkintaan loppusoinnun alkuperästä. Taaskaan kyse ei ollut englantilaisesta ilmiöstä vaan loppusoinnun epäiltiin syntyneen mahdollisimman epäilyttävässä paikassa: sitä alettiin pitää katolisissa luostareissa kirjoitettujen tekstien tyylipiirteinä. Samuel Johnson tiivisti pelot katolisesta uskosta, välimerellisestä laiskuudesta ja keskiajan sivistymättömyydestä kirjoittaessaan ”loppusoinnun joutilaasta, munkkimaisesta barbarisuudesta”.⁷⁴¹ Koska loppusoinnun vastustajat kytkettiin katoliseen kirkkoon, sen puolustajat pyrkivät osoittamaan sen periytyvän kauempaa Englannin omasta historiasta. Thomas Percyn mielestä vanhimmat goottilaiset runoilijat olivat satunnaisesti käyttäneet loppusointua, mikä osoitti sen juurien kasvaneen jo kauan pohjoisessa kulttuurissa.⁷⁴²

Vuosisadan puolivälissä goottien kieltä ja runomittaa koskeva keskustelu sai uuden käänteen, kun primitiivisyys ei ollut enää kokonaan negatiivinen määre. Erityisesti runomittaa alettiin pohtia uudella tavalla. Vaikka Percyn tapaan määriteltynä ”vanhimmat goottilaiset runoilijat” ei lopulta tarkoittanut mitään konkreettista, monet muut kirjoittivat samaan sävyyn. Esimerkiksi Edward Young totesi loppusoinnun olevan vanhimpien englantilaisten runoilijoiden käyttämä runomitta.⁷⁴³ Thomas Warton puolestaan piti toistoon keskittyvää loppusointua suurelta osin pohjoisena mittana, joka yhdisti anglosaksista ja muinaisskandinaavista runoutta. Se oli sittemmin siirtynyt Englantiin, kuten Edvard II:n ajan virsikäännökset Wartonin mielestä osoittivat. Warton ajatteli loppusoinnun olleen tyypillistä myös minstreleiden runoudelle, jonka kerrottiin innoittaneen Robert Grossetesta.⁷⁴⁴ Warton päätteli loppusoinnun siis tulleen Englantiin niin pohjoisesta kuin etelästä. Se heijasteli osaltaan samoja hybridejä kulttuuri-vaikutteita kuin muukin kirjallisuus.

---

⁷⁴¹ Kramnick 1999, 196. ”The idle monkish barbarity of rhyme”-

⁷⁴² Percy 1763, (11).

⁷⁴³ Young 1759, 83–86.

⁷⁴⁴ Warton 1774, 22–23, 78.

Keskiajan tapahtumat eivät sinällään olleet merkittäviä 1700-luvulla eläneiden kannalta, ellei niillä ollut edelleen havaittavissa olevia vaikutuksia. Oliko keskiajan loppusointuinen runous jättänyt jälkensä mielikuvitukseen ja siihen tapaan, jolla ihmiset maailmaa hahmottivat? Thomas Warton ajatteli figuratiivisen kielenkäytön olleen keskeistä primitiiviselle mielikuvitukselle. Hän korosti Pohjolan pakanoiden uskoneen erilaisiin henkiolentoihin, joiden kanssa ihmissankarit olivat taistelleet määrittääkseen oman paikkansa maailmassa. Warton uskoi James Macphersonin kokoaman skotlantilaisen Ossianin runouden säilyttäneen tämän maailman 1700-luvulle.⁷⁴⁵ Kuten skandinaavisissa myyteissä ihmisten mahdollisuudet tulivat selvitettyiksi juuri henkiolentojen kanssa käydyissä kiistoissa. Figuratiivinen kieli kehittyi niiden tuloksena määrittellessään suhdetta vaikeasti hahmottuviin korkeampiin voimiin. Wartonin mukaan varhaiset uskonnot olivat olleet anamorfisia, mikä lisäsi hänen mielestään mielikuvituksen käyttöä. Kulttiesineiden lisäksi lähes kaikki muut asiat miekoista eläimiin nimettiin ja otettiin näin osaksi ihmisten maailmaa. Warton näki tämän taipumuksen johtaneen keskiajan romanssien allegoriseen kieleen. Hän ajatteli silti skandinaavisen runouden eronneen merkittävästi romansseista, sillä jälkimmäisissä ei käytetty samalla tavalla taikakeinoja ja -sanoja avuksi kaikissa ongelmissa:

[...] preserve from poison, blunt the weapons of an enemy, procure victory, allay tempest, cure bodily diseases, or call the dead from their tombs.⁷⁴⁶

Kielen ja mielikuvituksen yhteys määritteli Wartonin näkökulman niin Pohjolan kuin Orientin vaikutusta arvioitaessa, mutta vain skandinaaveista kirjoittaessaan hän analysoi, millä tavalla ne kuuluivat yhteen. Wartonin käsitys varhaisesta kielestä auttaa ymmärtämään, miten hän ajatteli mielikuvituksen syntyneen toistosta ja samankaltaisten ilmaisujen peräkkäisestä käytöstä. Hänen mielestään tämä johtui kielen köyhyydestä, eikä hän nähnyt siinä mitään myönteistä. Kuten kaikki primitiiviset kansat, gootit olivat käyttäneet kiertoilmaisuja, mikä oli antanut kielelle erityisen sävyn samalla, kun se oli

---

⁷⁴⁵ Warton 1774, (53). Nootissa Warton otti kantaa skandinaavien ja kelttien samankaltaisuuteen. Lähtökohtana oli skandinaavien tapa haudata vainajansa niin, että haudat muodostivat ympyrän. Tätä hän vertasi Stonehengeen.

⁷⁴⁶ Warton 1774, (56)–(57), (60).

vapautunut tavanomaisista siteistä. Wartonin mielestä tämä oli johtanut keskiaikaisen mielikuvituksen hallitsemattomuuteen.⁷⁴⁷ Näin tapa käyttää kieltä oli vaikuttanut vapaan mielikuvituksen syntyyn.

Warton viittaa useimmin juuri termiin *imagination* viitatessaan keskiaikaisen mielikuvituksen juuriin. Tämä jättää avoimeksi yhden tärkeimmistä kysymyksistä: mitä Warton todellakin tarkoitti mielikuvituksella. Monet 1700-luvun kirjoittajat näkivät erottelun *fancy–imagination* konkretisoituneen mielikuvituksen käytön kohteessa. *Fancy* viittasi kykyyn luoda tyhjästä uusia asioita, *imagination* taas taitoon yhdistellä jo olemassa olevista ilmiöistä asioita, joita ei ollut aikaisemmin olemassa. Toisaalta tämän perinteen tilalle oli nousemassa uusi tapa tulkita jaottelua. Se liitetään useimmin Samuel Taylor Coleridgeen (1772–1834), joka tulkitsi asian toisin päin. Hänen mielestään *imagination* oli uutta luova mielen toiminto, *fancy* ainoastaan ”ajan ja paikan kahleista vapautettu muisti”.⁷⁴⁸ Warton – kuten moni muukaan – ei ollut erityisen tarkka sananvalinnoissaan, mutta jako osoittaa joka tapauksessa sen, miten 1700-luvulla oli mahdollista määritellä mielikuvitus joko uutta luovaksi toiminnaksi tai sitten kognitiiviseksi tapahtumaksi, jossa yhdisteltiin tunnetuista osista uusia asioita.

Mitä Warton tarkoitti kirjoittaessaan niin paljon mielikuvituksesta? Hän löysi keskiaikaisesta kirjallisuudesta arabialaisia ja skandinaavisia vaikutteita, mikä huipentui käsitykseen primitiivisestä mielikuvituksesta.⁷⁴⁹ *Historyn* aloittanut tutkielma ”Of the origin of romantic fiction in Europe” väittää sen olleen goottien ja pohjoisen ajattelun perintö keskiaikaiselle kulttuurille. Warton pyrki selittämään selittämättöminä pidettyjä keskiaikaisia tekstejä juuri mielikuvituksella. Toisaalta Wartonin halukkuus pohtia myös orientaalisen mielikuvituksen merkitystä erotti hänet esimerkiksi Thomas Percystä. Mielestäni Wartonin kirjoitukset varhaisesta mielikuvituksesta osoittavat hänen horjuneen jaottelun kummankin määritelmän välillä: hän näyttää ajatelleen orien-

---

⁷⁴⁷ Warton 1774, (30).

⁷⁴⁸ Wasserman 1949, 23–25.

⁷⁴⁹ Wartonin näkökulma vertautuu John Seldenin *De diis Syriis Syntagmata* (1664), joka analysoi kilpailevia Levantin kultteja juutalaiseen monoteismiin. Selden kyseenalaisti renessanssihistorioitsijoiden tavan huomata vain Kreikka ja Rooma. Selden piti Välimeren kulttuureja kokonaisuutena, jossa klassinen perinne oli kohdannut muut alueen traditiot. Ks. Selden 1617, Ganim 2005, 70–71.

taalisen ja skandinaavisen mielikuvituksen rakentuneen olemassa olevan kulttuurin varaan, mutta siinä olleen sittenkin piirteitä uuttaluovasta kyvystä, jota Warton kutsuu esimerkiksi villiyydeksi. Mielikuvituksen määrittely ja sen varhainen perintö olivat oleellisia myös pohdittaessa sen merkitystä toisen vuosituhannen kirjallisuudessa.

Orientti ja Skandinavia katolisessa Euroopassa

Katolinen tunne ja järki

Toisella vuosituhannella Orientista ja Pohjoisesta tullut mielikuviutus kohtasi kolmannen silloiselle oppineelle arveluttavan kulttuurin, katolisuuden. Thomas Warton pohti orientaalista ja skandinaavista vaikutusta ennen kaikkea romanssien ja mielikuvituksen merkitystä esittelevässä ensimmäisessä johdantotutkielmassaan. Lopputulos oli tavaltaan itsestään selvä, sillä varhaiset vaikutteet olivat tulleet Brittein saarten ulkopuolelta. Tätä tuskin saattoi kukaan kieltää: saaret oli myös asutettu ja vallattu aina uudestaan roomalaisten, ranskalaisten ja skandinaavien sotaretkien ja muuttoliikkeiden myötä. Se, että Warton ajatteli englantilaisen kirjallisuuden saaneen vaikutteita sekä maahanmuuttajilta että orientaalista kulttuurista, ei ollut poikkeuksellista. Kuten olen osoittanut, monet 1700-luvun puolivälin oppineet ajattelun primitiivisen kirjallisuuden ja ajattelun jälkien vaikuttaneen edelleen. Wartonin ajattelun omaperäisin osa koski ehkä niiden vaikutusta katolisuudessa, jota myös saatettiin pitää ulkopuolisena ilmiönä aikakauden protestanttisesta näkökulmasta. Se lisäsi puolestaan keskiajan vierautta. Wartonia kiinnosti katolisen uskon suhde järkeen ja mielikuvitukseen ja toisaalta vieraiden vaikutteiden esiintyminen jo valmiiksi hänen vieraana pitämässään uskonnossa.⁷⁵⁰

---

⁷⁵⁰ Olen luvussa II käsitellyt mielikuvituksen merkitystä keskiajan tulkinnassa ja luvussa III katolista oppineisuutta antiikin kulttuurin välittäjänä ja uuden vernakulaarisen kulttuurin synnyttäjänä. Mielestäni Wartonin ajattelulle tekee oikeutta ja sen tulkitsemista helpottaa, että keskiajan omaa mielikuvitusta ja sen vaikutteita käsitellään selvästi erikseen.

Siirryttäessä primitiivisestä anglosaksisesta maailmasta toiselle vuosituhannelle Warton ajatteli myös mielikuvituksen muuttuneen allegorioiden ja skolastiikan vaikutuksesta. Sekä *Observations*- että *History* -teoksissa Warton väitti tämän tapahtuneen 1200–1300-luvulla. Vaikka Warton kirjoittajana vältti korostuksia, hän palasi usein tämän muutoksen merkittävyyteen. Hänen mielestään kyseessä oli puhtaan mielikuvituksen häviäminen, kun tilalle tuli teoreettinen allegorioiden käyttö. *Fancy–imagination*-jaotelussa kysymys oli jo olemassa olevista asioista uusia yhdistelmiä tuottavan mielikuvituksen ylivallasta ja eräänlaista vulgarisoitumista. Samalla mielikuvitusta hyödyntävän runouden tilalle keskeiseksi maailman hahmottamisen keinoksi kehittyi oppinut ajattelu, kuten Warton korosti jo johdantotutkielmissa. Kokonaan toinen kysymys oli, syntyikö tässä muutoksessa moderni maailma, vai oliko kyseessä vain harhapolku, jolta myöhemmin löydettiin takaisin.

Sekä oppineet että runoilijat olivat huomanneet jo ennen Wartonia uskonnon merkityksen mielikuvitukselle. Englannissa keskustelu laukaisivat Robert Lowthin hepreankielistä kirjallisuutta koskevat tutkimukset. Lowthin mukaan Vanhaa testamenttia saattoi lukea 1600–1700-luvun taitteen kirjallisuuskäsitysten avulla. Lowth toivoi tulkinnan muuttuvan tieteellisesti havainnoivaksi, mutta käytännössä häntä kiinnosti kirjallisuuden vaikutus kuulijoihin tai lukijoihin – hän kutsui tätä termillä *affections*. Lowth ei pystynyt tekemään tarkkaa eroa kirjallisuuden ja uskonnon tuottamien tuntemusten välillä. Tämä saattoi johtua osittain aiheestakin, mutta käsitys alkoi vaikuttaa myös yleisemmin. Lowth toisti käsityksen siitä, miten runous oli alun perin ollut uskonnollista korostaessaan profetoivien tekstien hallinneen heprealaista kirjallisuutta. Hän tuli siihen johtopäätökseen, että kirjallisuuden tärkein tehtävä oli moraalin opettaminen. Se oli ainoa tiede (*science*), johon kirjallisuus pystyi. Lowthin monitahoinen tulkinta päätyi siis korostamaan tieteen ja mielikuvituksen selkeää erottamista toisistaan. Runous ei tasapainoillut näiden kahden ajattelumuodon välillä vaan kuului selvästi mielikuvituksen piiriin. Uskonnollinen runous nousi tosin astetta yleisemmälle tasolle, koska se pystyi opettamaan myös moraalialueita eikä ollut pelkkää viihdykettä tunteiden herättämiseksi.⁷⁵¹

---

⁷⁵¹ Ks. esim. Norton 2000, 219–223; Lowth 1787, ii, 179–180.

Lowthin vanhatestamentillisen runouden tulkinta sijoittui niin kaukaiseen aikaan, että se ei herättänyt suurempaa vastustusta. Kun uskonnollisen runouden analyysissä siirryttiin kristilliseen maailmaan, ongelmat kasvoivat. Erityisesti vaikeuksia tuotti katolinen ajattelu. Mikä tahansa positiivinen maininta voitiin tulkita poliittiseksi kannanotoksi aikana, jolloin katolisuuteen myönteisesti suhtautuvien ja Stuartien valtaanpaluuta tukevien jakobiittien vallankaappausta pelättiin. Näin esimerkiksi David Hume ohitti uskonnon lähes kokonaan Englannin historiassaan ja Edward Gibbon piti uskonnollista entusiasmia erillisenä ilmiönä, jolla ei ollut vaikutusta runouteen tai muuhun taiteeseen.⁷⁵² Myös Gilbert Stuart yritti pitää uskonnon ja mielikuvituksen erillään väittäessään keskiajalla lähinnä naisten käyttäneen mielikuvitusta.⁷⁵³ Uskonnosta vaikutteita saava tai uskonnollinen mielikuviutus nähtiin mahdottomaksi. Osittain tähän oli syynä 1700-luvun historiantutkimukselle tyypillinen pyrkimys tarkastella menneisyyttä maallisesta näkökulmasta. Toinen syy oli todennäköisesti nimenomaan katolisuutta kohtaan tunnettu epäluulo.

Thomas Warton ei pitänyt uskontoa (tai katolisuutta) ja mielikuvitusta pysyvästi erillisinä kuten kollegansa, sillä hänen mukaansa keskiajalla oli nähtävissä todellisen mielikuvituksen sarastus (glimmering).⁷⁵⁴ Wartonin mielestä sarastus näkyi tosin parhaiten ei-uskonnollisissa romansseissa. Hän ei etsinytkään uskonnollisen mielikuvituksen merkitystä kaikkein uskonnollisimpina pidetyistä teksteistä vaan sellaisista, joissa uskonnollinen ja maallinen mielikuviutus yhdistyivät. John Lydgate oli Wartonin mielestä tällainen hahmo. Hänen tapauksensa valottaa uskonnollisen mielikuvituksen ongelmia laajemminkin, sillä Wartonin mielestä Lydgate eli aikana, jolloin mielikuviutus ei vielä antanut todenmukaista kuvaa asioista (just estimate of things). Warton toteaa Lydgaten runoelman *Siege of Thebes* (1421–1422) olevan häiritsevän uskonnollinen, mutta hänen mielestään se ei toteuta Lydgaten omia aikomuksia. Runoelman sisältö ja

---

⁷⁵² Ks. esim. Gibbon 1789, i, 535 ff. Kuuluisassa *Roman valtakunnan rappion ja tuhon XV kappaleessa* Gibbon pohti kristinuskon alkuperää. Hän huomauttaa taiteiden ja oppineisuuden merkityksestä, mutta hän ei silti korosta uskonnon esteettistä merkitystä.

⁷⁵³ Stuart 1778, 61.

⁷⁵⁴ Warton 1774, 28–29. Sitä vastoin kieli kehittyi seuraavalla vuosisadalla, kun se pääsi irti ”hämäristä barbaarisuuksista”.

tyyli kertovat sen olleen tarkoitettu pyhiinvaeltajille, jotka Lydgaten munkkina täytyi ottaa huomioon.⁷⁵⁵

Warton selitti keskiajan tekstien uskonnollisuutta yleisön vaatimuksilla: hän siis syyttää lukijoita eikä tekijöitä. *The Siege of Thebes* -runoelman kohdalla voi lisäksi havaita Wartonin poikkeuksellisen suuren vastenmielisyyden tekstiä kohtaan, esimerkiksi John Berkenhout arvioi sen myönteisemmin. Berkenhout ei keskity Lydgaten uskonnollisuuteen vaan toteaa tämän kielenkäytön lyövän Chaucerin laudalta:

[...] language is less obsolete, and his versification much more harmonious, than the language and versification of Chaucer.⁷⁵⁶

Warton ja Berkenhout etsivät Lydgaten kirjoituksista eri asioita. Berkenhout ei halua pohtia uskonnon merkitystä, Warton huomioi uskonnon tärkeyden, mutta vaivautui samalla sen vaikutuksista.

Wartonin tapa selittää uskonnollisuus väkijoukkojen vaatimuksilla auttaa ymmärtämään laajemminkin hänen tapaansa hahmottaa uskonnon merkitystä. Hän pahoitteli keskiaikaisten oppineiden ja kansan jyrkkää eroa, kun taide ja filosofia eivät voineet vaikuttaa tavallisten ihmisten elämään. Warton ajattelee oppineiden ja rahvaan välissä olevan jyrkän kuilun vaikuttaneen niin uskonnon kuin filosofian rappeutumiseen, koska oppinut abstrakti ajattelu ei voinut tunkeutua muualle yhteiskuntaan. Keskiajan yhteiskunta olisi tarvinnut laajemmalle ulottuvia sivilisoimispyrkimyksiä:

Nor is it science alone, even if founded on truth, that will polish nations. For this purpose, the powers of imagination must be awakened and exerted, to teach elegant feelings, and to heighten our natural sensibilities.⁷⁵⁷

Taiteiden ja filosofian suhde jäi marginaaliseksi, koska eliitin ja tavallisten ihmisten välille ei pystytty luomaan todellista yhteyttä. Vaikkei Warton tulkitse tapahtumaa tässä yhteydessä, katolisen kirkon kyvyttömyys toimia välittäjänä näyttää yhdeltä keskeiseltä syytä tähän kauaskantoiseen epäonnistumiseen.

---

⁷⁵⁵ Warton 1778, 80.

⁷⁵⁶ Berkenhout 1777, 317.

⁷⁵⁷ Warton 1774, 339–340.

Wartonin kirjoitukset mahdollistavat myönteisemmänkin tulkinnan mielikuvituksen ja uskonnon suhteesta, koska mielikuvitus hänen mielestään ohjasi ihmisiä kohti siviilisoituneempaa elämää. Wartonin mielestä sen käyttö oli merkki elää enemmän luonnollisen aistimusten (*natural sensibilities*) mukaan aikana, jolloin sekä hienostuneisuudesta että järjestä oli puutetta. Näytti jopa siltä, että keskiaikaiset ihmiset pystyivät hahmotamaan maailmaa vain mielikuvituksen avulla. Warton toteaakin hyvin yllättäen, monien epäilyjen jälkeen, mielikuvituksen ja tunteiden olevan kaikkein tärkeintä:

[...] it is not the head only that must be informed, but the heart must be moved.⁷⁵⁸

Warton näki keskiaikaisen mielikuvituksen ainoana mahdollisuutena ymmärtää maailmaa, joka muuten tarjosi niin vähän keinoja siihen.

Keskiaikainen mielikuvitus oli siis ollut tärkeää omana aikanaan, mutta Warton ajatteli sen kiinnostavan jopa moderneja lukijoita, joille sen syntyä oli muuten outo.⁷⁵⁹ Tämä viittaus on osoitus 1700-luvulla esiintyvälle ajatukselle menneisyyden uudelleenkokemisesta, joka sitten siirtyi romantiikan historiallisen ajattelun ydinkäsitteeksi. Myöhemmin sitä on analysoinut R. G. Collingwood, joka korosti ennen kaikkea menneisyyden ajatusten uudelleenajattelua (*re-enactment*) ainoana keinona tehdä historiallista tutkimusta. Ajattelemalla menneisyyden ajatukset uudestaan askel askeleelta tutkija varmistuu siitä, että saa oikeaa tietoa tulkinnoilleen.⁷⁶⁰ Warton painottaa sen sijaan tunnetta (*feel*) ja keksimis- ja yhdistämiskykyä (*invention*).

Tunteet painoutuivat 1700-luvulla muidenkin kirjoittajien kuin Wartonin mielestä. Menneen ymmärtäminen sen avulla ei ollut historioitsijoiden tai antikvaarien mieleen, mutta muualla kirjallisuudessa sen merkitys kasvoi. Horace Walpolen varhainen kauhuromaani *The Castle of Otranto* (1765) teeskentelee olevansa keskiaikainen käsikirjoitus, jonka merkilliset tapahtumat sijoittuvat linnamaiseen ympäristöön. Tarina kertoo prinsessasta, jota ajavat takaa niin ihmiset kuin aaveet ja sen tarkoituksena on herättää pelkoa ja kauhua. Walpolen mielestä suurin pelko sisältää arvokasta tietoa, sillä se auttaa ihmisiä ymmärtämään oman paikkansa:

---

⁷⁵⁸ Warton 1774, 339.

⁷⁵⁹ Warton 1774, 105. "the gloom of the cloister, operating on the extravagancies of oriental invention".

⁷⁶⁰ Collingwoodista esim. Breisach 1983, 334.

Theodore's grief was too fresh to admit the thought of another love; and it was not until after frequent discourses with Isabella of his dear Matilda, that he was persuaded he could know no happiness but in a society of one, with whom he could for ever indulge the melancholy that had taken possession of his soul.⁷⁶¹

Walpolen mielestä mielikuviutus ja taikausko hallitsivat keskiajan ihmisiä, hän jätti avoimeksi kysymyksen siitä, oliko niistä päästy myöhemmin eroon.

Thomas Wartonin tulkinta ei ollut yhtä ehdoton, mutta silti yhteys Walpoleen on olemassa. Kumpikin korosti uskonnon merkitystä, vaikka Walpole käyttäekin siitä termiä taikausko. Wartonin mielestä todellinen taikausko taas oli löydettävissä eikristillisestä pakanakulttuurista:

[...] true religion would have checked impetuosity of their passions, suppressed their wild exertions of fancy, and banished that striking train of imagery.⁷⁶²

Joka tapauksessa Walpolen taikausko ja se, mitä Warton kutsuu termillä "striking train of imaginary" olivat asia, joka selkeästi erotti keskiaikaisen ja nykyisen mielikuviutuksen.

Wartonin tapa kirjoittaa uskonnollisesta mielikuviutuksesta ei käytännössä eroa siitä, mitä hän toteaa Orientin tai Skandinavian vaikutuksesta. Kaikkien kohdalla kyse on nykyyhetken kannalta vieraalta vaikuttavasta ilmiöstä, joka silti selittää joltakin osin paitsi nykykirjallisuutta myös Wartonin ajan Englantia. Sen vastapainona oli toinen vaikeuksia tuottava keskiaikainen ilmiö, liiallinen järki. Vaikka Wartonin oma metodi perustui perinpohjaiseen kirjallisten vaikutusyhteyksien etsimiseen, hän päätyi syyttämään keskiajan kirjailijoita juuri tästä ominaisuudesta. Warton piti monia heistä liian älyllisinä ja paperinmakuisina. Chaucerin, Froissartin ja kukkaisensojen symboliikan rinnalle Warton piirsikin kuvan toisesta suuntauksesta, joka tiukassa intellektuaalisuudessaan lähes tuhosi kirjallisuuden. Warton kutsui näitä ilmiöitä yleisnimellä *science*, mutta hän ei viitannut luonnontieteisiin. Wartonin tiede oli metafyyssinen käsite: länsimaille oleellinen ajattelutapa, jonka kasvu oli väistämätöntä, mutta joka meni

---

⁷⁶¹ Walpole 1765, 200.

⁷⁶² Warton 1774, (41).

myös liiallisuuksiin. Kyse oli prosessista jonka aikana ihminen etääntyi yhä kauemmas alkukantaisesta mielikuvituksesta.

Termillä *science* oli lukuisia erilaisia merkityksiä 1700-luvulla. Latinan *scientia* viittasi tietämiseen tai taidon hallitsemiseen, mutta sen käyttö vaihteli suuresti. Renessanssin poetiikassa *scientia* yhdistettiin toiseen monimerkityksiseen käsitteeseen, joka oli *ars*.⁷⁶³ Tutkielmat korostivat näiden kahden käsitteen välistä tasapainoa. Ne varoittivat, että innostuessaan liaksi taiteilija menetti kyvyn kuvata maailmaa mimeettisesti. Tämä varoitus oli kirjattu Aristoteleen *Runousoppiin*, jossa asetettiin vastakkain Homeroksen runous ja filosofi-fysiologi Empedokleen kirjoitukset. Aristoteleen mielestä Empedokles oli vain naturalisti, joka kuvasi asiat yksitasoina, kun taas Homeros oli suuri runoilija, *sui generis*. Aristoteleen mielestä mimeettisessä esittämisessä ei ollut kyse vain todellisuuden suorasta kuvauksesta, sillä taiteilijan täytyi näyttää luonnon ikuisia totuuksia.⁷⁶⁴ Liian ”tieteellinen”, todellisuutta orjallisesti jäljentävä, kuvaus tuhoaisi mahdollisuuden oikeaan mimesikseen. Toisaalta liallinen mielikuvituksen käyttö esti runoilijaa hahmottamasta maailmaa ympärillään. Taiteen ja tieteen edustajat tarvitsivat siksi toisiaan, jotta kaikki vaatimukset täytyisivät.

Kirjallisuusteorian klassikko Sir Philip Sidney'n *The Defence of Poesie* (1595) palasi Homeroksen ja Empedokleen väliseen erotteluun. Sidney mielestä säemuoto ei ollut itsestään selvä runouden tunnus. Todellinen runoilija saattoi kirjoittaa proosaakin, mutta hänen piti välttää kirjoittamasta pääosin tietoon pohjautuvia tekstejä. Runoilijoille läheisempiä olivat imitaatio eli kyky oppia parhaista teoksista ja inventio eli aiheiden löytämisen kyky.⁷⁶⁵ Sidney'n kuuluisa runouden määrittely modernisoi klassista poetiikkaa, joka ei ollut erityisen kiinnostunut mielikuvituksesta. Sidney'n tapa korostaa *sciencea* runouden vastakohtana nykyaikaisti keskustelun, mutta todennäköisesti se muutti myös sitä tapaa, jolla todellista runoutta alettiin määritellä. Luonnontieteiden asema vankistui Francis Baconin ja Isaac Newtonin kirjoitusten ja tutkimusten ansiosta

---

⁷⁶³ Ks. esim. Kristeller 1951a, 519–520.

⁷⁶⁴ Aristoteles, *Runousoppi*, 1461a 24. Hallyn 1999, 445. Aristoteelisesta jäljittelyn teoriasta Petersen 2000, 37–52.

⁷⁶⁵ Hallyn 1999, 445.

1600-luvulla. Tällöin, kuten Steven Shapin on osoittanut, empirismin periaatteet levisivät muualle kulttuuriin. Yksittäisen kokemuksen merkitystä alettiin korostaa antiikin tekstien seuraamisen sijasta.⁷⁶⁶ Tämä ei ollut välttämättä huono ratkaisu mielikuvituksen korostamisen kannalta, sillä se siirsi huomiota sidotusta, tradition määrittämästä tulkinnasta kohti yksilöllisempää omien kokemusten tutkiskelua.

1700-luvun runousopit eivät kuitenkaan pitäneet luonnontieteiden haastetta tai empirian tarjoamaa mahdollisuutta itsestäänselvytenä. Estetiikka ja tapa puhua taiteista ei seurannut empiirisyyden vaatimusta kuten monet muut tiedon alueet. Kaikkien mielestä luonnontieteiden nousu ei ollut uuden ajan paras ilmiö. Esimerkiksi Joseph Warton kritisoi luonnontieteellistä tutkimusta tukevaa *Royal Society*ä nerouden hylkäämisestä, sillä se oli muuttanut ajatukset ulkoisen mittaamiseksi.⁷⁶⁷ Richard Hurd taas käytti käsitettä ”poeettinen totuus” arvioidessaan tieteen ja mielikuvituksen suhdetta. Hän siteerasi filosofi Thomas Hobbesia (1588–1679), jonka mukaan mielikuvitus oli mahdollisuuksien hahmottamista ja tavanomaisuuden siteiden tavoittamattomissa. Hurd ajatteli luonnontieteen haastaneen nämä määrittelyt.⁷⁶⁸ Sekä Joseph Warton että Hurd olisivat ilmeisesti allekirjoittaneet Sidneyn ajatuksen siitä, että runoudella (taiteella) oli omat lakinsa, jotka eivät olleet suoraan verrannollisia oppineisuuden tai tieteen tapaan toimia. Mistä tässä oli kyse? Oppineet olivat ilmeisen halukkaita pitämään kiinni jo Aristoteleen määrittelemästä tavasta nähdä runous mahdollisten maailmojen kuvaajana, kun taas tie ja historia kuvasivat vain sitä, mikä oli tai mitä oli tapahtunut. Nyt luonnontieteiden nousun myötä he pitivät kiinni samasta erottelusta. Tätä osoittaa se, että Warton kutsuu tieteeksi kaikkea oppineisuutta. Hän laski tieteeseen niin 700-luvun historioitsijan Bedan kuin kouluttajan ja rektorin Alcuinin. Toisaalta myös runous oli Wartonin mielestä ollut eräänlainen antiikin tie. Hän totesi kristillisen runouden lakanneen olemasta ”erillinen tie” (separate science), jota se oli ollut bardien aikana.⁷⁶⁹ Oliko kristillinen oppineisuus siis tuhonnut runouden?

---

⁷⁶⁶ Shapin 1998, 75ff. Ks. myös Porter 2000, 135ff.

⁷⁶⁷ J. Warton 1764, 126. ”which turned the thoughts of men of genius to physical enquiries.”

⁷⁶⁸ Hurd 1762, 92.

⁷⁶⁹ Warton 1774, (103).

Termin *science* käyttö voi korostaa runouden ja luonnontieteiden vastakkainasettelua, jota ei tosin pidetty mahdottomana ylittää. Thomas Warton löysi keskiajalta esimerkkejä siitä, miten luonnontieteet olivat vaikuttaneet runouteen. Hän katsoi metallurgian kehittymisen näkyvän Spenserin tavassa kuvata Arthurin romansseissa esiintynyttä tietäjä Merliniä, metallien käytön pitkälle jalostanutta hahmoa. Warton myös ajatteli suurten peilien keksimisen vaikuttaneen peilimetaforien käyttöön runoudessa.⁷⁷⁰ Warton ei vastaa suoraan siihen, oliko luonnontieteellä syvällisempää vaikutusta kirjallisuuteen, mutta hän totesi alkemisti-runoilijoilla John Nortonilla (n. 1433–1513) ja Sir George Ripleyllä (1400-luku) olleen tämän tutkimiseen hyvä mahdollisuus, koska he olivat pyrkineet käyttämään salatiedettä niin runojen kirjoittamisessa kuin kullan valmistamisessa. Koska kumpikin oli riippumaton todellisesta luonnosta, niissä oli kyse puhtaasta mielikuvituksen käytöstä.⁷⁷¹ Luonnontiede vertautuu Wartonin käsittelyssä miltei alkemiaan, joten sitä hän ei termillä *science* todennäköisesti tarkoita.

Kirjoittaessaan arvostelevasti tieteestä Warton ei viitannut luonnontieteisiin, vaan todennäköisesti hänen kohteenaan oli katolinen skolastiikka, eli 1100-luvulta alkaen kehittynyt yliopistofilosofian muoto, jossa pohdittiin todellisuuden ja Jumalan sanan suhdetta. Se painotti rationaalisuutta, metodeja ja myös kykyä ajatella abstraktisti, minkä tähden se tuntui korostavan keskiajan oppineen runouden huonoimpia ominaisuuksia. Robert Henryn mielestä skolastinen teologia oli johtanut absurdien asioiden tutkimiseen:

[...] vain attempts to prove and explain the many absurd opinions which then prevailed in the church, by the subtillies of Aristotelian logic.⁷⁷²

William Warburton ymmärsi skolastiikan hieman eri tavalla, sillä hän piti sitä rationaalisen ja loogisen synonyyminä.⁷⁷³ Hänen ajattelunsa heijasteli monien mannermaisten (ja katolilaisten) oppineiden tapaa pitää skolastiikkaa yhtenä

---

⁷⁷⁰ Warton 1774, 287–293. Warton mainitsee Roger Baconin termin ”Mirror of miracle”, joka todennäköisesti viittaa keskiaikaiseen käsikirjoitukseen nimeltä *Speculum alchemiae*.

⁷⁷¹ Warton, 1778, 135–138. Jälleen kerran Warton siteeraa lähdekirjallisuuttaan varsin suoraan, sillä kumpikin mainittu kirjoittaja oli jättänyt jälkeensä alkemian asemaa ja merkitystä tutkivia kirjoja. Norton kirjoitti runon *Ordinall of Alchemy* (1477), Ripleyyn tunnetuin runoelma taas oli *The Compound of Alchymy; or, the Twelve Gates leading to the Discovery of the Philosopher's Stone* (kirj. 1477), joka sisälsi myöhemmin usein analysoidun runon ”Vision”.

⁷⁷² Henry 1771–1793, iii, 430. Henry mainitsee erityisesti transsubstantiaation esimerkkinä skolastiikasta.

⁷⁷³ Warburton 1742–1758, ii, 654, ks. myös ss. 631–632.

aatehistorian tärkeimpänä ilmiönä. Pietro Giannone piti sitä edistyksen merkinä tapahtumasarjassa, jossa patristinen maailma alkoi vähä vähältä tehdä tilaa humanismille.⁷⁷⁴ Skolastiikka ei ollut Giannonelle yhden ilmiön like vaan se piti sisällään useita erilaisia metodeja ja lähestymistapoja, jotka ennakoivat modernia maailmaa.

Thomas Warton ei pitänyt skolastiikkaa käyttökelpoisena järjenkäytön työkaluna vaan antiikin klassisen kulttuurin vastavoimana. Warton kuitenkin tekee mielenkiintoisen jaottelun, sillä hän ei syytä skolastiikan jäykistävästä ajattelusta katolista kirkkoa. Sen sijaan Warton löysi skolastiikan alkuperän Orientista, arabialaisesta oppineisuudesta. Väite oli periaatteessa looginen, koska Warton oli korostanut muissakin yhteyksissä islamilaisten oppineiden suurta vaikutusta keskiajan Euroopassa. Wartonin mielestä skolastiikan olivat ottaneet lännessä käyttöön Petrus Lombardialainen (n. 1100–1160) ja Petrus Abelard (1079–1142):

[...] men whose consummate abilities were rather qualified to reform the Church, and to restore the useful science than to corrupt both, by confounding the common sense of mankind with frivolous speculation.⁷⁷⁵

Abelard ja Petrus Lombardialainen olivat epäonnistuneet sekä oppineina että kristittyinä. Siksi oli ikävää, että heidän ajattelunsa vaikutus levisi nopeasti Englantiin Ranskassa opiskelleiden välityksellä. Pian ensimmäiset paikalliset skolastikot kuten Anselm Canterburylainen ja Lanfranc rohkaisivat opiskelijoita omaksumaan skolastisia metodeja.⁷⁷⁶

Wartonin kielteinen suhtautuminen skolastiikkaan selittyy paljon Englannissa vallitsevan protestanttisuuden ja empirismin perinteellä. Käsite oli reformoiduissa maissa ollut alusta alkaen ongelmallinen; se oli jo kehitetty negatiiviseksi määreeksi Erasmus Rotterdamilaisen ja Martti Lutherin kirjoituksissa. Skolastiikka sopi hyvin myös Wartonin tapaan erotella tiede ja mielikuvitus toisistaan; se edusti keskiajan negatiivista tiedettä. Tästä huolimatta Wartonin kirjoituksissa ei ole havaittavissa samanlaista pilkallisuutta kuin monissa aikalaisten teksteissä. Hän oli kiinnostuneempi käsittelemään tieteen ja mielikuvituksen eroa kuin luomaan täysin negatiivista käsitystä keskiajasta.

---

⁷⁷⁴ Pocock 2000, 53–54.

⁷⁷⁵ Warton 1774, (149).

⁷⁷⁶ Ibid.

Warton näki tieteen ja mielikuvituksen kahtiajaon hallinneen keskiajan kirjallisuutta:

Nor is it science alone, even if founded on truth, that will polish nations. For this purpose, the powers of imagination must be awakened and exerted to teach elegant feelings, and to heighten our natural sensibilities. It is not the head only that must be informed but the heart must also be moved.⁷⁷⁷

Warton ajatteli mielikuvituksen olevan sosiaalinen voima, jonka tehtävänä oli opettaa yhteisöelämän kannalta olennaisia taitoja, kuten elegantteja tunteita ja herkkyyttä. *Fancy–imagination*-jako ei selitä täysin Wartonin käsitystä mielikuvituksesta, sillä hän ymmärsi sen myös lopputuloksen kannalta: osana herkkyyttä joka teki yhteisössä elämisen mielekkääksi. Näin mielikuvituksen tehtävä kasvoi kirjallisuuden merkitystä suuremmaksi. Warton itse ei ollut mitenkään syytön tähän kahtiajakoon, sillä jo hänen johdattelunsa kirjallisuushistoriaan oli korostanut oppineisuuden ja mielikuvituksen jakautumista. Vieras mielikuviutus ei koskaan täysin yhdisty Englantiin ja Länsi-Eurooppaan kohonneeseen oppineiden maailmaan.

Warton ei ollut ainoa, joka jakoi mielikuvituksen (kirjallisuuden) ja tieteen erilleen tilanteessa, jossa kirjallisuuden perinne ja voittoisat luonnontieteet kohtasivat. Jotkut yllättävätkin kirjoittajat hyväksyivät tällaisen kahtiajaon. Myös Adam Ferguson jakoi runouden järjen ja mielikuvituksen kaltaisiin yksikköihin. Vertaillaessaan Homeroksen runoutta Vergiliukseen Ferguson luokitteli runouden sellaiseksi, jota yllytti *inspiration* ja sellaiseksi, jota hallitsi *invitation*. Homeroksen kaltaiset inspiraation hallitsemat kirjoittajat ovat ylliluonnollisen aistin vallassa, kun taas Vergilius ja muut ”invitaatioon” taipuvat kirjoittajat, Ferguson tarkoittaa tällä todennäköisesti lukijoiden houkuttelun retoriikkaa, toimivat harkiten. Ensimmäinen viittasi mielikuvituksen vapaaseen käyttöön, toinen järkeilyyn; Ferguson kuvailee niitä ylliluonnolliseksi aistiksi ja ajatteluksi.⁷⁷⁸

Tarve tehdä kahtiajakoja oli selvästi tärkeää mielikuvituksen ja kirjallisuuden ominaisuuksia pohdittaessa, sillä se esiintyi myös Joseph Wartonin tavassa arvioida menneisyyden kirjailijoita. Hän piti ylevää ja pateettista kaiken hyvän runouden perusominaisuuksina. Tosin vain kolme runoilijaa oli pystynyt saavuttamaan kummankin

---

⁷⁷⁷ Warton 1774, 339–340.

⁷⁷⁸ Ferguson 1996 (1767), 166.

kohdalla korkeimman tason. He olivat Spenser, Shakespeare ja Milton. Sitten oli hieman tavanomaisempia neroja kuten John Dryden ja Matthew Prior (1664–1721). Kolmanneksi oli älykkäitä kirjailijoita (*men of wit*) kuten Jonathan Swift ja John Donne, jotka olivat kykenemättömiä kirjoittamaan mielikuvituksellista runoutta. Neljäs kategoria kuului värssyilijöille (*mere versifiers*).⁷⁷⁹ Älyniekat kuuluivat siis kolmanteen luokkaan, mutta heidän teoksistaan oli vaikea löytää hybridiyttä tai vieraita vaikutteita. Syy tähän oli ilmeinen: Geoffrey Chaucer oli ainoa keskiaikainen kirjailija, joka pääsi tähän luokitteluun. Käytännössä Joseph Warton ajatteli vasta Elisabetin ajan kirjallisuuden olevan arvioitavissa modernein standardein, eikä hän puuttunut sitä edeltäviin vaikutteisiin.

Kirjailijoiden listaaminen ei kerro suoraan kuin 1700-luvun kaanonista, mutta se viittaa omalla tavallaan kysymykseen mielikuvituksen merkityksistä. Vain muutama tekijä oli pystynyt käyttämään mielikuvitusta korkeimmalla mahdollisella tasolla todennäköisesti siten, että mielikuvitus luo todellakin jotain uutta. Joseph Wartonin mielipide on suoraisempi kuin hänen veljensä ja samalla se osoittaa, kuinka Thomas Warton ajatteli sekä uutta luovalla että asioita yhdistelevällä toiminnalla olevan merkitystä. Hän jäljitti mielikuvituksen historiaa, mutta ei päässyt kovin pitkälle.

Allegorinen ajattelu ja modernin mielikuvituksen synty?

Thomas Warton ajatteli uuden tavan käyttää mielikuvitusta syntyneen 1300-luvulla, jolloin mielikuvituksen ja järjen samoin kuin ulkoisten vaikutteiden merkitys punnittiin uudelleen. Tulkinta keskittyi allegorioihin, mikä puolestaan asetti Wartonin käsitykset mielikuvituksesta uuteen yhteyteen. Mielikuvituksen käytön kaksi eri linjaa uudistuivat, mikä alkoi muistuttaa yhä enemmän 1700-luvun moderneja kognitioita. Uudistuksen keskuksena oli jälleen kerran Ranska, sillä Warton ajatteli muodollisten allegorioiden taltuttaneen mielikuvituksen ensiksi juuri siellä 1300-luvun alussa. Tällöin primitiivinen bardien runous menetti lopullisesti merkityksensä. Warton käytti muutoksesta

---

⁷⁷⁹ J. Warton 1764, viii.

esimerkkinä Jean Froissartin ja osittain myös ranskalaisia vaikutteita saaneen Chaucerin runoutta. Wartonin analyysi perustuu paljolti Etienne Pasquierin (1529–1615) *Les recherches de la France* -teokseen, minkä Warton myös avoimesti kertoo. Wartonin laaja-alainen kirjoitetun kulttuurin historia kohtasi näin huomattavasti rajoittuneemman ja ranskalaispatrioottisen näkökulman, jota Pasquier'n laajat Ranskan valtiota, maantiedettä ja historiaa käsittelevät tutkimukset edustivat. Pasquier oli erityisesti korostanut ranskan kielellä kirjoitetun runouden merkitystä läpimurrossa.⁷⁸⁰ Warton otti ilmeisesti Pasquier'n analyysin hyvin vakavasti, kun hän esitti juuri tässä vaiheessa proosan ja vernakulaarisen runouden alkaneen ennakoida nykyaikaista kirjallisuutta. Hänen mielestään muutos näkyi ensin kansankielisessä runoudessa kuten *chants royaux* -balladeissa, tavallisissa balladeissa, rondeau-runoissa ja pastoraaleissa.⁷⁸¹

Mielikuvitus ei kuitenkaan poistunut täydellisesti, sillä uusi runous asetti kirjallisuuden luoajat ja sen vastaanottajat myös uusiin asemiin. Runous poistui hoveista ja siirtyi tavallisten ihmisten pariin. Wartonin tapa tarkastella ilmiötä perustui jälleen kerran antiikille, sillä hän huomautti runouden palanneen tässä vaiheessa kreikkalaisen teatterin tilanteeseen. Samankaltaisuuksia löytyy esimerkiksi tavassa käsitellä allegorioita. Niitä oli hyödynnetty laajasti jo antiikissa, mutta Warton tekee tietoisin valinnan korostaessaan varhaisten kreikkalaisten runoilijoiden osuutta. Näin hän irtautui muodissa olleesta antiikin Roomaan sitoutuneesta allegoriakäsityksestä:

[...] the early poets of Greece and Rome were fond of these creations, Homer has given us STRIFE, CONTENTION, FEAR, TERROR, TUMULT, DESIRE, PERSUASION, and BENEVOLENCE, In Hesiod, DARKNESS, and many others, if the shield of Hercules be of his hand.⁷⁸²

Kysymys uusklassismin määritelmistä liittyy Wartonin pohdintoihin. Austin Day onkin todennut 1700-luvun Englannissa olleen lopulta kaksi uusklassismin suuntausta. Ensimmäinen, jonka edustajia olivat Pope ja Samuel Johnson, piti ajan augustalaiseksi sanottua kirjallisuutta roomalaisen tradition suurmiesten Vergiliuksen, Horatiuksen ja Ovidiuksen suorana jatkona. Tähän traditioon itsensä lukevat kirjailijat pyrkivät jatka-

---

⁷⁸⁰ Gatto 2002, 87–88. Pasquier'n suhteesta kieleen Huppert 1970, 158. Hänen yleisistä pyrkimyksistään Grafton 1999, 142–143. Warton nimesi Pasquier'n lähteekseen alaviitteessä.

⁷⁸¹ Warton 1774, 464–465.

⁷⁸² Warton 1774, 468.

maan roomalaisten kirjailijoiden jalanjäljissä niin tyyllisesti kuin teemallisesti. Toinen ryhmä uusklassisteja oli kiinnostunut primitiivisemmästä runoudesta, jota oli kirjoitettu tasavallanajan Roomassa ja Ateenan ulkopuolisessa Kreikassa. Tämä näkökulma olisi saattanut pelastaa katolisen skolastiikan jähmettämän runouden. On mahdollista, että 1300-luvun lopun uusi runous oli Wartonin mielestä omaksunut primitiivisen runouden tavan ymmärtää allegorioita. Tässä tapauksessa keskiaikaiset allegorian säännöt olisi saatu Homeroksen, Hesiodoksen ja Enniuksen kirjoituksista, joita tulkittiin suurten ja osin kiellettyinä tai epäinhimillisinä koettujen tunteiden kuvauksina.⁷⁸³ Tämä tarkoittaa, että allegoriat edustivat mielikuvitusta, joka rakentui olemassa olevien asioiden varaan. Mutta olemassa olevakin voi olla hyvä uudistuksen lähtökohta, jos se sisältää kiellettyjä ja epäinhimillisinä pidettyjä asioita. Warton ei tee vertausta, vaikka hän todennäköisesti ajatteli tällaisten allegorioiden ennakoineen ylevää.

Wartonin tapa argumentoida allegorioiden muutosta on sekava, mutta hän nojaa suosikkiahmihahmoihinsa, vernakulaarin mestereihin Froissartiin ja Chauceriin. Jälkimmäisen runoudesta hän löytää todisteita uudesta tyylistä, jota kuvaavat balladit, lyhyet rondellit ja virelait. Tulkinta on jännittävä, sillä ne muodostivat yhdessä ns. *formes fixes*-runojen luokan, joita esitettiin nimenomaan musiikin säestämänä. Näin primitiivinen kreikkalainen vaikutus sai toisen ulottuvuuden teatterin paluuna. Tämä merkitsi sitä, että esittävä runous palasi minstreleiden ja trubaduuriin kadotessa. Warton painottaa Chaucerin runoa ”Floure and the Leafé” uuden runouden keskeisenä saavutuksena:

[...] mysterious allusions to the virtues or beauties of the vegetable world, to flowers and plants, exclusive of its general romantic and allegoric vein [...]. Besides this profusion of vernal elements, the whole procession glitters with gold, pearls, rubies, and other costly decorations.⁷⁸⁴

Tällainen ylenmääräinen allegorioiden käyttö on Wartonin mielestä tyypillistä 1300–1400-luvun runoudelle. Warton näkee sen uutuuksena, mikä heijastelee hänen käsityksiään modernista runoudesta mutta myös aikakausien väliin piirrettyjen rajojen häilyvyydestä.

---

⁷⁸³ Day 1995, 74–75.

⁷⁸⁴ Warton 1774, 465–466.

Kirjallisuuden tarinat tunsivat todennäköisesti nostalgiaa aiemmin arvostettuja allegorioita kohtaan, mutta ne eivät ainoastaan kaivanneet kadotettua ilmiötä. Vaikka allegorioita pidettiin osittain vanhanaikaisena kirjallisena keinona 1760–1770-luvulla, niiden merkitys poetiikalle katsottiin edelleen tärkeäksi.⁷⁸⁵ Samaten allegorisuuden avulla näytti löytyvän teatterihistoria. Thomas Percyn mukaan jo varhaiset runoilijat olivat antaneet allegorisia nimiä henkilöilleen kutsumalla heitä Kuolemaksi, Synniksi, Hyväntekeväisyydeksi ja Uskoksi. Percy kutsuu näitä teoksia mysteereiksi, jotka esittivät tarinat kirjaimellisesti. Percy tarkoittaa todennäköisesti mysteerinäytelmiä, sillä hänen tulkinnassaan uusi kirjallisuus syntyy esityksissä. Percy ajatteli modernien allegorioiden syntyneen noin sata vuotta myöhemmin kuin Wartonin sillä 1400-luvun lopun moraliteetit kuten *Jokamies* kehittivät hänestä dramatiikkaa. Percyn mukaan nämä draamat muistuttivat kreikkalaisia tragedioita ja hän näkikin niissä merkkejä klassisen poetiikan paluusta. Verrattuna niihin keskiaikaiset näytelmät olivat absurdeja ja allegoriat yksinkertaisia.⁷⁸⁶

Kreikkalaiset vaikutteet keskiaikaisessa kirjallisuudessa näyttivät sotkevan ennestään siitä esitettyjä tulkintoja. Kansallisen ominaislaadun lisäksi myös klassisen perinnön rooli piti tarkastella uudelleen, jos latinan vaikutus ei ollutkaan niin suuri kuin olisi oletettu. Sekä keskustelut Homeroksen eeposten kääntämisestä että niiden vaikutuksesta keskiaikaiseen kirjallisuuteen kyseenalaistivat yhä enemmän latinankielisen ja roomalaisen kirjallisuuden asemaa maassa, joka ajatteli olevansa Rooman jälkeen seuraava maailmanvalta. 1700-luvulla yleistyneen ajattelutavan mukaan sen, minkä roomalaiset olivat saavuttaneet aseina ja taitavasti hallitun *Pax Romanassa*, englantilaiset olivat saaneet kaupan keinoin *Pax Britannicassa*⁷⁸⁷ Kirjallisuuden tuottama tarina oli toisenlainen. Kreikkalaisten tragedioiden vaikutus haastoi käsityksen kirjallisuuden historian suoraviivaisuudesta. Yhdistettynä julkisiin esityksiin, joita periaatteessa pääsi kuka tahansa seuraamaan, uudet tragediat toivat vielä yhden keskiaikaisen hybridien lähteen, tavalliset ihmiset, Wartonin kirjallisuushistoriaan. Hän ei edennyt heidän merkityksensä tutkimisessa, mutta ajatus kirjallisuuden yleisön muutoksesta on joka

---

⁷⁸⁵ 1700-luvun allegorioita koskevista käsityksistä Whitman 2003, 280–283

⁷⁸⁶ Percy 1765, i, 120–123.

⁷⁸⁷ Ks. esim. Weinbrot 1993, 193–275.

tapauksessa havaittavissa. Wartonin kirjoitukset heijastelevatkin mielenkiintoisella tavalla Peter Burken käsitystä siitä, miten kansankulttuurin löytämisen myötä se kaupallistettiin, muutettiin korkeakulttuuriksi tai vaiettiin.⁷⁸⁸ Warton irrottaa varsin kansanomaisen teatterin kansasta, tekee siitä osaksi englantilaisen kirjallisuuden historiaa, joka periytyy antiikista, ei tosin Roomasta. Sen kreikkalaistaminenkin tosin rikkoi jo joitakin uusklassistisia käsityksiä.

Warton löysi myös esimerkkejä, jotka olisivat voineet järkyttää allegorian ja mielikuvituksen suhdetta. Keskiajan kirjallisuus sisälsi myös tarinoita siitä, miten mielikuvitus ei vain yhdistellyt olemassa olevia ilmiöitä tai rakenteita vaan joskus myös tapahtumat rakentuivat kertomusten varaan. Warton kiinnostui Pyreneiden vuoriston lähellä kukkaiskisoista, joista hän käytti nimeä *Floral Games*.⁷⁸⁹ Kyse oli trubaduurien runokilpailuista, joita hän piti yhtenä uuden runouden innoittajina. Traditio oli syntynyt Wartonin mukaan Toulousissa vuonna 1324:

They were founded by Clementina Isaure countess of Tholouse, and annually celebrated in the Month of May. She published an edict, which assembled all the poets of France in artificial arbours dressed with flowers: and he that produced the best poem was rewarded with violet of gold. There were likewise inferior prizes of flowers made in silver. In the meantime the conquerors were crowned with natural chaplets of their own respective flowers. He who had won a prize three times was created a doctor en gaye Science, the name of the poetry of Provencial troubadours. The instrument of creation was in verse.⁷⁹⁰

Wartonin viittaus tapahtumaan on monella tapaa mielenkiintoinen. Ensiksi se todistaa, miten hänen mielestään kirjallisuus ja tavat kuuluivat yhteen. Toiseksi lainaus osoittaa Wartonin ajatelleen trubaduurien aseman keskeiseksi myös uuden runouden synnyssä. Tärkeintä on kuitenkin se tapa, jolla Warton hahmottaa keskiaikaisen runouden maailmaa ja todennäköisesti myös keskiajan maailmaa: kukkapuvuissaan kulkevat runoilijat esittävät runojaan. Heidät palkitaan kukilla ja paras nimitetään iloisen tieteen tohtoriksi. Warton ottaa kuvaukset kovin kirjaimellisesti. Iloinen tiede tai *gai saber* viittasi rakkausrunojen säveltämisen taitoon, se tulee termistä *Sobregaya compannia dels VII*

---

⁷⁸⁸ Burke 1994.

⁷⁸⁹ Katalaaniksi termi oli ollut *Jocs Florals*, latinaksi *Floralia* tai *Tolosa*.

⁷⁹⁰ Warton 1774, 467.

Trobadors de Tolosa eli ”Toulousen seitsemän trubaduurin hyvin iloinen seurue”, jotka perimätiedon mukaan olivat perustaneet kukkaiskijat. Sen, minkä Warton näkee uuden alkuna, oli kuitenkin myös vanhan loppu. Kyse oli pyrkimyksestä tukea trubaduurirunoutta sen 1200-luvun lopulla alkaneen rappeutumisen takia. Tapahtuma oli jo trubaduurirunouden representaatio, esitys sellaisesta kirjallisesta perinteestä, jota pidettiin osin kadonneena. Warton ei kuitenkaan tätä pohdi vaan ottaa lähteensä kirjaimellisesti. Warton viittaus kukkaiskisoihin myös institutionalisoi keskiaikaisen runouden, sillä Ludvig XIV oli määrännyt valtion kustantamaan ne.⁷⁹¹

Warton valitsee esimerkin, joka kertoo keskiajan nostalgiasoinnista. Hän olisi joutunut pohtimaan kysymystä toisella tavalla, jos ei olisi kuollut äkillisesti. Teoksen IV osassa kysymys William Shakespearen esikuvista ja hänen aikansa teatterista olisi tuonut esille yleisön ja teatterin osittain rahvaanomaisen perinteen. Warton viittaa tähän lyhyesti kirjoittaessaan 1400-luvun näytelmistä. Hän toteaa niiden alkaneen kirkon järjestäminä esityksinä, mutta sitten ilveilijöiden (buffoon) ottaneen ne omikseen. Warton on kuitenkin edelleen sitä mieltä, että tällaiset vaikutteet eivät ole voineet syntyä Englannissa tai Ranskassa – hän jäljittää monien perinteiden alkaneen Konstantinopolissa, Orientin rajoilla.

***

Käsitys keskiajasta ja sen aikana kirjoitetusta kirjallisuudesta ei toteuttanut patrioottisia toiveita, Englanninkielisen kirjallisuuden historia ei ollut niin yhtenäinen kuin oli ennakoitu. Skotlantilaiset ja walesilaiset löysivät oman kirjallisen perinteensä ja englantilaiseksi katsottavassa kirjallisuudessa oli vieraita vaikutteita huomattavan paljon. Ranskalaiset vaikutteet olivat miltei itsestäänselvyys, mutta klassisen pohjavirran lisäksi keskiajan kirjallisuuteen ja yhteiskuntaan näyttivät vaikuttaneen voimakkaasti myös orientaalin ja skandinaavinen kulttuuri. Keskiaika osoittautui vaikeaksi tulkita ja Thomas Wartonkin tyytyi monessa tapauksessa vain referoimaan lähteitä.

---

⁷⁹¹ Nugent 1778, iv, 241–242. Kukkaiskisoista esimerkiksi Haines 2004, 61.

Lähteitä lainatessaan Warton kuitenkin samalla otti kantaa ajankohtaiseen kysymykseen mielikuvituksen luonteesta. Hän historiallisti sekä täysin uutta luovan että jo olemassa olevaa yhdistelemällä synnyttäen mielikuvituksen. Tässä hän toimi Michel de Certeau'n historiografisen operaation analyysiä muistuttavalla tavalla. de Certeau'n mukaan historiankirjoitus tekee jopa vastakohdista mahdollisia, koska se sijoittaa ne kronologiaan ja selittää ajallisella etäisyydellä muuten yhteensopimattomien ilmiöiden liittämisen samaan esitykseen.⁷⁹² Käsitellessään mielikuvituksen eri tasoja historiallisina, tietyille aikakausille ominaisina ajattelurakenteina Warton ei asettanut niitä hierarkkiseen vertailuun. Tästä huolimatta Warton analyseissä näkyy ajatus kahden erilaisen mielikuvituksen vuorottelusta kirjallisuuden historiassa. Uudempi, toisen vuosituhannen kirjallisuus, rakentui hänen mielestään aikaisempaa enemmän vanhasta uutta muokkaavan ajattelun varaan. Siksi oli oleellista kysyä, millainen suhde sillä oli keskiajan tapahtumiin ja toisaalta mitä sen esikuva merkitsi 1700-luvulla.

Käsitellessään keskiaikaisia vaikutteita Thomas Warton vastasi myös omalla tavallaan kirjallisuuden tehtävään. Hän korosti mielikuvituksen tarpeellisuutta, vaikka hänellä suhtautui varauksellisesti sen täydelliseen dominanssiin. Joka tapauksessa hän tuomitsi liiallisen järjen käytön. Nämä olivat teemoja, jotka esiintyvät useissa 1700-luvun viimeisten vuosikymmenten kirjallisuutta koskevilla keskusteluilla. Warton siirsi nämä teemat antikvaarisen tutkimuksen osaksi, kun hän punoi yhteen historian ja käsityksen siitä, mitä oli hyvä kirjallisuus. Tässä suhteessa hän ennakoi 1800-luvun tieteitä, jotka pyrkivät selittämään kaiken historiallistamalla ja esittämällä ilmiöiden kehityksen.

---

⁷⁹² de Certeau 1988, 89.

V KIRJALLISUUDEN AVULLA KERROTTU HISTORIA

Tapojen historia kirjallisuuden esittämänä

Thomas Wartonin *History of English Poetry* rakentui oppineelle tutkimustraditiolle, hyödynsi universaalihistorioiden konventiota ja otti kantaa modernin kirjallisuuden tilaan. Näiden erilaisten pyrkimysten lisäksi Warton koki itsensä myös historioitsijaksi, joka halusi tarkastella yhteiskuntaa ja ihmisen käyttäytymistä. Jälleen kerran sidos antiikin Kreikkaan ja Roomaan oli vahva. Uuden ajan historiankirjoituksen esikuvat olivat peräisin antiikista, vaikka se keskittyi yhä enemmän keskiaikaan. Tacituksen retorinen uskottavuus, Polybioksen ja Thukydiddeen sitoutuminen silminnäköjoiden esittämiin todistuksiin ja Liviuksen kyky esittää Rooman historia yhtenäisenä kertomuksena olivat ihailtuja. Kaikissa näissä teoksissa historiankirjoitus selvitti nimenomaan ihmisen toimintaa. Se pyrki lähteiden avulla luomaan mahdollisimman kokonaisen tulkinnan näkemällä tapahtumat kiinteästi toistensa yhteydessä ja yksittäisten ihmisten intressien käynnistämänä. Kronologisesti ja väistämättömästi kohti jotakin ilmiötä tai johtopäätöstä etenevä, tapahtumien yhteydet itsestäänselvyytenä näkevä historiankirjoitus oli monien 1700-luvun kirjoittajien mielestä esikuvallinen. Bolingbroke esimerkiksi piti Tacitusta merkittävässä historiankirjoituksen oppaassaan käytännössä erehtymättömänä, Ciceroa suurena ihmisluonteen tuntijana ja Liviusta kokonaisen valtion historian kirjoittajana.⁷⁹³

Antikvaarien tapa kirjoittaa oli kerronnallisesti erilainen, mutta ajatus rekonstruktioista eli heidänkin parissaan. Käytettyjen lähteiden avulla pyrittiin luomaan kokonaiskuva menneisyyden tapahtumista tai ilmiöistä. Mitä vähemmällä lähteillä rekonstruktio tehtiin tai mitä kaukaisemmasta ajankohdasta oli kysymys, sitä enemmän rekonstruktio oli tekijänsä, antikvaarin tai historioitsijan, varassa. Ajatus historiankirjoituksesta tieteenä, joka pyrki lähteidensä avulla esittämään kokonaisuutena tutkimansa aiheen, oli

---

⁷⁹³ Bolingbroke 1770, 33, 131–132.

inklusiivinen. Siksi runoutta lähteenään hyödyntävä antikvaari saattoi ajatella olevansa velvollinen rekonstruoimaan sen aikakauden, jota runous kuvasi.

History of English Poetry -sarjan esipuheessa Thomas Warton kirjoittaa yllättävästi tavoitteensa olevan tapojen tutkimisen, sillä juuri tapojen ja tieteen kehitys oli johtanut ihmiskunnan barbaarisesta tilasta sivilisaatioon. Esipuheen perusteella matka barbarias-ta kohti oman ajan eleganssia näytti kiinnostavan Wartonia enemmän kuin kirjallisuus, joka pikemminkin heijasteli tätä muutosta.⁷⁹⁴ Warton liitti kirjallisen kulttuurin historian selvittämisen toiseen 1700-luvun keskeiseen historiankirjoituksen suuntaukseen, tapojen tutkimukseen. Tässä luvussa tarkastelen, miten Warton yritti selvittää pääosin fiktiivisten lähteiden avulla keskiajan yhteiskunnan tilaa. Wartonin ja monien muiden keskiaikaisesta kirjallisuudesta kirjoittaneiden hellimä ajatus sen käyttämisestä historiantutkimuksen apuvälineenä perustui osittain käsitykseen mielikuviuksen rakentumisesta olemassa olevien ilmiöiden ja asioiden varaan. Toisaalta kyse oli todennäköisesti historioitsijoiden ja antikvaarien tavasta pitää rekonstruktiota itsestään-selvyytenä, tutkimuksen ainoana päämääränä.

Ajatus rekonstruktioista, kadonneiden ajatusten ja tapahtumien kokoaminen fragmen-taaristen lähteiden perusteella voidaan ymmärtää myös täysin nykyhetkeen suuntau-tuvana toimintana. Michel de Certeau mukaan historiankirjoitus esittää aina negaation avulla sen, mitä nykyisyydestä puuttuu. Hän näkee historiankirjoituksen korostavan menneisyyden täydellistä eroa nykyhetkestä. Tällöin menneisyyden tutkimus kertoo asioista, joista oma aikakausi on jäänyt paitsi.⁷⁹⁵ Keskiajan kirjallisuus tarjosi erinomai-set lähtökohdat esittää, mitä 1700-luvun yhteiskunnasta näytti puuttuvan. Toisaalta se näytti tarjoavan yllättäviä mahdollisuuksia myös vertailuun.

Käyttäessään keskiaikaista kirjallisuutta lähteenään Thomas Warton oli luomassa kä-sitystä siitä, millainen keskiaikainen maailma oli. Koska Warton keskittyi romans-seihin, runoihin ja tarinoihin, keskiaikainen maailma alkoi muistuttaa niitä. Tapojen

---

⁷⁹⁴ Warton 1774, i–ii.

⁷⁹⁵ de Certeau 1988, 84–86.

historian ja kirjallisuuden yhteenliittäminen juuri siinä vaiheessa, kun keskiaikaa alettiin hahmottaa omana aikakautenaan, osoittautui tärkeäksi päätökseksi. Se heijastui myöhempiin käsityksiin keskiajasta. Tapojen ja kirjallisuuden liittäminen yhteen perustui kuitenkin historiankirjoituksen hyväksymiin konventioihin. Jos keskiaikaista kirjallisuutta ei olisi alettu tutkia 1700-luvun toisella puoliskolla vaan jonain toisena hetkenä, tapojen rooli olisi ollut pienempi. Se olisi puolestaan vaikuttanut koko aikakautta koskeviin käsityksiin.

Todennäköisin syy Thomas Wartonin haluun esitellä tapoja oli historiankirjoituksen kiinnostus yhteisöjen toimintaan. Tämä heijastui myös siihen, miten Warton hahmotti kirjallisuuden paikan. Hänen mukaansa runous oli lähellä historiankirjoitusta, koska se tutki ennen kaikkea ihmisyyttä ja siinä esiintyviä tapoja:

[...] history of a poetry [...] is an art, whose object is human society: as it has the peculiar merit, in its operations on that object, of faithfully recording the features of the times, and of preserving the most picturesque and expressive representations of manners: and because the first monuments of composition in every nation are those of the poet, as it possesses the additional advantage of transmitting to posterity the genuine delineations of life in its simplest stages.⁷⁹⁶

Wartonin mielestä runouden historia ei ollut ainoastaan metaforien tutkimista, vaikutusten seuraamista tai tekstien esittämistä mahdollisimman alkuperäisessä asussa. Se ei ollut vain faktojen tai todisteiden etsimistä vaan voimakkaimpien tapojen kartoitusta. Lainaus on poikkeuksellisen mielenkiintoinen, sillä Warton perustelee, miksi kannattaa kirjoittaa varhaisen kirjallisuuden historiaa. Hän uskoi runouden sisältävän värikkäimmän tapojen esittelyn. Keskiaika tuntui parhaalta ajankohdalta tutkia tapoja, koska sen aikana runoilijat sisällyttivät kirjoituksiinsa yhteisön toiminnan kuvauksia yksinkertaisimmillaan. Wartonin lailla moni muukin oppinut olisi voinut kirjoittaa näin. Esimerkiksi Adam Ferguson totesi, että keskiajan kirjallisuus oli välttämätön lähde tutkittaessa primitiivisten yhteisöjen kehittymistä moderneiksi sivilisaatioiksi.

---

⁷⁹⁶ Warton 1774, ii–iii ; Lipking 1970, 389.

Fergusonin mielestä keskiajalla hienostuneisuus ja huomaavaisuus olivat jo kehittyneempiä verrattuna varhaisimpiin yhteisöihin.⁷⁹⁷

Ajatus tapojen ja kielen yhteydestä tunnettiin 1700-luvun Englannissa ennen kaikkea William Warburtonin ja Robert Lowthin kirjoituksista. Molemmat olivat kirjoittaneet varhaisista korkeakulttuureista korostaen kielen merkitystä. Warburtonin mielestä ihmiskunnan historia kertoi kirjallisen viestinnän lisääntyvästä merkityksestä. Alussa egyptiläisten hieroglyfit olivat olleet vain muutaman asialle vihkiytyneen papin ymmärrettävissä. Kielen ja kirjoituksen tavoittaessa myöhemmin uusia ihmisryhmiä sen vaikutus yhteisöä koossapitävänä voimana oli kasvanut.⁷⁹⁸ Robert Lowth taas yritti näyttää heprealaisten ”runollisen mielikuvituksen” (*poetic imagery*) syntyneen ympäristön ja ihmisten toiminnan yhteisvaikutuksesta. Ihmisen toiminta taas jakautui yhteiselämään, uskontoon ja historiaan.⁷⁹⁹ Kirjallisuus, kieli ja yhteiskunta kuuluivat yhteen näissä oppineissa teoksissa. Näin yhteisöön ja muistiin sidottu ei-vapaa mielikuvitus saatettiin nähdä positiivisena, koska se sitoi ihmiset yhteen.

Kirjallisuuden historialla oli yhteys myös tavalliseen historiankirjoitukseen, erityisesti tapojen historiaan, johon Warton lainauksessaan viittasi. Tapojen historia (*history of manners, histoire des mœurs*) oli 1750–1760-luvun historiankirjoituksen avaintermejä, joka viittasi menneisyyden ihmisen kommunikointiin ja sosiaaliseen elämään kohdistuneeseen kiinnostukseen. Sen suosioon oli monia syitä. Ensiksi kyse oli matkustamisen ja etnografian synnyttämästä käsityksestä kulttuurien erilaisuudesta. Kommunikaation ja neuvottelutaidon rooli kasvoi vieraiden kulttuurien kanssa toimittaessa, vaikka eurooppalaiset saattoivat tarvittaessa turvautua voimaan ja väkivaltaan.⁸⁰⁰ Toiseksi tapojen historian avulla pyrittiin löytämään uusia keinoja esittää menneisyyttä suurmiesten ja merkittävien tapahtumien lisäksi. Tämä oli varsinkin Voltairen kaltaisten radikaalien

---

⁷⁹⁷ Phillips 2000, 182–183. Käytännössä Ferguson ei arvostanut paljonkaan kirjallisuutta tai kirjoittamista: “the parade of the words, and general reasoning, which sometimes carry an appearance of so much learning and knowledge, are of little avail in the conduct of life.” Ks. Ferguson 1996 (1767), 31.

⁷⁹⁸ Hudson 1994, 63–71; Bentleystä Brink 1985, 61–85.

⁷⁹⁹ Lowth 1787, 120ff. Lowthin ajatuksista Hepworth 1978, 76–89.

⁸⁰⁰ Phillips 2000, 147–151.

historioitsijoiden ratkaisu.⁸⁰¹ Kolmanneksi ilmapiiri tapojen korostamiselle oli otollinen, sillä yhä useampi kirjoittaja piti rauhanomaista kanssakäymistä sivilisaatioita koossapitävänä tapahtumana.⁸⁰²

Tapoja käytettiin 1700-luvun historiankirjoituksessa konkretisoimaan sellaista yhteisöllistä ulottuvuutta, jota ei voitu suoranaisesti saada selville lähteistä. Ne olivat yhteiskuntaa koossapitävä voima, joista oli kirjoitettu vähän. Ehkä juuri tapoja kuvaavien lähteiden puuttumisen takia niitä oli vaikea tutkia. Mark Salber Phillips on huomauttanut, että vain Voltairein *Essay sur l'histoire générale et sur les mœurs et l'esprit des nations* toteutti tapojen historian näkökulman. Hänen mukaansa tavat eivät olleet erillinen ihmisen toiminnan alue vaan osa ihmisen käyttäytymisen järjestelmää.⁸⁰³ Voltairein pyrkimys kirjoittaa kosmopoliittista historiaa sopi hyvin tapojen tarkasteluun, koska ne ylittivät maiden rajat. Phillips toteaa monen yrityksen jääneen osittaiseksi, kun oppinut joutui lopulta tyytymään erottelemaan kaupan, taiteen ja tavat omiksi luvuikseen, jotka seurasivat perinteisen tapahtumahistorian esittelyä.⁸⁰⁴ Esimerkiksi David Humein *History of England* käsitteli ensin poliittisen historian, minkä jälkeen seurasivat tapojen historiaksi nimetty osio, jossa hän kirjoitti niin hallinnosta, valuutasta, oikeudenkäytöstä, kirkon asemasta kuin lopulta tavoistakin.⁸⁰⁵ Hume osoittaa, kuinka tapojen historia oli hyvin laaja käsite. Se kattoi käytännössä kaiken poliittisen historian ulkopuolelle jäävän menneisyyden toiminnan.

Vaikka tapojen tutkiminen oli periaatteessa suosittua, niiden määrittely koettiin vaikeaksi. Skotlantilainen historioitsija Gilbert Stuart väitti, etteivät tavat kuuluneet oppineen tutkimuksen piiriin, vaan niillä oli ainoastaan selittävä merkitys kuten hallinnolla ja laeilla. Stuartin mukaan tavoille oli ominaista muuttumattomuus.⁸⁰⁶ Toisaalta ne saattoivat muuttua nopeasti. James Harris totesi niiden olevan kielen

---

⁸⁰¹ Pocock 2000, 102–104.

⁸⁰² Klein 1996, 143–146.

⁸⁰³ O'Brien 2005, 47.

⁸⁰⁴ Phillips 2000, 152–154.

⁸⁰⁵ Ks. esim. Humein liitteet ”The Anglo-Saxon Government and Manners” ja ”The feudal and Anglo-Norman Government and Manners”. Hume 1983, i, 160–185, 455–488.

⁸⁰⁶ Stuart 1778, v–vi. ”tasteless erudition, did not accord with the tenor of a portion of my performance, which I wished to address to men of elegance, as well as to the learned.”

tuottamia – samalla tavalla kuin passiot – ”selkeällä, tarkalla ja ehdottomalla tavalla”.⁸⁰⁷ Keskiajan tutkijoille Harrisin edustama näkökulma oli mielenkiintoinen.

Thomas Warton oli tietoinen siitä, ettei hän voinut käyttää suurinta osaa keskiaikaisesta kirjallisuudesta historiallisten tapahtumien todisteena, olivathan ne ”absurdeja kansan kertomuksia”, jotka oli otettu vakavasti vain ”harkinnan tai arvostelukyvyn” puutteen takia. Toisaalta Warton saattoi aivan perustellusti kysyä, mistä hän sitten saisi luotettavaa tietoa. Tavanomainen historiankirjoituksen lähdemateriaali ei ollut erityisen luotettavaa. Samaten keskiajalla kirjoitettu historia vaikutti hyvin epäluotettavalta. Wartonin mielestä vasta 1500-luvulla historioitsijat kyseenalaistivat kansakuntien ja instituutioiden legendoihin perustuneet syntykertomukset.⁸⁰⁸ Keskiajan historioitsijoita piti lukea erityisen tarkasti, jotta saisi selville, välittivätkö he oleellista ja oikeaa tietoa. Koska keskiajasta saatava tieto vaikutti joka tapauksessa epäluotettavalta, aikakautta saattoi tutkia myös runojen avulla.

Warton pohti jo 1750-luvulla tapojen tutkimusta, sillä *Observations*-teoksessa hän hyökkäsi poikkeuksellisen voimakkaasti oppinutta J. C. Scaligeria (1484–1558) vastaan syyttämällä tämän vanhaa runoutta koskevaa analyysiä epähistorialliseksi. Wartonin mielestä Scaliger ei ollut huomannut runojen ”yksinkertaista ja nerokasta kauneutta eikä hän ole pohtinut vanhoja tapoja.”⁸⁰⁹ Wartonin kritiikissä Scaliger näyttäytyy kaksinkertaisena epäonnistujana. Kun Warton syyttää Scaligeria kyvyttömyydestä ymmärtää menneen kulttuurin erityislaatua ja hahmottaa tapojen merkitystä, hän samalla tulee epäsuorasti julistautuneeksi itse näiden asioiden ajajaksi.

Wartonilla oli enemmän lähteitä ja tutkimusta käytettävissään kuin lähes 200 vuotta aiemmin eläneellä Scaligerilla. Erityisesti antivaari Sainte-Palaye oli selvittänyt keskiaikaisen kirjallisuuden asemaa lähteenä. Lionel Gossmanin mukaan Sainte-Palaye otaksui keskiaikaisten romanssien antavan tietoa kolmesta kulttuurin alueesta: 1) yksituisista tapahtumista, 2) tavoista, tottumuksista ja instituutioista ja 3) kielen sekä kielenkäytön

---

⁸⁰⁷ Harris 1744, 86. ”Clear, precise and definite way”.

⁸⁰⁸ Warton 1774, 137. Ensimmäisenä tämän tekivät Wartonin mielestä Polydore Vergil ja John Leland

⁸⁰⁹ Warton 1762, i, 96.

kehittymisestä. Aiemmin käsitys kirjallisuuden asemasta lähteenä oli perustunut enemmän sen todenmukaisuuteen, tapahtumien mimeettiseen kuvaukseen.⁸¹⁰ Sainte-Palaye käytti tavanomaisia historiallisia lähteitä kuten Jean Froissartin kronikoita ja Jean de Joinvillen Ludvig Pyhän elämäkertaa (1309) mutta myös romansseja kuten *Girard de Roussillon* ja *Lancelot du Lac*. Vaikka Gossmannin käsitys Sainte-Palayen tavasta ymmärtää romanssien monikerroksisuus on periaatteessa oikea, käytännössä Sainte-Palaye viittasi usein kronikoihin ja pyrki niiden avulla rakentamaan mahdollisimman tarkkaa käsitystä siitä, mitä oli tapahtunut.⁸¹¹ Sainte-Palayen kääntäjä Susannah Dobson huomasi, että antikvaari ajatteli varsin suorasukaisesti voivansa käyttää romansseja nimenomaan tapojen kuvauksen lähteenä.⁸¹²

Kirjallisuuden ja tapojen suhde näytti ongelmalliselta: molemmat kiinnostivat 1700-luvun tutkijoita, mutta ne näyttivät kertovan menneisyyden eri alueista. Vaikka Sainte-Palaye ajatteli romanssien kertovan niin kielenkäytöstä kuin tavoista, näiden kahden alueen saattaminen yhteen osoittautui vaikeaksi. Periaatteellinen ratkaisu ongelmaan oli silti olemassa. Hans Aarsleffin mukaan 1600-luvun lopulta alkaen ihmisen yhteisöllisyys ymmärrettiin toteutuvan kielen avulla. Kielet olivat konstruktioita, yhteisöllistä käyttöä varten kehittyneitä keinotekoisia järjestelmiä, eivät luonnollisia, muuttumattomina säilyneitä kokonaisuuksia. John Locken mukaan ne olivat ”täydellisen keinotekoisia” (perfect arbitrary). Locke ajatteli, ettei ole mitään itsestään selvää suhdetta sanojen ja todellisuuden välillä, koska kielet olivat kehittyneet kuvaamaan ihmisen ajattelua eivätkä sen ulkopuolista maailmaa.⁸¹³ Locken käsitykset ennakoivat 1700-luvun kielifilosofiaa, joka korosti kommunikatiivisuutta. de Condillac (1715–1780) väitti ihmisten muodostavan ajatuksensa kielen välityksellä, koska se yhdisti konkreettiset aistimukset ja niistä nousevat abstraktit ideat. de Condillacin mukaan kieli keinotekoisuus ja sopimuksenvaraisuus vaikuttivat siihen, että se sisälsi paljon tietoa yhteisöstä. Samassa yhteisössä toimineiden ihmisten tuotteena kieli kertoi heidän havainnoistaan ja osoitti, miten ne muuttuivat ajatuksiksi. Kieltä käytettiin eri

---

⁸¹⁰ Petersen 2000 esittelee jäljittelyn teorioita antiikista varhaiseen moderniin aikaan.

⁸¹¹ Kronikoiden käytöstä ks. esim. Sainte-Palaye 1784, 298; Keller 1994, 12.

⁸¹² Sainte-Palaye 1784, xvii.

⁸¹³ Aarsleff 2006, 451–454.

tasoilla ja runouden merkitys oli suuri, sillä se opetti ihmisiä havainnoimaan maailmaa, muodostamaan ajatuksia ja elämään yhdessä.⁸¹⁴

Kielen merkityksen pohdinta saavutti myös historioitsijat. Filosofiset historioitsijat tulkitsivat kirjallisuuden esittelevän kielen jatkuvaa kehitystä. Toisaalta he totesivat kielen kertovan ihmisistä ja tekevän sen takia mahdolliseksi yhteiskuntien analyysin. Mark Salber Phillips on esittänyt, että kaikkein kunnianhimoisimmat historioitsijat yrittivät 1700-luvun loppupuolella yhdistää tapojen ja kielen historian kirjoittaakseen ihmismielen historiaa. Lord Kamesin *Sketches of the History of Man* (1776, laaj. painos 1788), Adam Fergusonin *Essay on the History of Civil Society* (1767) ja John Millarin *Origin of the Distinction of the Ranks* pyrkivät tutkimaan ajattelun muutoksia. Ne halusivat tutkia tapoja korostaen ihmisen kykyä toimia yhdessä ja käyttää kieltä. Käytännössä tarinat eivät pystyneet täyttämään kunnianhimoisia odotuksia.⁸¹⁵ Joka tapauksessa kommunikaatioon perustuvat tapojen historian tulkinnat olleet vuorovaikutukseen parantuneen ja tapojen hienostuneen ihmiskunnan historiassa.

Kielenkäytön merkityksen ohella myös tarinoiden ja kirjallisuuden suhdetta tapoihin käsiteltiin yleisesti. John Drydenin mukaan tapojen hienostuminen tapahtui samaan aikaan kuin kirjallisuus kehittyi.⁸¹⁶ Adam Ferguson painotti taiteiden toistavan todellisuutta, mutta myös innostavan mielikuvitusta, ymmärtämiskykyä ja myötätuntoa. Siksi ne sitovat todellisuuden ja mielikuvituksen ja toimivat ihmisen toiminnan todellisena muistina.⁸¹⁷ James Beattie totesi ihmisten selittävän maailmaa kertomalla tarinoita ja faabeleita. Lisäksi ne opettivat moraalia tavallisille ihmisille, jotka eivät olleet tottuneet älyllisiin perusteluihin.⁸¹⁸ Jopa Richard Hurd leikitteli idealla tutkia legendoja, tarinoita, traditioita, aseita ja taikauskkoa, koska ne kertoivat elinolosuhteista.⁸¹⁹ Kames vertaili kahta kielten erilaisuuden selitystä. Ensimmäisen mukaan erilaiset kielet ja kieliryhmät olivat syntyneet ihmisten levittäytyessä maailman ympäri. Tällöin ei ollut olemassa yhtä

---

⁸¹⁴ Ibid., 458–471.

⁸¹⁵ Kames 1788, i, 97ff ; Phillips 2000, 173–174; Porter 2001, 235–239.

⁸¹⁶ Dryden ajatteli vahvistavansa Kaarle II:n ja tämän hovin asemaa Tudorien kriitikoilta. Klein 1996, 180.

⁸¹⁷ Ferguson 1996 (1767), 164.

⁸¹⁸ Beattie 1783, 505–506.

⁸¹⁹ Lipking 1970, 359.

alkukieltä, johon kaikki muut perustuivat. Toinen tulkinta perustui raamatullisen tarinaan Baabelista, jossa Jumalan väliintulo hajotti ihmiset eri kieliryhmiin. Kames valitsi näistä kahdesta vaihtoehdosta jälkimmäisen. Päätös osoittaa, miten kielen asemaa ihmisyhteisöissä pohtiva ajattelu oli sidoksissa perinteisiin käsityksiin. Kames uskoi traditionaalisen maailmanhistoriallisen käännekohdan selittävän kielen luonnetta, vaikka hänellä olisi voinut korostaa kielen itsenäistä asemaa ihmisten todellisuuden muokkaajana.⁸²⁰

Vaikka Thomas Warton seuraisi kielen ja yhteisön suhdetta pohtivia näkemyksiä, hän käytti termiä tavat melko huolimattomasti. Hän viitasi termillä useimmin näkyvään käyttäytymiseen ja käytöstapoihin: hänen mielestään ranskalaiset olivat kohteliaita,⁸²¹ keskiaikaiset tavat kummallisia⁸²² ja tapojen historia yleisesti viihdyttävää.⁸²³ Warton oli saanut vaikutteita historiaa kirjoittavilta filosofeilta, mutta käytännössä hän usein ajatteli tapojen liittyvän konkreettisesti ihmisen käyttäytymiseen. Konkreettisuus saattoi laistaa tapojen historian analyttisyyttä, mutta se johdatti Wartonin pohtimaan sitä, miten keskiajan yhteiskunnassa elettiin. Sen hän teki luottamalla kirjallisuuden antamiin kuvauksiin.

Feodaaliyhteiskunnan muodonmuutos

Rakenteiden historiasta hovielämään

Thomas Warton ajatteli voivansa kirjallisuuden avulla tulkita myös yhteiskuntaa. Hän kiinnostui keskiajan yhteiskunnasta vähitellen, sillä hänen varhaiset muistiinpanonsa käsittelevät ainoastaan kirjallisuutta. Esimerkiksi todennäköisesti 1750-luvulla kirjoitettu Wartonin kirjallisuuden historiaa esittelevä käsikirjoitus keskittyy muutamaan

---

⁸²⁰ Kames 1788, i, 75–83.

⁸²¹ Warton 1774, 3

⁸²² Warton 1778, 133.

⁸²³ Warton 1774, 46.

tunnetuimpaan kirjailijaan kuten Chauceriin ja John Langlandiin.⁸²⁴ Tämä saattoi johtua ajanjakson huonosta tuntemuksesta. Tässä vaiheessa Warton vasta selvitti keskiaikaisten käsikirjoitusten ja niistä tehtyjen painettujen editioiden sisältöä. Myöhemmin *History of English Poetry* -teoksessa Warton kuitenkin ymmärsi kirjallisuuden koko kirjallisen kulttuurin tutkimukseksi, mikä johti hänet tarkastelemaan tekstien ja hänen todellisena pitämiensä tapahtumien suhdetta. Taiteen ja yhteiskunnan suhteen vertaaminen oli yksi 1700-luvun historiankirjoituksen uusista piirteistä, joten Warton oli tässä kysymyksessä tyypillinen aikansa edustaja.

Thomas Wartonin mielenkiinnon kohteet olivat kuitenkin poikkeuksellisen monipuoliset. *History of English Poetry* -teoksen ensimmäisen osan johdantotekstissä hän toteaa kirjoittavansa myös monista antikvaarien ja historioitsijoiden tutkimista asioista:

[...] the manners, monuments, customs, practices, and opinions of antiquity, by forming so strong a contrast with those of our own times, and by exhibiting human nature and human inventions in new lights, in unexpected appearances, and in various forms, are objects which forcibly strike a feeling imagination.⁸²⁵

Lainaus vihjaa, miten Warton ajatteli käsittelevänsä muita ilmiöitä kirjallisuuden historian lisäksi. Hän perustelee pyrkimystä tietää kirjallisuudesta enemmän, sillä olosuhteet vaikuttivat siihen tapaan, jolla mielikuvitusta käytettiin. Käytännössä *History of English Poetry* esittää myös tulkinnan englantilaisen yhteiskunnan muutoksesta.

Tämän hankkeen teki erityisen vaikeaksi se, että ennen tapojen historiaa kohtaan syntynyttä kiinnostusta tavanomainen historiankirjoitus oli keskittynyt näkyvään ja julkiseen elämään. Se oli kertonut sodista, politiikasta ja päätöksenteosta Toisaalta tapojen historia viittasi siihen, miten myös historioitsijoiden periaatteet olivat muuttumassa. Mark Salber Phillips on esittänyt, että 1700-luvun historiankirjoituksen ainoana päämääränä oli kuvata aktiivista julkista elämää, *vita activaa*.⁸²⁶ Tämä vaikutti siihen, mitä pidettiin kertomisen arvoisena ja millä tavalla menneisyyttä esitettiin.

---

⁸²⁴ BodL, Warton Papers, Dep.d.619. Vasta reformaatioaika sai Wartonin ottamaan huomion kirjallisuuden sosiaalisen ympäristön laajemmin: hän pohti anglikaanisen kirkon syntyä.

⁸²⁵ Warton 1774, ii.

⁸²⁶ Phillips 2000, 15–17.

Antiikin roomalaisesta kulttuurissa *vita activa* tarkoitti valtion asioiden hoitamista osallistumalla politiikkaan ja sodankäyntiin kuten esimerkiksi Aristoteleen ja Ciceron kirjoitukset osoittivat. Aktiivinen yhteiskunnan puolesta eletty elämä oli yksi tärkeimmistä Rooman tasavallanajalta säilyneistä ajattelumalleista, johon palattiin uuden ajan alussa.⁸²⁷ 1700-luvulla aktiivisen kansalaisuuden määritelmä alkoi uudistua, kun kapppalistisen ja kaupunkilaisen keskiluokan nousu muutti käsitystä aktiivisesta elämästä. Phillipsin mukaan tämä vaikutti myös historiankirjoitukseen, joka alkoi käsitellä kaupankäyntiä ja taiteita.⁸²⁸ Suunnannäyttäjäksi nousi keskiluokan roolia 1600-luvun Ranskassa korostava Voltairen *Ludvig XIV:n historia*.⁸²⁹ Näin nykyhetken tarpeet muuttivat historiankirjoituksen tapaa käsitellä menneisyyttä.

Thomas Wartonin käsitys keskiaikaisesta yhteiskunnasta rakentui joidenkin peruslähteiden varaan, mutta niiden suhde tapahtumiin ja merkitys yhteiskunnan kuvaajana oli ongelmallinen. Warton oli selkeästi mieltynyt Jean Froissartin kronikoihin, jotka olivat Hainautin kreivikunnasta lähteneen historioitsija-sotilas-hovimiehen kirjoittama aikalaiskuvaus 1300-luvulta, ennen kaikkea satavuotisesta sodasta. Froissart toimi niin Englannissa, Ranskassa kuin Espanjassakin, mikä antoi erinomaisen näköalan tarkastella sodan tapahtumia, mutta toisaalta myös sen vaikutuksia. Froissartin kronikat olivat luomassa käsitystä loistokkaasta ritarikulttuurista, mikä herätti omalla tavallaan henkiin ristiretkijältä periytyvän ihailun ritareita kohtaan. Warton toteaa, että hänen kronikkansa lukija ei välttämättä löydä oikeita tietoja vaan suurentelevia kuvauksia (*pompous circumstances*). Wartonin mukaan jo William Caxton oli muistuttanut Froissartin luotettavuuden olleen samalla tasolla kuin Lancelotin ja Percivalin romanssien.⁸³⁰ Tämä voitaisiin ymmärtää epäonnistuneen historiankirjoituksen kuvaukseksi, mutta Warton tulkitsee Froissartin kronikoiden viittaavaan aikaansa tapaan sotkea tosi ja epätosi keskenään:

This indeed was in an age when not only the courts of princes, but the castles of barons, vied one another in the lustre of their shews: when

---

⁸²⁷ Ks. erit. Pocock 1975, 49–82. Katso myös Muhlack 1991, 287–288.

⁸²⁸ Phillips 2000, 16–18.

⁸²⁹ Voltaire 1759, i, erit. 9–39. Voltaire kuitenkin ajatteli, että Ludvig XIV:n aikana taiteiden korkea taso vain tasapainotti valtion julmuutta. Ks. myös O'Brien 2005, 43–45.

⁸³⁰ Warton 1774, 336.

tournaments, coronations, royal interviews, and solemn festivals, where the grand objects of mankind. Froissart was an eye-witness of many of the ceremonies which he describes. His passion seems to have been that of seeing magnificent spectacles, and of hearing reports concerning them. Although a canon of two churches, he passed his life in travelling from court to court, and from castle to castle.⁸³¹

Arvion voi nähdä kritiikkinä keskiaikaisen elämän todellisuudentajua heikentävästä luonteesta. Elämä hoveissa ja linnoissa jätti jälkensä niin keskiaikaiseen tieteeseen kuin taiteeseenkin. Warton näyttää ajattelevan niissä kukoistaneen loistokkuuden (gallantry) jättäneen jälkensä kaikkialle. Samalla tavalla Thomas Percy ajatteli keskiaikaisen yhteiskunnan rakentuneen pelkästään mahtavuuden pyrkimykselle (state and magnificence), joka täytti niin laulut, tavat kuin koko elämän paronien hallitsemisissa linnoissa.⁸³²

Warton palasi Froissartin kronikoihin yhä uudestaan. Ratkaisu on mielenkiintoinen, sillä ritareista ja hovielämästä kertoessaan Froissart on itsekin lähes historioitsija. Kuten John Burrow on huomauttanut, Froissart eli aikana, jolloin ritarit ja hovikulttuuri elivät viimeistä vaihettaan. Froissartia voi pitää myös popularisoijana: hän kirjoitti ranskaksi ja tavoitteli laajaa lukijakuntaa.⁸³³ Ritareiden urotyöt ja hovielämän loistokkuus olivat läsnä Froissartin tekstissä kertomassa jo katoamassa olevasta ajasta. Kun Warton käyttää Froissartin kirjoituksia niin innokkaasti, hän samalla toistaa tämän teemoja ja kuvaustapaa. Myös Wartonin käyttämät romanssit ja kuningas Arthurin legenda ruokkivat kertomukset esittivät ritarikulttuurin roolin tärkeänä. Trubaduurirunous kuvasi samoja aiheita, kuten myös kertomuksia kuninkaiden hoveista. Tähän materiaaliin perustui suuri osa Wartonin keskiaikaa koskevista käsityksistä. Toisaalta Wartonia kiinnostivat oppineisuuden muutokset, joiden selvittämiseen hän käytti paljon luostareissa tuotettuja, hengellistä elämää tai kirkkoa organisaationa kuvaavia tekstejä. Michel Zinkin mielestä tällaiset valinnat loivat mielikuvaa keskiajasta ritareiden, luostareiden ja loistokkaiden hovien aikakautena, vaikka esimerkiksi asiakirjoihin tutustuminen olisi antanut siitä varsin toisenlaisen kuvan. Zink tosin huomauttaa, ettei tämä ole poikkeuk-

---

⁸³¹ Warton 1774, 337.

⁸³² Percy 1765, i, 108.

⁸³³ Burrow 2007, 264–273.

sellista: vieraan kulttuurin tutkimus alkaa usein juuri fiktiivisestä kirjallisuudesta.⁸³⁴ Siksi Homeroksen runous eivätkä myöhemmät arkeologiset löydöt ole muokanneet käsityksiä varhaisesta kreikkalaisesta kulttuurista.

Keskiaika näyttäytyi myös hallinnon suhteen 1700-luvun ihanteiden negaationa tai sitten niiden muotoutumisen hetkenä. Lisäksi jotkut tulkitsijat eivät nähneet suurta eroa keskiajan ja oman ajan yhteiskuntien välillä. Lähes kaikki olivat silti yksimielisiä siitä, että kuninkaan ja tämän vasallien varaan rakentunut järjestelmä oli keskeinen kaikkialla. Käsitystä vahvisti todennäköisesti se, että sitä tukivat sekä kertomukset Arthurista ja tämän ritareista hierarkkisena organisaationa että 1700-luvun puolivälissä voimistunut keskustelu keskiaikaisesta yhteiskuntajärjestelmästä, joka määriteltiin uudella termillä feodalismiksi.

Thomas Wartonin aikalaisilla oli kohtuullinen käsitys keskiajan erilaisista yhteisöistä, sillä 1600-luvun tutkimus oli selvittänyt kuninkaan, aatelin ja kansan välistä suhdetta. Sekä absolutistisessa Ranskassa että vallankumouksellisessa Englannissa aateliset oppineet olivat yrittäneet korvata oman yhteiskuntaluokkansa vaikutusvallan vähenemisen historiallista suuruutta korostamalla. He loivat käsityksen keskiajasta kautena, jolloin aateliset sotilaat hallitsivat yhteiskuntaa yhdessä kuninkaan kanssa.⁸³⁵ Montesquieun *L'esprit des lois* (1748) loi termin feodaalinen kuvaamaan sitä historian käännekohtaa, jolloin tavalliset lait eivät enää suojanneet ihmisiä ja taanneet yhteiskunnallista järjestystä. Silloin tarvittiin väkivallan avulla järjestystä pitänyt feodalismi. Muut valistusfilosofit olivat järjestelmän merkityksestä samaa mieltä ja esimerkiksi Voltairen mielestä keskiaikaa hallitsivat pienten valtakeskusten tyrannit väkivallan ja vasalliansa avulla. Varsinkin Ranskassa feodalismia alettiin pitää taantumuksen symbolina.⁸³⁶ Feodalismin despoottisuus erotti nykyhetken menneisyydestä, kun taas vapauden korostajat halusivat jatkaa keskiajan hajautetun hallinnon periaatteita. Koska feodaaliyhteiskunta oli tärkeä poliittista valtaa määritellesä, sen syntyyn ja kehitykseen kiinnitettiin paljon huomiota.

---

⁸³⁴ Zink 1995, 6–7.

⁸³⁵ Pocock 1987 70–91.

⁸³⁶ Ranskalaisesta keskustelusta Murray 1998.

Englantilainen keskustelu oli vähemmän arvottavaa kuin ranskalainen. Peter Burke on osoittanut, että termi *feudal system* tuli käyttöön 1700-luvun puolivälissä skotlantilaisten oppineiden kuten John Dalrymplen, Adam Smithin, Gilbert Stuartin William Robertsonin ja John Millarin kirjoituksissa, jotka puolestaan perustuivat 1500-luvun humanistilainoppineiden tutkimuksille. Feodaalijärjestelmä oli heidän mielestään keskiaikaisessa Euroopassa laajalle levinnyt tapa organisoida yhteiskunta. Se näytti myös vastaavan keskiaikaisen kirjallisuuden kuvaustapaa, jossa osat heijastelivat kokonaisuutta: paronin hallitsema alue muodosti mikrokosmoksen kuningaskunnan makrokosmoksesta.⁸³⁷

Keskustelu oli sekavaa, sillä feodalismien määrittely ja sen historiallinen tarkastelu osoitautui ongelmalliseksi. Termi viittasi usein ajanjaksoon Rooman valtakunnan tuhoutumisesta kansallisvaltioiden nousuun, vaikka Montesquieun vaikutuksen ansiosta se nähtiin myös yhtenä hallintojärjestelmän muotona. Eri maissa feodalismista myös kirjoitettiin eri tavalla. Ranskassa korostettiin saksalaista vaikutusta, joka hiljalleen syrjäytti Rooman imperiumin keskitetyn vallankäytön.⁸³⁸ Englannissa taas feodaaliyhteiskunta ajateltiin syntyneeksi saksien aikana. Tulkinta oli tarkoitushakuinen, sillä se korosti feodalismien englantilaisina pidettyjä piirteitä ennen vuosituhannen vaihteen sekavaa ajanjaksoa.⁸³⁹

Filosofiset historioitsijat irrottivat feodalismien kansallisista kahleista ja tekivät siitä yleiseurooppalaisen ilmiön pyrkiessään vertailemaan sitä muihin samalla tasolla oleviin yhteisöihin. He uskoivat vaiheteoreetikkojen antavan tulkintakehikon, jonka avulla voitaisiin analysoida kaikkia samalla tasolla olevia yhteisöjä. Monet historioitsijat ajattelivat keskiajan yhteiskunnan olevan toiseksi viimeisen ja viimeisen tason välissä: se

---

⁸³⁷ Strubel 2006b, 266–269.

⁸³⁸ Keller 1994, 17–19. Ranskassa oli pidetty maan keskiaikaisen yhteiskunnan perustuneen koko saksalaisille tai roomalaisille vaikutteille. Henri de Boulainvilliers (1658–1722) piti frankkeja ensimmäisinä ranskalaisina aatelisina. Kolmas sääty oli taas alkuperältään gallialais-roomalaista, joka oli keskiajalla alistunut frankkien valtaan. Absoluuttisen monarkian kannattajien mukaan taas frankit eivät olleet koskaan valanneet Ranskaa, vaan he olivat sekoittuneet gallien kanssa. Tässä tapauksessa aatelilla ei olisi erityisoikeuksia suhteessa kuninkaaseen tai kolmanteen säätyyn.

⁸³⁹ Kiista tuli ajankohtaiseksi 1690-luvulla, kun whigit alkoivat perustella parlamentin tärkeyttä pitkäikäisellä, anglosakseista alkavalla traditiolla. Ks. Kramnick 1969, Pocock 1987.

oli muuttumassa maanviljelyskulttuurista kaupankäynnin varassa toimivaksi yhteisöksi. William Robertsonin mukaan keskiajan palveluksille perustuva yhteiskunta oli väkivaltainen, mikä johti etsimään suojelusta paikallisilta kuninkailta, jotka eivät kuitenkaan olleet yhtä voimakkaita kuin Rooman keisari oli ollut. Robertsonin ajatteli, että goottien leviämisen myötä syntynyttä feodaaliyhteiskuntaa hallitsi sotainen henki, johon olivat vai-kuttaneet niin pohjoiset kansat kuin yhteiskunnan demoralisoiva ilmapiiri. Robertson toteaa muutoksen olleen perinpohjainen:

[...]new forms of government, new laws, new manners, new dresses, new languages, and new names of men and countries, were everywhere introduced.⁸⁴⁰

Robertson ajatteli julkisen keskustelun puuttumisen vaikuttaneen maailmaan niin, että sitä hallittiin pelolla eikä järjellä. Vapauden sijasta arvostettiin sosiaalista yhteenkuuluvuutta. Siksi ihmisten piti liittyä yhteen omasta vapaudestaan osittain luopuen.⁸⁴¹

Robertson näyttää päätelleen, ettei keskiajalla eläneillä ollut mahdollisuutta antiikin julkisiin hyveisiin, jotka perustuivat retoriikkaan ja kirjoitettuihin lakeihin.⁸⁴² Feodaaliset sidokset olivat ottaneet sananvapauden ja julkisten instituutioiden paikan. Kaikki perustui lopulta väkivallan pelkoon. Keskiajallakin oli kuitenkin oma julki-suutensa, jota symboloivat ne vapaat sotilaat (*freemen*), jotka toimivat feodaali-armeijoiden osana. Heidän toiminnassaan näkyivät Robertsonin mielestä antiikin *vita activan* viimeiset jäljet. Robertsonin mukaan myöhäiskeskiajan yhteiskunta oli jo muuttunut kaupankäynnin ja oppineisuuden kasvun ansiosta, jolloin hyveellisesti toimiminen tuli mahdolliseksi ja feodaalijärjestelmä alkoi mureta.⁸⁴³ Hän tuli siihen tulokseen, että feodaalijärjestelmä oli harha-askele, jossa kiinnostavaa oli vain sen erilaisuus suhteessa nykyhetkeen.

Toiset skotlantilaiset historioitsijat eivät nähneet feodalismia yhtä negatiivisesti. David Humen mukaan aateliston varaan rakentuva feodalismi oli taannut järjestyksen.

---

⁸⁴⁰ Robertson 1769, 9.

⁸⁴¹ Robertson 1769, 13. “[...] saw the necessity of uniting in a closer confederacy and of relinquishing some of their private rights in order to attain public safety [- -] every freeman, upon receiving a portion of the lands which were divided, bound himself to appear in arms against the enemies of the community”.

⁸⁴² 1700-luvun julkisuus käsityksistä ks. Melton 2001, eritt. 273–275.

⁸⁴³ Robertson 1769, 12ff; Broadie 2001, 49–50. Robertsonin historiantulkinta oli hyvin merkityksellinen 1700-luvun lopussa, sillä amerikkalaiset filosofit käyttivät sitä määritellään hyveellistä yhteisöä.

Järjestelmä oli niin menestyksekkäs, että jopa kaupunkien asukkaat hakeutuivat aatelisten suojeluksen. Kaikkein menestyksekkäimmät suojelijat olivat perustaneet liittokuntia, jotka toimivat kuin oma yhteiskuntansa yhteiskunnan sisällä.⁸⁴⁴ David Dalrymplen mielestä feodaalijärjestelmässä olennaista ei ollut hallitsijan valta, sillä se oli pelkojen hallitsema näkymätön järjestelmä:

[...] the silent operations of the fears and prejudices of men concurring with the accidental state of kingdom.⁸⁴⁵

Dalrympleä ei kiinnostanut, millainen suhde yhteiskunnalla ja tunteilla oli ollut muina historian aikakausina. Hän viittasi usein toistettuun uskomukseen siitä, että eri hallitusmuodot tuottivat itselleen tyypillisen mielenlaadun. Keskiajan ja despoottisen hallinnon suhde näyttikin useista tulkitsijoista itsestään selvältä.

Keskustelu feodaalisen yhteiskunnan rakenteesta käsitti käytännössä kaikki tieteenalat. Myös kirjalliset antikvaarit osallistuivat siihen, vaikka ensi silmäyksellä kirjoitetut lähteet eivät näyttäneet antavan lisää tietoa ilmiöstä. He näyttivät hyväksyvän Robertsonin ajatuksen keskiaikaisesta yhteiskunnasta, jossa oma turvallisuus täytyi varmistaa hankkimalla itselleen mahtava suojelija. Richard Hurdin mielestä feodaalijärjestelmä syntyi usein pikkutyranneiden saadessa jonkin alueen valtaansa. He nimittivät ”paroneita”, joiden tehtävänä oli suojella nimittämiensä vasallien avulla ihmisiä. Tällainen ketju oli paras suojelun tae.⁸⁴⁶ Kysymys ei kuitenkaan ollut enää vain riippuvuussuhteiden ympärille rakentuneesta järjestelmästä. Englantilaiset 1700-luvun oppineet näkivät feodalismia viittaavan sekä ritariajan yhteiskunnan organisoitumiseen että ritarien käyttökoodiin, heidän ritarillisuuteensa.⁸⁴⁷ Oppineiden mielellään siteeraamat romanssit eivät olleet parhaita lähteitä feodaalijärjestelmän tutkimiseen, vaikka ne kertoivat paljon ritareista, joita pidettiin feodaalisen maailman tukipylväinä.

---

⁸⁴⁴ Hume 1783, 167. Samaan tapaan Gilbert Stuart ylisti varhaisen feodaalijalan saavutuksia, koska hänen mielestään ihmisten välinen yhteys oli ollut voimakkaampaa ennen kuin kirjoitetut lait ja henkilökohtainen omaisuus heikensivät sitä. Stuart 1770, erit.88–111.

⁸⁴⁵ Dalrymple 1776, 30–31.

⁸⁴⁶ Hurd 1762, 6–8.

⁸⁴⁷ Ritareiden aikakauden kronologinen määrittely tuotti edelleen ongelmia. John Adamsin mukaan “the true æra of chivalry was the fourteenth century”. Adams 1790, 65.

Keskiajan tutkijoilla oli käytettävissä ainakin yksi tapa tulkita ritarien ja feodaaliyhteiskunnan suhdetta. Antikvaari La Curnée de Sainte-Palaye korosti velvollisuuksien järjestelmää, joka ulottui sukupolvelta toiselle, sillä poikien odotettiin täyttävän isiensä sopimukset.⁸⁴⁸ Tällainen yhden ritarin ja hänen sukunsa toimintaan perustuva näkemys sopi myös niille, jotka olivat ammentaneet tietojaan romansseista ja trubaduuri-lyriikasta. Thomas Wartonin käsitykset keskiaikaisesta hierarkiasta olivat peräisin Sainte-Palayen tavasta painottaa ritareiden oppineen koulutuksessa tottelevaisuutta ja käskyjen vastaanottamista. Ranskalaiseen antikvaariin viittaava Warton totesi, että ritarit olivat oppineet tehtävänsä jatkuvan harjoittelun avulla. Sen tuloksena he nousivat hierarkiassa. Warton muistutti, kuinka ritariksi aikova poika palveli paašina 14-vuotiaaksi, minkä jälkeen hän auttoi ritaria avustajana, tallirenkinä ja kamaripalvelijana. Tällöin hän tutustui palatsien elämään sekä sodankäynnin perusteisiin. Asteittain hän alkoi harjoitella sotataitoja.⁸⁴⁹ Ajatus velvollisuuksista yhteiskuntaa koossa pitävänä voimana sopi hyvin Sainte-Palayen kaltaiselle konservatiiviselle historioitsijalle, joka todennäköisesti näki niiden puutteen oman aikansa ongelmana.

Sainte-Palayen Wartonille antamia vaikutteita voi pitää lähes silmäkääntötemppuna: keskittyessään feodaaliyhteiskunnan rakenteiden sijasta ritarin koulutukseen, hän löysi monia vastauksia suoraan romansseista ja kronikoista. Tämä herätti kritiikkiä Ranskassa, jossa Voltaire paheksui Sainte-Palayen tapaa luottaa niin paljon ”ritariuden lakeihin” eli kirjallisiin periaatteisiin, koska käytännössä ne eivät aina pätenet.⁸⁵⁰ Kirjoitettujen sääntöjen ja elämän vaihtelevien periaatteiden vastakkainasettelu toi esille kysymyksen kirjallisten – ja erityisesti keskiaikaisten – lähteiden luotettavuudesta. Thomas Wartonin tutkimuksia olisi voitu kritisoida samalla tavalla. Hän käsitteli varsin tuntematonta keskiaikaista yhteiskuntaa omalaatuisten lähteiden avulla. Wartonin kannalta oli perusteltua käyttää näitä lähteitä, koska hän ajatteli feodalismien heijastuneen juuri tapoihin.

---

⁸⁴⁸ Sainte-Palaye 1784, 2–3, 19–61.

⁸⁴⁹ Warton 1774, 40 n.r .

⁸⁵⁰ Keller 1994, 14–15.

Sainte-Palayen tapauksessa keskustelu feodalismien luonteesta kertoi paljon hänen käsityksistään myös silloisesta Ranskasta – menneisyydestä löytyi se, mitä Sainte-Palaye omasta ajastaan todennäköisesti kaipasi. Thomas Wartonin osalta yhtä selvää tulkintaa ei ole mahdollista tehdä, vaikka juuri feodalismi olisi voinut paljastaa Wartonin asenteen moniin 1700-luvun yhteiskunnan kysymyksiin. Warton näyttää väistäneen kannanotot ja keskittyi referoimaan keskiajan tekstien kuvauksia.

Jos Voltaire olisi tiennyt Wartonin kirjoituksista, hän olisi todennäköisesti kauhistellut tämän tapaa käyttää keskiajan kirjallisuutta aikakauden yhteiskunnan kuvaajana. Thomas Warton päättelee feodaalisessa yhteiskunnan tärkeitä arvoja olleen verisukulaisuuden, kunnian ja kristillisen uskonnollisuuden. Lähteekseen hän kertoo varhaisen keskienglanniksi kirjoitetun romanssin ”Romance of Horn”, jonka Warton ajatteli syntyneen Ranskassa ennen ristiretkiä. Siinä saraseenit tappoivat prinssi Hornen isän. 15-vuotias poika lähetetään kaukaisiin maihin hankkiakseen ritarin koulutuksen. Hän rakastuu prinsessaan, julistetaan ritariksi, tappaa isänsä murhaajan ja lopulta pelastaa prinsessan petollisen ystävänsä käsistä.⁸⁵¹ Warton käytti jälleen kerran tunnettua keskiaikaista romanssia, mutta nyt tilanteen teki hänelle ongelmalliseksi se, että hän ei analysoinut allegoriaa tai intertekstuaalisuutta. Sen sijaan Warton tarkasteli romanssin avulla keskiaikaista yhteiskuntaa. Hornen tarinasta Wartonin löysi sellaisia teemoja, jotka kuvasivat hänestä sitä: saraseenien vaikutuksen, väkivallan ja rakkauden. Olivatko ne tapoja? Wartonin teksti ei anna tähän vastausta. Joka tapauksessa hän ottaa romanssin hyvin kirjaimellisesti. Warton ei oleta, että *Romance of King Horne* kertoisi aikakauden tapahtumahistoriasta, mutta sen sijaan hän tekee rohkeita tulkintoja yhteiskunnan rakenteesta. Hornen tarinan kaltaisen fiktiivisen tekstin analyysin kohdalla asia on helppo havaita, ongelmallisemmaksi se tulee siinä vaiheessa, kun fiktiiviset ja osittain fiktiiviset tekstit kuvaavat historiallista tapahtumaa.

---

⁸⁵¹ Warton 1774, 38–39.

Ristiretket ja ritariuden konstruktio

Thomas Wartonin näennäinen pitäytyminen keskiajan lähteissä oli osittain harhaanjohtavaa. Feodalismi ei ollut vain järjestelmä, sillä sen ymmärrettiin tuottavan tietynlaista käytöstä. Erityisesti keskusteltiin termin ”rohkeus” (*fortitude*) sisällöstä. Se ei kertonut yhteiskunnan organisoitumisesta vaan niistä tavoista ja asenteista, joita sen rakenne tuotti.⁸⁵² Adam Ferguson väitti rohkeutta löydettävän ennen kaikkea primitiivisistä kulttuureista kuten intiaaneilta, joiden oli täytynyt kovettaa mieltään jo nuoresta pitäen. Sivilisoituneiden roomalaisten rohkeus oli ollut pienimuotoisempaa, mutta yhdistyessään kohtuullisuuden ja yhtenäisyyteen se oli auttanut heitä hallitsemaan muita kauan aikaa.⁸⁵³ Rohkeus osoittautuu nykyisen luksuksen vastakohtaksi:

Men, in their simplest state, attend to the objects of appetite no further than appetite requires; and their desires of fortune extend no further than the meal which gratifies their hunger: they apprehend no superiority of rank in the possession of wealth, such as might inspire any habitual principle of covetousness, vanity, or ambition: they can apply to no task that engages no immediate passion, and take pleasure in no occupation that affords no dangers to be braved, and no honours to be won.⁸⁵⁴

Koko edistysen ajatus kyseenalaistui Fergusonin pohdintoissa, sillä myös keskiaikana pystyttiin palvelemaan kuningasta ja maata myöhemmin kadonneella urheudella.

Ferguson vihjaa keskiajan rohkeuden olevan gootilaista alkuperää. Saman sanoo suoremmin Thomas Warton. Hän käyttää esimerkkinään rohkeuden kuvauksia kuningas Arthuria esittävässä kertomuksissa ja toteaa niiden avulla anglosaksien ajatelleen hyveistä samalla tavalla kuin gootit.⁸⁵⁵ Toisin kuin Ferguson, Warton ajatteli rohkeuden kuuluneen muillekin kuin ritareille. Hän huomautti myös uskonnollisten naisten osoittaneen sitä:

[...]with which some women have suffered martyrdom; or of that inflexible chastity, by means of which others have been snatched up alive into heaven, in a state of genuine virginity.⁸⁵⁶

---

⁸⁵² Johnson 1756, (419). Samuel Johnsonin sanakirja määritteli termin *fortitude* joko rohkeutena ja urheutena (courage, bravery) tai sitten voimana (strenght, force).

⁸⁵³ Ferguson 1996 (1767), 90–91; Ferguson 1783, i, 146–147.

⁸⁵⁴ Ferguson 1996 (1767), 91–92.

⁸⁵⁵ Warton 1774, (75), (103).

⁸⁵⁶ Warton 1778, 97.

Tämä väite lähes pilkkasi maskuliinista *vita activan* ihannetta: yksinäiset naismarttyyrit olisivatkin osoittaneet suurinta rohkeutta. Warton ei kuitenkaan muualla analysoi tällaista hyveellisyyttä. Samalla tavalla naisten rohkeuden oli ohimennen maininnut myös Sainte-Palaye.⁸⁵⁷ Kun he pohtivat naisten rohkeutta, ero Fergusonin ajatuksiin oli selkeä. Toisaalta kaikki pitivät itsestäänselvyytenä, että todellinen rohkeus ei synny yltäkylläisyydessä.

Ferguson oli painottanut kaupankäynnin ja sodan merkitystä yhteiskunnan tukipilareina ja ihmetellyt, miten maailmalta erossa toimiminen oli hyödyttänyt joitakin keskiajan ihmisiä.⁸⁵⁸ Hän korosti *vita activan* toteutuneen politiikkaan ja sotilasretkiin osallistumalla. Fergusonin mielestä nämä kaksi hyveen muotoa olivat olleet suosittuja niin antiikissa kuin keskiajalla ja vasta modernin kaupallistuneen yhteiskunnan tuhonneet ne.⁸⁵⁹ Hän käänsi monet filosofisten historioitsijoiden periaatteet ylösalaisin pyrkiessään todistamaan, että vain primitiiviset yhteisöt tarjosivat mahdollisuuden elää hyveellisesti. Keskiaikaa kannatti tutkia, koska se palautti mieleen alkuperäisen aktiivisen hyveellisyyden. Fergusonin käsitykset hyveellisyydestä jäivät tarkentumatta, mutta keskiaikaisten lähteiden perusteella oli helppo huomata, että toisen vuosituhannen alussa ristiretkille osallistumista arvostettiin erittäin korkealle. Tämän takia monet 1700-luvun antikvaarit ja historioitsijat ajattelivat niiden olleen mallina ritarikulttuurille sekä aikakauden hyveellisyydelle.

Sen sijaan 1700-luvun näkökulmasta ristiretkien korostaminen oli ongelmallista, sillä varsinkin protestanttisissa maissa niitä pidettiin esimerkkinä katolisesta korruptiosta.⁸⁶⁰ 1700-luvulla Voltaire painotti katolisen kirkon jakamaa väärää tietoa, mutta hän muisti

---

⁸⁵⁷ Sainte-Palaye 1779, 13.

⁸⁵⁸ Ferguson 1996, 170–171.

⁸⁵⁹ Ferguson 1996, 78; Oz-Salzenberger 1996, xviii. Fergusonin tiedot perustuivat Julius Caesariin ja Tacituksen klassisiin kuvauksiin. Niiden vaikutus oli edelleen hänen mielestään suuri, sillä ne kertoivat ihmisten lannistumattomasta aktiivisuudesta ("the active spirit of mankind in any condition").

⁸⁶⁰ Thomas Fullerin *History of the Holy Warre* (1639) korosti taikauskaisuutta ja julmuutta. Fuller totesi monien sotilaiden uskoneen tehtävänsä tärkeyteen, arabien etenemisen katkaisemiseen. Silti he pyrkivät myös hyötymään henkilökohtaisesti sotaretkestä. Fuller 1651, 18–19; Tyerman 1998, 109–110.

mainita kristittyjen sotilaiden sankaruuden.⁸⁶¹ Ensyklopediassa Denis Diderot otti suorasukaisemmin kantaa ristiretkiin uskonnollisena hulluutena, joka aiheutti sekä konkreettista että henkistä köyhyyttä samanaikaisesti, kun ne kasvattivat kirkon vaikutusvaltaa.⁸⁶² Jopa konservatiivinen antikvaari Sainte-Palaye myönsi ristiretkien olleen tulosta ritareiden halusta sotia eikä niinkään edistää oikeudenmukaisuutta.⁸⁶³ Englannissa David Hume tuomitsi ristiretket katolisen kirkon ajamana typeränä hankkeena.⁸⁶⁴ Gilbert Stuart taas totesi niiden lisänneen tapojen rappiota levittäessään Eurooppaan ja Aasiaan epäjärjestystä ja paheellisuutta.⁸⁶⁵

Ristiretket eivät symboloineet vain keskiajan rappiota, sillä niiden nähtiin ennakoineen myös muutamaa sataa vuotta myöhemmin alkanutta katolisen kirkon kriisiä. James Beattie kirjoitti niistä laajasti ja paheksuvasti paavin tukemina, sodan kaltaisina hankkeina. Toisaalta Beattie korosti myös aatelin roolia, sillä se tarvitsi toimintaa kaukomailla pysyäkseen rauhallisena Euroopassa. Syynä oli myös ritarien tarve korostaa omaa asemaansa ja Warton toteaa ritareiden tarvinneen sotaa korostamaan omaa asemaansa.⁸⁶⁶ Ristiretkien pitäminen turhuutena vaikutti myös ritarien asemaan. Heidät nähtiin samanlaisena sotaisten juonittelijoiden joukkona kuin katolisen kirkon edustajat.

Toisenkinlainen tulkinta oli mahdollinen. Keskiaikainen historiankirjoitus oli ylistänyt ristiretkiä ja niille osallistuneiden rohkeutta. 1700-luvulla tunnettiin hyvin keskeiset ristiretkiaikaan liittyneet tarinat. Saladinin ja Rikhard Leijonamielen 1100-luvulla käymä taistelu Palestiinasta ja Jerusalemissa tunnettiin Englannissa laajasti personifioituneena kahden uskonnon välisenä kamppailuna; käytännössä molemmat edustivat ritarihyveitä. Hume oli kirjoittanut Saladinin laajalle levinneestä valtakunnasta Rooman valtakunnan rappiossa ja tuhossa, mutta hänet tunnettiin juuri Rikhardin

---

⁸⁶¹ Voltaire 1759, ii, 19, 27. Christopher Tyerman on huomauttanut, kuinka Voltairin käsitys ritarien sankaruudesta perustui todennäköisesti lähteisiin ja aiempiin tutkimuksiin, vaikka hän tuomitsi ristiretket. Tyerman 1998, 112.

⁸⁶² Diderot 1754, 502–505.

⁸⁶³ Ks. Keller 1994, 12.

⁸⁶⁴ Hume 1778, i, 292–293. Hume kutsui ristiretkiä sanoin ”most signal and most durable monument of human folly.”

⁸⁶⁵ Stuart 1778, 146.

⁸⁶⁶ Beattie 1783, 537.

vastapelurina.⁸⁶⁷ Toinen keskeinen tarina, Rolandin laulu (*La chanson de Roland*), oli tunnettu 1100-luvulta alkaen: Se oli keskushenkilönsä sankaritekoja ylistävä *chanson de geste*, joka kertoo Kaarle Suuren sodasta saraseeneja vastaan. Warton mainitsee kertomuksen esiintyneen useissa toisen vuosituhannen lähteissä. Hän toistaa tarinan siitä, miten Rolandin laulua laulettiin Hastingsin taistelussa vuonna 1066.⁸⁶⁸ Kolmas keskeinen tarina liittyi ensimmäisellä ristiretkellä tapahtuneeseen Jerusalemin valloitukseen. Ratkaisevassa roolissa oli Jerusalemin ”ensimmäinen kuningas” Godefroy de Bouillon (1060–1100). Hän oli muun muassa veljensä Baldouinin kanssa johtanut suurta armeijaa ristiretkellä.⁸⁶⁹

Keskiaikainen materiaali ja sen synnyttämät tarinat olisivat riittäneet perusteluksi hyvin erilaiselle tulkinnalle kuin se, mitä valistushistorioitsijat olivat esittäneet. Thomas Warton joutui tässäkin tapauksessa ratkaisemaan, millaisen arvon hän antaisi alkuperäislähteille. Toisaalta hänen piti myös ratkaista, esittäisikö hän kronikoiden vai romanssien näkökulman vai molemmat. Wartonin varhainen tulkinta voidaan löytää jo *Observations*-teoksesta. Hän tukeutui jälleen kerran 1500-luvun menneisyyttä käsitteleviin eppisiin runoihin, mutta Spenserin roolin sai nyt Torquato Tasso. Warton käytti Tasson kristillisiä ritareita kuvaavaa ja niitä ylistävää *Vapautettua Jerusalemiä*, joka esitti ensimmäisen ristiretken tarinan fiktiivisessä muodossa.⁸⁷⁰ Koska Wartonin tavoitteena ei ollut esitellä keskiajan kirjallisuutta saati sitten tapojen historiaa, ratkaisu oli ymmärrettävä. Tassoa pidettiin lisäksi 1500–1700-luvulla yhtenä suurimmista runoilijoista, jota Joseph Warton vertasi jopa Danteen.⁸⁷¹ Thomas Wartonin arviossa sekoituvat kuitenkin *Vapautetun Jerusalemin* merkitys romanssien lajityypille ja sen antama todistus ritareista.

---

⁸⁶⁷ Hume 1778, i, 457.

⁸⁶⁸ Warton 1774, (34). Runo kertoo viimeisestä muslimien hallitsemasta sillanpääasemasra Zaragozan kaupungissa. Komentaja Roland joutuu väijytykseen, mutta kutsuu sotatorvellaan Oliphantilla Kaarle Suuren avukseen ennen kuolemaansa. Kaarle kostaa Rolandin kuoleman.

⁸⁶⁹ Baldouin oli yksi Jerusalemin piirityksen johtajista ja otti kaupungin valtauksen jälkeen arvonimen ”pyhän haudan vartija”.

⁸⁷⁰ Thomas 2001, 284–288; J. Warton 1764, 118. Englannissa Tasson suosio perustui Edward Fairfaxin käännökseen, *Godfrey of Bouloigne, or the Recoverie of Ierusalem* (1600). Philip Doyne julkasi täydellisen käännöksen Dublinissa 1761.

⁸⁷¹ J. Warton 1764, 62.

Warton luki Tasson teosta ritareiden arvojen ja tapojen kuvauksena, ei niinkään todellisena kertomuksena tapahtumista. Ritarikulttuuri oli syntynyt feodalismien ja ristiretkien myötä ja noussut uudelleen suosioon 1300-luvulla, kun Froissartin kaltaiset kronikoitsijat yhdistivät satavuotisen sodan tapahtumia ja ristiretkiajan kertomuksia. Tasson teksti lämmitti sen henkiin vähintään toista kertaa. Hänen tapauksessaan Warton huomasi, ettei ole tutkimassa aiheensa kannalta alkuperäislähdettä. Hän totesi Tasson kirjoittaneen ritareista, mutta ei enää keskiaikaiseen tyyliin:

[...] Tasso, who in his *Gierusalem Liberata*, took the antients for his guides; but was still too sensible of the popular prejudice in favour of ideal beings, and romantic adventures, to neglect or omit them entirely.⁸⁷²

Warton jäljittää Tasson esikuvia ja väittää tämän saaneen vaikutteita myös antiikin kirjallisuudesta, vaikka ritariuteen liittyvät ennakkoluulot niitä häiritsivätkin.

History of English Poetry -sarjassa Warton jatkaa kirjallista tulkintaansa, eikä ole kiinnostunut, mitä kronikat, ajan historioitsijat tai myöhempi tutkimus ristiretkistä kertoi. Warton hylkää Tasson kaltaiset myöhemmät ristiretkiä koskevat projisoinnit, sillä hän siirtyy käsittelemään ristiretkeläisiä innostanutta kirjallisuutta. Vaikka Warton ja monet muut oppineet eivät ajatelleet antiikin vaikutuksen vähentyneen nopeasti Rooman valtakunnan hajoamisen jälkeen, ristiretkien osalta hän korostaa antiikin esikuvien merkitystä, sillä hän näkee ristiretkeläiset homeerisen ajan kreikkalaisten tarinoista vaikutteita saaneena ryhmänä. Warton löytää Troijan sotaan liittyvässä eepisessä runoudessa merkkejä ritari-ihanteesta. Tämän jälkeen minkä myytti troijalaisista vahvistui Roomassa, jossa heitä pidettiin kaupungin perustajina.⁸⁷³ Wartonin tapa nähdä troijalaismyytin siirtyminen Kreikasta ja Roomaan ja sieltä keskiajalle ei ollut uusi tulkinta: sen tunsivat kaikki koulutusta saaneet, jotka tunsivat Homeroksen ja Vergiliuksen runoutta. *Ilias* ja *Aeneis* -eepoksien vaikutus keskiaikaiseen ajatteluun oli niin ikään tiedossa, sillä keskiajan eepinen runous käsitteli laajasti Troijan sotaa.⁸⁷⁴ Uuden ajan alun oppineet olivat puolestaan tulkinneet troijalaisia käsittelevän runouden opettaneen ritarillisia arvoja ja esimerkiksi Elias Ashmole huomautti ritareiden kunnian ajatuksen periytyneen

---

⁸⁷² Warton 1762, 3.

⁸⁷³ Warton 1774, 10. Rooman asemasta keskiajan kulttuurissa ks. Kliger 1952, 34–41. Troijaan liittyvien kertomusten merkitys oli kasvanut 500–600-luvulla Vergiliuksen *Aeneiksen* uudelleenlöytämisen myötä.

⁸⁷⁴ Colish 1998, 182.

Troijasta. Hänen mielestään Troijan sodan sankarit kuten Hektor, Troilus, Aeneas ja Antemor olivat ensimmäisiä ritarillisten hyveiden esittelijöitä.⁸⁷⁵

Warton oli oikeilla jäljillä viitatessaan troijalaismyytin merkitykseen ritari-ihanteiden synnyssä. Väite voidaan allekirjoittaa edelleen: Marcia L. Colishin mukaan myytti vaikutti esimerkiksi Geoffrey Monmouthilaisen tapaan esittää kuningas Arthurin hyveellisyys. Tämän jälkeen troijalainen ja kristillinen perinne olivat yhdistyneet ritari-ihanteeksi.⁸⁷⁶ Antiikin välittämä perinne oli kuitenkin jo katoamassa. Warton syytti tästä ”munkkeja ja kirkonmiehiä”, joiden Troijan sodasta esittämiä versioita hän piti klassiselle ajattelulle vieraana propagandana.⁸⁷⁷ Warton tulkitsi kreikkalaisvaikutusta ristiretkiperinteessä hieman eri tavalla kuin James Beattie, joka korosti samalla veristen ja sinänsä tarpeettomien ristiretkien virkistävästä merkityksestä eurooppalaiselle kulttuurille. Beattie vertasi niitä Troijan sotaan yleisenä ihmisten innostajana:

[...] it is not absurd to imagine, that the same spirit of activity, however raised, which made men signaling themselves in feats of arms at home, or in quest of adventures abroad, might also stimulate the mental powers, and cause genius to exert itself in new ways of thinking, as well as of acting.⁸⁷⁸

Näistä kahdesta tulkinnasta yleisellä tasolla ristiretkiä pohtiva Beattie on vähemmän sidoksissa kirjallisuuteen, minkä takia hänen argumenttejaan on vaikeampi kritisoida. Warton kuitenkin jaksoi paneutua tässäkin tapauksessa troijalaismyytin vaikutushistoriaan. Se ei vaikuttanut vain keskiaikaiseen ritarikuvaan vaan laajasti myös kirjallisuuteen. Warton uskoi *Iliaan* olleen tuntematon 300-luvulta 1300-luvulle, mutta sen vaikutuksen ja tarinoiden palanneen vähitellen suosituiksi 1200-luvulla kirjoitetun Guido delle Colonnen *Historia de belle Trojanaa* (nyk. *Historia destructionis Troiae*) -version myötä. Wartonin mukaan tämä eepinen runoelma yhdisti kreikkalaiset ja goottilaiset vaikutteet ja modernisoi Troijan sankareiden hahmot vastaamaan Kaarle

---

⁸⁷⁵ Ashmole 1693, 5.

⁸⁷⁶ Colish 1998, 182.

⁸⁷⁷ Warton 1774, (10). Vaikka troijalaiskysymyksen merkitys oli vähentynyt renessanssin jälkeen, englanninkieliseen kirjallisuuteen se palasi jo 1630-luvulla. Troijaan liittyvät tarinat liitettiin tällöin runoihin ja naamiisiin, mutta niitä ei pidetty historiallisesti todenperäisinä. Ks. Colish 1998, 182. Troijan reseption ongelmista ks. Hankins 1995, 139–141.

⁸⁷⁸ Beattie 1783, 551.

Suuren ja Arthurin kuvaa.⁸⁷⁹ delle Colonnen teos popularisoi traditiota, jonka alkuperä oli hyvin epäselvä: hänen Troija-runoelmansa perustui *Daretis Phrygii de excidio Trojae historia* -nimiseen roomalaiseen tekstiin, jonka uskottiin olleen Homerosta edeltäneen kirjailija Dares Fryygalaisen tuotos. Toinen delle Colonnen esikuva oli ollut yhtä fiktiivisen Diktys Kreetalaisen *Dictys Cretensis Ephemeridos belli Trojani*.⁸⁸⁰ Vaikutteiden kierrätys ei päättynyt tähän, sillä Warton väittää delle Colonnen vaikutuksen näkyneen niin Chaucerin *Troilus and Criseyda* – kuin John Lydgaten *Boke of Troye* -runoelmissa.⁸⁸¹ Tämän vuoksi Warton kutsui kaikkia englanninkielisiä Troijan sotaa käsitteleviä teoksia parafraaseiksi tai käännöksiksi, koska ne muistuttivat delle Colonnen teosta.⁸⁸² Hän myös ajatteli delle Colonnen levittäneen käsitystä ritariudesta erityiseksi siksi, etteivät keskiajan lukijat pystyneet erottamaan modernisoitujen troijalaistarinoiden aikaa omastaan.⁸⁸³

Katsaus troijalaistarinoiden asemaan keskiajan kirjallisuudessa liitti tavat ja tekstit yhteen: Thomas Warton pyrki hahmottamaan keskiaikaisen ritariuden periaatteita troijalaisista ja akhaijlaisista kerrottujen tarinoiden avulla. Todennäköisesti hän löysi taistelussa osoitettua urhoollisuutta, matkustamista ja yliluonnollisen ja arkipäiväisen kohtaamista, koska nämä teemat esiintyivät myös hänen arvioidessaan ritareita. Tämä ei kuitenkaan selitä täysin sitä, että Wartonin tapa käsitellä ristiretkiä on revisionistinen. Toisin kuin lähes kaikki muut 1700-luvun historioitsijat ja oppineet hän tekee niille osittain oikeutta viittaamalla niiden jatkaneen troijalaissotien traditiota. Vertaus antiikkiin luonnonmukaisti ristiretket: se teki ne osaksi samaa hyväksyttyä perinnettä.

---

⁸⁷⁹ Warton 1774, 123–126. Cf. Beattie 1783, 561. Benson 1980 kertoo delle Colonnen työn keskiaikaisesta reseptiosta.

⁸⁸⁰ Silk 2004, 61–64. Nämä kaksi Rooman keisarikunnan alueella syntyneitä, mutta keskiajalla vanhemmaksi oletettua tekstiä, muistuttivat roomalaisia ja muita latinankielisiä lukijoita niin troijalaisten kuin heitä vastaan sotineiden akhaijilaisten urheudesta: Troijan kaupungin ympärillä käydyssä taistelussa sodan kummatkin osapuolet kunnostautuivat. Kyse oli urheudesta kuoleman edessä ja oman kaupunkivaltion puolustamisen sankarillisuudesta. *Iliaan* sankarit kohtasivat myös puolijumalia ja jumalia, mikä antoi heidän seikkailuilleen yliluonnollisen sävyn.

⁸⁸¹ Todellisuudessa Lydgaten teos oli delle Colonnen runon käännös runon käännös. Aiemmin delle Colonnen merkitys oli jäänyt vähäisemmälle huomiolle. Berkenhout 1777, xxviii; Baretto mainitsee Guidon teoksen *Italian Libraryssa*. Baretto 1757, 143.

⁸⁸² Warton 1774, 127.

⁸⁸³ Warton 1778, 88–89. Lydgaten kaltaiset keskiaikaiset kuvasivat Troijan muistuttamaan oman aikansa englantilaisia kaupunkeja.

Wartonia kiinnosti erityisesti ennen vuotta 1300 kirjoitettu *Romance of Richard Cueur* [Coeur] *de Lyon*, joka kertoi Rikhardin Saladinin saraseeneja vastaan käymistä taisteluista. Hänen mukaansa romanssia piti tulkita varovaisesti, mutta se sisälsi tietoa aikakauden arvoista.

[...] if not a superstitious belief of the times, it was a hyperbolic invention started by the minstrels, which soon grew into a tradition, and is gravely recorded by the chroniclers that Richard carried with him to the crusades king Arthur's celebrated sword CALIBURN, and that he presented it as a gift, or relic, of inestimable value to Tancred king of Sicily, in the year 1191.⁸⁸⁴

Romanssi tiivisti Wartonin kannalta keskiaikaisen ajattelun: Arthurin merkityksen, ristiretket ja ritariarvot. Warton ei ajattelut romanssia tarkkana todellisuuden kuvauksena, hän ei uskonut esimerkiksi Rikhardin Caliburn-miekan olemassaoloon, mutta hän piti sitä alkuperäisimpänä kuvauksena tapahtumista ja Rikhardin roolista.⁸⁸⁵ Robert Donatelli onkin osoittanut, kuinka Warton perusti käsityksensä Rikhardista, ristiretki-ajan sankarista, lähes täysin yhden romanssin varaan.⁸⁸⁶ Warton ei mielestäni kuitenkaan ajattele romanssin avulla saavuttaneensa Rikhardista totuudellista kuvaa, sillä Rikhard kuvattiin allegorisesti. Sen sijaan hän ajatteli tämänkin romanssin heijastavan aikansa asenteita. Wartonin mukaan romanssi kertoi kuninkaan vallan symboleista: esimerkiksi taistelukirves viittasi hänen haluunsa täyttää saamansa tehtävä, taistelukentälle ilmestyvä enkeli taas oikeudenmukaisuuteen.⁸⁸⁷

Keskiajan vernakulaariset kielet, joiden nousun varaan Warton *Historyn* rakensi, olivat jälleen kerran samaan aikaan tutkimuksen suurin este ja mahdollisuus. Mieltyminen metaforiin tuotti ongelmia oppineille, jotka yrittivät ymmärtää, millä tavalla he voisivat tulkita epäsuorasti aikakauden yhteiskuntaa ja tapahtumia kuvaavia tekstejä. Toisaalta he saattoivat Wartonin tapaan käyttää hyväkseen kirjallisuutta ja esittää sen nojalla muussa tutkimuksessa ongelmallisina pidettyjä käsityksiä. Tätä korostavat tulkinnat, jotka noudattivat valistushistorioiden linjaa. James Beattien mukaan aggressiiviset ritarit

---

⁸⁸⁴ Warton 1774, 87, 119–121.

⁸⁸⁵ Warton 1774, 122.

⁸⁸⁶ Donatelli 1991, 43.

⁸⁸⁷ Warton 1774, 155–156. 115.

olivat valmiita lähtemään kauas seikkailuihin ja riensivät siksi mielellään ristiretkijoukkojen mukaan. He olivat hyvin viattomia ja uskoivat näkevänsä ihmeitä:

strange fights were expected in strange countries; dragons to be destroyed, giants to be humbled, and enchanted castles to be overthrown.⁸⁸⁸

Beattien mukaan romanssien metaforat olivat niin voimakkaita, että ritarit uskoivat niihin. Tämä olisi ollut hyvä peruste keskiajan kirjallisuuden käytölle selvittämään aikakauden tapoja, mutta Thomas Warton ei viitannut siihen suoraan. Hän selvitti ahkerasti allegoristen tarinoiden intertekstuaalisuutta ja oletti niiden samalla kuvaavan ihmisten tapaa ajatella. Warton ei kuitenkaan pystynyt selkeästi osoittamaan, kuinka nämä kaksi puolta liittyivät yhteen.

Wartonin tulkintojen kannalta oli ongelmallista, että hän näki ristiretkien, ritariarvojen ja metaforia käyttäneen runouden liittyneen yhteen, mutta sidoksen olleen sittenkin hetkellinen, sillä hän toteaa ristiretkien jälkeen ritariarvojen pian degeneroituneen. Urheuden allegorinen kuvaaminen väistyi suurentelun tieltä:

the rude origin of this heroic gallantry was quickly overwhelmed and extinguished, by the superior pomp which it necessarily adopted from the gradual diffusion of opulence and civility, and that blaze of splendor with which it was surrounded, amid the magnificence of the feudal solemnities.⁸⁸⁹

Yhden vaikeasti tulkittavan metaforisen kauden jälkeen tuli siis toinen, joka perustui räikeälle liioittelulle. Warton näyttää ajatelleen ritariarvojen ja romanssien vuorovaikutuksen tässä vaiheessa katkenneen, mutta hän ei perustele tätä tarkemmin. Yksi tekijä saattoi olla myös ristiretkien päättyminen, minkä myötä Troijan legendaan, romansseihin ja ritari-ideaalin liittynyt neljäs pala, niitä hyödyntäneet ja niihin vaikuttaneet ajankohtaiset tapahtumat, katosi.

Kirjoittaessaan feodalismista ja ritareista Warton ei tuo esille uusia tietoja eikä esitä tulkintoja, sillä hän toistaa jo kauan tunnettuja asioita. Toisaalta hän kirjoittaa ristiretkistä neutraalimmin tai jopa positiivisemmin kuin monet aikalaisensa. Todennäköisesti tämä johtuu siitä, että Warton ei katsonut tavoitteekseen pohtia niiden yhteiskunnallisia merkityksiä vaan hän seurasi kirjallisuuden tapaa käsitellä niitä ja pyrki

---

⁸⁸⁸ Beattie 1783, 541.

⁸⁸⁹ Warton 1774, (71)–(72).

näkemään ne osana ritari-ideaalia ja tapojen historiaa. Yritys kertoi Wartonin pyrkimyksestä sovittaa yhteen kirjallisuuden ja tapojen tutkimus. Se puolestaan rakentui menneisyyden erilaisuuden korostamiselle: Warton pyrki rakentamaan käsitystä nykyhetkestä suuresti poikkeavasta keskiajasta käyttämällä tärkeimpinä lähteinään romansseja, jotka tarjosivat erilaisuutta korostavaa materiaalia. Varmuutta ei ole siitä, käyttikö Warton tietoisesti romansseja luodakseen käsityksen vieraasta aikakaudesta vai joutuiko hän lähteidensä uhriksi pitäessään niiden leikkiviä konstruktioita todellisina.

Hovit ja seurallisuuden taito

Keskiajan hovit ja modernin seurallisuuden synty

Thomas Warton ei käsitellyt keskiajan yhteiskuntaa vain lähteidensä kuvausten perusteella. Hän pyrki kirjoittamaan myös sellaisesta maailmasta, jota keskiajan kirjallisuus ei käsitellyt laajasti, mutta jossa se Wartonin mielestä oli syntynyt. Hovien ja vernakulaarin kirjallisuuden yhdistäminen perustui osittain hänen käyttämiinsä lähteisiin, mutta niiden yhteys kuului myös siihen tapaan, jolla vernakulaarin historiaa kirjoitettiin. Danten *De vulgari eloquentia* oli toivonut sitä, että jonakin päivänä Italian valtioiden hallinnossa olisi puhuttu vernakulaaria.⁸⁹⁰ Kirkossa tilanne oli muuttunut periaatteessa reformaation mukana, mutta hoveissa oli puhuttu kansankieltä jo ennen sitä. Miten paljon? Miksi? Warton ja muut 1700-luvun medievalistit yrittivät ratkaista tätä kysymystä. Samalla he pohtivat sitä, millaista hovien kommunikaatio oli ollut.

Vernakulaarin kirjallisuuden tutkimuksessa yleinen topos sopi hyvin 1700-luvun tilanteeseen. Toisin kuin feodaalinen maailma, hovit näyttivät lisäksi tarjoavan valmiin vertailukohdan 1700-luvun yhteiskuntaan. Ilmiö oli säilynyt, vaikka se olikin muuttunut

---

⁸⁹⁰ Dante, *De vulgari eloquentia* I, xvi.

kuluneiden vuosisatojen aikana. Thomas Wartonin analyysi keskiajan hoveista perustui romanssien antamiin tietoihin, mutta siihen vaikuttivat myös hänen oman aikansa seurallisuutta (*sociability*) koskevat käsitykset. Hovit olivat tukeneet runoutta ja oppimista, mutta ne nähtiin myös ongelmallisina menneisyyteen kuuluvan monarkian tuki-joina, jollaisina ne esitettiin vuosien 1688–1689 mainiosta vallankumouksesta alkaen. Vanhan järjestelmän paluutta, katolisen kirkon tukeman Stuart-suvun uutta valtaannousua ja jakobiittien vallankumousta pelättiin edelleen 1700-luvun loppupuolella.⁸⁹¹ Pelossa yhdistyivät Ranskaa, katolista kirkkoa ja vanhaa hovikulttuuria kohtaan tunnettu vastenmielisyys. Tämä näkyi myös siinä tavassa joilla nykyhetken ja menneisyyden hovikulttuuria arvioitiin. Esimerkiksi John Dryden asetti vastakkain ranskalaisen hovikulttuuriin ja englantilaisen käsityksen vapaudesta, joka oli tullut ilmi niin yhteiskunnassa kuin taiteissa.⁸⁹²

Toisaalta Stuarteista ei haluttu päästä kokonaan eroon. Vaikka varhaisempaa hovikulttuuria vieroksuttiin, se ei kadonnut seremonioista. Englantia hallinnut Hannoverien dynastia tarvitsi jatkuvuuden illusion tuekseen, koska sen oma historia Englannissa ei ollut pitkä: kuningassuku oli noussut valtaan Yrjö I:n kuninkaaksi kruunaamisen myötä vuonna 1714. Kysymys oli pakkoratkaisusta, kun vuoden *The Act of Settlement* (1701) oli kieltänyt Englannin kruunun katolisilta hallitsijoilta. Kruunu siirtyi Hannoverin vaaliruhtinatar Sofialle sillä perusteella, että tämä oli vanhin ei-katolinen Stuart-kuningas Jaakko I:n jälkeläisistä. Sofian poika Yrjö nousi valtaistuimelle 13 vuotta myöhemmin. Monet seremoniat ja rakennushankkeet pyrkivät luomaan käsitystä perinteikkään kuninkuuden jatkumisesta, mutta ne epäonnistuivat toistuvasti. Lyhyen Vilhelm Oranialaisen ja Marian kauden (1688–1702) kauden jälkeen kuninkaiden asema heikkeni koko ajan. Siksi 1700-luvulla kohtasivat sinnikäs pyrkimys kasvattaa kuninkaan ja tämän hovin vaikutusvaltaa sekä epäluulo ja viha niitä kohtaan.⁸⁹³

---

⁸⁹¹ Jakobiittien vallankumoushakeista. Colley 1996, 82–91.

⁸⁹² Scodel 1999, 552–553; Brewer 1997, 10–58. Dryden oli tosin lieventänyt kantaansa toteamalla, että kirjailijoiden tehtävänä oli etsiä tasapaino näiden kahden ilmiön välillä.

⁸⁹³ Tunnetuin epäonnistuminen oli ollut Kaarle II:n yritys rakentaa palatsi Winchesteriin, jota pidettiin kuningas Arthurin ja ritareiden myyttisenä alkukotina. Palatsi ei koskaan valmistunut, mikä ennestään heikensi kuninkaallisen perheen asemaa. Hannoverien epäonnistuneista hankkeista ks. Brewer 1997, 5–28.

Hovien asema oli ajankohtainen kysymys, minkä vuoksi myös monet yhteiskunta-teoreetikot kirjoittivat niistä. Tähän vaikutti toisaalta Stuartien jälkeinen poliittinen tilanne, mutta myös 1700-luvulla virinnyt kiinnostus ihmisyhteisöjen toimintaan. Kirjoittajat Shaftesburysta Adam Smithiin olivat kiinnostuneita siteistä, jotka pitivät yhteisöjä koossa. He ajattelivat ihmisen olevan luonnostaan seurallinen olento ja arvelivat tämän ominaisuuden kannalta olennaiseksi kyvyn kommunikoida ja kohdata muut ihmiset kohteliaan käytöksen sääntöjä noudattaen.⁸⁹⁴ Ihmisen sosiaalisuutta korostanut Shaftesbury käytti yhteiselämän tarpeesta nimitystä ”natural affection”, joka luontaisesti sai heidät toimimaan yhdessä. Ihmisille oli tyypillistä toimia hyveellisesti ja ottaa toisensa huomioon ilman, että he sortuisivat omanvoitonpyyntiin. Shaftesbury ei pohtinut, oliko kyky seurallisuuteen muuttunut vuosisatojen aikana, mutta hänen ajatuksistaan kiinnostuivat myös monet historioitsijat. Juuri kysymys hoveista ja seurallisuudesta sitoi keski-ajan ja 1700-luvun nykyhetken yhteen tavalla, joka innosti jatkuvasti anakronismeihin.

Thomas Wartonin käsitys hovielämästä perustui hänen käyttämäänsä kirjallisuuteen. Hän viittasi tähän varsin suoraan kuvatessaan normannihovia, jossa sotilaat rentoutuivat kuunnelleen runojaan musiikin säestyksellä esitelleiden minstreleiden esityksiä ja harpunsoittoa:

When we consider the feudal manners, and the magnificence of our Norman ancestors, their love of military glory, the enthusiasm with which they engaged in the crusades, and the wonders to which they must have been familiarised from those eastern enterprises we naturally suppose [...] that their retinues abounded with minstrels and harpers, and that their chief entertainment was to listen to the recital of romantic and martial adventures.⁸⁹⁵

Sotilaiden ja harpistien väliin jäi valtava sosiaalinen kenttä, jota kohtaan Warton ei näyttänyt tuntevan suurta kiinnostusta antamansa kuvauksen perusteella. Käytännössä *History of English Poetry* kuitenkin analysoi hovielämää nimenomaan tapojen kuvauksen yhteydessä.

---

⁸⁹⁴ Sympatiasta Adam Smithn moraalifilosofian perustana Phillips 2000, 82–87. Shaftesburyn näkemyksistä Klein 1994 54–59. Shaftesburyn ja Mandevillen kiistasta Porter 2005, 130–147.

⁸⁹⁵ Warton 1774, 37–38.

Vaikka hovien maailma oli kansainvälinen, suurin osa 1700-luvun oppineista ajatteli niillä olleen historiallisesti yksi keskus, Ranska. Tulkinta oli nykyhetken kannalta otollinen muistaen ranskalaisen Ludvig XV:n ja XVI:n hovielämän merkittävyuden. Näkemys ei ollut huono keskiajankaan kannalta. Ranskan vaikutus oli ollut suuri Englannissa erityisesti normannivalloituksen jälkeen. Wartonin suhde tällaiseen kanaalin eteläpuolelta tulleeseen vaikutukseen oli mutkaton, sillä hän ajatteli ranskalaisuuntauksen sivilisoineen yhteisöä. Yleisestikin historiantutkimuksessa ei ranskalaisvaikutteisiin suhtauduttu kielteisesti. Filologi Thomas Tyrwhitt (1730–1786) totesi niiden jättäneen pysyvän vaikutuksen englantilaiseen yläluokkaan.⁸⁹⁶ Tyrwhittin mielestä se näkyi sekä kielessä että ajattelussa: tällä hän viittasi todennäköisesti yhteiseen sanastoon sekä ranskankielisten kirjallisuuden lajityyppien merkityksen Englannissa. Thomas Warton huomautti ranskalaisten ja englantilaisten romanssien muistuttaneen toisiaan, sillä niissä oli samoja hahmoja ja teemoja.⁸⁹⁷ Tyrwhittin tapaan hän toteaa ranskalla ja englannilla olevan myös paljon yhteistä sen jälkeen, kun Englanti oli saanut ranskasta uusia, ilmaisevia sanoja ja sanontoja.⁸⁹⁸ Siksi jopa kaikkein merkittävimmät englannin kieltä kehittäneet kirjailijat olivat Wartonin mielestä ranskalaisen vaikutuksen alaisia.⁸⁹⁹

Ranska oli kansainvälisen kanssakäymisen virallinen kieli ja Pariisi niin politiikan kuin kirjallisuudenkin keskus, jonka tapahtumia seurattiin kaikkialla Euroopassa.⁹⁰⁰ Ranskalaisuus ei silti välttämättä symboloinut edistystä tai hienostuneisuutta, vaan yhä useammin pilaantunutta elintapaa, hovikulttuuria ja hienostelua. 1700-luvun patrioottien ja whig-puolueen kannattajien mielestä Ranska edusti kielensä ja kulttuurinsa puolesta sellaisia vaikutteita, joiden ei suotu saavan jalansijaa Englannissa.⁹⁰¹ Sen sijaan Jonathan Swiftin kaltaiset *toryt* kirjoittivat suopeasti hovikulttuurin ja ranskalaisuuden vaikutteista alkukantaisten englantilaisten sivistäjinä.⁹⁰² Näin keskustelussa olivat vastakkain hovikulttuuria ja Ranska-vaikutteita korostaneet ja toisaalta Englannin erityisasemaa

---

⁸⁹⁶ Tyrwhitt 1843, xviii–xxiii.

⁸⁹⁷ Warton 1778, (488)–(489); Warton 1774, 117.

⁸⁹⁸ Warton 1774, 85–86.

⁸⁹⁹ Warton 1774, 419–420. Warton muistuttaa Chaucerin kopioineen ja kääntäneen Marie de Francen *Lais*-teosta, joka sittemmin vaikutti hänen omaan *Tale of the Nonnes Priest* -runoelmaansa

⁹⁰⁰ Newman 1987, 1–18.

⁹⁰¹ Barker Benfield 1996, 104–153.

⁹⁰² Klein 1996, 146–148.

varjelleet. Keskustelussa oli hetkittäin ajan suurvaltasuhteisiin viittaava sävy, mutta se laajeni koskettamaan yhteisöjen luonnetta.

Ulkopolitiikka, sisäpolitiikka ja tulkinnat vaikutteiden leviämisestä olivat samalla tavalla osa seurallisuuden määrittelyä kuin teoriat ihmisyhteisön toiminnasta. Kysymys keskiaikaisen yhteisön toiminnasta liittyi tähän keskusteluun. Shaftesburyn sinänsä epähistorialliset näkemykset olivat laajalti hyväksytyjä, mutta niiden vastustajat argumentoivat myös menneisyyden esimerkkien avulla. Helyttämättömin Shaftesburyn arvostelijoista oli Bernard de Mandeville (n. 1670–1733), joka tunnettiin erityisesti kauppiasluokan hyveiden ylistäjänä. Hän uskoi yksittäisen ihmisen hyödyntävän parhaiten yhteisöön silloin, kun tämä toteutti yksilön ja kaupankäynnin vapauden periaatteita. Mandeville väitti voiton tavoittelun olevan hyvän yhteisöelämän perusta. Näin hän esitti vastakkaisen tulkinnan hyvää tahtoa ja yhteistyötä korostaneen Shaftesburyn teorialle. Mandevillen mukaan hienostuneisuus oli petollinen piirre, joka sai ihmiset luopumaan omasta persoonastaan ja näin huijaamaan muita. Se ei ollut ihmisyhteisön luonnollinen ominaisuus. Sen sijasta Mandeville piti ylpeyttä luonnollisena asian ja tarpeellisena vastapainona Shaftesburyn ideoiden hallitsemalle keskustelulle.⁹⁰³

Shaftesburyn ja Mandevillen vastakohtaisuus inspiroi myös keskiajan tutkijoita. Koska kohteliaisuutta oli pidetty keskiajan hoveista periytyvänä piirteenä, sen tuomitseminen herätti monenlaisia tulkintoja. Mandeville oli painottanut petollisen kohteliaisuuden syntyneen feodalismien kaudella, jolloin tavallisten ihmisten oli täytynyt teeskennellä monarkkien ja heidän vasallien kunnioitusta. Sama ilmiö oli toistunut hoveissa, joissa eläneiden ainoana todellisena tehtävänä oli esittää rakastavansa ja kunnioittavansa kuningasta. Mandevillen mielestä tällainen tilanne oli luonut ”tapojen komedian” (Comedy of Manners), vaikka käytös oli tietenkin ollut järkevää, koska se johti menestykseen.⁹⁰⁴ Näin keskiaikaiset hovit joutuivat esittämään modernin yhteiskunnan täydellistä vastakohtaa.

---

⁹⁰³ Barker Benfield 1996, 119–125; Goldsmith 2001, 11–32.

⁹⁰⁴ Peltonen 2003, 272–276.

Kysymys yhteisöllisyydestä ja seurallisuudesta kuten myös Mandevillen ja Shaftesburyn vastakkainasettelu näkyi kirjallisten antikvaarien tuotannossa. Innokas poleemikko Joseph Warton määritteli Mandevillen periaatteet huonosti muotoiluiksi ja pahaa tarkoittaviksi.⁹⁰⁵ Sen sijaan Shaftesburyn *Advice to Author* -teosta hän piti tarkkana ja eleganttina taiteiden nousun kuvauksena. Hän ei pohtinut Shaftesburyn käsitysten merkitystä keskiajan tutkimukselle, mutta totesi niiden soveltuvan hyvin kreikkalaisen sivilisaation tutkimiseen.⁹⁰⁶ Keskustelussa käytetyt argumentit eivät jakautuneet selvästi kahteen leiriin, sillä vanhempi filosofinen perinne kytkeytyi uusimpien teoreettisten käsitteiden olemusta koskeneisiin kysymyksiin. 1700-luvun oppineet ja filosofit liittivätkin seurallisuuden kysymykseen 1700-luvun tapaan ymmärretyistä stoalaisista hyveistä. David Hume kirjoitti aiheesta esseen ”The Stoic”, jossa hän todisteli todellisen miehisyyden perustuvan hienostuneisuudelle – mutta ei passioille. Hume jakaa ihmiset kolmeen luokkaan. Surkeimmassa asemassa ovat villit (savages), jotka ovat kyvyttömiä todelliseen yhteiselämään, mutta he etsivät kuitenkin onnellisuutta pimeytensä keskellä. Hienostunut kansalainen (polished citizen) taas nauttii lakien suojelemana elämän mukavuuksista. Kummankin yläpuolelle kohoaa hyveellinen mies (man of virtue) tai tosi filosofi (true philosopher), joka hallitsee halujaan eikä elä tunteidensa (passion) johdattamana.⁹⁰⁷ Hume tulkinta jatkaa stoalaisuuden linjalla korostaessaan tyyneyden merkitystä, mutta hän ei kuitenkaan sulje sosiaalisuutta tai seurallisuutta pois hyveellisestäkään elämästä.

Keskiajan kannalta oleellista oli luksuksesta käydyn keskustelun sulautuminen Shaftesburyn ja Mandevillen kiistaan. Shaftesbury piti luksusta suurena ihmisten ja yhteisöjen rappeuttajana, Mandeville taas innostavana ja edistystä tuovana ilmiönä. Tässä keskustelussa uskonnollinen ajatus vaurauden immoralisoivasta vaikutuksesta korvautui vähitellen väitteellä kapitalismin hyvistä puolista, koska se nosti kaikkien sosiaaliryhmien

---

⁹⁰⁵ J. Warton 1782, ii, 199.

⁹⁰⁶ J. Warton 1782, i, 129.

⁹⁰⁷ Hume 1758, 91–92. “But as much as the wildest savage is inferior to the polished citizen, who under the protection of laws, enjoys every convenience which industry has invented; so much is the citizen himself inferior to the man of virtue and the true philosopher, who governs his appetites, subdues his passions, and has learned, from reason, to set a just value on every pursuit and enjoyment.” Ks. myös Barker Benfield 1996, 135–136. Republikaanisista hyveistä Pocock 1975, erit. 31–38.

elintaso.⁹⁰⁸ Luksusta pidettiin historiallisesti kauaskantoisena ilmiönä, koska se tulkittiin ensimmäiseksi merkiksi vaurauden kasvamisesta. Kysymys luksuksen synnystä oli siis tärkeä, koska se kertoi, mistä lähtien vauraus oli kasvanut. David Hume huomasi keskiaikaisen luksuksen merkityksen. Varhaisessa kirjoituksessaan ”*Essay on Chivalry*” (n. 1725–1726) Hume erotti hienostuneisuuden ja luksuksen pyrkiessään kritisoimaan jälkimmäistä arvostavaa Mandevillea. Hume muistutti, miten oli olemassa paheellista luksusta (*vicious luxury*), johon kuuluivat ylenpalttinen syöminen, juominen ja seksi ja toisaalta hienostunut luksus, joka oli kehittänyt taiteita ja tieteitä.⁹⁰⁹ Tämän takia luksuksen syntyä ei välttämättä kertonut varallisuuden kasvusta, vaan se saattoi olla myös viesti ylenpalttisuudesta ja säädyttömyydestä. Hume pilkkasi keskiaikaa ja sen hoveja ”järjen iltaruskona”, jolloin harjoitettiin tarpeetonta liioittelua. Hänen mukaansa tähän oli syyllinen naisten läsnäolo.⁹¹⁰ Vanhempi Hume ajatteli tilanteen toisella tavalla *History of England* -sarjassa sekä eräissä muissa kirjoituksissa, joissa hänen asenteensa keskiajan hoveja kohtaan oli suvaitsevaisempi.⁹¹¹

Thomas Percy tulkitseksi luksuksen syntyneen katolisen kirkon vallasta, joka oli vähitellen saastuttanut koko keskiaikaisen sivilisaation.⁹¹² Monet keskiaikaa tutkineet ajattelivat silti Mandevillen tapaan luksuksen syntyneen hoveissa, joiden merkityksestä oltiin erimielisiä. Richard Hurd korosti hovien roolia nykyaikaisen kohteliaisuuden ja toisten huomioonottamisen syntypaikkoina:

But this gallantry would take a refined turn, not only from the necessity there was of maintaining the strict forms of decorum, amidst the promiscuous conversation under the eye of the Prince and his own family; but also from the inflamed sense they must needs have of the frequent outrages committed, by their neighbouring clans and adversaries, on the honour of the Sex, when by chance of war they had fallen into their hands.⁹¹³

---

⁹⁰⁸ Luksusta koskeneesta keskustelusta Berry 1994.

⁹⁰⁹ Barker Benfield 1996, 133–134. Hume keskusteli esseestä kahdesta asiasta, jotka hän nimeso alaotsikoissa: ”Of Luxury” ja ”Of Refinement in the Arts”.

⁹¹⁰ Mossner 1947, 54–60; Siebert 1997, 62–64. Mossnerin artikkelin yhteydessä julkaistiin aiemmin vain käsikirjoituksena ollut essee.

⁹¹¹ Barker-Benfield 1996, 133–134. Silti hänen käsityksensä luksuksesta ei ollut muuttunut, vaikka hän sijoittikin sen kauas Euroopasta, Aasiaan, josta levinneenä se oli vähitellen tuhonnut Rooman imperiumin

⁹¹² Percy 1794, ii, 121–122.

⁹¹³ Hurd 1762, 17–18.

Hurdin mukaan hoveissa tarvittiin hyvä tapoja ja käytöksen säätelyä, koska läsnä oli sodassa kiinnijääneitä naisia.

Myös Thomas Warton väitti modernin hienostuneisuuden saaneen alkunsa keskiajan linnoissa. Hänen mielestään lähtökohta koko tälle kehitykselle oli sotimaan tottuneiden ihmisten tylsistytävä elämä linnan muurien suojissa, mikä johdatti heidät keksimään viihdykettä itselleen. Vertailu nykyajan vireään, kaupankäynnille rakentuneeseen yhteiskuntaan oli selvä:

as the courts of these pretty princes were thronged with ladies of the most eminent distinction and quality, the ruling passion for was tempered with courtesy.⁹¹⁴

Wartonin tulkinta ei perustunut samanlaiselle kärjistämiselle kuin Hurdin. Naisten rooli on joka tapauksessa merkittävä, oli heidät ryöstetty tai ei. Warton liittää myös luksuksen taitavasti analyysiinsä, kun hän näkee keskiaikaisten hovien toiminnan rakentuneen sen varaan:

Not only the splendor of the courts, but the magnificent castle surrounded with embattled walls, guarded with massy towers and crowned with lofty pinnacles, served to inflame the imagination, and to create an attachment to some illustrious heiress, whose point of honour it was to be chaste and inaccessible. And the difficulty of success on these occasions, seems in great measure to have given rise to that sentimental love of romance which acquiesced in a distant respectful admiration, and did not aspire to possession.⁹¹⁵

Keskiaikainen luksus nousi Wartonin tulkinnassa luontevasti esiin linnojen olosuhteista. Se oli osittain aineellista, mutta se viittasi myös mahdollisuutta heittäytyä romansseihin. Wartonin termi *romance* voidaan tulkita joko eroottiseksi suhteeksi tai sitten kirjallisuudenlajiksi. Molemmissa tapauksissa luksus ei ollut vain positiivinen asia, vaikka se ehkä viitoittikin tietä tulevaan.⁹¹⁶ Hienostelu liitettiin ritareiden hallitsemaan maailmaan, jonka synnyn Warton sijoitti ensimmäisen vuosituhannen lopulle, kun gootit olivat hajautuneet taisteleviksi heimoiksi ja vain voimakkaimmat ja vaikutusvaltaisimmat saattoivat selviytyä ilman vasallien ja ritarien apua.⁹¹⁷ Hän erotti nämä

---

⁹¹⁴ Warton 1774, (70).

⁹¹⁵ Ibid.

⁹¹⁶ Warton 1774, 37.

⁹¹⁷ Warton 1774, 109–110.

ilmiöt toisistaan ja totesi, että feodalismiin myötä ritareiden asema oli parantunut.⁹¹⁸ Keskiaika ja hienostuneisuus sidottiin Warntonin aikana yhteen tavalla, joka olisi riittänyt parantamaan usein unohdetun ajanjakson merkitystä. Side oli molemminpuolinen, sillä keskiaika oli vaikuttanut nykyiseen sosiaalisuuteen ja samalla juuri sosiaalisuus näytti yhdistävän 1700-lukua ja 1200-lukua niin, etteivät ne näyttäneet enää täysin erilaisilta.

Trubaduurit ja minstrelit: kansankieliset todistajat

Keskiajan hovien historian kirjoittaminen olisi ollut mahdotonta ilman siitä kertovia lähteitä. Thomas Warton tarvitsi myös perustelun sille, miksi hän ylipäänsä kirjoitti hoveista teoksessa, joka oli omistettu englantilaisen runouden historialle. Hoveissa asuneet runoilijat ja kronikoitsijat tarjosivat ratkaisun kumpaankin ongelmaan. Toisaalta varsinkin trubaduurien monitulkintaiset runot ohjasivat Wartonia seuraamaan keskiajan tekstin omaa tapaa kuvata yhteiskuntaa.

Thomas Warton ja muut oppineet korostivat kirjallisuuden merkitystä ritariajan hienostuneen yhteiskunnan kuvaajana. Kyse ei ollut vain hoveissa eläneiden kirjoittamista kuvauksista, sillä Chaucerin runouden uskottiin säilyttäneen sen maailmankuvan nykyajan lukijoille. Richard Hurd totesi:

[...] wonders of Chivalry were still in the memory of men, were still existing, in some measure, in real life, when Chaucer undertook to expose the barbarous relations of them.⁹¹⁹

Hurd käytti juuri Chaucerin runoutta perusteena sille, että ritarielämän kuvaukset olivat todenmukaisia. Koska ihmiset muistivat ritareiden sankariteot vielä silloin, kun Chaucer heitä kuvasi, tämän kirjoitusten täytyi mukautua todellisuuteen. Todennäköisesti tällä perusteella Thomas Warton ajatteli voivansa luottaa ritarielämää kuvaaviin lähteisiin: niiden oli pakko kuvata todellisuutta, koska muuten kaikki olisivat huomanneet vääristelyn. Siksi jopa hoveissa toimineiden trubaduuriin ja minstreleiden

---

⁹¹⁸ Warton 1774, 69–70

⁹¹⁹ Hurd 1762, 43–44; 112. Hurd korostaa Tasson *Vapautetun Jerusalemin* asemaa, sillä hän vertaa sitä *Iliaseen*. Ks. myös Girouard 1981; Alexander 2007, 24–49.

monikerroksista runoutta luettiin kuin todistajien kirjoittamia kuvauksia hovien elämästä.

Michel de Certeau'n mielestä historiankirjoituksen esitystavalle tyypillistä on ollut vastakohtien käsittely niin kuin ne liittyisivät yhteen. Selityksenä yhteen sovittamattoman yhteensovittamiselle on niiden ajallinen etäisyys. Ne kuuluvat samaan tarinaan, mutta niitä erottava aika selittää erilaisuuden. Thomas Wartonin *History of English Poetry* liittyy yhteen tällä perusteella hovien trubaduurit ja bardit, ensimmäisen vuosituhannen kansanomaiset runoilijat. Bardit olivat usein kansansa viimeisiä edustajia, jotka lauloivat muiden muistista kadonneista asioista. Fiktiivisyys ympäröi monia näistä hahmoista, mikä ei estänyt heitä tulemasta yhdeksi 1700-luvun kirjallisuuden topoksiksi. Tunnetuin kuvaus oli Bedan kertomus anglosaksien runoilija Caedmonista kirjoitustaidottomana miehenä, jonka runot syntyivät jumalallisen inspiraation tuomina sen jälkeen, kun hän oli saanut runoilun lahjan unessa.⁹²⁰ Vaikka hahmossa on piirteitä Homeroksen sokeasta Teiresias-tietäjästä ja Pindaroksesta, Bedan kuvauksen merkitys lienee ollut ratkaiseva. Jälleen kerran keskiajan kirjailijat olivat jo ehtineet muokata topoksen lähes valmiiksi myöhemmille medievalisteille. Monet oppineet arvelivat varhaisten runoilijoiden kirjoittaneen todellisista tapahtumista pitääkseen niiden muistoa yllä ja selittääkseen niiden merkitystä.⁹²¹ Varhaiskeskiajan historiankirjoituksen ja runouden erottelua pidettiin lähes mahdottomana. Thomas Warton totesi runoilijoiden kertoneen maineteoista harpun säästyksellä.⁹²²

Harpusta ja tarinoiden symbolisuudesta tuli jatkuvuuden symboleita, kun Warton siirtyi toisen vuosituhannen runouteen, joka oli hänen varsinainen aiheensa. Wartonin mielestä bardien aloittama vernakulaarinen historiallinen runous ei hävinnyt, vaan perinnettä jatkoivat *boarders*-nimellä tunnetut hoveissa toimineet viihdyttäjät. Myöhemmin 1200-

---

⁹²⁰ Terry 2001, 116. John Lelandin lyhyttä mainintaa toisteltiin usein, sillä hän kertoi todistaneensa viimeisten bardien esityksiä. Leland 1709, 1, 4.v. Terry huomauttaa myös Pindaroksen toimineen todennäköisesti esikuvana Caedmonille.

⁹²¹ Jopa sellainen vanhakantainen teos kuin Lewis Crusiuksen *The Lives of the Roman poets* alkaa runouden alkuperän esittelyllä. Sen mukaan runouden funktiona oli moraalin opettaminen kertomalla suurmiesten ja jumalien teoista. Crusius 1733, i, 1–2.

⁹²² Warton BodL. Dep.d. 624, 1v–2v. Warton tahtoi kirjoittaa bardien historiasta George Hickein tutkimusten ja Thomas Hearnen tekemän Gloucesterin kronikan edition pohjalta. Hanke ei koskaan käynnistynyt todennäköisesti siksi, että se osoittautui liian vaikeaksi. Ks. Warton BodL Dep.e.281

luvulla heidän paikkansa ottivat hienostuneemmat minstrelit.⁹²³ Percy oli ehtinyt popularisoida termin *Reliques*-teoksessaan. Percyn mukaan minstrelit olivat olleet varhaisia runoilijoita, joiden asema oli muuttunut goottien kristillistymisen myötä. Tämän jälkeen oli kehittynyt kaksi erilaista runoilijoiden ryhmää: luostareiden rauhassa toimivat munkit ja hoveissa esiintyvät minstrelit.⁹²⁴ Percy jakoi keskiaikaisen runouden selvästi kahteen linjaan, jotka edustivat *vita contemplativa* ja *vita activa*. Hän painotti minstreliden runouden yhteiskunnallista merkitystä, koska he toimivat niin lähellä keskiaikaista valtaa.⁹²⁵

Kyse ei ollut kuitenkaan vain yläluokan tuntemusten heijastamisesta, sillä Percy esitti minstrelit varhaisen, populaarin historiankirjoituksen luoja. Tämä selvensi runouden asemaa, mutta se myös helpotti kansanomaisia esityksiä kohtaan 1700-luvulla tunnettua vastenmielisyyttä. Katujen ja tavernojen runous luokiteltiin balladeiksi ja siihen saattoi tutustua missä tahansa kaupunkien julkisissa tiloissa, joissa esiintyjät palkkiota vastaan lauloivat ja esittivät vanhoja ja uusia runoja. Yhdistäessään balladien esittäjät menneisyyden suuriin minstreleihin Percy ”puhdisti” suullisen runouden sen painolastista ja irrotti sen sopimattomana pidetystä kansanomaisesta kulttuurista. Nimetessään minstreliden esityksen balladeiksi Percy käänsi huomion menneisyyteen ja teki nykyhetken suullisesta runoudesta toisen luokan kysymyksen. Hänen ja muiden Edinburghin tai Lontoon kaduilla kuulemansa esitykset eivät voineet vetää vertoja vuosisatojen takaisille suurille runoilijoille.⁹²⁶

Kirjallisuuden historia eristettiin menneisyyttä koskeväksi ilmiöksi, sillä myös Thomas Warton erotti menneet ja nykyhetken minstrel-laulajat toisistaan. Hän pohti erityisesti minstreliden suhdetta valtaan, mikä tarjosikin mahdollisuuden erotella hovirunoilijat nyky-Lontoon kaduilla esiintyneistä viihdyttäjistä. Esimerkkinä vallan ja runouden liitoksesta Warton käytti Rikhard I:n tapaa kutsua trubaduureja ja minstrel-laulajia

---

⁹²³ Warton 1774, 173, n.k.

⁹²⁴ Percy 1765, i, xv–xvi.

⁹²⁵ Hoveissa oli ollut runoilijoita jo kauan, mutta Percy ei tiennyt termin *minstrel* tulleen käyttöön vasta 1200-luvulla. Sitä ennen hovin runoilijoita oli kutsuttu englanniksi termillä *scop*. Sanan alkuperä oli muinaisranskan sanoissa *ménestrel*, *menesterel* ja *menestral*.

⁹²⁶ Groom 2001, 22–30.

hoviinsa 1100-luvun lopulla. Tieto oli jopa hieman ongelmallinen Wartonille, joka ymmärsi tehtäväkseen nimenomaan vernakulaarisen, laajasti hyväksytyt ja tunnetun kirjallisuuden leviämisen kartoittamisen. Warton yritti päästä pinteestä huomauttamalla runouden kuuluneen kaikille. Latinan- tai ranskankieliset esitykset käännettiin vernakulaariksi, jolloin tavalliset ihmiset saattoivat ymmärtää sitä. Käännösten avulla he tulivat tietoisiksi hoveissa esitetystä runoudesta. Samalla runouden esittelemä aristokraattinen maailma tuli heille tutummaksi.⁹²⁷ Näin Warton esitti keskiaikaisen runouden vaikutuksen laajempaan kuin mitä Percy oli tehnyt. Warton näki minstreleiden runouden englantilaisten yhteisenä kirjallisuutena. Se oli varhaista kansalliskirjallisuutta. Samalla Warton ohitti hovien ulkopuolisen kertomusperinteen. Minstreleiden avulla Warton pystyi myös konkretisoimaan ajatuksen hienostuneen yläluokan tarpeellisuudesta, sillä sen kehittelemä käytös levisi kirjallisuuden ja runouden välityksellä tavallisten ihmisten tietoisuuteen. Kirjallisuus oli tällöin sivilisaatiota levittävä, monia yhteiskuntaryhmiä yhdistävä voima. Samalla se uudisti käsityksen yläluokasta ja kansasta.

Näennäisestä nykyaikaisuudestaan huolimatta minstrelit eivät silti vertautuneet 1700-luvun kirjailijoihin, jotka eivät olleet sidoksissa hallitsijaan. Wartonin väitti minstreliden runoissa näkyneen, miten kuningas oli sekä runojen kohde että kontrolloi niiden kirjoittajia. Hän kertoi, Rikhard I:n omien minstreleiden matkustaneen Ranskaan laulaakseen päämiehensä teoista. Näin he tekivät kuninkaasta suosituksen hahmon ja pitivät tämän mainetta yllä. Minstrelit toimivat nimenomaan kuninkaan eivätkä kansakunnan palveluksessa. Warton toteaa:

[...] these rude songsters were not so national, and so nice, as we may suppose.⁹²⁸

Wartonia selkeästi kiinnosti, mikä hoveissa toimivien runoilijoiden asema todellisuudessa oli ollut. Voi jopa ajatella, että läheisyys kuninkaaseen hiveli kirjallisuushistorioitsijaa aikana, jolloin halpoja kirjoja valmistava Grub Street ja romaanit

---

⁹²⁷ Warton 1774, 113–119.

⁹²⁸ Warton 1782, 70. Warton myös painotti, miten menneiden ja nykyisten runoilijoiden välillä ei ollut paljon yhteyttä.

kasvattivat suosiotaan ja kaikki Hannoverien Yrjö-kuninkaat eivät edes osanneet lukea englantia.⁹²⁹

Wartonin tapa tulkita minstreleiden vaikutteita voidaan nähdä sekä nykyajan hahmottamisena negaation avulla että varhaisen kielinationalismille ominaisena nostalgiana. Hän määritteli minstrelit selkeästi erilaiseksi kuin nykyhetken kirjoittajat siksi, että nämä olivat sitoutuneet kuninkaaseen ja elivät tämän kanssa hovissa. Vaikka Warton ei koskaan maininnut 1700-luvun kirjailijoiden irtautumisesta hovin antamasta tuesta, hänen tapansa kirjoittaa minstreleistä osoittaa hänen hahmottaneen menneisyyden ja nykyhetken kirjailijoiden aseman erilaisena. Lähes ristiriidassa kuninkaaseen sitoutumiselle on pyrkimys korostaa minstreleiden runouden laajaa tuntemusta ja sen kääntymistä vernakulaariksi, keskiajan englanniksi. Nämä kaksi puolta eivät kuitenkaan ole täysin vastakkaisia, sillä niiden avulla Warton luo käsityksen kansallisesta kirjallisuudesta, joka syntyy monarkian suojissa, mutta leviää kaikkien nautittavaksi ja hyödynnettäväksi. Näin hän heijastelee jo Danten esittämää toivetta siitä, että nimenomaan hallitsijan silmien alla syntyisi uusi omalla kielellä kirjoitettu kansallinen kirjallisuus.

Todellisuus lainaa kirjallisuutta: turnajaiset ja kaksintaistelut

Kansankielisen kirjallisuuden ja kuninkaanvallan yhteennivomisen ohella Wartonin kiinnostus kiinnittyi muutenkin ajankohtaisiin teemoihin. Kysymys hovien ja hovi-elämän luonteesta huipentui väittelyyn keskiaikaista turnajaisista ja armeijoiden välisten sotien sijasta käydyistä kaksintaisteluista (*single-combat*). Asia oli ajankohtainen 1700-luvun puolivälissä, jolloin etiketin ja seurallisuuden lisäksi pohdittiin aggressioiden luonnetta ja niiden merkitystä yhteisöissä. Ne näyttivät tarjoavan myös parhaimman selityksen keskiaikaisen kirjallisuuden ja yhteiskunnan suhteelle: monet näkivät turnajaiset hoveihin liittyvänä eskapistisena urheiluna ja toisaalta kaksintaistelut yhtenä

---

⁹²⁹ Feather 2007, 237–239.

allegorisen ajattelun esittämisen muotona. Ne olivat sopivasti erilaisia kuin tavallinen kaksintaistelu (*duel*), joka oli edelleen ajankohtainen joskaan ei jokapäiväinen käytäntö.

Kaksintaisteluja pidettiin brutaaleina, mutta myös innostavina käytöksen muotoina. Keskustelua sävytti tässäkin tapauksessa Bernard Mandeville, joka Markku Peltosen mukaan korosti kaksintaistelun edustaneen todellisia tunteita ja ajatuksia aikana, jolloin kohteliaisuus ja sivistyneen keskustelun säännöt tekivät ihmisistä kuin näyttelijöitä teatterin lavalla. Mandeville väitti myös ristiriitojen ja epäkohteliaiden tapojen kuuluneen ihmisen luontaisiin ominaisuuksiin. Hänen mukaansa herrasmies saattoi haastaa kaksintaisteluun maineensa mustamaalajan yrittäessään voittaa kunniansa takaisin. Abstraktimmalla tasolla kaksintaistelu oli jopa hyveellistä, sillä se liittyi omien pyrkimysten toteuttamiseen, mikä oli Mandevillen ihmiskuvassa keskeistä.⁹³⁰ Mandevillen mielestä maailmanhistoriassa oli ollut kaksi aikakautta, jolloin kaksintaisteluun suhtauduttiin positiivisesti. Ensimmäinen oli ollut noin vuoden 1000 tienoilla, jolloin kunnia ja uskonto olivat olleet kaikkein tärkeimmät käsitteet. Tällöin syntyivät Mandevillen mukaan myös ritarikunnat. Vaikka Mandeville painotti niiden merkitystä, kunnian ja rohkeuden todellinen testi olivat olleet kaksintaistelut. Uuden ajan alussa nämä arvot olivat kadonneet. Mandeville tulkitsee Cervantesin Don Quijoten edustaneen todellisia ritarillisia arvoja aikana, jolloin ne olivat jo haihtumassa. Don Quijote ei ollut hänen mielestään hullu vaan konservatiivi. Käsitys herrasmiehen kunniaista ei hävinnyt kokonaan: Mandevillen mukaan keskiaikaiset kaksintaistelut olivat tapahtuneet turnajaisissa näyttävästi, 1600-luvun hovielämän hyveet olivat erilaisia ja kaksintaistelut muuttuivat yksityisiksi tapahtumiksi.⁹³¹

Mandevillen ajatukset muistuttavat keskiaikaa tutkineiden esittämiä tulkintoja turnajaisista, jotka ymmärrettiin näytösluonteiksi. Antikvaarit väittivät niiden yhdistäneen hovien suurellisuuden ja ritareiden hyveet. Monet korostivat kaksintaisteluja allegorisina ritarillisuuden arvojen esityksinä. Allegorioihin mieltynyt Thomas Warton piti niitä ristiretkien myötä syntyneen hyveiden metaforisina esityksinä. Hän muistuttaa,

---

⁹³⁰ Peltonen 2003, 285 ff.

⁹³¹ Peltonen 2003, 290–292

kuinka Rikhard Leijonamielen kerrottiin ottaneen osaa turnajaisiin, jotka kertoivat hänen saavutuksistaan. Turnajaiset olivat myös kirjallisuuden topos, sillä Warton kirjoitti käsikirjoituksista löytyneen tietoja pyöreän pöydän ritarien organisoimista turnajaisista.⁹³² Turnajaisissa näytti yhdistyvän keskiajan kulttuurin metaforisuus, sen arvot ja sotaisuus.

Thomas Warton ei halunnut edetä liian kauas selvittämään turnajaisten todellista taustaa. Sen sijaan hän esittää kirjallisuuden vaikuttaneen siihen tapaan, jolla ritarikulttuuri miellettiin ja miten siihen kuuluneet käyttäytyivät. Ajatus kirjallisuudesta sosiaalisten suhteiden mallina ei välttämättä ollut ongelmallinen paljon lukeneelle oppineelle varsinkaan, kun sen avulla Warton saattoi osittain kiertää epäilyt siitä, ettei hänen käyttämänsä materiaali kertonut tarpeeksi keskiajan yhteiskunnasta. Wartonin mielestä turnajaisissa tiivistyi julkisia esiintymisiä ja allegorista ajattelua korostava aika. Hän päätteli elämän keskiaikaisissa linnoissa opettaneen ritareita taistelemaan peitsillä sekä metsästäämään koirien ja haukkojen avulla. Lisäksi kirjoittamaton säännöstö valmisti ritareita joukkojen edessä käytyihin kaksintaisteluihin, vaarallisille seikkailuille, naisten suojelulle, loistokkaalle esiintymiselle, sopivalle liioittelulle ja ihmetarinoiden ymmärtämiselle.⁹³³ Menneisyyteen sijoitettiin paitsi nykyhetkelle vieras, myös asioita joista kirjoittaja ei pitänyt. Warton kritisoi seremonioiden naiiviutta ja turhanpäiväisyyttä. Hän pääättelee:

Neither the writers nor the spectators saw the impropriety, nor paid a separate attention to the comic and the serious part of these motley scenes; at least they were persuaded that the solemnity of the subject covered or excused all incongruities. They had no just idea of decorum, consequently but little sense of the ridiculous: what appears to be the highest burlesque, on them would have made no sort of impression. We must not wonder at this, in an age when courage, devotion, and ignorance, composed the character of the European manners; when the knight going to a tournament, first invoked his God, then his mistress, and afterwards proceeded with a safe conscience and great resolution to engage his antagonist.⁹³⁴

Wartonin käyttämät lähteet johtivat häntä harhaan, mikäli hän pyrki kirjoittamaan ritarielämästä realistisesti. Tekstien ihaileva koristeellisuus kääntyi hänen tulkinnassaan

---

⁹³² Ks. esim. Warton 1774, 153–155, 206–208;

⁹³³ Warton 1774, 109–110, 224.

⁹³⁴ Warton 1774, 243.

naurettavuudeksi. Silti teema selvästi kiehtoi Wartonia, joka tahtoi rakentaa lähteidensä avulla käsityksen keskiaikaisesta yhteiskunnasta.

Hän ei ollut ainoa, sillä monet oppineet päättelivät turnajaisten tiivistäneen paljon oleellista ritarikulttuurista, feodaaliyhteiskunnasta ja suureellisesta yhteiskunnasta. Charles Jarvis huomautti turnajaisten merkityksestä hovielämälle:

In every country in *Europe* a *free field* was set out, and every petty prince out of ostentation of his sovereignty, though he had hardly ten acres of territory; would have his *Campo Franco*, with judges, and all the proper offices fixed that justice might not be retarded for want such a *judicature* (as they called it) at hand.⁹³⁵

Jarvis liittää varhaiset turnajaiset osaksi arabialaista kulttuuria, jossa ritarius oli hänen mukaansa ensimmäisen kerran kehittynyt rakkauden ja sotilaallisuuden arvostuksesta. Myöhemmin John Richardson yritti jäljittää turnajaisten leviämisen Arabiasta Eurooppaan Espanjan kautta.⁹³⁶ Thomas Warton luotti orientalisti Barthélemy d’Herbelot’n tutkimuksiin ja toisti tämän väitteen turnajaisten suosion nousuun vuodesta 919 lähtien Henrik I:n Ranskassa.⁹³⁷ Ajankohdasta oltiin lähes yksimielisiä, sillä niin monet oppineet viittasivat juuri 900-luvun alkuun.⁹³⁸ Kysymys turnajaisten synnystä ei ollut yhdentekevä, sillä anglosaksien valtakaudella syntyneinä niitä olisi voitu pitää englantilaisena ilmiönä, normannien vaikutuksen myötä myös turnajaisista mannermaiset vaikutteet olisivat olleet selvät.⁹³⁹

Wartonin käsitys turnajaisten lähteistä oli lopulta kuitenkin enemmän kirjallinen kuin kirjaimellinen. Hänen mielestään turnajaiskuvauksissa esiintyvät rakkaus ja rohkeus olivat myös kirjallisuuden keskeisiä teemoja.⁹⁴⁰ Warton tulkitsee kirjallisuuden ja elämän yhdistyneen turnajaisissa, sillä ne heijastelivat keskiajan ihmisten tapaa ymmärtää asiat allegorisesti. Wartonin tulkinta erosi konkreettisemmin lähteisiin suhtautuneista aika-

---

⁹³⁵ Jarvis 1742, xiv.

⁹³⁶ Richardson 1778, 199. Richardsonin mukaan espanjalainen *Fiestas de las canas* järjestettiin naisten viihdyttämiseksi. Hän ei pitänyt turnajaisten merkitystä ritareiden kouluttajana huomattavana.

⁹³⁷ Warton 1774, (12)–(13).

⁹³⁸ Ks. esim. Strutt 1775–76, ii, 93.

⁹³⁹ Adams 1790, 82.

⁹⁴⁰ Warton 1774, (12)–(13).

laisista. Robert Henryn mielestä turnajaiset olivat syntyneet erilaisten satureiden leikkien ja harjoitusten tuloksena.⁹⁴¹ Warton sen sijaan esitti varhaisten ranskalaisten turnajaisten olleen täysin seremoniallisia ja Englannissakin kuningas Arthuria koskeneiden tarinoiden pian vaikuttaneen niihin.⁹⁴² Henryn tapaan oppineet näkivät turnajaisten olleen osittain seremoniallisia, mutta taisteluiden olleen lopulta todellisia. esimerkiksi James Beattie korosti niiden olleen myös vaarallisia tapahtumia:

[...] the Knights, fixing their lances, with the points advanced, made their horses run violently together; and both knight and horse were often overturned by the shock, and sometimes killed.⁹⁴³

Beattien ja Henryn esimerkki osoittaa, miten kirjaimellisesti Warton lopulta lähteitä tulkitsi. Beattie ja Henry näkivät keskiajan kulttuurin laajemmin kuin sarjana allegorioita, mikä Wartonille oli vaikeaa. Warton saattoi vedota siihen, että keskiaikainen kirjallisuus sisälsi tapojen kuvauksia, jotka liittyivät pääosin ritareiden elämään. Toisaalta siirtyminen kirjallisuudesta tapahtumien ja kulttuurin käsittelyyn osoittautui hyvin vaikeaksi. Ongelmat konkretisoituivat keskiaikaisten naisten aseman arviointiin.

Hovin naiset ja modernin maailman kajastus

Keskiajasta kertovien lähteiden erilaisuus näkyi myös siinä, mitä keskiajan naisten asemasta tiedettiin. Kronikat tai historiankirjoitus eivät kertoneet käytännössä mitään naisten roolista keskiajan yhteiskunnassa, sen sijaan he olivat näkyvästi esillä esimerkiksi romansseissa ja trubaduurirunoudessa ritareiden ja jossakin tapauksessa myös kirjoittajien palvonnan kohteina. Naisten asemaan tiivistyy paljon siitä, mitä de Certeau näki historiografisen operaation keskeisinä kysymyksinä: menneisyyden ja nykyhetken yhdistymistä siten, että menneisyys näytti sekä kommentoivan nykyisyyttä että esittävän sen, mitä siltä puuttui. Kysymys naisten ja miesten suhteista ja naisten emansipaatiosta kosketti erityisesti 1700-luvun englantilaisia, sillä sukupuolten väliset suhteet olivat esillä jatkuvasti. Kysymykset sivilisaation hienostumisesta, kommu-

---

⁹⁴¹ Henry 1771–93, ii, 598; iii, 558–559.

⁹⁴² Warton 1774, (12).

⁹⁴³ Beattie 1783, 539–540.

nikaation tavoista ja yhteisöllisyydestä liittyivät kaikki tavalla tai toisella sukupuoleen.⁹⁴⁴ Tämä vaikutti siihen, miten keskiaikaisten naisten kirjoituksia ja heidän elämäänsä tulkittiin.

Naisten kirjoittamaa keskiaikaista kirjallisuutta ei ollut paljon, joten Thomas Wartonilla oli varsin helppo tehtävä esitellä kanonisoituja naiskirjoittajia. Warton mainitsi 1100-luvulla kirjoittaneen Marie de Francen ja 1400-luvun oppineen Christine de Pisanin. Kuten niin monet keskiaikaisten kirjailijoiden osalta, myös heistä tunnettiin vain jäljelle jääneet kirjoitukset. Marien Warton mainitsee vain lyhyesti alaviitteessä viittaamalla 1500-luvun antikvaari Claude Fauchet'hen, joka oli nimennyt anonyymien naisrunoilijan Marie de Franceksi 1500-luvulla.⁹⁴⁵ Christine de Pisan (1364–1430) taas oli Ranskassa elänyt runoilija ja monipuolinen kirjoittaja, joka tunnettiin kohtuullisen hyvin Englannissakin.⁹⁴⁶ Warton mainitsee hänet kääntäjäksi ja Homeros-tuntijaksi, mikä korostaa Christinen oppineisuutta.⁹⁴⁷

Merkittävien kirjailijoiden käsittelyn ohella naisten asemaa keskiaikaisessa kulttuurissa pohdittiin myös laajemmin. Naisten oppineisuutta pohdittiin varsinkin ”naisten historioina” tunnetussa historiankirjoituksen lajityypissä. William Alexanderin *History of Women* (1779) ja John Adamsin *Women* (1790) pitivät keskiaikaa naisten epätavallisen suuren vapauden kautena. Tulkinnat perustuivat tunnettujen naisten elämää koskeviin anekdootteihin, jotka korostivat naisten olleen keskiajalla miehisen toiminnan kohteita, mutta totesivat heidän tulleen siksi osaksi yhteiskuntaa.⁹⁴⁸ John Adamsin mukaan uskonnollisuus oli luonut ilmapiirin, jossa naisia rohkaistiin opettelemaan kieliä ja kirjoittamaan runoutta. Kyse ei ollut vain kreikan ja latinan kielen hallitsemisesta:

[...] the mouth of a young Italian, Spanish, or British lady seemed adorned with a particular grace, when she repeated some *Hebrew* phrase, or thundered out some verses of Homer.⁹⁴⁹

---

⁹⁴⁴ Barker Benfield 1996, 104–153.

⁹⁴⁵ Marie de France on voinut kirjoittaa teoksensa Englannissa.

⁹⁴⁶ Ks. esim. Walpole 1762, 64.

⁹⁴⁷ Warton 1778, 67, 91.

⁹⁴⁸ Käsite hovirakkaus, ‘courtly love’, syntyi vasta 1800-luvulla ranskalaisen medievalistin Gaston Parisin tutkimuksissa.

⁹⁴⁹ Adams 1790, 87–91.

Adams näkee naiset passiivisina lukijoina eikä aktiivisina kirjoittajina. Hän mainitsee monet kirjoittaneet naiset vain alaviitteissä.⁹⁵⁰

Naisten rooli oli oppineisuuden historiassa pieni, mutta heidän yhteiskunnallisen asemansa saattoi olla merkittävä. Vaikka David Hume oli nuorena pilkannut hovien suureellisuutta, hän myöhemmin näki ne osana välttämätöntä historiallista kehitystä. Hume näki paheksutun ja pilkatun suureellisuuden osana tapahtumasarjaa, jossa vanhat republikaaniset eli julkisen keskustelun hyväksyvät monarkiat (*republic monarchy*) vaihtuivat asteittain yhteisöelämää tukeviksi sivilisoiviksi monarkioiksi (*civilised monarchy*). Hume leikkii onnistuneesti käsitteillä, sillä aiemmin tunnettu termi *civil monarchy* oli korostanut monarkian jumalallisesta käskystä riippumatonta luonnetta. Hume muutti termin muotoon *civilised monarchy* korostaakseen monarkian asemaa tapojen ja moraalin kohentajana. Humen vertailussa republikaaniset monarkiat, kuten antiikin Rooma, olivat saaneet aikaan tieteiden kukoistusta, mutta ne eivät olleet rohkaisseet kansalaisiaan elämään vapaasti. Tämä tilanne oli jatkunut kauan, sillä sivilisoiva monarkia oli kehittynyt vasta 1700-luvun Englannissa. Se piti huolen siitä, että ihmisillä oli mahdollisuus toimia julkisuudessa, mutta se mahdollisti myös omien avujen ja taitojen kehittämisen yksityisyydessä. Hume löysi sivilisoituneen monarkian juuret keskiajan hoveista, koska niissä erilaiset ihmisryhmät olivat toimineet yhdessä tapojen hienostumisen ansiosta.⁹⁵¹

Hume jatkoi ajatuksen kehittelyä pohtimalla, millaisille asioille sivilisoituminen oli perustunut. Hän tuli siihen tulokseen, että naisten aseman paraneminen hoveissa sekä kirjallisuudessa oli ollut keskeinen muutos. Hän kirjoitti ”ritarillisesta mystiikasta” (*chivalric mystique*), joka rohkaisi naisia varhaiseen emansipaatioon.⁹⁵² Näin hän näkee naisten emansipaation, sivilisoivan monarkian nousun ja varhaisen suureellisuuden modernin maailman synnyn edellytykseksi. Kaikki mainitut ilmiöt voitiin sijoittaa keskiajan hoveihin, kuten James Beattie kuvasi:

---

⁹⁵⁰ Adams 1790, 87–91.

⁹⁵¹ Siebert 1997, 65.

⁹⁵² Ibid.

The domestick life of the feudal baron must also have had considerable influence, in refining the manners of men and women in the higher ranks. He lived, as already observed, in his castle, with a numerous train of friends and vassals, who formed a court, similar in its economy to that of the sovereign. Luxury was little known at that time, even in palaces [...] Every person of fashion in great family has now a separate apartment; but then it was not so. The hall of the castle was a place of constant and universal resort. There appeared the Baron himself, with his lady and children, and those noble guests who might occasionally reside with him; there too were often seen his vassals, ranked according to their dignity; and there, in a lower situation, the chief servants of the family would sometimes assemble. Were so many persons of mean and of equal rank to meet together, every man would indulge his own humour, and politeness would not be much minded. But the very great diversity of ranks in a feudal castle would introduce courteous behaviour; while the great found it their interest, to be affable and those of the lower sort to be respectful.⁹⁵³

Pitkä lainaus todistaa, miten Beattie ymmärsi keskiaikaiset hovit eri sosiaaliryhmiin kuuluneiden ihmisten tapaamispaikoiksi, jotka vähitellen muuttivat tapakulttuuria. Linnon aulat muistuttavat kuvauksessa miltei 1700-luvun suurkaupunkia, kun niissä kuljettiin jatkuvasti. Sen sijaan Beattie ei korosta naisten roolia, sillä hänen mielestään he muodostivat vain yhden hovien monista ryhmistä.

Naisten asema Humen ja Beattien tulkinnoissa kielii vaikeuksista hahmottaa heidän historiallista rooliaan. G. J. Barker Benfield onkin osoittanut, kuinka naisten asemasta käytiin 1700-luvulla keskustelua samalla, kun pohdittiin miehisyyden ja naisellisuuden määrittelyä. Barker Benfieldin mukaan naisten emansipaatio oli selkeästi nähtävillä englantilaisessa yhteiskunnassa 1600-luvun lopulta asti ja se yhdistettiin vaatimukseen tapojen parantamisesta. Osa miehistä koki tilanteen uhkaavana, mikä johti ankariin kiistoihin sukupuolten asemasta, mikä leimasi 1700-lukua.⁹⁵⁴

Vastustus ei ollut vähäisintä oppineiden joukossa, jossa monet kyseenalaistivat naisten emansipaation historiallisena ilmiönä. Adam Ferguson tähdensi varhaisissa yhteiskunnissa vallinneen maskuliinisen eetoksen, minkä takia naisilla oli vain avustava rooli

---

⁹⁵³ Beattie 1783, 545–546.

⁹⁵⁴ Barker Benfield 1996, 37–66. Barker Benfield käyttää esimerkkinä sosiaalisen hierarkian kumpaakin huippua ja pohjaa: Rochesterin jaarlin (1647–80) elämää ja kirjoituksia sekä Lontoon kaduilla kulkevia miesjoukkioita

ilman oikeutta osallistua sotaan tai politiikkaan.⁹⁵⁵ James Beattie siirsi tämän tulkinnan keskiajan feodaaliseen kulttuuriin, jota hänen mukaansa hallitsivat ”vahvat, kovat ja aktiiviset” miehet, jotka rohkeasti pyrkivät toteuttamaan vapauden vaatimuksia.⁹⁵⁶ Ritarit viehättivät myös Fergusonia, sillä he osallistuivat hänen mielestään keskiajan julkisuuteen toisin kuin kauppiaat. Sota oli tärkeä yhteiskunnan kehittymiselle:

[...] without the rivalship of nations, and the practice of war, civil society itself could scarcely have found an object, or a form.⁹⁵⁷

Toisaalta tällainen primitivismi saattoi kääntyä myös itseään vastaan. John Adams esitti naisten merkityksen olleen varhaisissa yhteiskunnissa poikkeuksellisen suuri, koska he saattoivat osallistua niissä päätöksentekoon. Heitä myös arvostettiin kyvystä ennustaa tulevaisuutta ja tuntea erilaiset jumaluudet.⁹⁵⁸

Thomas Warton tiesi todennäköisesti naisten emansipaatiosta käydyin keskustelun ja hän oli saattanut tutustua naisten historioihin, sillä molemmissa tapauksissa käytettiin lähteenä keskiaikaista kirjallisuutta, erityisesti romansseja. Lähteet eivät kertoneet vain naisten passivisuudesta, koska 1700-luvulla tunnettiin hyvin myös naissotureista kertovia legendoja, jotka hämmensivät oppineita. Esimerkiksi Richard Hurd katsoi parhaaksi olla kommentoimatta Anna Komnenan *Aleksiadeista* (1148) löytämiään tietoja uljaista naistaistelihoista.⁹⁵⁹ Monet yksinkertaisesti sivuuttivat asian tai mainitsivat sen lyhyesti, kuten John Adams kertoessaan ristiretkiaikaan liittyvistä tarinoista.⁹⁶⁰ Tällaiset kuvaukset eivät sopineet 1700-luvun käsityksiin yhteiskunnasta tai naisten asemasta.

Toinenkin ratkaisu löytyi. David Hume korosti naisten asemaa keskiajan seurallisuudessa. Teoksessa *Essays on moral and political* (1741–1742) oleva kirjoitus ”Esseen kirjoittamisen taidosta” nosti näkyvästi esille naisten aseman sivilisoivissa monarkioissa. Hume luokitteli oppineet ja seuralliset yhteisöt perustaltaan erilaisiksi, mutta ne olivat yhdistyessään synnyttäneet 1700-luvun maailman hienostuneisuuden.

---

⁹⁵⁵ Ferguson 1767, 125 ff. Ks. Pocock 2000, 336–337.

⁹⁵⁶ Beattie 1783, 539–541.

⁹⁵⁷ Ferguson 1996, 28.

⁹⁵⁸ Ks. esim. Adams 1790, 64.

⁹⁵⁹ Hurd 1762, 12–13.

⁹⁶⁰ Adams 1790, 75–78.

Tällöin Hume mukaan oppinut (Man of letters) ja maailmanmies (Man of the world) yhdistyivät samassa persoonassa. Naisilla oli tässä yhdistymisessä olennainen rooli:

I am of Opinion, that Women, that is Women of Sense and Education (for such alone I address myself) are much better Judges of all polite Writing than Men of the same Degree of Understanding, and that 'tis a vain Pannic, if they be so far terrify'd with the common Ridicule that is levell'd against learned Ladies, as utterly to abandon every Kind of Books and Study to our Sex.⁹⁶¹

Hume näkee tärkeäksi naisten roolin hienostuneisuuden kasvattamisessa ja pitää heitä myös miehiä parempina tietynlaisen yhteisöllisen kirjallisuuden (*polite writing*) arvioijina. Tällä termillä Hume tarkoittaa todennäköisesti yhdessä lukupiireissä tai salongeissa luettavia kirjoja. Hume nostaa esille erityisesti ranskalaisten naisten roolin, sillä nämä pystyivät toimimaan niin oppineiden joukossa kuin seurapiireissä. Naiset eivät silloin olleet ylivertaisia, sillä Hume väittää heidän olevan miehiä parempia ”lämmössä”, mutta heikkoja ”passioiden arvioinnissa”.⁹⁶² Hume näkökulma pohjautui suurelta osin 1700-luvun ranskalaiseen salonkikulttuuriin. Voisiko keskiajan hoveja myös tulkita sen perusteella?

Thomas Warton käytti sekä Humea että tämän kriitikoiden näkökantoja kirjoittaessaan keskiajan naisten asemasta. Hän totesi kreikkalaisten ja roomalaisten naisten pysyneen poissa julkisuudesta, mutta goottinaisten aseman olleen toisenlainen, sillä heitä käytettiin profetoina, jotka osallistuivat päätöksentekoon. Warton siteerasi Strabonin ajanlaskun alussa kirjoittamaa kuvausta kimbrestä:

[...]were accompanied at their assemblies by venerable and hoary-headed prophetesses, apparelled in long linen vestments of a splendid white.⁹⁶³

Viittauksella Warton pyrki todennäköisesti osoittamaan naisten merkityksen myös Englannissa ennen normannivaltaa.

Ajatus naisten aseman parantumisesta ja yleisestä tapojen hienontumisesta samanaikaisina ja osittain samojen vaikutteiden tuloksesta syntyneenä ilmiönä sopi hyvin keskiajan yhteiskunnan muutosten arviointiin. Warton käytti Hume perusteluja väittäessään goottilaisten naisten aseman parantuneen siinä vaiheessa, kun ritariarvot

---

⁹⁶¹ Hume 1758, 5–6.

⁹⁶² Ibid.

⁹⁶³ Warton 1774, (66)

alkoivat voimistua 600-luvulta alkaen. Warton näkee ritareiden naisiin kohdistaman huomion merkinneen näiden vaikutusvallan kasvua pohtimatta kysymystä tämän enempää.⁹⁶⁴ Todellinen merkityksen kasvu tapahtui kuitenkin vasta keskiajan lopulla. Wartonin mielestä Jean Froissartin kirjoitukset kuvasivat yhteiskuntaa, jossa naisilla oli jokin asema. Tavat alkoivat hienostua:

[...] who did not think it inconsistent to be present or to preside at the bloody spectacles of the times; and who, themselves, seem to have contracted an unnatural or unbecoming ferocity, while they softened the manners of those valorous knights who fought for the their approbation.⁹⁶⁵

Naiset siis näyttivät olevan lopullinen syy keskiajan lopussa tapahtuneeseen kulttuurin hienostumiseen: heidän innoittamaan ja suosioista taistellessaan ritarit joutuivat pehmentämään käytöstään. Tärkeää on huomata se, että Warton viittasi jälkeen kerran Froissartiin esitellessään keskiajan yhteiskunnan tilannetta. Lähteistä riippumatta naisten rooli nähtiin passiivisena, mutta Wartonin tulkinta paljastaa jälleen sen, miten kirjallisenä ja allegorisena hän keskiajan kulttuurin näki. Ehkä tämän takia hän ajatteli elämän linnoissa lisänneen sukupuolten kohtaamista, joka puolestaan modernisoi maailmaa. Wartonin tapa korostaa naisten asemaa juontui keskiaikaisesta kirjallisuudesta. Lähestymistapa voi näyttää naiivilta myös 1700-luvun näkökulmasta.

Wartonin esittämä analyysi naisten asemasta voidaan ajatella Michel Zinkin argumenttien todistukseksi: tällöin keskiajan kirjallisuus ohjasi varsin suoraan aikakaudesta tehtyjä tulkintoja. 1700-luvun oppineet ottivat sen kuvaukset kirjaimellisesti ja siirsivät ne historiankirjoitusta muistuttaviin esityksiinsä. Tilanne voidaan nähdä myös täysin vastakkaisena: Warton käytti tietoisesti keskiajan hoveja kuvaavia tekstejä tuodakseen esiin omana aikanaan keskeisinä pidettyjä asioita. Kysymys lukijan ja tekstin vuorovaikutuksesta on tärkeä, mutta esimerkiksi medievalismin syntyä tarkasteltaessa on käytännössä mahdotonta sanoa, kuka ohjasi ketä.

Thomas Wartonin keskiaikaisen kirjallisuuden analyysi ei jäänyt vain käytöstapojen kuvaamiseen. Tavat myös ohjasivat ja hillitsivät ihmisiä. Trubaduuriin lyriikka vei Wartonin väistämättä pohtimaan rakkauden merkitystä ja sen vaikutusta tapoihin.

---

⁹⁶⁴ Warton 1774, (67)–(68).

⁹⁶⁵ Warton 1774, (70).

Aihetta käsiteltiin tavallisesti kertaamalla tiedot 1100-luvulta alkaen kerrotusta Abelardin ja Heloisen tarinasta sekä Petrarcan ja Lauran oletetusta suhteesta. Jo 1700-luvulla tapaukset todettiin erilaisiksi, sillä Laura tunnettiin vain ihailijansa kuvausten välityksellä, mutta Heloise oli myös itse kirjoittanut.⁹⁶⁶ Thomas Wartonin käsitykset rakkaudesta pohjautuivat trubaduurien lyriikkaan. Wartonin mukaan he olivat kirjoittaneet moraalisia ja allegorisia faabeleita, mutta pääsääntöisesti heidän runoutensa kuvasi silti rakkautta:

[...]especially among the troubadours of rank and distinction, whose castles being crowded of ladies, presented perpetual scenes of the most splendid gallantry. This passion they spiritualised into various metaphysical refinements, and filled with abstracted notions of visionary perfection and felicity.⁹⁶⁷

Wartonin tapa esitellä trubaduuriin runoutta osoittaa, miten hän oli näiden kirjoitusten edessä melko neuvoton. Warton käyttää muista yhteyksistä tuttuja termejä kuten *gallantry* ja *visionary*, jotka viittasivat keskiajan keskeisinä pidettyihin ilmiöihin, hovi-kulttuurin mahtiin ja uskonnolliseen hurmukseen. Väite runouden abstraktiudesta jatkoi niin ikään keskiajan ajattelulle tyypillisenä pidettyä.

Vaikka varsinaisesti termi *courtly love* tai *amour courtois* syntyivät vasta ranskalaisen historioitsijan Gaston Parisin kynästä 1800-luvulla, jo aikaisemmin kysymys sukupuolten välisistä suhteista keskiaikaisissa hoveissa herätti kiinnostusta. Keski-ikäiset allegoriset kuvaukset, joista monet olivat lähtöisin trubaduureilta, osoittautuivat kuitenkin vaikeiksi niin Thomas Wartonin ajan kuin myöhemmillekin kirjoittajille. Ongelmana olivat jälleen kerran tekstien erilaiset tasot. Roger Boase on jaotellut ne hovierotii-kan osalta neljään pääluokkaan: kyse saattoi olla kollektiivisesta fantasiasta, tietoisesta leikistä tai pelistä. Kolmanneksi joidenkin tulkintojen mukaan rakkautta kuvattiin kaikkialla melko samalla tavalla. Neljänneksi kyse saattoi olla puhtaasti kirjallisesta ilmiöstä, kerronnan konventioiden luomasta tapahtumasta, joka kukoisti vain kirjallisuudessa.⁹⁶⁸

---

⁹⁶⁶ Ks. esim. Berington 1787, xxiv–xxv.

⁹⁶⁷ Warton 1774. 458.

⁹⁶⁸ Boase 1977, 100–116.

Trubaduurien ja keskiaikaisen kirjallisuuden erotiikka jäi tavoittamatta suurelta osalta 1700-luvun oppineita. Se muuttui kertomuksiksi hassuista tapahtumista. Thomas Warton kertoo hoveissa olleiden naisten innoittamista kiipeilykilpailuista linnan torneihin.⁹⁶⁹ Oli luonnollista, että Wartonin tulkinta rakkaudesta trubaduuriin runoudessa jäi keskeneräiseksi. Niiden tulkinnasta kiistellään edelleen. Sen sijaan on mielenkiintoista, että hän nojautui keskiajan runouden abstrakteihin allegorioihin eikä tunnistanut toisenlaisia tekstejä. Trubaduuriyliiikassa on nykykäsitysten mukaan kyse juuri monimutkaisten allegorioiden välttämisestä. Ne ovat voimakkaasti eroottisia kuvauksia *fin'amorista*, joka pyrkii kohti haluttua mutta nimettömäksi jäävää hyvää. Sen saavuttaminen ja hallitseminen tuottaisi tilan, jota kutsuttiin nimellä *joi*. Se puolestaan voidaan kääntää niin iloksi (*joi*) kuin peliksi (*jeu*).⁹⁷⁰

Todennäköisesti juuri runojen takia Warton kiinnostui rakkauden merkitys keskiajan yhteiskunnassa. Hän esimerkiksi siteerasi kääntäjä Thomas Johnesia (1748–1816), jonka mukaan rakkaus oli ollut tuolloin ainoa dynaaminen voima.⁹⁷¹ Wartonilla oli apunaan todennäköisesti Sainte-Palayen johdolla syntynyt ja englanniksi käännetty *The Literary History of Troubadours*, trubaduuriin runoutta ja heidän elämäkertojaan selvittävä teos, jossa rakkauden merkitystä korostettiin. Teoksen kääntäjä ja englanninkokseen esipuheen kirjoittanut Susannah Dobson totesi keskiajalla olleen vain kahdenlaista entu-siasmia: uskontoon ja rakkauteen kohdistunutta. Juuri rakkauden tai rakastumisen merkitys oli Dobsonin mielestä trubaduuriyliiikan perintö, sillä samat voimat olivat inspiroineet myös Petrarcaa.⁹⁷²

Wartonin kiinnostus keskiaikaisen kirjallisuuden tapaan esittää rakkaus voi johtua ensiksikin kirjallisuuden, varsinkin trubaduuriinrunouden, omista esitystraditioista. Toisaalta kyse saattoi olla Wartonin henkilökohtaisesta tarpeesta projisoida aikakauden Oxfordin akateemisia piirejä vain vähän käytännössä liikuttanut elämän osa-alue

---

⁹⁶⁹ Warton 1774, 199, n.x.

⁹⁷⁰ Zumthor 1995, 15; Lazar 1995, passim.

⁹⁷¹ Johnes 1801, 7–14. 1700-luvun oppineista eniten keskiajan naisten onnekkautta korosti John Adams: ”the women of those ages [...] were certainly more completely happy than in any other period of the world.” Adams 1790, 81.

⁹⁷² Sainte-Palaye 1779, ix.

menneisyyteen. Tällöin kyse olo puhtaimmasta romantiikasta: romanssikirjallisuuden teemojen siirtämisestä kuviteltuun keskiaikaiseen ympäristöön. Rakkauden korostaminen saattoi kuitenkin selvittää myös keskiajan ja oman ajan suhdetta. Tässä tapauksessa Warton ei todennäköisesti viitannut omana aikanaan täysin vieraana pitämäänsä elämän alueeseen. Sitä vastoin on mielenkiintoista, kuinka Warton ”puhdisti” rakkauden siirtämällä sen keskiaikaan. Tämän hän teki aikana, joka myöhemmin on nähty yhtenä pornografian kukoistuskautena. Varsinkin 1700-luvun poliittinen satiiri oli hyvin kiinnostunut esittelemään valtaapitävien sukupuolisuuteen ja sukupuolielämään liittyviä juoruja ja käyttämään niitä osana politiikkaa. Nykytutkimus on tältä osin viitannut ennen kaikkea vallankumousta edeltäneeseen Ranskaan, mutta myös Englannin rauhallisemmassa ilmapiirissä seksuaalisuus oli satiirikkojen rakastama teema.⁹⁷³

Seksuaalisuus oli läsnä myös keskiajalla, mutta – Thomas Wartonin mukaan – huomattavasti peitelty. Se oli sublimoitunut osaksi hovikulttuuria. Juuri rakkautta analysoidessaan Warton näyttäisi pitäytyvän innokkaimmin de Certeau’n ajatuksessa historian ja nykyhetken pitämisessä erillään, jotta menneisyys voisi näyttää sen, mitä nykyhetkestä puuttuu. Warton ymmärsi keskiaikaisen rakkauden vaikuttaneen tapojen hienostumiseen, sillä hänen mukaansa siinä yhdistyivät allegorinen kirjallisuus ja todellinen maailma. Warton oli löytänyt Fontenellen maininnan siitä, miten varhaiset trubaduurit olivat perustaneet Provenceen rakkauden tuomioistuimen, jonka piti keskustella rakkauteen liittyvistä kysymyksistä ja hovien elämästä. Tuomioistuin piti oikeudenkäyntejä, joiden päätöksistä trubaduurit kirjoittivat runoutta.⁹⁷⁴ Näin seksuaalisuus muutettiin runoudeksi. Ajatus sublimaatiosta ei ole läsnä Wartonin tutkielmissa, keskiaikaisessa kirjallisuudessa sitäkin enemmän.

Warton toteaa rakkauden tuomioistuimen olleen kirjaimellisesti republikaanista, sillä se käsitteli kaikkia koskevia asioita: jopa Ranskan kuningatar oli lähetty tuomittavaksi kirjoitettuaan rakkauskirjeeseensä vääränlaisen virkkeen.⁹⁷⁵ Warton oli jälleen tarttunut

---

⁹⁷³ Darnton 1996 on teeman perusesittely, jota on myös kritisoitu paljon.

⁹⁷⁴ Warton 1774, 148.

⁹⁷⁵ Warton 1774, 460. Wartonin käsitys rakkauden tuomioistuimesta perustui todennäköisesti Fontenellen *Histoire de la theatre française* -tutkimukseen.

yhteen keskiaikaiseen tarinaan, jonka totuudellisuudesta tai merkityksestä hän ei ollut varma. Sen mukaan kuningatar Elonoora Akvitonialainen oli perustanut Poitiersiin hovin, jossa 12 naisen ja miehen tuomioistuin ratkoi rakkauden ongelmia. Tiedot perustuvat Andreas Capellanuksen kirjoittamaan *De Amore* -tutkielmaan.⁹⁷⁶

Rakkauden tuomioistuin johdatteli Wartonin pohtimaan Fontenellen käsitystä trubaduureista.

Fontenelle does not scruple to acknowledge, that gallantry was the parent of the French poetry. But to sing romantic and chivalric adventures was very different task, and required very different talents. The troubadours therefore who composed metrical romances form a very different species, and ought always to be considered separately.⁹⁷⁷

Warton näyttää ajatelleen, etteivät ritaritarinat ja romanssit kuuluneet yhteen, sillä ne oli kirjoitettu eri aikaan. Tämä tarkoittaa Wartonin ajatusta siitä, että hienostuneisuus ja rakkaus eivät olleet sama asia kuin ritarihyveet. Ritariuden ja rakkauden osittainen erottaminen ei miellyttänyt kaikkia. John Adamsin mielestä ne kuuluivat yhteen, koska taistelutantereellakin ritari soti ennen kaikkea rakkauden puolesta.⁹⁷⁸ Jopa Adam Ferguson ajatteli feodaaliyhteiskunnan tuottaneen keskiaikaista rakkautta koskeneet käsitykset, sillä linnat, niiden varustus ja tornit olivat inspiroineet romanttista mielikuvitusta.⁹⁷⁹

Tämän pidemmälle 1700-luvun englantilaiset oppineet eivät päässeet keskiaikaisen rakkauden analyysissä. Todennäköisesti sitä kuvaavat tekstit osoittautuivat heille liian vaikeaksi, vaikka ne tarjosivatkin eskapismia oman aikakauden sensaatioiden varjossa. Innostus trubaduuriin lyriikasta ja kykenemättömyys tulkita sitä ei ollut vain englantilaisten ongelma. Ranskassa kehittyi 1700-luvun aikana *genre troubadour*, jossa trubaduurirunoutta ja sen kuvaamaa aikakautta ihailtiin yhtä historiattomasti.⁹⁸⁰ Joka tapauksessa tulkinnat korostivat, miten keskiaikainen yhteiskunta määriteltiin hovien ja taistelukenttien kuvausten perusteella. Vaikka suurin osa keskiaikaisesta elämästä oli

---

⁹⁷⁶ Cerquiglini-Toulet 1997, 42–51.

⁹⁷⁷ Warton 1774, 148.

⁹⁷⁸ Adams 1790, 67.

⁹⁷⁹ Fergusonia analysoi Adams 1790, 69.

⁹⁸⁰ Boase 1977, 14.

tapahtunut muualla, runojen, romanssien ja kronikoiden vaikutus oli suuri. Ne muokkasivat varhaisia käsityksiä keskiaikaisesta elämästä siksi, että aikakautta tutkivat henkilöt, joita kiinnosti nimenomaan kirjallisuus ja runous. Thomas Wartonin analyysi keskiaikaisten tapojen ja kirjallisuuden suhteesta jää osin epäselväksi, vaikka hän painottaa nimenomaan tätä tehtävää *Historyn* alussa. Warton käyttää varsin suoraan kirjallisuudesta löytämiään kuvauksia, joiden avulla hän esittää keskiaikaiset linnat ja hovit romanttisina, naisten merkitystä korostavina alueina. Ne muodostavat selkeän kontrastin suhteessa miesten hallitsemaan feodaaliseen todellisuuteen.

Olisiko keskiajasta voinut kirjoittaa toisella tavalla? Käytännössä tietoa oli saatu toistaiseksi vain kirjallisuuden ja keskiajan historiankirjoituksen välityksellä. Yksi vaihtoehto 1700-luvun oppineilla olisi saattanut olla. Niin Warton, Hume kuin Hurd kirjoittivat hoveista aikakauden kaupunkien vastineina: ne olivat tapaamisen paikkoja joissa hyvä käytös ja kyky tunkea empatiaa ratkaisivat. Hovien korostaminen vei nykyhetkeä ja keskiaikaa entistä kauemmas toisistaan. Hoveja kohtaan tunnetun mielenkiinnon sijasta kaupunkien merkityksen käsittely olisit lähentänyt keskiaikaa ja 1700-lukua osoittaessaan niiden aikana toimineiden yhteiskuntien perustuneen kaupunki-elämän tarjoamille rakenteille. Esimerkiksi *Canterburyn tarinat* olisivat tarjonneet perustan tällekin tulkinnalle esitellessään hahmonsia nimenomaan ammattien ja yhteiskunnallisen tehtävän avulla. Käytännössä Warton ja muut medievalistit sijoittivat keskiajan ihmiset linnoihin ja hovien saleihin eroon muista. Heidän näkemyksensä eivät heijastelleet 1700-luvun keskustelulle ominaista urbanismia, joka korosti kaupunkeja ihmiselämän keskuksensa, yhteistyön ja kohtaamisten näyttämönä.⁹⁸¹

Kaupunkien puuttuminen antikvaarien kuvauksista ei ole mielestäni sattumaa. Ensiksi ohittaessaan kaupungit he korostivat keskiajan ja nykyhetken eroa. Keskiajan ihmisten käytös oli outoa verrattuna nykyaikaisiin 1700-luvun tapoihin, mutta siinä oli silti samoja juonteita. Sen sijaan keskiaikainen miljöö ei vastannut yhä selkeämmin Englannin keskukseksi nousseen Lontoon maailmaa. Linnat, taistelulentät ja suljetut hovit eivät kuitenkaan muistuttaneet edes toisen vuosituhannen alun kaupunkeja. Ritareiden ja

---

⁹⁸¹ Mullan 1988; Barker Benfield 1996, 135.

runouden maailmaa eivät välttämättä olisi tunnistaneet keskiaikaiset ihmisetkään. William Russellin vaikutusvaltainen *The History of the Modern Europe* (1779) piti feodalismia ja hienostunutta hovikulttuuria ajallisesti peräkkäisinä ilmiöinä. Hän myös näki ritareiden hienostuneisuudesta modernille elämälle vieraita ominaisuuksia:

The influence of the spirit of Chivalry on manners [...] was great and singular: it enlarged the generousities of the human heart, and soothed its ferocity. But being unhappily blended with superstition, it became itself the means of violence; armed one half of the species against the other, and precipitated Europe upon Asia.⁹⁸²

Russellin mukaan hienostuneisuuden kasvu oli käynnistynyt 1100–1200-luvulla, kun ristiretkien kiihkein aika, ”feodaalinen anarkia” oli takanapäin. Samaan aikaan kaupunkien merkitys kasvoi kaupan keskuksina. Silti kaupunkien nousu liittyi feodalismiin luonneeseen turvattomaan yhteiskuntaan, koska ne olivat suhteellisen turvallisia alueita väkivaltaisina aikoina. Russellin tapa hahmottaa keskiaikaisten kaupunkien merkitystä oli saanut todennäköisesti vaikutteita idealisoiduista antiikin kaupunkivaltioista, joissa aktiiviset kaupunkilaiset vaikuttivat päätöksentekoon, mutta hän siirsi ajatuksen toiselle aikakaudelle. Hän päättelee kaupunkien välittäneen kuninkaan ja aatelisten välisissä kiistakysymyksissä. Tämä käynnisti uuden aikakauden, jota vauhdittivat kiinnostus antiikin oikeuskäsityksiin ja kirjallisuuteen.⁹⁸³

Kaupunkikeskeisyys ei sopinut kirjallisten antikvaarien tapaan tulkita keskiaikaa. Esimerkiksi Thomas Warton ajatteli hovien olleen ainoita kirjallisuuden keskuksia. Vaikka hän matkapäiväkirjoissa osoitti suurta kiinnostusta keskiajan kaupungeja kohtaan, kirjallisuushistoriassa hän otti huomioon niiden merkityksen vain alaviitteessä.⁹⁸⁴ Todennäköisesti hän seurasi trubaduurien lyriikan ja romanssien esittämää todistusta; ne kertoivat hoveista ja ritareista, eivät kaupunkien elämästä. On vaikea arvioida, uskoiko Warton runojen esittävän keskiaikaisen kirjallisuuden miljöitä sellaisinaan. Tämä näyttäisi sopivan Michel Zinkin käsitykseen keskiajan kirjallisuudesta, joka johti viattomat varhaiset tulkitsijansa realismiin harhaan eli pitämään maailmaa sellaisena kuin se oli fiktiivisessä kirjallisuudessa kuvattu. Tähän viittaa esimerkiksi se, että Rakkauden tuo-

---

⁹⁸² Russell 1779, i, 398.

⁹⁸³ Russell 1779, i, 420–421.

⁹⁸⁴ Warton 1774, 279–281. Alaviite, jossa Warton kertoo keskiajan kaupungeista paljastaa, miten hän oli ottanut selvää niin kauppaa kuin säädöksiä koskevista asiakirjoista, mutta hän ei käytä niitä muualla.

mioistuinta on myöhemmin tulkittu juuri vastaukseksi hovikulttuurin katoamassa olevalle merkitykselle ja nousemassa olevalle kaupunkien kulttuurille.⁹⁸⁵ Warton ei pystynyt hahmottamaan siitä kirjoittaneiden kaivanneen idealisoitua menneisyyteen vaan ajatteli heidän kuvanneen nykyhetkeä.

Tulkinnan ei silti välttämättä tarvitse perustua keskiaikaisten tekstien vaikeuteen. Warton on saattanut valita sen tien, jota hän pystyi seuraamaan. Analyysi keskiajan kaupunkien merkityksestä olisi ollut ongelmallisempi, koska sitä koskevat lähteet tunnettiin huonommin; trubaduurit tai muut tunnetut runoilijat eivät olleet kirjoittaneet aiheesta. Selityksen voi etsiä myös Wartonin omasta elämästä. Oxfordin ja Cambridgen kaltaiset akateemiset keskuksat olivat henkisesti niin kaukana Lontoosta, että suurkaupunkien – edes keskiaikaisten – ymmärtäminen saattoi olla vaikeaa.

***

Thomas Wartonin pyrkimys jäljittää keskiajan kirjallisuudesta tapoja liittyi tiiviisti 1700-luvulla paljon huomiota saaneeseen tapojen historian tutkimukseen. Käsite ”tavat” oli epäselvä, joten se tarjosi hyvän lähtökohdan kaikenlaiselle kirjoittelulle. Warton käytti sitä lähtökohdana pohdinnoilleen kirjallisuuden tavalle kuvata yhteiskuntaa. Warton ajatteli keskiajan kirjallisuuden olevan hyvin allegorista, mikä ei kuitenkaan estänyt häntä käyttämästä sitä kuin historiallista lähdettä. Monet muutkin oppineet ajattelivat samalla tavalla, mutta Wartonin käsityksistä teki poikkeuksellisen se, että hän pyrki todella analysoimaan keskiaikaista yhteiskuntaa runojen ja tarinoiden avulla. Tällöin tekstien otaksuttu allegorisuus sai väistyä ja Warton luki niitä kuin realistisia kuvauksia. Hän otti kantaa niin feodalismiin, naisten asemaan kuin ristiretkiinkin. Kaikesta huolimatta Wartonin todellinen suhtautuminen kuvauksiin jää avoimeksi. Siksi kysymys siitä, ohjasivatko keskiajan tekstit 1700-luvun tulkitsijoita vai käyttivätkö nämä niitä tietoisesti hyväkseen jää osittain vastaamatta.

Wartonin hanke kirjoittaa keskiajasta allegoristen tekstien perusteella sopii Michel de Certeau'n ajatukselle siitä, että historiografinen operaatio pyrkii aina kritisemaan nyky-

---

⁹⁸⁵ Cerquiglini-Toulet 1997, 42–44.

hetkeä esittämällä sen, mikä menneisyydessä oli toisin. Kaupunkielämän, seksuaalisuuden ja näennäisen hierarkian katoamisen sijasta Warton ja muut oppineet korostivat siveyttä, leikkiä, eristyneitä hoveja ja linnoja. Samalla hän noudatti jo Danten esittämää toivetta siitä, että juuri hovit ja hallinto alkaisivat suosia vernakulaaria. Tämä oli ymmärrettävää, koska keskiajan katolinen kirkko ei sitä selkeästi tehnyt. Trubaduuriain maine, ajatus kuninkaasta vernakulaarin kielen suosijana ja tarve korostaa keskiajan erityislaatuisuutta johdattivat Wartonin kirjoittamaan tapojen historiaa kuten hän teki. Seuraavalla vuosisadalla *Historysta* otettiin uusia painoksia, mikä siirsi Wartonin tulkintoja myös uusien lukija- ja tutkijapolvien tietoon.

Warton ei ollut ainoa 1700-luvun medievalisti, mutta hänenkin kirjoitustensa ansiosta 1800-luvun suuri keskiaikakiinnostus ohjautui osittain 1700-luvun oppineiden osoittamaan suuntaan. Tämän takia meille periytyneessä populaarissa kuvassa keskiajasta on mukana kirjallisten antikvaarien käsityksiä ja se pohjautuu merkittävästi tuolloin uudelleenlöydettyyn keskiajan kirjallisuuteen. Onko mahdollista väittää, että käsityksemme keskiajan yhteisöistä ovatkin lopulta 1700-luvulla tehdyn keskiajan vieraannuttamisen tulosta? Varmaa vastausta tähän ei voi antaa ennen kuin Wartonin ja muiden varhaisten medievalistien reseptio 1800-luvulla on tutkittu.

LOPUKSI

Metodi ja materiaali

Tutkimukseni on pyrkinyt selittämään selittämätöntä. Thomas Wartonin teossarjaa *History of English Poetry* on pidetty oppineena esityksenä tai varhaisena kirjallisuushistoriana, jota ei käytännössä voi tulkita. Se on tuomittu fragmentaariseksi, sekavaksi ja juonettomaksi. Warton kuten muutkin 1700-luvun oppineet kohtasi fragmentteja, runoja ja raunioita, joiden avulla he pyrkivät luomaan kokonaiskäsitystä aikakaudesta, josta tietoa oli vain vähän. Thomas Warton pystyi kokoamaan käyttämäänsä kirjallista materiaalia siinä määrin onnistuneesti, että *History* on todennäköisesti varhaisin teksti, joka pyrki kartoittamaan ja tulkitsemaan keskeistä keskiaikaista kirjallisuutta hapuilevasti mutta kokonaisuuksia jo hahmottaen. Wartonin laaja teos, kuten hänen koko elämäntyönsä, on tutkimukseni perusteella mahdollista ymmärtää kokonaisuudeksi. Väitöskirjassani tämä näkökulma perustuu suurelta osin Michel de Certeau'n historiografisen operaation teorialle. de Certeau'n tapa jakaa operaatio kolmeen osaan: alueeseen, käytäntöön ja kirjoitukseen auttaa hahmottamaan hyvin Wartonin toimintaa osana 1700-luvun puolivälin antikvaarisen tutkimuksen ja historiankirjoituksen kenttää, jossa kasvoi kiinnostus vernakulaariin kirjallisuuteen.

de Certeau'n historiografisen operaation suurin ansio on mielestäni se, että sen avulla on mahdollista analysoida historiankirjoitusta narratiiveja laajemmasta näkökulmasta. de Certeau ajattelee historioitsijan käyttävän myös lajityypeille ominaisia esittämisen tapoja, mutta tämän lisäksi hän näkee niin historiankirjoituksen instituutioiden kuin lähteidenkin roolin merkittävänä. Narratiivien tutkimus on osittain siirtynyt samaan suuntaan ja alkanut erkaantua alkuvaiheiden pyrkimyksistä, jotka korostivat historiankirjoitusta nimenomaan kirjallisena konstruktiona. de Certeau'n käsitys historiografisesta operaatiosta on kuitenkin paljon seikkaperäisempi kuin esimerkiksi Mark Salber Phillipsin yritys lisätä narratiivin tutkimukseen vaatimus kontekstoinnista. Lisäksi historiografinen operaatio sopii hyvin uuden ajan alun oppineisuuden analyysiin, kun

monet narratiiveja koskevat tutkimuksen olettavat 1800-luvun historiankirjoituksen lajityypin standardiksi. Toisaalta de Certeau analyysi perustuu luonnollisesti oman aikansa käsityksiin. Esimerkiksi Wartonin näkemys edistyksen ja rappingin dialektiikasta osoittautui erilaiseksi kuin, mitä de Certeau määritteli.

Michel de Certeau analyysin kolmas osio, kirjoitus, ei tässä tutkimuksessa ole saanut yhtä suurta merkitystä kuin kaksi muuta. Tämä johtuu lähinnä siitä, että de Certeau tasa-painoilee historiallistavan ja kontekstoivan sekä presentistisen näkökulman välillä, mitä tämä työ ei tee. de Certeau ajatus kirjoituksesta fyysisenä illuusiona kokonaisuudesta, joka ulottuu alusta loppuun, on Wartonin kohdalla ongelmallinen. Wartonin *History* jäi keskeneräiseksi, joten loppumisen illuusio on epäselvä. Wartonin kohdalla ajan loppuminen vaikutti joka tapauksessa siihen, että hänestä tuli nimenomaan medievalisti, sillä hän kuoli ennen kuin pääsi uuteen aikaan. Kirjoituksen rooli on Wartonin teoksissa myös toisenlainen: se on sekä kertomuksen muodon toteuttaja että konkreettisen luetteloinnin väline.

Warttonin osalta termin *écriture* voisi korvata ehkä myös termillä *édition* (painos). Hän ja monet muut 1700-luvun oppineet siirsivät käsikirjoituksia painettuun muotoon. Juuri painettu kirja konstituoivat aikakautta ja yhdisti sen kansiansa väliin. Painetun kirjan ja käsikirjoitusten monimutkaiselle suhteelle rakentui myös myöhempi medievalismi. Käsikirjoitusten etsiminen ja löytäminen on ollut keskiajan tutkimuksen mytologisoitua aluetta. Niiden julkaiseminen nahkakansiin sidottuina sarjoina tai yksittäisinä taskukirjoina on puolestaan rakentanut menneisyyteen ankkuroitunutta identiteettiä, jota varsinkin monet valtiot ovat hyödyntäneet. Kun painetun kirjan asema on heikentynyt, medievalistien tutkimuksia on helppo tarkastella fyysisinä esineinä, jotka kokosivat ja modernisoivat keskiajan tekstejä. Ne toivat arkistojen käsikirjoitukset ja kirjastojen rari-teettipainokset konkreettisesti julkisuuteen.

de Certeau analyysi on jo 35-vuotias. Vaikka se on säilyttänyt asemansa yhtenä historiankirjoituksen arvioinnin keskeisenä kriteerinä, voi tietysti kysyä, eikö uudempaa näkökulmaa ole. Ongelman muodostaa juuri oppineisuus, joka perustui osin toisenlaiseen historialliseen ajatteluun kuin moderni historiankirjoitus. Keskustelu

historioitsijoiden käyttämistä narratiiveista on ollut kiihkeää, oppineiden esitystapaa ja sen syitä ei ole analysoitu kattavasti. Itseäni viehättää de Certeau'n mallissa myös sen monikäyttöisyys: se juurruttaa tutkimuksen kohteet paljon syvemmälle heidän omaan aikaansa kuin narratiiveihin keskittyvä tutkimus, vaikka se antaa mahdollisuuden tulkita menneisyyttä koskevia esityksiä myös kirjoituksen lähes kontekstittomasta näkökulmasta.

Keskiajan keksiminen 1700-luvulla

Keskiaika sai nimensä *medium aevum* jo 1600-luvulla, mutta vasta 1700-luvun loppupuolella se alkoi olla selkeästi oma historiallinen aikakautensa, jolla oli omia ominaispiirteitä. Thomas Warton ei kirjoittanut keskiaikaisen kirjallisuuden historiaa, mutta hän kokosi yhteen myös myöhemmän keskiajan määrittelemisen kannalta oleellisia käsityksiä. Warton kirjoitti oppineista munkeista, ristiretkillä käyvistä ritareista ja trubaduureista, jotka kuvasivat keskiaikaista elämää. Munkit, ritarit ja trubaduurit olivat todellisia hahmoja, mutta Warton korosti heidän merkitystään yhden aikakauden edustajina. Hän onnistui, monien muiden joukossa, luomaan pitkäaikaisen kuvan keskiajasta – uudemmasta tutkimuksesta huolimatta. Todennäköisesti Wartonin käyttämät lähteet tekivät hänen kuvaamistaan teemoista merkittäviä: eepiset runot, kertomukset ja kronikat kuvasivat ritareiden seikkailuja, luostareissa tehtyä työtä antiikin pakanallisen ja kristillisen kulttuurin säilyttämiseksi ja kirjoittajien omia tunteita. Kirjallisuuden varassa kirjoitettu historia on omalla tavallaan pitkäikäisempää kuin tavallinen historia. Warton ei lukenut keskiaikaista kirjallisuutta totuudenmukaisena esityksenä aikakaudesta, mutta hän oletti tietävänsä sen kirjoittajien tarkoituksen ja tuntevansa heidän tapansa käyttää kieltä ja kirjoittaa.

Vaikka Warton suhtautui käyttämiinsä lähteisiin näennäisen kriittisesti, hän omaksui suuren osan niiden esittämistä tiedoista. 1700-luvun tutkijoita ja kirjailijoita on usein syytetty vihamielisestä suhtautumisesta keskiaikaan. Tutkimukseni perusteella väite on harhaanjohtava. 1700-luvun oppineet, filosofit ja historioitsijat eivät väheksyneet keskiaikaa. He löysivät sen: esittelivät sen kirjallisuutta ja arkkitehtuuria ja pyrkivät

tulkitsemaan sitä parhaalla mahdollisella tavalla. Monesti antikvaarien ja oppineiden keinot olivat naiiveja, mutta joskus esiintyvän väheksynnän sijasta innostusta oli lähes liikaa. Edward Gibbonin, David Humen, William Robertsonin tai Voltairen kaltaiset historioitsijat suhtautuivat aikakauteen viileämmin, mutta hekin näkivät siinä paljon arvokasta.

Tulkinnan ongelma

Thomas Warton on usein nähty kirjallisuushistorian perustajana tai sen ennakoijana. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. 1700-luvun näkökulmasta Warton oli oppinut, joka käytti kirjallisuutta materiaalinaan. Hän antoi tutkimukselleen nimen *History of English Poetry*. Teossarja ei ole kirjallisuushistoria modernissa mielessä vaan kirjallisen kulttuurin historia: sen aiheena ovat runous ja tarinat, mutta myös kronikat, käsikirjoitusten tuottaminen ja kirjallisen kulttuurin vaikutus sivilisaatioon. Aivan kuten Wartonin, myös keskiajan ihmiset hahmottivat maailmaansa kirjallisuuden ja kertomusten avulla. Warton pohtii myös sitä, miten kirjallisuus heijastuu tapojen historiaan. Pyrkimys selittää valikoituneiden lähteiden avulla kaikkea mahdollista tekee Wartonin historiasta toisenlaisen teoksen kuin nykyiset kirjallisuushistoriat. Wartonin *History* on myös oppinut kompilaatio, joka Wartonin omien analyysien ja yhteenvetojen ohessa sisältää monta sivua pitkiä lainauksia ja esittelee aikaisemmin huonosti tunnettuja alkuperäistekstejä. Warton ”kirjallisuushistoria” voidaankin lukea niin ensyklopedistisena katsauksena keskiajan kirjallisuuteen, poikkeuksellisen pitkiä selityksiä sisältävänä runoantologiana kuin historiankirjoituksesta mallinsa saaneena oppineena tutkimuksena.

Wartonin kirjallisuushistoria ei ole moderni tutkimus näkökulmansa eikä metodiensa puolesta. Hän kutsui itseään termillä antikvaari. Näin hän teki itsensä ajankohtaiseksi 2000-luvun alun tutkimukselle, joka on pohtinut antikvaarien asemaa 1500–1700-luvun tieteiden kentässä. Antikvaarit olivat yleensä esinelähteitä tutkivia, kaukaisesta menneisyydestä kiinnostuneita oppineita. Tällainenkin luokittelu jää silti suppeaksi. Niin 1700-luvulla kuin uusimmassakin tutkimuksessa on käytetty myös termiä kirjallinen

antikvaari, joka selittää Wartonin ja muiden 1700-luvun puolivälissä keskiajasta kiinnostuneiden tutkimusmenetelmiä. Kirjalliset antikvaarit olivat kiinnostuneet vanhoista ajoista ja painottivat lähteiden merkitystä. He kuitenkin käyttivät esinelähteiden sijasta keskiaikaisia käsikirjoituksia, uuden ajan alun painoksia vanhemmista teksteistä ja joskus myös suullista runoutta.

Thomas Wartonin tapa tulkita keskiaikaisia tekstejä jatkoi uuden ajan alun oppinutta perinnettä. Hän oli kiinnostunut tekstien vaikutussuhteista ja pyrki uuvuttavasti esittelemään niitä. Teoksessa *Observations of the Faerie Queene of Spenser* hän lähti liikkeelle Edmund Spenserin *Faerie Queenen* saamista vaikutteista. Kuten suurin osa muistakin tulkitsijoista, hän näki osan niistä tulleen antiikista. Warton kuitenkin korosti englantilaisen kirjallisuuden tuolloin ehkä arvostetumman teoksen saaneen vaikutteita myös keskiajan romansseista. Tämä oli pienimuotoinen skandaali.

Observations-teoksessa Warton kirjoittaa ensimmäisen kerran kuningas Arthuriin liittyvistä tarinoista, joista tuli englantilaisen medieevalismin keskeinen osa. Legendaarisen kuninkaan ja hänen ritariensa seikkailut ensimmäisen vuosituhannen Englannissa tunnettiin yksittäisinä kertomuksina, mutta niitä ei ollut tarkasteltu osana englantilaisen kirjallisuuden perinnettä, minkä Warton teki. Arthur-tarinat ohjasivat Wartonin todennäköisesti lukemaan keskiaikaisen Englannin historiakäsitystä ja kansallista identiteettiä ratkaisevalla tavalla muokannutta Geoffrey Monmouthilaisen *Historia regum britanniae*-kronikkaa. Geoffreyn esitys antiikin Rooman maailmanvallan siirtymisestä Englantiin yhdisti Troijaan sotaan liittyneen taruston Arthuriin. Se esitti myös englantilaisista kuninkaista ikiaikaisen Troijan tuhosta alkavan luettelon.

Warton käytti avaintekstejä, joiden avulla hän pyrki selvittämään keskiaikaista kirjallista kulttuuria ja yhteiskuntaa. Thomas Maloryn vuonna 1483 julkaisema *Morte Darthur* oli niistä todennäköisesti merkittävin. Tämä laaja kokoelma Arthuriin liittyneitä tarinoita esitteli keskiaikaista kertomusperinnettä, jota aikaisemmin ei ollut otettu vakavasti. Warton hyödynsi myös monia muita pian paremmin tunnetuksi tulleita keskiajan tekstejä kuten Rikhard Leijonamielen ristiretken kuvauksia, *Roman de rosen* allegorista esitystä rakkaudesta ja trubaduurien lyriikkaa. Muut olivat jo käsitelleet näitä

keskiaikaisen kirjallisuuden merkkiteoksia, mutta Warton toi ne osaksi yhtä esitystä. Tällöin ne alkoivat vertautua toisiinsa ja niiden avulla alkoi myös muodostua kokonaiskuva aikakaudesta. Warton ei lukenut näitä tekstejä vain kirjallisuutena, sillä hän ajatteli niiden perusteella päättelevänsä, miten keskiajan englantilaiset käyttäytyivät ja tunsivat. Ratkaisu saattaa vaikuttaa omituiselta nykyisen tutkimuksen näkökulmasta, mutta Warton yhdisteli oppineisuuden ja historiankirjoituksen lähestymistapoja.

Warton, kuten muutkaan keskiajan tutkijat, ei kohdannut, eivätkä kohtaa, passiivisia tulkinnan kohteita. Tämä pätee kaikkeen historiantutkimukseen, mutta keskiaikaisen kirjallisuuden kohdalla asia on erityisen tärkeä, koska sen keinoista tiedettiin niin vähän 1700-luvulla. Tutkimukseni yksittäisenä tärkeimpänä lähtökohtana on ollut Michel Zinkin ajatus siitä, että 1700-luvun ja 1800-luvun alun medievalistit lukivat keskiajan tekstejä tavalla, johon tekstit heitä olivat harhauttaneet. He eivät pitäneet niitä täysin realistisina kuvauksina maailmasta, mutta eivät ottaneet tarpeeksi vakavasti niiden metaforisuutta. Thomas Warton joko valitteli tekstien monimutkaisuutta tai sitten hän otti varsin kirjaimellisesti kuvaukset rakkauden tai hovien elämän allegorisuudesta.

Wartonin tapa kertoa keskiajasta

Warton lähti tutkimuksessaan liikkeelle halusta jäljittää keskiaikaisia tekstejä ja nähdä niiden välisiä yhteyksiä. Todennäköisesti hänen kunnianhimonsa kuitenkin kasvoi työn edetessä samalla, kun hän joutui aikansa modernin historiankirjoituksen vaikutuksen alaiseksi. Warton käsitteli sellaisia 1700-luvun historiankirjoituksessa usein esiintyvät käsitteitä kuin edistys, rappio ja hyve. Toisin kuin monet historioitsijat, hän ei ottanut niihin suoraan kantaa, vaan toi esille monia näkökulmia. Se, ettei Warton tehnyt valintaa niiden välillä, kertoo joko hänen kyvyttömyydestään esittää yhtenäinen kertomus keskiajan kirjallisesta kulttuurista tai tarkoituksellisesta lopullisen tulkinnan välttelemisestä. Antikvaarien tapa kertoa menneisyydestä ei perustunut suoraviivaisiin narratiiveihin. Monilla historioitsijoilla oli varma käsitys siitä, minne suuntaan maailma oli menossa. Esimerkiksi Adam Ferguson ajatteli sen olevan rappion tiellä hyveen

kadottua, kun taas William Robertson näki ympärillään, ja viimeisen 200 vuoden historiassa, voimakasta kehitystä niin hallinnon kulttuurin kuin tekniikan osalta.

Thomas Wartonin *History of English Poetry* ei varsinaisesti ottanut kantaa historian-tutkimuksen keskeisiin ongelmiin, sillä se esitteli varsin varovaisesti, kronologisesti edeten, englantilaista kirjallisuutta normannien vuonna 1066 tapahtuneesta maihin-noususta lähtien. Warton liitti kuitenkin varsinaisen tutkimuksensa prologeiksi kaksi pitkää johdantotutkielmaa, joissa hän käsitteli edistystä, taantumista ja kirjallisuuden tehtävää kahdesta vastakkaisesta näkökulmasta. Ensimmäinen tutkielma ”The Birth of Romantic fiction in Europe” esitteli mielikuvituksen historiaa arabivaikutteista lähtien. Warton päättyy siinä varsin negatiiviseen päätelmään, sillä hän ei usko nykyaikaisen, järkevän maailman ruokkivan sellaista mielikuvitusta, jota suuri kirjallisuus tarvitsee. Toisessa johdantotutkielmassa ”Introduction of learning into England” hän vaihtaa näkökulmaa ja tarkastelee oppineisuuden ja kirjallisen kulttuurin vaiheita Englannissa. Niiden osalta hänen käsityksensä on päinvastainen, sillä Wartonin mukaan kehitys on ollut jatkuvaa toisen vuosituhannen alkupuolelta lähtien. Johdantotutkielmien avulla Warton siirsi esityksensä todellisen alun paljon ilmoitettua varhaisempaan aikaan, vernakulaarin esihistoriaan.

Johdantotutkielmat paljastavat, että Warton oli epävarma tutkimuskohteensa määrittelystä: oliko kyseessä fiktiivinen kirjallisuus vai kirjallinen kulttuuri. Jatkossa hän näyttää kallistuneen jälkimmäisen ajatuksen kannalle. Sen sijaan käsitystään kirjallisuuden edistymisestä tai rappiosta Warton ei paljasta. Hän näyttää vihjaavan, ettei pitänyt 1700-luvun kirjallisuutta samanlaisena tradition huipentajana kuin monet aikalaisensa. Se kuului Wartonin tutkimaan vernakulaarin perinteeseen, mutta Warton näyttää ajatelleen, että hän katsoi sitä jo taaksepäin, huipun jälkeen.

Suhde edistykseen, lähteiden käyttö ja Wartonin tapa kertoa menneisyydestä luovat mielenkiintoisen suhteen hänen ja aikakauden historioitsijoiden välille. Mikäli Warton tulkitaan antikvaariksi, hänen voisi olettaa erottuvan huomattavasti 1700-luvun historioitsijoista. Antikvaarien ja historioitsijoiden eroa on korostettu Arnaldo Momiglianon vaikutusvaltaisten tutkimusten jälkeen aina viime vuosiin asti. Tässä kahtiajaossa

historioitsijat kirjoittivat nykyhetkeä lähellä olevista politiikan tapahtumista suoraviivaisia narratiiveja. Antikvaarit taas esittelivät varhaisempaa menneisyyttä laajasti, luetteloiden ja lähteitään tarkkaan kuvaten. Momiglianon kahtiajakoa on kritisoitu yhä enemmän ja myös Thomas Wartonin tapaus todistaa hänen liioitelleen, joskaan ei olleen täysin väärässä. Wartonin *Historyssa* on yhtäläisyyksiä aikakauden historioitsijoiden käsitysten kanssa: niin David Humea, William Robertsonia kuin Edward Gibbonia kiinnosti sivilisaation tila. Warton päätyi korostamaan omassa näkemyksessään kirjallisen kulttuurin merkitystä, mutta hän ei ollut varma, pitäisikö hänen seurata runouden vai oppineisuuden edellytyksiä.

Thomas Warton kuvitteli kirjoittavansa tapojen historiaa, mikä selittyy vain 1700-luvun käsitteisiin paremmin tutustumalla. Tuolloin tapojen historiasta puhuttiin paljon ja monet historioitsijat ilmoittivat sen tavoitteekseen, mutta ainoastaan Voltairen *Histoire des mœurs* pystyi toteuttamaan aikomuksensa eri puolilla maailmaa sijaitsevien ihmisryhmien tapojen vertailusta. Voltairea kiinnosti, olivatko tavat kehittyneet, sama asia vaivasi myös Wartonia. Warton ajatteli käyttämänsä keskiaikaisen kirjallisuuden heijastelevan konkreettisesti aikakauden tapoja ja tapahtumia. Hän kirjoittaa linnojen ja hovien elämästä toistaen lähteidensä kertoman. Näin Wartonin tapojen historia esittää sen, mitä hän ajatteli puuttuvan omasta ajastaan.

Vaikka Thomas Wartonin tutkimuksilla oli paljon yhteistä historiankirjoituksen kanssa, hänessä oli myös antikvaarinen puolensa. Warton esitteli lähteet huolellisesti, kirjoitti pitkiä alaviitteitä, jotka kuormittuivat teostiedoista ja vältti liian suorasukaisia tulkintoja. Alaviitteet kertovat myös Wartonin tavasta viitata lähinnä antikvaariseen tutkimukseen – historioitsijoiden kanssa hän keskusteli vain epäsuorasti. Wartonin monet aloitukset, sekä varsinaisena tekstinä että alaviitteinä etenevä esitys ja pitkien sitaattien käyttö olivat hienostuneita menneisyyden esittämisen keinoja.

Kansallinen projekti

Englannissa oli odotettu kansallisen kirjallisuuden historiaa kauan. Joitakin yrityksiä oli tehty jo 1500-luvulla, mutta Thomas Warton oli ensimmäinen, joka sai työnsä lähes valmiiksi. Wartonin historia ei silti toteuttanut täysin toiveita. Ensimmäinen syy oli se, että Warton ehti kuolla ennen kuin teossarja valmistui. Häneltä jäi kirjoittamatta teoksen neljäs osa, jonka piti käsitellä kuningatar Elisabetin ajan kirjallisuutta. Warton todennäköisesti ajatteli sen huipentavan hänen elämäntyönsä. Nyt *History of English Poetry* painottui varhaisen englantilaisen kirjallisuuden historiaan, jota suurin osa muista teeman harrastajista ei käsitellyt. Esimerkiksi Samuel Johnsonin *Lives of the Poets* alkaa vasta 1600-luvun puolivälistä.

Toinen kansallista näkökulmaa näennäisesti rajoittanut seikka oli se, että Warton löysi englantilaisen kirjallisuuden vaikutteita kaikkialta. Jo *Observations of the Faerie Queene* -tutkielmassaan hän tarttui englanninkielisen kirjallisuuden suureen klassikkoon – ja esitti sen saaneen vaikutteita halveksituista romansseista. Romanssit yhdistivät ensimmäisen kerran keskiajan ja Elisabetin ajan kirjallisuuden ja myöhemmin *History of English Poetry* -sarjassa Warton pyrki osoittamaan keskiaikaisen kirjallisuuden vaikutuksen olleen paljon pitkäikäisempää kuin aikaisemmin oli luultu. Samalla hän löysi siitä paljon hämmentäviä ja vieraita vaikutteita, jotka eivät parantaneet sen arvostusta. Jos Warton olisi sovittanut tulkintansa kansallisen historiankirjoituksen päämäärien mukaan, hänen olisi pitänyt korostaa antiikin roomalaisen ja anglosaksisen kirjallisuuden merkitystä. Ensimmäinen olisi viitannut klassisen tradition jatkuvuuteen, jälkimmäinen aitoon englantilaisperäiseen kirjallisuuteen. Ne olisivat myös muodostaneet suoran linkin Elisabetin ajan kirjallisuuteen, joka nähtiin näiden perinteiden yhdistymisen tuloksena ja huipentumana.

Wartonin tulkinta oli toisenlainen. Hänen mukaansa englantilainen kirjallisuus ja kulttuuri olivat jatkuvassa vuorovaikutuksessa niin maantieteellisesti läheisten kuin kaukaisempien kulttuurien kanssa. Warton korosti ranskalaista vaikutusta, mikä olikin

itsestään selvää, kun muistaa maiden välisen jatkuvan, tosin ei aina rauhanomaisen, vuorovaikutuksen keskiajalla. Esimerkiksi Arthur-myytit olivat kehittyneet kummasakin maassa. Samaten trubaduurirunous vaikutti myös Englannissa. Wartonin tulkinta ranskalaisvaikutteista ei periaatteessa yllättänyt ketään keskiajan historiaa tai kirjallisuutta tuntenutta. Kaikkein ahtaimman patriotismin kaavioon tulkinta ei tosin sopinut.

Ranskalaisen perinteen lisäksi Warton korosti italialaisen kirjallisuuden vaikutusta mainiten erityisesti Danten, Petrarcan ja Boccaccion. He olivat olleet yhteistyössä Wartonin englantilaisen keskiaikaisen kirjallisuuden huippuna pitämän Geoffrey Chaucerin kanssa. Korostamalla italialaista ja ranskalaista vaikutusta Warton länsimaisti englantilaisen kirjallisuuden ja historian. Hän ei käytä termiä länsimainen, mutta käytännössä kyse on juuri siitä: Warton rajaa englantilaisen kirjallisuuden vaikutteet Italiaan ja Ranskaan. Niiden voikin nähdä edustavan modernin kirjallisuuden osalta Kreikan ja Rooman vastineita. Ranskalainen kirjallisuus, ennen kaikkea vähän tunnetut trubaduurit vastasivat Wartonin uudessa kirjallisuuden järjestelmässä antiikin kreikkalaisia ja hie-man myöhemmät firenzeläiset kirjailijat Roomaa. Vaikutusten verkosto eteni Pyreneiltä Firezeen ja sieltä Englantiin. Kosmopoliittisuus toteutui juuri vernakulaarin kirjallisuuden ja kansankielien vapaasti levinneissä vaikutteissa. Ne synnyttivät monia erityisiä vernakulaareja kieliä, joista Warton keskittyi englanttiin.

Wartonin saattoi olla syytä korostaa tällaista läntistä tulkintaa, sillä *Historyn* voi lukea myös esimerkkinä siitä, miten ei-toivotut vaikutukset olivat tunkeutuneet englanninkieliseen kirjallisuuteen. Warton aloittaa ensimmäisen johdantotutkielmansa osoittamalla, että arabiankieliset vaikutteet olivat levinneet Iberian niemimaan kautta koko Eurooppaan. Niiden mukana oli rantautunut myös voimakas ja aistillinen mielikuviutus, jonka vaikutusta eurooppalaiseen kirjallisuuteen hän ei pitänyt hyvänä asiana. Wartonin ajattelu heijastelee 1700-luvun käsityksiä Orientista, sillä vaikka hän ei arvosta arabialaisia vaikutteiden näkymistä yhteiskunnassa, hän ei ole täysin varma siitä, oliko niiden merkitys mielikuviutukselle ja kirjallisuudelle täysin negatiivinen.

Itäisten vaikutteiden lisäksi Warton pohtii muodikkaita pohjoismaisia vaikutteita keskiaikaisessa kirjallisuudessa ja tavassa käyttää mielikuvitusta. Hän nojautuu vahvasti muinaisskandinaaviin riimurunoihin, joiden ilmaisusta hän näkee piirteitä englantilaisen keskiajan kulttuurissa. Skandinaavisia vaikutteita oli kohtuullisen helppo perustella myös siksi, että ensimmäisen vuosituhannen aikana skandinaavit hyökkäilivät Englantiin ja perustivat sinne omia siirtokuntiaan ja valtioitaan. Warton piti skandinaavista mielikuvitusta sopivampana kirjallisuuden esikuvana ja pyrki sitä korostamalla selkeästi ohittamaan arabialaisia vaikutteita: siitä puuttui itäinen aistillisuus.

Sekä Skandinavia että Orientti olivat osittain Wartonin lähteistä nousseita kirjallisuuden ja kulttuurin esikuvia, mutta ne olivat myös konstruktioita vieraista vaikutteista. Niiden avulla Warton pyrki esittämään, että englantilaisen kirjallisuuden perinteeseen kuului myös antiikin tai länsimaisen kirjallisuuden tradition ulkopuolisia asioita. Ne tekivät keskiajan vieraaksi. Ajatukseen on helppo tarttua, koska vierautta on korostettu medievalismin tutkimuksessa. Toisaalta Wartonin tulkinta ei välttämättä ollut näin yksioikoinen, sillä hän ei ajatellut keskiajan ja nykyhetken olevan täysin erilaisia aikakausia. Mikäli keskiaikainen perinne edelleen vaikutti nykykirjallisuudessa, myös nämä vieraat vaikutteet olivat tavalla tai toisella läsnä. Ne kuuluivat englantilaiseen kirjallisuuteen, joka oli hybridi kuten kaikki muukin vernakulaarinen kirjallisuus.

Kaikesta huolimatta Wartonin näkökulma oli kansallinen. Juuri kieli teki sen mahdolliseksi. Hän tutki paikallisen vernakulaarin, englannin, nousua toisen vuosituhannen aikana haastamaan latinan asemaa. Näin kansallinen haastoi universaalien latinankielisen kulttuurin. Wartonin tutkimuksessa onkin kaikuja vernakulaarisesta kirjallisuudesta aiemmin kirjoitetuista analyyseistä. Danten *De vulgari eloquentia* – johon Warton yhtenä harvana 1700-luvun oppineena viittasi – vaikutti yhdessä John Lelandin ja John Balen antikvaaristen kompilaatioiden ohessa Wartonin käsityksiin.

Estetiikka ja historia

Wartonin *History of English Poetry* oli lopulta myös kirjallisuuden historia, joka otti osaa 1700-luvun estetiikkaa koskeneeseen keskusteluun. Pyrkimys irrottautua klassistisista taiteen normeista on monesti nähty 1700-luvun viimeisiä vuosikymmeniä leimanneena tapahtumana. Jo aikalaistulkintoista lähtien on oltu lähes yksimielisiä siitä, että uudistukset muuttivat paitsi taideteoriaa myös taiteita käytännössä. Myöhemmin tutkimuksen valtavirta on nähnyt uudistusten syntyneen akateemisesta humanismista ja klassistisesta estetiikasta irrottautuneiden kapinallisten hankkeena. J. G. Herderiä, William Blakea ja Emanuel Swedenborgia yhdistää irtautuminen ranskalais-englantilais-italialaisesta maallistuneesta ja klassiseen antiikkiin painottuneesta oppineisuudesta ja seurallisuudesta. Uudemmassa tutkimuksessa korostunut goottilainen romaani ja ylevän käsitteen muuttuminen jatkoivat ainakin osittain tulkintaperinnettä, sillä myös niiden kohdalla ero taakse jäävään 1700-luvun alkupuoleen näyttäytyy voimakkaana. Muutokset syntyivät vuosisadan alkuosan luokittelun, järjestelmällisyyden ja kuivan oppineisuuden vastapainoksi.

Tutkimukseni asettaa kyseenalaiseksi klassismin itsestään selvänä 1700-luvun tyylikautena tai koulukuntana. Antiikin esikuvat olivat läsnä kaikkialla, mutta edes sellainen antiikin kirjallisuuden puolestapuhuja kuin Thomas Warton ei formalisoinut niitä opeiksi. Wartonin sekä muiden oppineiden ja historioitsijoiden kirjoituksissa antiikki oli historian kaikkien aikojen itsestään selvä vertailukohde, mutta sen asema oli niin merkittävä, ettei sen huomaamiseksi tarvittu erityistä ohjelmaa. Thomas Warton on pidetty myös klassistina. Joseph M. Levinen mukaan Warton oli valmis niin tutkimuksissaan kuin runoudessaan käyttämään vain pintapuolisesti goottilaista tai keskiaikaista rekvisiittaa. Wartonin tuotannosta on vaikea sanoa, kummalta puolelta tuli rekvisiitta, kummalta todelliset pyrkimykset. Tässä hän vertautuu vuosisadan lopun keräilijä Richard Payne Knightin, jonka kuuluisa keskiaikaista linnaa jäljittelevä asunto kätki sisälleen ainakin yhden salaisuuden, klassistisen interiöörin. Wartonin runous ja

kirjallisuushistoria ovat tässä kysymyksessä yhtä monitahoisia, kun hän näyttää valitsevan sekä klassismin että keskiajan ja gotiikan.

Wartonin kaksoisrooli oppineena ja runoilijana johtaa välttämättä kysymään, miten hän itse pyrki palauttamaan runouden sen aikaisemmin saavuttamalle tasolle. Warton ei näytä uskoneen alkuperäisen mielikuvituksen löytymiseen, vaan etsi sekoittuneesta keskiaikaisesta perinteestä hukattuja mahdollisuuksia. Sävy on hieman alakuloinen, sillä Wartonin mielestä tieteen ja hienostuneisuuden kasvu oli koitunut runouden ja mielikuvituksen tappioksi. Historian liike johti hänen mielestään kohti järkeä ja sivilisaatiota – kirjallisuuden kohtalo oli monimutkaisempi. Sitä heijasteli esimerkiksi mielikuvituksesta käytetyt kaksi käsitettä *imagination* ja *fancy*. Niiden selkeä määrittely on ongelmallista, mutta Warton noudatti monen muun hyväksymään perusjaottelua ja analysoi enemmän yhteiskuntaan ja aikakauteen sidotumpaa mielikuvituksen osaa (*imagination*). Warton ajattelee sen rappeutumisen olleen hyväksi yhteiskunnalle mutta mahdollisesti heikentäneen kirjallisuuden merkitystä.

Wartonin toiminta kirjallisuushistorioitsijana ja runoilijana ei mielestäni selitykään tällaisten hieman summittaisten kategorioiden avulla. On selvää, että hän ei lopulta pystynyt vastaamaan – hieman sumean patrioottisen mytologian lisäksi – mistä löytyisi tosi runous ja mielikuvitus. Harva siihen on myöhemminkään pystynyt, vaikka kirjallisuushistoriassa säilyi kauan ideaali kirjallisuutta auttavasta ja tukevasta toiminnasta. Mielestäni Thomas Wartoniin, antikvaarien ja medievalistien tuotantoon tutustuminen osana 1700-luvulla taiteesta, tieteestä ja estetiikasta käytyä keskustelua tekee asioista monimutkaisempia ja näyttää, miten vivahteikas 1700-luvun oppinut ja historiallinen ajattelu oli. Se osoittaa myös, ettei aatehistoriallista tulkintaa pidä jättää filosofisten tai esteettisten kategorioiden varaan: ne ovat yleistyksiä, jotka tarvitsevat vierelleen sellaisia tulkintoja, jotka lähtevät liikkeelle yksityiskohdista.

***

Työni tarkoituksena ei ollut olla revisionistinen puolustuspuhe usein aliarvioidulle 1700-luvun historialliselle ajattelulle. Käytännössä valmis teksti kuitenkin yllättää aina lukijansa, vaikka tämä olisi itse kirjoittanutkin sen. Usein esitetty ajatus siitä, että 1700-

luvun ja valistuksen ajan kirjallisuus olisi suhtautunut negatiivisesti keskiaikaan tai ohittanut sen kokonaan, on outo ainakin tämän tutkimuksen perusteella. 1700-luvulla ei syrjitty keskiaikaa vaan käytännössä tuolloin luotiin perusta sen myöhemmälle reseptiölle. Käsitys keskiajan ja 1700-luvun huonoista suhteista olisi hyvä uuden tutkimuksen teema. Itse aloittaisin väitteen vaikutushistorian tarkastelun romanttisesta filosofiasta.

KIRJALLISUUS

Arkistolähteet

Oxford University: Bodleian Library, Oxford (BodL)
Special Collections and Western Manuscripts

The *British Library*, London (BL)
Manuscript Collections

Winchester College, Warden and Fellows Library, Winchester (WC)
Mediaeval manuscript collection

Painetut alkuperäislähteet

Gray, Thomas: *Correspondence of Thomas Gray*. Ed. Paget Toynbee and Leonard Whibley. With Corrections and Additions by H.W. Starr. I–III. Clarendon Press, Oxford 1971 (1935).

Percy, Thomas: *The Percy Letters. The Correspondence of Thomas Percy & William Shenstone*. Ed. Cleanth Brooks. Yale University Press, New Haven, 1977.

Warton, Thomas *The Correspondence of Thomas Warton*. Edited by David Fairer. Athens: The University of Georgia Press, 1995

Aikalaiskirjallisuus

Adams, John. *The Flowers of Modern History*. Dublin 1789.

----. *Woman. Sketches of the history, genius, disposition, accomplishments, employments, customs, and importance of the fair sex, in all parts of the world*. London 1790.

A catalogue of the Harleian collection of manuscripts, purchased by authority of Parliament, for the use of the publick; and preserved in the British Museum. I–II. London 1759.

A preface and index to the Harleian collection of manuscripts, published by order of the Trustees of the British Museum. London 1763.

An impartial estimate of the Reverend Mr. Upton's notes on the Fairy Queen. London 1759.

Aristoteles: *Retoriikka, Runousoppi. Teokset 9*. Suom. Paavo Hohti ja Päivi Myllykoski. Gaudeamus, Helsinki 1997

Ashmole, Elias. *Theatrum chemicum Britannicum*. London 1651.

----*The Institutions, law, & ceremonies of the most noble order of the Garter*. London 1693.

- Bale, John: *Index Britanniae Scriptorum*. John Bale's Index of British and Other Writers. Ed. Reginald Lane Poole & Mary Bateson with an Introduction by Caroline Brett and James P. Conley. D.S. Brewer, Cambridge 1990.
- Baretti, Giuseppe Marco Antonio: *The Italian library. Containing an account of the lives and works of the most valuable authors of Italy*. London 1757.
- Beattie, James: *On Fable and Romance. Dissertations Moral and Critical*. London 1783.
- Beddoes, Thomas: *A memorial concerning the state of the Bodleian library, and the conduct of the principal librarian. Addressed to the curators of that library*. Oxford 1787.
- Bentham, James: *Historical Remarks on the Saxon Churches. History of the Cathedral Church of Ely 1771 – Sect V. Essays on Gothic Architecture*. London 1800/1802
- Berington, Joseph: *The History of the Lives of Abeillard and Heloisa*. Birmingham 1788.
- Berkenhout, John: *Biographia literaria; or a biographical history of literature: containing the lives of English, Scottish, and Irish authors*. London 1777.
- Bernard, Edward: *Catalogi librorum manuscriptorum Angliae et Hiberniae in unum collecti cum indice alphabetico*. Oxoniae 1697.
- Bicknell, Alexander: *The life of Alfred the Great, King of the Anglo-Saxons*. London 1777.
- Blackstone, William, Sir: *The great charter and charter of the forest, with other authentic instruments*. Oxford 1759.
- Blackwell, Thomas: *An Enquiry into the Life and Writings of Homer*. London 1735.
- Blair, Hugh: *A critical dissertation on the poems of Ossian, the son of Fingal*. London 1763.
- Bolingbroke [Henry St. John]: *Letters on the study and use of history*. A new edition corrected. London 1770.
- Boswell, James: *The life of Samuel Johnson, LL.D. comprehending an account of his studies and numerous works*. I–III. Dublin 1792.
- Bower, Archibald: *The history of the popes, from the foundation of the See of Rome, to the present time*. Vol. I. London 1748.
- British Museum. A catalogue of the Harleian collection of manuscripts, purchased by authority of Parliament, for the use of the publick; and preserved in the ...* I – II. London 1759.
- Brown, John: *A Dissertation on the Rise, Union and Power. The Progressions, Separations and Corruptions of Poetry and Music*. London 1763.
- Burnet, Gilbert: *The History of the Reformation of the Church of England*. London 1679.
- Burney, Charles: *A general history of music, from the earliest ages to the present period*. I–IV. London 1776–89.
- Butler, Alban: *The lives of the fathers, martyrs, and other principal saints: compiled from original monuments, and other authentick records*: I–IV London 1756–1759.
- Cardonnell, Adam de: *Picturesque Antiquities of Scotland*. London 1788
- Caraccioli, Louis-Antoine, marquis: *The Travels of Reason in Europe*. Translated from the French of the Marquis Caraccioli. London 1778.
- Cave, William: *Scriptorum ecclesiasticorum Historia Literaria a Christo Nato usque ad Sæculum XIV*. I–II. Londini 1688.
- Cobb, Samuel: *Poetae Britanniae*. London 1700.
- Collins, William. *An epistle: addrest to Sir Thomas Hanmer, on his edition of Shakespear's Works. The second edition*. London, 1744.
- Condorcet: *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*. Paris 1822.
- Crescimbeni, Gio. Mario: *L'Istoria della volgar poesia*. Nella seconda impressione. Presso Lorenzo Baregio. Venezia 1731.

- Crusius, Lewis: *The lives of the Roman poets. Containing a critical and historical account of them and their writings.* London 1733.
- Dalrymple, David: *Annals of Scotland from the Accession of Malcolm III, surnamed Canmore to the accession of Robert I.* Edinburgh – London 1776.
- : *Annals of Scotland from the Accession of Robert I surnamed Bruce, to the Accession of the House of Stewart.* Edinburgh – London 1779.
- Dampier, Henry: *Remarks upon the Eight Section of the Second Volume of Mr. Warton's History of English Poetry.* London 1779.
- Daniel, Samuel: *Defence of Ryme.* London 1603.
- : *The collection of the Historie of England.* 2nd ed. London 1626.
- Dante: *De vulgari eloquentia.* Ed. and transl. Steven Botterill. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Dennis, John: *The advancement and reformation of modern poetry. A critical discourse.* I–II. London 1701.
- : *The grounds of criticism in poetry, contain'd in some new discoveries never made before, requisite for the writing and judging of poems surely. ...* London 1704.
- : *Miscellaneous tracts.* I - II. London 1727.
- Dillon, John Talbot, Sir. *Letters from an English traveller in Spain, in 1778, on the origin and progress of poetry in that Kingdom; with occasional reflections on manners.* London 1781.
- Dobson, Susanna: "Preface," *Mr de Sainte-Palaye: The Literary History of Troubadours.* London 1779.
- Dodsley, Robert: *A collection of poems in six volumes. By several hands.* I–VI. London 1763.
- : *The general contents of the British Museum: with remarks. Serving as a directory in viewing that noble cabinet.* The second edition, with additions and improvements, and a complete index. London 1762.
- Drayton, Michael: *The works of Michael Drayton.* I–IV. London 1753.
- Dryden, John: *Fables ancient and modern translated into verse from Homer, Ovid, Boccace, & Chaucer.* London 1700.
- Dubos, abbé (Jean-Babtiste): *The Critical Reflections on Poetry and Painting.* From the fifth edition revised, corrected, and enlarged by the author. London 1748.
- Dugdale, William: *Monasticon anglicanum.* London 1693.
- : *The baronage of England, or, an Historical Account of the Lives and most memorable actions of our English Nobility in the Saxon time to the Norman Conquest, and from thence, of those who had their rise before the end of the King Henry the Third's reign.* London 1675–1676.
- Encyclopædia Britannica; or, a dictionary of arts, sciences, &c.* The second edition; greatly improved and enlarged. I–X. Edinburgh. 1778–1783.
- Ferguson, Adam: *The history of the progress and termination of the Roman Republic.* I–III. London 1783.
- Ferguson, Adam: *An Essay on the History of Civil Society.* Ed. Fania Oz-Salzenberger. Cambridge University Press, Cambridge 1996 (1767).
- : *The history of the progress and termination of the Roman Republic.* A new edition. I–V. Edinburgh 1799.
- Froissart, Jean: *Chronicles.* Transl. Geoffrey Brereton. Penguin Books, London 1978.
- Fuller, Thomas: *The historie of holy warre.* London 1651.

- Geoffrey of Monmouth: *The History of the Kings of Britain*. Transl. Lewis Thorpe. Penguin Books, London 1966.
- Giannone, Pietro: *The civil history of the Kingdom of Naples*. I–II. Translated into English, by Captain John Ogilvie. London 1729 (1723).
- Gibbon, Edward: *The history of the decline and fall of the Roman Empire* I–III. A new edition. London 1789.
- Gray, Thomas: Essay on Norman Architecture. *The Works of Thomas Gray. In Prose and Verse. I Poems, Journals and Essays*. Ed. Edmund Gosse. MacMillan, London 1984 [1984a] (1754).
- : Observations on English Metre. *The Works of Thomas Gray. In Prose and Verse. I Poems, Journals and Essays*. Ed. Edmund Gosse. MacMillan, London 1984 [1984b].
- : Some Remarks on the Poems of Lydgate. *The Works of Thomas Gray. In Prose and Verse. I Poems, Journals and Essays*. Ed. Edmund Gosse. MacMillan, London 1984 [1984c].
- Grey, Zacharias: The Preface. *Hudibras, in three parts, written in the time of the late wars: corrected and amended*. Dublin 1744.
- Grose, Francis: Antiquities of England. *Essays on Gothic Architecture*. London 1800/1802.
- Guthrie, William: *A general history of the world, from the creation to the present time*. I–XII. London 1764–1767.
- Harris, James: *Three Treatises. The First concerning art. The second music, painting, and poetry. The third concerning happiness*. London 1744.
- : *Upon the Rise and Progress of Criticism*. 1752.
- : *Hermes or a philosophical inquiry concerning vniversal grammar*. The second edition revised and corrected. London 1765.
- : *Miscellanies*. Volume IV. London 1787.
- Henry, Robert. *The history of Great Britain, from the first invasion of it by the Romans* I–VI. London 1771–1793.
- Herbelot, Barthélemy d': *Bibliothèque orientale universal contenant généralement tout ce qui regarde la connaissance des peuples d'Orient*. Paris 1697.
- Herd, David: *The ancient and modern Scots songs, heroic ballads, &c*. Edinburgh 1769.
- Hickes, George: *Institutiones Grammaticæ Anglo-Saxonicæ et Mæeso-Gothicæ*. Oxon 1689.
- Hody, Humphrey: *De graecis illustribus linguae graecae literarumque humaniorum instauratoribus, eorum vitis, scriptis, et elogiis libri duo*. Londini, 1742
- Huet, Pierre-Daniel: *The history of romances. An enquiry into their original; instructions for composing them; an account of the most eminent authors*. London 1715.
- Huggins, William: *The Observer observ'd. Or remarks on a certain curious tract, intituled, observations on the faire queene of Spencer*. London 1756.
- : *Annotations on the Orlando Furioso*. London 1757.
- Hume, David: *Essays, Moral and Political*. The second edition, corrected. Edinburgh 1742
- : *Essays and treatises on several subjects*. A new edition. London 1758.
- : *The History of England from the Invasion of Julius Caesar to The Revolution in 1688*. I–VI. Liberty Fund, Indianapolis 1983 (1778).
- Hurd, Richard: *Letters on Chivalry and Romance*. London 1762.
- : *Moral and political dialogues between divers eminent persons of the past and present age; with critical and explanatory notes by the editor*. The second edition. London 1760.
- : *A dissertation on the idea of universal poetry*. London 1766.

- : *Moral and political dialogues; with letters on chivalry and romance*. I–III. The sixth edition. London 1788.
- : On the Marks of Imitation, to Mr. Mason. *The Works of Richard Hurd* II. London 1811.
- : *The Early Letters of Bishop Richard Hurd 1739–1762*. Ed. Sarah Brewer. Church of England Record Society, The Boydell Press, Woodbridge 1995.
- Jarvis, Charles: Translator's Preface. *Miquel Cervantes de Saavedra: The Life and Exploitations of the ingenious gentleman Don Quixote de la Mancha*. I. London 1742.
- Johnson, Richard: *The famous history of the seven champions of Christendom*. The third part. London 1705.
- Johnson, Samuel: *A dictionary of the English language*. Vol. I–II. London 1756.
- : *The Works of Samuel Johnson, Vols 7-8: Johnson on Shakespeare*. Ed. Arthur Sherbo; Introduction by Bertrand Bronson. Yale University Press, New Haven 1968
- Jones, Inigo: *The most notable antiquity of Great Britain, vulgarly called Stone-Heng on Salisbury plain*. London 1655.
- Jonson, Ben: *The workes of Beniamin Ionson*. London 1616.
- Jortin, John: *Remarks on Spenser's poems*. London 1734.
- Kames, lord [Henry Home]: Kames, Henry Home, Lord. *Sketches of the history of Man. Considerably enlarged by the last additions and corrections of the author*. I–IV. Edinburgh 1788.
- Knox, Vicesimus: *Essays moral and literary*. A new edition, in two volumes. London 1782.
- Lauder, William: *An Essay on Milton's Use of and Imitation of the Moderns, in his Paradise Lost*. J. Payne & J. Bouquet, London 1750.
- Leland, John: *Commentarii de Scriptoribus Britannicis*. I–II. Oxonii 1709.
- : *Joannis Lelandi antiquarii de rebus Britannicis collectanea*. Ex autographis descripsit ediditque Tho. Hearnus. Oxonii 1715.
- L'Estrange, Roger: *Spenser redividus*. London 1687.
- Lewis, John: *The life of mayster Wyllyam Caxton, of the Weald of Kent; the first printer in England*. London 1738.
- Lowth, Robert. *The life of William of Wykeham, Bishop of Winchester. Collected from records, registers, manuscripts, and other authentic evidences*. The second edition corrected. London, 1759.
- Lowth, Robert: *Lectures on the sacred poetry of the Hebrews*. London 1787.
- Lyttelton, George Lord: *The History of the Life of King Henry the Second*. I–IV. London 1767–71.
- Madan, Judith: *The progress of poetry*. By Mrs. Madan. London 1783.
- Malone, Edmond: *Historical account of the rise and progress of the English stage, and of the economy and usages of the ancient theatres in England*. Basil 1800
- Malory, Thomas: *Le morte Darthur*. London 1485.
- : *Le Morte Darhur*. ed. Stephen H. A. Shepherd. A Norton Critical Edition. W. W. Norton, New York 2004.
- Mason, William: *Isis. An elegy. Written in the year 1748, by Mr. Mason*. London, 1749.
- Middleton, Conyers: *A letter from Rome, shewing an exact conformity between popery and paganism: or, the religion of the present Romans to be derived entirely from ...* The second edition. London 1729.
- Miege, Guy: *The New State of England under Their Majesties K. William and Q. Mary. II*. London 1691.

- Monboddo, James Burnet, Lord. *Of the origin and progress of language*. Vol. I–VI. Edinburgh 1773–1792
- Montesquieu: *De l'esprit des lois*. Ed. R. Derathé. Édition Garnier, Paris 1973.
- Nicolson, William: *The English, Scotch and Irish historical libraries*. London 1736.
- Nugent, Thomas. *A new pocket dictionary of the French and English languages. In two parts. I. French and English. II. English and French*. London 1767.
- : *The Grand tour; or, a journey through the Netherlands, Germany, Italy, and France. Containing, I. A description of the principal cities and towns*. I–IV. London 1778
- Ogilvie, John: *Philosophical and Critical Observations on the Nature, Characters, and Various Species of Composition*. London 1774.
- Oldys, William: *The Life of Sir Walter Raleigh. Sir Walter Raleigh: The History of the World*. 11th ed. I. London 1736.
- Penrose, Thomas. *A sketch of the lives and writings of Dante and Petrarch. With some account of Italian and Latin literature in the fourteenth century*. London 1790.
- Percy, Thomas: *Five Pieces of Runic Poetry*. London 1763.
- : *Reliques of ancient English poetry: consisting of old heroic ballads, songs, and other pieces of our earlier poets, (chiefly of the lyric kind.)* I–III. London 1765.
- : *The Translator's Preface. Mallet: Northern Antiquities*. London 1770.
- : *The Percy Letters. The Correspondence of Thomas Percy & Richard Farmer*. Ed. Cleanth Brooks. Louisiana State University Press, Louisiana 1946
- Pinkerton, John: *Scottish Tragic Ballads*. London 1781.
- : *An Enquiry into the History of Scotland. Preceding the Reign of Malcolm III*. London – Edinburgh 1789.
- Pope, Alexander: *The temple of fame: a vision*. The second edition. London 1715.
- : *An essay on criticism. Written in the year MDCCIX. With the commentary and notes of W. Warburton, A.M.* [London] [1744].
- Preston, Richard: "The preface," *Boethius: Anicius Manlius Severinus Boetius, of the consolation of philosophy. In five books*. The second edition corrected. London 1712.
- Puttenham, George: *The arte of English poesie Contriuied into three bookes: the first of poets and poesie, the second of proportion, the third of ornament.*, London, 1589.
- Reeve, Clara: *The progress of romance, through times, countries and manners; ... in a course of evening conversations*. [Colchester], 1785.
- Richardson, John: *A Dissertation on the Languages, Literature, and Manners of Eastern Nations*. London 1778.
- Ritson, Joseph: *Observations on the Three First Volumes of the History of English Poetry*. London 1782.
- : *Ancient Songs, from the Time of the King Henry the Third, to the Revolution*. London 1790.
- Robertson, William: *The History of the Reign of the Emperor Charles V. With a View of the Progress of Society in Europe. From the Subversion of the Roman Empire to the Beginning of the Sixteenth Century*. Dublin 1769.
- : *The history of America*. I–II. London 1777.
- Rollin, Charles: *The Method of Teaching and Studying the Belles Lettres*. London 1769.
- Romance of the Rose, The*. Transl. Frances Horgan. Oxford World Classics. Oxford University Press, Oxford 2008 (1994).
- Ruffhead, Owen: *The life of Alexander Pope, Esq. Compiled from original manuscripts; with a critical essay on his writings and genius*. London 1769.

- Rymer, Thomas: *A Short View of Tragedy. Its Original, Excellency, and Corruption with Some Reflections on Shakespear, and other practitioners for the Stage.* Richard Baldwin, London 1693.
- Saint-Evremond: *Les veritables œuvres de Monsieur de Saint-Evremond. Publiées sur les manuscrits de l'auteur.* Seconde edition, revûë & corrigée. Londres [Amsterdam?] 1706.
- Sainte-Palaye, Mr. [La Curnée...]: *The Literary History of Troubadours.* Containing their Lives, Extracts from their Works, and many Particulars related the CUSTOMS, MORALS, and HISTORY of the Twelfth and Thirteenth Centuries. Collected and abridged from the French of S-P. By the author of the Life of Petrarch. T. Cadell, London 1779.
- : *An Essay on the Works of Froissart. Memoirs of the Life of Froissart with an Essay on his Works and Criticism on his History.* Transl. Thomas Johnes. London 1801.
- Selden, John: *Duello or Single Combat.* London 1610.
- : *De dIs Syris syntagmata II.* Londini 1617.
- Shiells, Robert. *The lives of the poets of Great Britain and Ireland, to the time of Dean Swift.* I–V. London 1753.
- Sidney, Philip, Sir: *An Apologie for Poetry.* London 1595.
- Speed, John: *The historie of Great Britaine under the conquests of The Romans, Saxons, Danes, and Normans.* London 1631.
- Spelman, Sir John: *The Life of Alfred the Great.* Ed. Thomas Hearne Oxford 1709.
- Spence, Joseph: *Observations, Anecdotes, and Characters of Books and Men. Collected from Conversation.* Ed. James M. Osborn. I–II. Clarendon Press, Oxford 1966.
- Stewart, Dugald: *Account of the Life and Writings of Adam Smith, LL.D. From the Transactions of the Royal Society of Edinburgh. In Essays on Philosophical Subjects By the Late Adam Smith.* London 1795, xli–xcv.
- Stow, John: *The annales of England.* London 1592.
- Strutt, Joseph: *Porða Anzel-cynnan: or a compleat view of the manners, customs, arms, habits, &c. of the inhabitants of England, from the arrival of the Saxons, ...* I–III. London 1775–1776.
- Strype, John: *The life and acts of Matthew Parker, the first Archbishop of Canterbury in the reign of Queen Elizabeth.* London 1711.
- Stuart, Gilbert: *An Historical Dissertation concerning the Antiquity of the English Constitution.* 2nd ed. corrected. London 1770.
- : *A View of the Society in Europe, in its progress from rudeness to refinement: or, Inquiries concerning the history of Law, Government and Manners.* Edinburgh 1778.
- [Stuart, Gilbert]: *Critical Observations concerning the Scottish Historians HUME, STUART, and ROBERTSON.* London 1782.
- Tanner, Thomas. *Notitia monastica or, A short history of the religious houses in England and Wales.* Oxford 1695.
- Theobald, Lewis: *Shakespeare restored: or, a specimen of the many errors, as well committed, as unamended, by Mr. Pope in his late edition of this poet.* London, 1726.
- Thompson, Aaron: *The Preface. The British history, translated into English from the Latin of Jeffrey of Monmouth.* London 1718.
- Tyrwhitt, Thomas: *An Essay on the Language of and Versification of Chaucer. The Poetical Works of Geoffrey Chaucer.* Edward Moxon, London 1843.

- : Chaucer, Geoffrey: *The Canterbury tales of Chaucer. To which are added, an essay upon his language and versification; an introductory discourse; and notes.* I–V. London, 1775–1778.
- Upton, James: *Remarks on three plays of Benjamin Jonson. Viz. Volpone, or the fox: Epicoene, ... and The alchemist.* London 1749.
- Upton, John: Upton, John. *Critical observations on Shakespeare.* London 1746.
- : “Preface,” Spenser's *Faerie queene*. A new edition with a glossary, and notes explanatory and critical by John Upton. I–II. London 1758.
- Voltaire: Voltaire: *Essay sur l'histoire générale et sur les moeurs et l'esprit des nations, depuis Charlemagne jusqu'à nous jours*
- : *An essay on universal history, the manners, and spirit of nations, from the reign of Charlemaign to the age of Lewis XIV.* The second edition, revised, and considerably improved by the author. I–IV. London 1759.
- Walpole, Horace. *The works of Horatio Walpole, Earl of Orford.* I–V. London 1798.
- Warburton, William: *Divine Legation of Moses.* I–II. London 1742–1758.
- : A Supplement to the Translator's Preface. *The Life and Exploits of the ingenious gentleman Don Quixote.* Transl. Charles Jarvis. Dublin 1747.
- : Letters from a late eminent prelate to one of his friends. Kidderminster [1793].
- Warton, Joseph: *An Essay on the Genius and Writing of Pope.* 3rd ed. Dublin 1764.
- Warton, Thomas: *The pleasures of melancholy. A poem.* London 1747.
- : *The triumph of Isis, a poem. Occasioned by Isis, an elegy.* London [1749].
- : *Observations on the Faerie Queene of Spenser.* London 1754.
- : *A Description of the City, Colledge, and Cathedral of Winchester.* Winchester 1760.
- : *The Life and Literary Remains of Ralph Bathurst.* London 1761.
- : *Observations on the Fairy Queen of Spenser.* Vol. I-II. 2nd ed. London 1762 [1762 a]
- : *A Companion to the Guide, and a Guide to the Companion, Being a Complete Supplement to all the Accounts of Oxford hitherto published.* 3rd ed. corrected and enlarged. London 1762 [1762 b].
- : Praefatio. *Theocriti Syracusii quæ supersunt.* Oxonii 1770
- : *The History of English Poetry. From the close of the eleventh to the commencement of the eighteenth century.* Volume I. London 1774.
- : *The History of English Poetry. From the close of the eleventh to the commencement of the eighteenth century.* Volume II London 1778.
- : *The History of English Poetry. From the close of the eleventh to the commencement of the eighteenth century.* Volume III London 1781.
- : *The Life of Sir Thomas Pope, Founder of Trinity College Oxford.* 2nd ed. London 1780.
- : *An Enquiry into the Authencity of the Poems attributed to Thomas Rowley.* 2nd ed. London 1782.
- : *Specimen of a History of Oxfordshire.* 2nd ed. Oxford 1783.
- : *The Poems on Various Subjects.* London 1791.
- : *A History of English Poetry: an Unpublished Continuation.* Ed., with an Introduction by Rodney M. Baine. Augustan Reprint Society. Publication Number 39. William Andrews Clark Memorial Library, Univ. of California, Los Angeles 1953.
- Warton, Thomas Sr: *Poems on several occasions.* London 1748.
- Whalley, Peter: *An Essay on the Manner of Writing History.* London 1746.
- : *An enquiry into the learning of Shakespeare, with remarks on several passages of his plays. In a conversation between Eugenius and Neander.* London 1748.

- Wharton, Henry: *Anglia sacra, sive, Collectio historiarum partim anitiquitus, partim recenter scriptarum, de acipiscopis & episcopis Angliae, a prima fidei Christianae suspectione ad annum MDXL*. London 1691.
- Willis, Browne: *A survey of the cathedrals of York, Durham, Carlisle, Chester, Man, Litchfield, Hereford, Worcester, Gloucester, Bristol, Lincoln, Ely, Oxford, ...* Vol. II. London 1742.
- Winstanley, William. *The lives of the most famous English poets, or, The honour of Parnassus in a brief essay of the works and writings of above two hundred of them, from the time of K. William the Conqueror to the reign of His present Majesty, King James II*. London, 1687.
- Wood, Anthony à: *Historia et antiquitates universitatis Oxoniensis*. Oxonii 1674.
- Wooll, John: *Biographical Memoirs of the Late Rev.d. Joseph Warton, D.D. To which are added a selection from his works*. London 1806.
- Wotton, William: *Reflections upon Ancient and Modern Learning*. London 1694.
- Yorke, Charles: *Ode. The annual register, or a view of the history, politics, and literature, for the year 1770*. London 1771.
- Young, Edward: *The complaint: or, night-thoughts ... To which is added, a paraphrase on part of the Book of Job*. London 1774.

Tutkimuskirjallisuus

- Aarsleff, Hans: Philosophy of Language. *The Cambridge History of Eighteenth-Century Philosophy*. Ed. Knut Haakonsen. Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 451–495.
- Alexander, Michael: *Medievalism: The Middle Ages and the Modern England*. Yale University Press, New Haven 2007.
- Allan, David: *Virtue, Learning and the Scottish Enlightenment. Ideas of Modern Scholarship in Early Modern Literature*. Edinburgh University Press, Edinburgh 1993.
- Ankersmit, F.R.: "Hayden White's Appeal to the Historians," *History and Theory*. Vol 37, No. 2. May 1998, 182–193.
- : *Sublime Historical Experience*. Stanford University Press, Stanford 2005.
- Apo, Satu: "Kansanlaulujen ääni 1700-luvun kirjallisuudessa – johdatus Macphersonin, Percyn ja Herderin runojulkaisuhin," *Herder, Suomi, Eurooppa*. Toim. Sakari Ollitervo ja Kari Immonen. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2006, s. 216–264.
- Ashe, Laura: *Fiction and History in England, 1066–1200*. Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- Ayres, Philip J: *Classical culture and the Idea of Rome in Eighteenth-Century England*. Cambridge University Press, Cambridge 1997.
- Barczewski, Stephanie L.: *Myth and National Identity in Nineteenth-Century Britain. The Legends of King Arthur and Robin Hood*. Oxford University Press, Oxford 2001.
- Barker-Benfield, G.J.: *The Culture of Sensibility. Sex and Society in Eighteenth-Century Britain*. Chicago University Press, Chicago 1996.
- Baritz, Loren: "The Idea of the West". *The American Historical Review*. Vol 66, No .3. (Apr. 1961), s. 618–640.

- Baron, Hans: 'The *querelle* of the ancients and the moderns as a problem for renaissance scholarship,' *Journal of the History of Ideas*. *Journal of the History of Ideas* Vol. 20, No. 1 (Jan., 1959), s. 3–22
- Batts, Michael S: *A History of Histories of German Literature. Prolegomena*. Peter Lang, New York 1987.
- Benedict, Barbara M.: *Making the Modern Reader. Cultural Mediation in Early Modern Literary Anthologies*. Princeton University Press, Princeton 1996.
- Benson, C. David, *The History of Troy in Middle English Literature. Guido delle Colonne's Historia Destructionis Troiae in Medieval England*, Rowman & Littlefield (1980)
- Berry, Christoph J: *The Idea of Luxury. A Conceptual and Historical Investigation*. Cambridge University Press, Cambridge 1994.
- Biddick, Kathleen: *The Shock of Medievalism*. Duke University Press, Durham 1998.
- Bonnel, Roland: Medieval Nostalgies in France, 1750–89: The Gothic Imaginary at the End of the Old Regime. *Medievalism in Europe. Studies in Medievalism V 1993*. Ed. Leslie J. Workman. D.S. Brewer, Cambridge 1994, s.139–163.
- Borris, Kenneth: *Allegory and Epic in English Renaissance Literature: Heroic Form in Sidney, Spenser, and Milton*. Cambridge University Press, Cambridge 2000.
- Breisach, Ernst: *Historiography. Ancient, Medieval, & Modern*. The University of Chicago Press, Chicago 1983.
- Brewer, Derek: *Chaucer: The Critical Heritage. Vol. I: 1385–1837*. Routledge & Kegan Paul, London 1978.
- : "Modernising the Medieval: Eighteenth-Century Translations of Chaucer", *The Middle Ages after the Middle Ages in the English-speaking World*. Ed. Marie-Françoise Alamichel and Derek Brewer. D.S. Brewer, Cambridge 1997.
- Brewer, John: *The Pleasures of Imagination. English Culture in the Eighteenth Century*. Farrar, Strauss & Giroux, New York 1997.
- Brink, C. O: *English Classical Scholarship. Historical Reflections on Bentley, Porson and Housman*. James Clarke & co., Cambridge – Oxford University Press, New York 1985.
- Broadie, Alexander: *The Scottish Enlightenment. The Historical Age of Historical Nation*. Birlin, Edinburgh 2001.
- Brockmeier, Peter: *Darstellungen der Französischen Literaturgeschichte von Claude Fauchet bis Laharpe*. Akademie-Verlag, Berlin 1963.
- Brooks, Chris: *The Gothic Revival*. Phaidon, London 1999.
- Brown, Marshall: *Preromanticism*. Stanford University Press, Stanford 1991.
- Bryden, Inga: *Reinventing King Arthur. The Arthurian Legends in Victorian Culture*. Ashgate, Aldershot 2005.
- Burke, Peter: *Renaissance Sense of the Past*. Edward Arnold, London 1969.
- : Tradition and Experience: The Idea of Decline from Bruni to Gibbon. *Edward Gibbon and the Decline and Fall of the Roman Empire*. Ed. G.W. Bowersock, John Clive and Stephen R. Granbart. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1977.
- : *Popular Culture in Early Modern Europe*. Revised print. Scolar Press, Aldershot 1994.
- Burrow, John: *A History of Histories. Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the twentieth century*. Allen Lane, London 2007.
- Camille, Michael: *Gargoyles of Notre Dame. Medievalism and the Monsters of Modernity*. University of Chicago Press, Chicago 2008.
- Cannon, Christopher: "The Myth of Origin and the Making of Chaucer's English," *Speculum* Vol. 71, Issue 3, 1996, 646–675.

- Cassirer, Ernst: *Philosophy of the Enlightenment*. Princeton, Princeton University Press 1979.
- Castleden, Robert: *King Arthur: Truth Behind the Legend*. Routledge 2000.
- Cerquiglini-Toulet, Jacqueline: *The Color of Melancholy. The Uses of Books in the Fourteenth Century*. Transl. Lydia G. Cochrane. Johns Hopkins University Press, Baltimore 1997.
- Certeau, Michel de: *The Writing of History*. Transl. Tom Conley. Columbia University Press, New York 1988 (1975).
- Chartier, Roger: *The Cultural Uses of Print in Early modern France*. Princeton University Press, Princeton 1987.
- : *Culture écrite et société. L'ordre des livres (XIVe-XVIIIe siècle)*. Albin Michel, Paris 1996.
- Chibnall, Marjorie: *Debate on the Norman Conquest*. Manchester University Press, Manchester 1999.
- Choay, Françoise: *The Invention of the Historic Monument*. Transl. Lauren M. O'Connell. Cambridge University Press, New York 2000.
- Clark, Elizabeth A: *History, Theory, Text: Historians and the Linguistic Turn*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 2004.
- Clark, Kenneth: *The Gothic Revival: An Essay in the History of Taste*. John Murray, Trowbridge 1983 (1928).
- Clarke, M. L: *Classical Education in Britain 1500–1900*. University Press, Cambridge 1959.
- Clunies Ross, Margaret: *The Norse Muse in Britain 1750–1820*. With an appendix on the periodical literature by Amanda J. Collins. Edizioni Parnasso, Trieste 1998.
- Cochrane, Eric W. "The Settecento Medievalists." *Journal of the History of Ideas* 19 (Jan. 1958), s. 35–61.
- Cohen, I. Bernard. "The Eighteenth Century Origins of the Concept of Scientific Revolution." *Journal of the History of Ideas*. 37:2. 1976, s. 257–288.
- Cohen, Jeffrey Jerome: *Medieval Identity Machines*. University of Minnesota Press, Minneapolis 2003.
- Coleman, Janet: *Medieval Readers and Writers, 1350–1400*. Hutchinson, London 1981.
- Colish, Marcia L: *Medieval Foundation of the Western Intellectual Tradition 400–1400*. Yale University Press, New Haven 1998.
- Colley, Linda: *Britons. Forging the Nation 1707–1837*. Vintage, London 1996.
- Collinson, Patrick: Truth, lies, and fiction in the sixteenth-century Protestant historiography. *Historical Imagination in Early Modern Britain*. Ed. Donald R. Kelley & David Harris Sacks. 1997.
- Connell, Philip. "British identities and the politics of ancient poetry in later eighteenth-century England." *The Historical Journal* 49:1. 2006, s. 161–192.
- Cooper, Helen: Counter-Romance: Civil Strife and Father-Killing in the Prose Romances. *Le Morte Darthur. Authoritative Text, Sources and Backgrounds, Criticism*. Ed. Stephen H. A. Shepherd. W. W. Norton, New York 2006, s. 819–830.
- Copeland, Rita: "Lydgate, Hawkes, and the science of rhetoric in the late middle ages." *Modern Language Quarterly*, March 1992 53:1.1993, s. 57–82.
- Curtius, Ernst Robert: *European Literature and the Latin Middle Ages*. Routledge & Kegan Paul, London 1979 (1948).
- Darmon, Jean-Charles – Delon, Michel: Avant-propos. *Histoire de la France littéraire. Classicismes XVIIe–XVIII siècle*. PUF, Paris 2006, s. 1–36.

- Davis, Alex: *Chivalry and Romance in the English Renaissance*. D.S. Brewer, Cambridge 2003.
- Davis, John: *Thomas Percy. A Scholar-Cleric in the Age of Johnson*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1989.
- Day, Aiden: *Romanticism*. Routledge, Florence, Kentucky 1995.
- Demandt, Alexander: *Metaphern für Geschichte. Sprachbilder und Gleichnisse im historisch-politischen Denken*. C.H. Beck, München 1978.
- Donatelli, Joseph M.P: "The medieval fictions of Thomas Warton and Thomas Percy," *University of Toronto Quarterly*. 60:4 1991, s. 436–451.
- Dooley, Brendan: "Veritas Filia Temporis: Experience and Belief in Early Modern Culture," *Journal of the History of Ideas*, July 1999, s. 487–504.
- Dosse, François: "Enjeux: Michel de Certeau et l'écriture de l'histoire." *Vingtimème Siècle. Revue d'histoire*, 78, avril-juin 2003, s. 145–156.
- Douglas, David: *English Scholars*. Cape, London 1943 (1939).
- Duchet, Michèle: *Anthropologie et histoire au siècle des Lumières*. Postface de Claude Blanckaert. Albin Michel, Paris 1995 (1971).
- Duffy, Eamon: "The Long Reformation: Catholicism, Protestantism and the multitude," *England's Long Reformation, 1500–1800*. Ed. Nicholas Tyacke. Routledge 1997, s. 33–70.
- duMais Svogun, Margaret: *Reading Romance: Literacy, Psychology, and Malory's Morte d'Arthur*. Peter Lang, New York 2000.
- Eagleton, Terry: *The Function of Criticism. From Spectator to Post-Structuralism*. Verso, London 1984.
- : *Ideology of the Aesthetic*. Blackwell, Oxford 1990.
- Ellis Steve: *Chaucer at Large. The Poet in the Modern Imagination*. University of Minnesota Press, Minneapolis 2000.
- Escobado, Andrew: *Nationalism and Historical Loss in Renaissance England. Foxe, Dee, Spenser, Milton*. Cornell University Press, Ithaca 2004.
- Evans, Joan: *A History of the Society of Antiquaries*. The Society of Antiquaries, London 1956.
- Fairer, David: "The Origins of Warton's *History of English Poetry*," *The Review of English Studies*. Vol. 32. (Feb. 1981), 37–63.
- : Thomas Warton, Thomas Gray, and the Recovery of the Past. *Thomas Gray. Contemporary Essays*. Ed. W.B. Hutchins and William Ruddick. Liverpool University Press, Liverpool 1993.
- : 'Sweet native stream!': Wordsworth and the School of Warton. *Traditions in Transition. Women Writers, Marginal Texts, and the Eighteenth-Century Canon*. Ed. Alvaro Ribeiro, SJ and James G. Basker. Clarendon Press, Oxford 1996, s. 314–338.
- : The Formation of Warton's History. *Thomas Warton's History of English Poetry*. Vol I. Routledge – Thoemmes Press, London 1998.
- : "Historical Criticism and the English Canon: A Spenserian Dispute in the 1750s." *Eighteenth-Century Life* 24 (Spring 2000), s. 43–64.
- : Introduction. *Spenser's Faerie Queene. Warton's Observations and Hurd's Letters*. Vol. I. Routledge, London 2001, s. v–lvii.
- Fay, Elizabeth A: *Romantic Medievalism: History and the Romantic Literary Ideal*. Palgrave Macmillan, London 2002.

- Feather, John: "Journals, newspapers and gazettes." *Encyclopaedia of the Enlightenment*. Ed. A.C. Kors. Oxford University Press, Oxford, 2007 <http://www.oxford-enlightenment.com/entry?entry=t173.e358>. [1.10.2009].
- Ferguson, Arthur B: *Utter Antiquity. Perceptions of Prehistory in Renaissance England*. Duke University Press, Durham 1993.
- Ferguson, Wallace K: *The Renaissance in Historical Thought: Five Centuries of Interpretation*. Houghton Mifflin, Cambridge 1948.
- Fletcher, Angus: Allegory in Literary History. *The Dictionary of the History of Ideas*. Vol. I. Ed. Philip P. Wiener. Charles Scribner's Sons. New York 1973–74, s. 41–48.
- Foerster, Donald M: *Homer in English Criticism. The Historical Approach in the Eighteenth Century*. Yale University Press, New Haven 1947.
- Friederich, W.P: "Dante through the Centuries." *Comparative Literature*. Winter 1949, s. 44–54.
- Fumaroli, Marc: Les abeilles et les araignées. *La Querelle des Anciens et Modernes XVII-XVIII siècles*. Édition établie et annotée par Anne-Marie Lecoq. Gallimard, Paris 2001.
- Funke, Otto: *Englische Sprachphilosophie im späteren 18. Jahrhundert*. Francke, Bern 1934.
- Ganim, John N.: The Myth of Medieval Romance. *Medievalism and the Modernist Temper*. Ed. R. Howard Bloch and Stephen G. Nichols. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1996, s. 148–166.
- : *Medievalism and Orientalism. Three Essays on Literature, Architecture and Cultural Identity*. Palgrave, Macmillan. London 2005.
- Gatto, Ludovico: *Medioevo Voltairiano*. Bulzoni Editore, Roma 1972.
- : *Viaggio intorno al concetto medioevo. Profilo di storia della storiografia medievale*. V edizione riveduta e corretta con scritto introduttivo postumo di Raffaello Morghen. Bulzoni Editore, Roma 2002.
- Geary, Patrick J: *The Myth of Nations. Medieval Origins of Europe*. Princeton University Press, Princeton 2002.
- Ginzburg, Carlo: *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. Gaudeamus, Helsinki 1996.
- Girouard, Mark: *The Return of the Camelot. Chivalry and the English Gentleman*. New Have, Yale University Press 1981.
- Goldgar, Anne: *Impolite Learning: Conduct and Community in the Republic of Letters, 1680–1750*. Yale University Press, New Haven 1995.
- Gorak, Jan: Canons and Canon Formation. *Cambridge History of Literary Criticism. The Eighteenth Century*. Ed. Hugh Barr Nisbet, George Alexander Kennedy, Claude Rawson. Cambridge University Press, Cambridge 1997, s. 560–585.
- Gosse, Edmund: *Two Pioneers of Romanticism. Joseph and Thomas Warton*. Humphrey Milford, London 1915.
- Gossman, Lionel: *Medievalism and the Ideologies of Enlightenment. The World and Work of La Curne de Sainte-Palaye*. The Johns Hopkins Press, Baltimore 1968.
- Grafton, Anthony: *Forgers and Critics. Creativity and Duplicity in Western Scholarship*. Princeton University Press, Princeton 1990.
- : *Commerce with the Classics. Ancient Books and Renaissance Readers*. The University of Michigan Press, Ann Arbor 1997 [1997a].
- : *The Footnote. A Curious History*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1997 [1997b].

- : *What was History? The Art of History in Early Modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- Graham, John M: National Identity and the Politics of Publishing the Troubadours. *Medievalism and Modernist Temper*. Ed. R. Howard Bloch and Stephen G. Nichols. Johns Hopkins University Press, Baltimore 1996, s. 57–94.
- Grell, Chantal: *L'histoire entre erudition et philosophie. Etude sur la connaissance historique à l'âge des Lumières*. Presses Universitaires de France, Paris 1993.
- Griffin, Robert J.: "The Eighteenth-Century Construction of Romanticism: Thomas Warton and the Pleasures of Melancholy," *ELH* 59 (1992), s. 799–815.
- Grondin, Jean: *L'universalité de l'hermeneutique*. Presses Universitaires de France, Paris 1993.
- Groom, Nick: "Celts, Goths, and the Nature of the Literary Source," *Traditions in Transition. Women Writers, Marginal Texts, and the Eighteenth-Century Canon*. Ed. Alvaro Ribeiro, SJ and James G. Basker. Clarendon Press, Oxford 1996, s. 275–296.
- : *The Making of Percy's Reliques*. Clarendon Press, Oxford 2001.
- Grundmann, Herbert: "Litteratus-illitteratus. Der Wandel einer Bildungsnorm vom Altertum zum Mittelalter." *Archiv für Kulturgeschichte*, 40 (1958), s. 1–65
- Habib, Rafael: *A History of Literary Criticism. From Plato to Present*. Blackwell, Oxford 2005.
- Haines, John: *Eighth Centuries of Troubadours and Trouvères. The Changing Identity of Medieval Music*. Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Hallyn, Fernand: Cosmography and Poetics. *The Cambridge History of Literary Criticism. The Renaissance*. Ed. Glynn P. Norton. Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 442–448.
- Hamilton, Paul: *Historicism*. Routledge, London 1996.
- Hankins, James: "Renaissance Crusaders: Humanist Crusade Literature in the Age of Mehmed II ." *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 49, Symposium on Byzantium and the Italians, 13th–15th Centuries. 1995, s. 111–207.
- Harmsen, Theodor: *Antiquarianism in the Augustan Age. Thomas Hearne 1678–1735*. Peter Lang, Oxford 2000.
- Harris, P.R: *A History of the British Museum Library, 1753–1973*. London 1998
- Hartog, François: *The Mirror of Herodotus. The Representation of the Other in the Writing of History*. Transl. Janet Lloyd. University of California, Berkeley 1988.
- Haslag, Josef: "Gothic" im 17. und 18. Jahrhundert. Böhlau Verlag, Kön 1963.
- Haug, Walter: *Vernacular Literary Theory in the Middle Ages: the German Tradition, 800–1300, in Its European context*. Transl. Joanna M. Catling. Cambridge University Press, Cambridge 1997.
- Haugen, Kristine Louise: "Ossian and the Invention of the Textual History." *Journal of the History of Ideas* 1998, s. 309–327.
- : Chivalry and Romance in the Eighteenth Century: Richard Hurd and the Disenchantment of the *Faerie Queene*. *Medievalism and the Quest for the "Real" Middle Ages*. Ed. Clare A. Simmons. Frank Cass, London 2001.
- Haycock, David: 'A small journey into the country': William Stukeley and the formal landscapes of Stonehenge and Avebury. *Producing the Past. Aspects of Antiquarian Culture and Practice 1700–1850*. Ed. Martin Myrone and Lucy Peltz. Ashgate, Aldershot 1999.

- Haywood, Ian: *The Making of History. A Study of the Literary Forgeries of James Macpherson and Thomas Chatterton in relation to eighteenth-century ideas of history and fiction*. Associate University Presses, Cranbury 1986.
- Helgerson, Richard: *Forms of Nationhood. The Elizabethan Writing of England*. The University of Chicago Press, Chicago 1994.
- : "Before National Literary History," *Modern Language Quarterly* 64:2, June 2003, s. 169–179.
- Henson, Eithne: *The Fictions of Romantick Chivalry: Samuel Johnson and Romance*. The Associated University Presses, Cranbury, NJ 1992.
- Hepworth, Brian: *Robert Lowth*. Twayne Publishers, New York 1978.
- Herklotz, Ingo: Arnaldo Momigliano's 'Ancient History and-Antiquarian'. A Critical View. *Momigliano and Antiquarianism. Foundations of the Modern Cultural Sciences*. Ed. Peter N. Miller. University of Toronto Press, Toronto 2007, s. 127–153.
- Higham, N.J.: *King Arthur. Myth-Making and History*. Routledge, London 2002.
- Hudson, Nicholas: "'Oral Tradition': The Evolution of an Eighteenth-Century Concept," *Traditions in Transition. Women Writers, Marginal Texts, and the Eighteenth-Century Canon*. Ed. Alvaro Ribeiro, SJ and James G. Basker. Clarendon Press, Oxford 1996, s. 161–176.
- Hulse, S. Clark: "Samuel Daniel: The Poet as Literary Historian," *SEL* 19 1979, s. 55–69.
- Hunt, R.W: *Historical Introduction and Conspectus of Shelf-marks. A Summary Catalogue of Western Manuscripts in the Bodleian Library at Oxford*. Vol. I. Oxford 1953.
- Hunter, J. Paul: *Before Novels. The Cultural Contexts of Eighteenth-Century English Fiction*. Norton, New York 1990.
- Huppert, George: *The Idea of Perfect History. Historical erudition and historical philosophy in Renaissance France*. Urbana, University of Illinois Press 1970.
- Iggers, Georg G. "Historicism: The History and the Meaning of the term." *Journal of the History of Ideas*. 56:1, 1995, s. 123–152.
- Ikonen, Teemu: *1700-luvun eurooppalaisen kirjallisuuden ensyklopedia eli Don Quijoten perilliset*. Gaudeamus, Helsinki 2010.
- Irlam, Shaun. *Elations. The Poetics of Enthusiasm in Eighteenth-century Britain*. Stanford University Press, Stanford 1999.
- Israel, Jonathan: *Radical Enlightenment. Philosophy and the Making of Modernity, 1650–1750*. Oxford University Press, Oxford 2002.
- Jardine, Nicholas: Inner History; or, How to End Enlightenment. *The Sciences in Enlightened Europe*. Ed. William Clark, Jan Golinski, and Simon Schaffer. University of Chicago Press, Chicago 1998.
- Johnston, Arthur: *Enchanted Ground. The Study of Medieval Romance in the Eighteenth Century*. The Athlone Press, London 1964.
- Joy, Eileen A.: Thomas Smith, Humfrey Wanley, and the 'Little-Known Country' of the Cotton Library. *The Electronic British Library Journal* 2005, s. 1–34. <http://www.bl.uk/collections/eblj/2005/pdfarticles/article1.pdf> [3.8.2006].
- Jäger, Georg: "Historische Lese(r)forschung." *Die Erforschung der Buch- und Bibliotheksgeschichte*. Hg. Werner Arnold, Wolfgang Dittrich und Bernhard Zeller. Wiesbaden 1987.
- Keller, Barbara G.: *The Middle Ages Reconsidered. Attitudes in France from the Eighteenth Century through Romantic Movement*. Peter Lang, New York 1994.

- Kelley, Donald R.: *Foundations of Modern Historical Scholarship. Language, Law, and History in the French Renaissance*. Columbia University Press, New York 1970.
- : *The Theory of History, Cambridge History of Renaissance Philosophy*. Gen. ed. Charles B. Schmitt. Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- : *History and the Encyclopaedia. The Shapes of Knowledge from the Renaissance to the Enlightenment*, Ed. D.R. Kelley and J.R. Popkin. Kluwer, Dordrecht 1991, s. 7–22.
- : *Faces of History. Historical Inquiry from Herodotus to Herder*. Yale University Press, New Haven 1998.
- : *Descent of Ideas. The History of Intellectual History*. Ashgate, Aldershot 2002.
- : "The Rise of Prehistory." *Journal of World History*. Vol. 14, Issue 1 (2003), 1–40.
- Kendrick, Laura: "The Science of Imposture and the Professionalization of Medieval Occitan Literary Studies," *Medievalism and the Modernist Temper*. Ed. R. Howard Bloch and Stephen G. Nichols. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1996, 95–126.
- Kennedy, William J: *Site of Petrarchism. Early Modern National Sentiment in Italy, France, and England*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2003.
- Kenny, Neil: "Books in Space and Time: Bibliomania and Early Modern Histories of Learning and "Literature" in France," *Modern Language Quarterly*. June 2000, s. 253–286
- Kenyon, John: *The History Men. The Historical Profession in England since the Renaissance*. Weidenfeld and Nicolson, London 1993.
- Kidd, Colin: *Subverting Scotland's Past. Scottish Whig Historians and the Creation of the Anglo-British Identity*. Cambridge University Press, Cambridge 1993.
- : *British Identities before Nationalism. Ethnicity and Nationhood in the Atlantic world, 1600–1800*. Cambridge University Press, Cambridge 1999.
- King, Andrew: *The Faerie Queene and the Middle English Romance: The Matter of Just Memory*. Clarendon Press, Oxford 2000.
- Kinghorn: A.M.: "Warton's History and Early English Poetry," *English Studies*. June 1963, s. 197–204.
- Kinney, Arthur F: "The Position of Poetry: Making and defending Renaissance poetics". *A Companion to English Renaissance Literature and Culture*. Ed. Michael Hattaway. Blackwell, Oxford 2003, s. 340–351.
- Kite, Jon Bruce: *A Study of the Works of John Aubrey (1626–1697) with Emphasis of his Brief Lives*. The Edwin Mellen Press, Lewingston 1993.
- Klein, Lawrence E.: *Shaftesbury and the Culture of the Politeness. Moral discourse and the cultural politics in early eighteenth-century England*. Cambridge University Press, Cambridge 1996 (1994).
- Kliger, Samuel: *The Goths in England. A Study in the Seventeenth and Eighteenth Century Thought*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1952.
- Koselleck, Reinhart: *Geschichte. Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexicon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Hg. Otto Brunner, Werner Conze u. Reinhart Koselleck. Band 2. Klett, Stuttgart 1975.
- : *Futures Past. On the Semantics of Historical Time*. Transl. Keith Tribe. The MIT Press, Cambridge, Mass. 1985.
- : *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*. Transl. Todd Samuel Presner et al. Foreword by Hayden White. Stanford University Press, Stanford 2002.

- Kramnick, Isaac: "Augustan politics and English historiography: the debate on the English Past, 1730–1735," *History and Theory* 1967, s. 32–56.
- Kramnick, Jonathan Brody: *Making the English Canon. Print-Capitalism and the Cultural Past, 1700–1770*. Cambridge, Cambridge University Press 1998.
- Kraus, Werner: Die Streit der Altertumsfreunde mit den Anhängern der Moderne und die Entstehung des geschichtlichen Weltbildes. *Antike und Moderne in der Literaturdiskussion des 18. Jahrhunderts*. Hg. Werner Kraus & Hans Kortum. Akademie Verlag, Berlin 1966.
- Kriegel, Blandine: *L'Histoire à l'âge classique. 2 / La défaite de l'érudition*. Quadringe. Presses Universitaires de France, Paris 1996a (1988).
- : *L'Histoire à l'âge classique. 3 / Les Academies de l'histoire*. Quadringe. Presses Universitaires de France, Paris 1996b (1988).
- Kristeller, Paul Oskar: The Modern System of the Arts: A Study in the History of Aesthetics Part I. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 12, No. 4 (Oct., 1951), s. 496–527
- : The Modern System of the Arts: A Study in the History of Aesthetics (II) The Modern System of the Arts: A Study in the History of Aesthetics (II). *Journal of the History of Ideas*, Vol. 13, No. 1 (Jan., 1952), s. 17–46.
- Kruegel, Roberta L: "Introduction", *The Cambridge Companion to Medieval Romance*. Ed. Roberta Kruger. Cambridge University Press, Cambridge 2000.
- Laird, Okie: *Augustan Historical Writing. Histories of the England in the English Enlightenment*. University Press of America, Lanham 1991.
- Lamarque, Peter: Aesthetics: Europe and the Americas. *New Dictionary of the History of Ideas*. I–VI. Ed. Maryanne Horowitz. Charles Scribner's Sons, Detroit 2005.
- Lamb, Jonathan: The Sublime. *Cambridge History of Literary Criticism. The Eighteenth Century*. Ed. Hugh Barr Nisbet, George Alexander Kennedy, Claude Rawson. Cambridge University Press Cambridge 1997, s. 394–417
- Langford, Paul: *A Polite and Commercial People. England 1726–1783*. Oxford University Press, Oxford 1992.
- Lazar, Mose: Fin'amor. *Handbook of the Troubadours*. Ed. F. R. P. Akehurst and Judith M. Davis. University of California Press. Berkeley 1995, s. 61–100.
- Leerssen, Joep: "Literary Historicism: Romanticism, Philologists, and the Presence of the Past," *Modern Language Quarterly* 65.2. 2004, s. 221–243.
- Leinsle, Ulrich G: *Einführung in die scholastische Theologie*. Schöningh, Paderborn 1995.
- Levine, Joseph M.: *Humanism and History. Origins of Modern English Historiography*. Cornell University Press, Ithaca 1987.
- : *The Battle of the Books. History and Literature in the Augustan Age*. Cornell University Press, Ithaca 1994 (1991).
- : *The Autonomy of History. Truth and Method from Erasmus to Gibbon*. The University of Chicago Press, Chicago 1999 [1999a].
- : *Between the Ancients and the Moderns. Baroque Culture in Restoration England*. Yale University Press, New Haven 1999 [1999b].
- Lewis, Bernard: *Islam and the West*. Oxford University Press, Oxford 1993.
- Lipking, Lawrence I: *The Ordering of the Arts in Eighteenth-Century England*. Princeton University Press, Princeton 1970.
- Logan, John: Longinus and the Sublime. *The Cambridge History of Literary Criticism. 3 The Renaissance*. Ed. Glyn P. Norton. Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 529–539.

- Lovejoy, Arthur O: "On the Discrimination of Romanticisms," *PMLA*, vol.39, No.2 June 1924, 229–253.
- Lupack, Alan: *Oxford Guide to Arhurian Literature and Legend*. Oxford University Press, Oxford 2007.
- Lynch, Jack. *Age of Elizabeth in the Age of Johnson*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Lyons, John D. *Before Imagination. Embodied Thought from Montaigne to Rousseau*. Stanford: Stanford University Press, 2005.
- Mahoney, John L: *The Whole Internal Universe. Imitation and Poetry in British Criticism*. Fordham University Press, New York 1985.
- MacDougall, Hugh: *Racial Myth in English History*. Harvest House – University Press of England, Montreal – Hanover 1982.
- MacKenzie, John M: *Orientalism. History, Theory and the Arts*. Manchester University Press, Manchester 1995.
- Martinn, Angus: Les textes narratifs. *L'Aube de la modernité 1680–1760*. John Benjamins Publishing Company, Philadelphia 2002.
- Matz, Robert. *Defending Literature in Early Modern England. Renaissance Literary Theory in Social Context*. Cambridge University Press, Cambridge 2000.
- McKisack, May: *Medieval History in the Tudor Age*. Oxford University Press, Oxford 1971.
- Mehtonen, Päivi: *Poetria nova. Johdatus keskiajan runousoppiin*. SKS, Helsinki 2003a.
- : *Obscure Language, Unclear Literature. Theory and Practice from Quintilian to Enlightenment*. The Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki 2003b.
- : *Mihin kirjallisuushistoria päättyy? Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Outi Alanko-Kahiluoto ja Tiina Käkelä Puumala. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2008, s. 40–63.
- : *Keskiaikaisen kirjallisuuden lajit. Keskiajan avain*. Toim. Marko Lamberg, Anu Lahtinen ja Susanna Niiranen. SKS, Helsinki 2009, s. 22–38.
- Meinecke, Friedrich. *Historism: The rise of a new histrocial outlook*. London, Routledge & Kegan Paul 1972.
- Melton, James van Horn: *The Rise of the Public Sphere in Enlightenment Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- Menegaldo, Silvére: "L'exemple chevaleresque dans la poésie de Jean Froissart." *Cahiers de Recherches Médiévales et Humnaistes*. Vol. 6. *Vulgariser le science*. 1999. <http://crm.revues.org/index941.html>. [6.3.2010].
- Mendyk, Stan E: *'Speculum Britanniae'. Regional Study, Antiquarians, and Science in Britain to 1700*. University of Toronto Press, Toronto 1989.
- Mikkeli, Heikki: *Euroopan idea. Eurooppa-aatteen ja eurooppalaisuuden pitkä historia*. Suomen historiallinen seura, Helsinki 1994
- Miller, Norbert: *Strawberry Hill. Horace Walpole und die Ästhetik der schönen Unregelmässigkeit*. Carl Hanser Verlag, Wien 1986..
- Miller, Peter N: *Peiresc's Europe. Learning and Virtue in the Seventeenth Century*. Yale University Press, New Haven 2000.
- : Introduction: Momigliano, Antiquarianism, and the Cultural Sciences. *Momigliano and Antiquarianism. Foundations of the Modern Cultural Sciences*. Ed. Peter N. Miller. University of Toronto Press, Toronto 2007, s. 3–66.
- Momigliano, Arnaldo: "Ancient History and the Antiquarian." *Journal of the Warburg and Courtauld Institutions*. Vol. 13. No. 3/4 1950, s. 285–315.

- : *The Classical Foundations of Modern Historiography*. University of California Press, Berkeley 1990.
- Monk, Samuel H.: *The Sublime. A Study of Critical Theories in XVIII-Century England*. The University of Michigan Press, Ann Arbor 1960 (1935).
- Morris, Kevin L.: *The Image of the Middle Ages in Romantic and Victorian Literature*. Croom Helm, London 1984.
- Mossner, E. C.: "David Hume's An Historical Essay on Chivalry and Modern Honour." *Modern Philology*, Vol. 45, No. 1 (Aug., 1947), s. 54–60
- Mucci, Clara: Allegory. *A Companion to English Renaissance Literature and Culture*. Ed. Michael Hathaway. Blackwell, Oxford 2003, s. 297–306.
- Muhlack, Ulrich: *Geschichtswissenschaft im Humanismus und in der Aufklärung. Die Vorgeschichte des Historismus*. Verlag C.H. Beck, München 1991.
- Mullan, John: *Sentiment and Sociability. The Language of Feeling in the Eighteenth Century*. Clarendon Press, Oxford 1988.
- Murray, Alexander. Missionaries and Magic in Dark-Age Europe. *Debating the Middle Ages. Issues and Readings*. Ed. Lester Knox Little, Barbara Herstein Rosenwein. London, Blackwell, 1998, s. 73–91.
- Neddermayer, Uwe: *Das Mittelalter in der deutschen Historiographie vom 15. bis zum 18. Jahrhundert*. Böhlau Verlag, Köln 1988.
- Netton, Ian Richard: The Mysteries of Islam. *Exoticism in the Enlightenment*. Ed. G. S. Rousseau and Roy Porter. Manchester UP, Manchester 1990, s. 23–45.
- Norton, David: *History of the English Bible as Literature*. Cambridge University Press, Cambridge 2000.
- Oates, Mary I: "Jonson, Congreve, and Gray: Pindaric Essays in literary history," *Studies in English Literature 1500–1900*. Vol 19., No.3. Restoration and Eighteenth Century. 1979, s. 387–406.
- O'Brien, Karen: *Narratives of Enlightenment. Cosmopolitan History from Voltaire to Gibbon*. Cambridge University Press, Cambridge 2005 (1997).
- Oegel, Maike: *The Return of King Arthur and the Nibelungen. National Myth in Nineteenth-Century English and German Literature*. Walter de Gruyter, Berlin 1998.
- Owen, A.L.: *The Famous Druids. A Survey of three Centuries of English Literature on the Druids*. Clarendon Press, Oxford 1962.
- Oz-Salzenberger, Fania: Introduction, Adam Ferguson: *An Essay on the History of Civil Society*. Cambridge University Press, Cambridge 1996, s. vii-xxv.
- Pallares Burke, Maria Lúcia G: *The New History: confessions and conversations*. Polity Press, Oxford 2002.
- Parins, Marylyn: Introduction. *Sir Thomas Malory. The Critical Heritage*. Ed. Marylyn Parins. Routledge, London 1995.
- Parry, Graham: *Trophies of Time. English Antiquarians in the Seventeenth Century*. Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- Patterson, Annabel: *Reading Holinshed's Chronicles*. Univ. of Chicago Press. Chicago 1994.
- Paulson, Ronald: *Don Quixote in England*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1998.
- Peardon, Thomas Preston: *The Transition in English Historical Writing 1760–1830*. Columbia University Press, New York 1933.
- Peltonen, Markku: *Duel in Early Modern England. Civility, Politeness and Honour*. Cambridge University Press, Cambridge 2003.

- Petersen, Jürgen H.: *Mimesis-Imitatio-Nachahmung. Eine Geschichte der europäischen Poetik*. Wilhelm Fink Verlag, München 2000.
- Pfeiffer, Rudolf: *History of Classical Scholarship from 1300 to 1850*. Clarendon Press, Oxford 1976.
- Phelan, James. Narrative. *New Dictionary of the History of Ideas*. Ed. Maryanne Cline Horowitz. Vol. 4. Detroit: Charles Scribner's Sons, 2005, 1569–1572. *Gale Virtual Reference Library*. Web. [7.10.2010]
- Philip, Ian: *The Bodleian Library in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. The Lyell Lectures, Oxford. Clarendon Press, Oxford 1984.
- & Morgan, Paul: "Libraries, books, and printing". *Seventeenth-Century Oxford*. ed. Nicholas Tyacke. *The History of the University of Oxford*. Vol. 4. Oxford 1997, s. 659–685.
- Phillips, Mark Salber: *Society and Sentiment. Genres of Historical Writing in Britain, 1740–1820*. Princeton University Press, Princeton 2000.
- Piggott, Stuart: *William Stukeley. An Eighteenth-Century Antiquary*. Clarendon Press, Oxford 1950.
- Pitcock, Joan H: "Joseph Warton and His Second Volume of the Essay on Pope." *The Review of English Studies*, New Series, August 1967, s. 264–273.
- : "Thomas Warton and the Oxford Chair of poetry." *English Studies* Vol. 62, 1981, s. 14–33.
- Plotz, Judith A: *Ideas of the Decline of Poetry. A Study on English Criticism from 1700 to 1830*. Garland Publishing Inc., New York 1987 (1965).
- Pocock, J. G. A. *Machiavellian Moment. Florentine Political Thought & Atlantic Republican Tradition*. Princeton University Press, Princeton 1975.
- . *Ancient Constitution and the Feudal Law. A Study of the English Historical Thought in the Seventeenth Century*. A Reissue with Retrospect. Cambridge, Cambridge University Press. 1987
- . *Barbarism and Religion. Volume two. Narratives of Civil Government*. Cambridge University Press, Cambridge 2000.
- Pomian, Krzysztof: *Sur l'histoire*. Gallimard, Paris 1999.
- Pompa, Leon: Introduction. *Vico. The first New Science*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Porter, Roy: *Enlightenment. Britain and the Creation of the Modern World*. Penguin, London 2001.
- : *Flesh in the Age of Reason*. Norton, New York 2005.
- Punter, David: *The Literature of Terror. A History of Gothic Fictions from 1765 to the Present Day. Vol. 1, The Gothic Tradition*. Longman, London 1996.
- Ranum, Orest. *Artisans of Glory. Writers and Historical Thought in Seventeenth-Century France*. The University of California Press, Chapel Hill 1980.
- Rantala, Heli: Kulttuurin juurilla. Kulttuurin käsite varhaisessa suomalaiskeskustelussa. *Kulttuurihistoriallinen katse*. Toim. Heli Rantala & Sakari Ollitervo. *Kulttuurihistoria – Cultural History* 8. k&h, Turku 2010, s. 19–40.
- Reill, Peter Hanns: "Narration and Structure in Late Eighteenth-Century Historical Thought." *History and Theory*. Vol. 25, No. 3 (Oct., 1986), s. 286–298
- Reiss, Timothy J: *The Meaning of Literature*. Cornell University Press, Ithaca 1992.
- Ricoeur, Paul: *The Reality of the Historical Past. The Aquinas Lecture, 1984*. Marquette University Press, Milwaukee 1984.

- : *Memory, History, Forgetting*. Transl. Kathleen Blamey & David Pellauer. The University of Chicago Press, Chicago 2006.
- Rinaker, Clarissa: *Thomas Warton. A Biographical and Critical Study*. University of Illinois 1916.
- Rivers, Isabel: *Classical and Christian Ideas in English Renaissance Poetry. A Students Guide*. 2nd ed. Routledge, London 1994.
- Robinson, Fred C.: "Medieval, the Middle Ages," *Speculum* Vol. 59 No. 4 Oct 1984, s. 745–756.
- Rogers, Pat: "Thomas Warton and Waxing the Middle Ages," *Medieval Literature and Antiquities: Studies in Honour of Basil Cottle*. Ed. Myra Stokes and T. L. Burton. Brewer, Cambridge 1987, 175–186.
- Ross, Trevor: *The Making of the English Literary Canon. From the Middle Ages to the Late Eighteenth Century*. McGill-Queen's University Press, Montreal & Kingston 1998.
- Saastamoinen, Kari: Eskatologia, edistys ja historia. *Lopun leikit: Uskon, historian ja tieteen eskatologiat*. Toim. Tuomas M. S. Lehtonen. Gaudeamus, Helsinki 1999, s. 108–117.
- Sabor, Peter: Medieval Revival and Gothic. *Cambridge History of Literary Criticism. The Eighteenth Century*. Ed. Hugh Barr Nisbet, George Alexander Kennedy, Claude Rawson. Cambridge University Press Cambridge 1997, s. 470–488.
- Said, Edward W: *Orientalism*. Övers. Hans O. Sjöström. Månocket, Stockholm 1997.
- Schellenberg, Betty A. "Imagining the Nation in Defoe's A Tour Thro' the Whole Island of Great Britain" *ELH* > Vol. 62, No. 2 (Summer, 1995), s. 295–311
- Schnapp, Alain: *The Discovery of the Past. The Origins of Archaeology*. British Museum Press, London 1996 (1993).
- Schouler Miller, Frances: "The Historic Sense of Thomas Warton, Junior," *English Literary History* Vol. 5, Issue 1. 1938, s. 71–92.
- Scodell, Jonathan: Seventeenth-Century English Literary Criticism: Classical Values, English Texts and Contexts. *The Cambridge History of Literary Criticism, vol. 3: The Renaissance c. 1500–1700*, ed. Glyn P. Norton (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), s. 543–554.
- Seary, Peter: *Lewis Theobald and the Editing of Shakespeare*. Clarendon Press, Oxford 1990.
- Shapin, Steven: *The Scientific Revolution*. The University of Chicago Press, Chicago 1998 (1996).
- Shapiro, Marianne: *De Vulgari Eloquentia: Dante's Book of Exile*. University of Nebraska Press, Lincoln 1990.
- Sharpe, Kevin: *Sir Robert Cotton, 1586–1631: history and politics in early modern England*. Oxford University Press, Oxford 1979.
- Siebert, Donald T.: "Chivalry and Romance in the Age of Hume." *Eighteenth-Century Life* Vol. 21, Issue 1. 1997, s. 62–79.
- Silk, Michael: *Homer: The Iliad*. Cambridge UP, Cambridge 2004.
- Simons, John: "Introduction: From Medieval to medievalism," *From Medieval to Medievalism*. Ed. John Simons. MacMillan, Houndmills 1991, S. 1–7.
- Simmons, Clare A.: Introduction. *Medievalism and the Quest for the "Real" Middle Ages*. Ed. Clare A. Simmons. Frank Cass, London 2001, s. 1–28.
- Simonsuuri, Kirsti: *Homer's Original Genius. Eighteenth-Century Notions of the Early Greek Epic*. Cambridge University Press, Cambridge 1979.
- Sitter, John. *Literary Loneliness in Mid-Eighteenth-Century England*. Cornell University Press, Ithaca 1982.

- Skinner, Quentin: *The Foundations of Modern Political Thought. Volume 1: The Renaissance*. Cambridge University Press, Cambridge 1978 (1978a).
- : *The Foundations of Modern Political Thought. Volume 2: The Reformation*. Cambridge University Press, Cambridge 1978 (1978b).
- Smalley, Beryl: *The Study of the Bible in the Middle Ages*. University of Notre Dame Press: Notre Dame, In. 1964.
- Smith, Audley H.: "Richard Hurd's Letters on Chivalry and Romance," *English Literary History*, 6 (1939), s. 58–81.
- Smith, David N: *Warton's History of the English Poetry*. British Academy, London 1929.
- Smyser, H.M: An Early Redaction of the Pseudo-Turpin (Bib. nat. fonds lat. 17656, olim Notre Dame 133). *Speculum*, Vol. 11, No. 2. Apr., 1936, s. 277–293.
- Spiegel, Gabrielle M: *Romancing the Past The Rise of Vernacular Prose Historiography Thirteenth-Century France*. University of California Press, Berkeley 1995 (1993).
- : *The Past as Text. The Theory and Practice of Medieval Historiography*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1997.
- Spiller, Michael: *Development of the Sonnet. An Introduction*. Routledge 1992.
- Stafford, Fiona J.: *The Sublime Savage. James Macpherson and the Poems of Ossian*. Edinburgh University Press, Edinburgh 1988.
- Stanley, Eric G: The Early Middle Ages = The Dark Ages = The Heroic Age of England and in English. *The Middle Ages after the Middle Ages in the English-Speaking World*. Ed. Marc-Françoise Alamichel and Derek Brewer. D.S. Brewer, Cambridge 1997, 43–78.
- Stenroth, Ingmar: *Myten om goterna. Från antiken till romantiken*. Atlantis, Stockholm 2002.
- Stewart, Keith: "Ancient Poetry as History in the 18th Century," *Journal of the History of Ideas* 19 (Jun. 1958), s. 335–347.
- Stierle, Karlheinz: Renaissance. Die Entstehung eines Epochenbegriffs aus dem Geist des 19. Jahrhunderts. *Epochenschwelle und Epochenbewusstsein*. Hg. Reinhart Herzog und Reinhart Koselleck. Fink, München 1987, s. 453–480.
- Stierstorfer, Klaus: *Konstruktion literarischer Vergangenheit. Die englische Literaturgeschichte von Warton bis Courthope und Ward*. Anglistische Forschungen 299. Winter, Heidelberg 2001.
- Stone, Harold: "Why Europeans Stopped Reading Averroes: The Case of Pierre Bayle," *Alif: Journal of Comparative Poetics*, No. 16, *Averroes and the Rational Legacy in the East and the West/Ibn Rushd wa al-Turath al-Aqlani fi al-Sharq wa al-Gharb*. (1996), s.77–95.
- Strubel, Armand: Le sens de l'écriture et le déchiffrement du monde. 1 Le Moyen âge. *Histoire de la France littéraire. Naissances, Renaissances. Moyen Âge – XVIe siècle*. Vol. dirigée par Frank Lestringat et Michel Zink. PUF, Paris 2006, s. 237–262.
- : Lisible/Visible. Ekphrasis et allegorié. *Histoire de la France littéraire. Naissances, Renaissances. Moyen Âge – XVIe siècle*. Vol. dirigée par Frank Lestringat et Michel Zink. PUF, Paris 2006,s. 290–314.
- Struever, Nancy S: "Topics in History," *History and Theory*. Vol. 19, No. 4, Beiheft 19: *Metahistory: Six Critiques* (Dec., 1980), s. 66–79.
- Summers, David A.: *Spenser's Arthur. The British Arthurian Tradition and the Faerie Queene*. Univ. Press of America, Lanham, Md. 1997.
- Summit, Jennifer: *Memory's Library. Medieval Books in Early Modern England*. Chicago University Press, Chicago 2008.

- Svogun, Margaret duMais: *Reading Romance. Literacy, Psychology, and Malory's Le Morte D'Arthur*. Peter Lang, New York 2000.
- Swann, Marjorie: *Curiosities and Texts. The Culture of Collecting in Early Modern England*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2001.
- Sweet, Rosemary: *Antiquaries. The Discovery of the Past in Eighteenth-Century Britain*. Hambledon and London, London 2004.
- Syndikus, Anette: Die Anfänge der der *Historia literaria* im 17. Jahrhundert. Programmatik und gelehrte Praxis. *Historia literaria. Neuordnungen des Wissens im 17. und 18. Jahrhundert*. Hg. Frank Grunert und Friedrich Vollhardt. Akademie Verlag, Berlin 2007, s. 3–36.
- Tahkokallio, Jaakko: Keskiäikainen historiankirjoitus. *Keskiajan avain*. Toim. Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen. SKS; Helsinki 2009, s. 39–54. [2009a].
- : Suullisen ja kirjallisen suhdetta tutkimassa. *Keskiajan avain*. Toim. Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen. SKS; Helsinki 2009, s. 76–91. [2009b].
- Tatarkiewicz, Władysław: *History of Aesthetics*. Volume III. Continuum, London 2006.
- Terry, Richard: *Poetry and the Making of the English Literary Past 1660–1781*. Oxford University Press, Oxford 2001.
- Thomas, Richard F.: *Virgil & The Augustan Reception*. Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- Thomson, Ann: *Barbary and Enlightenment. European Attitudes towards the Maghreb in the 18th Century*. Brill's Studies in Intellectual History. E.J. Brill, Leiden 1987.
- Trigg, Stephanie: *Congenial Souls. Reading Chaucer from Medieval to Postmodern*. University of Minnesota Press, Michigan 2001.
- Tunturi, Janne: Kun silmä unohti suun. Sisälukutaidon leviäminen ja merkitys. *Ikuisuuden odotus. Uskonto keskiajan kulttuurissa*, toim. Meri Heinonen). Gaudeamus, Helsinki 2000, s. 89–109.
- : Pitääkö keskiäikää tulkita? Antikistit, modernistit ja historian aikakaudet 1688–1793. *Historioita ja historiallisia keskusteluja*. Toim. Sami Louekari ja Anna Sivula. Historia Mirabilis 2. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2002, s. 132–150.
- : Runoiltua historiaa: Thomas Chattertonin tapaus 1700-luvun lopun Englannissa. *Pahan tiedon puu. Väärä tieto ja väärin tietäminen sydänkeskiäjalta valistukseen*. Toim. Meri Heinonen & Janne Tunturi. Gaudeamus, Helsinki 2003, s. 288–311
- : ”Kadotettua runoutta jäljittämässä.” *niin & näin* 2/2006, s. 53–60.
- Tyerman, Christopher: *The Invention of the Crusades*. Macmillan Press, Houndmills 1998
- Vance, John A.: *Joseph and Thomas Warton*. Twayne's English Authors Series 380. Twayne Publishers, Boston 1983.
- Voss, Jürgen: *Das Mittelalter im historischen Denken Frankreichs. Untersuchungen zur Geschichte des Mittelalterbegriffes und der Mittelalterbewertung von der zweiten Hälfte des 16. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*. Vilhelm Fink Verlag, München 1972.
- Waquet, Françoise: *Latin or the Empire of the Sign. From the Sixteenth to Twentieth Centuries*. Transl. John Howe. London, Verso 2001.
- Wasserman, Earl Reeves: ”The Scholarly Origin of the Elizabethan Revival,” *English LH* Vol. 4, Issue 3. 1937, s. 213–243.
- : ”Another Eighteenth-Century Distinction between Fancy and Imagination,” *Modern Language Notes*. Vol. 64, No. 1. 1949, s. 23–25.
- Wawn, Andrew: *The Vikings and Victorians. Inventing the Old North in Nineteenth-Century Britain*. Cambridge University Press, Cambridge 2000.

- Wein, Toni: *British Identities, Heroic Nationalisms, and the Gothic Novel, 1764–1824*. Palgrave Macmillan, London 2002.
- Weinbrot, Howard: *Britannia's Issue. The Rise of British Literature from Dryden to Ossian*. Cambridge University Press, Cambridge 1993.
- : "Twentieth-Century Scholarship and the Eighteenth-Century Canon," *Modern Language Quarterly* 61:2, June 2000, s. 395–414.
- Wellek, René: *The rise of English Literary History*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1941.
- : *A History of Modern Criticism 1750–1950*. Vol. I. Jonathan Cape, London 1955.
- Wexler, Victor G.: *David Hume and the History of England*. The American Philosophical Society, Philadelphia 1979.
- White, Hayden: *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 1985 (1978).
- : *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Seventh printing. Johns Hopkins University Press, Baltimore 1990 (1973).
- White, R.J.: *Dr Bentley. A Study in Academic Scarlett*. Eyre & Spottiswoode, London 1965.
- Wolf, Daniel: *The Idea of History in Early Stuart England. Erudition, Ideology and "The Light of Truth from the Accession of James I to the Civil War"*. University of Toronto Press, Toronto 1990.
- : *The Social Circulation of the Past. English Historical Culture 1500–1730*. Oxford University Press, Oxford 2005.
- Workmann, Leslie: Editorial. *Studies in Medievalism 3.1*. Ed. Leslie Workman & Heather Arden. 1987.
- Worth-Stylianou, Valerie: *Translatio and translation in the Renaissance: from Italy to France. The Cambridge History of Literary Criticism. Volume III. The Renaissance*. Ed. Glynn P. Norton. Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 127–135.
- Zedelmaier, Helmut: "Aporien frühaufgeklärter Gelehrsamkeit. Jakob Friedrich Reimann und das Problem des Ursprungs der Wissenschaften", *Skepsis, Providenz, Polyhistorie: Jakob Friedrich Reimann (1668–1743)*. Hg. Martin Mulsow und Helmuth Zedelmaier. Niemeyer, Stuttgart 1998, 97–129.
- Zemon Davis, Nathalie: *Society and Culture in Early Modern France. Eight Essays*. Stanford University Press, Stanford 1975.
- Zink, Michel: *The Enchantment of the Middle Ages*. Transl. Jane Marie Todd. Johns Hopkins University Press, Baltimore 1998.
- Zumthor, Paul: *Essai de poétique médiévale*. Seuil, Paris 1972.
- : An Overview: Why the Troubadours? *Handbook of the Troubadours*. Ed. F. R. P. Akehurst & Judith M. Davis. University of California Press, Berkeley 1995, s. 11–18.